

UNIVERSITY OF INTERNAL AFFAIRS,
MONGOLIA

LAW ENFORCEMENT

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL
QUARTERLY JOURNAL

2025
№03 (44)

Ulaanbaatar

СЭТГҮҮЛИЙН РЕДАКЦИН ЗӨВЛӨЛ

Сэтгүүлийн эрхлэгч:

С.Гантулга Доктор, дэд профессор

Ерөнхий редактор:

Д.Энхтөр Доктор

Нарийн бичгийн дарга:

Г.Болормаа Хэвлэлийн редактор

Гишүүд:

Ж.Амарсанаа Академич

О.Үржин Шинжлэх ухааны доктор, профессор

Б.Бат-Эрдэнэ Доктор, профессор

Д.Зүмбэрэлхам Доктор, профессор

И Габ Хван Доктор, профессор

Хармаев Юрий Владимирович Доктор, дэд профессор

Б.Энхболд Доктор, дэд профессор

Б.Мөнхдорж Доктор, дэд профессор

Ц.Одбаяр Доктор, дэд профессор

Н.Угтахбаяр Доктор, дэд профессор

Г.Буянтогтох Доктор, дэд профессор

Ц.Очгэрэл Доктор

П.Чимэдцэрэн Доктор

JOURNAL EDITORIAL BOARD

Editor of the journal:

Erdenebaatar D, Ph.D., Associate professor

First Secretary:

Bulgan D, Ph.D.

Secretary:

Bolormaa G, Press editor of the Office of the scientific secretary

Members:

Amarsanaa J, Academician

Urjin O, Sc.D., Professor

Bat-Erdene B, Ph.D., Professor

Zumberellkham D, Ph.D., Professor

Eui Gab Hwang, Ph.D., Professor

Kharmayev Yuri Vladimirovich, Ph.D, Associate professor

Enkhbold B, Ph.D., Associate professor

Munkhdorj B, Ph.D., Associate professor

Odbayar Ts, Ph.D., Associate professor

Ugtakhbayar N. Ph.D., Associate professor

Buyantogtokh G, Ph.D., Associate professor

Ochgerel Ts, Ph.D.

Chimedtseren P, Ph.D.

МОНГОЛЫН АКАДЕМИК
УЛАМГАЙН ХУУЛЬ
САХИУЛАХУЙ

ГАРЧИГ–TITLE

ГЭМТ ЯВДАЛ СУДЛАЛ CRIMINOLOGY	5
	12
ГАМШИГ СУДЛАЛ DISASTER STUDIES	24
	34
	41
ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙН БОЛОВСРОЛ СУДЛАЛ LAW ENFORCEMENT EDUCATION STUDIES	51

МОНГОЛЫН
Дотоод
Хэрэг
Яам

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠳᠤᠳᠤᠨ ᠠᠵᠢᠷᠭᠠᠨ ᠶ᠋ᠠᠮ

59

67

СУДЕБНАЯ ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ЭКСПЕРТИЗА ТЕКСТОВ ЦИФРОВОЙ СРЕДЫ

FORENSIC LINGUISTIC EXPERTISE OF DIGITAL MEDIA TEXTS

Аннотация. В последние годы наблюдается рост речевых преступлений в России, что связано с растущей активностью пользователей в цифровом пространстве и особенностями социально-политической обстановки. Увеличение количества социальных сетей и коммуникационных платформ усугубляет проблему, содействуя распространению деструктивного контента. В ответ на это, власти вводят новые ограничения на публичное речевое поведение с целью защиты традиционных ценностей общества. С 2022 года введены законы, включая запрет на пропаганду педофилии и информации, связанной с нетрадиционными сексуальными отношениями среди несовершеннолетних, а также на действия, дискредитирующие Вооруженные Силы Российской Федерации. Для борьбы с речевыми правонарушениями разрабатывается оптимизированная стратегия выявления и пресечения подобных актов, особенно в цифровой сфере. Анализ этих мер и их влияние на общество становятся актуальными темами. Основной целью данных инициатив является создание безопасного информационного пространства, соответствующего новым реалиям и вызовам времени, что, в свою очередь, требует четких механизмов контроля и правоприменения.

Abstract. In recent years, there has been an increase in speech crimes in Russia, which is associated with the growing activity of users in the digital space and the specifics of the socio-political situation. The increase in the number of social networks and communication platforms exacerbates the problem, facilitating the spread of destructive content. In response, the authorities are introducing new restrictions on public speech behavior in order to protect the traditional values of society. Since 2022, laws have been introduced, including a ban on the propaganda of pedophilia and information related to non-traditional sexual relations among minors, as well as on actions that discredit the Armed Forces of the Russian Federation. To combat speech offenses, an optimized strategy for identifying and suppressing such acts, especially in the digital sphere, is being developed. Analysis of these measures and their impact on society are becoming hot topics. The main goal of these initiatives is to create a safe information space that meets the new realities and challenges of the time, which, in turn, requires clear control and law enforcement mechanisms.

Ключевые слова: судебная лингвистическая экспертиза, информационные материалы в цифровой среде, поликомпонентный текст, дискурс, комплексная экспертиза

Keywords: forensic linguistic expertise, information materials in the digital environment, multicomponent text, discourse, comprehensive expertise

Введение

В последние годы число речевых преступлений увеличивается, и это связано как с возросшей коммуникативной активностью людей в цифровую эпоху, с распространённостью социальных сетей, коммуникативных платформ разных типов, так и с социально-политической ситуацией в России, с динамично меняющейся нормативно-правовой базой. В целях снижения деструктивных контентов в публичном пространстве, сохранения и развития традиционных ценностей нового общества в России введены ограничения на

публичное речевое поведение. Если взять период с 2022 года, то введен запрет на пропаганду педофилии, распространение среди несовершеннолетних информации, демонстрирующей нетрадиционные сексуальные отношения и (или) предпочтения либо способной вызвать у несовершеннолетних желание сменить пол. Введен запрет на информацию, пропагандирующую осознанный отказ от деторождения. Запрещены всякие публичные действия, направленные на дискредитацию использования Вооруженных Сил Российской Федерации

Федеральный научный центр
судебной лингвистики
МВД России

ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

в целях защиты интересов Российской Федерации и ее граждан и многое другое.

Для противодействия речевым преступлениям разрабатывается консолидированная позиция по стратегии выявления речевых правонарушений, особенно в цифровой среде. Одним из инструментов установления факта неправомерной деятельности индивида и наличия признаков речевого преступления является судебная лингвистическая экспертиза, которая осуществляется в экспертно-криминалистических подразделениях органов внутренних дел Российской Федерации с 2005 года. В основе ее проведения лежит подробно разработанная методологическая база, и ключевыми документами являются Типовая методика судебной лингвистической экспертизы и методические рекомендации, составленные на её основе (Е.А.Гримайло, 2010), Типовая межведомственная методика лингвистического исследования материалов экстремистской направленности (Типовая межведомственная методика лингвистического экспертного исследования материалов экстремистской направленности, 2024), ГОСТ Р 70003-2022 «Судебная лингвистическая экспертиза. Термины и определения» (метрологии, 2022). В общей традиции проведения судебной лингвистической экспертизы и в этих документах основной единицей

Рост количества речевых преступлений можно проиллюстрировать наглядно (см. таблицу 1).

Год	Количество речевых преступлений
2018	450
2019	520
2020	610
2021	740
2022	980
2023	1200
2024	1350

Таблица 1: Рост количества речевых преступлений.

Мы видим, что с 2020 года произошёл скачкообразный рост. Это связано с введением новых норм законодательства, расширением зоны

лингвистической экспертизы рассматривается текст. В ГОСТ Р 70003–2022 сказано: «Судебная лингвистическая экспертиза называет объектом экспертизы текст, определяя его как последовательность знаковых единиц, основными свойствами которой являются связность и цельность» (метрологии, 2022).

Однако в цифровой среде текст приобретает поликомпонентный характер, включая письменную и устную речь, изображения, анимацию, звуки, символы и жесты. Информация передаётся как вербально, так и невербально, организована нелинейно, что расширяет круг объектов анализа в судебной лингвистической экспертизе. В настоящее время особое внимание уделяется креолизованным (поликодовым) текстам, которые рассматриваются как самостоятельные объекты исследования.

Текст в цифровой среде видоизменяется и включает в себя разные формы кодирования информации – письменную и устную речь, динамическое и статическое изображение, анимацию и различные звуки, символы, жесты и др.

Цель статьи – выявить особенности работы с текстом в цифровой среде в ходе судебной лингвистической экспертизы, а также очертить перспективы её развития в условиях диалогической, мультимодальной коммуникации и росте правовой значимости контента в интернете.

Актуальность проблемы

регулирования цифрового пространства и политическими событиями, оказавшими влияние на структуру публичной речи.

Методология исследования представляет собой комплекс общенаучных и частнонаучных методов познания, направленных на глубокое понимание специфики текста, включённого в цифровую среду. Для анализа применяются как общенаучные, так и специализированные методы:

- Системный метод, позволяющий проследить взаимосвязь между языковыми практиками и социальными изменениями.
- Анализ лингвистических экспертиз, составленных в 2023–2025 гг.
- Прагмалингвистический и дискурсивный анализ цифрового текста.
- Контент-анализ и семантическая экспертиза с фокусом на интерпретацию и скрытые значения.

В исследовании было изучено 20 заключений судебной лингвистической экспертизы, подготовленных в отношении текстов, размещённых в социальных сетях и мессенджерах.

Судебная лингвистическая экспертиза: принципы и практика

Ключевые документы:

- ГОСТ Р 70003-2022 «Судебная лингвистическая экспертиза. Термины и определения».
- Типовая межведомственная методика (2024).
- Методические рекомендации Гримайло и др. (2010).
- Методика Кукушкиной и др. (2014).

Эти документы определяют, что текст – основная единица анализа, даже в условиях цифровой среды.

1. Трансформация текста в цифровой среде

Цифровая среда существенно изменила природу текста, превратив его в поликодовое сообщение, сочетающее различные формы кодирования информации. Креолизованные тексты включают в себя не только вербальные элементы, но и визуальные, аудиальные и кинетические компоненты, что усложняет их анализ. Современная лингвистика использует термин креолизованный (или поликодовый) текст, под которым

понимаются информационные материалы, сочетающие вербальные и невербальные компоненты (А.Н. Баранов, 2018). Такие тексты часто встречаются в социальных сетях, мессенджерах и других цифровых платформах, где пользователи активно взаимодействуют, создавая контент совместно.

Особенностью креолизованных текстов является их включённость в диалогическое взаимодействие, где аудитория становится соавтором контента. Это требует от экспертов учитывать не только лингвистические, но и социокультурные, политические и этические аспекты коммуникации. Таким образом, анализ креолизованных текстов требует междисциплинарного подхода и привлечения специалистов различных профилей.

2. Методологические подходы к анализу креолизованных текстов

Анализ креолизованных текстов в судебной лингвистической экспертизе требует использования комплексных методологических подходов. Среди них выделяются:

- Семантический анализ: позволяет выявить смысл речевой деятельности, определить семантическое ядро информационного материала, эмоциональные оценки и негативную информацию. Например: анализ комментария под видео в YouTube, в котором «зашифрована» критика армии, требует установления того, может ли получатель распознать фоновое значение.

• Прагмалингвистический анализ: направлен на изучение коммуникативных ситуаций и контекстов, целеполагания, средств и способов выражения смысла, речевых тактик и стратегий. Метод эффективен при анализе угроз, высказываний, дискредитирующих государственные институты, и при оценке мотивации автора.

- Автороведческая экспертиза: помогает установить личности участников коммуникации, определить возможность или невозможность авторства, а также выявить роли участников в ситуации

Хууль сахиулахуй
Хууль сахиулахын удирдлага

сокрытия субъекта, продуцировавшего речевое высказывание.

- Дискурсивный анализ применяется для оценки взаимодействия между авторами и аудиторией, значений, создаваемых в соавторстве с аудиторией и переосмысления оригинального текста через комментарии и мемы.

Применение этих методов позволяет провести глубокий анализ креолизованных текстов, выявить их смысловую направленность и определить наличие признаков речевых правонарушений.

3. Необходимость комплексной экспертизы

Учитывая сложность и многослойность креолизованных текстов, исключительно лингвистический анализ оказывается недостаточным. Требуется проведение комплексной экспертизы с привлечением специалистов в области психологии, социологии, политологии и других дисциплин. Это позволит учесть все аспекты коммуникации и более точно определить наличие или отсутствие признаков речевых преступлений.

Однако в настоящее время методологическая база для проведения комплексной экспертизы находится на стадии формирования и является фрагментарной. Необходимо разработать стандартизированные подходы и методики, которые обеспечат объективность и надёжность результатов экспертизы.

Текст в цифровой среде является поликомпонентным, включая в себя письменную и устную речь, изображение, анимацию, звуки, символы, жесты. Информация организована нелинейно, передается как вербально, так и невербально. Круг объектов для анализа в судебной лингвистической экспертизе значительно увеличивается. В настоящее время самостоятельным объектом исследования судебной лингвистической экспертизы, наряду со стандартным текстом, становится креолизованный (поликодовый) текст (А.Н., 2018). По отношению к такому тексту используется понятие «информационные материалы» (Кукушкина О.В., 2014).

Информационные материалы имеют усложнённую структуру не только потому, что они поликомпонентны, но и потому, что они включены в диалогическое взаимодействие и дополняются массовой аудиторией, которая становится равноправным создателем контента, наряду с ключевым актором-инициатором материала. В этой связи информационные материалы включены в дискурс, в своей целостности они возникают из взаимодействия коммуникантов. Поэтому имеет значение наличие у коммуникантов общих фоновых знаний. В дискурсивном анализе социальной стороне коммуникации уделяется больше внимания, чем формально-лингвистической. Коммуниканты – не просто носители языка, но непременно члены определенных социальных групп, представители общественных институтов, носители тех или иных культур, социальных ролей и пр.» (Т.Г., 2020).

Практическая часть: анализ экспертиз (2023–2025 гг.)

Проанализированные заключения показывают, что:

В 85% случаев эксперты выявляют признаки креолизованного текста.

В 60% — требуется привлечение смежных специалистов.

В 50% дел материалы публиковались в Telegram.

75% экспертиз включали компонент семантического анализа.

В 35% использовался автороведческий анализ.

Исключительно судебный лингвистический анализ таких креолизованных материалов является неполным, и требуется привлечение специалистов других профилей для их анализа с учетом социокультурных, политических, этических факторов, а значит, экспертиза должна быть комплексной. Для проведения комплексной экспертизы необходима методологическая база, и ее формирование в данный момент находится на стадии формирования и фрагментарна.

Заключение

Анализ заключений судебной лингвистической экспертизы, составленных в период с 2023 по 2025 год, показал, что компонентом судебной лингвистической экспертизы креолизованного текста, включённого в дискурс, является семантическая экспертиза, позволяющая точно выявить смысл речевой деятельности, семантическое ядро информационного материала, определить эмоциональные оценки и негативную информацию, соответствие и адекватность передачи в информационном материале высказывания человека. Семантическая экспертиза используется при расследовании дел экстремистского и террористического характера, клеветы, оскорблений, дел о защите чести, достоинства, деловой репутации.

В судебной лингвистической экспертизе анализируется скрытый смысл информационных материалов, учитываются признаки контекстов через метод прагмалингвистического анализа речи индивида, который позволяет выявить психологические особенности конкретного человека, используются методы декодирования текста.

Анализу подвергаются коммуникативные ситуации и контексты, целеполагание, средства и способы выражения смысла, речевые тактики и стратегии. Судебная лингвистическая экспертиза позволяет определить смысловую направленность текста, речевую ситуацию в целом, а также выявить в содержании информационного материала дополнительный смысл, связанный с языковым высказыванием, то есть произвести глубокий семантический анализ текста.

С помощью такого компонента судебной лингвистической экспертизы, как автороведческая экспертиза, в пространстве информационного материала устанавливаются личности участников коммуникации, выявляется возможность/невозможность авторства, определяются роли участников

коммуникации в ситуации сокрытия субъекта, продуцировавшего речевое высказывание, подлинность сообщаемой информации.

Информационный креолизованный материал в дискурсе имеют характерные особенности, связанные со спецификой разговорной речи, а также с коммуникацией посредством цифровых средств связи. Однако значимые признаки для квалификации речевых высказываний, которые сегодня предлагают существующие методики проведения судебной лингвистической экспертизы, выделены на материале монологических текстов, и не включают те признаки, которые появляются в связи с диалогической коммуникацией в дискурсе в условиях цифровой среды.

Список источников

- Баранов А.Н., Б. (2018). Метаязыки описания невербальной составляющей комбинированных текстов для целей лингвистической экспертизы. *CyberLeninka*, 9-36.
- Е.А.Гримайло, Т. Н. (2010). *Типовые экспертные методики исследования вещественных доказательств*. Москва: ЭКЦ МВД России.
- Кукушкина О.В., С. Ю. (2014). *Методика проведения комплексной судебной психолого-лингвистической экспертизы по делам, связанным с противодействием экстремизму и терроризму*. Москва: РФЦСЭ.
- метрологии, Ф. а. (2022). ГОСТР 70003-2022 "Судебная лингвистическая экспертиза". Москва, Москва, Россия.
- Т.Г., С. (2020). *Лингвистика дискурса: структура, семантика, прагматика*. Москва: Издательский дом ЯСК.
- Типовая межведомственная методика лингвистического экспертного исследования материалов экстремистской направленности. (2024). *Вестник юридического факультета Южного федерального университета*, 183.

СТРАТЕГИЙН УДИРДЛАГЫН ОНОЛ, ХАНДЛАГА

STRATEGIC MANAGEMENT THEORY AND APPROACH

Хууль сахиулахын удирдлага

Э.Мандах

Дотоод хэргийн их сургуулийн Удирдлагын академийн 8021 дүгээр дамжааны суралцагч, цагдаагийн хошууч Б.Батзаяа, 8021 дүгээр дамжааны суралцагч цагдаагийн ахмад

E. Mandah

University of Internal Affairs, Academy of Management 8021st year student, Police major B.Batzaya, 8021st year student, Police Captain

Хураангуй: Өнөөгийн нийгэмд стратеги төлөвлөгөөг байгууллагууд, улс орнууд өөртөө давуу талыг бий болгохыг зорин, бодлогын түвшинд ашиглаж байна. Энэ үед байгууллагын голлох шатны ажлын төлөвлөгөө эсхүл үндсэн стратегийн хүрээнд явагдах компанит ажлууд нь томоохон байр суурийг эзэлж, үйл ажиллагаагаараа илэрхийлж байдаг. Судлаач Карл вон Клаусвитце стратегийг “дайны төлөвлөгөө боловсруулах, дайралтад бэлтгэх, зохион байгуулах, ажиллагаа бүрийг тусгайлан шийдэх үйл явц” гэж тодорхойлсон ч түүхч Эдуарт Мыд Ийрлээ улс орнуудын хооронд уралдаж орчин цагт тохируулж стратегийг түүнчлэн өргөн хүрээнд авч үзэн “нэг улсын эсвэл, холбоотон улсууд тус бүрийн ашиг сонирхлыг төлөвшүүлэн хамгаалах, дэмжих үүднээс тэдгээрийн нөөц баялгийг оновчтой удирдах ухаан” гэх байдлаар онолын хувьд тодорхойлж байжээ.

Бизнесийн салбар тэр дундаа тухайн үеийн цэрэг дайны зүйрлэлд хэзээнээс дуртай ба стратеги гэх ойлголтыг хамгийн Түрүүнд авч хэрэгжүүлсэн нь огт гайхах зүйл биш бөгөөд стратеги бол тэдний хувьд ашиг сонирхлоо дэмжих, хамгаалахын тулд өөрт байгаа бүхий л нөхцөл боломжоо (хүн болон материаллаг зүйл санхүүгийн нөөц боломж)-ийг зөв удирдах ухаан юм (Андрес., 1971). Компаний стратеги ямар нөхцөл байдалд байгаа (гадаад орчны боломж болон аюул), хэрхэн, юуг хийж чадах (бизнесийн давуу ба сул тал)-аас хамаарна гэх ойлголтыг өнөө үе хүртэл зөвхөн бизнесийн салбар бусад төрийн байгууллагууд ч ашиглаж стратеги төлөвлөгөөний суурь судалгаа болгож ашиглаж байна.

Стратеги нь нэг талаас тодорхойгүй нөхцөл байдлын үед өмнөө тавьсан зорилгодоо хүрэхын тулд дунд болон урт хугацааны ерөнхий төлөвлөгөө гэдэг утгаарч тайлбарлагдана. Тодорхой аж ахуйн нэгж байгууллага өргөжин тэлэх үедээ хэтийн чиглэлтэй удирдах үйл ажиллагаа зайлшгүй шаардлага бий болдог. Мөн хөрөнгө оруулалтын өрсөлдөх чадварыг удаан хугацаанд хадгалахад зорилтот бодлого зайлшгүй хэрэгтэй гэх мэт нөхцөл байдлаас шалтгаалан стратегийн удирдлага буй болсон гэж үздэг.

Энэхүү сэдвийн хүрээнд түүхэн хугацаанд дэлхий дахинд эрдэмтэн, судлаачид стратегийн удирдлагын онолыг судалж, цаашдын чиг хандлагыг ямар тодорхойлж түүний чиг хандлага ямар байсан талаар судлаж эрдэмтэн судлаачдын тал бүрээс тодорхойлсон онол, хандлагыг судалж орчин цагийн байгууллагын үйл ажиллагааны стратеги ямар байдлаар явах нь оновчтой байх талаар дүгнэлтэд хүрэхийг зорьлоо.

Abstract: In contemporary society, strategic planning is widely employed by organizations and nations as a key policy tool to create competitive advantages. Within this context, an organization's primary operational plans or major initiatives implemented under its core strategy hold significant importance and clearly reflect its activities. Researcher Carl von Clausewitz defined strategy as “the process of developing war plans, preparing for offensive actions, organizing and managing all military operations.” Meanwhile, historian Eduard Meade Earle expanded this concept in a modern context and argued that strategy should be understood more broadly as “the art of mobilizing and allocating the resources of a nation, or a coalition of nations, to safeguard, promote, and advance their respective interests.”

The business sector has historically favored military analogies, and it is therefore unsurprising that businesses were among the first to apply the concept of strategy. For firms, strategy represents the intellectual capacity to effectively manage all available resources—

human, financial, and material—to protect and advance their interests (Andres, 1971). The notion that a company's strategy depends on its external context (opportunities and threats) and internal capabilities (strengths and weaknesses) remains foundational, and today, this approach is also applied not only in business but across governmental institutions as a basis for strategic planning.

This study aims to analyze global scholarly perspectives on strategic management theory from a historical context, examine its developmental trends, and identify the most effective strategic approach for modern organizations by evaluating diverse theoretical viewpoints and historical evolution of strategic thought.

Түлхүүр үгс : Стратеги, удирдлага, зорилго, зарчим, хандлага.

Key words : Strategy, leadership, goals, principles and attitudes.

Оршил

Байгууллагын амжилтад хүрэх түлхүүр бол сайн стратеги юм. Стратегийг зөв боловсруулнаа гэдэг нь “ажлаа зөв сонгож хийх” тухай ойлголт бөгөөд дээд шатны буюу байгууллагын менежерийн түвшинд хийх ажиллагаа юм. Харин хэрэгжүүлэлт бол “зөв хийх” тухай асуудал. Стратеги хэрэгжихгүй бол үнэ цэнэгүй зүйл болон хувирч үүнд дээд, дунд шатны менежер оролцогчид онцгой анхаарал хандуулах шаардлага үүсдэг тул үүнийг ямар нэгэн эрсдэлгүй хийх чухал.

Удирдахуйн ухааны онолын бүтээлүүдээс дүгнэхэд стратегийн ач холбогдлыг өргөн хүрээнд авч үздэг хэр нь хэрэгжилтийн асуудлыг төдийлөн хөнддөггүй байх нь түгээмэл. Ингэхээр стратеги боловсруулах, хэрэгжүүлэх тухай нь хоорондоо нягт уялдаа холбоотой ба эдгээр ойлголтыг нэг нэгнээс нь салгах боломжгүй.

Аливаа улс орнуудын хөгжил дэвшлийн гарц нь дан ганц мэдээлэл, технологи, бус харин нарийн стратегийн удирдлагатай холбоотой гэж үзэх болсон. Харин байгууллагыг сайн менежер л үр дүн, үр ашигтай удирдаж чадах тул байгууллагын удирдлагын ур чадварыг хөгжүүлж, бэхжүүлэх талаар анхаарч сургалт сурталчилгааны үйл ажиллагааг оновчтой зохион байгуулах нь илүү үр дүнтэй юм.

Стратегийн удирдлагын талаарх хууль эрх зүйн онол, түүний мөн чанар, хэрэгцээ, шаардлага

Стратеги – “strategies” гэх грек үгээс үүсэлтэй ба цэргийн жанжны ур ухаан гэж тайлбарласан байдаг. Хамгийн анх “генералын ур ухаан” гэсэн утга бүхий байсан ба стратеги нь генерал хүн ялалт байгуулахын тулд цэргийн хүчээ зөв оновчтой хохион байгуулах талаар боловсруулсан төлөвлөгөө юм (Өлзийсайхан, 2019) гэх утгаар эх сурвалжуудад тэмдэглэгдсэн байдаг. Тэртээ 2500 жилийн өмнө эртний Хятад улсад Зүнх Ү хэмээх жанжины тууривсан “Сүнзын дайтах урлаг” гэх номонд цэргийн дайтах стратеги, тактийн талаар дурдсан байдаг.

Стратегийн удирдлагыг үндэслэгчдийн нэг “Boston Consulting group”-ийн үүсгэн байгуулагч ноён Брюс Хэндэрсон нь стратеги, өрсөлдөөний давуу тал гэх тусдаа ойлголтыг анх холбон тайлбарласан. Тэр “Стратеги бол компанийг өрсөлдөөний давуу тал бий болгох, сайжруулах боломжоо гаргах эрэл хайгуул” гэх утгаар тодорхойлжээ. Түүний үзсэнээр “Адил төрлийн бизнес эрхэлж байгаа өрсөлдөгчид зэрэгцэн орших боломжгүй ба аливаа бизнес бусдаас ялгарч байж оршин тогтоно. Бизнесийн үйл ажиллагаа тус бүр өөрийн онцлог шинжтэй ба түүнээс салбарлан гарсан өвөрмөц давуу талтай байх ёстой” гэж үзжээ. Үүнээс дүгнэхэд өрсөлдөөний стратеги “бусдаас өөр байх”, гэхдээ “өөр байна” гэдэг нь зарим талаараа шууд өрсөлдөөний “давуу талтай, амжилттай байна” гэсэн утгаар тэр бүр тайлбарлагдахгүй. Тухайлбал, пуужин шиг хүчирхэг хөдөлгүүр бүхий автомашин бусдаас “ялгарах” хэдий ч хэрэглэгчдийг улам илүү татах нь юу л бол. Харин гибрид буюу шатахуун, цахилгаан хосолсон

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХ
УНИВЕРСИТЕТ

автомашин түлш хэмнэж, орчны бохирдолтыг бууруулах учраас хэрэглэгчдэд илүү үнэ цэнэ өгөх нь тухайн ойлголтоор тайлбарлагдаж болох юм.

Стратегийн удирдлага нь аж ахуйн нэгж байгууллага өмнөө тавьсан зорилгодоо хүрэх боломж бий болгох чадварыг хөгжүүлэх үйл явц. Мөн тодорхой асуудлыг өнгөрсөн, одоо, ирээдүй гурван цагийн төлөвт авч үзэж хэтийн чиг хандлагыг тодорхойлохын тулд шинжлэх ухааны аргуудад тулгуурладаг.

Байгууллагын стратеги, түүний удирдлагын талаар дэлхийн өнцөг булан бүрийн тодорхой он цагийн эрдэмтэн, судлаачид судлаж өөр өөрийн байр сууринаас тайлбарлаж тэдгээрээс дурдвал:

➤ Америкийн нэгдсэн улсын Харвардын бизнесийн сургуулийн, Жон Хопкинсийн их сургуулийн эрдэмтэн профессор Альфред Д.Д.Чандлер “Стратеги гэдэг нь байгууллагын он цагийн урт хугацааны үндсэн зорилгыг тодорхойлох, үйл ажиллагааны чиглэлийг бататгах, тухайн зорилгыг хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай хүний нөөцийг хуваарилах явдал”; (Chandler, n.d.)

➤ АНУ-ын Харвард их сургуулийн Бизнесийн сургууль болон Бишопп Уильям Лауренсийн их сургуулийн профессор Майкл Портер Жр нь: “Стратеги гэдэг нь бизнест хэрхэн өрсөлдөх гэж байгаа түүний зорилго ямар байх, тухайн зорилгыг хэрэгжүүлэхэд ямар бодлого шаардлагатай болох тухай томъёолол ба тэрхүү зорилгодоо тууштай хүрэхын тулд ашиглах хэрэглэх, арга хэрэгсэл”; (Porter, n.d.)

➤ АНУ-ын Мемфисийн их сургуулийн профессор Питер Райтес (Өлзийсайхан Б., 2019, хууд. 11) “Стратеги нь байгууллагын эрхэм зорилго, зорилгод хүрэхээр дээд түвшний менежер тэдгээрийн боловсруулсан төлөвлөгөө бол харин стратегийн удирдлага нь гадаад, дотоод орчныг шинжлэх, эрхэм зорилго, зорилтуудыг тодорхойлох, стратегийн томъёолол, стратегийн хэрэгжилт гэсэн салшгүй гурван үйл явцын нэгдэл” гэх зэргээр тодорхойлсон байна.

➤ Канадын МакГилл-ийн их сургуулийн профессор Хенрик Минц берг 1998 онд стратегийн талаар дараах тодорхойлолтуудыг анх удаа тайлбарласан. (Mintzberg., 1998)

Түүнчлэн стратеги түүний удирдлагын талаар олон улсын эрдэмтэн, судлаач нараас гадна манай улсын зарим эрдэмтэд ч судлаж өөр өөрийн гэсэн байр сууриа илэрхийлж он цагийн үеийн дарааллаар уран бүтээлүүд туурьвисаар ирсэн байна. Тухайлбал Ү.Чимэд, Т.Дорж нар “Менежмент” гэх бүтээлдээ:

“Стратеги нь зорилго, зорилтуудад чиглэсэн иж бүрдэлт төлөвлөгөө байдаг бол стратегийн удирдлага нь байгууллага урт хугацаанд оршин тогтнож тавьсан зорилгодоо хүрэх боломж өгөхөд чиглэсэн удирдлага” гэж тайлбарлажээ. (Т. Дорж, Ү. Чимэд, 2000, хууд. 15)

Судлаач Д.Лхаашид “Стратеги нь орчны хувьсал, өөрчлөлтөд зохицуулах, байгууллагынхаа холч давуу талыг хадгалах хамгийн гол нэгдмэл, иж бүрэн, цогцолбор зорилго байдаг бол стратегийн удирдлага нь онол арга зүйд тулгуурлан байгууллагын үйл ажиллагааг хөгжлийн илүү дээд түвшинд хүргэхэд чиглэсэн зорилтуудыг агуулсан зангилаа буюу шийдвэр гаргах үйл явц” гэж тайлбарлажээ. (Д. Лхаашид, Р. Бадралмаа, 1996)

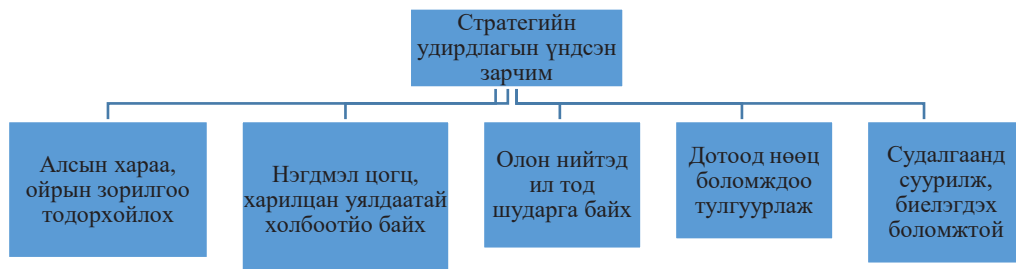
Эдгээрээс дүгнэхэд стратеги нь товчхондоо “байгууллагыг амжилттай ил тод ажиллах, богино хугацаанд бага, хямд төсөр зардлаар өмнө тавьсан зорилго, зорилтдоо хүрэх арга зам буюу “амжилтанд хүрэх суурь төлөвлөгөө” юм. Өөрөөр хэлбэл хэн, юуг хэрхэн хийх, ямар болгох, хамгийн чухал нь “зорилгодоо яаж хүрэхээ ойлгох” юм гэж тодорхойлсон байдаг.

Аливаа жижиг, том аль нэг байгууллагын бүтцийн нэгжүүдэд алсын хараа, цаашдын зорилгоо тодорхойлсон стратеги байж болох боловч эдгээр нэгж бүрийн (*тасаг, хэлтэс, газар, алба зэргээр иаталсан хэлбэртэй бүтэц бүхий байгууллага*) стратеги нь байгууллагын ерөнхий стратеги зорилготой уялдах ёстой. Стратеги болон тактикийн төлөвлөлтөд байдаг ялгаа нь байгууллагын цаашдын ирээдүйн хөгжлийн чиг хандлагыг

илэрхийлж байвал энэ нь стратеги төлөвлөлт болно.

Зөв стратегийг чадварлагаар үр дүнтэй хэрэгжүүлвэл тодорхой аж ахуйн нэгж байгууллагын зорилго, чиглэлийг бүх түвшний менежер, хамт олон тодорхой ойлгож, улмаар байгууллагаа амжилтад хүргэхийн тулд “юуг хэрхэн хийх хэрэгтэй

вэ” гэдэг нь ойлгомжтой болж тэдгээрийн шалтгаан нөхцлийг олдог юм. Харин тодорхой стратеги байхгүйгээр байгууллага “жолоочгүй жолоодлогогүй машин” шиг ажиллаж боломж, хүндрэл, бэрхшээл гарах бүрт зорилго, чиглэлээ өөрчилж чиг шугамаа алдаж, өдөр хоногийг үр дүнгүй аргацааж өнгөрүүлнэ.

Хүснэгт 1. Стратегийн удирдлагын зарчим

Байгууллагын стратегийн удирдлага, хандлага:

Байгууллагын стратегийн удирдлагын талаар авч үзэхийн тулд эхлээд “байгууллага” (Баярсайхан, 2011, 108 дах тал) гэсэн нэр томъёоноос эхлэх нь зүйтэй.

Монгол хэлний толь бичигт: Байгууллага нь– 1. Албан газар: Захиргааны нэгж байгууллага (*засаг, захиргааны үйл ажиллагаа эрхэлдэг газар*), 2. Төрийн байгууллага (*төрийн захиргааны үйл ажиллагаа эрхэлдэг алба*), 3. Албан байгууллага (*албан газар, байгууллага*) гэж тайлбарласан байдаг.

Менежментийн шинжлэх ухааны суурь судалгааны гол объект болох “байгууллага” нь тавьсан зорилгоо биелүүлэхийн тулд үйл ажиллагаагаа нарийн зохион байгуулдаг хэлбэр бүхий цогц систем юм. Товчхондоо “байгууллага” нь урдаа тавьсан **эрхэм зорилго, зорилт** тухайн байгууллагын эрхэмлэн дээдлэх үнэт зүйл ба соёлын өв, тухайн байгууллагын **зорилго** нь түүний хүрэхээр тэмүүлж байгаа байгууллагын **зорилт** нь эрхэм зорилгоо хэрэгжүүлэхийн тулд тодорхой цаг хугацааг үе шаттайгаар хэрэгжүүлж гүйцэтгэхээр төлөвлөсөн ажлаа амжилттай хэрэгжүүлэхийн тулд тодорхой үйл ажиллагааг ухамсартайгаар зохицуулан, түүндээ хүрэх чин эрмэлзлэл

бүхий бүлэг хүмүүсийн нийлмэл нэгдэл юм гэж тодорхойлсон байдаг.

Тэгвэл аливаа “байгууллага” нь эгэл жирийн нэгдмэл ашиг сонмирхолгүй бүлэг хүмүүсээс ялгагдахын тулд дараах үндсэн шалгууруудаар хэмжигдэж тодорхойлогдоно. Үүнд:

- Хоёр ба түүнээс дээш ажилтан алба хаагчийн бүрэлдэхүүнтэй байх;
- Бүлгийн нийт гишүүд өмнөө тавьсан нийтлэг зорилго, зорилтыг хүлээн зөвшөөрсөн, түүндээ хүрэх хүсэл эрмэлзлэлтэй байх;
- Нэгдмэл нэг цогц удирдлагын дор үйл ажиллагаа явуулах;
- Байнгын давтамжтай тасралтгүй үйл ажиллагаа явуулах зэрэг үндсэн бусад шаардлага шалгуурыг хангасан байх ёстой юм.

Стратеги нь байгууллагын эрхэм зорилгоос урган гардаг. Байгууллагын стратеги боловсруулах, хэрэгжүүлэх үйл явц нь өргөн хүрээтэй, цаг хугацаа шаардсан бөгөөд байгууллагын онолоор орцыг гарц болгон хувиргах нэг төрлийн процесс гэж үзэж болно. Энэ үйл явцад дээд шатны удирдлага эрхэм зорилгын хүрээнд хэрэгжиж болохуйц зорилго, зорилтуудыг тодорхойлж, тэдгээрийг хангах нөхцөлийг нарийвчлан судалдаг. Мэдээж эдгээр зорилтууд нь хийсвэр сэтгэлгээ эсвэл

ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

хоосон мөрөөдөл биш бөгөөд биелэгдэхүйц, бодит нөхцөлд тулгуурласан ирээдүйн чиг баримжаа байх шаардлагатай.

Стратеги боловсруулах үйл явц нь өргөн далайцтай, цаг хугацаа шаардсан, судалгаа, дүн шинжилгээнд үндэслэсэн үйл ажиллагаа бөгөөд байгууллага урт хугацаанд амжилттай ажиллахын тулд нэн тэргүүнд тулгамдсан асуудлуудыг тодорхойлдог. Үүний тулд байгууллагын бүтцийн нэгжүүд, хэлтэс, тасаг, баг бүр

эдгээр асуудлуудыг чиглэсэн ерөнхий төлөвлөгөө боловсруулж, түүн дээр үндэслэн стратегийн зорилго, чиглэлүүдийг тодорхойлдог.

Стратеги батлагдсан даруйд шууд хэрэгжихгүй бөгөөд цаг хугацаа, төсөв, санхүү, бусад нөөцийг шаардсан өргөн хүрээний үйл ажиллагаа тул хэд хэдэн үе шат дамжин хэрэгждэг. (Оргилон, 2017, тал 10)

1. Стратегийн шинжилгээ :

- a) Макро орчны шинжилгээ
- b) Салбарын болон орчны шинжилгээ
- c) Нөхцөл байдлын шинжилгээ
- d) Эрхэм зорилго, зорилго, зорилтууд

2. Стратегийн томьёолол

- a) Бүтцийн нэгжүүдийн стратеги
- b) Байгууллагын стратеги
- c) Салбарын стратеги

3. Стратегийн хэрэгжүүлэлт

- a) Гүйцэтгэлийн хяналт, түүний төрлүүд систем
- b) Стратегийн хяналтын систем
- c) Үйл ажиллагааны мэдээллийн систем

4. Стратегийн хяналт

- a) Бүтэц, зохион байгуулалт
- b) Стратегийн манлайлал

Байгууллагын стратегийн хэрэгжих үе шат

Хөгжлийн стратеги боловсруулах, хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаа анх бизнесийн салбарт үүсэн хөгжиж, удирдлагын шинжлэх ухаанд стратегийн удирдлага гэсэн шинэ чиглэл бий болгоход чухал түлхэц болсон. Энэ талаар олон эрдэмтэн, судлаачид нарийн судалгаа хийж, шинжлэх ухаанд бодит хувь нэмрээ оруулсаар байна. Үүний нэгэн адил төрийн байгууллагын стратеги нь төрийн үйлчилгээг иргэдэд хүртээмжтэй, шуурхай, соёлтой хүргэх, төрийн алба хаагчийн ур чадварыг дээшлүүлэх, хүний нөөцийг бэхжүүлэх, байгууллагын хөгжлийг шинэ шатанд гаргах, шинжлэх ухаан, техник, технологийн дэвшлийг нэвтрүүлэх зэрэг цогц бодлогын хүрээнд яригддаг. Иймээс төрийн байгууллагын стратеги хөгжлийн хэрэгцээ, цаг үеийн шаардлагад нийцсэн өргөн агуулгатай болох нь чухал юм.

Монгол Улс төрийн байгууллагын үйл ажиллагааны төлөвлөлт, хөгжлийн чиг хандлагыг тодорхойлох хэрэгцээ шаардлагын үүднээс стратеги хөгжлийг үндэсний эрх зүйн зохицуулалтаар хангаж байна. Тухайлбал, Монгол Улсын Их

Хурлаас 2017 оны 12 дугаар сарын 07-ны өдөр баталсан Төрийн албаны тухай хууль (шинэчилсэн найруулга)–д:

- 53.1. Төсвийн ерөнхийлөн захирагч нь харьяа байгууллагын дөрвөн жилийн стратеги төлөвлөгөөг боловсруулан баталж, хэрэгжилтийг хариуцан зохион байгуулна.

- 53.2. Хуульд өөрөөр заагаагүй бол стратеги төлөвлөгөө боловсруулах, батлах, хэрэгжилтийг хангах журмыг төрийн албаны төв байгууллагын саналыг үндэслэн Засгийн газар батална.

Мөн Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалын 3.3-т дотоод аюулгүй байдлыг хангах талаар авч үзсэн бөгөөд хүний эрх, үндсэн хуульт байгууллагыг бататгах, хууль дээдлэх ёсыг сахиулах, төрийн залгамж чанар, үндэсний эв нэгдлийг дээдлэх, нийгмийн дэг журам, тогтвортой байдлыг хангах нь дотоод аюулгүй байдлын үндэс гэж тодорхойлсон.

Энэ хүрээнд цагдаагийн байгууллагын үндсэн чиг үүрэг нь: - Иргэдийн амгалан тайван, аюулгүй орчинд амьдрах, ажиллах нөхцөлийг бүрдүүлж гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх, илрүүлэх, мөрдөн шалгах;

- Гудамж, талбай, олон нийтийн бусад газарт хууль тогтоомж, захиргааны дүрэм, журмыг сахиулах;
 - Хүний амь нас, эрүүл мэнд, байгаль орчин, нийгэм, улс орны эрх ашигт хор уршиг учруулж болзошгүй аюулыг арилгах, урьдчилан сэргийлэх цогц үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх.

Үндэсний аюулгүй байдлын системийн хүрээнд цагдаагийн байгууллага нь дотоод аюулгүй байдлын чухал бүрэлдэхүүн хэсэг бөгөөд хуулиар хүлээсэн чиг үүргээ оновчтой бүтэц, зохион байгуулалт, мэргэшсэн хүний нөөц, техник технологийн дэвшилтэйгээр хэрэгжүүлэх ёстой. Ийм үйл ажиллагаа нь урт хугацааны стратеги, төлөвлөгөөнд тулгуурлаж явуулах шаардлагатай.

Түүнчлэн Цагдаагийн албаны тухай хууль-ын 16 дугаар зүйлд:
 - 16.1. Засгийн газар цагдаагийн байгууллагын хэвийн үйл ажиллагааны нөхцлийг санхүү, материал, техникээр хангана.

- 16.2. Засгийн газар цагдаагийн байгууллагын хөгжлийн хөтөлбөрийг батална гэж заасан нь стратеги хөтөлбөрийн эрх зүйн орчныг бүрдүүлж өгсөн байна. (Цагдаагийн албаны тухай хууль, 2017)

Стратегийн удирдлагын цаашдын хандлагыг авч үзвэл:

1. SWOT шинжилгээ нь байгууллагын дотоод болон гадаад орчны хүчин зүйлсийг нэгтгэн үнэлж, стратегийн тэргүүлэх чиглэл, шийдвэр гаргалт, байгууллагын дотоод хамтын ажиллагаа, харилцааг сайжруулахад чиглэдэг бөгөөд эрсдэлийн удирдлагын тогтолцоог бүрдүүлэхэд чухал ач холбогдолтой стратегийн удирдлагын хэрэгсэл юм.

2. SMART шалгуурт тулгуурласан зорилт тодорхой, зорилгод төвлөрөх, байгууллагын стратегитэй уялдуулах, хариуцлагын тогтолцоог бий болгох, инноваци, бүтээлч байдлыг дэмжих, нөөцийг оновчтой хуваарилах зэрэг стратегийн менежментийн үр дүнг сайжруулах боломжийг олгодог. Ийм зорилт бүрдүүлснээр байгууллага стратеги төлөвлөгөөгөө илүү үр өгөөжтэй

хэрэгжүүлж, зорьсон үр дүнд хүрэх боломж нэмэгддэг.

3. Ажилтнуудын санал хүсэлт, санал асуулгыг тогтмол авах нь стратегийн хэрэгжилтийн үнэлгээг сайжруулж, шаардлагатай тохиолдолд стратегид түргэн шуурхай шинэчлэл хийх боломжийг бий болгодог. Мөн стратеги боловсруулахад ажилтнуудын оролцоог нэмэгдүүлэх нь байгууллагын зорилгыг нийт ажилтнуудад уялдуулахад дэмжлэг болдог. Жишээ нь, AhaSlides зэрэг дижитал хэрэгслийг ашиглан санал хүсэлт цуглуулах, дүн шинжилгээ хийх нь илүү үр дүнтэй арга хэлбэр болдог.

4. Инноваци болон бүтээлч арга зүйг нэвтрүүлэх нь технологийн дэвшил хурдтай өөрчлөгдөж буй орчинд байгууллагыг давуу талтай байр сууринд байлгаж, стратегийн менежментийн төлөвлөлт болон хэрэгжилтийг сайжруулдаг. Өндөр технологийн программ хангамжийг удирдлагын үйл ажиллагаанд ашиглах нь гүйцэтгэлийг хянах, үнэлэх үйл явцыг оновчтой болгодог.

5. Хариуцлагын соёлыг төлөвшүүлэх нь стратеги хэрэгжилтийн амжилтад чухал үүрэг гүйцэтгэнэ. Стратегийн төлөвлөгөөнд оролцсон хувь нэмрийг үнэлэн ажилтнууд хариуцлага хүлээдэг тогтолцоог бүрдүүлэх нь үр дүнтэй хэрэгжилтийг хангах ба алдаа зөрчлийг цаг тухайд нь засах боломжийг бүрдүүлдэг.

6. Тодорхой, ил тод харилцаа холбоо нь стратеги амжилттай хэрэгжүүлэх үндэс бөгөөд удирдлагууд, менежерүүд болон ажилтнуудын хооронд мэдээллийг шуурхай, ойлгомжтой хүргэх шаардлагатай. Үүнд стратегийн зорилтууд, хэрэгжилтийн явц, үүрэг хариуцлагын талаар таниулга хийх, бүх ажилтан байгууллагын зорилго, зорилтыг ойлгох нөхцөлийг бүрдүүлэх зэрэг багтана.

7. Сургалт, чадавхижуулалтын тогтолцоог хөгжүүлэх нь байгууллагын стратегийг хэрэгжүүлэх хүний нөөцийн чадамжийг сайжруулах ач холбогдолтой. Хэлтэс, нэгжүүд хүний нөөцийн албатай хамтран ажилтнуудын үр чадварыг

Хууль сахиулахуй

дээшлүүлэх сургалт зохион байгуулах нь үр дүнтэй. Мөн AhaSlides зэрэг интерактив сургалтын хэрэгсэл ашиглах нь ажилтнуудын оролцоог дэмжиж, суралцах үйл явцыг илүү үр бүтээлтэй болгодог.

Дүгнэлт

Стратегийн удирдлагын мөн чанар, ач холбогдол, түүнийг хэрэгжүүлэх шаардлагатай нөхцөл, онолын үндсийг судалсны үндсэн дээр дараах дүгнэлтийг гаргав.

1. Стратеги нь байгууллагын зорилго, зорилтуудад хүрэхэд чиглэсэн иж бүрэн төлөвлөлт бөгөөд стратегийн удирдлага нь байгууллагын урт хугацааны тогтвортой хөгжил, өрсөлдөх чадвар, оршин тогтнох чадварыг хангахад төвлөрдөг удирдлагын аргачлал юм. Стратеги боловсруулах болон хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаа нь салангид бус, харилцан уялдаа бүхий тасралтгүй процесс бөгөөд нэг нь нөгөөгүйгээр бүрэн дүүрэн биелэлээ олохгүй.

2. Төрийн байгууллагууд стратеги боловсруулах нийтлэг загвар, арга зүйн дагуу ажиллах шаардлагатай бөгөөд энэхүү загварыг бодит үйл ажиллагаандаа хэвшүүлэн хэрэглэх нь үр дүнтэй менежментэд чухал нөлөө үзүүлнэ.

3. Стратегийн баримт бичиг батлагдсанаар тэр даруй хэрэгждэггүй ба хэрэгжилтийн төлөвлөлт, санхүүжилт, хүний нөөц, хугацааны зохион байгуулалт зэрэг олон хүчин зүйлсээс хамааран шат дараатайгаар хэрэгждэг өргөн хүрээний үйл явц болохыг тодорхойлов.

4. Төрийн байгууллагын стратеги төлөвлөгөө нь үндсэн зарчим, үнэт зүйлс, урт хугацааны зорилцуулах чиглэлийг тодорхойлсон, нарийн боловсруулалт шаардсан баримт бичиг бөгөөд институцийн үйл ажиллагааг системтэй удирдах хэрэгсэл юм.

5. Төрийн байгууллагууд дотоод болон гадаад орчны шинжилгээг шинжлэх ухааны үндэслэлтэйгээр хэрэгжүүлж, түүн дээр үндэслэн зорилго, зорилтуудаа тодорхойлсноор байгууллагын хөгжлийн стратегийг илүү бодит, хэрэгжихүйц байдлаар боловсруулах боломжтой гэж үзэв.

6. Стратегийн удирдлага нь байгууллагын урт хугацааны зорилго, хөгжлийн чиг баримжааг тодорхойлж, дотоод нөөц ба гадаад орчны өөрчлөлтөд уялдуулан тогтвортой, үр ашигтай үйл ажиллагааг хангах үндсэн механизм юм.

7. Төрийн байгууллагын хувьд стратегийн төлөвлөлт нь хууль, хөгжлийн бодлоготой нийцсэн, судалгаа-шинжилгээнд тулгуурласан, шат дараалалтай хэрэгждэг тасралтгүй процесс бөгөөд нийгмийн өмнө хүлээсэн хариуцлага, үйлчилгээний чанарыг дээшлүүлэх гол хэрэгсэл болдог.

Эдгээрээс дүгнэхэд, Монгол Улсад төрийн байгууллагууд стратегийн удирдлагын тогтолцоог эрх зүйн үндэслэлтэйгээр бүрдүүлээд байна. Тухайлбал, Төрийн албаны тухай хуулийн 53.2-т заасны дагуу Монгол Улсын Засгийн газрын 2019 оны 36 дугаар тогтоолоор “Стратеги төлөвлөгөө боловсруулах, батлах, хэрэгжилтийг хангах журам”-ыг баталсан. Энэхүү журамд төрийн болон нутгийн удирдлагын байгууллагууд стратеги төлөвлөгөөг Монгол Улсын хөгжлийн бодлогын баримт бичгүүд, бүсчилсэн хөгжлийн бодлого, Засгийн газрын болон Засаг даргын үйл ажиллагааны хөтөлбөртэй уялдуулан боловсруулах, батлах, хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааг зохицуулсан бөгөөд төрийн байгууллагууд стратегийн удирдлагыг шинжлэх ухааны үндэслэлтэй, үр дүнтэй, бодитой хэрэгжүүлэх эрх зүйн орчин бүрдсэн болохыг харуулж байна.

Эх сурвалжийн жагсаалт:

Chandler, A. D. (n.d.). *Strategy and structure*. http://ecsocman.hse.ru/data/175/631/1219/Chandler_mem.pdf

Mintzberg, H. (1998). *Wikipedia*. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Минцберг, Генри>

Porter, M. E. (n.d.). *Wikipedia*. <https://mn.wikipedia.org>

Андрес., К. (1971). *The concept of corporate strategy*.

Баярсайхан, Б. (2011). *Монгол хэлний тайлбар толь*.

Д. Лхаашид, Р. Бадралмаа. (1996). *Стратегийн удирдлага*.
Оргилон, Д. (2017). *Стратегийн удирдлага*.
Өлзийсайхан, Б. (2019). *Стратегийн удирдлага*.
Өлзийсайхан, Б. (2019). *Стратегийн удирдлага*.
Т. Дорж, Ү. Чимэд. (2000). *Менежмент*.

хууль, Т. а. (2017). *Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем*.
<https://www.legalinfo.mn/mn/detail/13025>
Цагдаагийн албаны тухай хууль. (2017).
Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем.
<https://legalinfo.mn/mn/detail/12469&menuid=74>

МОНГОЛЫН Дотоод Ажлаас

МОНГОЛЫН
ДИРХАМ
ХАМГААХ
УНДГАМ
УНДГАМ

ЦАХИМ ХЭРЭГСЭЛ АШИГЛАН ҮЙЛДСЭН ЗАЛИЛАХ ГЭМТ ХЭРГИЙН ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ, ТҮҮНЭЭС УРЬДЧИЛАН СЭРГИЙЛЭХ АРГА ЗАМ

ANALYSIS OF THE CURRENT STATE OF CRIME PREVENTION WORKS BY POLICE ORGANIZATIONS

О.Одонбаатар

Дотоод хэргийн их сургуулийн докторант

O. Odonbaatar

Doctoral student of the University of Internal Affairs, Mongolia

*Хариуцлагатай зохиогч: odonbaatar_o@yahoo.com

Хураангуй: Сүүлийн жилүүдэд Монгол Улсад цахим орчныг ашиглаж үйлдсэн залилах гэмт хэрэг эрчимтэй өсч, иргэд хохирогч болох тохиолдол улам бүр нэмэгдсээр байна. Мэдээллийн технологи хурдацтай хөгжиж, даяаршлын нөлөө гүнзгийрсэн өнөө үед цахим орчин нь хүн төрөлхтний харилцаа, мэдээлэл солилцооны гол платформ болсон тул иргэд, аж ахуйн нэгж, байгууллагын мэдээллийн аюулгүй байдлыг хангах, түүнтэй холбоотой эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгох шаардлага нэн тулгамдсан асуудал болж байна.

Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажил нь нийгмийн аюулгүй байдлыг хангах зорилготой олон талт, цогц процесс бөгөөд гэмт хэрэг үйлдэхэд нөлөөлж буй шалтгаан, нөхцөлийг тодорхойлох, тэдгээрийг арилгахын зэрэгцээ иргэдийн оролцоонд тулгуурласан үр нөлөөтэй арга хэмжээг хэрэгжүүлэхийг шаарддаг. Судалгааны үр дүнгээс харахад гэмт хэрэг үйлдэгдэх боломжит эрсдэлийг бууруулах, мөн эрсдэлийн суурь хүчин зүйлсийг тодорхойлон түүнд суурилсан урьдчилан сэргийлэх стратеги боловсруулах нь хамгийн үр ашигтай арга зам гэдгийг харуулсаар байна.

Гадаад улс орнуудын туршлагаас үзвэл гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх үйлсэд иргэдийн идэвхтэй оролцоо, сайн дурын байгууллагуудын хамтын ажиллагаа чухал байр суурь эзэлдэг. Харин Монгол Улсад энэ чиглэлийн эрх зүйн орчныг үе шаттай шинэчилж, цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаанд цахим технологи, хиймэл оюун ухаан, цахим хэрэгслүүдийг ашиглан урьдчилан сэргийлэх ажлын үр өгөөжийг нэмэгдүүлэх шинэ чиг хандлага бүрэлдэж байна.

Иймд энэхүү судалгааны зорилго нь гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх бодлого, стратегийг шинэлэг хэлбэрээр боловсруулж хэрэгжүүлэх шаардлага, чиглэлийг тодорхойлох, мөн мэдээллийн аюулгүй байдлын эрсдэл өсөж буй өнөөгийн нөхцөлд илүү үр нөлөөтэй, шинжлэх ухаанд суурилсан арга зүйг санал болгоход оршино.

Abstract: In recent years, citizens of Mongolia have increasingly fallen victim to fraud crimes committed through electronic means. The digital environment has become the main bridge for global communication and information exchange, underlining the urgent need to enhance the legal framework for ensuring information security for individuals, enterprises, and organizations to prevent the risks of information threats as shown by today's societal development.

Crime prevention activities focus on securing social safety, reducing the conditions and causes of criminal acts, and implementing sustainable measures based on citizen participation, representing a multifaceted process. Studies have identified the main objective as reducing the potential risks of crimes, analyzing their causes and conditions, and developing prevention strategies based on these findings.

Examining the experiences of other countries reveals that active citizen involvement and the support of volunteer organizations play a crucial role in enhancing the effectiveness of crime prevention efforts. In Mongolia, there is an emerging trend to improve the efficiency of prevention work by gradually updating the legal framework for crime prevention and integrating digital technology, artificial intelligence, and electronic tools into law enforcement activities.

Therefore, this study aims to identify the requirements and directions for implementing crime prevention policies and strategies in an innovative manner.

Түлхүүр үгс: Гэмт хэрэг, урьдчилан сэргийлэх, арга хэмжээ, хууль, хөтөлбөр, цагдаагийн байгууллага

Keywords: Crime, Prevention, Measures, Laws, Programs, Police

Удиртгал

Хүн төрөлхтөн нийгмийн хөгжлийн бүхий л үе шатанд гэмт хэрэгтэй тэмцэх, түүнээс урьдчилан сэргийлэх асуудлыг онцгойлон авч үзсээр ирсэн. Эрт үеэс гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд ял шийтгэл оногдуулах замаар нийгмийн дэг журмыг сахиулахыг зорьж байсан боловч энэхүү арга нь гэмт явдлын гаралтыг бүрэн зогсоох үр нөлөөтэй бус болох нь тодорхой болсон. Иймээс гэмт хэрэгтэнг зөвхөн цээрлүүлэх бус, түүнээс урьдчилан сэргийлэх, зан төлөвийг өөрчлөх, нийгмийн зөв хандлагад чиглүүлэх олон талт үзэл санаа бий болж, улмаар гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх онолын үндэс бүрэлдэн тогтжээ.

XXI зуунд шинжлэх ухаан, технологийн хурдацтай хөгжил, ялангуяа цахим хэрэглээ, цахим орчны нөлөө нь хүн төрөлхтний өдөр тутмын амьдралын салшгүй хэсэг болсон. Цахим хэрэглээ нь мэдээлэл солилцох, ажлын бүтээмжийг нэмэгдүүлэх, цаг хугацааг хэмнэх зэрэг эерэг үр нөлөөтэй хэдий ч нөгөө талаас цахим орчныг ашигласан гэмт хэрэг дэлхий даяар хурдацтай нэмэгдэж байна.

Судалгаагаар дэлхийн хүн амын 56 орчим хувь нь интернет ашигладаг бөгөөд Монгол Улсын хувьд хүн амын дийлэнхийг идэр насны залуус эзэлдэг нь Ази тивд интернет хэрэглээний түвшнээр дээгүүр байранд ордог болохыг харуулж байна. Тэдгээрийн 96 хувь нь “Фэйсбүүк” платформид идэвхтэй ашигладаг гэсэн судалгаа нь цахим орчны гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх шинэ чиглэл, арга хэрэгслийг боловсруулах шаардлага улам бүр нэмэгдэж буйг илтгэнэ.

Гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх асуудал нь хүн төрөлхтний соёл

иргэншлийн түүхэн явцад анхаарал татаж, шийдвэрлэх шаардлагатай төдийгүй чухал асуудлын нэг хэвээр үлдсэн. Хүн төрөлхтөн үүссэн цагаасаа гэмт явдлын эх үүсвэр бүхий аюултай байнга нүүр тулан, хатуу чанд ял шийтгэлийн хүчээр хориглон зогсоохыг оролдож ирсэн боловч, энэ нь боломжгүйг ухаарсан цагаас эхлэн нийгмийн сөрөг үзэгдлийн хамгийн тод илрэл болсон гэмт явдлаас урьдчилан сэргийлэх тухай ойлголтыг бий болгожээ (Г.Даштүдэв, 2007, хууд. 45)

Гэмт явдлаас урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ бол "тэмцэх" ажиллагааны үндсэн чиглэл, баримтлах гол шугам болдог. Гэмт явдалтай тэмцэх гэж гэмт явдлын гаралтыг багасгах, нийгмийн хор аюулыг бууруулах, шалтгаан нөхцөлийг арилгах буюу саармагжуулах зэрэг нарийн зохион байгуулалт бүхий, системтэй үйл ажиллагаануудын цогцыг ойлгоно. Харин гэмт явдлаас урьдчилан сэргийлэх гэж гэмт явдлын гаралтыг хорогдуулах, түүнийг төрүүлдэг шалтгаан, нөхцөлийг арилгахад чиглэгдсэн төр, олон нийтийн байгууллага, иргэдээс зохион явуулж байгаа үйл ажиллагааны системийг ойлгож болно (Г.Думбарай, 1987, хууд. 145).

Дээрх дүгнэлтүүдийг нэгтгэн үзвэл гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх асуудал нь нийгмийн сөрөг үзэгдлийн гарал, шалтгааныг тодорхойлж, түүнээс урьдчилан сэргийлэх арга замыг шинжлэх ухааны үндэслэлтэйгээр тодорхойлох чухал асуудал юм. Гэмт хэрэгтэй тэмцэх үйл ажиллагаа нь гэмт явдлын гаралтыг бууруулах, хор уршгийг саармагжуулах, шалтгаан нөхцөлийг арилгах зэрэг нарийн зохион байгуулалттай системийг хамардаг бол гэмт явдлаас урьдчилан сэргийлэх үйл

ᠬᠤᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠠᠭᠤᠨ
ᠰᠠᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠭᠤᠨ
ᠤᠳᠢᠷᠳᠠᠭ᠋᠎ᠠ

ажиллагаа нь төр, олон нийтийн байгууллага болон иргэдийн оролцоонд тулгуурлан гэмт хэрэг гарах нөхцөл, шалтгааныг бууруулах, нийгмийн аюулгүй байдлыг хангахад чиглэгдсэн урт хугацааны бодлого, стратегийн цогц ойлголт юм.

Цахим хэрэгсэл ашиглан үйлдэгдэж байгаа залилах гэмт хэрэгтэй тэмцэх эрх зүйн зохицуулалт

Сүүлийн жилүүдэд үйлдлийн арга, хүрээ хязгаар нь улам бүр өргөжиж буй гэмт хэргүүдийн нэг нь цахим орчинд үйлдэгдэж байгаа залилах гэмт хэрэг бөгөөд нийгэм, эдийн засаг, эрх зүй, ёс суртахууны түвшнээс шууд хамаардаг. Энэ гэмт хэргийн улмаас зөвхөн хувь хүн бус аж ахуйн нэгж, төр, хуулийн этгээдээс гадна олон улсын байгууллагууд эд хөрөнгийн хохирол амссаар байна.

Түүнчлэн залилах гэмт хэргийг орчин үеийн шинжлэх ухааны ололт, дэвшилтэд тулгуурлан үйлдэх болсон нь анхаарал татах боллоо. Богино хугацаанд их хэмжээний хохирол учруулах, хохирогчдын тоо ч улам өсөх хандлагатай байгаа нь энэ төрлийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх төрийн эрүүгийн бодлогыг олон улсын жишигт нийцүүлэн тодорхойлох, шинэчлэх, зарим төрлийн арга хэлбэрийг хуульчлах, өргөжүүлэх шаардлага үүсээд байна.

Залилах гэмт хэрэг нь Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн Өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэргийн бүлэгт багтах бөгөөд энэ төрлийн гэмт хэргийн нийтлэг шинж чанаруудыг агуулж байгаа төдийгүй, өөрийн онцлог шинж чанаруудтай, эдгээр нь эрүүгийн эрх зүйн үүднээс тайлбарлагддаг.

Залилах гэмт хэрэг нь бусдын эд хөрөнгө, эрх ашигт халдах зорилгоор хууран мэхлэх, эсхүл баримт бичиг, эд зүйл, цахим төхөөрөмж, хэрэгслийг ашиглан эсвэл зохиомол байдлыг зориудаар үүсгэж, бодит мэдээллийг нуух замаар хүнийг төөрөгдөлд оруулж, нэр хүнд, өмнөх харилцааны итгэлцлийг урвуулан ашиглаж, эзэмшигч, өмчлөгчийн эд хөрөнгө, эд хөрөнгийн эрхийг хууль

бусаар шилжүүлэхийг хэлэх бөгөөд Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 17.3 дахь зүйлд тодорхойлж, хариуцлага тооцохоор заасан, нийгэмд сөрөг нөлөөтэй үйлдэл юм.

Залилах гэмт хэргийг Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн 17.3 дугаар зүйлд хуульчлан тодорхойлохдоо:

1. Хуурч, эсхүл баримт бичиг, эд зүйл, цахим хэрэгсэл ашиглаж, эсхүл зохиомол байдлыг зориудаар бий болгох, сүсэг бишрэлийг далимдуулах, бодит байдлыг нуух замаар бусдыг төөрөгдөлд оруулж, эсхүл нэр хүнд, урьдын харилцааны явцад бий болсон итгэлийг урвуулан ашиглаж эзэмшигч, өмчлөгчийн эд хөрөнгө, эд хөрөнгийн эрхийг шилжүүлэн авсан бол 450,000-14,000,000 хэмжээний төгрөгөөр торгох, эсхүл 240-720 цаг хүртэл хугацаагаар нийтэд тустай ажил хийлгэх, эсхүл 6 сараас 3 жил хүртэл хугацаагаар зорчих эрхийг хязгаарлах, эсхүл 6 сараас 3 жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.

2. Энэ гэмт хэргийг:

2.1. Албан тушаалын байдлаа ашиглаж;

2.2. Бусдад ноцтой, эсхүл их хэмжээний хохирол учруулж үйлдсэн бол 10,000,000-40,000,000 хэмжээний төгрөгөөр торгох, эсхүл 2 жилээс 8 жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.

3. Энэ гэмт хэргийг:

3.1. Байнга үйлдэж амьдралын эх үүсвэр болгосон;

3.2. Олон шатлалт маркетинг, пирамид тогтолцооны луйврын аргаар үйлдсэн;

3.3. Зохион байгуулалттай гэмт бүлэг үйлдсэн бол 5 жилээс 12 жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ гэж үндсэн, хүндрүүлэх болон онц хүндрүүлэх шинжтэйгээр хуульчилсан ба гэмт хэргийн ангиллын хувьд үндсэн шинж нь хөнгөн, хүндрүүлэх, онц хүндрүүлэх шинж нь хүнд гэмт хэрэгт хамаардаг (хууль, 2015).

Эрүүгийн хуульд заасан залилах гэмт хэргийн дундаас сүүлийн жилүүдэд эрчимтэй үйлдэгдэж буй хэлбэр бол цахим хэрэгсэл ашиглан үйлдсэн залилах гэмт хэрэг юм.

Дэлхий дахинд өрнөж буй хурдацтай хөгжилтэй зэрэгцэн манай улсад цахим хэрэглээ нийгмийн бүх үе шатанд эрчимтэй ашиглагдаж байна.

Цахим хэрэгсэл ашиглан үйлдэгддэг залилах гэмт хэргийн онцлог нь цаг хугацаа, орон зай, нутаг дэвсгэрээс үл хамааран үйлдэгдэж болох явдал юм. Өөрөөр хэлбэл, хэн нэгэн ямар улс оронд оршин суудагас үл хамааран цахим хэрэгсэл, нийгмийн сүлжээнд идэвхтэй оролцож байгаа бол энэ төрлийн гэмт хэргийн хохирогч болох эрсдэл өндөр байдаг.

Иймд, энэ төрлийн гэмт хэргийг шалгахад цаг хугацаа, санхүүгийн хөрөнгө, мэргэшсэн мэргэжилтэн ихээр шаардлагатай болдог. Манай улсын нөхцөл байдалд хуурамч цахим хаяг ашиглан интернэт худалдаа нэрийн дор залилах, зээлийн аппликейшны болон таатай нөхцөлөөр зээл олгох, цахим маркетинг болон жижиглэн худалдаа, байр худалдах, түрээслэх болон цахим платформд онлайн цагийн ажил хийлгэх, сугалаа зэрэг хэлбэрээр залилах гэмт хэрэг түгээмэл гарч байна.

Цар тахлын үед онлайн худалдаа эрчимтэй хөгжсөнтэй холбоотойгоор энэхүү үйл явцыг гэмт хэрэг үйлдэхдээ ашиглаж буй тохиолдол ихээхэн бүртгэгдэж, цаашид өсөх хандлагатай байна. Цахим хэрэгсэл ашиглан залилах гэмт хэрэг нь өмнө ихэвчлэн Facebook сүлжээнд илэрдэг байсан бол одоо Инстаграм, Телеграм, Твиттер зэрэг олон нийгмийн сүлжээнд ч өргөн тархжээ. Хохирогчид нь гэнэт мөнгө хөрөнгө, цаг хугацаа, сэтгэл зүйгээрээ хохирсон байдлаар илэрч байна. Хохирлыг мөнгөн дүнгээр хэмжихээс гадна, энэ үйлдлийн цаана нийгмийн сэтгэл зүйн болон үнэт зүйлсийн хор уршиг үүсэн гарч байгааг дурдах нь зөв.

Манайд улсад тархаад байгаа цахим хэрэгсэл ашиглан үйлдсэн залилах гэмт хэргийг товч задалж тайлбарлавал:

1. Сайтын залилан. Бизнесийн түншүүдийнх нь хаяг, сайтыг хуурамчаар хийж захиалгын болон гэрээний төлбөр тооцоог нь шилжүүлж авдаг хэрэг. Энэ

хэрэгт олны танил хүмүүсийн пэйж хуудас, байгууллагын нэр ашиглах тохиолдол их байна.

2. Онлайн захиалгын луйвар нь 2020 оны Ковидын хөл хорионы үеэс хурдацтай тархаж, илэрхий ихэссэн. 2022 оны эхний улиралд нийт 1,233 иргэн цахим захиалга хийж, залилах гэмт хэргийн хохирогч болж цагдаагийн байгууллагад гомдол гаргасан байна. Хохирогч болох эсэх нь иргэний өөрийн хариуцлагаас шууд хамаардаг бөгөөд санхүү болон мөнгөний гүйлгээ хийхдээ биечлэн урьдчилан нягтлах, шалгаж, эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор зөвөөр шийдвэр гаргах шаардлагатай байдаг.

Дэлхий нийтийн өмнө тулгараад байгаа 4 томоохон хэргийн нэг нь цахим хэрэгсэл ашиглан үйлдсэн залилах гэмт хэрэг байдаг бөгөөд технологи мэдэхгүй, социал орчныг сэтгэлийн хөөрлөөр нягтлахгүй ашигладаг байдлаас дотоодын болон гадаадын залилагч этгээдүүдэд залилуулж хохирсоор байна. Залилах гэмт хэрэг өөрөө хүний эд хөрөнгөнөөс гадна маш их хор хохирол, нийгмийн аюулыг дагуулдаг муу үр дагавартай.

Сүүлийн жилүүдэд цахим хэрэглээ эрс нэмэгдэж, иргэд гэрээсээ гаралгүйгээр хүссэн бараа, бүтээгдэхүүнээ онлайнаар захиалж, хүргэлтээр авах үйлчилгээ хурдацтай хөгжиж, энэ чиглэлээр үйлчилгээ үзүүлэгч олон байгууллага үүсэн байгуулагджээ. Энэ төрлийн худалдаа, үйлчилгээ нь иргэдийн цаг хугацаа, зардлыг хэмнэж буй давуу талтай ч, үүнтэй зэрэгцэн холбогдох эрсдэлүүд ч үүсэх болсон байна.

Олон нийтийн сүлжээнд үйл ажиллагаагаа явуулж найдвартай үйлчилгээ үзүүлдэг онлайн худалдааны дэлгүүр, пэйж хуудсыг дуурайж маш төстэй байдлаар шинэ хаяг үүсгэх, тухайн цахим хаягт байрлуулсан зар бусад нийтлэлийг өөрийн мэт авч ашиглах, гадаад улсаас онлайнаар лайв бичлэг хийж бараа бүтээгдэхүүний захиалга авч иргэдээс төлбөрийг авах замаар иргэдийг төөрөгдөлд оруулан залилах гэмт хэрэг үйлдэгдэж байна.

МОНГОЛЫН ХҮҮЛЬ

Deutsche Kunst der 20er Jahre

Онлайн дэлгүүрээр үйлчлүүлж байгаа иргэдийн хувьд албан ёсны сайт, хуудас мөн эсэх тухайн цахим хаяг нь үйл ажиллагаагаа хэзээнээс хойш үнэхээр явуулж байгаа зэргийг сайтар хянаж байж захиалга хийх шаардлага тулгарч байна.

Түүнчлэн мөрийтэй тоглоом, азийн сугалаа зохион байгуулах нэрийдлээр орлого олох боломжийг эрж, иргэдийг залилах, цахим орчинд оюуны эрхийг зөрчиж, зохиогчийн эрх болон түүнд хамаарах эрхийг зөрчсөн гэмт хэргүүд ч тодорхой хэмжээнд бүртгэгдэж, шинэ төрлийн гэмт хэрэг жил ирэх тусам өсч байна.

Цахим хэрэгсэл ашиглан үйлдэгдэж буй залилах гэмт хэрэг нь дараах шалтгаан, нөхцөлтэй байна:

1. Иргэд нийгмийн сүлжээнд нэвтрэх нэр, нууц үг үүсгэхдээ өөрийн нэр, төрсөн он, сар, өдөр, утасны дугаар зэрэг энгийн бөгөөд тааварлахад хялбар мэдээллийг ашигладаг;

2. Өгөөш бүхий мэдээллийг уншихаар сонирхон дарж нэвтрэх нэр, нууц үгээ алддаг, “зээл олгоно”, “илгээмж явуулна” “сугалаанд хожсон”, гэх байдлаар иргэдийг төөрөгдөлд оруулж, амар хялбар аргаар мөнгө олох гэсэн санаа, сэдлийг төрүүлж улмаар уг зүйлсийн татвар хураамж, тээврийн зардлыг шилжүүлнэ үү гэх зэргээр цахим мэдээллийн хэрэгслээр түгээгдэж буй мэдээлэл үнэн зөв эсэх талаар нягтлан судалж үздэггүй;

3. Цахим орчны хэрэглээнд хүүхдэд тавих хяналт сул байгаа нь хүүхэд янз бүрийн сөрөг мэдээллийг хялбар авах нөхцөл бүрдсэн;

4. Цахим мэдээллийн хэрэгслүүдийг зөв, зохистой ашиглах мэдлэгийн дутагдал, хувь хүний амар хялбар орлого олохыг эрмэлзсэн сэтгэл зүйн онцлог, анхаарал сул хандлага нөлөөлж байна гэж үзэхээр байна.

Үүнээс гадна Европын зөвлөл мэргэжлийн экспертүүдийн хороо байгуулж, хууль зүйн асуудлыг хэлэлцсэний үр дүнд Зөвлөмж №R (8 9) 9 гаргасан байна. Энэхүү зөвлөмжид компьютертой холбоотой хууль зөрчсөн үйлдлүүдийн жагсаалтыг гаргажээ (Хороо E. з., 1989.09.13).

Мөн 1990 онд энэхүү асуудлыг Монреал хотод болсон Харьцуулсан эрх зүйн Олон улсын Академийн 13 дугаар Конгресс болон Гавана хотод болсон НҮБ-ын 8 дугаар Эрүүгийн эрх зүйн Конгресс (Sieber, 1991), 1992 онд Холбооны бүгд найрамдах Герман улсын Вурцбург хотод Олон улсын конференци (Sieber, Information Technology Crime – National Legislation's and International Initiatives, 1994) дээр хэлэлцсэн байна.

**Цахим хэрэгсэл ашиглан
үйлдэгдсэн гэмт хэргийн статистик
мэдээлэлд хийсэн дүн шинжилгээ**

Манай улсын хэмжээнд залилах гэмт хэрэг сард 1748, хоногт 58 буюу, 1 цагт 2-3 гарч, хохирогчдын тоо, хохирлын хэмжээ нэмэгдэж байна.

Цагдаагийн байгууллагад 2020-2023 он, 2024 оны эхний 05 сарын байдлаар нийт 137.349 гэмт хэрэг бүртгэгдсэнээс 40839 буюу 29.7 хувийг Залилах төрлийн гэмт хэрэг эзэлж байна.

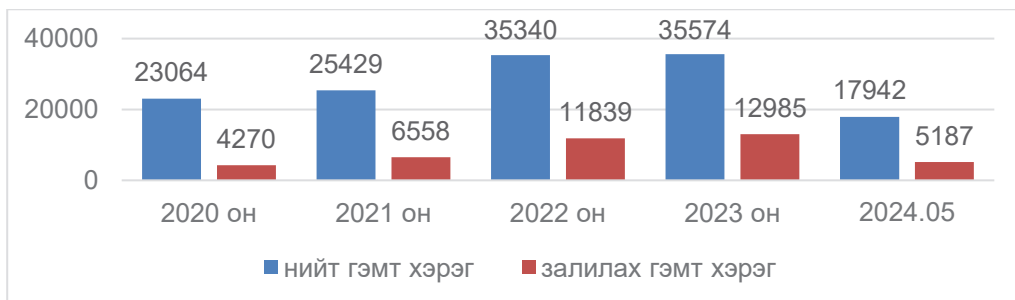

График 1. Залилах гэмт хэргийн нийт хэрэгтэй харьцуулсан байдал

Дээрх хугацаанд залилах төрлийн гэмт хэрэг нийт 40839 бүртгэгдсэн ба жилд дунджаар 8913, сард 1748, хоногт 58 гэмт хэрэг бүртгэгдсэн нь жилийн дунджаар 10.4%-ийн өсөлттэй байна.

Нийт залилах гэмт хэргийн 34022 буюу 83.3 хувь нь нийслэлд, 6786 буюу 16.6 хувь нь орон нутаг, 31 буюу 0.1 хувь нь бусад газарт бүртгэгджээ. Залилах төрлийн гэмт хэрэг нийслэлд ихээр үйлдэгдэж байгаа нь хүн амын нягтаршил, бэлэн мөнгө, бараа бүтээгдэхүүний эргэлт ихтэй, хот суурин, зах худалдааны төвүүд олноор төвлөрсөн газарт үйлдэгдэж байна.

Үйлдэгдсэн хугацаагаар нь авч үзвэл залилах гэмт хэрэг 2023 онд 12985 бүртгэгдсэн байгаа хамгийн их буюу нийт бүртгэгдсэн гэмт хэргийн 36.5%, 2020 онд хамгийн бага буюу нийт гэмт хэргийн 18.5%-ийг эзэлж байна.

Хүснэгт 1. Залилах гэмт хэргийг үйлдэгдсэн газраар нь харьцуулан харуулбал,
/2020-2023 он, 2024 оны эхний 5 сар/

Нутаг дэвсгэрээр	2020 он	2021 он	2022 он	2023 он	2024.05 он	нийт
Баян-Өлгий	31	22	55	105	37	250
Говь-Алтай	20	49	47	53	42	211
Завхан	15	39	54	32	13	153
Увс	6	19	28	60	8	121
Ховд	50	67	134	114	73	438
Архангай	13	35	58	32	28	166
Баянхонгор	28	38	83	46	94	289
Булган	15	23	60	36	17	151
Орхон	84	95	185	193	113	670
Өвөрхангай	26	53	108	56	34	277
Хөвсгөл	26	273	323	87	38	747
Говьсүмбэр	19	15	24	16	21	95
Дархан-Уул	78	103	170	153	120	624
Дорноговь	37	99	163	168	114	581
Дундговь	13	31	28	32	12	116
Өмнөговь	26	87	103	171	75	462
Сэлэнгэ	40	104	112	110	42	408
Төв	30	22	71	60	48	231
Дорнод	34	46	70	55	45	250
Сүхбаатар	29	38	74	55	37	233
Хэнтий	26	48	76	121	42	313
Орон нутаг	646	1306	2026	1755	1053	6786
Баянгол	871	1238	2212	2251	865	7437
Баянзүрх	1060	1286	2613	2919	938	8816
Сүхбаатар	548	836	1610	1821	577	5392
Сонгинохайрхан	322	526	721	828	450	2847
Хан-Уул	341	604	1174	2059	752	4930
Чингэлтэй	435	700	1382	1217	494	4228
Багануур	15	23	29	34	21	122
Багахангай	1	1	0	4	0	6
Налайх	28	26	69	87	34	244
Нийслэл	3621	5240	9810	11220	4131	34022
Бусад	3	12	3	10	3	31
Нийт	4270	6558	11839	12985	5187	40839

МОНГОЛЫН ХУУЛЬ
МОНГОЛЫН ХУУЛЬ
МОНГОЛЫН ХУУЛЬ

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ САХИУЛАХ УДИРДЛАГА

Нийслэлд бүртгэгдсэн залилах гэмт хэргийн 8816 буюу 21.6% нь Баянзүрх дүүрэг, 7437 буюу 18.2% нь Баянгол дүүрэг, 5392 буюу 13.2% нь Сүхбаатар дүүрэг, 4930 буюу 12.1% нь Хан-уул дүүрэг, 4228 буюу 10.4% нь Чингэлтэй дүүргийн нутаг дэвсгэрт үйлдэгдсэн байна.

Орон нутгийн хэмжээнд бүртгэгдсэн гэмт хэргийн 747 буюу 11% нь Хөвсгөл, 670 буюу 9.9% нь Орхон, 624 буюу 9.2% нь Дархан-Уул, 581 буюу 8.6% нь Дорноговь, 462 буюу 6.8% нь Өмнөговь, 438 буюу 6.5% нь Ховд аймагт тус тус бүртгэгдсэн нь бусад аймгуудаас өндөр байна.

Залилах гэмт хэргийн 75.1 хувийг хуурч мэхлэх арга, 12.2 хувийг итгэл эвдэх, 2.2 хувийг зээл нэрийн дор залилан үйлдэх,

1.2 хувийг гэрээ байгуулж ашиглах, 2.0 хувийг хуурамч баримт бичиг үйлдэж, 7.3 хувийг бусад арга, хэлбэрүүдийг ашиглан үйлдсэн байна. Энэ төрлийн гэмт хэрэг нь бусдыг төөрөгдөлд оруулж, өмнө нь олж авсан итгэлийг урвуулан ашиглан эд хөрөнгө эсвэл эрхийг хууль бусаар шилжүүлэх, биелэх боломжгүй зүйлсийг боломжтой мэт итгүүлэх, байхгүй зүйлийг үнэн мэтээр төөрөгдөлд оруулах зэрэг санаатай үйлдлүүдээр үйлддэг онцлогтой байна.

Улсын хэмжээнд сүүлийн 5 жилд /2020-2013 он, 2024 оны эхний 5 сард/ цагдаагийн байгууллагад нийт 40839 залилах төрлийн гэмт хэрэг бүртгэгдсэнээс 23921 буюу 58.6 хувь цахим хэрэгсэл ашиглаж үйлдэгдсэн байна.

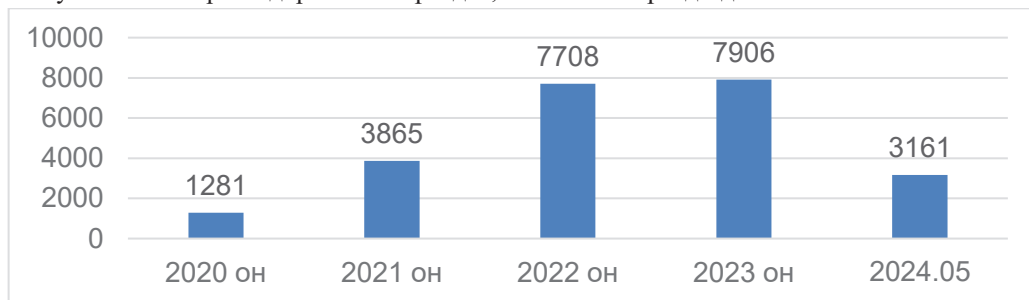

График 2. Цахим хэрэгсэл ашиглан үйлдсэн залилах гэмт хэрэг /2020-2023 он 2024 оны эхний 05 сар/

Цахим хэрэгсэл ашиглан үйлдсэн залилах гэмт хэрэг 2020 онд 1281, 2021 онд 3865, 2022 онд 7708, 2023 онд 7906 гэмт хэрэг болж тус тус өссөн бөгөөд 2024 оны эхний 5 сард 3161 бүртгэгдсэн байна.

Цахим худалдаа тасралтгүй хөгжихийн хэрээр онлайн шоп, цахим худалдан авалт, хэрэглэгчдийн хүсэл сонирхолд нийцсэн, хурдан шуурхай цаг хэмнэх зэрэг олон давуу талыг харуулж буй нь өнөөгийн нийгэмд хэрэглэгчдийн дунд хэдийн хүлээн зөвшөөрөгдсөн талаар дээр мөн дурдсан. Манай улсад цахимаар бараа бүтээгдэхүүн худалдаж авах үйлчилгээ үзүүлэгч худалдааны сувгийн төрлийг авч үзвэл, иргэдийн 43 хувь нь Facebook сүлжээг ашиглан, 35 хувь нь онлайн худалдааны вэб сайтаар, 6 хувь нь

Инстаграм платформыг сонгож байгаа бол, бусад 16 хувь нь эдгээр сонголтуудыг аль алийг ашиглан худалдан авалт хийдэг байна. Энэ нь иргэдийн ихэнх хэсэг цахим орчинд нэвтрэн, нийгмийн сүлжээгээр бараа, бүтээгдэхүүн худалдан авах соёл үүсч байгааг харуулж байна.

Жил тутамд өсөн нэмэгдэж буй техник технологийн шинэчлэл, компьютер, ухаалаг утасны хэрэглээнээс шалтгаалж, цахим хэрэгсэл ашиглан үйлдсэн залилах гэмт хэрэг, халдлага улам нэмэгдэх болсон. Монгол Улсын хэмжээнд 2020 оноос 2024 оны эхний 5 сарын байдлаар цахим орчинд үйлдэгдсэн 28156 гэмт хэрэг бүртгэгдсэн бөгөөд жилд дунджаар 78.2 хувиар өсөх бүртгэгдсэн байна.

Цахим хэрэгсэл, цахим сүлжээ ашиглан үйлдэж байгаа гэмт хэргүүд ихэвчлэн зохион байгуулалтад шилжсэн, дэлхийн аль ч улс орноос интернэтийн сүлжээ ашиглан үйлдэгдэж байна. Манай улсын иргэд facebook, instagram, gmail, yahoo зэрэг хилийн чанадад сервертэй веб сайтуудыг хэрэглээндээ ашигладаг. Энэ төрлийн гэмт хэргийн дийлэнх хувь нь хуурамч хаягаас хандаж, иргэдтэй харилцаа тогтоон үйлдэгддэгээс гадна 30 орчим хувь нь “Facebook” платформыг ашигласан, үүнээс 95.6 хувийг залилах гэмт хэрэг эзэлж байна.

Үүнээс үзэхэд, иргэд цахим орчинд аюулгүй байдалдаа анхаарч, хамгаалалтын арга ажиллагааг сайн ойлгож, хэрэгжүүлэх нь чухал бөгөөд мөн энэ чиглэлийн хууль эрх зүйн зохицуулалт хангалтгүй байгаа нь энэ төрлийн гэмт хэргийн гаралтыг нэмэгдүүлэх нэг шалтгаан болж байна.

Энэ төрлийн гэмт хэрэгт сүүлийн 5 жилийн байдлаар 23921 хүн хохирсон, тэдний 14439 буюу 60.4 хувь нь эмэгтэй, 9482 буюу 39.6 хувь нь эрэгтэй, 131 буюу 0.5 хувь нь 14-17 насны хүүхэд байна.

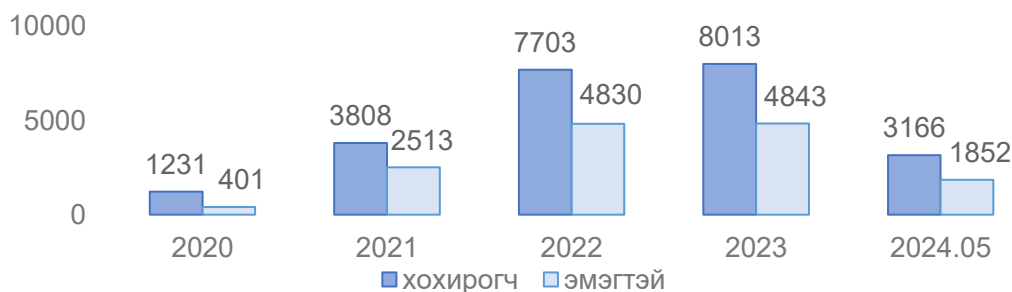

График 3. Залилах гэмт хэргийн хохирогчийг хүйсээр нь ангилбал /2020-2024 он/

Хохирсон иргэдийн 0.5 хувь нь 0-17 насны, 15.0 хувь нь 18-24 насны, 14.4 хувь нь 25-29 насны, 18.3 хувь нь 30-34 насны, 16.3 хувь нь 35-39 насны, 12.2 хувь

нь 40-44 насных, 9.2 хувь нь 45-49 насны, 10.4 хувь нь 50-59 насны, 3.5 хувь нь 60 аас дээш насныхан байна.

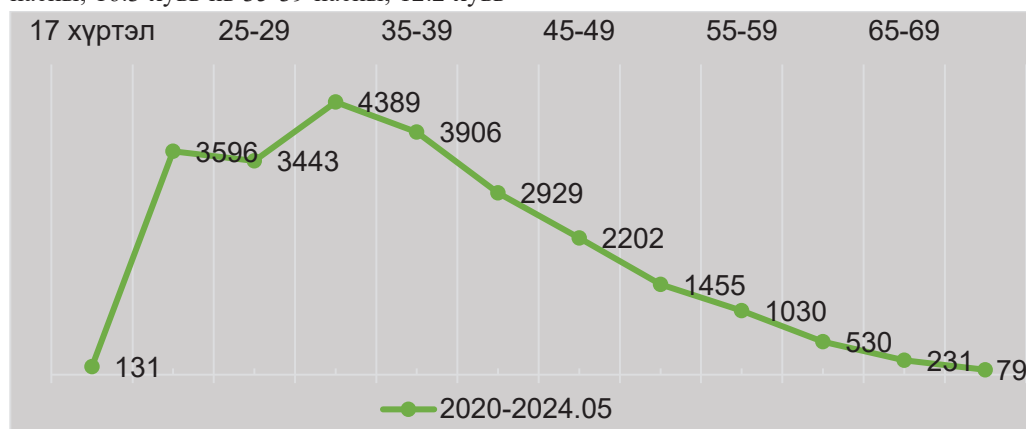

График 4. Хохирогчдын насны ангилал /2020-2024 он/

МОНГОЛЫН ХҮҮЛЬ
ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ

ᠬᠤᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠠᠭᠤᠰᠤᠨ ᠤᠨᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠠᠭᠤᠰᠤᠨ ᠤᠨᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠠᠭᠤᠰᠤᠨ

Гэмт хэрэг үйлдсэн газар, цаг,

байдал

Сүүлийн 5 жилийн байдлаас харахад цахим хэрэгсэл ашиглан үйлдсэн залилах гэмт хэргийн 74.7 хувь нь ажлын өдрүүдэд, ихэвчлэн ажлын цагаар үйлдэгджээ.

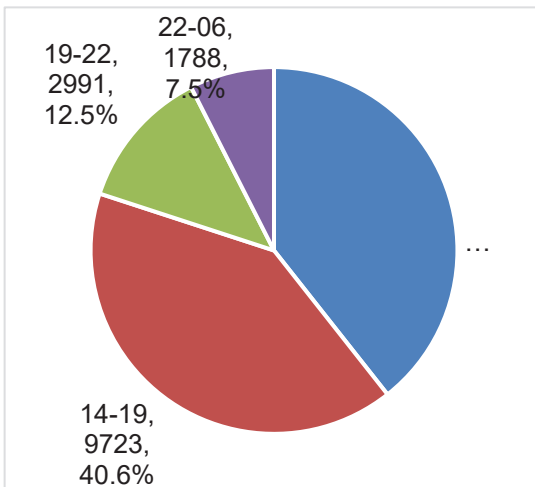
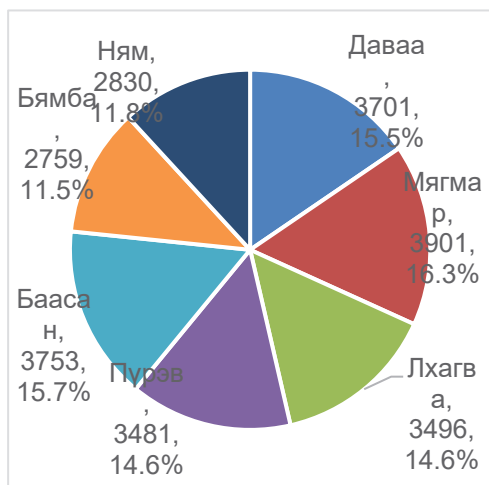

График 5. Гэмт хэрэг үйлдэгдсэн гараг, цаг 2020-2024 он

Цахим хэрэгсэл ашиглаж үйлдсэн залилах гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх арга зам

Интернэт, компьютер болон ухаалаг тоног төхөөрөмжүүд өндөр түвшинд хөгжиж байгаа нь сайшаалтай боловч энэ хөгжлийн хамт цахим хэрэгсэл ашиглан үйлдэгдэх гэмт хэрэг, цахим халдлагын тоо өсөж, их хэмжээний хохирол учруулсаар байна. Жишээ нь: Зарим эд хөрөнгийг устгах, нууцлал, бүрэн бүтэн байдал, хүртээмжтэй байдал, тасралтгүй ажиллагаа, сэргээгдэх шинж, бодит байдал, найдвартай шинжийг алдагдуулах хор уршиг мөн цахим орчноор дамжуулан насанд хүрээгүй хүүхэд эсвэл хөгшин хүмүүсийг хууран мэхлэх, бага насны хүүхдүүдэд садар самуун сурталчлах, дарамтлах зэрэг гэмт хэргүүд нэмэгдэх болсон.

Судлаачид болон мэргэжилтнүүдийн зүгээс цахим орчны аюулгүй байдлыг хангах, хамгаалах арга хэмжээг авах, гэмт хэрэгтэй тэмцэх бодлого, эрх зүйн орчныг сайжруулах хэрэгцээ шаардлагатай бий болж байна.

Залилах гэмт хэргийн үйлдэгдсэн газар нь ихэвчлэн цахим орчинд үйлдэгдэж, хэрэг гарсан газар тодорхойгүй байдаг тул хохирогчийн хаяг, байршлаар мэдээллийн санд бүртгэгдэж байгаа тул гэмт хэрэг үйлдэгдсэн газар нь төдийлөн бодит статистик үзүүлэлт биш юм.

Ингэснээр, технологи хөгжихийн хэрээр түүнийг даган гарах эрсдэлийг даван туулах, иргэдийн аюулгүй байдлыг хангах боломжийг бүрдүүлэхэд чухал нөлөөтэй юм. Иймд судлаачийн зүгээс авч болох зарим арга замуудыг дурдлаа. Үүнд:

1. Олон улсын хэмжээнд цахим аюулгүй байдлыг сурталчлан таниулах чиглэлээр зохион байгуулсан “Stop.Think.Connect.”, “EU Cybersecurity Strategy” зэрэг сургалт, кампанит ажлуудыг зохион байгуулах, дэмжих замаар иргэдийн мэдлэгийг нэмэгдүүлэх.

2. Цахим хэлбэрээр үйлчилгээ үзүүлэгч байгууллагуудад хэрэглэгчдийн аюулгүй байдлыг хангах хоёр давхар хамгаалалтын системийг /биометрийн хамгаалалт болон 2FA гэх мэт/ байгууллагын платформд интеграцчилах нэгдсэн зохион байгуулалтын арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх.

3. Кибер аюулыг судлах, тэмцэх шинэ технологиудыг хөгжүүлэх төв байгуулах, энэ чиглэлээр олон талын өдөрлөг, арга хэмжээг тогтмол зохион байгуулах зэрэг.

Эдгээр арга хэмжээ нь цахим хэрэгсэл ашиглан залилах гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, аюулгүй байдлыг хамгаалахад чухал нөлөө үзүүлэхээс гадна, технологийн шинэчлэлт, сургалт, хууль зүйн ажиллагааг нэгтгэснээр хувь хүн, байгууллага, нийгмийн аюулгүй байдлыг нэмэгдүүлэх боломжтой гэж үзэж байна.

Дүгнэлт

Монгол Улсын хувьд цагийн хөгжил, технологийн хувьсгал, цахим шилжилт тогтмол өрнөж байгаа өнөө үед цахим орчны аюулгүй байдал, эрх зүйн зохицуулалт, хамтын ажиллагааг өргөжүүлэн хөгжүүлэх шаардлага байсаар байна. Төр, хувийн хэвшлийн байгууллага, иргэдийн эрх, эрх чөлөөг хамгаалах, цахим орчинд бүрдэж буй гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, гэмт хэргийн хор уршгийг бууруулах чиглэлээр авах арга хэмжээ, бодлого боловсруулах шаардлагатай байна. Үүний тулд эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгож, эдгээр байгууллагуудын хамтын ажиллагааг идэвхжүүлэх, цахим технологийг нэвтрүүлэх, хүн хүч, технологийн чадавхыг бэхжүүлэх шаардлага үүсээд байна.

Мөн судалгааны үр дүнгээс харахад цахим хэрэгслүүдийг ашиглан үйлдэж буй залилах гэмт хэрэг, цахим орчинд явагдах гэмт хэрэг нэмэгдсээр байгаа талаар анхаарал хандуулах шаардлагатай. Түүнчлэн, цахим орчинд тавих хяналт шаардлага хангах түвшинд хүрээгүй, олон нийтийн мэдээллийн хэрэгсэлд хандах хагас хяналттай байдлаас үүдэн гэмт хэрэг зөрчил нэмэгдэж байна. Ийнхүү гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, хохирлыг бууруулахад цахим орчинд илэрч буй эрсдэл, аюулыг багасгах бодлого, арга хэмжээг заавал боловсронгуй болговол зохистой юм.

Тэр дундаа, Facebook, Телеграм зэрэг олон нийтийн сүлжээ, цахим платформууд нь терроризм, хүний амь нас хохирох нөхцөл байдал бий болсон, хүүхдийн садар самуун, секс сүрдүүлэг, үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэрэг /хар тамхи, хүн худалдаалах, мөнгө угаах/-т оролцох эрсдэл ихэссээр байгаагийн зэрэгцээ, эдгээр платформууд

тухайн хэрэг, зөрчил шалгахад хангалттай мэдээлэл өгч чадахгүй байгаатай холбогдуулан энэ төрлийн гэмт хэрэгтэй үр дүнтэй тэмцэхэд хүндрэл үүссээр байна.

Иймд цаашид Монгол Улсын цахим аюулгүй байдлыг хангах, гэмт хэрэг, зөрчилтэй тэмцэхэд төрийн бодлого, зохицуулалтыг боловсронгуй болгох, олон улсын туршлага, цахим технологийг өргөнөөр нэвтрүүлэх, хамтын ажиллагааг амжилттай хөгжүүлэх тал дээр онцгой анхаарч, бодлого, шийдвэрийг хэрэгжүүлэх нь маш чухал болохыг дүгнэж байна.

Санал

1. Дэлхийн ихэнх улс орон Эрүүгийн хуульдаа цахим гэмт хэргийн талаар цогц суурь хууль баталж өгсөн байдаг. Иймд Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн 26 дугаар зүйлийн 26.2 дах хэсэгт заасан үйлдэл бүрийг тус бүрчлэн салган зүйлчлэх, цахим төхөөрөмжийг ашиглан үйлдсэн гэмт хэргийг тусгайлан зааж өгөх;

2. Залилах гэмт хэргийн хохирогчдын сэтгэл зүйн байдалд мэргэжлийн судалгааны байгууллага, сэтгэл зүйчидтэй хамтран нөлөөллийн хүчин зүйлийн судалгааг хийх, урьдчилан сэргийлэх ажилд үр дүнтэй санал, шийдлүүдийг бий болгох боломжийг бүрдүүлэх;

3. Мөрдөгчид банк санхүү, үүрэн телефоны газраас мэдээлэл, лавлагаа, зөвшөөрөл авахад цаг хугацаа алдах явдал түгээмэл байдаг. Үүнтэй холбоотойгоор, цахим гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд техник технологийн шийдлүүдийг ашиглан иргэд, байгууллагуудын мэдээлэл солилцох ажиллагааг сайжруулах;

Эдгээр санал, шийдлүүд нь цахим гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, иргэдийн аюулгүй байдлыг хангах, хууль зүйн тогтолцоог сайжруулахад тодорхой хэмжээгээр хувь нэмэр оруулах боломжтой гэж үзэж байна.

Ашигласан эх сурвалжийн жагсаалт

1.declaration, D. (2024). *Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Эрүүл мэнд, Хар тамхитай тэмцэх алба*. Retrieved from www.unodc.org: www.unodc.org/documents/congress/Declaration

МОНГОЛЫН УЛСЫН
ХҮҮЛЬ САХИУЛАХ
УДИРДЛАГА

2.Sieber, U. (1991). The International Emergence of Criminal Information Law. *The International Emergence of Criminal Information Law*, (p. 56).

3.Sieber, U. (1994). Information Technology Crime – National Legislation's and International Initiatives. *Information Technology Crime – National Legislation's and International Initiatives*, (p. 49).

4.Г.Даштүдэв. (2007). *Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх арга зүй*. Улаанбаатар: Адмон ХХК.

5.Г.Думбарай. (1987). *Гэмт хэрэг, эрх зүйн зөрчилтэй тэмцэх үндсэн чиглэл нь*

урьдчилан сэргийлэх явдал мөн. Улаанбаатар: Битпресс.

6.Хороо, в. З. (1989 оны 9 дүгээр сарын 13-ны өдөр). *Компьютертэй холбоотой гэмт хэрэг: Зөвлөмж № R(89) 9* . Гэмт хэргийн асуудал эрхэлсэн Европын Хороо.

7.Хороо, Е. з. (1989.09.13). *Компьютертэй холбоотой гэмт хэрэг: Зөвлөмж №R(89) 9*. Гэмт хэргийн асуудал эрхэлсэн Европын Хороо.

8.Хууль, Э. (2015, 12 3). *Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем*. Retrieved from legalinfo.mn:

<https://legalinfo.mn/mn/detail/11634>

МОНГОЛ УЛСЫН "ГҮЙЦЭТГЭХ АЖЛЫН ТУХАЙ" ХУУЛИЙГ ЗАРИМ УЛСЫН ИЖИЛ ТӨСТЭЙ ХУУЛЬТАЙ ХАРЬЦУУЛСАН ҮР ДҮН

MONGOLIAN LAW "ON EXECUTIVE WORK" RESULTS COMPARED TO SIMILAR LAWS IN SOME COUNTRIES

Ү.Хосбаяр^{1*}

Дотоод хэргийн их сургуулийн Цагдаагийн сургуулийн Гүйцэтгэх Ажлын Тэнхимийн эрхлэгч, доктор (Ph.D), цагдаагийн хурандаа

Б.Ган-Өсөх^{2*}

Дотоод хэргийн их сургуулийн Цагдаагийн сургуулийн Гүйцэтгэх ажлын тэнхимийн магистрант цагдаагийн ахмад

Police colonel U. Hosbayar

University of Internal Affairs, Head of the Criminal intelligence Department of the Police school Doctor (Ph.D)

Police capitan B.Gan-Usukh

Head of the police intelligence Department of Police School, master's student

*Хариуцлагатай зохиогч:kingmelice@gmail.com

Товч агуулга: Монгол Улсын Гүйцэтгэх ажлын тухай хуулийг олон улсын жишигт ойртуулахын тулд хүний эрхийг хамгаалах, ил тод байдлыг хангах, технологийн зохицуулалтыг хөгжүүлэх, хяналтын тогтолцоог сайжруулах, болон олон улсын хамтын ажиллагааг өргөжүүлэхэд анхаарах нь чухал. Энэ нь Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдал, иргэдийн эрхийг хамгаалахад үр дүнтэй, олон улсын түвшинд хүлээн зөвшөөрөгдсөн хууль эрх зүйн тогтолцоо бий болгох нөхцөлийг бүрдүүлнэ.

Abstract: To align Mongolia's Law on Executive Operations with international standards, it is essential to focus on protecting human rights, ensuring transparency, advancing technological regulations, strengthening oversight mechanisms, and expanding international cooperation. These efforts will enhance national security and safeguard citizens' rights while establishing a legal framework that meets globally recognized standards.

Түлхүүр үгс: Монгол Улс, Гүйцэтгэх ажлын тухай хууль, хүний эрх, ил тод байдал, технологийн зохицуулалт, хяналтын тогтолцоо, олон улсын хамтын ажиллагаа, үндэсний аюулгүй байдал, хууль эрх зүйн тогтолцоо.

Key Words: Mongolia, Law on Executive Operations, human rights, transparency, technological regulations, oversight mechanisms, international cooperation, national security, legal framework.

Дотоод хэргийн их сургууль

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

Монгол Улсын "Гүйцэтгэх ажлын тухай" хуулийг олон улсын стандартад нийцүүлэх шаардлага их бөгөөд хүний эрхийг хамгаалах, нууцлал ба ил тод байдлын тэнцвэрийг хангах, технологийн зохицуулалтыг сайжруулах, хяналтын механизмыг бэхжүүлэх, болон олон улсын хамтын ажиллагааг өргөжүүлэх чиглэлээр шинэчлэл хийх нь чухал байна. Одоогийн хууль нь үндэсний аюулгүй байдлыг хангахад чиглэсэн боловч хүний эрхийн хамгаалалтыг бэхжүүлэх, орчин үеийн технологийг үр дүнтэй ашиглах, байгууллагуудын эрх мэдлийг оновчтой хуваарилах зэрэг олон улсын стандарт, үзэл баримтлалд бүрэн нийцээгүй байгаа нь сорилтууд үүсгэдэг.

Эдгээр шинэчлэл нь гүйцэтгэх ажлыг хүний эрхийг дээдэлсэн, ил тод, хариуцлагатай байдлаар зохион байгуулж, мэдээллийн аюулгүй байдлыг хангах, хяналтын байгууллагуудыг бие даасан, хараат бус ажиллах нөхцөлийг бүрдүүлэхэд тусална. Мөн олон улсын туршлагыг судалж, Монгол Улсын онцлогт нийцүүлэн бодлого, зохицуулалтыг боловсронгуй болгох замаар хууль эрх зүйн тогтолцоог хүчирхэгжүүлэх, иргэдийн эрх ашгийг хамгаалсан шударга, аюулгүй орчин бүрдүүлэхэд хувь нэмэр оруулах бөгөөд дараах үндсэн дэд хэсгүүдэд хуваагдана. Үүнд:

1. Тулгамдаж буй асуудлууд

1.1 Хүний эрхийн зөрчил

Монгол улсын нөхцөл байдал:

- Монгол Улсын хуульд гүйцэтгэх ажлыг хүний эрх, эрх чөлөөг хүндэтгэх зарчимд тулгуурласан гэж заасан ч зарим тохиолдолд эрх мэдлээ хэтрүүлэн ашиглах эрсдэл бий.

- Нууц ажиллагааны үеэр иргэдийн мэдээлэл хууль бус аргаар цуглуулах, тагнах зэрэг асуудал гардаг.

Олон улсын жишиг:

- **Европын Холбоо (ЕХ):** Европын Нууцлалын тухай ерөнхий журам (GDPR)-аар хүний мэдээллийг хамгаалж, хууль бус ажиллагаанд хатуу хяналт тавьдаг.

- **АНУ:** Гүйцэтгэх ажилд оролцогчдыг шүүх, прокурорын дэргэд

хянаж, хүний эрхийн зөрчил гарсан тохиолдолд хатуу арга хэмжээ авдаг.

Шийдэл:

- Бие даасан хяналтын байгууллага бий болгож, иргэдийн гомдлыг шийдвэрлэх үр дүнтэй систем нэвтрүүлэх.

- Гүйцэтгэх ажлын хуульд хүний эрхийг хамгаалах тодорхой заалтууд нэмж, хяналтын механизмын ажиллагааг сайжруулах.

1.2 Нууцлал ба ил тод байдлын зөрчил

Монголын нөхцөл:

- Нууцлалын шаардлагыг хэт их баримталснаас үүдэн олон нийтийн мэдээлэлд хүрэх эрх хязгаарлагдаж байна.

- Жишээ нь, гүйцэтгэх ажлын зарим мэдээлэл ил болбол хариуцлага тооцох, эрх мэдлийг хэтрүүлэхээс сэргийлэх боломжтой.

Олон улсын жишиг:

- **АНУ-ын Freedom of Information Act (FOIA):** Иргэд тодорхой мэдээллийг нээлттэй авах эрхтэй.

- **Швед:** Ил тод байдлын тухай хууль нь төрийн байгууллагын үйл ажиллагааг иргэд хянах боломжийг бүрдүүлдэг.

Шийдэл:

- Нууцлал, ил тод байдлын тэнцвэрийг хангахын тулд тодорхой мэдээллийг олон нийтэд нээлттэй болгох, гэхдээ үндэсний аюулгүй байдлыг хохироохгүй байх зохицуулалт хийх.

- Иргэд, байгууллагын хүсэлтээр гүйцэтгэх ажлын зарим хэсгийг шалгах боломжтой тогтолцоо бий болгох.

1.3 Технологийн хөгжилтэй уялдуулсан зохицуулалтын дутагдал

Монголын улсын нөхцөл байдал:

- Технологийн дэвшилтэй холбоотой гүйцэтгэх ажлын тусгай техник хэрэгсэл, программ хангамжийн зохицуулалт хангалтгүй.

- Нууц техник хэрэгслийг хууль бусаар ашиглах эрсдэл их байна.

Олон улсын жишиг:

- **Израиль:** Кибер аюулгүй байдлын хууль тогтоомж маш нарийн зохицуулалттай.

• **Герман:** Шинэ технологи ашиглах эрх зүйн орчныг тогтмол шинэчилж, иргэдийн мэдээллийг хамгаалдаг.

Шийдэл:

• Технологийн шинэчлэлд нийцсэн тусгай заалтуудыг хуульд оруулах.

• Хяналтын байгууллагуудыг шинэ техник хэрэгсэл, программ хангамжаар хангаж, мэдээллийн аюулгүй байдлыг хангах.

1.4 Тусгай байгууллагуудын эрх мэдлийн хязгаар

Монголын улсын нөхцөл:

• Тагнуулын байгууллага, цагдаа, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагуудын эрх үүрэг хоорондын уялдаа дутмаг.

• Зохицуулалт тодорхойгүйгээс үүдэн эрх мэдлийн зөрчил үүсэх магадлалтай.

Олон улсын жишиг:

• **Англи:** Тусгай эрх бүхий байгууллагуудын ажлын заагийг тодорхой тогтоосон байдаг.

• **Канад:** Байгууллагуудын эрх үүргийг нэгдсэн заавар, журмаар зохицуулдаг.

Шийдэл:

• Байгууллагуудын эрх мэдлийг тодорхой зааглаж, хамтын ажиллагааны механизм бий болгох.

• Үндэсний аюулгүй байдлын хүрээнд ажиллах байгууллагуудад харилцан хяналт тавих тогтолцоог сайжруулах.

2. Сайжруулах санал

1.Хүний эрхийг хамгаалах бодлогыг бэхжүүлэх:

○ Иргэдийн гомдлыг түргэн шийдвэрлэх тусгай хороо байгуулах.

○ Хүний эрхийг зөрчсөн тохиолдолд албан хаагчдад хатуу хариуцлага тооцох.

2.Нууцлал ба ил тод байдлыг зохицуулах:

○ Гүйцэтгэх ажлын зарим хэсгийн талаар мэдээлэл нийтэд ил тод байх ёстойг хуульчлах.

○ Нууцлалыг баталгаажуулах, гэхдээ үндэслэлгүй хаалттай мэдээллээс зайлсхийх.

3.Шинэ технологид суурилсан гүйцэтгэх ажлыг дэмжих:

○ Мэдээлэл боловсруулах, хянах дэвшилтэт программ хангамж ашиглах.

○ Тусгай техник хэрэгсэл зохион бүтээх, ашиглах эрх зүйн орчныг бэхжүүлэх.

4.Байгууллагуудын хамтын ажиллагааг сайжруулах:

○ Хариуцлагын хуваарилалт, хамтын ажиллагааны журмыг шинэчлэх.

○ Гүйцэтгэх ажилд оролцогч байгууллагуудын нэгдсэн бодлого боловсруулж хэрэгжүүлэх.

5.Олон улсын хамтын ажиллагааг өргөжүүлэх:

○ Олон улсын жишгийг судлах, Монголын онцлогт тохируулах.

○ Гадаадын байгууллагуудтай туршлага солилцох.

Энэ нь хууль эрх зүйн тогтолцоог илүү найдвартай, шударга, үр ашигтай болгоно.

1.1 Хүний эрхийн зөрчлийн жишээ Монгол Улсын нөхцөл

Монгол Улсад гүйцэтгэх ажлын хүрээнд хүний эрх зөрчигдсөн зарим тодорхой жишээг авч үзье:

1.Тусгай хяналтын төхөөрөмжийг хэтрүүлэн ашиглах:

○ Зарим тохиолдолд гүйцэтгэх ажил явуулахдаа хууль ёсны зөвшөөрөлгүйгээр хүмүүсийг хууль бус аргаар тагнах, бичлэг хийх, мэдээлэл цуглуулах зэрэг зөрчлүүд гардаг.

○ Жишээ нь, олон нийтийн хөдөлгөөн эсвэл сөрөг үзэл бодолтой иргэдийг хянах явцад тэдний хувийн мэдээлэлд халдах тохиолдол гардаг.

2.Иргэдийн эрхийг хамгаалах механизм хангалтгүй:

○ Гүйцэтгэх ажлын явцад иргэд гомдол гаргах эрхтэй боловч гомдлыг шийдвэрлэхэд хүнд суртал, хяналтгүй байдал ажиглагддаг.

○ Шаардлагатай хяналтын байгууллагын бие даасан байдлыг хангаагүйгээс болж, зөрчлийг илрүүлэх нь сул байна.

Олон улсын жишээ

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

1. АНУ-ын PRISM хөтөлбөр (NSA-ийн хяналт):

○ АНУ-ын Үндэсний Аюулгүй Байдлын Агентлаг (NSA) нь PRISM гэх нууц ажиллагаа явуулж, хүмүүсийн онлайн харилцааг өргөн хүрээнд хянаж байсныг 2013 онд Эдвард Сноуден ил болгосон.

○ Энэ хөтөлбөрийн хүрээнд ямар ч шүүхийн шийдвэргүйгээр олон иргэний хувийн мэдээллийг цуглуулсан нь хүний эрхийн ноцтой зөрчилд тооцогдсон.

2. Европын Холбооны "Privacy International" тайлан:

○ Нууц ажиллагааны явцад хууль ёсны үндэслэлгүйгээр хүмүүсийн мэдээллийг цуглуулж, тагнасан зарим ЕХ-ны гишүүн улс орнуудын гүйцэтгэх ажил эрхэлсэн байгууллагуудыг "Privacy International" шүүмжилсэн байдаг.

○ Энэ явдал хүний эрхийн зөрчлийг бууруулах хяналтын механизм дутмаг байгааг харуулсан.

Сайжруулах боломжууд

• **Тусгай зөвшөөрөлтэй гүйцэтгэх ажил:** Монгол Улсад гүйцэтгэх ажил хийх зөвшөөрлийг шүүх, прокуророор заавал баталгаажуулж, зөвшөөрөлгүй ажиллагааг хатуу хориглох.

• **Гомдлын системийг сайжруулах:** Иргэдийн гомдлыг хүлээн авах, шийдвэрлэх хугацааг товчлох, бие даасан хяналтын байгууллагуудыг чадавхжуулах.

• **Хяналтын бие даасан байдал:** Гүйцэтгэх ажлын үйл явцыг хянах шүүх, прокурор болон хүний эрхийн байгууллагуудыг бие даасан байдлаар ажиллуулах.

• **Олон нийтийн хяналт:** Ил тод байдлыг нэмэгдүүлэх замаар иргэдийн мэдээлэлд хандах эрхийг өргөжүүлэх.

Эдгээр арга хэмжээг нэвтрүүлснээр хүний эрхийг хамгаалахад томоохон ахиц гарна. Монгол Улсын гүйцэтгэх ажлын хуулийг олон улсын жишигт ойртуулахад эдгээр санаачилга чухал үүрэгтэй.

Монгол Улсын "Гүйцэтгэх ажлын тухай" хуулийг олон улсын жишигт ойртуулахын тулд дараах стратегиудыг хэрэгжүүлэх шаардлагатай. Эдгээр нь хүний эрхийг хамгаалах, ил тод байдлыг

хангах, технологийн дэвшлийг ашиглах, болон хяналтын тогтолцоог сайжруулахад чиглэнэ:

1. Хүний эрхийг хамгаалах механизмыг сайжруулах

1.1 Хууль эрх зүйн зохицуулалтыг сайжруулах

• **Шүүхийн хяналтыг нэмэгдүүлэх:** Гүйцэтгэх ажлыг зөвхөн шүүх, прокурорын зөвшөөрөлтэйгөөр явуулдаг байхыг хуулиар тогтоох.

• **Гүйцэтгэх ажлын стандарт тогтоох:** Хүний эрхийг зөрчихгүй байх талаар дэлгэрэнгүй заавар, стандарт боловсруулж мөрдүүлэх.

• **Иргэдийн эрхийн хамгаалалт:** Иргэдийн эрх зөрчигдсөн тохиолдолд гомдол гаргах болон хохирлыг нөхөн төлүүлэх механизм бий болгох.

1.2 Бие даасан хяналтын байгууллага байгуулах

• Олон улсын жишгийн дагуу (жишээ нь, Нидерландын тусгай хяналтын зөвлөл), гүйцэтгэх ажлын хяналтыг бие даасан байгууллагад хариуцуулах.

• Иргэдийн мэдээлэл, гүйцэтгэх ажлын үйл явцыг үнэлэх, ил тод байдлыг хангах үүрэг бүхий зөвлөл ажиллуулах.

2. Ил тод байдлыг нэмэгдүүлэх

2.1 Нууцлал ба ил тод байдлын тэнцвэр

• **Олон нийтэд мэдээлэх систем:** Гүйцэтгэх ажлын ерөнхий мэдээлэл, статистик тайланг олон нийтэд тогтмол мэдээлж байх.

• **Тусгай зөвшөөрөлтэй мэдээллийг ил болгох:** Гүйцэтгэх ажлын явцад олсон нийтлэг мэдээллийг үндэсний аюулгүй байдлыг хохироохгүйгээр ил болгох журам гаргах.

2.2 Иргэдийн оролцоог хангах

• Иргэд болон иргэний нийгмийн байгууллагууд гүйцэтгэх ажлын хуулийг шинэчлэх, хэрэгжилтэд хяналт тавих үйл явцад оролцох боломж олгох.

• Иргэдийн мэдээлэл авах эрхийг баталгаажуулах.

3. Технологийн зохицуулалт ба дэвшлийг ашиглах

3.1 Тусгай техник хэрэгслийн зохицуулалт

• Гүйцэтгэх ажлын тусгай техник хэрэгсэл, программ хангамжийг зохион бүтээх, ашиглах, импортлох, болон экспортлох үйл явцыг хуулиар тодорхой болгох.

• Технологийн хөгжилтэй нийцсэн, хүний эрхийг хамгаалах, нууцлалыг хангах шаардлагыг хуульд тусгах.

3.2 Кибер аюулгүй байдлыг сайжруулах

• Гүйцэтгэх ажлын явцад ашиглагддаг мэдээллийн сан, программ хангамжийг кибер халдлагаас хамгаалах дэд бүтцийг хөгжүүлэх.

• Олон улсын байгууллагуудтай хамтран ажиллаж, кибер аюулгүй байдлын шилдэг туршлагыг нутагшуулах.

4. Байгууллагуудын эрх мэдэл, үүргийн заагийг тодорхой болгох

4.1 Үүрэг, эрх мэдлийн хуваарилалт

• Гүйцэтгэх ажлыг эрхлэх байгууллагуудын хоорондын эрх мэдэл, хариуцлагын заагийг тодорхой болгох.

• Байгууллагуудын хамтын ажиллагааг хангах хуулийн зохицуулалт бий болгох.

4.2 Хяналт, хариуцлагыг сайжруулах

• Байгууллагуудын үйл ажиллагааг шүүх, прокурор, болон хяналтын тусгай байгууллагаар хянуулах.

• Хяналтгүй ажиллагаа явуулсан албан тушаалтанд хариуцлага тооцох хатуу заалт оруулах.

5. Олон улсын хамтынжиллагааг өргөжүүлэх

5.1 Гадаад туршлагаас суралцах

• АНУ, ЕХ, Канад зэрэг орнуудын гүйцэтгэх ажил эрхлэх туршлагыг судалж, Монгол Улсын хууль тогтоомжид уялдуулах.

• НҮБ болон олон улсын хүний эрхийн байгууллагуудтай хамтран ажиллаж, хүний эрхийг хамгаалах чиглэлд хамтран ажиллах.

5.2 Гадаадын зөвлөх байгууллагуудтай хамтрах

• Гүйцэтгэх ажлын хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгоход зориулж олон улсын зөвлөх байгууллагуудаас тусалцаа авах.

• Олон улсын түвшний сургалтаар албан хаагчдын мэргэжлийн ур чадварыг нэмэгдүүлэх.

Монгол Улсын гүйцэтгэх ажлын хууль ба бусад улс орны гүйцэтгэх ажлын хуулийн ялгаатай ба ижил төстэй шинж

Ижил төстэй шинж

1. Үндэсний аюулгүй байдлыг хамгаалах зорилго:

○ Монгол Улсын гүйцэтгэх ажлын хууль нь үндэсний аюулгүй байдлыг хамгаалах, гэмт хэргийг урьдчилан сэргийлэх, илрүүлэхэд чиглэсэн байдаг. Энэ нь АНУ, ЕХ, Япон зэрэг олон улсын хуультай ижил байдаг.

2. Хүний эрхийг хүндэтгэх зарчим:

○ Монголын хуульд хүний эрхийг хамгаалахыг чухалчилсан. Энэ нь НҮБ-ын хүний эрхийн үндсэн зарчим болон Европын хүний эрхийн конвенц (ECHR)-ийн зарчимтай нийцдэг.

3. Нууц ажиллагааны арга хэрэгсэл:

○ Нууц ажиллагааны арга, хэрэгслийг ашиглахыг зөвшөөрдөг. Жишээ нь, АНУ-ын Patriot Act, Францын Gendarmes Act-д нууц арга хэрэгслийн талаар ижил төстэй зохицуулалт байдаг.

4. Хууль зүйн хяналт:

○ Монгол Улсад гүйцэтгэх ажилд шүүх болон прокурорын хяналт шаардлагатай. Энэ зарчим нь АНУ, Герман, Канадын хуультай ижил.

Ялгаатай шинж

1. Хяналтын байгууллагын хараат байдал:

○ Монгол Улс: Хяналтын байгууллагуудын хараат бус байдал сул. Ихэнхдээ гүйцэтгэх байгууллагууд өөрсдийн үйл ажиллагааг хянадаг.

○ АНУ: Бие даасан хяналтын байгууллага (Inspector General, Privacy and Civil Liberties Oversight Board) байдаг.

○ Европын Холбоо: Ил тод байдлыг хангах, хүний эрхийг хамгаалах олон улсын байгууллагын хяналт дор ажилладаг.

ХҮҮЛЬ САХИУЛАХУЙ

2. Ил тод байдлын түвшин:

○ **Монгол Улс:** Гүйцэтгэх ажлын үйл явц, тайлан нууцлагдмал, олон нийтэд мэдээлэл хүрэх боломж хязгаарлагдмал.

○ **Швед:** Ил тод байдлын хууль (Transparency Act)-аар төрийн бүх үйл ажиллагааг олон нийтэд нээлттэй байлгадаг.

○ **АНУ:** Freedom of Information Act (FOIA)-аар иргэд мэдээлэлд хандах эрхтэй.

3. Технологийн дэвшилтэй уялдуулсан зохицуулалт:

○ **Монгол Улс:** Технологийн шинэчлэлийг тусгасан тусгайлсан заалтууд дутмаг.

○ **Израиль:** Кибер аюулгүй байдлын тусгай хууль баталсан бөгөөд энэ нь орчин үеийн мэдээллийн технологийн асуудлуудыг шийдвэрлэхэд чиглэсэн.

4. Байгууллагуудын хамтын ажиллагаа:

○ **Монгол Улс:** Байгууллагуудын ажлын уялдаа холбоо хангалтгүй.

○ **Канад:** Байгууллагуудын эрх мэдлийн хязгаарыг нарийн зааж, хамтын ажиллагааг дүрмээр зохицуулдаг.

○ **Монгол Улсын гүйцэтгэх ажлын хуулийг олон улсын жишигт ойртуулах арга зам**

1. Хүний эрхийг хамгаалах

• **Нэмэлт заалт оруулах:** Хүний эрхийн зөрчлийг илрүүлэх, хариуцлага тооцох механизмыг хуулинд тусгах.

• **Шүүхийн хяналт нэмэгдүүлэх:** Шүүхийн хяналтгүйгээр гүйцэтгэх ажил явуулахыг хориглох.

• **Гомдол шийдвэрлэх тогтолцоог хөгжүүлэх:** Гүйцэтгэх ажиллагаанд өртсөн иргэдийн гомдлыг шийдвэрлэх ил тод, түргэн шуурхай систем бий болгох.

2. Ил тод байдлыг хангах

• **Тайланг олон нийтэд мэдээлэх:** Гүйцэтгэх ажлын явцын ерөнхий мэдээллийг жил бүр олон нийтэд тайлагнах.

• **Мэдээлэлд хандах эрх:** FOIA шиг иргэдийн мэдээлэл авах эрхийг хуулиар баталгаажуулах.

3. Технологийн зохицуулалт

• **Орчин үеийн технологийг зохицуулах хууль батлах:** Кибер тагнуул, хиймэл оюун ухааны хэрэглээг зохицуулсан тусгай хууль батлах.

• **Мэдээллийн аюулгүй байдлыг хангах:** Гүйцэтгэх ажлын хүрээнд мэдээлэл алдагдахаас урьдчилан сэргийлэх систем хөгжүүлэх.

4. Хяналтын байгууллагыг бэхжүүлэх

• **Бие даасан хяналтын байгууллага байгуулах:** Олон улсын загвар дээр тулгуурлан хяналтын тусгай хороо эсвэл байгууллага ажиллуулах.

• **Хяналтын тогтолцоог өргөжүүлэх:** Гүйцэтгэх ажлын явцад хөндлөнгийн хяналт тавих иргэний болон мэргэжлийн байгууллагуудыг оролцуулах.

5. Байгууллагуудын хамтын ажиллагаа

• **Эрх мэдлийн хязгаарыг тодорхойлох:** Гүйцэтгэх ажлын чиг үүргийг хэт давхцуулахгүй, харин уялдаатай байхаар зохицуулах.

• **Нэгдсэн бодлого хэрэгжүүлэх:** Байгууллагуудын хамтын ажиллагааг нэгдсэн удирдамжаар зохицуулж, үүрэг, хариуцлагыг нарийвчлан заах.

6. Олон улсын хамтын ажиллагааг өргөжүүлэх

• **Туршлага солилцох:** АНУ, ЕХ, Канад зэрэг орны гүйцэтгэх ажлын хууль тогтоомжийг судлах, нутагшуулах.

• **Олон улсын гэрээ, конвенцод нэгдэх:** Хүний эрх, аюулгүй байдлыг хамгаалах чиглэлээр олон улсын гэрээ хэлэлцээрт нэгдэх.

7. Албан хаагчдын ур чадварыг нэмэгдүүлэх

• **Мэргэжил дээшлүүлэх сургалт:** Олон улсын хуулийн чиглэлээр гүйцэтгэх албан хаагчдад сургалт явуулах.

• **Технологийн сургалт:** Орчин үеийн техник хэрэгсэл ашиглах, мэдээллийн аюулгүй байдал хангах сургалтуудыг нэмэгдүүлэх.

Дүгнэлт

Монгол Улсын гүйцэтгэх ажлын хуулийг олон улсын жишигт ойртуулахын тулд хүний эрхийг хамгаалах, ил тод

байдлыг хангах, технологийн зохицуулалтыг хөгжүүлэх, хяналтын тогтолцоог сайжруулах, болон олон улсын хамтын ажиллагааг өргөжүүлэхэд анхаарах нь чухал. Энэ нь Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдал, иргэдийн эрхийг хамгаалахад үр дүнтэй, олон улсын түвшинд хүлээн зөвшөөрөгдсөн хууль эрх зүйн тогтолцоо бий болгох нөхцөлийг бүрдүүлнэ.

Монгол Улсын "Гүйцэтгэх ажлын тухай" хууль нь үндэсний аюулгүй байдлыг хангахад чиглэсэн ч олон улсын стандарт, хүний эрхийг хангах үзэл баримтлалд бүрэн нийцээгүй байгаагийн улмаас сорилтууд тулгарч байна. Тухайлбал:

1. Хүний эрхийн хамгаалалт сул:

○ Хүний хувийн нууцад халдах, хяналтгүй тагнаж чагнах зэрэг үйл ажиллагаанд хууль эрх зүйн зохицуулалт хангалтгүй байна.

○ Шүүхийн зөвшөөрөлгүйгээр гүйцэтгэх ажиллагаа явуулах нь хүний эрхийн зөрчлийг нэмэгдүүлэх эрсдэлтэй.

2. Нууцлал ба ил тод байдлын зөрчил:

○ Гүйцэтгэх ажлын явцад олж авсан мэдээлэл, тайланг олон нийтэд тайлагнах механизм дутмаг.

○ Иргэдийн мэдээлэлд хандах эрх хязгаарлагдмал байгаа нь төрд итгэх итгэлд сөргөөр нөлөөлж байна.

3. Технологийн дэвшилтэй нийцэхгүй байдал:

○ Орчин үеийн дэвшилтэт технологийг хууль ёсны дагуу ашиглах, хяналтын механизмыг зохицуулах хэрэгцээ шаардлага өндөр байна.

○ Кибер аюулгүй байдал, техник хэрэгслийн зохицуулалт сул байгаа нь гүйцэтгэх ажлын үр нөлөөг бууруулж байна.

4. Хяналтын тогтолцооны дутагдал:

○ Хяналтын байгууллагуудын хараат бус байдал хангалтгүй, ил тод хяналт, гомдол шийдвэрлэх тогтолцоо хангалтгүй.

Шийдвэрлэх шаардлагатай асуудлууд

• Хүний эрхийг хамгаалах чиглэлд шүүхийн хяналтыг нэмэгдүүлж, хууль эрх зүйн баталгааг бэхжүүлэх.

• Нууцлал болон ил тод байдлын тэнцвэрийг хангахуйц зохицуулалтыг хуульд тусгах.

• Технологийн дэвшилтэй уялдсан тусгайлсан зохицуулалт, кибер аюулгүй байдлыг хангах механизм хэрэгжүүлэх.

• Хяналтын байгууллагуудыг бие даасан, хараат бус болгох.

Олон улсын жишгийг нутагшуулах

• АНУ, ЕХ, Канад зэрэг орны хүний эрх, ил тод байдлын стандарт, хяналтын тогтолцоог Монгол Улсын нөхцөлд нийцүүлэн нутагшуулах.

• НҮБ болон олон улсын хүний эрхийн байгууллагуудын зөвлөмж, туршлагыг хуульд тусгах.

• Олон улсын хамтын ажиллагааг өргөжүүлж, дэвшилтэт техник, сургалт, мэдээлэл солилцоог нэмэгдүүлэх.

Ерөнхий дүгнэлт

Монгол Улсын "Гүйцэтгэх ажлын тухай" хуульд хүний эрхийг дээдлэх, нууцлал ба ил тод байдлыг тэнцвэржүүлэх, технологийн зохицуулалтыг хөгжүүлэх, хяналтын тогтолцоог бэхжүүлэх чиглэлээр олон улсын стандартад нийцсэн шинэчлэл хийх шаардлагатай. Энэ нь Монгол Улсын хууль зүйн тогтолцоог илүү үр нөлөөтэй, шударга, аюулгүй болгож, үндэсний болон олон улсын түвшинд хүлээн зөвшөөрөгдөх боломжийг нэмэгдүүлнэ.

Ашигласан материалын жагсаалт

1. Монгол Улсын хууль тогтоомж:

• Монгол Улсын "Гүйцэтгэх ажлын тухай" хууль

• Монгол Улсын Үндсэн хууль

• Хүний эрхийг хамгаалахтай холбоотой Монгол Улсын хуулиуд (жишээ нь, Хувийн мэдээллийг хамгаалах тухай хууль 2022 он)

2. Олон улсын баримт бичиг ба стандарт:

• НҮБ-ын Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ

- Европын Холбооны Хүний эрхийн конвенц (ECHR)

- АНУ-ын Freedom of Information Act (FOIA)

- Inspector General Act (АНУ)

- 3. Судалгааны материал, тайлангууд:

- Privacy International болон Transparency International-ийн тайлангууд

- Хүний эрхийн үндэсний болон олон улсын байгууллагуудын судалгаанууд

- Монгол Улсын хууль эрх зүйн орчинд хяналт, хүний эрхийн талаар хийсэн дотоодын судалгаа, тайлангууд

- 4. Олон улсын туршлага:

- АНУ, ЕХ, Канад, Израиль зэрэг орнуудын хууль сахиулах, хяналтын тогтолцоо

- Олон улсын кибер аюулгүй байдлын зохицуулалтууд

- 5. Шинжээчдийн зөвлөмж, практик туршлага:

- Хууль зүйн салбарын мэргэжилтнүүдийн санал, зөвлөмж

- Монгол болон олон улсын практик үйл ажиллагааны хураангуй дүгнэлтүүд

- 1. Монгол Улсын хууль, баримт бичиг

- 1. Монгол Улсын "Түйцэтгэх ажлын тухай" хууль (Хууль эрх зүйн тогтолцооны үндсэн баримт бичиг)

- 2. Монгол Улсын Үндсэн хууль (1992)

- 3. "Хувийн мэдээллийг хамгаалах тухай" хууль (2021)

- 2. Олон улсын баримт бичиг

- НҮБ-ын Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал (1948) Хүний эрхийг хүндэтгэх, хамгаалах суурь зарчим.

- 2. Европын Холбооны Хүний эрхийн конвенц (ECHR)

- Хүний эрхийг хангах, хяналтын тогтолцоог сайжруулах стандарт.

- 3. АНУ-ын Freedom of Information Act (FOIA)

- Мэдээллийн ил тод байдлыг хангах, иргэдийн мэдээлэл авах эрхийг хамгаалах хууль.

- 3. Судалгааны материал, тайлан

- 1. Privacy International-ийн судалгаанууд

- Нууц ажиллагаа ба хүний эрхийн талаар дэлгэрэнгүй судалгааны тайлан.

- "Surveillance and Human Rights in the Digital Age" (2020)

- 2. Transparency International-ийн тайлангууд

- Хяналтын ил тод байдлын үнэлгээ.

- 3. Монгол Улсын Хүний эрхийн Үндэсний Комиссын тайлангууд

- Монгол Улс дахь хүний эрхийн нөхцөл байдал.

- 4. UNDP-ийн Монгол Улс дахь хууль зүйн салбарын үнэлгээ

- Олон улсын хүний эрхийн стандарт ба Монголын хууль зүйн орчны харьцуулалт.

- 4. Олон улсын туршлага

- 1. АНУ-ын Inspector General Act (1978)

- Хяналтын байгууллагын хараат бус байдлыг хангах хууль.

- 2. Израиль, Герман, Канадын кибер аюулгүй байдлын зохицуулалт

- Терроризм, кибер гэмт хэрэгтэй тэмцэх бодлого.

- 3. Шведийн Ил тод байдлын хууль (Transparency Act)

- Төрийн байгууллагын үйл ажиллагааны ил тод байдлыг хангах.

- 5. Мэргэжилтнүүдийн зөвлөмж

- 1. Монгол Улсын хууль зүйн мэргэжилтнүүдийн судалгаанууд

- Жишээ: Цагдаагийн сургуулийн магистрын зэрэг хамгаалах ажлууд.

- 2. Олон улсын хууль зүйн шинжээчдийн дүгнэлтүүд

- НҮБ, Европын хүний эрхийн зөвлөлийн тайлангууд

КИБЕР ОРЧИНД ТЕЛЕГРАМ ПЛАТФОРМ АШИГЛАН ҮЙЛДЭЖ БУЙ ЗАЛИЛАХ ГЭМТ ХЭРГИЙН НӨХЦӨЛ БАЙДАЛ

THE SITUATION OF FRAUD CRIMES USING THE TELEGRAM PLATFORM IN THE CYBER ENVIRONMENT

Б.Хатанзориг

Эрүүгийн цагдаагийн албаны Кибер гэмт хэрэгтэй тэмцэх газрын Цахим мэдээлэл, дүн шинжилгээний хэлтсийн эрүүгийн ахлах мөрдөгч

Khatanзориг B.

Senior Criminal detective, Department of Digital Information & Analysis, Cybercrime Division, Criminal Police Agency

Хураангуй: Дэлхий дахинд орчин үеийн техник, технологи хөгжиж, нийгмийн бүхий л харилцаа цахим хэлбэрт шилжихийн хэрээр хүн төрөлхтөний цахим орчны хэрэглээ өсөн нэмэгдэж нийгэмд хөгжлийн шинэ боломж олгохын зэрэгцээ сөрөг үзэгдлүүдийг ч дагуулсаар байна. Үүний нэг илрэл нь кибер орчин ашиглан үйлдэгдэж буй гэмт хэрэг юм.

Кибер орчин ашиглан үйлдэгдэж буй гэмт хэрэг нь зах хязгааргүй интернэт орчноор дамжин үйлдэгддэг тул манай улсад мөн адил тус төрлийн гэмт хэрэг ихээр үйлдэгдэж, маш эрчимтэй хувьсан өөрчлөгдөж, шинэ үйлдлийн аргууд тогтмол илэрч байгаа билээ.

Сүүлийн үед Монгол улсад “Телеграм” платформ ашиглан үйлдэгдэж буй залилах гэмт хэрэг шинээр бий болж тус хэргийн гаралт эрс нэмэгдэж байгаа тул тус хэргийн шалтгаан нөхцлийг олж тогтоох, илрүүлэх, тэмцэх арга замыг эрэлхийлж дүн шинжилгээ хийж, санал дэвшүүлэх зорилгоор тухайн сэдвийг сонгосон нь уг сэдвийг судлах үндэслэл болно.

Эл судалгааны ажлыг шинжлэх ухааны судалгааны аргын нэг болох тоон судалгааны аргыг ашиглаж, тэр дундаа статистикийн арга, индукцийн арга зэргийг ашиглаж хийсэн болно. Судалгааны арга зүйн зарчмын хувьд бодитой хандах, тогтвортой байх, зохистой байх зарчмыг баримталсан.

Кибер гэмт хэрэг буюу цахим орчинд цахим хэрэгсэл ашиглан үйлдэгдэж буй гэмт хэргийн мөн чанар, ойлголт, өнөөгийн байдлын талаар эрдэм шинжилгээний цөөнгүй өгүүлэл нийтлэгдсэн. Тухайлбал, Л.Галбаатар "Кибер гэмт хэргийг шүүхэд хянан шийдвэрлэх нь" ном, Д.Булган "Кибер гэмт хэргийн мөн чанар, түүний шинжийг тодорхойлох нь", Б.Өнөрмаа "Цахим хэрэгсэл ашиглан үйлдэгдэж буй гэмт хэргийн шалтгаан нөхцөл, эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгох шаардлага", Г.Мөнгөншагай "Цахим гэмт хэрэгтэй тэмцэж буй өнөөгийн байдал, эрх зүйн зохицуулалт", Д.Сумьяацэрэн "Монгол Улс дахь кибер гэмт хэргийн өнөөгийн байдал, дүгнэлт, санал", Б.Цэцэгмаа "Цахим гэмт хэрэгтэй тэмцэж буй өнөөгийн байдал, эрх зүйн зохицуулалт" зэрэг нэг сэдэвт бүтээлүүд гарч байсан байна.

Харин “Телеграм” платформ ашиглан үйлдэгдэж буй залилах гэмт хэргийн үйлдлийн арга, шалтгаан нөхцлийг урьд өмнө нь судалж байгаагүй тул энэхүү судалгааг хийснээр судалгааны үр дүнд үндэслэн практикт тухайн гэмт хэрэг үйлдэгдэхээс урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх, таслан зогсоох арга замыг тодорхойлох ач холбогдолтой, цаг үеэ олсон шинэлэг судалгаа болсон.

Abstract: With the development of modern techniques and technology in the world and the transition of all social relations to electronic form, the increasing use of the electronic environment by human beings gives society new opportunities for development, but also brings negative phenomena. One of the manifestations of this is the crime committed using the cyber environment.

Crimes committed using the cyber environment are committed through the borderless Internet environment, so the same type of crimes are committed in our country, they are evolving very intensively, and new methods of operation are regularly appearing.

Дэвсгэрсэн Огноо 2025

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠨ ᠶᠡᠭᠡᠨ ᠤᠯᠤᠰ

Recently, fraud committed using the "Telegram" platform has been emerging in Mongolia, and the incidence of such cases has increased dramatically, so the subject was chosen for the purpose of analyzing and proposing ways to identify, detect, and combat the cause of the case.

This research work is done using quantitative research method, which is one of scientific research methods, including statistical method and induction method. In terms of research methodology, the principle of objectivity, stability, and appropriateness was followed.

Many academic articles have been published on the nature, concept, and current status of cybercrime, or crime committed using electronic tools in the online environment.

However, since the methods and causes of fraud committed using the "Telegram" platform have not been studied before, this research is useful and timely to determine ways to prevent, combat, and stop such crimes in practice based on the results of the research. innovative research.

Түлхүүр үгс: Телеграм платформ, кибер орчин, залилах гэмт хэрэг, дүн шинжилгээ.

Keywords: Telegram platform, cyber environment, fraud crimes, analysis.

Удиртгал

Олон улсын судалгааны "Datareportal" байгууллагаас жил бүр гаргадаг "DIGITAL 2024: MONGOLIA" судалгааны тайлангаар Монгол Улс 2024 оны эхний байдлаар 2.91 сая интернэт хэрэглэгчидтэй буюу нийт хүн амын 83.9 хувь нь интернэт ашигладаг гэх судалгаа гаргасан байна. (Simon, 2024) Энэ нь Монгол улсын хүн амын интернэтийн хэрэглээ хэр их байгааг харуулж байна.

Монгол улсын интернэт хэрэглэгчдийн тоо ихсэх тусам кибер орчинд үйлдэгдэж буй гэмт хэргийн гаралт ихсэх хандлагатай байх бөгөөд сүүлийн үед "Телеграм" платформ ашиглан үйлдэгдэж буй залилах гэмт хэрэг эрс нэмэгдэж байна.

Иймд кибер орчин ашиглан үйлдэгдэж буй залилах гэмт хэргийн гаралт, шалтгаан нөхцлийг тодруулахаар телеграм платформ ашиглан үйлдэгдсэн залилах гэмт хэргүүдийн судалгааг гаргаж, дүн шинжилгээ хийхэд уг өгүүлэгийн зорилго оршино.

Дээрх судалгааны ажлыг хийхдээ төв, орон нутгийн цагдаагийн газар, хэлтээс телеграмм платформ ашиглан үйлдэгдсэн хэргийн судалгаа авч, тоон өгөгдлийг боловсруулж, үр дүнг тоон үзүүлэлтээр илэрхийлж, тоон мэдээлэлд үндэслэн дүгнэлт хийж, таамаглал дэвшүүлсэн болно.

Үндсэн хэсэг

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 3 дахь хэсэгт Монгол улсын иргэний өмчлөх эрхийг "...хөдлөх, үл хөдлөх хөрөнгө шударгаар олж авах,

эзэмших, өмчлөх, өв залгамжлуулах эрхтэй..." гэж хуулиар баталгаажуулсан байдаг. (Монгол Улсын Үндсэн Хууль, 1992)

Дээрхээс бусад тохиолдлоор бусдын эзэмшил, өмчлөлд байгаа аливаа хөрөнгийг өөрт авахыг гэмт явдал гэж үзэж болох бөгөөд гэмт явдал үйлдсэн этгээдийн учруулсан хор уршгаас шалтгаалж тухайн харилцаа тохирсон салбар хуулиудаар зохицуулагдана.

Өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт явдалд тодорхой төрлийн үйлдлүүд хамаарах ба үүний нэг нь Эрүүгийн хуулийн 17 дугаар зүйлийн 3 дахь хэсэгт заасан "Залилах" гэмт хэрэг юм.

Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн 17 дугаар зүйлийн 3 дахь хэсэгт залилах гэмт хэргийг "Хуурч, эсхүл баримт бичиг, эд зүйл, цахим хэрэгсэл ашиглаж, эсхүл зохиомол байдлыг зориудаар бий болгох, сүсэг бишрэлийг далимдуулах, бодит байдлыг нуух замаар бусдыг төөрөгдөлд оруулж, эсхүл нэр хүнд, урьдын харилцааны явцад бий болсон итгэлийг урвуулан ашиглаж эзэмшигч, өмчлөгчийн эд хөрөнгө, эд хөрөнгийн эрхийг шилжүүлэн авсан..." гэж хуульчилсан байдаг. (Монгол Улсын Эрүүгийн Хууль, 2015)

Залилах гэмт хэргийн талаарх ойлголтыг зарим эрдэмтэд өөр өөрсдийн байр суурьнаас залилах гэмт хэргийн хөгжлийн үе шат бүрд янз бүрээр дараах байдлаар тодорхойлсон байна.

Академич, хууль зүйн шинжлэх ухааны доктор, профессор С.Нарангэрэлийн тодорхойлсноор Залилан

мэхлэх гэж өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг, хүч хэрэглээгүй ашиглан шамшигдуулах хэлбэр. Залилан мэхлэх нь бусдын эд хөрөнгө, эсхүл түүний өмчлөх эрхийг хуурч мэхлэх, итгэл эвдэх аргаар авах. (Нарангэрэл, 2008, х.202)

Хууль зүйн ухааны доктор Д.Адъяабазарын тодорхойлсноор залилан мэхлэх гэмт хэрэг гэдэг нь Монгол Улсын Үндсэн хууль болон бусад хууль тогтоомжоор хамгаалагдсан бусдын өмчлөх эрхэд хуурч мэхлэх буюу итгэл эвдэх аргаар халдаж хохирол учруулсан, ял шийтгэгдвэл зохих, гэм буруутай Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 148 дугаар зүйлд хуульчлагдсан нийгэмд аюултай, үйлдэл, эс үйлдэхүй юм. (Адъяабазар, 2004, х.64)

Хууль зүйн ухааны доктор /Ph.D/ Б.Ганболдын тодорхойлсноор "Залилан мэхлэж авах" гэдэг нь эд хөрөнгө, мөнгө, үнэт зүйл, түүнийг өмчлөх эрхийг эзэмшиж, эрхлэн хариуцаж, харж хамгаалж байгаа этгээдийг хуурч мэхлэх буюу итгэлийг эвдэх замаар, шунахай сэдэлтээр авч буй идэвхитэй үйлдэл юм. Залилан мэхлэх буюу итгэл эвдэх замаар, шунахай сэдэлтээр авч буй идэвхитэй үйлдэл юм. (Ганболд, 2009, х.301)

Хууль зүйн ухааны доктор /Ph.D/ С.Гантулга, Б.Энхболд нарын тодорхойлсноор залилах гэмт хэрэг гэж бусдын өмчлөх эрхэд гэм буруугийн санаатай хэлбэрээр халдсан, Эрүүгийн хуулийн 17.3 дугаар зүйлд заасан нийгэмд аюултай, гэм буруутай үйлдэл (Гантулга & Энхболд, 2018, х.161) гэж тус тус тодорхойлсон байна.

Дээрх эрдэмтдийн тодорхойлолтуудаас үзэхэд залилах гэмт хэргийн ойлголт, мөн чанар хүн төрөлхтөний хөгжил дэвшлийн аль ч үе шатад алдагдалгүй өнөө үед ирсэн байна. Гагцхүү хүн төрөлхтөний хөгжил дэвшилтэй шууд холбоо хамааралтайгаар залилах гэмт хэргийн үйлдлийн арга хувьсан өөрчлөгдсөн нь ажиглагдаж байна.

Эрүүгийн хуулийн 17.3 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт залилах гэмт хэрэг үйлдэх үйлдлийн аргыг зааж өгсөн байдаг тул бусад аргаар бусдын эд хөрөнгийг

авсан бол өмчлөх эрхийн эсрэг бусад гэмт хэргээр зүйлчлэгдэнэ.

Монгол Улсад үйлдэгдэж буй залилах гэмт хэргийг үйлдэгдэж буй арга хэлбэр талаас нь авч үзвэл:

- Урьдаас төлөвлөж иргэний эрх зүйн харилцааг ашиглан гэрээ, хэлцэл хийх замаар халхавчилж,

- Цахим хэлбэрээр буюу олон нийтийн сүлжээ ашиглаж улс дамнан;

- Өөрийн ажил, мэргэжил, авъяас чадвар, нэр хүндээ ашиглаж;

- Гадаадад ажиллах хүч гаргахад зуучлах нэрээр, мөн Монгол улсын цалин хангамж өндөртэй аж ахуй нэгж байгууллагуудад ажилд оруулж өгнө гэж амлаж;

- Урьдын харьцааг урвуулан шашин шүтлэг, сүсэг бишрэл, хобби, танил талын хүрээллийг ашиглаж;

- Олон шатлалт маркетинг, пирамид тогтолцооны луйврын аргаар;

- Эрх зүйн олон төрлийн харилцаа болон нийгэм, эдийн засгийн харилцааг холилдуулан гадаад дотоодын хөрөнгө оруулагч, гадаадын иргэн, харьяалалгүй хүнийг залилах ... гэх мэт олон төрлийн арга хэлбэрээр энэ төрлийн гэмт хэрэг үйлдэгдэж байна.

21-р зуунд хүн төрөлхтөний хамгийн том дэвшлийн нэг нь кибер орчны хэрэглээ бөгөөд үүнийгээ дагаад гэмт хэргүүд ч мөн адил цахим хэлбэр рүү шилжиж кибер гэмт хэргийн талаарх ойлголтууд бий болсон.

Дэлхийд хамгийн анх бүртгэгдсэн кибер гэмт хэрэг 1820 онд үйлдэгдсэн гэж үздэг. Францын нэхмэлийн үйлдвэрийн эзэн Жозеф Мари Жаккард нэхмэлийн суурь машин хийсэн нь ажилтнуудыг ажилгүй болгох эрсдлийг дагуулж байна гэж үзсэн зарим ажилтан уг төхөөрөмжийг ажиллагаагүй болгох гэмт хэрэг үйлдсэн нь анхны кибер гэмт хэрэг гэж тооцогддог. (Халтар, 2018)

"Кибер гэмт хэрэг" гэсэн нэр томъёо нь 1986 онд мэдээллийн системийн хөгжилтэй холбоотой үүссэн ч улс орнуудын эрх зүйн зохицуулалт, эрдэмтэн судлаачдын бүтээлд "Цахим гэмт хэрэг", "Компьютерын гэмт хэрэг", "Кибер аюулгүй байдлын эсрэг гэмт хэрэг" гэх мэт

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

олон нэр томьёо хэрэглэдэг. Компьютерын гэмт хэрэг буюу хууль бус зорилгодоо хүрэхийн тулд компьютер, компьютерын сүлжээ, интернет ашиглан үйлдэж буй хууль бус үйлдлийг хамтатган "Кибер гэмт хэрэг" гэж нэрлэх болсон. (Өмгөөллийн Фиделитас Партнерс ХХН, 2002, х.15)

Сүүлийн жилүүдэд кибер гэмт хэргүүд уламжлалт гэмт хэргээс тоо, хохирлын хувьд давж гарах болсон байна. Эрсдэл болон зардал бага, унац ихтэй тэр газарт түүнийг ашиглах гэсэн хүмүүс борооны дараах мөөг шиг олширдог. Яг энэ байдал кибер орон зай, Интернетийн орчинд үүсээд байна. Компьютер, мэдээллийн технологийн багахан ч гэсэн мэдлэг чадвартай, ашиг олохыг хүссэн, шударга бус хэн бүхэн энэ орон зайг ашиглан ашиг олохын төлөө улайран зүтгэх болсон. Түүнээс гадна энэ чиглэлийн эрх зүйн орчин сул, зарим улсад огт бүрэлдэн тогтоогүй, компьютер, тооцоолох төхөөрөмж, програм хангамжид эмзэг сул байдал, цоорхой их байдаг, байгууллага, хүмүүс мэдээллийн аюулгүй байдлаа хангах, сүлжээ, интернетэд зөв, зохистой ажиллах чадвар, мэдлэг, туршлага муутай, кибер орчинд ул мөр бага үлддэг, нотлох баримт нь тогтвортой бус, бэхжүүлж авахад хүндрэлтэй, хууль хяналтын байгууллагуудын чадвар төлөвшөөгүй, чадварлаг мэргэжилтэн ховор зэргээс илрэх магадлал нь уламжлалт гэмт хэргүүдээс хэд дахин бага байдаг нь кибер гэмт хэрэгтнүүдийн дураараа аашлах боломжийг олгож байна. (Халтар, 2018)

Будапештийн конвенцод компьютерын мэдээлэл, сүлжээний эсрэг гэмт хэрэг, компьютерын мэдээлэл, сүлжээний тусламжтай үйлдсэн гэмт хэрэг гэх хоёр шинжийг хамтатган кибер гэмт хэргийг тодорхойлж, түүнийг дөрвөн төрөлд ангилсан. Будапештийн конвенцын хоёрдугаар бүлгийн "Эрүүгийн материаллаг хууль" гэх нэгдүгээр хэсэгт 4 төрөл, нийт 9 гэмт хэргийг тусгасан. Үүний нэг нь кибер орчин ашиглаж үйлдсэн залилах гэмт хэрэг юм. (Өмгөөллийн Фиделитас Партнерс ХХН, 2002, х.17)

Манай улсын хувьд энэ оны эхний 09 сарын байдлаар цагдаагийн байгууллагад

нийт 24,811 гэмт хэрэг бүртгэгдэн шалгагдаж байна. Залилах гэмт хэрэг 7063 буюу нийт гэмт хэргийн 28.5% хувийг эзэлж байгаа бол үүнээс 4095 буюу 58% хувь нь кибер орчинд үйлдэгдэж байна. (ЦЕГ-ын МДШШУА, 2024)

Дээрх судалгаанаас дүгнэхэд кибер орчинд үйлдэгдсэн залилах гэмт хэргийн үйлдлийн аргууд хурдацтай шинэчлэгдэн, хувьсаж тасралтгүй нэмэгдэж байгаа бөгөөд 2030 он гэхэд энэ төрлийн гэмт хэрэг 30,000 бүртгэгдэж оргил үедээ хүрэх эрсдэлтэй прогноз гарч байна.

Иймд сүүлийн үед кибер орчин ашиглан ихээр үйлдэгдэж байгаа залилах гэмт хэргийн нэгэн төрөл болох телеграм платформ ашиглан үйлдсэн залилах гэмт хэргийн гаралт, шалтгаан нөхцлийг судалж, таслан зогсоох шаардлага нэн тэргүүнд тулгараад байна.

"Телеграм" платформыг ОХУ-ын иргэн Павел Дуров, Николай Дуров нар 2013 онд үүсгэн байгуулсан. Телеграм платформ нь 950 сая гаруй идэвхтэй хэрэглэгчидтэй бөгөөд дэлхийн хүн амын хамгийн их ашигладаг программын нэг юм. Телеграм нь аюулгүй байдал, нууцлалыг нэгдүгээрт тавьдаг учраас энэ нь тус платформыг хэрэглэгчдийн тоог тасралтгүй нэмэх гол шалтгаан болдог байна.

Телеграм нь өөрийн өвөрмөц хамгаалалтын функцтэй бөгөөд телеграм дээрх бүх үйл ажиллагаа, түүний дотор хэрэглэгчдийн хооронд хуваалцсан чат, групп, медиа шифрлэгдсэн байдаг тул эхлээд шифрийг нь тайлахгүйгээр харагдахгүй гэсэн үг юм. (Telegram, 2013)

Монгол улсад телеграм платформ ашиглан үйлдэгдсэн залилах гэмт хэргийн судалгааг гаргахад цагдаагийн байгууллагад нийт 277 бүртгэгдэн, шалгагдаж байгаа бөгөөд нийт 277 хохирогчид 3,991,894,493 төгрөгний хохирол учруулсан нөхцөл байдалтай байна. Нутаг дэвсгэрээр задлан харуулбал:

Орон нутгийн хэмжээнд:

Телеграм платформд үйлдэгдсэн нийт залилах гэмт хэргийн 77 буюу 27.8% нь орон нутагт үйлдэгдсэн байх бөгөөд 1,435,009,822 төгрөгний хохирол учруулсан байна.

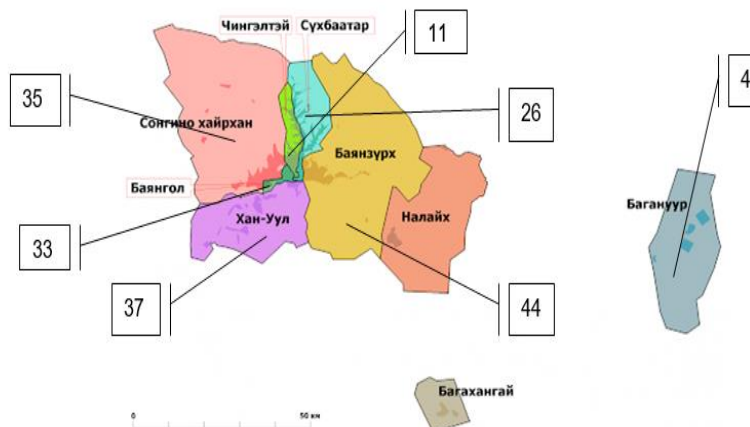

Зураг 1. Орон нутгийн хэмжээнд үйлдэгдсэн гэмт хэрэг

Нийслэлийн хэмжээнд:

Нийслэлийн хэмжээнд 200 буюу 72.2% нь үйлдэгдсэн байх бөгөөд 2,556,881,671 төгрөгний хохирол учруулсан байна.

Зураг 2. Нийслэлийн хэмжээнд үйлдэгдсэн гэмт хэрэг

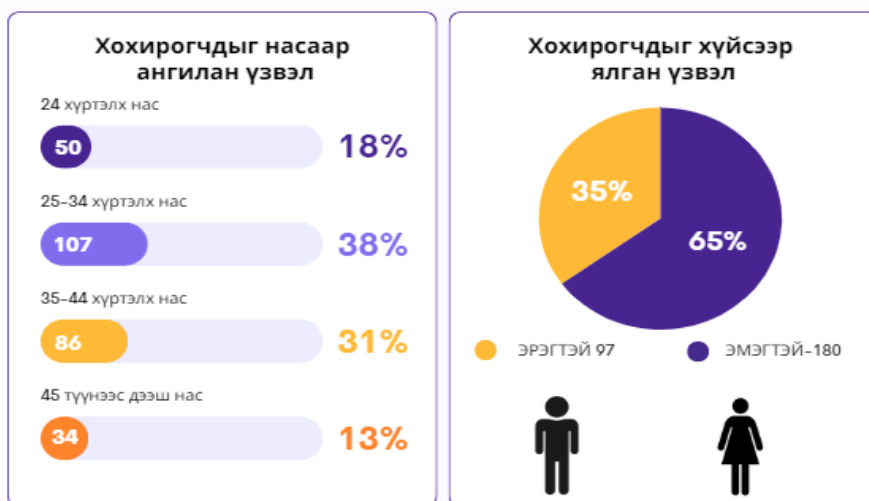

Telegram платформ ашиглан үйлдэгдсэн залилах гэмт хэргийн хохирогчдын талаар:

Цагдаагийн байгууллагад шалгагдаж байгаа нийт telegram платформд үйлдэгдсэн залилангийн 65% буюу 3 хохирогч тутмын 2 нь эмэгтэй хүн байна. Мөн нийт хохирогчдын 69%-ийг 25-44 насны залуучууд эзэлж байна.

МОНГОЛЫН ХУУЛЬ
САХИУЛАХУЙ

Зураг 3. Хохирогчдын нас, хүйс

Хохирогчдыг нийгмийн оролцоогоор нь ангилан авч үзвэл нийт хохирогчдын 45% хувь нь хувийн хэвшилд буюу /ченж, уурхайн оператор, мужаан, хүргэлтийн ажилтан, үсчин, менежер, засварчин, тогооч г.м/ ажил, хөдөлмөр эрхэлдэг хүмүүс эзэлж байна.

Зураг 4. Хохирогчдын нийгмийн байдал

Хохирогчдыг боловсролын түвшнээр нь ангилан авч үзбэл 14 буюу 5%-ийг бага дунд, 92 буюу 33%-ийг бүрэн дунд, 172 буюу 62%-ийг дээд боловсролтой хүмүүс эзэлж байна.

Зураг 5. Хохирогчдын боловсрол

Telegram платформд үйлдэгдсэн хэргүүдийн үйлдлийн аргуудад дүн шинжилгээ хийхэд дараах 6 төрлийн аргаар гэмт хэрэг үйлдэж байгаа нь тогтоогдсон. Үүнд:

1. Бараа худалдан авч, борлуулалт нэмэгдүүлэх даалгавар **158 (57%/)**
2. Тик ток хаяг дагах, өгөгдсөн постод лайк дарж хандалт өсгөх даалгавар **44 (15.8%)**
3. Байгууллагын үйл ажиллагаа, бүтээгдэхүүн, зар сурталчилгаанд үнэлгээ өгөх даалгавар **39 (14%)**
4. Өгөгдсөн дансанд мөнгө байршуулаад өсгөж авах даалгавар **31 (11.1%)**
5. Зээл олгоход шаардлагатай материал бүрдүүлэх даалгавар **3 (1.08%)**
6. Өгөгдсөн интернэт банкаар нэвтэрч гүйлгээ хийх даалгавар **2 (1.02%)** тус тус эзэлж байна.

Дүгнэлт, санал

Цагдаагийн байгууллагад telegram платформ ашиглан үйлдэгдсэн залилах гэмт хэрэг энэ оны 07 дугаар сараас хойш 277 бүртгэгдэн, шалгагдаж байгаа бөгөөд 3,991,894,493 төгрөгний хохирол учруулсан байгаагаас дүгнэхэд оны эцэст энэ төрлийн гэмт хэрэг 1000 гаруй бүртгэгдэж 12 тэрбум төгрөгний хохирол учруулж болзошгүй байна.

Иймд энэ төрлийн гэмт хэргийн гаралтыг бууруулах, иргэдэд кибер орчинд үйлдэгдэж буй залилах гэмт хэргийн талаарх ойлголтыг бий болгох, түүнээс урьдчилан сэргийлэх нөлөөллийн арга

хэмжээг зөв, оновчтой хэрэгжүүлэх зайлшгүй хэрэгцээ шаардлагатай гэж үзэж байна.

Энэ төрлийн гэмт хэргийн хохирогчид нь 25-44 насны залуучууд байх бөгөөд 3 хохирогч тутмын 2 нь эмэгтэй хүн байна. Гэмт этгээдүүдийн чиглэсэн сегмент нь амар хялбар аргаар санхүүгийн эх үүсвэр бүрдүүлэх гэсэн тогтвортой орлогогүй эмэгтэйчүүд тэр дундаа хүүхдээ гэртээ асардаг залуу ээжүүд байж болзошгүй нөхцөл байдал ажиглагдаж байна.

Мөн telegram платформ хэрэглэгчдийг автоматаар групп чатанд нэмж, тухайн групп чатаараа дамжуулж иргэдийг төөрөгдөлд оруулсан амар хялбар аргаар мөнгө олох боломжтой мэт худал мэдээлэл дамжуулж итгэл үнэмшил төрүүлж байгаа нөхцөл байдал тогтоогдсон.

Олон улсад энэ төрлийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх технологийн шийдэл, арга замыг хараахан олж тогтоогоогүй байгаа ба одоогийн байдлаар иргэд олон нийт рүү чиглэсэн урьдчилан сэргийлэх ажил, арга хэмжээг үе шаттайгаар зохион байгуулан ажиллаж байна.

Үүний нэг илрэл нь telegram платформ хэрэглэгчдэд танихгүй хэрэглэгчдээс зурвас, хүсэлт хүлээн авахгүй байх хувийн тохиргоо хийхийг зөвлөж байгаа явдал юм.

Иймд олон улсад telegram платформ ашиглан үйлдэгдэж буй гэмт хэргээс

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠤᠯᠤᠰ ᠶᠡᠨ
ᠭᠡᠮᠡᠳᠡᠯ ᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠯ

урьдчилан сэргийлэх зорилгоор ашиглаж буй тус аргыг ЦЕГ-ын Урьдчилан сэргийлэх газраар дамжуулан иргэд олон нийтэд сурталчилж урьдчилан сэргийлэх ажил зохион байгуулах,

Telegram платформ ашиглан үйлдэгдэж байгаа залилах гэмт хэрэгтэй тэмцэж буй гадаад улс орны туршлагыг судлан өөрийн оронд нэвтрүүлэх,

Гадаад улс орны туршлага дээр суурилж telegram платформд үйлдэгдсэн залилах гэмт хэргийг илрүүлэх, таслан зогсоох дагнасан чиг үүрэг бүхий мэргэшсэн мөрдөгч бэлтгэх,

Мөрдөн шалгах ажиллагаанаас үүдэн гэмт этгээдүүд хууль бусаар олсон хөрөнгийг гадаад улс руу гаргасан бол эрх зүйн харилцан туслалцаа үзүүлэх гэрээний дагуу тухайн улстай хамтран мөрдөн шалгах ажиллагааг үргэлжлүүлэх саналтай байна.

Эх сурвалж

Монгол Улсын Их Хурал. (1992). Монгол Улсын Үндсэн Хууль. Улаанбаатар.

Монгол Улсын Их Хурал. (2015). Монгол Улсын Эрүүгийн Хууль. Улаанбаатар.

Адъяабазар, Д. (2004). Монгол Улсад залилан мэхлэх гэмт хэрэгтэй хийх эрүүгийн эрх зүйн тэмцлийн тулгамдсан асуудал сэдэвт докторын зэрэг горилсон бүтээл. Улаанбаатар.

Ганболд, Б. (2009). Эрүүгийн эрх зүйн мэдлэг. Улаанбаатар.

Гантулга, С., & Энхболд, Б. (2018). Эрүүгийн эрх зүй тусгай анги. Улаанбаатар.

Нарангэрэл, С. (2008). Эрх зүйн эх толь бичиг. Улаанбаатар: Соёмбо принтинг.

Өмгөөллийн Фиделитас Партнерс ХХН. (2002). Кибер гэмт хэргийн зохицуулалтын талаарх харьцуулсан. Улаанбаатар.

Халтар, Т. (2018). Өмчлөх эрхийн эсрэг кибер гэмт хэрэг, урьдчилан сэргийлэх асуудлууд нэг сэдэвт бүтээл. Улаанбаатар.

ЦЕГ-ын МДШШУА. (2024). Гэмт хэргийн статистик. Улаанбаатар.

Simon, K. (2024). Digital 2024:Mongolia. Singapore.

Telegram. (2013, 8 14). Retrieved from <https://telegram.org/>

МОНГОЛ УЛС ДАХЬ АВЛИГЫН ГЭМТ ХЭРГИЙН ШАЛТГААН, НӨХЦӨЛ, ТҮҮНД НӨЛӨӨЛЖ БУЙ ХҮЧИН ЗҮЙЛС

CAUSES, CONDITIONS, AND INFLUENCING FACTORS OF CORRUPTION-RELATED CRIMES IN MONGOLIA

О.Алтангэрэл

Монгол Улсын Их сургуулийн докторант

O.Altangerel

Doctoral student, National University of Mongolia

Law, UFE, Master of Laws (LL.M)

Хураангуй: Энэхүү эрдэм шинжилгээний өгүүлэлд Монгол Улс дахь авлигын шинжтэй гэмт хэргийн шалтгаан, нөхцөл болон түүнийг бий болгож, түгээмэл болгоход нөлөөлж буй хүчин зүйлсийг олон талын үүднээс шинжилсэн болно. Хууль эрх зүй, улс төр, эдийн засаг, нийгэм-соёлын орчны нэгдсэн үнэлгээнд тулгуурлан авлигын бүтэц, тогтолцоо, түүний давтамжийг тодорхойлсон. Судалгааны үр дүнд төрийн байгууллагын институцийн чадавх сул байдал, ил тод байдлын хомсдол, улс төрийн ивээлд суурилсан тогтолцоо, хариуцлагын механизм хангалтгүй байх нь авлигыг тархах гол үндэс болж буйг тогтоов. Мөн орлогын ялгаа, эдийн засгийн төвлөрөл, төсөв, худалдан авалтын үйл ажиллагааны эмзэг байдал зэрэг эдийн засгийн хүчин зүйлс нь авлигын эрсдэлийг нэмэгдүүлж байна. Үүнээс гадна албан бус төлбөрийг “хэвийн” гэж хүлээн зөвшөөрөх нийгмийн хандлага, төрд итгэх итгэлийн түвшин доогуур байх зэрэг нь авлигыг өөгшүүлж буй соёлын орчинг бий болгодог. Судалгаа нь авлигын үндсэн шалтгааныг бууруулахад чиглэсэн хууль эрхзүйн цогц шинэчлэл, институцийн бие даасан байдлыг бэхжүүлэх, иргэний оролцоог нэмэгдүүлэх, шударга ёсны соёлыг төлөвшүүлэх шаардлагыг онцлон тэмдэглэв. Энэ нь Монгол Улс дахь авлигын тогтолцоот болон бүтцийн шалтгааныг гүнзгий ойлгоход хувь нэмэр оруулна.

Abstract: This research article examines the causes, conditions, and contributing factors of corruption-related crimes in Mongolia from a multidisciplinary perspective. Based on an integrated analysis of legal, political, economic, and socio-cultural contexts, the study identifies the structure, mechanisms, and frequency of corruption. The findings indicate that weak institutional capacity, lack of transparency, politically patronage-based systems, and insufficient accountability mechanisms constitute the primary foundations for the spread of corruption. Economic factors, including income inequality, economic concentration, and vulnerabilities in public procurement and budgeting, further exacerbate the risk of corruption. Additionally, social norms that accept informal payments as “normal” and low public trust in government institutions create a cultural environment that reinforces corrupt practices. The study highlights the necessity of comprehensive legal reforms, strengthening institutional independence, promoting civic engagement, and fostering a culture of integrity to reduce the underlying causes of corruption. Overall, the research contributes to a deeper understanding of the structural and systemic drivers of corruption in Mongolia.

Түлхүүр үгс: Авлига, Монгол Улс, засаглал, институцийн чадавх, ил тод байдал, хариуцлага, нийгэм-эдийн засгийн хүчин зүйлс, авлигын эрсдэл, гэмт хэрэг.

Keywords: Corruption, Mongolia, governance, institutional capacity, transparency, accountability, socio-economic factors, corruption risk, crime.

Авлигын гэмт хэргийн
урьдчилсан
хяналт

ᠭᠡᠮᠲᠡ ᠶᠡᠪᠳᠠᠯ ᠰᠤᠳᠠᠯ

Гэмт явдлын шалтгаан, нөхцөлийг нийгмийн мөн чанараас салангид авч үзэх боломжгүй бөгөөд хүн төрөлхтөн, нийгэм оршин байгаа цагт нийгмийн сөрөг үзэгдэл болох гэмт явдал бодитойгоор оршсоор байх болно. Гэмт явдлын шалтгаан нөхцөл нь криминологийн шинжлэх ухааны үндсэн судлагдахууны нэг бөгөөд энэ нь гэмт хэрэг үйлдэгдэхэд нөлөөлдөг нийгмийн өөрчлөлтийн явцад үүсэж буй цогц үзэгдлийн харилцан үйлчлэл юм.

Аливаа гэмт явдлын нөхцөл байдал дүн шинжилгээ хийж, түүний чиг хандлагыг тогтоон тухайн гэмт явдлын шалтгаан, нөхцөлийг судалж, гэмт хэрэг үйлдсэн хүний хэв шинжийг тодорхойлсны дүнд урьдчилан сэргийлэх ажлыг оновчтой төлөвлөж, хэрэгжүүлэх шаардлагатай. Урьдчилан сэргийлэх ажил, арга хэмжээг чанар, үр дүнтэй зохион байгуулахын тулд тэдгээрийн чиглэл, хамрах хүрээг тодорхойлох нь зүйтэй.

Гэмт явдлын шалтгаан гэдэг нь гэмт хэрэгтэй удамшлын холбоотой, түүнийг үүсгэх, оршин тогтнохыг дэмжих, гэмт хэргийн гаралт нэмэгдэх, буурахад нөлөөлж буй үзэгдлийг хэлнэ. Нөхцөл байдал гэдэг нь шалтгааныг үүсгэдэг, эсхүл түүний үйл ажиллагааны боломжийг бий болгодог, өөрөөр хэлбэл, гэмт хэрэг байгаа эсэхийг тодорхойлдог үзэгдэл юм. Гэмт хэргийн нөхцөлийг дагалдах (үйл явдал, үзэгдлийн ерөнхий суурь, газар, цаг хугацааны нөхцөл байдлыг бүрдүүлдэг), шаардлагатай (ийм нөхцөлгүйгээр үйл явдал тохиолдох боломжгүй), хангалттай (зайлшгүй бүх нөхцөлийг бүрдүүлдэг) гэж ангилна. Харин хүчин зүйл нь гэмт хэргийн шалтгаан, нөхцөлтэй үйл ажиллагааны уялдаа холбоотой байдаг хэдий ч, түүнийг үүсгэдэггүй, тодорхойлдоггүй үзэгдэл юм.

Аливаа юмс, үзэгдлийн нэгэн адил авлига нь нийгэмд тохиолдож буй үйл явц, үзэгдлүүдтэй учир шалтгааны харилцан хамааралтай байдаг. Улс төр, эрх зүй, нийгэм-эдийн засгийн салбарт хийж байгаа өөрчлөлт, шинэчлэлийг дагаад авлигын гэмт хэргийн арга, хэлбэр мөн хувьсан өөрчлөгдөж байна.

Дэлхийн тэргүүлэгч шашнууд авлигын гэмт хэрэгтэй холбогдох

харилцааг түүхийн аль ч шатандаа буруушаасаар ирсэн. Тухайлбал, Библид “Бэлгийг бүү ав, учир нь бэлэг нь харагчдыг сохор болгож, зөв шударга хүний ажлыг гажуудуулдаг” (Bible, 2001), Коран сударт “Бие биеийнхээ эд хөрөнгийг завшиж болохгүй, бусдын өмчийг зориудаар авахын тулд шүүгчдэд хахууль бүү өг” (Qur'an, 2008) хэмээжээ. Үүний зэрэгцээ, монголчуудын зан заншил, ахуй нөхцөлд нь хамгийн ойр байсан шашин болох буддизмын сургаал нь авлигатай тэмцэхэд чиглэсэн ёс суртахууны тодорхой зарчмуудыг агуулдаг. Буддистууд ёс суртахууныг ойлгох ухаан дутагдсан хүн авлигад шунадаг бөгөөд нийтийн өмчөөс хулгайлах, өөрт ашигтай байдлыг үүсгэж, бусдыг хохирооно гэдэг нь асар том нүгэл хэмээн, энэ нь тэдний зовлонгийн шалтгаан болдог гэж үздэг байна.

Авлигын гэмт явдал нь нийгэмд олон хүчин зүйлсийн нөлөөгөөр үүсдэг бөгөөд энэ нь улс бүрийн онцлогоос хамааран өөр хоорондоо ялгаатай байж болно. Авлига нь эрх мэдлийг хувийн ашиг сонирхолд ашиглах явдал бөгөөд энэ нь нийгмийн тогтвортой байдал, ардчилал, ёс зүй, шударга ёсонд сөргөөр нөлөөлдөг.

Авлигын гэмт явдлын шалтгааныг тал бүрээс тодорхойлсон эрдэмтдийн олон ургалч үзэл санаа байдаг хэдий ч, нийтлэг шалтгаан нь нийгмийн шинж чанартай гэдэгт санал нэгдэж байна. Хууль зүйн доктор, профессор В.Н.Кудрявцев өөрийн бүтээлдээ авлигын гэмт явдлын шалтгааныг эдийн засаг, улс төр, эрх зүй, сэтгэл зүйн болон удирдлага, зохион байгуулалтын (Герцик, 2016) гэж ангилж болно үзсэн бол, хууль зүйн доктор (Sc.D), профессор Максимов.С.В энэ гэмт явдлын шалтгааныг эдийн засгийн, улс төрийн, удирдлага, зохион байгуулалтын, сэтгэл зүйн гэж тус тус ангилсан байна (Максимов, 2017).

Авлигын гэмт явдал нь олон улсын болон үндэсний хэмжээнд нийгмийн хөгжлийг сааруулах, эдийн засгийн тогтвортой байдлыг алдагдуулах, шударга ёсыг гажуудуулах зэрэг сөрөг үр дагавартай.

Авлигын гэмт явдлыг хүрээгээ тэлэх таатай нөхцөлийг бүрдүүлдэг олон талт хүчин зүйл байдаг бөгөөд олон улсын байгууллагаас өгсөн зөвлөмж, Монгол Улс дахь авлигын гэмт хэргийн нөхцөл байдалд хийсэн дүн шинжилгээний үр дүнд үндэслэн энэ гэмт явдлын үндсэн шалтгааныг дараах байдлаар тодорхойлж болно. Үүнд:

Хууль зүйн шалтгаан. Гадаад улсын болон үндэсний хэмжээнд гүйцэтгэсэн социологийн судалгааны үр дүнгээс үзэхэд, авлигын гэмт явдалтай тэмцэх тогтолцооны боловсронгуй бус байдал энэ гэмт явдлын голлох шалтгаан болж байна.

УИХ-ын 2020 оны 24 дүгээр тогтоолоор баталсан “Монгол Улсын Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр”, УИХ-ын 2021 оны 12 дугаар тогтоолоор баталсан “Монгол Улсын хууль тогтоомжийг 2024 он хүртэл боловсронгуй болгох үндсэн чиглэл”-д Эрүүгийн хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгох, УИХ-ын 2021 оны 106 дугаар тогтоолоор баталсан “Шинэ сэргэлтийн бодлого”-ын Зургаа дахь хэсгийн “Төрийн бүтээмжийн сэргэлт”-ийн 6.5-д “Авлига, албан тушаалын гэмт хэрэгт оногдуулах ялын бодлогыг чангатгана” гэж зорилт, арга хэмжээ тусгажээ.

УИХ-аас 2002, 2016, 2023 онд “Авлигатай тэмцэх үндэсний хөтөлбөр”-ийг баталж, хэрэгжүүлсэн. Мөн Монгол Улсын Засгийн газраас 2023-2024 оныг “Авлигатай тэмцэх жил” жил болгон зарлаж, Монгол Улсын хөгжлийг сааруулж буй гол асуудал болох авлига, албан тушаалын гэмт хэргийн шалтгаан нөхцөлийг арилгах зорилгоор нийгэм, эдийн засаг, эрх зүй, зохион байгуулалтын олон талт арга хэмжээг авч хэрэгжүүлж байгаа хэдий ч олон улсын тавцан дахь манай улсын авлигын гэмт хэрэгтэй тэмцэж буй тэмцлийн үнэлэмж хангалтгүй байсаар байна.

Улс орны авлигын түвшинд нөлөөлдөг гол хүчин зүйлийн нэг бол хууль дээдлэх ёсны хэрэгжилт юм. Мөн тухайн улсын авлигын түвшин, эрсдэлийг хэмжихэд олон улсын байгууллагуудын

ашигладаг чухал үзүүлэлт бол Дэлхийн эрх зүйн төсөл (World Justice Project) байгууллагаас гаргадаг “Хууль дээдлэх ёсны индекс” (World Justice Report, 2024) юм. Энэ индекс нь төрийн эрх мэдлийн хязгаарлалт, авлигаас ангид байдал, төрийн үйл ажиллагааны ил тод, нээлттэй байдал, хүний үндсэн эрх, эрүүгийн болон иргэний хэргийн шүүн таслах ажиллагаа зэрэг 8 багц, 44 дэд үзүүлэлтийг хэмжиж 0-1 оноогоор үнэлдэг. Манай улсын хувьд 2015 оноос хойш тогтмол 0.53-0.55 оноогоор үнэлэгдсэн (АТГ, 2023) бөгөөд олон улсын байгууллагаас манай улсыг уг 44 дэд үзүүлэлтэд заасан ажлыг эрчимжүүлэх шаардлагатай талаар зөвлөмж өгчээ.

Авлигатай тэмцэх тогтолцоог бэхжүүлэхийн тулд нийгэмд энэхүү сөрөг үзэгдлийн талаар цогц ойлголтыг хэвшүүлэх нь зүйтэй байдаг. Иргэд, олон нийт өөрт учирч буй тодорхой асуудлыг шийдвэрлүүлэхээр төрийн байгууллага, албан тушаалтанд хандахдаа, тухайн харицааг зохицуулсан эрх зүйн зохицуулалт, өөрийн эрх, үүргийн талаарх мэдлэг дутмаг байгаа нь энэ гэмт явдалтай тэмцэхэд сөргөөр нөлөөлж байж болзошгүй.

Удирдлага, зохион байгуулалтын шалтгаан. Гадаад улсын болон дотоодын эрдэмтдийн үзэл, санаа, авлигатай тэмцэхэд тулгамдсан асуудлыг тодорхойлох чиглэлээр туурвисан эрдэм шинжилгээ, судалгааны бүтээлүүдэд энэ төрлийн гэмт хэргийн шалтгаан нь түүний бүтэц, чиглэл, салбараас үл хамааран шүүх эрх мэдэл, хууль хяналтын байгууллагаас удирдлага, зохион байгуулалтын чиглэлээр хэрэгжүүлж буй ажлын хангалтгүй үр дүн гэж тодорхойлсон байна.

Авлигын эсрэг хууль тогтоомжийн хэрэгжилт, авлигын гэмт хэрэгтэй тэмцэх чиг үүрэг бүхий байгууллагуудаас хэрэгжүүлж буй ажил, арга хэмжээний чанар үр дүн хангалтгүй, мөн үндэсний аюулгүй байдлыг хангах тусгайлан чиг үүрэгтэй байгууллагуудын алба хаагчид энэ төрлийн гэмт хэрэг холбогдож буй байдлаас шалтгаалан төрд итгэх иргэд, олон нийтийн итгэл буурч байна.

МОНГОЛ УЛСЫН
ДӨНТӨН СУРГУУЛЬ

Зарим криминологчид, авлигын гэмт явдлын тодорхой шалтгааныг шүүх эрх мэдлийн тогтолцооны сул дорой байдал, тухайн байгууллагуудын улс, иргэд олон нийтийн хууль ёсны эрх ашгийн төлөө бус, тодорхой нэгэн албан тушаалтны хууль бус шийдвэрийг хамгаалж буй байдал хэмээн тодорхойлсон байна.

Доктор (Ph.D) В.А.Макаровын 2023 онд хийсэн судалгаагаар авлигын гэмт хэрэг үйлдэгдэхэд нөлөөлж буй хүчин зүйлүүдэд, нийтийн албан тушаалтны үйл ажиллагаа, орлогод тавих хяналт хангалтгүй (23.5%), төрийн албан хаагчдын цалин бага (15.4%), авлигын гэмт хэрэгт оногдуулах ялын бодлогын оновчгүй байдал (14%) гэж үзжээ. Түүнчлэн, авлигыг бий болгож буй шалтгааны нэг нь олон нийтийн зүгээс тавих хяналт сул, тухайн улсын уламжлалтай хамааралтай гэжээ.

Авлигын гэмт явдал нь ихэвчлэн төрийн байгууллагуудын дотоод зохион байгуулалтын алдаа, хяналтын системийн сул байдлаас үүдэлтэй. Хяналт, шалгалтын механизм хангалтгүй, сул хяналттай системүүд нь авлигын гэмт явдал үйлдэгдэх таатай нөхцөлийг бүрдүүлдэг бөгөөд энэ төрлийн гэмт явдалтай тэмцэхэд иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэхгүй байх нь авлигатай тэмцэх ажлын үр дүнг сулруулдаг тул хууль, хяналтын байгууллагуудын үйл ажиллагааны чанар, үр дүнг нэмэгдүүлэхээс гадна, иргэд, олон нийтийн санал бодлыг сонсох, тэдний оролцоог нэмэгдүүлэх, мөн Авлигатай тэмцэх газар болон бусад төрийн болон төрийн бус байгууллагуудын хамтын ажиллагааг өргөжүүлэх нь чухал юм.

Гэмт хэрэгтэй тэмцэх асуудал бол гагцхүү хууль сахиулах байгууллагын онцгой эрх юм гэсэн нэлээд өргөн тархсан үзлийг криминологчид няцаасаар ирсэн. Төрийн нэгдсэн тогтолцоо, иргэний нийгмийн оролцоогүйгээр энэ төрлийн гэмт хэргийн гаралтыг бууруулах боломжгүй.

Иймд Авлигатай тэмцэх үндэсний хөтөлбөр болон хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгох замаар төрийн байгууллагуудын шударга байдлыг

бэхжүүлэх зорилгоор олон нийтийн оролцоог нэмэгдүүлэх шаардлагатай.

Мөн авлигатай тэмцэх үйл ажиллагаанд мэдээллийн технологи ашиглах нь энэ төрлийн гэмт хэргийн илрүүлэлт болон түүнд тавих хяналтыг сайжруулахад тусална. Шинжлэх ухаан, технологийн дэвшилтэт аргуудыг нэвтрүүлэх замаар авлигатай тэмцэх үйл ажиллагааг илүү үр дүнтэй болгох боломжтой гэж үзэж байна. Үүний зэрэгцээ, иргэдийн мэдээлэл авах эрхийг баталгаажуулах, иргэний нийгмийн байгууллагуудын идэвх санаачилгыг дэмжих нь авлигатай тэмцэх үйл ажиллагааг сайжруулахад чухал ач холбогдолтой (ХЗҮХ, 2021).

Эдгээр арга хэмжээ нь авлигын гэмт явдлаас урьдчилан сэргийлэх ажлын удирдлага, зохион байгуулалтад нөлөөлөх гол хүчин зүйл бөгөөд тэдгээрийг шийдвэрлэх нь нийгмийн шударга ёсыг хангах үндэс суурь болно.

Улс төрийн шалтгаан. Авлигын гэмт явдал үүсэх гол шалтгаануудын нэг нь улс төрийн шалтгаан, тэр дундаа улс төрийн тогтолцооны сул тал юм. Үүнд: эрх мэдлийн төвлөрөл, хяналт, тэнцвэрийн механизмын сул байдал, улс төрийн намуудын санхүүжилтийн ил тод бус байдал, төрийн албаны мерит тогтолцооны боловсронгуй бус хөгжил зэрэг хамаарах бөгөөд эдгээр нь авлига үүсэх таатай орчныг бүрдүүлдэг. Үүний зэрэгцээ, улс төрийн соёлын асуудал, ёс зүйн доройтол нь авлигын гэмт явдал үйлдэгдэхэд нөлөөлж буй нэг хүчин зүйл болж байна. Тухайлбал, улс төрчдийн ёс зүйн хэм хэмжээний доголдол, танил тал, хамаатан саднаа дэмжих үзэл, нийтийн эрх ашгаас илүү хувийн ашиг сонирхлыг дээдлэх хандлага нь нийгэмд авлигыг хүлээн зөвшөөрөх хандлага төлөвшихөд ихээр нөлөөлж байна.

Мөн энэ гэмт явдалтай тэмцэхэд үйл ажиллагааны үр дүнг бууруулж буй хүчин зүйлийн нэг нь улс төрийн тогтворгүй байдал юм. Монгол Улсад 1990 оноос хойш улс төрийн тогтворгүй байдал газар авч, Засгийн газрын ажиллах дундаж хугацаа богиноссон. Энэ нь улс төрийн шийдвэр

гаргалтын үйл ажиллагааг удаашруулж, бодлогын тогтвортой байдлыг алдагдуулдаг сөрөг нөлөөтэй. Мөн сонгуулийн дараах төрийн албан хаагчдын томилгоо, тогтолцооны өөрчлөлт нь төрийн албаны мэргэшсэн байдал, залгамж чанарыг алдагдуулж, улмаар ардчилсан ёсонд зүй бус нөлөөг үзүүлж байна.

Авлигын эсрэг хуулийн дагуу Монгол Улсад анх удаа авлигатай тэмцэх тусгай байгууллага-Авлигатай тэмцэх газрыг байгуулж 2007 оны 1 дүгээр сарын 11-ний өдрөөс үйл ажиллагаагаа явуулж эхэлсэн. Түүнээс хойш 17 жилийн хугацаа өнгөрсөн хэдий ч авлигын индексээрээ урагшаа ахих биш хойшоо ухарсаар байна. Энэ нь авлигатай тэмцэх ажил нь ердөө л хэлбэр төдий байсныг олон улсын авлигын индекс баталж байна. Манай улс авлигын индексээр унах болсон шалтгаан нь төрийн институцүүдийн улс төрийн намаас хараат байдал, авлигын хэрэгт холбогдож, буруутайгаар тогтоогдсон гэмт хэрэгтнүүдийг ял оногдуулахгүй, гэмт хэргийг шийдвэрлэлгүй замхруулдаг явдалтай холбоотой юм. Үүнээс шалтгаалж улсад учирсан олон их наяд төгрөг эргэн

төлөгдөхгүй байгаа нь иргэдийг авлигын эсрэг тэмцэлд итгэл алдрахад хүргэсэн байна (Алтангэрэл, 2024).

Эрх мэдлийн тэнцвэргүй байдлыг бууруулж, гэм буруутанд хариуцлага тооцдог тогтолцоог бэхжүүлж, хил дамнан урсах авлигын хөрөнгө, мөнгийг хөдөлгөж буй албан тушаалтанд хариуцлага тооцдог болох ёстойг 2017 онд Транспэрэнси Интернэшнл Монгол байгууллагаас сануулсан. Нөгөөтгээгүүр, популист улстөрчдийн хоосон амлалтад хууртахгүй байх нь том дэвшил аж. Популист улс төрчид ардчиллыг үгүй хийж, шүүхийн хараат бус байдлыг уландаа гишгэж, авлигыг нарийн техниктэйгээр газар авахуулдаг хэмээн олон улсын байгууллага дүгнэжээ.

АНУ-ын Кларемонтын их сургуулийн профессор Роберт Клитгаард олон жил авлигын гэмт хэргийн чиглэлээр эрдэм шинжилгээ, судалгааны ажил гүйцэтгэсэн бөгөөд судалгааны үр дүнд авлигын томьёог боловсруулжээ. Тухайн томьёонд тэрээр өөрийн үзэл санааг бүхэлд нь багтаасан байна.

“Corruption = monopoly + discretion – accountability” (Klitgaard, 1998) буюу

“Авлига = монопол + үзэмж – хариуцлага”

Түүний тодорхойлсноор аливаа эрх мэдэлтэй хүнд сонголт хийх эрх нэмэгдэж, түүнд аливаа асуудлыг шийдвэрлэх үзэмж нөлөөлж, тухайн үйлдэлд хүлээх хариуцлага, ил тод байдал алга болоход авлига үүсдэг гэж тодорхойлсон байна.

Уг томьёонд зарим эрдэмтэд “Монопол байдал болон сонголт хийх боломж их, ил тод байдал хангалтгүй үед авлига өөрөө бий болохгүй. Авлига үүсэхэд ёс суртахууны үзүүлэлт голлох нөлөө үзүүлдэг гэж үзэж Р.Клитгаардын томьёог дараах байдлаар өөрчилсөн байдаг.

“Авлигын хэмжээ = монопол + сонголт хийх боломж – ил тод байдал-ёс суртахуун”

Иймд авлигын гэмт хэрэгтэй үр дүнтэй тэмцэхийн тулд улс төрийн тогтолцоог боловсронгуй болгох, эрх зүйн орчныг сайжруулах, төрийн болон иргэдийн хяналтыг дээшлүүлэх, улс төрийн соёлыг төгөлдөржүүлэх зэрэг цогц арга хэмжээ авах шаардлагатай юм. Мөн авлигагүй нийгэм, шударга төрийг байгуулахын тулд иргэдийн боловсрол, ёс зүй, болон нийгмийн хариуцлагыг дээшлүүлэх нь чухал ач холбогдолтой гэж бид үзлээ.

Эдийн засгийн шалтгаан. Монгол Улсын түүхэн хөгжлийн аль ч цаг үед авлигын гэмт хэрэг байсаар ирсэн хэдий ч 1990-ээд оны нийгэм, эдийн засгийн өөрчлөлтийн үеэр, Монгол Улс зах зээлийн нийгэмд шилжсэний улмаас энэ төрлийн гэмт хэргийн гаралт огцом өссөн. Төрийн хяналт суларсантай холбоотойгоор төрийн өмчийг хяналтгүйгээр бүрэн болон хэсэгчилсэн байдлаар хувьчлах, бусдыг далайлган сүрдүүлэх буюу “рэкет” гэмт хэрэг үйлддэг, зохион байгуулалттай гэмт

Авлигын эсрэг хууль

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

бүлэглэлүүдийн тоо өсөн, нэмэгдэж, үүний зэрэгцээ авлигын гэмт хэргийн гаралт урьд өмнө байгаагүйгээр ихэссэн. Тухайн үеэс эхлэн нийгэмд авлигыг эдийн засгийн амжилтын гол хүчин зүйл, улс төрд нөлөөлөх хэрэгсэл гэж үзэх хандлага эхэлсэн.

Зах зээлийн энэхүү өөрчлөлт нь Монгол Улсад далд эдийн засгийг бий болгоход хүргэсэн бөгөөд үүнээс шалтгаалан авлигын гэмт явдал мөн хурдацтайгаар хөгжсөн. АНУ-ын судлаач Smith P. 1994 онд гүйцэтгэсэн “Далд эдийн засгийн хэмжээг үнэлэх нь: Канадын статистикийн чиг хандлага” сэдэвт судалгаандаа сүүдрийн буюу далд эдийн засгийг “ДНБ-ий албан ёсны тооцооноос зайлсхийсэн хууль ёсны болон хууль бус бүтээгдэхүүн, үйлчилгээний зах зээлд суурилсан үйлдвэрлэл” (Smith, 1994) гэж тодорхойлон ашиглажээ. Улс орны эдийн засгийн тооцоонд орох ёстой боловч нуугдмал, хууль бус, албан бус үйл ажиллагааны улмаас, эдийн засгийн албан ёсны статистикийн мэдээллээс орхигдсон үйл ажиллагааг нийтэд нь “Далд буюу сүүдрийн эдийн засаг” хэмээн нэрлэдэг. Хөгжиж буй улсуудын далд эдийн засгийн дундаж хэмжээ 30-40 хувь байдаг бөгөөд гадаад улсын судалгааны байгууллагуудын тодорхойлсноор Монгол Улсын далд эдийн засгийн хэмжээ 2000-2005 онд 13.9%, 1999-2007 онд 17.6%, 1996-2014 онд 18.4%, 1991-2015 онд 17.2%-тай байна. Харин Үндэсний статистикийн хорооноос 2018 онд гаргасан судалгаагаар 2018 онд далд эдийн засгийн хэмжээ 9.2%-тай байна гэжээ.

Үүний зэрэгцээ, зарим судлаачид төрийн албан хаагчдын цалин, хангамж бага байгаа нь авлигын гэмт хэрэг үйлдэгдэхэд нөлөөлсөн нэг шалтгаан гэж онцолсон хэдий ч энэ нь маргаантай асуудал юм.

Байгууллагын шалтгаан. Монгол Улсад үйлдэгдэж буй авлигын гэмт хэргийн шалтгааны нэг нь төрийн байгууллагуудын үйл ажиллагааны ил тод бус байдал юм. Төрийн бодлогын хэмжээнд цахим засаглалын тогтолцоог бий болгох замаар энэ сөрөг хүчин зүйлийг арилгах оролдлого

хийж байгаа боловч, цахимжилтийг улам төгөлдөржүүлэх шаардлага байсаар байна.

“Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичгийн “Хяналт шинжилгээ, үнэлгээний шалгуур үзүүлэлт, хүрэх түвшин”-гийн Засаглалын зорилтуудын шалгуур үзүүлэлтэд Дэлхийн банкны Дэлхийн засаглалын 5 үзүүлэлтээс гадна НҮБ-ын Цахим засгийн хөгжлийн индексийг ашиглахаар заасан (АТГ, Авлигатай тэмцэх хууль тогтоомжийн хэрэгжилт, авлигын ерөнхий нөхцөл байдал, 2023).

НҮБ-аас улсуудын “Цахим засаглалын хөгжлийн индекс”-ийг хоёр жил тутамд шинэчлэн тодорхойлдог. Энэхүү индексээр Монгол Улс 2018, 2020 онд НҮБ-ын гишүүн 193 орноос 92 дугаар байрт, 2022 онд 18 байраар урагшилж, 74 дүгээр байрт орж байсан бол цахим харилцаа, холбооны дэд бүтцийн хөгжил, төрийн явуулж буй цахим үйлчилгээний тоо, иргэдийн цахим ур чадварын үзүүлэлт, хүний нөөцийн хөгжил, иргэдийн цахим оролцоо, эрх зүйн орчин, тухайн улсын урт хугацааны бодлого, дижитал хөгжлийн бодлого, стратеги, ил тод нээлттэй байдлыг нэмэгдүүлсний үр дүнд 2024 онд 28 байраар урагшилж, 46 дугаарт эрэмбэлэгджээ (ЦХИХХЯам, 2024). Мөн Цахим үйлчилгээний индекс (Online service index) 2020 онд 0.5294 бол 2022 онд 0.6263, 2024 онд 0.8222 болж огцом өссөнөөр 193 орноос 37 дугаар байрт оржээ.

Гэсэн хэдий ч, Монгол Улсад цахим засаглалыг хөгжүүлэхэд саад болж буй зарим бэрхшээл байна. Үүнд:

- 1) Алслагдсан аймаг, сумдад өндөр хурдны интернэтийн сүлжээ нэвтрээгүй, зарим сумд огт үгүй, тэдгээрийг зохион байгуулах санхүүгийн боломж хомс;
- 2) Төрийн албан хаагчдын, тэр дундаа ахимаг насны албан хаагчдын мэдээллийн технологитой ажиллах шаардлагатай ур чадвар дутмаг, “хуучин хэв маягаар” ажиллах хүсэл;
- 3) Мэдээлэл, харилцаа холбооны технологийн дэд бүтцийн зардал өндөр, түүний хөгжлийн удаашралтай байдал;
- 4) Цахим үйлчилгээг сурталчлах түвшин бага, ийм үйлчилгээг авахын тулд

цахим гарын үсгийг иргэд ховор ашигладаг зэрэг болно.

Доктор Н.Б. Верхова хэлэхдээ, “Цахим ардчиллыг цогцлооход хүн амын тодорхой ангилал оролцохгүй байх гэсэн эрсдэлийг үнэлэх шаардлагатай байна (Верхова, 2020)” гэсэнтэй санал нэг байна.

Мэдээллийн ил тод байдал нь төрийн үйл ажиллагаа, шийдвэр гаргалт, төсвийн зарцуулалт зэрэг олон салбарт иргэдийн хяналтыг хангах нь авлигын эрсдэлийг бууруулахад чухал үүрэгтэй. УИХ-аас 2011 онд Мэдээллийн ил тод байдал ба мэдээлэл авах эрхийн тухай хуулийг баталсан бөгөөд энэ хууль нь төрийн байгууллагуудын үйл ажиллагааг ил тод болгох, иргэдийн мэдээлэл авах эрхийг хамгаалах зорилготой.

Ёс суртахууны шалтгаан. Авлигаас ангид нийгмийг цогцлоохын тулд ёс зүйг нийгэм, хувь хүн, байгууллагын хэмжээнд төлөвшүүлэх шаардлагатай. Авлигын гэмт явдлыг эрдэмтэн, судлаачид ёс суртахууны үнэт зүйлийн зөрчилдөөний онолын үүднээс тайлбарласан байдаг.

Ёс суртахууны үнэт зүйлийн зөрчилдөөний онолыг үндэслэгч Аристотель “Ethos” гэсэн үгийг анх хэрэглэж, хүний зан төлөвийн өвөрмөц шинжийг тодорхойлсон. Түүний үзэл баримтлалд ёс зүй нь зөвхөн сайн үйлийг гүйцэлдүүлэх тухай ойлголтоос гадна, энэ нь хүмүүсийн хоорондын харилцааг ч тодорхойлдог гэж үзсэн байна (Ёс зүй, 2014). Энэхүү онол нь хүний зан төлөв, нийгмийн харилцаа, эрх зүй болон соёлын хэм хэмжээ зэрэг хүчин зүйлийг хамарсан өргөн хүрээтэй ойлголт юм.

Ёс зүй гэдэг нь нийгмийн тодорхой тогтолцоонд хүмүүсийн зан авир, харилцан хамаарлыг тохируулахын тулд жам ёсоор бий болсон хэм хэмжээний цогц юм. Энэ нь хувь хүний зан чанар, сайн талууд болон хүмүүсийн хоорондын харилцааны хэм хэмжээг хамардаг. Ёс зүйн зарчмууд нь хүмүүсийн амьдралын хэв маяг, нийгмийн харилцаанд чухал нөлөө үзүүлдэг бөгөөд энэ нь шударга, ёс зүйтэй нийгмийг бүрдүүлэхэд голлох байр суурийг эзэлнэ.

Зөрчилдөөний онол. Ёс суртахууны үнэт зүйлийн зөрчилдөөн нь тухайн

нийгэмд хүлээн зөвшөөрөгдсөн ёс суртахууны зарчмуудын хоорондох ялгаа, эсхүл хувь хүний дотоод сэтгэлгээний зөрчилдөөнөөс үүдэлтэй байдаг. Энэ нь хүмүүсийн шийдвэр гаргах явцад үүсдэг бөгөөд хувь хүн өөрийн үнэт зүйл болон нийгмийн хүлээлтүүдийн хооронд тэнцвэр олох шаардлагатай болдог (Александр Берзин, 2023).

Ёс суртахууны үнэт зүйлийн зөрчилдөөний онол нь ёс зүйн философийн нэг чухал хэсэг бөгөөд энэ нь хүмүүсийн зан төлөв шийдвэр гаргалт болон нийгмийн харилцаанд нөлөөлөх нөлөөллийг судалдаг. Энэ онолын хүрээнд зөрчилдөөний асуудлууд, ёс суртахуун, эрх зүй, соёлын хэм хэмжээ зэрэг хүчин зүйлийг авч үздэг. Ёс суртахуун гэдэг нь аливаа хүний шийдвэр гаргалтад нөлөөлж буй зан байдлын хэм хэмжээ, зарчим юм. Энэ нь сайн (эсвэл үнэн зөв) ба муу (эсвэл худал хуурмаг) гэсэн ойлголтын хоорондох ялгааг тодорхойлдог бөгөөд зөрчилдөөний онолын үндсэн санааг тайлбарлаж болно. Нэгдүгээрт, үүрэг, хариуцлагад суурилсан ёс зүйг илэрхийлдэг Деонтологийн онол бөгөөд энэхүү онол нь зөв үйлдэл нь тухайн үйлдлийн үр дагавраас үл хамааран зөв гэсэн үзэл санаа юм. Хоёрдугаарт, утилитаризм буюу үр дүнд суурилсан ёс зүйн онол бөгөөд аливаа үйлдэл нь хамгийн олон хүнийг аз жаргалтай болговол зөв гэж үздэг.

Механик материализм, субъектив идеализмын алинаас ч өөрөөр социал зан үйлийн детерминацийн онцлогийг францын социологич Э.Дюркгейм анх үндэслэсэн. Э.Дюркгейм “аль ч нийгэмд хүн төрөлхтөн адилхан боловч, тэдний хүсэл, шунал, ёроолгүй тэнгис мэт төгсгөлгүй, хил хязгааргүй” гэжээ. Үүнээс гадна, тодорхой хэрэгцээгээ хангасны дараа ч хүнд илүү их, илүү тансаг, илүү өндөр түвшний амьдралын хэв маягийг хүсэх хүсэлд хязгаарлах ямар ч органик, психологийн, гадны хүчин зүйл байхгүй юм. Гэсэн хэдий ч Дюркгеймийн үзсэнээр энэ хязгаарлагч нь ёс суртахууны ба хүндэл хүлээхүйц авторитар шинжтэй байх хэрэгтэй (Дашгаадан, 2022).

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠭᠤᠨ ᠰᠤᠭᠤᠨ ᠰᠤᠭᠤᠨ

Дээрхээс үзэхэд, авлигын гэмт хэрэг нь нийгмийн аль ч салбар, хувь хүнд нөлөөлөх эрсдэлтэй бөгөөд авлигын шинжтэй нөхцөл байдалтай тулгарч, тодорхой шийдвэр гаргах үед аливаа хүний дотоод мөн чанар, ёс суртахууны зөрчилтэй тулгардаг. Иймд авлигын гэмт хэрэгтэй үр дүнтэй тэмцэхийн тулд хувь хүний, байгууллагын, нийгмийн хэмжээнд ёс зүйг өндөр түвшинд төлөвшүүлэх тэргүүлэх зорилт мөн гэж бид үзлээ.

Нийгмийн шалтгаан. Монголын нийгэмд авлигыг бий болгож буй үндсэн шалтгааны нэг бол нийгмийн баян, ядуугийн ялгаатай байдал юм.

Үндэсний статистикийн хороо, Дэлхийн банктай хамтран гүйцэтгэсэн ядуурлын түвшин тогтоох судалгаагаар 2022 оны байдлаар Монгол Улсын ядуурлын түвшинг 27.1% гэж тогтоосон байна. Өөрөөр хэлбэл, 2022 оны байдлаар 914.2 мянган хүн ядуурлын шугамаас доогуур хэрэглээтэй буюу ядууралд өртсөн байна гэсэн үр дүн гарсан байна. Дээрх тоон үзүүлэлтийг суурьшлаар нь авч үзвэл, нийт ядуу иргэдийн 57 хувь нь хотод, 43 хувь нь хөдөө амьдарч байна. Нийт ядуурлын шугамаас доогуур хэрэглээтэй иргэдийн 37 хувь нь Улаанбаатар хотод амьдарч байх буюу ядуурлын шугамаас доогуур хэрэглээтэй 5 хүн тутмын 2 нь Улаанбаатар хотод амьдарч байна (ҮСХ, 2022). Улс орны ядуурлын түвшин өндөр байгаа нөхцөл байдал нь нийгмийн салбар дахь авлигын деформацид хүргэдэг.

Зарим тохиолдолд ажил эрхлэлт, цалин хөлс, амьжиргааны эх үүсвэргүй үлдэх айдас нь иргэдийг авлигын схемд санаатайгаар оролцоход ихээхэн түлхэц болдог. Өөрөөр хэлбэл, санхүүгийн хүндрэлтэй байгаа хүмүүст авлигын гэмт хэрэг үйлдэх сэдэл, зорилго төрдөг байна.

Үүнээс гадна, авлигын гэмт хэргийн шалтгаан нь иргэд, олон нийт авлигыг “хэвийн зүйл” мэт хүлээн авч, дасах үйл явц юм. Нийгэм дэх авлигад хайхрамжгүй хандах хандлага нь хүмүүсийн өөрийгөө үнэлэх үнэлэмжийг сулруулж, тэгш бус байдлыг тэсвэрлэх чадвараас үүдэлтэй. Төр нь ёс суртахууны үнэт зүйлс, шударга ёсны мэдрэмжийг нийгэмд төлөвшүүлэхийн

тулд тодорхой ажил, арга хэмжээг төлөвлөн хэрэгжүүлдэггүйгээс материаллаг байдал нь хүний амьдралын дээд үнэт зүйл мөн гэсэн үзэл санаа залуучуудын дунд тархаж байгааг ажиглаж болно.

ОХУ-ын “Левада” судалгааны төвөөс 2019 онд гүйцэтгэсэн “Ядуурал авлигыг бий болгодог” сэдэвт судалгаагаар залуучууд Засгийн газраас хэрэгжүүлж буй ажлыг үр дүнтэй гэдэгт итгэхээ больсон” гэж хариулсан бөгөөд залуучуудын дунд “Төр хүн амын олонх хэсгийг анхаарч үздэггүй” гэсэн хандлага бий болсон талаар дурджээ.

Дээр дурдсанаас үзэхэд, нийгмийн сөрөг үзэгдэл болох авлигын гэмт явдал нь өндөр хөгжилтэй, хөгжингүй, баян, ядуу зэргээс үл хамааран дэлхийн бүхий л улсад тохиолддог байна. Транспаренси Интернэшнл олон улсын байгууллагаас гаргасан авлигын индексээр Монгол Улс 180 орноос 121 дүгээр байрт эрэмбэлэгдсэн нь олон улсын тавцанд манай улсын авлигын талаарх таагүй дүр төрхийг бүрдүүлж байгаа бөгөөд улсын хэмжээнд авлигатай тэмцэх тогтолцоог бүрдүүлэхэд хүндрэл учруулж буй эдийн засаг, институт, нийгмийн шалтгаанууд байсаар байна.

Мөн авлигатай тэмцэх тогтолцоог бэхжүүлэхийн тулд иргэдийн боловсролын түвшинг нэмэгдүүлэх, иргэд, олон нийтийн авлигын хор уршгийн талаарх мэдлэгийг дээшлүүлэх нь энэ гэмт явдалтай тэмцэх үйл ажиллагааны үр дүнд ахиулна.

Сэтгэл зүйн шалтгаан. Нийгэмд авлигаас ангид байх, энэхүү сөрөг үзэгдлийг үл тэвчих, авлигагүй нийгмийг цогцлооно гэсэн хүлээлт нийгэмд бүрдэхгүй үед хүмүүс авлигад оролцох магадлал нэмэгддэг. Үүний тулд, төрөөс авлигын гэмт явдалтай тэмцэх тогтолцоог бэхжүүлэх, үүнд иргэд, олон нийтийн оролцоо, хяналтыг нэмэгдүүлэх шаардлагатай бөгөөд авлигатай тэмцэх механизм сул байх нь авлигыг дэмжих сэтгэл зүйг нийгэмд төлөвшүүлдэг.

Авлигын гэмт явдлын голлох шалтгааны нэг нь сэтгэл зүйн шалтгаан бөгөөд авлига нь эхлээд хүмүүсийн ухамсарт бүрэлдэж, дараа нь тодорхой

үйлдлээр илэрдэг. Авлигын сэтгэл зүйн шинж, авлигад хандах хандлага нь гурван чухал шинжээр тодорхойлогдох бөгөөд эдгээр нь олон нийтийн сэтгэл зүйтэй шууд холбоотой байдаг.

Нэгдүгээрт, хүлцэх шинж – энэ нь “тэд хулгайлдаг”, “тэд бүгдийг нь давуу байдлаар өөртөө авдаг” гэх мэтээр хүлээн авах хандлага бөгөөд иргэд сэтгэхүйдээ авлигыг арилгах боломжгүй зүйл, байж л байх үзэгдэл мэтээр хүлээн авч хэвшсэн байдал юм.

Хоёрдугаарт, олон нийтийн ухамсарт буруутгаж байгаа зүйл нь авлигын үйлдэл бус, их хэмжээний хээл хахууль буюу авлигын гэмт хэргийн мөнгөн дүнд байдаг байна.

Гуравдугаарт, үл нийцэх байдал, зөрчилдөөн. “Би болон миний хүрээлэл – бусад”. Авлигын гэмт хэрэг үйлддэг хүний ойр дотны хүмүүсийн сэтгэлгээ нь мөн ижил, “Өгөхгүй бол бүтэхгүй, авахгүй бол явахгүй” хандах хандлагатай байдаг байна.

Олон жилийн турш манай улсад бүрэлдсэн түүх, соёл, уламжлалын хэвшмэл байдал, онцлог нь авлигын гэмт хэрэг үйлдэгдэх таатай орчныг бүрдүүлж байна. Өөрөөр хэлбэл, албан бус нийгмийн харилцааг албан ёсныхоос, “хууль бус” харилцааг “хууль ёсны” харилцаанаас илүүд үзэх явдал юм.

Монголын нууц товчоонд: “Тэмүүжин Тоорил ванд очиж булган дах өгч, Тоорил ван “Бутарсан улсыг цуглуулж өгье” (Дамдинсүрэн, 1990) гэж төр-улсын цэргийг хөдөлгөсөн талаарх түүхийн эх сурвалжаас үзэхэд, энэ сөрөг үзэгдэл нь эрт дээр үеэс бидэнтэй хамт оршсоор ирсэн гэж үзэж болохоор байна.

Төрөөс авлигын эсрэг нийгэм рүү чиглэсэн цогц арга хэмжээг хэрэгжүүлэхгүй авлигын хүлээн зөвшөөрсөн энэ сөрөг үзэл санаа нь цаашид уламжлагдан, дамжиж “хэрэгтэй” хүмүүстэй нөхөрлөх гэсэн санааг амьдралын хэв маяг болгохыг илүүд үзсэн залуу хойч үе бий болж байна.

Иймд, авлигаас ангид байх, авлигыг үл тэвчих үзлийг нийгэмд төлөвшүүлэх, авлигын хор уршгийг олон нийтэд таниулах, хувь хүний ёс суртахууны

боловсролыг системтэйгээр олгох нь энэ гэмт явдалтай тэмцэхэд нэн түрүүнд хэрэгжүүлэх шаардлагатай ажил юм.

Авлигын гэмт явдал нь улс төрийн, удирдлага, зохион байгуулалтын, эдийн засгийн, нийгмийн, байгууллагын, ёс суртахууны, сэтгэл зүйн зэрэг шалтгааны улмаас үйлдэгддэг байх бөгөөд урьдчилан сэргийлэх ажил, арга хэмжээг дээрх чиглэлээр, оновчтой төлөвлөж, хэрэгжүүлэх нь зүйтэй.

Дүгнэлт

1. Авлигын гэмт явдлын нь хууль зүйн, улс төрийн, удирдлага, зохион байгуулалтын эдийн засгийн, нийгмийн, байгууллагын, сэтгэл зүйн, ёс суртахууны шалтгаантай байна. Авлигын гэмт хэргийн гаралт Монгол Улсад дараагийн 10 жилд тогтмол өсөх хандлагатай байх бөгөөд авлигатай тэмцэх стратеги боловсруулах, улс төрийн тогтвортой бодлогыг хэрэгжүүлэх, хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгох, хуулийн хэрэгжилтийг хангах, төрийн болон иргэд, олон нийтийн хяналтыг сайжруулах, авлигын индексийг ахиулах, төрийн үйлчилгээний ил тод, нээлттэй байдлыг нэмэгдүүлэх, нийгмийн сэтгэл зүй дэх авлигын асуудалд хандах хандлагыг өөрчлөх, ёс зүйг төлөвшүүлэх зэргээр энэ төрлийн гэмт явдлын шалтгаан, нөхцөлийг арилгах, урьдчилан сэргийлэх, соён гэгээрүүлэх чиглэлээр тодорхой ажил, арга хэмжээг оновчтой төлөвлөн, хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна.

2. Авлигын гэмт явдлын шалтгааныг эрдэмтэд олон талаас тайлбарласан байх боловч нь голлох шалтгааныг нийгмийн шалтгаан гэдэгт санал нэгдсэн байна. Иймд нийгмийн сэтгэл зүйд авлигыг үл тэвчих, авлигын эсрэг хандлагыг төлөвшүүлэх, энэ чиглэлээр иргэдийн мэдлэг, боловсролыг дээшлүүлж, ёс суртахууны төлөвшилийг хэвшүүлэх шаардлагатай байна.

3. Монгол Улсад авлигын гэмт хэрэг үүсэх, тархах шалтгаан нь зөвхөн хувь хүний үйлдэлтэй хамааралтай бус, харин институцийн хэврэг байдал, улс төрийн тогтолцооны сул тал, эдийн засгийн төвлөрсөн бүтэц, нийгмийн хэвшмэл

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯᠠᠯᠤᠯᠤᠰᠤᠨᠭᠡᠮᠡᠳᠡᠯᠤᠰᠤᠨᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠯ

ойлголт зэрэг олон хүчин зүйлийн нийлмэл нөлөөнд оршиж байна.

4.Төрийн байгууллагуудын ил тод байдал хангалтгүй, хариуцлагын тогтолцоо сул, бодлого хэрэгжүүлэх байгууллагын бие даасан байдал дорой байгаа нь авлигын үндсэн нөхцөлийг бүрдүүлдэг. Мөн орлогын тэгш бус байдал, нөөц баялгийн хэт төвлөрөл, төсөв болон худалдан авалтын үйл явцын ил тод бус бүтэц нь авлигыг санхүүгийн болон байгууллагын түвшинд өөгшүүлж байна. Нийгмийн түвшинд албан бус төлбөрийг зөвшөөрөх, төрд итгэх итгэлийн бууралт зэрэг нь авлигыг хэвийн үзэгдэл мэт болгож, соёлын орчныг сулруулдаг. Иймээс авлигын үндсийг зөвхөн хууль зөрчсөн хувь хүний асуудал гэж бус, бүтцийн, тогтолцооны шинжтэй асуудал хэмээн ойлгож, олон талт бодлогоор шийдвэрлэх шаардлагатай.

Санал

- Хяналт, шалгалтын байгууллагын хараат бус байдлыг бэхжүүлж, улс төрийн нөлөөллөөс ангид ажиллах орчин бүрдүүлэх;

- Төрийн албан хаагчдын томилгоог мерит зарчимд тулгуурласан ил тод, шударга болгох;

- Төсөв, төрийн худалдан авалтыг бүрэн цахимжуулж, нээлттэй мэдээллийн стандартыг мөрдүүлэх;

- Албан тушаалтнуудын хөрөнгө, орлогын мэдүүлгийг ил тод, олон нийтэд хялбар нэвтрэх боломжтой хэлбэрээр шинэчлэх;

- Ашиг сонирхлын зөрчилтэй холбоотой зөрчлийн хариуцлагыг нэмэгдүүлэх;

- Авлигын хор нөлөө, шударга ёсны үнэ цэнийг өсгөх чиглэлтэй боловсрол, олон нийтийн мэдээллийн хөтөлбөрийг тогтмол хэрэгжүүлэх;

- Иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэх зорилгоор дотоод хяналт, мэдээлэгчийн хамгааллын тогтолцоог сайжруулах;

- Нүүрс, ашигт малтмал зэрэг томоохон салбарын орлого, гэрээг ил тод болгох олон улсын стандартыг хэрэгжүүлэх;

- Жижиг, дунд бизнесийн боломжийг тэлж, эдийн засгийн

төвлөрлийг бууруулах бодлого хэрэгжүүлэх.

Ашигласан эх сурвалжийн жагсаалт

1.Bible, E. S. (2001). *Bible*. London: Oxford University Press.

2.Klitgaard, R. (1998). *Controlling Corruption*. Berkeley, CA: University of California Press.

3.Qur'an, T. (2008). *The Qur'an*. London: Oxford University Press. .

4.Smith, P. (1994). *Assessing the Size of the Underground Economy: The Canadian Statistical Perspectives*. Canada: Canadian Economic Observer.

5.*World Justice Report*. (2024). Retrieved from <https://worldjusticeproject.org/>: <https://worldjusticeproject.org/about-us/overview/what-rule-law>

6.Александр Берзин, М. Л. (2023). *Study buddhism*. Retrieved from Study buddhism: <https://studybuddhism.com/mn/undsen-kheseg/gej-yuu-ve/yos-zui-gej-yuu-ve>

7.Алтангэрэл, О. (2024). *Авлигатай тэмцэх стратеги*. Ulaanbaatar: Мөнхийн үсэг.

8. АТГ. (2023). *Авлигатай тэмцэх хууль тогтоомжийн хэрэгжилт, авлигын ерөнхий нөхцөл байдал*. Ulaanbaatar: АТГ.

9. АТГ. (2023). *Авлигатай тэмцэх хууль тогтоомжийн хэрэгжилт, авлигын ерөнхий нөхцөл байдал*. Улаанбаатар: АТГ.

10. Верхова, Н. (2020). Электронные способы взаимодействия граждан с органами местного самоуправления. *Современное государственное и муниципальное управление: в поисках ресурсов и технологий общественного развития*., 150–151.

11. Герцик, Е. Д. (2016). Причины и условия совершения коррупционных преступлений в России. *Юридические науки: проблемы и перспективы*, 109 – 112.

12. Дамдинсүрэн, Ц. (1990). *Монголын нууц товчоо*. Улаанбаатар: Мөнхийн үсэг.

13. Дашгаадан, Э. О. (2022). *Криминологийн онолууд*. Улаанбаатар: Мөнхийн үсэг.

14. Ёс зүй, Ё. з. (2014). Нийгмийн ухаан. <https://sarango.blogmn.net/106873/>, 1.

15. Максимов, С. (2017). *Коррупция, закон, ответственность*. Москва, С. 120.

16. ҮСХ. (2022). *Өрхийн нийгэм эдийн засгийн судалгаа*. Улаанбаатар: ҮСХ.

17. ХЗҮХ, Х. з. (2021). *Авлигаас урьдчилан сэргийлэх, соён гэгээрүүлэх арга зам-сайн туршилага*. Улаанбаатар: Хууль зүйн үндэсний хүрээлэн.

18. ЦХИХХЯам. (2024, 09 18). *E-Mongolia*. Retrieved from E-Mongolia: <https://ema.gov.mn/archives/4901>

МОНГОЛЫН ХУУЛЬ ЗҮЙН ҮНДЭСНИЙ ХҮРЭЭЛЭН

МОНГОЛ УЛС ДАХЬ ЦАХИМ ХЭРЭГСЭЛ АШИГЛАЖ ҮЙЛДСЭН ХҮН ХУДАЛДААЛАХ ГЭМТ ХЭРГИЙН НӨХЦӨЛ БАЙДАЛ, ЧИГ ХАНДЛАГА

THE SITUATION AND TRENDS OF HUMAN TRAFFICKING VIA DIGITAL PLATFORMS IN MONGOLIA

Х.Баатарбилэг

Дотоод хэргийн их сургуулийн докторант

Kh. Baatarbileg

Doctoral student, University of Internal Affairs, Mongolia

Хураангуй: Цахим шилжилтийн эрин үед гэмт хэргийн “ертөнц” ч техник, технологитой илүү салшгүй холбоотой болж, хүн худалдаалах гэмт хэргийн шинжтэй үйлдлүүд интернэт платформ, нийгмийн сүлжээгээр өргөн тархаж байна. Тодруулбал, сүүлийн жилүүдэд мэдээлэл, харилцаа холбооны технологийн хурдацтай хөгжил нь хүн худалдаалах гэмт хэргийн динамик, бүтэц, үйлдлийн арга хэлбэрт гүнзгий нөлөө үзүүлж байна. Цахим орчин, цахим хэрэгсэл, мэдээлэл, харилцаа холбооны технологийн дэвшилтэт тал нь гэмт этгээдүүдэд хохирогчийг элсүүлэх, албадлагаар ажиллуулах, мөлжих болон тэдгээрийн үүсгэсэн бүтээгдэхүүн, үйлчилгээг сурталчлах, худалдаалах зэрэг гэмт хэргийн бүхий л үе шатанд ашиглах боломжийг олгож байна. Мөн олсон хууль бус орлогыг санхүүгийн системээр дамжуулан халхавчлах, далдлахад цахим технологийн тусгай аргуудыг ашиглаж буй нь мөрдөн шалгах, гэмт хэргийг нотлох, яллах ажиллагааг нарийн, төвөгтэй болгож байна.

Энэхүү өгүүлэлд цахим хэрэгсэл ашиглаж үйлдэгдсэн хүн худалдаалах гэмт хэрэг, мөн түүнтэй ижил төстэй гэмт явдлын чиг хандлагыг тодорхойлохыг зорьсон.

Abstract: In the era of digital transformation, the “world” of crime has become increasingly inseparable from technology, with human trafficking-related activities spreading widely through internet platforms and social networks. In recent years, the rapid development of information and communication technologies has profoundly influenced the dynamics, structure, and operational methods of human trafficking. The advancement of digital tools and communication technologies enables offenders to exploit victims at every stage of the crime—recruitment, coercion into labor or sexual exploitation, promotion, and commercialization of the products or services derived from exploitation. Moreover, offenders increasingly use sophisticated digital mechanisms to conceal and launder illicit proceeds through financial systems, thereby complicating investigation, evidence collection, and prosecution processes. This paper aims to analyze the current situation and trends of human trafficking crimes committed through the use of digital tools and electronic means, as well as similar criminal activities, in order to identify emerging patterns and challenges in this field.

Түлхүүр үгс: Хүн худалдаалах гэмт хэрэг, цахим орчин, цахим хэрэгсэл, гэмт хэрэг, бэлгийн мөлжлөг.

Keywords: Human trafficking, cyber environment, digital tools, crime, sexual exploitation.

Сүүлийн жилүүдэд дижитал технологи, цахим орчны хурдацтай хөгжил нь хүн худалдаалах гэмт хэргийн үйлдэл, зохион байгуулалт, арга хэлбэрийг эрс өөрчилж байна. Кибер орон зай нь гэмт этгээдүүдэд хохирогчийг элсүүлэх, хуурч мэхлэх, албадлагаар хөдөлмөр болон бэлгийн мөлжлөгт өртүүлэх, хууль бус ашиг олох зэрэг үйл ажиллагаагаа илүү нарийн төлөвлөгөөтэй, хяналт тавихад хүндрэлтэй орчинд хэрэгжүүлэх шинэ

боломжийг олгожээ. Цахим платформ, нийгмийн сүлжээ, шуурхай зурвасын аппликэйшнүүд нь хохирогчийг энэ төрлийн гэмт хэрэгт татан оролцуулах, уруу татах, улмаар тэднийг хяналтдаа байлгах гол хэрэгсэл болж хувирсан байна. Монгол Улсын хувьд цахим хэрэглээний түвшин хурдацтай өсөж, тэр дундаа өсвөр үе, залуусын нийгмийн сүлжээн дэх идэвхтэй байдлын түвшин өндөр байгаа нь

кибер орчин дахь хүн худалдаалах гэмт хэргийн эрсдэлийг нэмэгдүүлж байна.

Цахим шилжилтийн прогресс нь зөвхөн эрсдэл төдийгүй мөрдөн шалгах, хэрэг хянан шийдвэрлэх, хохирогчийг хамгаалах үйл ажиллагаанд ч мөн шинэ боломжуудыг нээж өгч байна. Тухайлбал, мөрдөн шалгах, өгөгдөл задлан шинжлэх, геолокац, блокчэйн болон бусад цахим технологийн-сайн практикуудыг ашигласнаар гэмт бүлэглэлийн үйл ажиллагааг шуурхай илрүүлэх, нотлох баримтыг бэхжүүлэх ажиллагааны үр дүнг нэмэгдүүлэх боломжтой. Нөгөө талаас, олон нийтийн боловсрол, мэдээллийн түвшнийг дээшлүүлэхэд цахим платформууд чухал үүрэг гүйцэтгэж, хохирогчид, тэдний гэр бүл, нийгэмд сэрэмжлүүлэх, тусламжийн эх үүсвэр рүү чиглүүлэх мэдээллийг түргэн шуурхай хүргэх боломжтой.

Гэсэн хэдий ч, цахим орчны онцлогоос шалтгаалсан хүндрэл тулгарсаар байна. Тухайлбал, мөрдөгчдийн техник, технологи, эрх зүйн чиглэлийн ур чадварын хомсдол, олон улсын хил дамнасан цахим мөрдөх ажиллагааны зохицуулалт, түүний тодорхойгүй байдал, өгөгдөл хамгааллын шалтгаантай хязгаарлалт зэрэг нь гэмт хэргийн илрүүлэлт, баримт цуглуулалт, нотлох ажиллагааг хүндрүүлж байна. Эдгээр саад бэрхшээлийг даван туулахын тулд төрийн болон төрийн бус байгууллагууд, мөн олон улсын байгууллага, иргэний нийгмийн байгууллагуудын хамтын ажиллагааг бэхжүүлэх, олон талт сургалт, мэдээлэл солилцох механизм, техникийн чадавхыг

сайжруулах хэрэгцээ шаардлага байсаар байна.

Өөрөө хэлбэл, техник, технологийн хөгжил нь хүн худалдаалах гэмт хэргийн цар хүрээг тэлэх эрсдэлтэй хэдий ч, зөв зорилгоор, зохистой, ёс зүйн хүрээнд ашиглагдвал мөрдөн шалгах, хохирогчийг хамгаалах, олон нийтийн мэдлэгийг дээшлүүлэх зэрэг олон талын ашигтай үр нөлөөг бий болгох боломжтой. Иймд стратеги, бодлого, сургалт, олон салбарын хамтын ажиллагаанд төвлөрсөн иж бүрэн хандлагаар мэдээлэл, харилцаа холбооны технологийг гэмт хэрэгтэй тэмцэх, тэр дундаа энэ төрлийн гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэхэд бүрэн ашиглах нь чухал байна. Энэ хүрээнд техникийн чадамжийг сайжруулах, эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгох, шинэчлэх, мэдээллийн бааз солилцоог олон улсын түвшинд зохицуулах, мөн иргэний нийгмийн оролцоог нэмэгдүүлэх зэрэг практик алхмуудыг хэрэгжүүлэх нь зүйтэй.

Монгол Улсад 2015-2024 онд хүн худалдаалах гэмт хэрэг болон түүнтэй мөлжлөгийн хэлбэрээрээ төсөөтэй нийт 1089 гэмт хэрэг цагдаагийн байгууллагад бүртгэгдсэн байна. Тухайлбал, Эрүүгийн хуулийн 13.1 дүгээр зүйлд заасан “Хүн худалдаалах” гэмт хэрэг 97, 12.3 дугаар зүйлд заасан “Бэлгийн мөлжлөг” 33, 12.5 зүйлд заасан “Арван зургаан насанд хүрээгүй хүнтэй бэлгийн харьцаанд орох” гэмт хэрэг 776, 16.8 дугаар зүйлд заасан “Хүүхдэд садар самууныг сурталчлах, уруу татах” гэмт хэрэг 161, 16.9 дүгээр зүйлд заасан хүүхэд ашиглаж садар, самууныг сурталчлах 44 гэмт хэрэг тус тус бүртгэгдсэн байна.

Хүснэгт 1. Сүүлийн 10 жилийн хугацаанд бүртгэгдсэн хүн худалдаалах, түүнтэй ижил төстэй гэмт хэргийн тоо

№	Гэмт хэргийн төрөл	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
1	13.1 Хүн худалдаалах гэмт хэрэг	6	3	12	10	14	10	7	11	11	13
2	12.3 Бэлгийн мөлжлөг	-	-	2	7	6	3	3	2	3	7

МОНГОЛ УЛСЫН
ХҮҮЛГЭ

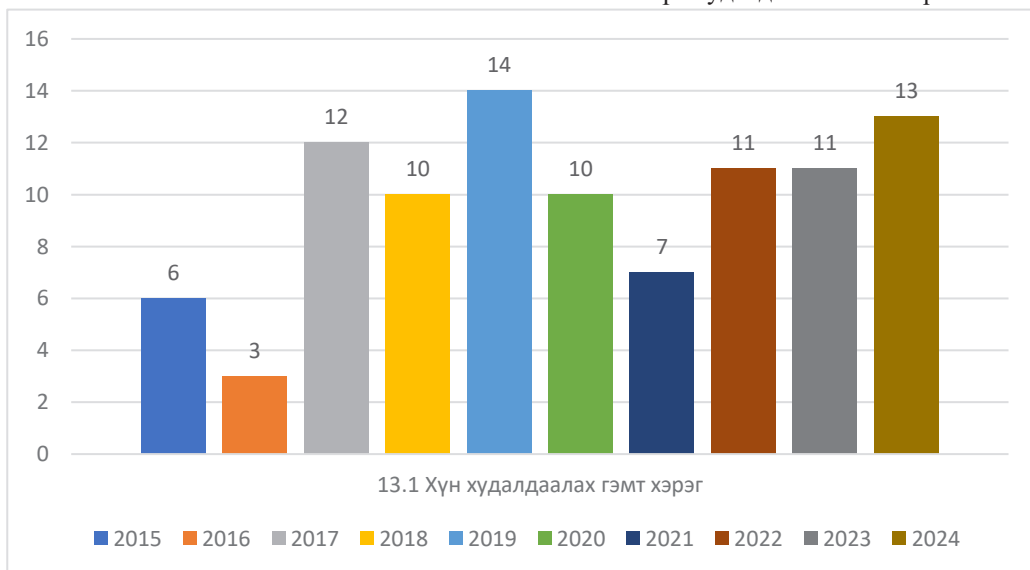
МОНГОЛ УЛСЫН ХҮҮЛЬ САХИУЛАХ УРГАА

3	12.5 Арван зургаан насанд хүрээгүй хүнтэй бэлгийн харьцаанд орох	30	28	40	83	118	69	75	85	130	118
4	16.8 Хүүхдэд садар, самууныг сурталчлах, уруу татах	1	-	-	8	16	8	16	40	40	32
5	16.9 Хүүхэд ашиглаж садар самууныг сурталчлах	-	-	-	-	-	2	6	8	6	-

Хүн худалдаалах гэмт хэргийг тодорхойлох нэг гол шинж нь хүнийг мөлжих буюу ашиг олох зорилгоор элсүүлэх, тээвэрлэх, дамжуулах, орогнуулах буюу хүлээн авах үйлдлийн аль нэг нь хийгдсэн байх ёстой. Гэсэн хэдий ч,

хүн худалдаалах гэмт хэргийг заавал нэг байршлаас нөгөөд шилжүүлэх, өөр орон нутгаас өөр орон нутаг руу, нэг улсаас нөгөө улс руу тээвэрлэж байж үйлдэгддэг гэж үзэхгүй бөгөөд нэг нутаг дэвсгэрт зорчих эрхийг хязгаарлаж болон хязгаарлахгүйгээр үйлдэгддэг онцлогтой.

График 1. Сүүлийн 10 жилийн хугацаанд бүртгэгдсэн
хүн худалдаалах гэмт хэргийн тоо

Хүснэгт №2. Кибер орчныг ашиглаж үйлдсэн хүн худалдаалах, бэлгийн мөлжлөг гэмт хэргийн холбогдогч, хохирогчийн тоо

Он	Хүн худалдаалах гэмт хэрэг /Эрүүгийн хуулийн 13.1 дүгээр зүйл/				
	Хэрэг	Холбогдогч	Хохирогч		
		гч	Нийт	Хүүхэд	Гадаад улсад хохирсон
2019	12	20	41	13	6
2020	5	8	33	10	5
2021	5	6	21	10	-
2022	6	10	31	15	-
2023	11	22	23	12	11
2024	13	8	12	1	1

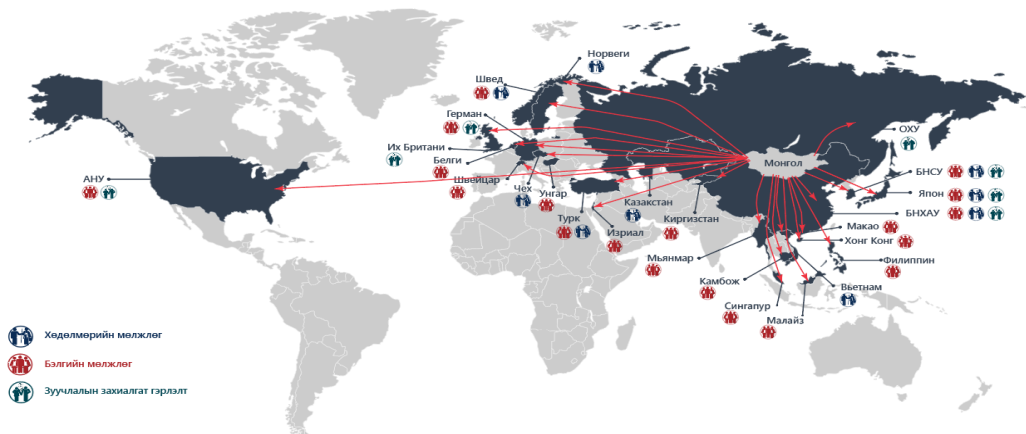

Дорноговь

АНУ-ын Элчин сайдын яамнаас жил бүр эрхлэн гаргадаг “Хүн худалдаалах асуудлын төлөв байдлын тухай 2022 оны тайлан” (ЭСЯам, 2022) -д “Монголын эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүс болон хүүхдүүдийг албадан хөдөлмөр эрхлүүлэхээр Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улс, Бүгд Найрамдах Чех Улс, Унгар Улс, Бүгд Найрамдах Энэтхэг Улс, Бүгд Найрамдах Казакстан Улс, Норвегийн Хант Улс, Шведийн Хант Улс, Бүгд Найрамдах Солонгос Улс, Бүгд Найрамдах Турк Улс болон Арабын Нэгдсэн Эмират улс, бэлгийн мөлжлөгийн зорилгоор Бельгийн

Хаант Улс, Камбожийн Хаант Улс, Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улс, Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улс, Хонконг Улс, Япон Улс, Макао, Малайз, Филиппин, Бүгд Найрамдах Солонгос Улс, Шведийн Хант Улс, Бүгд Найрамдах Турк Улс, Америкийн Нэгдсэн Улс руу худалдаж байна. Монгол Улсын иргэд Бүгд Найрамдах Турк Улс руу визгүй зорчдог, шууд нислэгтэй, цар тахлын улмаас Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улс хилээ хааснаар хүмүүсийн аялал, хөдөлгөөний чиглэл өөрчлөгдөн шинэчлэгдсэнтэй холбогдуулан БНТУ яваандаа хүлээн авагч орон болох магадлал байна” гэжээ.

Зураг 1. Монгол Улсын иргэд хүн худалдаалах гэмт хэрэгт өртөж буй зураглал (IRIM, 2021)

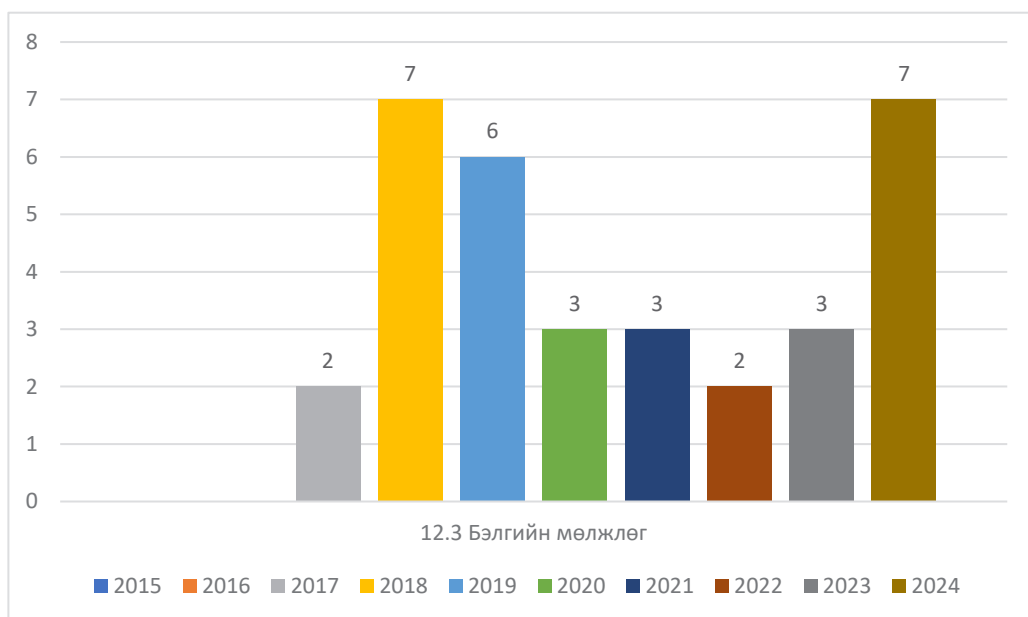
МОНГОЛ УЛСЫН ХУҮЛЬ
САХИУЛАХ УРГАА

Мөн эцэг, эхийнх нь зөвшөөрөлтэйгээр байгуулсан гэрээний нэрийн дор ажиллуулж байсан Монгол Улсын уран нугараач өсвөр насныхан, залуухан эмэгтэйчүүдийг гол төлөв Турк Улсад, мөн Хонконг болон Сингапур зэрэг орнуудад хөдөлмөрийн мөлжлөгт өртүүлэх тохиолдол бүртгэгдсэн байна.

Үүнээс гадна Монгол охид, эмэгтэйчүүдийг “Монгол бариа” нэрийн дор үйл ажиллагаа явуулдаг газруудад

болон хууль бус үйлчилгээний байгууллагуудад ажиллуулах замаар бие махбодын болон эдийн засгийн шахалт, дарамтад оруулж, бэлгийн мөлжлөгт өртөх эрсдэл өндөр байгааг судалгаанууд тэмдэглэж байна. Ийнхүү зочид буудал, баар, караоке, шөнийн цэнгээний газар зэрэг үйлчилгээний салбарт бүрэн эрхийн зөрчилтэй хөдөлмөр ашиглах нь хүний эрхийн ноцтой зөрчилд тооцогддог.

График 2. Сүүлийн 10 жилийн хугацаанд бүртгэгдсэн бэлгийн мөлжлөгийн гэмт хэргийн тоо

Монгол Улсад үйлдэгдэж буй хүн худалдаалах гэмт хэргийг дараах 3 чиглэлд ангилж үзэж болохоор байна. Үүнд:

1. Монгол Улсаас гадаад улсын чиглэлд;
2. Гадаад улсаас Монгол Улсын чиглэлд;
3. Монгол Улс дотооддоо.

1. Монгол Улсаас гадаад улсын чиглэлд.

Монгол Улсаас гадагшаа улс хооронд үйлдэгдэж буй хүн худалдаалах гэмт хэргийн урсгал чиглэлийн хүрээ нь газар зүйн хувьд ойр Азийн улс орнуудад илүүтэй төвлөрч байгаа боловч дэлхийн маш олон оронд Монгол Улсын иргэд худалдаалагдаж хохирогч болсон тохиолдлууд бүртгэгдсэн байна.

Хүн худалдаалах гэмт хэргийн чиглэлээр хийгдсэн судалгааны тайлан, хохирогчдыг эгүүлэн татах үйл ажиллагаа зохион байгуулж, хамтарч ажилласан орнуудыг харгалзан үзвэл, хүн худалдаалах гэмт хэргийн төрөл хэлбэрээс хамааран зонхилж буй урсгал чиглэлд ялгаа ажиглагдаж байна. Энэ төрлийн гэмт хэрэг нь нууц далд, зохион байгуулалттай үйлдэгддэг тул мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулахад цаг хугацаа, хүн хүч ихээр шаардагддаг төдийгүй хохирогч нь нэр төр, хувь хүний нууцтай холбоотой эмзэг

асуудлаасаа болоод тэр бүр цагдаагийн байгууллагад ханддаггүй бусад төрлийн гэмт хэрэг шиг бүртгэгддэггүй мөрдөгчөөс илрүүлж бүртгүүлдэг онцлогтой юм.

Зураг 2. Бэлгийн мөлжлөгийн зорилгоор Монгол иргэдийг худалдаалж буй орнууд (IRIM, Монгол Улс дахь хүний наймааны шалтгаан, нөхцөл, хүний наймаанд өртөмтгий болон тэсвэртэй байдлын суурь судалгааны тайлан, 2022)

Албадан хөдөлмөр эрхлүүлэх чиглэлд БНХАУ, БНЭнэтхэг, БНКазакстан, Норвеги, Швед, Турк болон Арабын Нэгдсэн Эмират улсуудад (Департамент, 2021) дурдагдсан байгаа бөгөөд сүүлийн 10 жилд ажил хөдөлмөр эрхлэх зорилгоор

Монгол Улсаас гадагшаа чиглэсэн хөдөлмөрийн шилжилт хөдөлгөөний урсгал эрчимтэй нэмэгдэж байгаа нь энэ төрлийн гэмт хэрэгт өртөх эрсдэлийг улам нэмэгдүүлж байна.

Зураг 3. Хөдөлмөр мөлжлөгийн зорилгоор Монгол иргэдийг худалдаалж буй орнууд (IRIM, Монгол Улс дахь хүний наймааны шалтгаан, нөхцөл, хүний наймаанд өртөмтгий болон тэсвэртэй байдлын суурь судалгааны тайлан, 2022)

Гадаад улсад биеэ үнэлдэг биеэ үнэлэгчид Зүүн Өмнөд азийн орнууд буюу Тайланд, Сингапур, Макао, Лаос зэрэг улсад өндөр цалинтай биеэ үнэлж гадны гэмт бүлэглэлд элсэн Монгол Улсаас охид эмэгтэйчүүдийг өндөр цалинтай ажилд зуучлах нэрээр бэлгийн мөлжлөг,

хөдөлмөрийн мөлжлөгийн гэмт хэрэг үйлдэж байна.

Тухайлбал Малайз Улсын нийслэл Куала Лумпур хотод Монгол Улсын биеэ үнэлэгчдээс гадна Тайланд, Сингапур, Хятад, Орос, Вьетнам, Энэтхэг зэрэг улсаас охид, эмэгтэйчүүдээр ихээр очиж 1 удаагийн 800\$, хоногийн 1000\$ үнэ

Дэргэдэгтэй Хүний Наймааны Шалтгаан

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

ханштайгаар биеэ үнэлүүлдэг ба Монгол Улсаас очсон охидыг эмнэлгийн шинжилгээнд хамруулж, зочид буудлын өрөөнд профайл зургийг нь авч өөрсдийн албан ёсны сайтууд, вичат, телеграмм хуудсанд байршуулж зардаг байна.

Мөн Цахим орчинд нийтлэгдсэн “Вьетнам улсад өндөр цалинтай ажилд зуучилна” гэх зарын дагуу хууртагдан Камбож улсад бэлгийн мөлжлөг, цахим

залилангийн гэмт хэрэг үйлддэг гэмт бүлэглэл нь Монгол Улсаас очсон иргэдийг өр авлагын дарамт, шахалтад оруулж, хүч хэрэглэн айлган сүрдүүлэн тусгай зэвсэглэсэн хамгаалалт дор бэлгийн мөлжлөг, албадан хөдөлмөр буюу Монгол Улс руу чиглэсэн “телеграм” цахим залилангийн гэмт хэрэг хүчээр үйлдүүлж хүн худалдаалах гэмт хэргийн хохирогч болгож байна.

Хүснэгт 3. Гадаад улсаас эх оронд нь эгүүлэн авчирсан хохирогчдын тоо (ЦЕГ, 2025)

Он	Хохирогчийн тоо	Эргүүлэн авчирсан улс
2014	4	Филиппин улс - 1, БНХАУ улс - 1
2015	1	БНТУ улс - 1
2016	4	БНХАУ улс - 2, Малайз Улс - 1, БНСУ улс - 1
2017	7	БНХАУ улс - 7
2018	23	БНХАУ улс - 14, Мьянмар Улс - 3, Малайз Улс - 2, Камбож Улс - 4
2019	1	БНТУ улс - 1
2020	15	Малайз Улс - 15
2021	-	-
2022	15	Мьянмар Улс - 15
2023	12	БНХАУ улс - 1, БНАЛУ улс - 11
2024	5	Тайландын Хант Улс - 3, БНХАУ улс - 2
2025	6	Камбож Улс - 5, Тайландын Хант Улс - 1

Монгол Улс сүүлийн жилүүдэд гадаадын улс оронд хүн худалдаалах гэмт хэргийн улмаас хохирсон иргэдийг эх оронд нь эргэн авчрах, хамгаалж сэргээн нөхөн сэргээх ажиллагаанд онцгой ач холбогдол өгч байна. Сүүлийн гурван жилийн хугацаанд Зүүн болон Зүүн өмнөд Азийн хэд хэдэн орноос хохирогчдыг зохих журмын дагуу илрүүлэн шилжүүлэн авчирч, шаардлагатай тусламж, үйлчилгээ үзүүлсэн нь энэ чиглэлд авч хэрэгжүүлж буй бодлогын тодорхой үр дүнг илтгэж байна.

Мөн Бүгд Найрамдах Турк Улсын Истанбул хотын Таксимийн төв талбай орчим цэнгээний газарт хэсэг бүлэг Монгол эмэгтэйчүүд биеэ үнэлж байгаа нь тэнд хүн худалдаалах гэмт хэрэг үйлдэгдэх эрсдэлийг нэмэгдүүлж байгаа талаар

Эрүүгийн цагдаагийн албаны мэдээлэлд дурдагджээ (ЭЦА, 2025).

2025 онд цагдаагийн байгууллагаас Гадаад харилцааны яамны Консулын газар, Тайландын Хаант Улс, Бүгд Найрамдах Социалист Вьетнам Улсын Элчин сайдын яамтай хамтран Камбожийн Хаант Улсаас энэ төрлийн гэмт хэргийн хохирогч болсон Монгол Улсын 5 иргэнийг эх оронд нь аюулгүй буцаан авчирсан байна.

Биеэ үнэлэгч эмэгтэйчүүд нь энэхүү гэмт хэргийн хохирогч болох хамгийн эрсдэл өндөр бүлэгт тооцогдсоор байгаа бөгөөд хил залгаа болон хүн ам ихээр суурьшсан хотуудад анх удаа биеэ үнэлэх ажил хийхээр ирсэн Монгол охид, эмэгтэйчүүдийг өөрсдийн эрхшээлдээ оруулах зорилгоор гадаад паспортыг нь хураан авч зорчих эрхийг нь хязгаарлан

хилээр буцаан гаргахгүй, визний хугацааг санаатайгаар хэтрүүлэн хүн худалдаалах гэмт хэргийн хохирогч болгож буй тохиолдлууд нийтлэг байна. Мөн гэмт этгээдүүд хохирогчдыг өөрсдийг нь Монгол Улсаас өөр бусад охидыг элсүүлж авчруулах шаардлага тавьж гэмт этгээд болгож байгаа нь гэмт этгээдүүд баригдахгүй байх, Эрүүгийн хариуцлагаас мултрах гол арга нь болж байгааг онцлох нь зүйтэй.

Мөн хүн худалдаалах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагаанд бэлгийн цөөнх буюу ЛГБТ хүмүүсийн асуудал харьцангуй бага анхаарал татдаг байна. Цагдаагийн ерөнхий газарт хүн худалдаалах гэмт хэргийн ЛГБТ хохирогч бүртгэгдээгүй боловч салбарын мэргэжилтнүүдийн хэлэлцүүлэгт (Азийн сан, 2022) тэмдэглэгдсэнээр, уг бүлгийн хүмүүс хөдөлмөрийн болон бэлгийн мөлжлөгт өртөх өндөр эрсдэлтэй гэж үзэж байна.

2. Гадаад улсаас Монгол Улсын чиглэлд.

Дараагийн нэг чухал анхаарах чиглэл нь гадаад улсын иргэдийг Монгол Улсад хөдөлмөрийн болон бэлгийн мөлжлөгт өртөж хохирохоос урьдчилан сэргийлэх асуудал юм. Одоогийн байдлаар Монгол Улсад гадаадын иргэдийн хөдөлмөрийн болон бэлгийн мөлжлөгтэй холбоотой шүүхээр шийдвэрлэгдсэн тохиолдол бүртгэгдээгүй байна. Гэсэн хэдий ч олон судалгааны тайланд дурдсанаар, гадаадын иргэд Монгол Улсад ажиллах явцдаа хөдөлмөрийн мөлжлөгт өртөх эрсдэл харьцангуй өндөр байгааг тэмдэглэжээ.

Тодруулбал, Монгол Улсад ажиллаж байгаа гадаадын иргэдийг авчирч ажиллуулж буй зарим ажил олгогчид санаатайгаар цалин хөлсийг нь хугацаанд нь олгохгүй байх, эсвэл бусад байдлаар хөдөлмөрийн нөхцөлийг зөрчих байдлыг

гаргадаг бөгөөд үүний улмаас тухайн иргэн хууль ёсны оршин суух эрхээ алдсан мэт нөхцөл үүсэж, Гадаадын иргэн, харьяатын асуудал хариуцсан төрийн байгууллагад хандах, улмаар албадан гаргуулах эрсдэлд ордог. Ийнхүү гадаадын иргэд хөдөлмөрийн хөлсөө бүрэн аваагүй, хууль ёсны эрхээ хамгаалж чадаагүйгээс хөдөлмөр мөлжлөгт өртөх боломжтой байна.

Мөн хөдөлмөр мөлжлөгийн эрсдэл зарим салбарт харьцангуй өндөр байгааг судалгаагаар нотолжээ. Тухайлбал, Монгол Улсад гэрээгээр ажиллаж буй гадаад иргэд барилга, үйлдвэрлэл, газар тариалан, ой мод, загас, ан агнуур, бөөний болон жижиглэнгийн худалдаа, автомашины засвар, уул уурхай зэрэг салбарт хөдөлмөрлөж байх үед илүү өндөр эрсдэлд өртөх тохиолдол гардаг байна (Төрийн департамент, 2021).

Тухайлбал, 2020 оны 9 дүгээр сард Монгол Улсад хөдөлмөр эрхэлж байсан Мьянмар улсын гурван иргэн хөдөлмөрийн мөлжлөгт өртсөн гэж үзэн хуулийн байгууллагад хандсан тохиолдол бүртгэгдсэн байна. Тэднийг хамгаалах, шаардлагатай тусламж үзүүлэх үйл ажиллагааг олон улсын болон орон нутгийн байгууллагууд, тухайлбал ОУШХБ болон ХТЭТ төрийн бус байгууллагууд хамтран зохион байгуулсан бөгөөд энэ нь гадаадын иргэдийн хөдөлмөрийн эрхийг хамгаалах, урьдчилан сэргийлэх механизмын нэг жишээ болсон юм. Гэвч тэдгээр иргэдийг холбогдох байгууллагуудаар дамжуулан нутаг буцааж, хэргийг хэрэгсэхгүй болгож шийдвэрлэсэн байна.

Энэ чиглэлээр урьд гүйцэтгэсэн судалгаанд гадаадын иргэн ажиллуулах ажлын байрны төлбөр хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээтэй уялдан нэмэгдэж буй, мөн аж ахуй нэгжийн санхүүгийн хүндрэлээс шалтгаалаад хөдөлмөрийн визээр бус, бизнес болон жуулчлалын

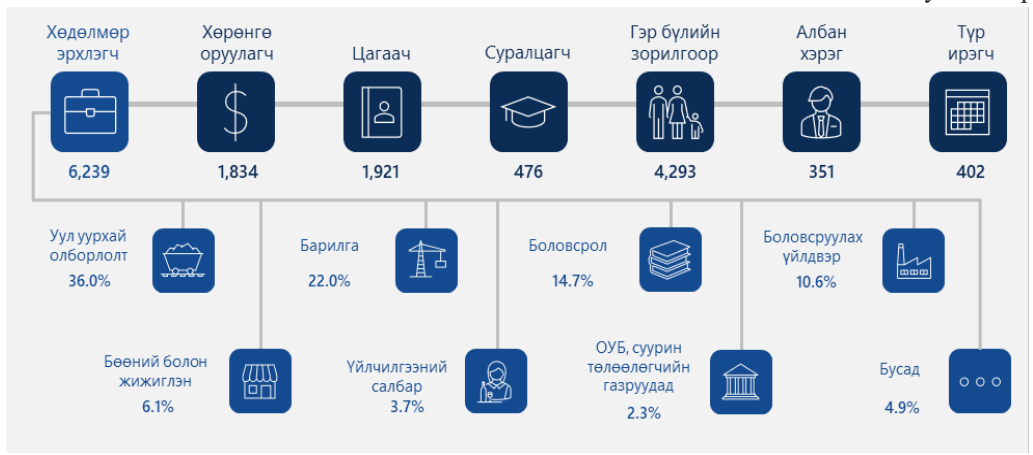

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

визээр буюу өөр ангиллын визээр гадаадын иргэд хил нэвтэрч орж ирэх болсон нь гадаад иргэдийн эмзэг байдлыг

далимдуулах, хохироох, мөлжих эрсдэлийг нэмэгдүүлэхэд нөлөө үзүүлж байна.

Зураг 4. Монгол Улсад оршин суугаа гадаадын иргэд, хөдөлмөр эрхлэх визтэй иргэдийн ажиллаж буй салбар

Гадаадын иргэн харьяатын газар (ГИХГ)-ын 2024 оны IV улирлын мэдээллээр Монгол Улсад нийт 123 орны 16,111 иргэн долоон төрлийн визний ангиллаар түр болон байнгын зөвшөөрөлтэйгөөр оршин сууж байна. Тэдгээрийн 34% (n=6,239) нь хөдөлмөр эрхлэгч ангиллаар оршин сууж байгаагийн бараг хоёр хүн тутмын нэг нь уул уурхай, олборлолт болон барилгын салбарт

Эх сурвалж: ГИХГ 2024 оны мэдээлэл ажиллаж байна (**Error! Reference source not found.**). Хөдөлмөр эрхэлж буй гадаадын иргэдийг улс орноор нь ангилбал, БНХАУ, ОХУ, Вьетнам, БНСУ, Энэтхэг болон Австралийн иргэд зонхилон ажиллаж байна. Газарзүйн байрлалаар авч үзвэл, тэдний ихэнх нь Улаанбаатар хот болон Дорнод, Өмнөговь, Дорноговь аймгуудад төвлөрөн хөдөлмөр эрхэлж байгаа нь ажиглагддаг.

Хүснэгт 4. Хөдөлмөр эрхэлж буй гадаад иргэд, улс орноор, нийтлэг ажлын байраар

№	Улс	Хөдөлмөр эрхэлж буй гадаад иргэдийн тоо	%	Хөдөлмөр эрхэлж буй нийтлэг ажлын байр
1	БНХАУ	3531	62.8	Барилга, зам гүүр
2	ОХУ	272	4.8	Сургууль, цэцэрлэг зэрэг боловсролын салбарт
3	Вьетнам	234	4.1	Авто засвар

4	БНСУ	220	3.9	Зоогийн газар, гоо сайхан, үйлчилгээний салбарт
5	Австрали	134	2.3	Уул уурхай, хүнд үйлдвэр
6	АНУ	111	1.9	Уул уурхай, хүнд үйлдвэр
7	Филиппин	105	1.8	Хүүхэд асрагч, гэрийн үйлчлэгч
8	Өмнөд Африк	103	1.8	Спорт
9	Англи	62	1.1	Боловсрол
10	Канад	57	1.0	Уул уурхай, хүнд үйлдвэр
11	Япон	47	0.8	Массажист, гэрийн үйлчлэгч
12	Казахстан	36	0.6	Массажист, гэрийн үйлчлэгч
13	Бусад	705	12	Массажист, гэрийн үйлчлэгч

Хүнс, Хөдөлмөр, Хүний Залуу

Эх сурвалж: Хөдөлмөрийн гэрээгээр ажил эрхэлж буй гадаад иргэдийн мэдээлэл, 1212.mn

Мөн гэмт этгээдүүд албадан хөдөлмөр эрхлэлт болон бэлгийн мөлжлөгийн хохирогч болсон гадаад иргэдийг Монгол Улсаар дамжуулан ОХУ, БНХАУ зэрэг улс руу худалдаалдаг байж болзошгүй мэдээллүүд бүртгэгдсэн байна (Department, 2021).

Гадаадын улсын иргэд Монгол Улсад хөдөлмөрийн болон бэлгийн мөлжлөгт өртөж болзошгүй тохиолдлууд бүртгэгдэж байгаа хэдий ч, тэдний эрх ашгийг хамгаалах, шаардлагатай тусламж үзүүлэх, хууль ёсны эрхийг хангах боломжийг бүрэн хангах хууль эрхзүйн орчин тодорхой бус хэвээр байна. Үүний улмаас гадаад иргэдийг хохироох, хөдөлмөрийн мөлжлөгийн эрсдэлд оруулах тохиолдлуудад бүрэн хяналт тавих боломж хязгаарлагддаг.

Иймд цаашид Гадаадын иргэн, харьяатын газар болон хөдөлмөрийн хяналт шалгалтын асуудал хариуцсан төрийн байгууллагууд гадаадын иргэдийг хөдөлмөрийн болон бусад төрлийн мөлжлөгөөс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох, тэдний эрх ашиг, аюулгүй байдлыг хуулийн хүрээнд хамгаалах чиглэлд системтэй, үр дүнтэй арга хэмжээг хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна.

Монгол Улсын дотоод нөхцөл байдал.

Монгол Улсад Хүн худалдаалах гэмт хэрэг нь ар гэрийн хараа хяналт сул насанд хүрээгүй охид, эмэгтэйчүүдийг эмзэг мэдээллээр эрхшээлдээ оруулан зорчих эрхийг нь хязгаарлан гудамж талбайд буюу “Хөдөө аж ахуйн яам”-ны автобусны буудал, “Саппоро худалдааны төв”, “Улаанбаатар зочид буудал”-ын урд зэрэг цэгүүдэд зогсоож үйлчлүүлэгч олзлон үйлдэгддэг байсан бол сүүлийн үед сэжигтэй этгээдүүд цахим орчныг ашиглан садар самууныг сурталчлах, хуурамч фейсбүүкийн хаалттай группүүдийг олноор нээж иргэдээс урьдчилгаа мөнгө авч садар самуун агууламжтай (порно) бичлэг хийж зарах, бүртгэлгүй дугаараар зар байрлуулан бусдын биеийг үнэлүүлэх зэрэг арга, хэлбэрээр үйлдэгдэн, хүн худалдаалах, бэлгийн мөлжлөгийн гэмт хэрэг нь зохион байгуулалттай хэлбэрт шилжиж, гэмт хэргийн гаралт, насанд хүрээгүй хохирогчдын тоо жил бүр өсөн нэмэгдэж байна.

Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 13.1 дүгээр зүйл “Хүн худалдаалах”, 12.3 дугаар зүйл “Бэлгийн мөлжлөг”, 12.6 дугаар зүйл “Биеэ үнэлэхийг зохион байгуулах” гэмт хэрэг нь (Фейсбүүк,

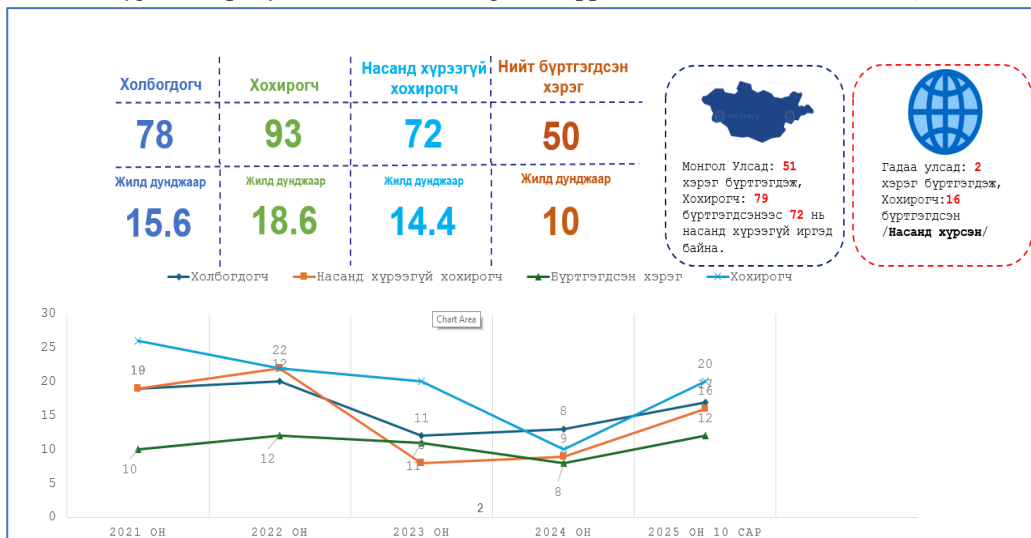

Хууль сахиулахуй

телеграм, вайбер, вичат, MY.mn сайт...болон бусад зарын сайтууд-д, (high-class) фейсбүүк, инстаграм, тик ток нийгмийн цахим сүлжээнд олны танил (10.000-30.000 мянган дагагчтай) биеэ үнэлэгч охид, эмэгтэйчүүдийг зохион байгуулдаг “Мадам”, “Агент” этгээдүүд нь

урлаг соёл, бизнесийн нөлөө бүхий хүмүүст, мөн гадаад улсын БНХАУ, ОХУ, БНСУ, Япон Улсын иргэдэд зуучилж дундаас нь өндөр ашиг олдог нөхцөл байдал сүүлийн 5 жилийн тоон үзүүлэлтээр тогтоогдож байна.

Зураг 5. Хүн худалдаалах гэмт хэргийн сүүлийн 5 жилийн дотоод нөхцөл байдал

Монгол Улсад хөдөлмөрийн болон бэлгийн мөлжлөгт өртсөн ихэнх тохиолдлууд Улаанбаатар хотод бүртгэгдсэн байна. Тодруулбал, 2019-2021 оны хооронд бүртгэгдсэн 65 хэрэгт 131 хохирогч тогтоогдсоноос 66%¹ нь Улаанбаатар хотод бүртгэгдсэн байна (IRIM, Монгол Улс дахь хүний наймааны шалтгаан, нөхцөл, хүний наймаанд өртөмтгий болон тэсвэртэй байдлын суурь судалгааны тайлан, 2022). Бусад дүүргүүдтэй харьцуулахад Сонгинохайрхан болон Баянзүрх дүүрэгт энэ төрлийн гэмт хэрэг илүү их бүртгэгдсэн нь онцлогтой.

Сонгинохайрхан дүүрэгт бүртгэгдсэн хэрэг үйлдэгдсэн газруудын 57.1% нь Саппоро төвийн орчимд төвлөрсөн бол, Баянзүрх дүүрэгт гарсан

хэрэгт холбогдох үйлдлүүдийн дийлэнх буюу 30.8% нь Хүнс, хөдөө аж ахуйн яамны ойролцоох автобусны буудлын орчимд үйлдэгдсэн байна. Эдгээр статистик нь Улаанбаатар хотын тодорхой бүсүүдэд хөдөлмөрийн болон бэлгийн мөлжлөгийн эрсдэл өндөр байгааг харуулж байна.

Хүйсийн тэгш эрх төв (ХТЭТ) ТББ-аас 2022 онд хийсэн судалгааны үр дүнгээр (ТББ, 2022) хуулийн байгууллагад хандаж тусламж авсан 20 хохирогчийн кейс өмнөх статистиктай ижил хандлагыг харуулж байна. Судалгаагаар дотооддоо хохирогч болсон 12 эмэгтэй бүгд Улаанбаатар хотод худалдаалагдсан бөгөөд тэдгээр нь нэг дүүргээс нөгөө дүүрэгт зуучлагчийн хамт хөдөлж үйлчилгээ үзүүлэх, эсвэл нэг байршилд баригдан бэлгийн мөлжлөгт өртсөн тохиолдлуудыг бүртгэжээ.

¹ 2019-2021 оны хооронд ЦЕГ-т бүртгэгдсэн 131 хохирогчийн 66% (n=87) нь Улаанбаатар хотод, 6 хэрэг Өмнөговь

аймагт, 38 нь хилийн чанадад бүртгэгдсэн байна.

Энэ төрлийн гэмт хэргийн гаралт Улаанбаатар хотод өндөр байгааг хоёр шалтгаанаар тайлбарлаж болно. Нэгд, хот болон суурин газрын нийгэм, эдийн засгийн хөгжил, хөдөлмөр эрхлэлт, санхүүгийн боломжууд хотод илүү төвлөрсөнтэй холбоотой. Хоёрт, уг төрлийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх тогтолцооны чадавх, хяналт Улаанбаатар хотод төвлөрсөн нь хохирогчид илүү их бүртгэгдэх, мэдээлэгдэх нөхцөлийг бүрдүүлж байна.

Хэргийн илрүүлэлт, илэрсэн хэргийн давтамжийг харгалзан үзвэл, орон нутгуудаас хилийн ойролцоох аймаг, сумдууд дараагийн эрсдэлтэй бүсэд тооцогдож байна. Тухайлбал, Монгол Улсын өмнөд хэсэгт өрнөж буй уул уурхайн салбарын хөгжлийн нөлөөгөөр дотоодын болон олон улсын хөдөлгөөн эрчимжиж, БНХАУ-Монголын хилийн ойролцоо хөдөлмөрийн болон бэлгийн мөлжлөгийн эрсдэл нэмэгдэж байна.

Тодруулбал, Өмнөговь аймагт нүүрс тээвэрлэж буй ачааны машины жолооч нарын паспортыг ажил олгогчид нь тээврийн хэрэгслийн барьцаа болгон хураан авч байгаа нь хөдөлмөрийн мөлжлөгт өртөх эрсдэлийг нэмэгдүүлж буй нэг хүчин зүйл болж байна. Ийм нөхцөл нь эрх, эрх чөлөө нь хязгаарлагдсан, хамгаалалтгүй гадаадын иргэдийг өндөр эрсдэлд оруулж байгааг харуулж байна.

Хүн худалдаалах гэмт хэргийн эрсдэлийг тодорхойлох судалгаанд нийгэм, эдийн засгийн үзүүлэлтүүдийг харгалзан үзсэн бөгөөд тэдгээрийн нийлмэл нөлөөллийг тооцоолсноор аймаг, орон нутгийн эрсдэлийн түвшинг үнэлэхийг зорив. Үр дүнд нь хүн худалдаалах гэмт

хэрэг үйлдэгдэх өндөр магадлалтай бүс нутгийг тодорхойлохдоо гурваас дээш сөрөг нийгэм, эдийн засгийн үзүүлэлт давхцаж буй аймаг, сумдыг “эрсдэл өндөр бүс” хэмээн ангилсан.

Эдгээр сөрөг хүчин зүйлсэд дараах үзүүлэлтүүд хамаарна. Үүнд:

- Ядуурлын түвшин өндөр, амьжиргааны баталгаажих түвшнээс доогуур орлоготой өрхийн эзлэх хувь их байх;

- Гэр бүлийн хүчирхийллийн гаралт өндөр байх;

- Нийт гэмт хэргийн гаралт өндөр байх;

- Дотоод шилжилт хөдөлгөөн эрчимтэй явагдаж байх;

- Хөдөлмөр эрхлэлт доогуур түвшинд байх.

- Ерөнхий боловсролын сургалтын чанар, үр дүн, хяналт хангалтгүй бага байх зэрэг үзүүлэлтүүдийг багтаана.

Эдгээр хүчин зүйлс нь нийгмийн эмзэг байдлыг нэмэгдүүлж, хүний эрх, эрх чөлөөнд халдах нөхцөлийг бүрдүүлэн хүн худалдаалах гэмт хэргийн суурь шалтгаан, өдөөгч орчны нэгэн үзүүлэлт болж байна.

Эдгээр макро түвшний хүчин зүйлсээс гэр бүлийн хүчирхийлэл нь ихэнх Монгол хохирогчдыг хөдөлмөр эрхлэлтийн аюултай сонголт хийхэд хүргэж, энэ төрлийн гэмт хэргийн хохирогч болгоход хүргэж, гэмт этгээдүүдийн гарт ороход нь нөлөөлж байгааг ижил төстэй олон судалгааны үр дүн нотлон харуулж байна (Төрийн департамент, Хүн наймаалах асуудлын төлөв байдлын тухай тайлан, 2021).

Зураг 1. ХХГХ үйлдэгдэх эрсдэл бүхий байршлууд, эмзэг хүчин зүйлээр

Эрсдэлт хүчин зүйлсийн давхардлыг авч үзвэл Монгол Улсын хэмжээнд Улаанбаатар хотын араас БНХАУ-тай хил залгаа Өмнөговь, Дорноговь аймгууд хамгийн эрсдэл өндөр орон нутагт тооцогдож байна.

Эрх бүхий байгууллагын мэдээлснээр, дотоодод гэмт бүлэглэлийнхэн цахим орчныг ашиглан санхүүгийн тусламж, зээл олгохтой холбоотой зар байршуулж охид, эмэгтэйчүүдийг хуурч татан оролцуулдаг байна. Улмаар тэднийг дарамтлах, айлган сүрдүүлэх зэрэг аргаар хяналтдаа авч, хувийн мэдээлэл болон дүрс бичлэгийг нь ашиглан заналхийлэх замаар эрх чөлөөг нь хязгаарлан орон сууц, нийтийн байр зэрэг газарт тусгаарлаж, бэлгийн мөлжлөгт өртүүлэх гэмт хэрэг үйлдэгдэж байгаа талаар Цагдаагийн байгууллага мэдээлжээ. Түүнчлэн ЛГБТ хүмүүсийн хөдөлмөр эрхлэх боломж хязгаарлагдмал байдлаас нийгмийн зүгээс гадуурхах явдал өндөр байдаг нь мөн улмаар эдгээр бүлгийн иргэдийг бэлгийн мөлжлөгийн зорилгоор хохироох эрсдэлийг бий болгож байна (ЭЦА, Эрүүгийн цагдаагийн албаны мэдээлэл, 2025).

Иргэдийн цахим хэрэглээ жилээс жилд нэмэгдэж үүнийг даган цахим орчинд үйлдэгдэх гэмт хэргийн гаралт, хохирлын

хэмжээ ихсэж, олон нийтэд ноцтой хор уршиг учруулсаар байна.

Манай улсын цахим худалдааны суваг, тэдгээрийн төрлүүдийг авч үзвэл, 43 хувь нь фейсбүүк, 35 хувь нь цахим хуудас буюу Amazon, Taobao, Alibaba, eBay, Aliexpress, Tmall, 6 хувь нь инстаграм, үлдсэн 16 хувь нь аль аль хэлбэрийг хослуулан ашиглаж байна.

Монгол улсад интернэт хэрэглэгч: 2020 онд 307.166 байсан бол 2021 онд 379.727 буюу 19.1 хувиар, 2022 онд 436.447 буюу 12.9 хувиар, 2023 онд 498.889 буюу 12.5 хувиар тус тус өссөн. 2024 онд 439.963 буюу 11.8 хувиар буурсан хэдий ч 2025 онд 464.960 буюу 5.3 хувиар өсөх төлөвтэй байна.

Гар утас хэрэглэгч: 2020 онд 4.363.919 байсан бол 2021 онд 4.687.304 буюу 6 хувиар, 2022 онд 4.835.520 буюу 3 хувиар, 2023 онд 4.841.935 болж 0.1 хувиар, 2024 онд 5.194.742 болж 6.7 хувиар тус тус өссөн бол 2025 онд 5.392.964 болж 3.6 хувиар өсөх төлөвтэй байна.

Сүүлийн жилүүдэд нийгмийн цахим сүлжээний хэрэглээ эрчимтэй өсөхийн хэрээр зохион байгуулалттай бэлгийн мөлжлөг цахим орчинд дамжин далд хэлбэрээр үйлдэгдэх хандлага нэмэгдэж байна. Тухайлбал, Facebook зэрэг платформ дээр тусгай зориулалтын групп, хуудас олон тоогоор үүсч, биеэ үнэлэлт зохион

መካከለኛ ስርዓት

байгуулахад ашиглагдах болсон нь гэмт этгээдүүдэд хохирогчдыг илүү хялбар аргаар олж тодорхой хэмжээгээр удирдах боломжийг бүрдүүлж байна.

Эдгээр хуудас, группт байршуулсан заруудыг ашиглан “санхүүгийн дэмжлэг авна” гэх мэт шалтгаанаар мэдээллээ оруулсан охид, эмэгтэйчүүдийг гэмт бүлэглэлүүд янз бүрийн нэр болон шалтаг ашиглан уулзалтад дуудан эрхшээлдээ оруулдаг байна. Дараа нь хувийн мэдээлэл, бусдад түгээх боломжтой контент ашиглан дарамт үзүүлэх замаар тэдний эрх чөлөө, сонголтыг хязгаарлаж, шахалт үзүүлэх техникүүдийг хэрэглэдэг. Энэ мэт ажиллагаагаар тэднийг өөрийн хяналтад байлгаж, гуравдагч этгээдэд албадан үйлчилгээ үзүүлэхэд ашиглах нь бүртгэгдсэн.

Үүнтэй зэрэгцэн зарим тохиолдолд гэмт этгээдүүд хохирогчийн хувийн эд зүйлсийг хууль бусаар авах, нэр хүндэд халдах, хувийн мэдээлэл болон дүрс бичлэгийг ашиглан дарамт шахалт үзүүлэх зэрэг үйлдлээр заналхийлж байдгийг эрх бүхий байгууллагууд анзааруулж байна. Ийм нөхцөл байдал нь хохирогчдыг цахим орчинд үйлдэгддэг бэлгийн мөлжлөгийн илүү эмзэг, хамгаалалтгүй байдалд оруулдаг гэж үзэж болно.

Дүгнэлт

Монгол Улсад цахим орчныг ашиглаж үйлдэгдэж буй хүн худалдаалах гэмт хэргийн цар хүрээ, хэлбэр, бүтэц, орон зайн шинж чанар сүүлийн жилүүдэд эрс өөрчлөгдөж, улам бүр зохион байгуулалттай, олон улсын шинжтэй болж байна. Судалгааны үр дүнгээр цахим хэрэгсэл, нийгмийн сүлжээний платформууд нь хүн худалдаалах гэмт хэрэг үйлдэгдэх шинэ орон зай болон хувирч, хохирогчийг элсүүлэх, айлган сүрдүүлэх, дарамтлах, мөн гэмт үйлдлийг нуун дарагдуулах үндсэн хэрэгсэл болж байгааг тогтоов.

1. Техник, технологийн хөгжил нь хүн худалдаалах гэмт хэргийн динамикт гол нөлөө үзүүлж байна. Цахим шилжилт, интернет хэрэглээний өсөлт нь гэмт этгээдүүдэд хохирогчийг цахим хэлбэрээр элсүүлэх, хуурч мэхлэх, дарамтлах зэрэг

үйлдлийг хялбарчилсан бөгөөд энэ нь энэ төрлийн гэмт хэргийг илрүүлэх, нотлох ажиллагаанд хүндрэл, бэрхшээлийг үчруулж байна.

2. Сүүлийн 10 жилийн статистик мэдээний дүнгээр Монгол Улсад хүн худалдаалах болон түүнтэй төстэй гэмт хэрэг 1000 гаруй бүртгэгдсэн нь уг гэмт хэрэг тогтвортой өсөх хандлагатайг илтгэж байна. Түүнчлэн хохирогчдын дийлэнх нь эмэгтэй, өсвөр насны, нийгмийн эмзэг бүлгийн төлөөлөл байгаа нь нийгэм-эдийн засгийн хүчин зүйлсийн нөлөөллийг тодорхой харуулж байна.

3. Гадаад чиглэлийн урсгал давамгайлж байгаа боловч дотоодын цахим хэрэгсэл, мэдээлэл, харилцаа холбооны технологи ашиглан үйлдэж буй гэмт хэргийн гаралт нэмэгдэж байна. Монгол Улсын иргэдийг гадаад орнуудад бэлгийн болон хөдөлмөрийн мөлжлөгийн зорилгоор худалдаалах тохиолдол ихэвчлэн Зүүн болон Зүүн өмнөд Азийн орнуудад бүртгэгдэж байгаа бөгөөд сүүлийн жилүүдэд цахим залилан, албадан хөдөлмөр, бэлгийн мөлжлөгийн хосолсон хэлбэр ажиглагдаж байна.

4. Дотоод орчны түвшинд цахим орчныг ашигласан гэмт хэрэг, тухайлбал, цахим хуудас, хаалттай бүлгүүд, зарын сайт, нийгмийн сүлжээг ашиглан биеийг үнэлүүлэх, садар самууныг сурталчлах, айлган сүрдүүлж дарамтлах хэлбэр зонхилж байна. Энэ нь хот суурин газрын дүүргүүд, ялангуяа Улаанбаатар хотын Сонгинохайрхан, Баянзүрх дүүрэгт өндөр төвлөрөлтэй байна.

5. Хүн худалдаалах гэмт хэргийн эрсдэлийг нэмэгдүүлэгч макро хүчин зүйлс (ядуурал, ажилгүйдэл, гэр бүлийн хүчирхийлэл, шилжилт хөдөлгөөн, боловсролын түвшин, хөдөлмөрийн зах зээлийн сул дорой байдал) нь орон нутаг бүрт харилцан адилгүй нөлөө үзүүлж байна. Судалгаагаар гурваас дээш сөрөг үзүүлэлт давхцаж буй аймгуудыг “эрсдэл өндөр бүс” гэж тодорхойлсон бөгөөд Улаанбаатар, Өмнөговь, Дорноговь зэрэг бүсүүд хамгийн эрсдэлтэйд тооцогджээ.

6. Мөрдөн шалгах болон хохирогч хамгаалах тогтолцооны чадавх сул байна.

МОНГОЛ УЛСЫН
ХАМТЫН АЖИЛЛАГААНЫ
УЯЛДАА СУЛ
БАЙГАА

Цахим мөрдөн шалгах арга зүй, нотлох баримт цуглуулах чадамж, төрийн болон төрийн бус байгууллагууд, цаашлаад олон улсын хамтын ажиллагааны уялдаа сул байгаа нь гэмт хэрэгтэй тэмцэх үр нөлөөг бууруулж байна.

7. Цахим технологийг зөв, ёс зүйтэй, нэгдсэн бодлоготой ашиглавал гэмт хэргийн илрүүлэлт, хохирогчийг хамгаалах, урьдчилан сэргийлэх ажлын шинэ боломжуудыг нээж өгч байна.

Санал

1. Мөрдөн шалгах байгууллагын техникийн болон хүний нөөцийн чадавхыг сайжруулах. Цахим орчинд үйлдэгдсэн гэмт хэргийг мөрдөн шалгах, өгөгдлийн шинжилгээ, блокчэйн мөрдөлт, дижитал нотолгоо цуглуулах арга зүйг эзэмшүүлэх сургалт, хөтөлбөрийг тогтмолжуулах нь зүйтэй.

2. Нийгмийн эмзэг бүлэг, өсвөр үе, залуусын цахим боловсролыг нэмэгдүүлэх. Хүн худалдаалах гэмт хэргийн цахим эрсдэлийг танин мэдүүлэх, мэдээлэл хамгааллын ур чадварыг нэмэгдүүлэх, сургууль, их дээд сургуулийн хөтөлбөрт кибер аюулгүй байдлын суурь мэдлэгийг тусгах.

3. Хүн худалдаалах гэмт хэргийн эрсдэлийн үнэлгээг тогтмолжуулах. Аймаг, нийслэлийн түвшинд ядуурал, гэр бүлийн хүчирхийлэл, шилжилт хөдөлгөөн, боловсролын түвшний индексүүдийг нэгтгэсэн “эрсдэлийн газрын зураг”-ийг жил бүр шинэчилж, урьдчилан сэргийлэх бодлогод тусгах.

4. Гадаад иргэдийн хөдөлмөрийн нөхцөл, зуучлалын хяналтыг сайжруулах. Хөдөлмөрийн виз, гэрээний хэрэгжилт, зуучлалын байгууллагын хариуцлагын тогтолцоог чангатгах замаар хөдөлмөрийн мөлжлөгийн эрсдэлийг бууруулах.

5. Иргэний нийгмийн оролцоо, хохирогч хамгааллын тогтолцоог өргөжүүлэх. Төрийн бус байгууллагуудыг чадавхжуулах, хохирогчийн сэтгэлзүйн болон хууль зүйн туслалцааны хүртээмжийг сайжруулах, мэдээллийн сүлжээг нэгтгэх.

6. Олон улсын хамтын ажиллагааг гүнзгийрүүлэх. Хөрш болон бүс

нутгийн орнуудтай цахим орчны гэмт хэрэгтэй тэмцэх мэдээлэл солилцоо, хамтарсан мөрдөн шалгах ажиллагаа, хохирогч хамгааллын хэлэлцээрийг шинэчлэх, хамтарсан платформ бий болгох.

7. Технологийн боломжийг гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд ашиглах. Мөрдөн шалгах байгууллагын цахим өгөгдлийн дүн шинжилгээний системийг хөгжүүлэх, хиймэл оюун, машин сургалт ашиглан цахим орчны гэмт хэрэг илрүүлэх автоматжуулсан шийдэл боловсруулах.

Ашигласан эх сурвалжийн жагсаалт

1.Department, U. (2021). *Хүн наймаалах асуудлын төлөв байдлын тухай тайлан* . АНУ: U.S Department.

2.IRIM. (2021). *Монгол Улс дахь хүний наймааны шалтгаан, нөхцөл, хүний наймаанд өртөмтгий болон тэсвэртэй байдлын суурь судалгаа*. Улаанбаатар: IRIM .

3.IRIM. (2022). *Монгол Улс дахь хүний наймааны шалтгаан, нөхцөл, хүний наймаанд өртөмтгий болон тэсвэртэй байдлын суурь судалгааны тайлан*. Улаанбаатар: IRIM.

4.IRIM. (2022). *Монгол Улс дахь хүний наймааны шалтгаан, нөхцөл, хүний наймаанд өртөмтгий болон тэсвэртэй байдлын суурь судалгааны тайлан*. Улаанбаатар: IRIM.

5.IRIM. (2022). *Монгол Улс дахь хүний наймааны шалтгаан, нөхцөл, хүний наймаанд өртөмтгий болон тэсвэртэй байдлын суурь судалгааны тайлан*. Улаанбаатар: IRIM.

6.Азийн сан, А. f. (2022). *ХХГХ-ийн чиг хандлага, түүнтэй тэмцэхэд тулгарч буй асуудал судалгаа*. Улаанбаатар: Азийн сан.

7.Департамент, А.-ы. Т. (2021). *Хүн наймаалах асуудлын төлөв байдлын тухай тайлан*. Улаанбаатар: АНУ-ын Төрийн департамент.

8.ТББ, Х. (2022). *Хүн худалдаалах түүнтэй төстэй хэргийг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд хийх дүн шинжилгээ судалгааны тайлан*. Улаанбаатар: ХТЭТ ТББ.

Дотоодын Асуудлын Яаман

9. Төрийн департамент, А.-ы. (2021). *Хүн наймаалах асуудлын төлөв байдлын тухай тайлан*. АНУ: Төрийн департамент, АНУ-ын.

10. Төрийн департамент, А.-ы. (2021). *Хүн наймаалах асуудлын төлөв байдлын тухай тайлан*. АНУ: Төрийн департамент, АНУ-ын.

11. ЦЕГ. (2025). *Цагдаагийн ерөнхий газрын Эрүүгийн цагдаагийн албаны тоо мэдээ*. Улаанбаатар: ЦЕГ.

12. ЭСЯам, А.-ы. (2022). *Хүн худалдаалах асуудлын төлөв байдлын тухай тайлан*. Улаанбаатар: АНУ-ын ЭСЯам.

13. ЭЦА. (2025). *Эрүүгийн цагдаагийн албаны Зохион байгуулалттай гэмт хэрэгтэй тэмцэх хэлтсийн Хүн худалдаалахтай тэмцэх тасгийн мэдээлэл*. Улаанбаатар: ЭЦА.

14. ЭЦА. (2025). *Эрүүгийн цагдаагийн албаны мэдээлэл*. Улаанбаатар: ЭЦА.

ХИЛИЙН БООМТОД ОНЦГОЙ НӨХЦӨЛ БАЙДАЛ ҮҮССЭН ҮЕИЙН ХАРИЛЦАН АЖИЛЛАГАА

COOPERATION DURING EMERGENCIES AT BORDER CROSSING POINTS

МОНГОЛ
УЛСЫН
ХАМГААЛАЛ
УРСГАЛЫН
УНДСАН
ҮҮРЭГТЭЙ
БӨГӨӨД
ҮНДЭСНИЙ
АЮУЛГҮЙ
БАЙДЛЫГ
ХАНГАХ
СТРАТЕГИЙН
ЧУХАЛ
ЦЭГ
ЮМ

Д.Ариунболд

Удирдлагын академийн 8022 дугаар дамжааны суралцагч, хошууч

Major D. Ariunbold

Student of the Leadership Academy, Class 8022

Хураангуй: Хилийн боомт нь улсын хилээр зорчигч, тээврийн хэрэгсэл, бараа бүтээгдэхүүний урсгалыг зохицуулах үндсэн үүрэгтэй бөгөөд үндэсний аюулгүй байдлыг хангах стратегийн чухал цэг юм. Гэвч дэлхий дахинд геополитикийн нөхцөл байдал өөрчлөгдөж, хил дамнасан гэмт хэрэг, хууль бус наймаа, халдварт өвчин зэрэг аюул нэмэгдэхийн хэрээр хилийн боомтын аюулгүй байдалд сөрөг нөлөөлөх хүчин зүйлс улам бүр олон төрлөөр илэрч байна. Судалгаанд хилийн боомтод онцгой нөхцөл байдал үүсэхэд нөлөөлөх гадаад болон дотоод хүчин зүйлсийг шинжилж, төрийн байгууллагуудын харилцан ажиллагаа, хуулийн зохицуулалтын ач холбогдлыг тодорхойлсон болно. Үр дүнд нь хилийн боомтын аюулгүй байдлыг хангахын тулд эрх зүйн уялдаа холбоог сайжруулах, байгууллагуудын харилцан ажиллагааг эрчимжүүлэх шаардлагатай болох нь харагдаж байна.

Abstract: The border checkpoint plays a strategic role in ensuring national security by regulating the movement of passengers, vehicles, and goods across the state border. In recent years, the changing geopolitical environment, the rise of transnational crime, illegal trade, and the spread of infectious diseases have increasingly posed multifaceted threats to border security. This study analyzes the internal and external factors influencing the emergence of emergency situations at border checkpoints and examines the significance of inter-agency cooperation and legal coordination in addressing these challenges. The research findings reveal that ensuring the safety and stability of border checkpoints requires strengthening the legal framework, improving inter-organizational coordination, and enhancing institutional capacity for effective risk prevention and crisis management.

Түлхүүр үгс: Хилийн боомт, боомт аюулгүй байдал, онцгой нөхцөл байдал, харилцан ажиллагаа

Keywords: Border checkpoint, border security, state of emergency, tradition, Inter-agency cooperation.

Удиртгал

Монгол Улсын хил бол тусгаар тогтнол, бүрэн эрхт байдлын баталгаа бөгөөд хилийн боомт нь улсын эдийн засаг, аюулгүй байдал, гадаад харилцаанд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Хилийн боомт нь аливаа улсын гадаад ертөнцтэй материаллаг байдлаар харилцах үндсэн хэрэгсэл болохын хувьд улс төр, нийгэм, эдийн засаг, худалдаа, соёл, иргэд хоорондын харилцаанаас гадна аюулгүй байдлын асуудал гагцхүү хилийн боомт, түүний дэд бүтцээр дамжин явагддаг.

Хилийн боомтод явагддаг үйл ажиллагаа нь олон улсын худалдаа, аялал жуулчлал, тээвэр логистикийн урсгалыг

хянах төдийгүй улс орны аюулгүй байдлыг хангах анхны шугам юм.

Гэвч хилийн орон зайн нийгэм, эдийн засгийн өөрчлөлт, хөрш орнуудын бодлогын нөлөө, хууль бус үйлдэл, байгалийн болон хүндрэлтэй нөхцөл байдал зэрэг хүчин зүйлс нь боомтын хэвийн ажиллагаанд сөргөөр нөлөөлөх эрсдэлийг үүсгэдэг. Иймээс хилийн боомтод онцгой нөхцөл байдал үүсэхэд нөлөөлж буй дотоод, гадаад хүчин зүйлсийг судлах нь хил хамгаалалтын бодлого, төрийн байгууллагуудын хамтын ажиллагаа, аюулгүй байдлын удирдлагын

үр нөлөөг дээшлүүлэхэд чухал ач холбогдолтой юм.

Энэхүү өгүүлэгийн зорилго нь Монгол Улсын хилийн боомтын аюулгүй байдал, боомтод онцгой нөхцөл байдал үүсэхэд нөлөөлж буй хүчин зүйлсийг тодорхойлон, тэдгээрийн шинж чанарыг ангилж, төрийн тусгай чиг үүрэг бүхий байгууллагуудын уялдаа холбоо, мэдээлэл солилцооны үүргийг тодорхойлон үнэлэлт, дүгнэлт өгөхөд оршино.

Үндсэн хэсэг

Хилийн боомт нь улс орны аюулгүй байдал, эдийн засаг, олон улсын харилцааны чухал төв цэгүүдийн нэг бөгөөд өдөр тутам олон мянган зорчигч, ачаа тээврийн урсгалыг зохицуулж байдаг. Гэвч тодорхой нөхцөл байдлуудаас шалтгаалан боомтын үйл ажиллагаанд саад учрах, бүрэн зогсох эрсдэлтэй байдаг. Үүнд байгалийн гамшиг, цар тахал, хүн, тээврийн хэрэгсэл барьцаалах, террорист халдлага, хууль бус үйл ажиллагааны эрсдэл зэрэг олон хүчин зүйл нөлөөлж болно.

Аливаа объект руу хүмүүс нэвтрэх, тээврийн хэрэгсэл, ачаа барааг оруулан гаргах үед тэдгээрт хяналт тавих, шалгах зориулалттай, тодорхой эрх бүхий субъектүүдээс бүрдсэн, тусгай тоног төхөөрөмжтэй, хамгаалалттай газрыг шалган нэвтрүүлэх цэг, байр гэдэг түгээмэл ойлголт нийт иргэд, дэлхий даяар байдгийг бид мэдэх билээ. Харин объект гэдэг нь байгууллага, яам тамгын газраас авхуулаад үйлдвэр, тусгай газар, цэргийн анги, салбар, цаашлаад улс орны нутаг дэвсгэр бүхэлдээ багтаж байдаг зүй тогтолтой. Тиймээс эдгээр объект руу нэвтрэхдээ заавал зориулалтын газар буюу шалган нэвтрүүлэх цэг, байраар нэвтэрдэг, үүний тулд зөвшөөрөгдсөн баримт бичиг, үнэмлэх биеийн байцаалт хэрэгтэй байдаг аж. (Х.Асхар, 2024)

Манай улсын өнөөгийн мөрдөж буй эрх зүйн баримт бичгүүдэд хилийн боомтыг дараах байдлаар томъёолсон байна: Үүнд:

- Улсын хилээр нэвтрэх зорчигч, тээврийн хэрэгсэл, бараа болон мал, амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүнд хилийн хяналтын

байгууллага хяналт шалгалт хийх зориулалтаар тусгайлан тогтоож, төхөөрөмжилсөн газар; (М.Ганболд, 2010)

- Хилийн тухай хуулийн 3.1.12 дугаар зүйлд хилийн боомтыг тодорхойлсон; (Хилийн тухай хууль, 2016)

- “Хилийн боомт” болон “Боомт” нь адил утгатай байх бөгөөд Монгол, Хятадын хилийн 2 талд орших иргэд, тээврийн хэрэгсэл, бараа эд юмст хяналт шалгалт хийж бүртгэн хилээр нэвтрүүлэх зориулалтаар тусгайлан тогтоосон газрыг хэлнэ” (Монгол Хятадын хилийн боомт тэдгээрийн дэглэмийн тухай Монгол Улсын Засгийн газар, 2004)

Дээрх тодорхойлолтуудад дүгнэлт хийхэд: Хилийн боомт гэдэг нь улсын хилээр зорчигч, тээврийн хэрэгсэл, ачаа барааг тусгайлан төхөөрөмжилсөн газраар шалгах үйл ажиллагааг явуулдаг газар гэж тодорхойлж байна.

Хүн төрөлхтөн хөгжихийн хэрээр хувь хүн, нийгэм, иргэншлийн аюулгүй байдлын асуудал улам хурцдаж, ялангуяа Дэлхийн I дайны дараахан гарсан улс төр, нийгмийн их хувьсал өөрчлөлтийн улмаас энэ асуудал дэлхий нийтийн анхаарлын төвд орж эхэлсэн. XX зууны сүүл үеэс аюулгүй байдлын асуудал зөвхөн улс орнуудын төдийгүй дэлхий нийтийн хэмжээнд хамаарах болсон. Аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагаа нь учирч болзошгүй аюул, заналыг илрүүлэх, урьдчилан сэргийлэх, бууруулах, арилгах, няцаах, устгах зэрэг цогц арга хэмжээнд тулгуурладаг бөгөөд энэ нь хувь хүн, нийгэм, улс орон, олон улсын хамтын нийгэмлэгийн хамтын хүчин чармайлтад үндэслэдэг. Иймээс аюулгүй байдлыг судлах нь шинжлэх ухааны олон салбарыг хамарсан, өвөрмөц судлагдахуун бүхий шинжлэх ухааны чиглэл юм.

Аюулгүй байдал гэдэг нь олон салбарт хэрэглэгддэг нийтлэг ойлголт бөгөөд хүрээг нь өргөнөөр хамардаг. В. Далийн тайлбар тольд энэ ойлголтыг “Аюулгүй байдал нь бүрэн бүтэн, найдвартай итгэлтэй байхыг илэрхийлнэ” гэж тодорхойлсон бол, Я. Цэвэлийн тайлбар тольд “Айдас, болгоомжлол

МОНГОЛ УЛСЫН
ХИЛ СУДЛАЛ

шаардлагагүй, аюулгүй нөхцөл” гэж тайлбарлажээ.

Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдал гэж (цаашид үндэсний аюулгүй байдал гэх) улс орныхоо үндэсний язгуур ашиг сонирхлыг хангахуйц гадаад, дотоодын тогтвортой, баталгаатай орчныг бүрдүүлсэн төлөв хэмээн тодорхойлдог. Харин үндэсний язгуур ашиг сонирхолд Монгол Улсын тусгаар тогтнол, газар нутгийн бүрэн бүтэн байдал, монголын ард түмний оршин тогтнол ба соёл иргэншил, үндэсний эв нэгдэл, хүний эрх, эрх чөлөөний баталгаат байдал, эдийн засгийн тогтвортой хөгжил, экологийн тэнцвэрт орчин зэрэг ордог гэж Үндэсний аюулгүй байдлын тухай хуульд тусгасан байдаг. (Үндэсний аюулгүй байдлын тухай хууль, 2010)

Үүнтэй нийцүүлэн “Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал”-д “Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдал гэдэг нь үндэсний язгуур ашиг сонирхлыг хангах таатай гадаад, дотоод орчин бүрдсэн байхыг хэлнэ” гэж тодорхойлсон байна. (Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал, 2010)

Хилийн аюулгүй байдал нь улсын хил, хязгаарын хүрээнд төр, нийгэм, иргэдийн эрх ашиг бүрэн хамгаалагдсан байдлыг илтгэнэ. Энэ нь нутаг дэвсгэрийн халдашгүй дархан байдлыг хадгалах, төрийн тусгаар тогтнолыг хамгаалах, хуулийн этгээд болон иргэдийн улсын хил, хил орчмын дэглэм, хилийн боомтод мөрдөх журмыг чанд сахих, төрийн байгууллагууд болон хилийн аюулгүй байдлыг хангах хүчний чадавхыг бэхжүүлэх, олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээг хэрэгжүүлэх замаар хангагддаг.

Хилийн аюулгүй байдлын салшгүй хэсэг болох хилийн боомтын аюулгүй байдал нь тухайн боомтоор улсын хил нэвтэрч буй зорчигч, тээврийн хэрэгсэл, хилийн хяналтын байгууллагын албан хаагч, мөн боомтод үйл ажиллагаа эрхэлж буй аж ахуйн нэгж, байгууллагын ажилтан, албан хаагчид гэмт халдлагад өртөхгүй байх нөхцөл бүрдсэн байдлыг илэрхийлдэг.

Хилийн боомтын аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагаа нь хилийн хяналтын

байгууллагуудын хяналт шалгалтын хэвийн ажиллагааг хангах, дэг журам сахиулах, хууль бус үйлдэл, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, илрүүлэх, таслан зогсоох, онцгой нөхцөл байдал үүсэхэд хэрэгжүүлэх цогц арга хэмжээг багтаадаг гэж Хилийн тухай хуульд заасан байна. (Хилийн тухай хууль, 2016)

Ийнхүү хууль тогтоомжид зааснаар хилийн болон боомтын аюулгүй байдал нь хоорондоо нягт уялдаатай бөгөөд нэг нь нөгөөгийнхөө баталгаа болдог. Харин боомтод зорчигч болон хилийн хяналтын байгууллагын албан хаагчдын амь нас, эрүүл мэнд, эд хөрөнгөд заналхийлэл учирч, боомтын хэвийн үйл ажиллагаа доголдох үед боомтын аюулгүй байдал алдагдаж, онцгой нөхцөл байдал үүсэх үндсэн шалтгаан болдог.

Онцгой нөхцөл байдлын тухай ойлголт: Аюулгүй байдлын ухаан нь хүн төрөлхтөн, нийгмийн тогтолцоо, төр улс болон байгаль дэлхий зэрэг оршихуйг бүрдүүлэгч үндсэн элементүүдийн аюулгүй байдлыг хамгаалж, тэдгээрийн тогтвортой, зохистой хөгжлийг дэмжихэд чиглэсэн онол, арга зүйн цогц мэдлэгийн салбар юм. Тэр дундаа онцгой нөхцөл байдал үүсэх эрсдэл, аюул, заналын шинж чанар нь цаг үеийн өөрчлөлт, даяаршлын нөлөөн дор байнга хувьсаж байдаг тул аюулгүй байдал судлал нь эдгээр нөхцөлд урьдчилан сэргийлэх, нөлөөллийг бууруулах, хор уршгийг арилгах арга зүйг судалдаг бие даасан шинжлэх ухааны чиглэл болон төлөвшжээ. Онцгой нөхцөл байдал нь улс орны дотоод, гадаад орчин, нийгэм-эдийн засаг, улс төрийн бодлого, хүрээлэн буй орчны аюулгүй байдал зэрэг олон хүчин зүйлтэй уялдан илэрдэг учраас аюулгүй байдлын судалгааны объект эдгээр бүх хүрээг хамарсан цогц ойлголт гэж үзэх хандлага түгээмэл байна.

Төрийн цэргийн болон хууль сахиулах байгууллагууд “онцгой нөхцөл байдал” гэсэн ойлголтыг өөрсдийн хууль тогтоомжийн хүрээнд өөр өөр ухагдахуунаар хэрэглэж байна.

Онц байдал зарлахын өмнөх шатны нөхцөл байдлын үед тусгайлсан чиг үүрэг бүхий байгууллагуудын харилцан

ажиллагаанд хэрэглэгддэг нэр томьёог авч үзвэл, эрх зүйн зохицуулалтын хүрээнд эдгээр байгууллагууд өөр өөр ойлголтоор хэрэглэж байна. Тухайлбал, Хил хамгаалах, Цагдаагийн болон Зэвсэгт хүчний байгууллагууд “онцгой нөхцөл байдал” гэсэн нэр томьёог хэрэглэдэг бол, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага “хямралт байдал”, Онцгой байдлын байгууллага “гамшиг” гэсэн нэр томьёог тус тус хэрэглэн хууль, эрх зүйн зохицуулалтад тусгасан байдаг.

“Онцгой байдал” гэдэг нь гамшгаас урьдчилан сэргийлэх болон түүнийг арилгах, хариу арга хэмжээ авах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх явцад төрийн төв байгууллага, холбогдох агентлаг, аж ахуйн нэгж, албан тушаалтнуудын хамтын ажиллагааг уялдуулж зохицуулах, хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ хийх зэрэг тусгай ажиллагаа явагдаж буй нөхцөл байдлыг илэрхийлдэг. (В.Жавхланцогт, Ж.Өвгөнбүргэд, 2017)

Харин “онцгой нөхцөл байдал” гэдэг нь тодорхой газар нутагт осол, байгалийн аюулт үзэгдэл, бусад гамшгийн улмаас хүний амь нас хохирох, эрүүл мэнд, байгаль орчинд сөрөг нөлөө үзэх, эдийн засагт их хэмжээний хохирол учрах, хүн амын хэвийн амьдралын нөхцөл алдагдах зэрэг нөхцөл үүссэн байдлыг хэлдэг гэж тодорхойлсон байдаг. (М.Ганболд, 2010)

Хилийн боомтын онцгой нөхцөл байдал гэж хилийн боомтод хилийн хяналтын байгууллагуудын алба хаагчид, зорчигч, тээврийн хэрэгсэлд, гамшиг, аюулт үзэгдэл тохиолдох, халдварт өвчин тархах, нийтийг хамарсан эмх замбараагүй байдал бий болох, зорчигч, тээврийн хэрэгслийг барьцаалах, террорист халдлага үйлдэх нөхцөл байдал бий болж боомтын хэвийн үйл ажиллагаа алдагдахыг хэлнэ гэж судлаачийн хувьд тодорхойлж байна.

Монгол Улс хилийн болон иргэдийн харилцан зорчих нөхцөлийн талаар байгуулсан олон улсын гэрээ, хэлэлцээр болон хилийн тухай хуулийг хэрэгжүүлэх хүрээнд, хилийн хяналтын байгууллагууд өөрсдийн хуульд заасан чиг үүргийг хэрэгжүүлэх нөхцөлийг бүрдүүлэх, боомт дахь дэг журмыг сахиулах, албан хаагчид

болон зорчигчдын аюулгүй байдлыг хангах, мөн боомтод гарч болзошгүй хууль бус үйлдэл, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, илрүүлэх, таслан зогсоох үүрэгтэй.

Түүнчлэн, хилийн боомтод онцгой нөхцөл байдал үүссэн тохиолдолд “тусгай дэглэм” тогтоон, шаардлагатай зохион байгуулалтын арга хэмжээг хэрэгжүүлэх асуудлыг Хил хамгаалах байгууллага хариуцан зохицуулдаг. Харин хилийн боомтын аюулгүй байдлыг хангах бодит үйл ажиллагааг хилийн отряд (анги)-ийн штаб хэрэгжүүлж, Хилийн цэргийн штаб мэргэжлийн удирдлага, чиглэлээр хангадаг.

Хилийн боомтод онцгой нөхцөл байдал үүсэхэд нөлөөлөх хүчин зүйлс:

Хилийн боомтын онцгой нөхцөл байдал нь улсын хилээр нэвтрэх үйл ажиллагааны хэвийн горим алдагдаж, аюул, занал, зөрчил, хямралт нөхцөл байдал үүсэхийг илтгэдэг бөгөөд энэ нь олон талт хүчин зүйлсийн нөлөөгөөр бий болдог цогц үзэгдэл юм. Ийм нөхцөл байдлын үүсэл, үр дагавар нь дотоод, гадаад орчны шинж чанар, нийгэм-эдийн засгийн нөхцөл, хууль эрх зүйн зохицуулалт болон хүний хүчин зүйлтэй шууд уялдаатай байдаг.

Нэгдүгээрт: Гадаад орчны хүчин зүйл нь хөрш улс орнуудын улс төр, нийгмийн тогтворгүй байдал, бүс нутгийн зөрчил, зэвсэгт мөргөлдөөн, терроризм, хил дамнасан гэмт хэрэг, хууль бус худалдаа, хүн, зэвсэг, мансууруулах бодисын хууль бус хөдөлгөөн зэрэг олон улсын шинжтэй заналуудаар илэрдэг. Эдгээр нь хилийн боомтын үйл ажиллагаанд саад учруулж, онцгой нөхцөл байдал үүсэх шууд шалтгаан болдог.

Хоёрдугаарт: Дотоод улс төр, нийгмийн хүчин зүйл нь төрийн институцийн тогтвортой байдал, хууль сахиулах байгууллагуудын уялдаа холбоо, нийгмийн бухимдал, эдийн засгийн хямрал, авлига, сахилгын зөрчил зэрэгтэй холбоотой байдаг. Эдгээр хүчин зүйл нь онцгой нөхцөлд хариу арга хэмжээ авах чадварыг сулруулж, эрсдэлийг нэмэгдүүлдэг.

Гуравдугаарт: Байгалийн болон хүрээлэн буй орчны хүчин зүйл нь газар

МОНГОЛЫН
Дотоод
Хэрэг
Яам

ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

хөдлөлт, үер, цасан шуурга, хэт халалт, цар тахал зэрэг гамшгийн шинжтэй үзэгдлүүд юм. Ийм нөхцөл байдал нь боомтын дэд бүтцийн ажиллагааг доголдуулж, хүн, тээврийн урсгалыг хязгаарлах, аюулгүй байдлын тусгай дэглэм тогтоох нөхцөл бүрдүүлдэг.

Дөрөвдүгээрт: Хууль эрх зүйн болон зохион байгуулалтын арга хэмжээ нь хилийн боомтын аюулгүй байдлыг хангах чиг үүрэг бүхий байгууллагуудын хоорондын эрх зүйн зохицуулалт, уялдаа холбоо, хамтын ажиллагааны түвшнээс хамаарна. Хэрэв эрх зүйн орчин тодорхой бус, давхардал, хийдэлтэй байвал онцгой нөхцөлд хариу арга хэмжээ авах үр дүн буурдаг.

Тавдугаарт: Хүний хүчин зүйл нь боомтод ажиллаж буй албан хаагчдын мэргэжлийн ур чадвар, ёс зүй, хариуцлага, сэтгэлзүйн бэлтгэлжилт болон зорчигчдын хууль сахиу соёл, зан төлөвтэй холбоотой. Хүний хүчин зүйл нь онцгой нөхцөл байдлын илрэл, өрнөл, хариу арга хэмжээний чанарт шууд нөлөөлдөг.

Ингэснээр, хилийн боомтод онцгой нөхцөл байдал үүсэхэд нөлөөлөх хүчин зүйлс нь дан ганц аюулгүй байдлын асуудал биш, харин гаднын занал, дотоод зохион байгуулалтын алдаа, байгалийн хүчин зүйл, хүний болон эрх зүйн орчны уялдаа холбоо бүхий цогц шинжтэй үзэгдэл юм. Иймээс эдгээр хүчин зүйлсийг урьдчилан тодорхойлож, эрсдэлийн үнэлгээ хийх, төрийн цэргийн болон хууль сахиулах байгууллагуудын уялдаа холбоог сайжруулах нь боомтын аюулгүй байдлыг хангах үндэс суурь болдог.

Хилийн боомтод онцгой нөхцөл байдал үүссэн үеийн харилцан ажиллагааны өнөөгийн байдал:

Монгол Улсын аюулгүй байдлыг хангах тусгай чиг үүрэг бүхий байгууллагуудын харилцан, хамтын ажиллагааны уламжлал нь Монгол Улсад 1933 онд “Хязгаарын цэрэг” байгуулагдсанаар эхэлсэн бөгөөд энэ үеэс хойш тухайн цагийн Монгол Ардын цэргийн нэгтгэл, Нийгмийг аюулаас хамгаалах яамны харьяа байгууллагууд болон орон нутгийн захиргааны

байгууллагуудтай нягт уялдаатай ажиллаж ирсэн урт хугацааны туршлагатай. Энэ хамтын ажиллагаа нь хил хамгаалалтын тасралтгүй үйл ажиллагааг хангах, хил орчимд тохиолдох гамшиг, аюулт үзэгдэлд шуурхай арга хэмжээ авах, хилийн зөрчил, будилаан үүсэхээс урьдчилан сэргийлэх, бие бүрэлдэхүүний аюулгүй байдлыг хангахад чиглэгдэж ирсэн билээ.

Монгол Улс хилийн болон иргэдийн харилцан зорчих нөхцөлийн талаар байгуулсан олон улсын гэрээ, хэлэлцээр болон Засгийн газрын шийдвэрийн дагуу агаарын 6, төмөр замын 6, авто замын 27, нийт 39 боомтоор зорчигч, тээврийн хэрэгсэл, ачаа барааг хилээр нэвтрүүлэх үйл ажиллагааг зохион байгуулан хэрэгжүүлж байна.

Одоогоор Монгол Улсын 7 аймгийн нутаг дэвсгэрт БНХАУ-тай, 8 аймгийн нутаг дэвсгэрт ОХУ-тай хиллэдэг боомтууд байрлаж, эдгээр боомтууд нь гадаад худалдаа, зорчигч тээврийн урсгалын үндсэн гарц болж байна. Хилийн боомтод ажиллаж буй хилийн хяналтын эрх бүхий байгууллагууд нь холбогдох хууль, эрх зүйн баримт бичгийн дагуу хяналт шалгалт, зохион байгуулалтын үйл ажиллагааг хэрэгжүүлдэг.

Монгол Улсын төрийн цэргийн болон хууль сахиулах байгууллагууд нь Засгийн газрын баталсан холбогдох төлөвлөгөөнүүдийг үндэслэн харилцан ажиллагаагаа зохион байгуулдаг. Тухайлбал, Монгол Улсын Засгийн газрын 2022 оны 375 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Онцгой нөхцөл үүссэн үед байгууллагуудын хамтын ажиллагааг зохицуулах ерөнхий төлөвлөгөө”, мөн 2023 оны 136 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Нийтийн эмх замбараагүй байдлын улмаас онц байдал тогтоосон үед авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээний ерөнхий төлөвлөгөө”-ийг удирдлага болгон ажилладаг.

Хил хамгаалах байгууллага нь дээрх төлөвлөгөөний дагуу төрийн цэргийн болон хууль сахиулах байгууллагуудтай “Хилийн зурвас, боомтод онцгой нөхцөл бий болсон үеийн харилцан ажиллагааг зохицуулах чиглэлийн төлөвлөгөө” болон холбогдох бусад хууль, журмын дагуу

харилцан ажиллагааг зохион байгуулан ажиллаж байна.

Хилийн боомтын аюулгүй байдлыг хангах, боомтод онцгой нөхцөл байдал үүссэн үед төрийн цэргийн болон хууль сахиулах байгууллагуудтай харилцан ажиллагааг зохион байгуулахад авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ нь байдлаар тусгасан байна. Үүнд:

-Зэвсэгт Хүчин: Монгол Улсын тусгаар тогтнол, бүрэн эрхт байдал, бүрэн бүтэн байдал, нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдал болон улсын хилийн халдашгүй дархан байдлыг хамгаалах, иргэний аюулгүй байдлыг хангахад оршино. (Батлан хамгаалах тухай хууль, 2016)

Мөн Зэвсэгт хүчний тухай хуульд зааснаар улсын хил хамгаалах үйл ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлэх чиг үүрэг хүлээнэ. (Зэвсэгт хүчний тухай хууль, 2016)

ХХЕГ-ын даргын 2007 оны тушаалаар батлагдсан Хилийн цэргийн штабуудын албаны зааварт Хил хамгаалах байгууллага нь улсын хилийн хамгаалалтыг хүч нэмэгдүүлэх, хилийн операц (эрэл) явуулах, нийтийг хамарсан эмх замбараагүй байдал бий болох, зэвсэггүй бөөн иргэд улсын хил зөрчих, зорчигч, тээврийн хэрэгслийг барьцаалах, террорист халдлага, өдөөн хатгалга түрэмгийлэл үйлдэх нөхцөл байдал бий болсон үед дэмжлэг үзүүлэх зорилгоор хил орчимд байрлаж байгаа зэвсэгт хүчний ерөнхий зориулалтын нэгтгэл, ангиудын штабуудтай харилцан ажиллагааг зохион байгуулна. Энэ үед харилцан ажиллагаатай нэгтгэл, ангиудын удирдлагын байр байгаа газар, холбоо зохион байгуулах журам, холбоо, шифр, кодлох хэрэгсэл бүхий шуурхай бүлэг эсвэл төлөөлөгчдийг солилцох журам зэргийг тохиролцон хамтран ажиллана гэж тодорхойлсон байдаг.

-Тагнуулын байгууллага: Хилийн боомтод гарах магадлалтай хууль бус үйл ажиллагаанаас урьдчилан сэргийлэх, илрүүлэн таслан зогсоох, мөн онцгой нөхцөл байдал үүссэн үед гүйцэтгэх ажиллагааг тагнуулын хүч хэрэгслүүдтэй хамтран зохицуулж хамгаалах журамд нийцүүлэн хэрэгжүүлэх:

Хилийн бүс, зурваст дайсны тагнуулын байгууллага, тэдгээрийн сүлжээ, бусад дайсагнасан этгээдүүдийг илрүүлж үйл ажиллагааг нь таслан зогсоох журам;

Улсын хил болон хил орчмын бүсэд улсын аюулгүй байдлын эрх ашгийг хамгаалахын тулд харилцан мэдээлэл солилцох, түүний үндсэн дээр шаардлагатай арга хэмжээ авах зэргийг харилцан тохирно.

-Цагдаагийн байгууллага, Дотоодын цэргийн штаб: Цагдаагийн ерөнхий газар, Хилийн цэргийг удирдах газрын дарга нарын 1998 оны 26/114 дүгээр хамтарсан тушаалаар баталсан "Цагдаагийн болон Хил хамгаалах байгууллагын хамтран ажиллах журам", ХЗДХ-ийн сайд, Санхүү, эдийн засгийн сайд, Тагнуулын ерөнхий газрын дарга нарын 2000 оны 149/114/343 дугаар хамтарсан тушаалаар баталсан "Хилийн боомтын асуудлаар харилцан ажиллах журам"-д тодорхой тусгасан.

Харилцан ажиллах төлөвлөгөөний дагуу улсын хилийн бүс, зурваст байрлах Цагдаагийн байгууллага, Дотоодын цэргийн анги, салбарууд боомт болон хилийн дэглэм, журмыг сахиулах үйл ажиллагаанд оролцохдоо гүйцэтгэх үүрэг, бүрэлдэхүүн, байрлал, ажиллах журмыг тодорхойлж, уулзах район, хүрэлцэн ирэх цаг, харилцан ажиллах дохио болон ар тал, техникийн хангалтын арга хэмжээг тохиролцоно.

Мөн Цагдаагийн байгууллага, Дотоодын цэргийн анги салбаруудтай хамтран ажиллах хилийн анги, салбарууд дараах зарчмуудыг баримтална:

Хилийн тодорхой хэсэгт хилийн операц, эрэл, хээрийн сургууль, зэвсэгт өдөөн хатгалга, зэвсэггүй олон хүний нэвтрэлтийг саатуулах зэрэг ажиллагаа явуулах үед иргэд болон тээврийн хэрэгслийн хөдөлгөөнийг хязгаарлах, зохицуулах журам;

Улсын хил хамгаалалт болон хил орчмын нутаг дэвсгэрт хэв журам сахиулах үүднээс мэдээлэл, мэдээ солилцох ажиллагаа;

Хил орчмын бүсэд онцгой нөхцөл байдал үүссэн үед хэрэгжүүлэх журам;

МОНГОЛЫН
Дотоодын
Хэрэг
Төрийн
Хүчин

ХИЛ СУДЛАЛ

Улсын хилийг хүчээр хамгаалж буй үед хамтран ажиллах журам, хамтарсан эргүүл, харуул, манааны үүргийг хэрэгжүүлэх журам;

Цагдаагийн байгууллагаас хилээр нэвтрүүлэхийг хориглосон этгээдийг саатуулах зэрэг үйл ажиллагааг харилцан тохиролцон, хамтран хэрэгжүүлнэ. (А.Энхтөр, 2022)

Онцгой байдлын байгууллага: Улсын хил, хил орчмын бүсэд байгалийн гамшиг эсвэл онцгой нөхцөл үүссэн тохиолдолд хамтран ажиллах журам, үүрэгт ажлаа хэрэгжүүлдэг. Мөн хил орчмын бүсэд гамшигын улмаас учирч болзошгүй хор хохирлыг арилгах, сэргээн босгох арга хэмжээнд оролцож, болзошгүй аюулын талаарх мэдээллийг харилцан солилцон хамтран ажилладаг.

Гаалийн байгууллага: Улсын хил, боомтоор хууль бус ачаа бараа нэвтрүүлэхийг таслан зогсоох, хилийн боомтод онцгой нөхцөл үүссэн үед харилцан зохицон ажиллах, хил дээр дэг журмыг сахиулах, тогтоох зэрэг үүргийг гүйцэтгэнэ. Мөн зорчигч, тээврийн хэрэгсэл, ачаа барааг шалгах, нарийвчилсан хяналт хийх, хорио цээрт хамрагдсан халдварт өвчин, эрүүл мэндэд аюултай барааг хилээр нэвтрүүлэхээс хамгаалах арга хэмжээг хамтран хэрэгжүүлдэг. Улсын хил дээр халдварт өвчний тохиолдолд хорио цээр тогтоох үеийн ажиллагаа, журмыг харилцан тохиролцон хэрэгжүүлнэ.

-Гадаадын иргэн харьяатын байгууллага: Хил хамгаалах байгууллага болон Гадаадын иргэн харьяатын байгууллага нь ХХЕГ, ГИХГ дарга нарын 2011.05.05-ны өдрийн 03/А/157 дугаартай “Мэдээлэл солилцох ажлыг сайжруулах тухай” 04/А/158 дугаартай “Хамтран ажиллах тухай” хамтарсан тушаалын дагуу харилцан ажиллах, мэдээлэл солилцох, холбогдох хууль, журмын дагуу хамтран ажилладаг.

Хөрш орнууд болон гуравдагч орны талаас хууль бус цагаач, дүрвэгсэд, нэрвэгдэгсдийн хөдөлгөөнийг хянах, саатуулах, таслан зогсоох хамтарсан арга хэмжээг хэрэгжүүлэх;

Улсын хил дээр гадаадын иргэд болон харьяат цагаачдад тавих хяналт, тэдний талаарх мэдээллийг харилцан солилцох журам, мөн уг журмыг хэрэгжүүлэх арга замыг зохицуулах;

Улсын хилээр хууль бусаар нэвтэрсэн гадаадын иргэдийг захиргааны журмаар албадан гаргахтай холбоотой асуудлыг хамтран шийдвэрлэх, хэрэгжүүлэх журам тогтоож ажиллана. Мөн хилийн боомтод онцгой нөхцөл байдал үүссэн үед болон бусад үед харилцан ажиллах журмын мөрдөн ажилладаг.

Төрийн цэргийн болон хууль сахиулах байгууллагуудын харилцан ажиллагаа дээрх эрх зүйн зохицуулалтын хүрээнд хэвийн явагдаж байгаа ч бодит байдал дээр дараах **асуудлууд тулгамдаж байна**: Үүнд:

-Хилийн боомтын үйл ажиллагаанд төрөөс баримталж буй бодлого, зохицуулалтын хүрээнд нэгдсэн удирдлага, уялдаа холбоо, хамтын ажиллагаа хангалтгүй байгаа нь салбар хоорондын зохион байгуулалт, дэд бүтцийн хөгжил, тоног төхөөрөмжийн хангалтад сөргөөр нөлөөлж байна. Үүний үр дүнд хилийн хяналт, шалгалтын байгууллагуудын ажиллах нөхцөл бүрэн хангагдаагүй, албан хаагчдын нийгэм, эдийн засгийн баталгаа дутмаг байгаагаас ажлын үр дүн, гүйцэтгэл буурч байна.

-Байгууллагуудын харилцан ажиллагаа бодит түвшинд сул. Хилийн хяналтын байгууллагууд нь “Монгол Улсын аюулгүй байдлыг хангах” нийтлэг зорилготой хэдий ч, бодит хэрэгжилтийн түвшинд байгууллагуудын хоорондын уялдаа холбоо, харилцан хамтын ажиллагаа сул, нэгдсэн зохион байгуулалт, шинжлэх ухааны үндэслэлтэй хандлага дутмаг байна.

-Өнөөгийн нөхцөлд хилийн боомтод ажилладаг төрийн байгууллагууд нь бие даасан босоо удирдлагын тогтолцоотой, нэгдмэл бодлого, удирдлагагүй, эрх зүйн орчны тодорхойгүй байдал давамгайлж байна. Энэ нь байгууллагуудын хамтын ажиллагааг хүндрүүлж, онцгой нөхцөл байдал үүсэх үед нэгдсэн удирдлага, уялдаа

холбоотой хариу арга хэмжээ авах боломжийг хязгаарлаж байна.

-Хилийн боомтуудад онцгой нөхцөл байдал үүссэн үеийн харилцан ажиллах төлөвлөгөөнүүд байдаг ч боомт бүрийн онцлогт тохирсон сургалт, дадлага хангалтгүй, зарим боомтод шаардлагатай техник, холбоо, хамгаалалтын хэрэгсэл дутагдалтай байна.

-Хилийн боомт, тусгай чиг үүрэг бүхий байгууллагуудын мэдээллийн систем уялдаа муутай, аюул илрүүлэх эрт сэрэмжлүүлгийн механизм бүрэн ажиллагаанд орж чадаагүй байгаа зэрэг дутагдлууд байгаа нь практик дээр харагдаж байна.

Хилийн боомтын аюулгүй байдлыг хангахад төрийн байгууллагуудын **харилцан ажиллагааг сайжруулснаар доорх үр дүнд хүрнэ** гэж үзэж байна.

Төрийн байгууллагуудын удирдлага, зохицуулалтын тогтолцоог бэхжүүлэх нь чухал бөгөөд үүнд хилийн боомтын цогц бодлого боловсруулах, байгууллагуудын чиг үүрэг, хариуцлагыг тодорхойлох, хяналт шалгалтын үйл ажиллагааг стандартчилах. Энэ арга замыг хэрэгжүүлснээр боомтын дэд бүтэц, тоног төхөөрөмж, хилийн хяналт шалгалтын үйл ажиллагааны уялдаа сайжирч, албан хаагчдын мэргэжлийн нөхцөл, аюулгүй байдал баталгаатай болно.

Төрийн цэргийн болон хууль сахиулах байгууллагуудын харилцан ажиллагааг эрчимжүүлэх шаардлагатай. Үүнд байгууллагуудын хооронд мэдээлэл солилцох, харилцан дэмжлэг үзүүлэх, онцгой нөхцөл байдалд шуурхай арга хэмжээ авах журам, сургалт, дадлага хэрэгжүүлэх зэрэг арга хэмжээг системтэйгээр зохион байгуулах шаардлагатай. Ийм арга хэмжээний үр дүнд хилийн боомтод онцгой нөхцөл үүссэн үед байгууллагууд нэгдсэн удирдлага, зөв зохицуулалт дор үйл ажиллагаагаа явуулж, эрсдэлийг бууруулах чадвартай болно.

Эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгох нь чухал бөгөөд хилийн боомтод онцгой нөхцөл үүссэн үед төрийн байгууллагуудын үйл ажиллагааны уялдаа холбоог хуулиар тодорхой болгох

шаардлагатай. Энэ нь эрх бүхий байгууллагуудын хоорондын харилцан ажиллагааг хууль ёсны хүрээнд зохицуулж, зохион байгуулалтын хяналт, үр нөлөөг нэмэгдүүлнэ.

Эдгээр арга хэмжээг хэрэгжүүлснээр Монгол Улсын хилийн боомтын аюулгүй байдал, хэвийн үйл ажиллагаа, зорчигч, тээврийн хэрэгсэл, ачаа барааг аюулгүй нэвтрүүлэх чадвар нэмэгдэж, онцгой нөхцөлд шуурхай, зохион байгуулалттай арга хэмжээ авч, үндэсний аюулгүй байдлыг тогтвортой хангах боломж бүрдэнэ.

Дүгнэлт

Монгол Улсын хил бол тусгаар тогтнол, бүрэн эрхт байдлын баталгаа бөгөөд хилийн боомт нь улсын эдийн засаг, олон улсын харилцаа, иргэдийн амьдралд шууд нөлөөлөх стратегийн ач холбогдолтой цэг юм. Онцгой нөхцөл байдал үүссэн тохиолдолд боомтын аюулгүй байдал алдагдах нь улсын аюулгүй байдал, зорчигчдын болон албан хаагчдын амь нас, эд хөрөнгөд эрсдэл учруулдаг тул хилийн боомтын хамгаалалт нь оновчтой зохион байгуулалт, нэгдсэн удирдлага, харилцан ажиллагаанд суурилсан байх шаардлагатай. Судалгааны явцад онцгой нөхцөл байдал үүсэх хүчин зүйлс нь дотоод, гадаад, байгалийн болон хүний хүчин зүйлсээс бүрдэж, бие биетэйгээ уялдан эрсдэлийг тодорхойлдог болох нь тогтоогдсон бөгөөд өнөөгийн байдлаар төрийн байгууллагуудын харилцан ажиллагаа тасралтгүй явагдаж ирсэн уламжлалтай боловч удирдлага, сургалт, техник хэрэгслийн хангалт, мэдээллийн системийн нэгдсэн зохицуулалт сул байгаа нь онцгой нөхцөлд шуурхай хариу арга хэмжээ авахад хүндрэл учруулдаг гэж үзэж байна.

Санал

Хилийн боомтын аюулгүй байдлыг бэхжүүлэх, боомтод онцгой нөхцөл үүсэх эрсдэлийг бууруулахад авч хэрэгжүүлбэл үр дүнд хүрнэ гэж үзэж байна:

-Хилийн боомтын үйл ажиллагаанд төрийн байгууллагуудын үүрэг, хариуцлагыг тодорхойлж, удирдлага, хяналтын тогтолцоог стандартчилах.

Хилийн боомтын аюулгүй байдлыг хангах арга хэмжээ

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ
ХИЛ СУДЛАЛ

-Төрийн цэргийн болон хууль сахиулах байгууллагуудын хооронд мэдээлэл солилцох, дэмжлэг үзүүлэх, онцгой нөхцөлд шуурхай арга хэмжээ авах сургалт, дадлагыг тогтмол зохион байгуулах.

-Боомтын хамгаалалтын тоног төхөөрөмж, холбоо, хамгаалалтын хэрэгслийг шинэчилж, мэдээлэл, дүн шинжилгээний нэгдсэн системийг бүрдүүлэх.

-Хилийн боомтод онцгой нөхцөл үүссэн үед төрийн байгууллагуудын үйл ажиллагааны уялдаа холбоог хуульчилж, зохицуулалтын нэгдсэн орчныг бүрдүүлэх.

-Хилийн боомтод нөлөөлж болох хүчин зүйлсийг тогтмол үнэлж, эрсдэлийг бууруулах стратеги боловсруулж хэрэгжүүлэх.

Эдгээр арга хэмжээг хэрэгжүүлснээр Монгол Улсын хилийн боомтын аюулгүй байдал баталгаажих, зорчигч, тээврийн хэрэгсэл, ачаа барааг аюулгүй нэвтрүүлэх чадвар нэмэгдэж, онцгой нөхцөлд нэгдсэн удирдлага, зохион байгуулалт дор шуурхай арга хэмжээ авч, үндэсний аюулгүй байдлыг тогтвортой хангах боломж бүрдэнэ гэж үзэж байна.

Ашигласан материалын жагсаалт

А.Энхтөр. (2022). *Монгол Улсын хилийн цэргийн байгуулалтын онол, практикийн асуудал*.

Батлан хамгаалах тухай хууль. (2016). *Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн*

систем. Retrieved from Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем: <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=12122>

В.Жавхланцогт, Ж.Өвгөнбүргэд. (2017). *Хилийн албанд ашиглагдах зарим нэр томъёоны тайлбар толь*.

Зэвсэгт хүчний тухай хууль. (2016). *Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем*. Retrieved from Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем: <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=12123>

М.Ганболд. (2010). *Хилийн нэр томъёоны тайлбар толь*.

Монгол Хятадын хилийн боомт тэдгээрийн дэглэмийн тухай Монгол Улсын Засгийн газар, Б.-ы. З. (2004). *Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем*. Retrieved from Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем: <https://legalinfo.mn/mn/detail/372>

Үндэсний аюулгүй байдлын тухай хууль. (2010). *Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем*. Retrieved from Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем: <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=18>

Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал. (2010). *Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем*. Retrieved from Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем: <https://legalinfo.mn/mn/detail/6163>

Х.Асхар. (2024). *Хилийн боомтын үйл ажиллагааны онол, практикийн асуудал*.

Хилийн тухай хууль. (2016). *Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем*. Retrieved from Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем: <https://legalinfo.mn/mn/detail/12418>

ОРОСЫН ХОЛБООНЫ УЛС-УКРАИН УЛСЫН ДАЙНЫ НӨХЦӨЛ БАЙДАЛ ДЭЛХИЙН ХҮНСНИЙ АЮУЛГҮЙ БАЙДАЛД ҮЗҮҮЛЭХ НӨЛӨӨЛӨЛ

IMPACT OF THE RUSSIAN FEDERATION-UKRAINE WAR SITUATION ON GLOBAL FOOD SECURITY

Улаанбаатар

Б.Саруул

Дотоод хэргийн их сургуулийн Хилийн албаны сургуулийн магистрант, Хилийн цэргийн 0108 дугаар ангийн Удирдлагын төвийн ахлах ажилтан, ахлах дэслэгч

Saruul B.

Graduate Student Of The School of Border Services of the University of internal affairs, senior officer of the border troops unit 0108 Management Center, Senior Lieutenant

Хураангуй: Оросын холбооны улс, Украин улс хоорондын зэвсэгт мөргөлдөөн нь дайн болон өргөжин тэлж, талууд харилцан тохиролцоонд хүрч чадахгүй, хэрхэн шийдвэрлэгдэх нь тодорхойгүй удаан үргэлжилж байгаа нь дэлхийн улс орнуудын анхаарлын төвд байгаа билээ. Дэлхийн хүн амын тоо хурдацтай өсөн нэмэгдэж байгаа өнөө цагт дайн удаан үргэлжлэх тусмаа дэлхийн хүнсний аюулгүй байдалд нөлөөлж, улс орнуудын хүнсний хэрэгцээ, үр тарианы хомсдол үүсэх нөхцөл бүрдээд байна. ОХУ болон Украин улс нь дэлхийн хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний хамгийн том экспортлогч улсууд бөгөөд бордоо болон хүнсний бүтээгдэхүүний салбарт тэргүүлэх үүрэг гүйцэтгэдэг. Оросын холбооны улс, Украин улс хоорондын дайн нь 2022 оны 02 дугаар сарын 24-ний өдөр Оросын холбооны улсаас Украин улсад халдан халдан довтолж, зэвсэгт мөргөлдөөнөөр эхэлсэн.

Дайны улмаас Украин улсын томоохон хот суурингууд сүйрч, их хэмжээний хохирол амсаж, гэм зэмгүй олон мянган хүний амь нас хохирч, иргэд хөдөө орон нутаг, жижиг тосгон зэрэг аюулгүй газар руу орон гэрээ орхиж нүүхэд хүрсэн. Мөн Европын холбооны орнууд руу албан ёсны тоогоор 5 сая хүн дүрвэсэн судалгаа байна.

Хоёр тал 2022 оны 7 дугаар сард Нэгдсэн үндэстний байгууллагын тусламжтайгаар Турк улсад хэлэлцээр байгуулахаар шийдвэр гаргаж, тус хэлэлцээрт "...үр тариа тээвэрлэж буй аливаа тээврийн хэрэгсэл рүү гал нээхгүй байх..." гэсэн заалт оруулж талууд хэлэлцээр байгуулсны дараа 2022 оны 7 дугаар сарын 26-ны өдөр Украин улсын Оддеса боомт руу ОХУ-ын талаас хоёр пуужин харвасан үйлдэл нь дэлхий нийтийг цочроосон билээ. Гал зогсоож чадаагүй хэлэлцээр ёсоор үр тариа тээвэрлэж байгаа тээврийн хэрэгсэл рүү гал нээхгүй гэсэн заалтыг ОХУ-ын талаас зөрчсөн явдал нь Украин улс төдийгүй дэлхийн олон орны хүнсний аюулгүй байдалд заналхийлсэн үйлдэл болсон юм.

Оросын холбооны улс, Украин улс хоорондын дайны нөхцөл байдал хэрхэн шийдвэрлэгдэж дуусах нь тодорхойгүй, тус хоёр улсын улаан буудай, бордоо, үр тарианы экспорт зогсонги байдалд байгаагаас үр тарианы үнэ өсөж, дэлхийн эдийн засаг, олон орны хүнсний аюулгүй байдалд, Европын холбоо, Монгол улсын тогтвортой хөгжилд нөлөөлж, улмаар сөрөг үр дагаварт хүргэх өндөр эрсдэлтэй байгаа талаар илэрхийлж, шийдвэрлэх арга замыг эрэлхийлж, өөрийн дүгнэлт саналыг хуваалцахыг зорилоо.

Abstract: The armed conflict between the Russian Federation and Ukraine has escalated into a war, the parties cannot reach a mutual agreement, and it is not clear how it will be resolved. Today, when the number of the world's population is growing rapidly, the longer the war lasts, the more it will affect the world's food security, and the country's food needs and grain shortages will occur. Russia and Ukraine are the world's largest exporters of agricultural products and play a leading role in the fertilizer and food industries. The war between the Russian Federation and Ukraine began on February 24, 2022, with the invasion of Ukraine by the Russian Federation and an armed conflict.

As a result of the war, large cities in Ukraine were destroyed, suffered heavy losses, thousands of innocent lives were lost, and people were forced to leave their homes for safe places

ᠬᠤᠠᠨᠭᠠᠨᠠᠨᠠᠭᠤᠨ
ᠬᠤᠠᠨᠭᠠᠨᠠᠨᠠᠭᠤᠨ
ᠬᠤᠠᠨᠭᠠᠨᠠᠨᠠᠭᠤᠨ

such as rural areas and small villages. There is also a study of 5 million people who have fled to the European Union countries according to the official figures.

The two sides decided to conclude an agreement in Turkey with the help of the United Nations in July 2022, and the agreement included the clause "...not to open fire on any vehicle transporting grain..." after the agreement was signed by the parties on July 7, 2022. On March 26, Russia fired two missiles at the Ukrainian port of Odessa, which shocked the world. Russia's violation of the provision not to open fire on grain-carrying vehicles under the failed cease-fire agreement has become a threat to food security not only in Ukraine, but in many countries around the world.

It is not clear how the situation of the war between the Russian Federation and Ukraine will be resolved, due to the stagnation of the export of wheat, fertilizers and grains of the two countries, the price of grain will increase, and the world economy and food security of many countries, the European Union, Mongolia expressed the high risk of affecting sustainable development and resulting in negative consequences, sought solutions, and shared my conclusions.

Түлхүүр үг: Европын холбоо, Оросын холбооны улс, Украин улс, дайн, хүнсний аюулгүй байдал

Keyword: European Union, Russian Federation, Ukraine, war, food security

Удиртгал

Орос-Украины зэвсэгт мөргөлдөөн нь дэлхийн хүнсний аюулгүй байдал, эдийн засагт гүнзгий нөлөө үзүүлсэн томоохон үйл явдал юм. 2022 оны 2 дугаар сард эхэлсэн энэхүү дайн нь аль хэдийн өндөр түвшинд хүрээд байсан олон улсын хүнсний үнийг улам өсгөж, хөгжиж буй орнуудын хүнсний хангамжид ноцтой эрсдэл учруулсан. Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Хүнс, Хөдөө Аж Ахуйн Байгууллага (FAO)-ын хүнсний үнийн индекс 2022 оны 3 дугаар сард түүхэн дээд хэмжээ болох 159.7 нэгжтэй хүрч, өмнөх оны мөн үеэс 33.6 хувиар өссөн байв. Гэвч 2025 оны 9 дүгээр сарын байдлаар энэ индекс 128.8 нэгж болж буурсан нь 2022 оны оргил үеэс 20 орчим хувиар доогуур байгаа ч өмнөх оныхоос 3.4 хувиар өссөн үзүүлэлттэй байна. Энэ өөрчлөлтөд зах зээлийн нөхцөл байдал, эрчим хүч, бордооны өндөр үнэ, мөн дайны улмаас үүссэн нийлүүлэлтийн тасалдал голлон нөлөөлжээ. Орос, Украин улсууд нь дэлхийн хүнс, хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний гол экспортлогчид бөгөөд 2021 онд улаан буудайн дэлхийн экспортын 30 орчим хувийг, эрдэнэ шишийн 19 хувийг, наранцэцгийн тосны 78 хувийг хангаж байв. Мөн Орос нь азотын бордооны тэргүүлэгч экспортлогч, калийн

бордооны хоёрдугаарт, фосфорын бордооны гуравдугаарт жагсдаг байсан.

Дайны улмаас экспорт тасалдсан нь дэлхийн 50 гаруй улсын улаан буудайн хэрэгцээний 30 хувийг хангах эх үүсвэрийг алдагдуулж, ялангуяа Африк, Ойрхи Дорнод, Азийн бага орлоготой орнуудад хүнсний хомсдол, үнийн өсөлтийг бий болгосон. Жишээлбэл, Египет, Турк, Бангладеш, Иран зэрэг улсууд улаан буудайн импортынхаа 60 хувийг эдгээр орноос авдаг байв. 2023 оны 7 дугаар сард Орос улс Хар тэнгисийн Үр тарианы санаачилгыг (Black Sea Grain Initiative) зогсоосон нь Украины экспортыг улам хүндрүүлсэн ч, 2025 онд Украин улс өөр замуудаар (жишээ нь, Европын хилийн боомтууд, голын тээвэр) экспортоо үргэлжлүүлж байна. 2025/2026 маркетингийн жилд (2025 оны 10 дугаар сарын 10-ны байдлаар) Украин 7.19 сая тонн үр тариа экспортлоод байгаа бөгөөд 2025 оны ургацын таамаглалаар нийт 40 сая тонн хүртэл экспортлох боломжтой гэж үзэж байна. Гэсэн хэдий ч дайн үргэлжилж буй нь нийлүүлэлтийн сүлжээг тасалдуулсаар байгаа тул дэлхийн хүнсний үнэ тогтворгүй хэвээр байна. Монгол Улсын хувьд энэ мөргөлдөөн нь хүнсний импортоос ихээхэн хамааралтай эдийн засагт нөлөөлж байна. 2021 онд Монгол улс 490 мянган тонн азотын бордоог 138

мянган ам.доллараар, 1.13 сая тонн улаан буудайг 303 мянган ам.доллараар импортолж байсан бөгөөд эдгээрийн ихэнх нь Орос, Украинаас ирдэг байв. 2022 оны эхний хагаст эдийн засаг 1.9 хувиар өссөн ч уул уурхай, үйлдвэрлэлийн салбар агшилттай гарсан. 2025 онд Монголын эдийн засаг Азийн Хөгжлийн Банкны таамаглалаар 5.7 хувь, Дэлхийн Банкны таамаглалаар 6.3 хувиар өсөх төлөвтэй байгаа нь уул уурхайн үйлдвэрлэл нэмэгдэх, хөдөө аж ахуйн сэргэлттэй холбоотой. Гэвч хүнсний импорт 2022 онд нийт барааны импортын 12.64 хувийг эзэлж байсан тул дайны нөлөөгөөр үнийн өсөлт, хангамжийн тасалдал үргэлжлэх эрсдэлтэй байна. Европын Холбооны 150 сая еврогийн санхүүжилттэй төслүүд (2021-2027) нь тогтвортой хөдөө аж ахуй, ногоон эдийн засаг руу шилжихэд чиглэж, хүнсний аюулгүй байдлыг хангахад тусалж байна. Энэхүү илтгэлд дайны улмаас үүссэн дэлхийн хүнсний сорилт, Монгол Улсын эдийн засагт үзүүлэх нөлөөг дэлгэрэнгүй авч үзэх болно.

Үндсэн хэсэг

Украин улсад зэвсэгт мөргөлдөөн эхлэхээс өмнө олон улсын хүнсний боловсруулсан болон хагас боловсруулсан барааны үнэ түүхэн дээд хэмжээндээ хүрсэн. Үүнд зах зээлийн нөхцөл байдал, мөн эрчим хүч, бордоо болон бусад бүх хөдөө аж ахуйн үйлчилгээний өндөр үнэ нөлөөлсөн хэмээн олон улсын байгууллагын шинжээчид үзэж байна. Нэгдсэн үндэстний байгууллагын Хүнс, хөдөө аж ахуйн байгууллагын хүнсний үнийн индекс 2022 оны 3 дугаар сард түүхэн дээд хэмжээнд хүрснийг зарлаж, 2021 оны мөн үе буюу 2 дугаар сараас 12,6%, 2021 оны 3 дугаар сараас 33.6%-иар өссөн байна.

(<https://catalog.num.edu.mn/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=133343>, 2022)

ОХУ болон Украин улсууд нь дэлхийн хүнс, хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний гол экспортлогч орнууд хэвээр байна. 2025 оны байдлаар тэдний улаан буудайн экспорт дэлхийн зах зээлийн 30 орчим хувийг эзэлж байна. 2021 онд

ОХУ эрдэнэ шишийн экспортын 3%, Украин 16%-ийг нийлүүлж байсан бол хоёр улсын наран цэцэгийн тосны экспорт дэлхийн зах зээлийн 78%-ийг эзэлж байв. ОХУ-ын хувьд 2021 онд азотын бордооны тэргүүлэгч экспортлогч, калийн бордооны хоёр дахь том экспортлогч, фосфорын бордооны гурав дахь том экспортлогч байсан. 2025 онд Оросын бордооны экспортод хориг, тээвэрлэлтийн хязгаарлалт, геополитикийн нөлөөлөл зэргээс шалтгаалан өөрчлөлт орсон байж болох ч тус улс бордооны зах зээлд гол тоглогч хэвээр байх магадлалтай. Дэлхийн 50 гаруй улс улаан буудайн хэрэгцээнийхээ 30 гаруй хувийг ОХУ, Украинаас импортоор авдаг байсан бөгөөд 26 улс нь хэрэгцээнийхээ 50%-ийг эдгээр улсаас хамаардаг байв. 2025 онд импортын хамаарал хэвээр байгаа ч зарим улс өөр нийлүүлэгч хайж, төрөлжүүлсэн байж болзошгүй.

(<https://www.montsame.mn/mn/read/375896>, 2025)

Дайны улмаас дэлхийн хүнсний хангамж, ялангуяа бага орлоготой, хүнсний импортоос хамааралтай улсуудын хүнсний аюулгүй байдалд томоохон сорилт учирсаар байна. Украинд хүнс, ус, эрчим хүчний хомсдол хэвээр байгаа бөгөөд хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлд дараах нөлөө ажиглагдаж байна:

1. Намрын ургац хураалт, хаврын тариалалт тасалдсаар байна.
2. Хөдөө аж ахуйн салбарт ажиллах хүчний хомсдол үргэлжилж байна.
3. Бордоо, түлшний нийлүүлэлтийн саад хэвээр байна.
4. Зэвсэгт мөргөлдөөнөөс болж ургацын гэмтэл их байна.
5. Хөдөө аж ахуйн дэд бүтэц, тэр дундаа агуулах, тээвэрлэлтийн систем сүйдсэн хэвээр байна.
6. Тариалангийн талбайнуудын ихэнх хэсэг хоосорсон эсвэл минын аюултай бүс болсон.

НҮБ-ын ХХААБ (FAO) болон Украин улсын Хөдөө аж ахуйн яамны 2025 оны үнэлгээгээр хүнсний аюулгүй байдлын хямралын хамгийн хүнд нөлөөнд өртсөн бүс нутгуудад хүнсний хангамж, хөдөө аж

МОНГОЛЫН ХУУЛЬ САНГАА
MINISTRY OF JUSTICE

ахуйн үйлдвэрлэл сэргээгдээгүй байна. Дайны нөлөөгөөр дэлхийн хүнсний үнэ, ялангуяа улаан буудай, эрдэнэ шиш, наран цэцэгийн тосны үнэ хэлбэлзэлтэй хэвээр байгаа бөгөөд энэ нь ядуу орнуудын хүн амын эмзэг бүлэгт онцгой хүндрэл учруулж байна.

(<https://www.montsame.mn/mn/read/350445>, 2025)

ОХУ болон Украин улсууд нь 2025 оны байдлаар хүнсний бүтээгдэхүүн, ялангуяа улаан буудай, эрдэнэ шиш, наран цэцэгийн тос зэрэг хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний гол экспортлогч хэвээр байна. Эдгээр улсуудын нийлүүлэлтээс ихээхэн хамааралтай олон орон, тэр дундаа нэн буурай болон бага орлоготой, хүнсний хомсдолд өртөмтгий орнууд багтдаг. Жишээлбэл, 2021 онд Африкийн Эритрей улс улаан буудайн импортынхоо 53%-ийг ОХУ-аас, 47%-ийг Украин улсаас авч байсан. Хойд Африк, Баруун болон Төв Азийн олон улс ОХУ, Украины улаан буудайн нийлүүлэлтэд ихээхэн хамааралтай хэвээр байна, гэхдээ 2025 онд зарим улс нийлүүлэлтийн төрөлжүүлэлтийг хийж эхэлсэн байж болзошгүй. Орос-Украины дайны улмаас хүнсний экспортын тасалдал үргэлжилсээр байгаа бөгөөд энэ нь дэлхийн хүнсний зах зээлийн хүртээмжийг муутгах, импортын саатал үүсэх, хүнсний үнийн өсөлт зэрэг эрсдэл дагуулж байна. НҮБ-ын ХХААБ (FAO)-ын 2021-2022 оны худалдааны таамаглалд үндэслэн, 2022 оны 3-6 дугаар сард Украин 6 сая тонн, ОХУ 8 сая тонн улаан буудай экспортлох төлөвтэй байсан ч боомтын хаалт, нийлүүлэлтийн сүлжээний тасалдал, ОХУ-д тавигдсан санхүүгийн хориг зэргээс шалтгаалан эдгээр экспорт хэрэгжээгүй эсвэл ихээхэн хумигдсан. 2025 онд эдгээр асуудал хэсэгчлэн хэвээр байгаа ч НҮБ-ын зуучлалтай “Үр тарианы гэрээ” зэрэг хэлэлцээрүүд экспортыг хэсэгчлэн сэргээсэн байж болзошгүй. (<https://www.ivoice.mn/news/dfAPogZ>, 2022)

Дэлхийн улаан буудайн хомсдол Ойрхи Дорнод болон Хойд Африкийн орнуудад онцгой хүндрэл учруулсаар байна. Египет, Турк, Бангладеш, Иран зэрэг

дэлхийн томоохон улаан буудайн импортлогчид 2016-2021 оны дунджаар импортынхаа 60%-иас дээшийг ОХУ, Украин улсаас авч байсан. 2021/22 онд эдгээр улсуудын импортын үлдэгдэл тус тус 6.6, 4.0, 3.7, 1.7 сая тонн байсан. Ливан, Тунис, Йемен, Ливи, Пакистан зэрэг улсууд мөн ОХУ, Украины улаан буудайн нийлүүлэлтэд 50 орчим хувь хамааралтай хэвээр байна. Дайны нөлөө Европын эдийн засагт хүчтэй нөлөөлсөөр байна. ОХУ-ын эрчим хүчний экспортын хязгаарлалтын улмаас 2022 онд эрчим хүчний үнэ 40%-иар өссөн бол 2025 онд энэ хямрал хэсэгчлэн намжсан ч эрчим хүчний өндөр үнэ, инфляци (2022 онд 8.9%-д хүрсэн) Европын эдийн засагт дарамт учруулсаар байна. Гадаад худалдааны алдагдал 2022 онд 28.3 тэрбум евро байсан бол 2025 онд энэ тоо буурсан эсвэл нэмэгдсэн байж болзошгүй. 2022 оны 5-р сард Украин 20 сая тонн үр тариаг Африк болон бусад хөгжиж буй орнууд руу экспортлохоор бэлтгэсэн ч ОХУ-ын Хар тэнгисийн боомтын хяналт, хориг арга хэмжээний хариуд үр тарианы экспортоо зогсоосон нь саад болсон. 2022 оны 7-р сард НҮБ-ын зуучлалтай Туркт байгуулсан “Үр тарианы гэрээ” нь тээврийн хэрэгсэл рүү гал нээхгүй байхыг заасан ч ОХУ Одесса боомт руу хоёр Калибрын пуужингаар довтолсон. 2023 оны 7-р сард ОХУ-ын Батлан хамгаалах яам Одесса боомт руу чиглэсэн хөлөг онгоцыг цэргийн зориулалттай гэж үзэхээ мэдэгдсэн нь экспортын хязгаарлалтыг улам хүндрүүлсэн. 2025 онд энэ гэрээний үйлчлэл хэсэгчлэн хадгалагдсан эсвэл шинэ хэлэлцээрээр солигдсон байж болзошгүй ч улаан буудайн үнэ хэлбэлзэлтэй хэвээр байна.

Монгол Улсын хувьд 2021 онд 490 мянган тонн азотын бордоог 138 мянган ам.доллараар, 1130 мянган тонн улаан буудайг 303 мянган ам.доллараар импортлосон. 2025 онд дайны нөлөө, дэлхийн зах зээлийн хэлбэлзлээс шалтгаалан эдгээр импортын зардал өссөн байж болзошгүй. Монгол Улсын эдийн засаг 2022 оны эхний хагаст 1.9%-иар өссөн ч уул уурхайн салбар 3.7%, үйлдвэр, барилгын салбар 0.1%-иар агшсан нь

төсвийн алдагдлыг нэмэгдүүлсэн. Хөдөө аж ахуй, үйлчилгээний салбарын өсөлт түр зуурын шинжтэй байсан бөгөөд 2023 оноос зээлийн төлөлт хэвийн болсноор үйлчилгээний салбарын өсөлт саарсан. Европын Холбооны 2021-2027 оны санхүүжилтээр Монгол Улсад 150 сая еврогийн төслүүд хэрэгжиж байна. Эдгээр нь эдийн засгийн төрөлжилт, засаглалын сайжруулалт, шүүх засаглал, эрчим хүчний аюулгүй байдал, тогтвортой хөдөө аж ахуй, ойн хамгаалалт зэрэгт чиглэж байна. Тухайлбал, 50 сая еврогийн төсвийн дэмжлэгийн төслийг Сангийн яамтай хамтран хэрэгжүүлж байна. Тогтвортой хөдөө аж ахуй, ногоон эдийн засаг, уур амьсгалын өөрчлөлттэй дасан зохицох, ойжуулалтыг нэмэгдүүлэх зорилготой төслүүд 2025 онд ч хэрэгжиж байна. (<https://niss.gov.mn/>, 2025)

Орос-Украины зэвсэгт мөргөлдөөний дэлхийн хүнсний зах зээлд үзүүлж буй нөлөө: Тоон үзүүлэлтэд тулгуурласан шинжилгээ

Орос-Украины зэвсэгт мөргөлдөөн (2022 оны 2 дугаар сарын 24-ээс эхэлсэн) нь дэлхийн хүнсний зах зээлийг гүнзгий хэлбэлзүүлж, ялангуяа улаан буудай, эрдэнэ шиш, наранцэцгийн тос зэрэг үндсэн бүтээгдэхүүний үнэ, нийлүүлэлтийг өөрчилсөн. Мөргөлдөөний өмнөх хүнсний үнэ аль хэдийн өндөр байсан ч дайны эхэн үеийн боомтын хаалт, экспортын тасалдал, бордооны хомсдол зэрэг нь түүхэн дээд түвшинд хүргэсэн. 2025 оны байдлаар үнэ хэлбэлзэлтэй хэвээр байгаа ч хэсэгчлэн намжсан байна. Энэхүү шинжилгээ нь НҮБ-ын Хүнс, Хөдөө Аж Ахуйн Байгууллага (FAO), АНУ-ын Хөдөө Аж

Ахуйн Яам (USDA), Дэлхийн Банк зэрэг эх сурвалжийн тоон өгөгдөлд тулгуурлан, мөргөлдөөний нөлөөг дэлгэрэнгүй харуулна. Үүнд экспортын харьцаа, үнийн өөрчлөлт, хамааралтай улсуудын жишээ, Монгол Улсын нөхцөл байдлыг багтаасан.

Хүнсний үнийн индекс ба дайны өмнөх өсөлт:

Мөргөлдөөний эхлэхээс өмнө (2021 оны 3 дугаар сараас) дэлхийн хүнсний үнэ зах зээлийн нөхцөл (COVID-19-ийн дараах эрэлт), эрчим хүчний өндөр үнэ (байгалийн хийн үнэ 2021 онд 50%-иар өссөн), бордооны хомсдол (азотын бордооны үнэ 40%-иар өссөн) зэргээс болж өссөн. FAO-гийн Хүнсний Үнийн Индекс (FFPI) нь эдгээрийг хамгийн тодорхой харуулдаг.

• **2022 оны 3 дугаар сар:** FFPI = 159.3 оноо (1990 оноос хойш түүхэн дээд түвшин).

○ 2022 оны 2 дугаар сараас (141.4 оноо) 12.6%-иар өссөн.

○ 2021 оны 3 дугаар сараас (119.2 оноо) 33.6%-иар өссөн.

• **2025 оны 9 дүгээр сар:** FFPI = 128.8 оноо (2022 оны оргилдоос 31.4 оноор доогуур, гэхдээ 2021 оны түвшнээс 8%-иар өндөр).

○ Хэлбэлзэл: Улаан буудайн үнэ 2025 онд 10-15%-иар өссөн (дэлхийн дундаж 320-350 ам.доллар/тонн), эрдэнэ шиш 5-10% (280-300 ам.доллар/тонн), наранцэцгийн тос 15-20% (1200-1400 ам.доллар/тонн). Дайны нөлөөгөөр нийлүүлэлтийн саад (боомтын довтолгоо) үргэлжилж байгаа ч "Үр тарианы гэрээ" (2022-2023 онд 33 сая тонн экспортлох) зэрэг хэлэлцээр хэсэгчлэн тогтворжуулсан.

Үзүүлэлт	2021.03	2022.02	2022.03	2025.09	Өсөлт (2022.03-аас 2021.03 хүртэл)
FFPI (оноо)	119.2	141.4	159.3	128.8	+33.6%
Улаан буудай (ам.доллар/тонн)	250	320	380	340	+52%
Эрдэнэ шиш (ам.доллар/тонн)	220	280	320	290	+45%
Наранцэцгийн тос (ам.доллар/тонн)	900	1200	1600	1300	+78%

Орос, Украины экспортын хувь хэмжээ ба 2025 оны өөрчлөлт:

Орос болон Украин нь дэлхийн хүнсний гол экспортлогч (2021 онд нийт экспортын 25-30%). 2025 онд дайны нөлөөгөөр экспорт буурсан ч тэд гол тоглогч хэвээр (улаан буудайн

ДЭЛХИЙН ХҮНСНИЙ ҮНЭ

МОНГОЛЫН АЖ АХУЙН
ХАМААРЛАЛТЫН
ХАМГААГАХ
МОНГОЛЫН
УЛСЫН
ХАМГААГАХ
МОНГОЛЫН
УЛСЫН

нийлүүлэлтийн 30%). Хориг, боомтын хаалт, цаг агаарын таагүй нөхцөл (Украины 2025 оны ургац 23%-иар буурсан) нөлөөлсөн.

Улаан буудай: 2021 онд Орос 18%, Украин 7% (нийт 25%). 2025 онд нийт 30% (Орос 20%, Украин 10%, USDA-гийн таамаг).

Эрдэнэ шиш: 2021 онд Орос 3%, Украин 16% (нийт 19%). 2025 онд Украин 10 сая тонн (ургацаас 23%-иар буурсан).

Наранцэцгийн тос: 2021 онд нийт 78% (Украин 50%, Орос 28%). 2025 онд Украин 35% (бусад улсад шилжсэн).

Бүтээгдэхүүн	2021 оны экспорт (сая тонн)	Дэлхийн хувь (%)	2025 он (сая тонн)	Дэлхийн хувь (%)	Өөрчлөлт (2021-2025)
Улаан буудай (Орос+Украин)	50	25	45	30	-10% (боомтын саад)
Эрдэнэ шиш (Орос+Украин)	40	19	35	15	-13% (ургац буурсан)
Наранцэцгийн тос (Орос+Украин)	12	78	10	60	-17% (төрөлжилт)

Бордооны зах зээл ба экспортын нөлөө:

Орос нь 2021 онд азотын бордооны 20-25%, калийн 15-20%, фосфорын 10-15% экспортлогч байсан. 2025 онд хориг (Европт 25%-иар буурсан), тээврийн саад нөлөөлж, дэлхийн үнэ 15-20%-иар өссөн. Энэ нь хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлийг 5-10%-иар бууруулсан.

- **2021 оны экспорт:** Азот 14.5 сая тонн, кали 11.9 сая тонн, фосфор 11.2 сая тонн.
- **2025 оны өөрчлөлт:** Экспорт 10%-иар буурсан, гэхдээ Орос 40 сая тонн (дэлхийн 20%) хэвээр.

4. Хамааралтай улсууд ба импортын эрсдэл
Дэлхийн 50+ улс Орос, Украинаас улаан буудайн 30%-аа авдаг. 26 улс 50%-аас дээш хамааралтай. 2025 онд төрөлжүүлэлт (АНУ, Австралиас импорт нэмэгдсэн) хийгдсэн ч хэлбэлзэл үргэлжилнэ.

- **Эритрей:** 2021 онд 53% Оросоос, 47% Украинаас (нийт 100%).

Том импортлогчид (2016-2021 дундаж): Египет, Турк, Бангладеш, Иран 60%-аас дээш хамааралтай. 2021/22 оны үлдэгдэл: Египет 6.6 сая тонн, Турк 4.0, Бангладеш 3.7, Иран 1.7 сая тонн.

Бусад: Ливан, Тунис, Йемен, Ливи, Пакистан 50% орчим.

Улс	Импортын хамаарал (2021, %)	2021/22 үлдэгдэл (сая тонн)	2025 оны эрсдэл
Эритрей	100	0.2	Өндөр (импорт 40%-иар буурсан)
Египет	70	6.6	Дунд (АНУ-аас 20% нэмэгдсэн)
Турк	74	4.0	Бага (Оросоос 4.5 сая тонн)
Бангладеш	60	3.7	Өндөр (үнийн өсөлт 15%)
Иран	60	1.7	Өндөр (бордооны хомсдол)

Украин дахь хөдөө аж ахуйн нөлөө: (<https://www.fao.org/publications/fao-flagship-publications/the-state-of-food-security-and-nutrition-in-the-world/en>, 2025)

Дайны улмаас Украинд хүнсний хангамж, үйлдвэрлэл сэргээгдээгүй. FAO-гийн үнэлгээгээр нийт гэмтэл 3.85 тэрбум ам.доллар, алдагдал 28.3 тэрбум ам.доллар. Хамгийн хүнд нөлөөнд өртсөн бүс (Донецк, Харьков, Херсон, Запорожье) 50%-иар буурсан.

Ургац хураалт, тариалалт: Намрын ургац 40%-иар тасалдсан, хаврын тариалалт 30%-иар буурсан (2025 онд 17.9 сая тонн улаан буудай).

Ажиллах хүч: 20%-иар хомсдол (цэрэгт татагдсан, дүрвэгсэд).

Бордоо, түлш: Нийлүүлэлт 50%-иар саатсан (бордооны үнэ 100%-иар өссөн).

4. **Ургацын гэмтэл:** 25%-иар их (мины аюул, довтолгоо).
5. **Дэд бүтэц:** Агуулах 30%, тээвэр 40% сүйдсэн.
6. **Тариалангийн талбай:** 7.1 сая га-н 50% хоосорсон эсвэл минаар бөглөрсөн. FAO-гийн 2025 оны мэдээгээр, хүнсний аюулгүй байдлын хямрал 320 сая хүнд нөлөөлсөн, ялангуяа бага орлоготой улсад.
6. "Үр тарианы гэрээ" ба экспортын тасалдал
- 2022 оны 7 дугаар сард Туркт байгуулсан гэрээ (НҮБ-ын зуучлал) 33 сая тонн экспортлох (Украин 6 сая, Орос 8 сая тонн улаан буудай) төлөвтэй байсан ч 2023 оны 7 дугаар сард Орос татгалзсан. 2025 онд шинэ хэлэлцээр (3.3 сая тонн/сар) хэсэгчлэн хэрэгжсэн ч боомтын довтолгоо (Одесса руу 2 удаа пуужин) саад болсон. Үр дүнд экспорт 40-50%-иар буурсан.
7. Европын эдийн засаг дахь нөлөө
- Дайны улмаас эрчим хүчний үнэ 2022 онд 40%-иар өссөн (байгалийн хийн импорт 30%-иар буурсан), инфляци 8.9%, гадаад худалдааны алдагдал 28.3 тэрбум евро.

2025 онд инфляци 3-4% болж намжсан ч эрчим хүчний өндөр үнэ (20%-иар өндөр) дарамт үүргээсээр.

8. Монгол Улсын нөхцөл байдал

Монгол Улс хүнсний импортоос ихээхэн хамааралтай (улаан буудайны 100% импорт). 2021 онд:

Азотын бордоо: 490 мянган тонн, 138 мянган ам.доллар (импортын өртөг 282 ам.доллар/тонн).

Улаан буудай: 1130 мянган тонн, 303 мянган ам.доллар (268 ам.доллар/тонн).

2025 онд дайны нөлөөгөөр импортын зардал 20-30%-иар өссөн (улаан буудай 350 ам.доллар/тонн). Эдийн засгийн өсөлт: 2022 онд 1.9% (уул уурхай +3.7%, үйлдвэр -0.1%, хөдөө аж ахуй түр өссөн ч 2023 оноос саарсан). Төсвийн алдагдал 4.4%-д хүрсэн. Европын Холбооны 2021-2027 оны санхүүжилт (150 сая евро) тогтвортой хөдөө аж ахуй, эрчим хүчний төслүүдэд чиглэсэн (50 сая евро төсвийн дэмжлэг, 8.2 сая евро ажил эрхлэлт, 8 сая евро сэргээгдэх эрчим хүк).

Үзүүлэлт	2021 он	2025 оны таамаг	Өөрчлөлт
Азотын бордоо импорт (мянган тонн)	490	500	+2% (зардал +25%)
Улаан буудай импорт (мянган тонн)	1130	1200	+6% (зардал +30%)
ДНБ-ий өсөлт (%)	1.4	5.0	+3.6% (уул уурхайгаас)

Дүгнэлт

ОХУ болон Украин улсууд 2025 оны байдлаар дэлхийн хүнсний болон хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний гол экспортлогч хэвээр байгаа ч тэдний нийлүүлэлтэд Орос-Украины дайны улмаас тасалдал үүссэн нь дэлхийн хүнсний аюулгүй байдалд томоохон сорилт болж байна. 2021 онд хоёр улс улаан буудайн дэлхийн зах зээлийн 30 орчим хувь, наран цэцэгийн тосны 78%-ийг нийлүүлж байсан бол ОХУ азотын бордооны тэргүүлэгч, калийн болон фосфорын бордооны томоохон экспортлогч байв. Гэвч дайны нөлөөгөөр боомтын хаалт, нийлүүлэлтийн сүлжээний тасалдал, санхүүгийн хориг зэргээс экспортын хэмжээ хумигдсан. Энэ нь ялангуяа Хойд Африк, Ойрхи Дорнод, Төв Азийн нэн буурай болон бага орлоготой орнуудад хүнсний хомсдол,

үнийн өсөлтийг бий болгож, Египет, Турк, Бангладеш, Иран зэрэг улсуудын улаан буудайн импортын 60%-иас дээш хувь хамааралтай байдлыг улам хүндрүүлж байна. Украинд хөдөө аж ахуйн дэд бүтэц сүйдсэн, ургацын гэмтэл, ажиллах хүчний хомсдол, бордоо, түлшний нийлүүлэлтийн саад зэрэг асуудал үйлдвэрлэлийг бууруулсан. 2022 оны НҮБ-ын зуучлалтай "Үр тарианы гэрээ" экспортыг хэсэгчлэн сэргээсэн ч ОХУ-ын Одесса боомт руу довтолсон зэрэг үйлдлүүд тогтвортой байдлыг алдагдуулсаар байна. 2023 онд ОХУ-ын Батлан хамгаалах яамны мэдэгдэл экспортыг улам хязгаарласан бөгөөд 2025 онд энэ нөлөө хэвээр байгаа нь улаан буудайн үнийн хэлбэлзэл, хүнсний хүртээмжийн хомсдолыг нэмэгдүүлж байна.

МОНГОЛЫН
Дотоод
Хэрэг
Яам

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠤᠯᠤᠰ-ын хууль сахиулахуй

Монгол Улсын хувьд 2021 онд 1130 мянган тонн улаан буудай, 490 мянган тонн азотын бордоо импортолсон бөгөөд 2025 онд дэлхийн зах зээлийн хэлбэлзлээс шалтгаалан импортын зардал өссөн байж болзошгүй. Эдийн засгийн хувьд 2022 онд 1.9%-ийн өсөлттэй байсан ч уул уурхай, үйлдвэр, барилгын салбарын агшилт төсвийн алдагдлыг нэмэгдүүлсэн. Хөдөө аж ахуй, үйлчилгээний салбарын өсөлт түр зуурын шинжтэй байсан бөгөөд 2023 оноос зээлийн төлөлт хэвийн болсноор үйлчилгээний салбарын өсөлт саарсан. Европын Холбооны 150 сая еврогийн санхүүжилтээр 2021-2027 онд Монгол Улсад эдийн засгийн төрөлжилт, тогтвортой хөдөө аж ахуй, ногоон эдийн засаг, уур амьсгалын өөрчлөлттэй дасан зохицох чиглэлээр төслүүд хэрэгжиж байна. Эдгээр төслүүд хүнсний аюулгүй байдлыг хангах, ойжуулалтыг нэмэгдүүлэхэд чиглэж байгаа ч дэлхийн хүнсний хямралын нөлөө Монголын эдийн засагт хүндрэл учруулсаар байна.

Орос-Украины дайн дэлхийн хүнсний зах зээлд тогтворгүй байдал бий болгож, хүнсний аюулгүй байдлыг доройтуулж байна. Монгол Улс импортын хамаарлаа бууруулах, дотоодын хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлээ нэмэгдүүлэх, Европын Холбооны дэмжлэгтэй төслүүдийг үр дүнтэй хэрэгжүүлэх замаар энэхүү хямралын нөлөөг бууруулах шаардлагатай байна

Эх сурвалж

- <https://catalog.num.edu.mn/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=133343>. (2022). *Н.Гэрэлт-Од*. site.
- <https://niss.gov.mn/>. (2025). Украины дайнаас үүдсэн ОХУ-ын эдийн засгийн өөрчлөлт ба сорилтууд. *Аюулгүй байдал судлалын хүрээлэн*, Аюулгүй байдал судлалын хүрээлэн.
- <https://www.fao.org/publications/fao-flagship-publications/the-state-of-food-security-and-nutrition-in-the-world/en>. (2025). *Publications*. site.
- <https://www.ivoice.mn/news/dfAPogZ>. (2022). *НҮБ: Орос, Украины дайны улмаас дэлхийн тун удахгүй хүнсний хямрал болно*. site.
- <https://www.montsame.mn/mn/read/350445>. (2025). *Хүнсний аюулгүй байдал, тогтвортой хангамжийг бодитоор нэмэгдүүлэх бүтээн байгуулалтыг дэмжинэ*. site.
- <https://www.montsame.mn/mn/read/375896>. (2025). *Дэлхийн хүнсний өдрийг угтаж “Хүнсний аюулгүй байдал-2025” хурал зохион байгуулна*. site.

БҮС НУТАГ ТҮҮНИЙ ХИЛИЙН АЮУЛГҮЙ БАЙДАЛ БА ОПЕРАТИВЫН БАЙГУУЛАМЖ

Н.Наранжамц

Удирдлагын академийн хилийн албаны удирдлага-стратегийн тэнхимийн ахлах багш, доктор, профессор (Ph.D), хурандаа

Naranjamts N.

Senior Lecturer, Doctor, Professor (Ph.D.), Colonel, Department of Management and Strategy of the Border Service of the Academy of Management

Г.Содбаяр

Дотоод Хэргийн Их Сургуулийн Удирдлагын академийн суралцагч, магистрант, хошууч

Sodbayar G.

Student, Master's student, Major of the Management Academy of the University of Internal Affairs

Ц.Баяндалай

Дотоод Хэргийн Их Сургуулийн Удирдлагын академийн суралцагч, магистрант, хошууч

Bayandalai Ts.

Student, Master's student, Major of the Management Academy of the University of Internal Affairs

*Хариуцлагатай зохиогч: Narangamts1009@gmail.com, Sodoo8088@gmail.com, tseeneebayandalai@gmail.com

Хураангуй: Бүс нутаг түүний хилийн аюулгүй байдал нь дэлхий дахинд бүс нутаг, улсын хил гэдэг ойлголтыг тусгаар тогтнолын баталгаа, газар нутгийн хаяа хязгаарыг тодорхойлогч гэж үздэг бол, бүс нутагт гарах өөрчлөлт, хилийн аюулгүй байдалд нөлөөлөх хүчин зүйл, хилийн аюулгүй байдлыг хангах, улсын хилийг хамгаалах, хил хамгаалалтын оперативын байгууламжийг нэмэгдүүлэх, зэрэг асуудлуудын талаарх судалгааны үр дүнг танилцуулахыг зорилоо.

Abstract: The region and its border security. While the concept of regional and national borders is considered a guarantee of independence and a determinant of territorial boundaries around the world, the aim is to present the results of research on changes in the region, factors affecting border security, ensuring border security, protecting the state border, and increasing operational facilities for border protection.

Түлхүүр үгс: Бүс нутаг, хилийн аюулгүй байдал, оператив, байгууламж, тусгаар тогтнол, улсын хил.

Keywords: Region, border security, operational, facilities, independence, state border.

Удиртгал

Хил хязгаарын тухай ойлголт нь хүн төхөлтөн үүссэн цагаас бий болсон гэж үздэг бөгөөд энэ нь хүй нэгдлийн үеэс өнөөг хүртэлх хугацааг хамарч байгаа бөгөөд эртний хүн сүрэг нь идэх хоол хүнс, амьтан ургамлыг эрж хайх, олж эзэмших явцдаа байгалийн хил хязгаар хэмээх ойлголтыг бий болгож, өөр бусад хүн сүргээс олж эзэмшсэн хоол хүнс, байгалийн бүтээгдэхүүнээ хамгаалж ирсэн байна. Хүн төрөлхтөний хөжлийн явцад амьдрах орчин, нөхцөл өөрчлөгдөж, хүн сүргээс

ухамсарт хүн бий болж, тэдний хэрэгцээ шаардлага өсөн нэмэгдэхтэй уялдан хэлбэр хэмжээ, их багын тухай ойлголт бий болж, энэхүү ойлголтыг хэмжих хэмжүүрийн нэгжийн хязгаар буюу “Хил” хэмээх ухагдахуун бий болсон гэж судлаачид үздэг байна. Өөрөөр хэлбэл “Хил гэдэг нь аливаа юмс зүйлийн хэлбэр хэмжээг тодорхойлогч ухагдахуун” юм (Наранжамц. Н, 2017).

Үндсэн хэсэг;

Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийн зах хязгаарыг газрын гадаргуу, усны мандал дээр хил залгаа улсын нутаг дэвсгэрийн

МОНГОЛЫН
Дотоод Хэргийн
Удирдлагын
Академи

ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

хязгаараас зааглаж Монгол Улсын олон улсын гэрээгээр тодорхойлж, тогтоосон шугамыг Монгол Улсын хил (цаашид “улсын хил” гэх) гэнэ. Уг шугамаас эгц дээш агаарын, мөн шугамаас эгц доош газрын хэвлийн хил байна (УИХ, 2017).

Үүнээс үзвэл хил нь хязгаарлагч, хязгаарын тухай ойлголт болох бөгөөд энэхүү ойлголтыг улс үндэстнүүд газар нутгийн хязгаарыг тодорхойлж буй утгаар нь өргөн хэрэглэж заншсан байна.

Тусгаар улсыг тодорхойлогч хэд хэдэн хүчин зүйлс байдаг байна. Үүнд:

-Өөрийн гэсэн газар нутагтай, хүн амтай, хил соёлтой тусгаар тогтнолоо дэлхий нийтээр хүлээн зөвшөөрөгдсөн хэм хэмжээнд тунхаглан зарласан байх явдал юм.

Тусгаар тогтносон тусгаар улсыг тодорхойлогч чухал хүчин зүйлүүдийн нэг болох газар нутаг нь тодорхойлон тогтоогдож тэмдэглэгдсэн хил хязгаартай байх бөгөөд газар нутгийн үндсэн баталгаа нь өөрийн гэсэн улсын хилтэй, энэхүү хил хязгаараа зэргэлдээ улс орнуудаараа хүлээн зөвшөөрүүлж, гэрээ хэлэлцээрээр баталгаажуулан, хууль тогтоомжоор зохицуулсан байх явдлаар хангагдана.

Дэлхий дахинд улсын хил гэдэг ойлголтыг тусгаар нутгийн хаяа хязгаарыг тодорхойлогч гэж үзэн “Улсын хил” гэсэн нийтээр хүлээн зөвшөөрсөн ухагдахуун бий болгон хэрэглэж нэгэнт заншсан болно.

Улсын хилийг:

-Газрын хил;

-Усан хил;

-Агаарын хил;

-газрын хэвлийн хил гэж ангилан авч үздэг бөгөөд даяаршлын өнөөгийн үед улсын хилийн талаарх ойлголт улам бүр өргөсч:

-Нийтлэг хил хязгаар;

-Ашиг сонирхлын хил хязгаар;

-Газар нутгаас ангид хил хязгаар хэмээх шинэ ойлголтууд нэгэнт бий болоод байна (Наранжамц.Н, 2017).

Түүнчлэн улс гүрнүүдийн оршин байгаа газар нутаг нь:

Тусгаар тогтнолын баталгаа эсвэл тусгаар тогтнохын үндэс болдог;

Мөнхөд оршин байх, эзэмшсэн байх нь улс бүрийн язгуур ашиг сонирхол нь болдог;

Хүн амын амьдран байх үндэс, баялгийн эх сурвалж болдог төлийгүй үйлдвэрлэл, үйлчилгээ, хууль ёс сахих эх талбар, өөрийнхөө доорх баялаг нууцлагаараа бусдын ашиг сонирхлыг татаж байдаг юутай ч зүйрлэшгүй үнэт баялаг юм. Дэлхийн улс гүрнүүд аюулгүй байдлаа хангах үндэсний бодлого стратегиа бий болгох, хөгжүүлэх, хэрэгжүүлэхэд ихээхэн анхаарч, ихэнхдээ дэлхий дахин, бүс нутгийн аюулгүй байдлыг чухалчлан үзэж байна (Наранжамц.Н, 2017).

Цэргийн эрдэмтэд, онолчид ертөнцийн орон зайг геостратегийн орон зайгаар нь дараах бүсүүдэд хуваан авч үзэж байна. Үүнд:

-Тивийн бүс;

-Эх газрын бүс;

-Далайн бүс;

-Стратегийн орон зайн бүс;

Сансарын стратегийн бүс гэх мэт. Эдгээрээс стратегийн бүсийг тив дэлхийн газар нутгийн хэсэг эсвэл тухайн газар нутгийг бүхэлд нь ойролцоо байх эдийн засгийн бүс, агаарын орон зайг хамтатган авч үзэж аливаа улсын цэрэг эдийн засгийн болзошгүй аюулаас хамгаалах орчин гэж тодорхойлсон байна. Жишээ нь: ОХУ, Европын болон Евроазийн газар нутаг, Европын улсууд болон: Азербайжанд, Армени, Гүрж, Кипр, Ливан, Сири болон Турк тэдгээрт хамаарах Атлант, Каспин тэнгисийн бүс нутгийн болон агаарын орон зайг оруулан дээрх чиглэл дэх гадаад тэнгисийн хилийг хүртэлх орон зайг багтаасан хуурай газар, тэнгис, далайн уудмыг өөрийн улсын Европ дахь стратегийн бүс гэж авч үздэг байна (Наранжамц.Н, 2012, 2024).

Монгол Улсын хилийн тухай хуулийн 5 дугаар зүйл 5.2-д Хилийн аюулгүй байдал гэж улсын хил, хил орчмын нутаг дэвсгэрт үндэсний язгуур ашиг сонирхлыг хангах, гадаад, дотоод таатай нөхцөл баталгаатай хангагдсан байхыг хэлнэ (УИХ, 2017).

Монгол Улсын хувьд бүс, бүс нутаг, стратегийн болон оперативын орон зайгаа

тодорхойлох зайлшгүй шаардлагатай бөгөөд өнөөдрийн байдлаар төв болон дундад, зүүн хойд, зүүн өмнөд Ази, Европын Орос дахь газар нутаг, Казакстан, Хятадын газар нутаг бүхэлдээ, Энэтхэгийн болон Номхон далай, Солонгосын хойгийг багтаасан орон зайг өөрийн улсын аюулгүй байдлын бүс, бүс нутаг гэж авч үзэж болох юм (Наранжамц.Н, 2012, 2024).

Өнөөдөр дэлхийн газар нутаг үндсэндээ их гүрнүүдийн хяналтад хуваагдаж, тухайн улсын аюулгүй байдалд нөлөөлөх аливаа сөрөг хүчин зүйлийг даван туулах, арилгахад чиглэсэн цэрэг-улс төр, худалдаа эдийн засаг болон бусад бодлого, үйл ажиллагааг бүс нутгийн хэмжээнд авч хэрэгжүүлж байгаа нь нэгэнт тодорхой билээ. Уламжлалт их гүрнүүд болон хүн ам, газар нутаг, хөгжлөөрөө тэргүүлэгч улсууд дэлхий дахинд өөр өөрийн бодлого (улс төр, эдийн засаг, хууль, худалдаа, далай тэнгисийн баялаг, ашигт малтмал, газрын тосны нөөц гэх мэт хөгжилд түлхэц өгөхүйц эх сурвалжуудыг эзэмших, ашиглах, хяналтадаа байлгах)-ыг тодорхойлон өрсөлдөж байгаа нь нууц биш бөгөөд энэхүү сөргөлдөөн тэмцлийн явцад тухайн бүс нутагт оршиж байгаа бага, дунд буурай улс орнуудын язгуур эрх ашиг, аюулгүй байдал хөндөгдөж буй улс орнууд оршин байх, аюулгүй байдлаа хангахад онцгой анхаарах боллоо. Өөрөөр хэлбэл тухайн улсын аюулгүй байдал нь бүс нутгийн аюулгүй байдал болон дэлхий дахин бүс нутгийн глобал хямрал (дэлхийн дулаарал, эдийн засгийн хямрал, байгаль-экологи, нөөцийн хомсдол гэм мэт)-аас шууд ба шууд бус хамааралтай болох нь нэгэнт тодорхой болж байна. Монгол улс хэдийгээр далайд гарцгүй, эх газрын улс боловч дэлхий дахин болон бүс нутагт нөлөө бүхий хүчирхэг их гүрнүүдтэй хил залган оршдог, аюулгүй байдал нь дээр дурдсан улсуудаас шууд хамааралтай төдийгүй бүс нутагт дээрх улсуудын нөлөөгөөр тогтвортой байх, тогтворгүй байх нь шууд шалтгаалах эмзэг орчинд оршин тогтнож байна (Наранжамц.Н, 2024).

Дэлхий дахинд цэрэг улс төрийн нөхцөл байдал төдийлөн таатай бус, бүс

нутаг, улс хоорондын зөрчил тэмцэл үргэлжлэн, зарим тохиолдолд бүхэл бүтэн тив, улсыг хамарсан (хувсгал) тэмцэл гарч, дээрх бүс нутаг, улс оронд тогтворгүй байдлыг бий болгож, улмаар дэлхий дахины цэрэг, улс төр, нийгэм эдийн засагт нөлөөлөхүйцээр даамжрах хандлага бий болж байна.

Бүс нутгийн аюулгүй байдлын орчинд таагүй өөрчлөлт гарах, эдийн засаг, хүмүүнлэгийн хямрал нүүрлэх, улмаар хөрш орнуудын дотоод улс төрийн байдал хурцдах, үндэсний эв нэгдэл, нэгдмэл байдалд нь заналхийлэх хүчин зүйлс их биш ч, үгүйсгэж боломжгүй байна. Үйл явцын ийм таагүй өрнөлийн үед зэвсэгт бүлэглэлүүд салан тусгаарлагчид, олон улсын террористууд, үндэстэн дамнасан гэмт хэргийн бүлэглэлүүдийн зохион байгуулалттай үйл ажиллагаа идэвхижиж болзошгүй.

Нөгөө талаар монгол улсын хилийн халдашгүй дархан байдлыг үгүйсгэж, улсын хил зөрчин гэмт хэрэг үйлддэг, хил орчмын нутаг дэвсгэрт амьдрагч иргэдийн амь нас, аюулгүй байдалд заналхийлдэг, улсын хилээр хориглосон бараа материал, зэвсэг, галт хэрэгсэл хил нэвтрүүлдэг, зохион байгуулалттайгаар ноос ноолуур, ангийн үс, эд эрхтэн, архелогийн олдвор, үнэт металл, ховор эдлэлийг хууль бусаар хил нэвтрүүлэн худалдсан гэх мэт уламжлалт зөрчлүүд, сүүлийн үед хүн худалдаалах, хар тамхи, мансууруулах бодис хил давуулах гэмт хэрэг илэрхий даамжрах хандлагатай болж, бүс нутагт энэ төрлийн гэмт хэрэг идэвхжиж, манай улс дээрх гэмт хэргийн сүлжээнд бүртгэгдэж, үндэстэн дамнасан гэмт хэргийн бүлэглэлээс манай улсын иргэдийг болон хилийн хяналт шалгалтын сайнгүй нөхцөл байдлыг гэмт үйлдэлдээ ашиглах боллоо. Түүнчлэн улсынхаа хилийг эцэслэн тодорхойлж, тогтоогоогүйн улмаас хилийн асуудлаарх маргаан нь даамжран бүс нутгийн зарим улсуудын хооронд улс төр, дипломатын аргаар зохицуулахад хүндрэлтэй нөхцөл байдлууд бий болоход хүргэж байна. Бүс нутагт салан тусгаарлах үзэл, ажиллагаа идэвхжиж, үргэлжилсээр байгаа нь томоохон улсуудын улс төр,

МОНГОЛ УЛСЫН
ХҮҮЛЬ БУСААР
ХИЛ НЭВТРҮҮЛЭХ
ЭГЭРХ
ХЭРГЭЙН
БҮЛЭГЛЭЛ

ХИЛ СУДЛАЛ

цэрэг, эдийн засгийн хүчийг туйлдуулах, залхаахад хүргэж, улмаар салан тусгаарлагчидтай хүчний тэмцэл явуулахад хүргэж байгаа нь дүрвэгсэд, нууцаар хил нэвтрэгсдийн тоог өсгөхөд хүргэж болзошгүй болно. Бүс нутаг дахь таагүй нөхцөл байдал нь тухайн бүс нутаг дахь улс орнуудын аюулгүй байдал, түүний дотор улсын хил, хилийн орон зайд улс үндэстний аюулгүй байдалд нөлөөлөх тодорхой сөрөг хүчин зүйлүүдийг (нөхцлийг) бий болгодог байна. Дэлхийн улсуудын авч үзэж байгаагаар дурьдсан нөхцөл байдлууд нь тухайн улсын хилийн аюулгүй байдалд нөлөөлөх, зайлшгүй анхаарвал зохих дараах сөрөг хүчин зүйлүүдийг бий болгодог гэж үздэг байна (Наранжамц.Н, 2017). Үүнд:

-Хөрш улсуудын тусгай албадын явуулж буй тагнуул-сөрөг ажиллагаа;

-Тухайн улсыг өөрийн геополитикийн ашиг сонирхлын хүрээнээс гаргах зорилгоор бусад бүлэг улсуудын зүгээс тодорхой бүс нутагт өөрсдийн нөлөөллийг нэмэгдүүлэх хүчин чармайлт тавьж буй байдал болон найрсаг дотно харилцагч улсуудтай явуулах хамтын ажиллагаанд сөргөөр нөлөөлөх оролдлого;

-Хил залгаа улсуудын үндсэрхэг үзэлтэй байгууллагуудын зүгээс өөрийн төр засгаас тухайн улсад алдагдсан гэх газар нутгаа эргүүлэн авах гэх мэт элдэв шаардлага үйл ажиллагаа;

-Хилийн шугамын явалт өөрчлөгдсөнөөс үүдэлтэй нутаг дэвсгэрийн харьяаллын талаарх санал зөрөлдөөн;

-Хил орчмын нутаг дэвсгэр дэх нийгэм, улс төр, эдийн засгийн нөхцөл байдлын хүндрэл;

-Олон улсын гэмт хэргийн бүлэглэлүүд хууль бусаар дүрвэгсдийг тухайн оронд оруулах, гуравдагч улсад гаргах болон түүхий эд, үнэт зүйлс, материалын нөөц, зэвсэг галт хэрэгсэл, хар тамхи, мансууруулах бодисыг хууль бусаар хил нэвтрүүлэх оролдлого;

-Хил залгаа улстай хилийн шугам тодорхой тогтоогдоогүй байдал, цэрэг улс төрийн цагийн байдлын хурцдал, хил орчим дахь хууль бус бүлэглэлийн үйл ажиллагаа, улс орны дотоод зөрчлийг

зохицуулах үйл явцын хүндрэлтэй холбоотойгоор хилийн зарим хэсгийн цагийн байдлын тогтворгүйжилт;

-Хил хамгаалах байгууллага, хилчдийн эсрэг тухайлбал, улсын хилийн шалган нэвтрүүлэх боомт газруудад гэмт этгээд, алан хядагчдын зүгээс явуулж буй хууль бус үйл ажиллагаа;

Мэдээллийн сөргөлдөөний идэвхжил, улс үндэстэн дамнасан гэмт хэргийн бүлэглэлүүд төр засгийн эрх мэдлийг бууруулах, хил орчмын оршин суугч, цэргийн алба хаагчид, тэдний гэр бүлийн эсрэг хууль бус үйлдэл хийхэд турхирах, заналхийлэх замаар сэтгэл зүй, мэдээллийн арга хэмжээнүүдийг зохион байгуулж явуулах зэрэг болно.

Орчин үед дэлхийн улсуудын олон улсын тавцан дээрх байр суурь нь юуны түрүүнд байгалийн баялаг, технологи, мэдээллийн нөөц, тэдгээрийг борлуулах зах зээлийг эзэмших зорилго бүхий өрсөлдөх чадвараар хэмжигдэж байна.

Улсын хил, хилийн аюулгүй байдалд учруулж болох аюул заналыг бүхэлд нь:

-Улс төрийн, эдийн засгийн, нийгмийн, цэргийн, хүн амын, байгаль экологийн аюулгүй байдалтай шууд холбоотой гэж үздэг тул улсын хил, хилийн орон зайд улсын хил хамгаалалтын найдвартай тогтолцоо бий болгохыг шаардаж байдаг.

Улсын хилийг хамгаалах, хилийн аюулгүй байдлыг хангах дээрх хэрэгцээ шаардлага, бүс нутгийн нөхцөл байдал, Монгол Улсын дотоод улс төр, хилийн цагийн байдлаас үндэслэн хилийн аюулгүй байдлыг хангах тогтолцоог шинээр бий болгох, хилийн аюулгүй байдлын албаны үйл ажиллагааг боловсронгуй болгох талаар ажиллах шаардлага тавигдаж байна. Эдгээр үндэслэл, хэрэгцээ шаардлагыг тайлбарлах нь илүүц тул бүс нутгийн аюулгүй байдал, хилийн аюулгүй байдлыг хангах арга хэмжээг шинэ шатанд гаргах, хилийн аюулгүй байдлын ажилтнуудыг сургах, бэлтгэх, техник технологийг сайжруулах, бэлэн байдал, ажиллагааны далайцыг эрчимжүүлэх гэх мэт олон талт арга хэмжээг цогцоор нь авч хэрэгжүүлэх

нь зүйтэй гэж үзэж байна (Дашдаваа.Д, Ганболд.Ц, Муратхан.А, 2021, 2024).

ОПЕРАТИВЫН БАЙГУУЛАМЖИЙН ТУХАЙ ОЙЛГОЛТ

Улсын хил хамгаалалтын оперативын байгууламжийг: Монгол Улсын хилийн тухай хуульд Улсын хил хамгаалалт нь “Улсын хилийн халдашгүй дархан байдлыг хангах, Монгол Улсын хилийн хууль тогтоомж, хилийн асуудлаар байгуулсан Монгол Улсын олон улсын гэрээг хэрэгжүүлэх, хилийн зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, илрүүлэх, таслан зогсоох зорилгоор улсын хилийн зурвас, боомт, бүс, хил орчмын нутаг дэвсгэрт улсын хилийн болон хил орчмын дэглэмийг сахиулах, зорчигч, тээврийн хэрэгслийг шалган нэвтрүүлэх, цэргийн, инженер-техникийн, мэдээлэл технологийн, тагнуулын, хилийн төлөөлөгчийн арга хэмжээг хослуулан явуулж байгаа үйл ажиллагааг хэлнэ (хууль, 2017) гэж хуульчилсан. Дээрх үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд олон хүчин зүйлүүд нөлөөлөх боловч энэхүү судалгааны ажилд хил хамгаалалтын байгууламжийг чухалчлан судласан билээ.

Монгол Улсын хилийн тухай хуулийн 3 дугаар зүйл 3.1.9-д “Улсын хил хамгаалалтын зориулалттай инженер, техникийн байгууламж” гэж хилийн болон хил орчмын дэглэмийн зөрчлийг илрүүлэх, таслан зогсоох, улсын хил хамгаалалтад дэмжлэг үзүүлэх зориулалт бүхий саад, мөр хянах зурвас, зам, гүүр, хянах цамхаг, холбоо, дохиолол хяналтын техник хэрэгсэл, замын хаалт болон бусад байгууламжийг хэлнэ (хууль, хилийн тухай хууль, 2017).

Манай Улсад хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байгаа хил хамгаалалтын дүрэмд хилийн отрядын хил хамгаалалтын байгууламж нь хүч хэрэгсэл, хил хамгаалалтын зааг, хилийн инженерийн байгууламж, дохиолол-хяналтын хэрэгслээс бүрдэнэ гэж тусгасан байна.

А.Хүч хэрэгсэл

-Бие бүрэлдэхүүн;

-Инженер, дохиолол-хяналтын хэрэгсэл;

-Мэдээлэл технологийн хэрэгсэл;

-Техник хэрэгсэл;

-Албаны амьтад;

-Хил хамгаалалтад туслах хүчин зэрэг хүч хэрэгслийг ашиглана гэж тусгасан.

Монгол Улсын хилийн тухай хуульд “Улсын хил хамгаалах байгууллага” гэж Монгол Улсын хэмжээнд улсын хил хамгаалалтыг зохион байгуулах, удирдах үүрэг бүхий төрийн захиргааны байгууллага, түүний харьяа хилийн цэргийн анги, салбарыг; (хууль, хилийн тухай хууль, 2017) “Хилчин” гэж хилийн цэрэгт алба хааж байгаа цэргийн жинхэнэ алба хаагчийг; (хууль, хилийн тухай хууль, 2017) гэж тодорхойлсон байдаг. Тэгвэл улсын хил хамгаалалтыг газар орон дээр зохион байгуулах үүрэг хүлээдэг хилийн заставууд нь бүсийн онцлог, цагийн байдлаас шалтгаалан тэдний өдөр тутмын хийгдэж буй ажил, гүйцэтгэх үүрэг албаны ачаалал харилцан адилгүй байна.

Монгол Улсын хилийн тухай хуулийн 3 дугаар зүйл 3.1.9-д “Улсын хил хамгаалалтын зориулалттай инженер, техникийн байгууламж” гэж хилийн болон хил орчмын дэглэмийн зөрчлийг илрүүлэх, таслан зогсоох, улсын хил хамгаалалтад дэмжлэг үзүүлэх зориулалт бүхий саад, мөр хянах зурвас, зам, гүүр, хянах цамхаг, холбоо, дохиолол хяналтын техник хэрэгсэл, замын хаалт болон бусад байгууламжийг хэлнэ.

Б.Хилийн инженерийн байгууламж

Хил хамгаалалтын инженерийн байгууламжуудын түүхийг судлах явцад эхлээд хашаа, хана, хэрэм босгох зэргээр ордныхоо, хотынхоо, цаашдаа улсынхаа хилийг хамгаалж ирсэн нь тодорхой байдаг. Өөрөөр хэлбэл, хилийн хамгаалалт эхлээд эзэн хаанаа, дараа нь ордноо, тэгээд хотоо эцэст нь хилийнхээ заагийг хамгаалах хэлбэрээр хөгжиж иржээ.

Улсын хилээ төхөөрөмжилж, хаалт саад хана хэрэм босгох арга 1200-аад оны эхээр Оросод анх нэвтэрч зуунаас зуунд боловсронгуй болсоор улсын хилийн инженер техникийн хангалт болон төлөвшиж, хилийг инженер техникийн хэрэгслээр хамгаалах аргыг нөхцөлдүүлжээ. Одоо ч ач холбогдлоо

МОНГОЛ УЛСЫН ХИЛИЙН ТУХАЙ ХУУЛЬ

МОНГОЛ УЛСЫН ХИЛИЙН СУРГАЛ

алдаагүйгээр барахгүй ач холбогдол нь улам бүр өссөөр байна. Дэлхийн улс бүхэн тэр дундаа Монгол Улс хилийн шугамын дагуу техникийн төхөөрөмжлөлт хийхийг чухалд үздэг. Энэ дотроос инженерийн төхөөрөмжлөлт нь онцгой байр эзэлдэг. Улсын хилийн дагуу инженерийн төхөөрөмж хийснээр улсын хил энд байна гэдгийг бүх нийтээр мэдэх, нөгөө талаар улсын хилийг дур мэдэн өөрчлөх, зөрчихгүй байх үүднээс хилийн шугамын дагуу инженерийн байгууламж, саад, хаалт барьж байгуулдаг. Энэ нь улсын хил манах үр ашгийг дээшлүүлэхэд чиглэгдсэн олон төрлийн арга хэмжээний цогц юм. Инженерийн байгууламжид хилийн тэмдэг, багана, хилийн дагуух мөр хяналтын зурвас, төрөл бүрийн саадууд, хяналтын байрууд, зам, харгуй, нисэх онгоц, нисдэг тэрэгний хөөрөх, буух талбай, усан хилийн хөнгөн хөлөг онгоцны зогсоол, худаг ус, хилийн манааны дулаацах байр, машин техник, радиолокацийн станцийн далдлагдсан байрууд зэрэг ордог. Хэрэв инженер-техникийн хангалт байхгүй бол улсын хил зөрчигчид задгайрч тэднийг барьж саатуулалгүй алдах аюултай. Тухайлбал улсын хилээр хууль бусаар нэвтэрсэн этгээдийг нутгийн гүнд хэдэн зуун километрийн зайнд алдах эсвэл дотоодоос гарах зорилготой этгээдийг саатуулж чадалгүй гадагш алдах болно.

Тиймээс улсын хил хамгаалалтад инженерийн байгууламж ашиглахгүйгээр манах, хамгаалах боломжгүй бөгөөд хөрш болон бусад хөгжингүй орнууд цэрэг армийнхаа зэвсэглэл, техник-технологийг шинэчлэх, ашиглах боломжоо улам бүр нэмэгдүүлсээр байгаа билээ.

Инженерийн алба гэдэг нь ихэнх орнуудын зэвсэгт хүчинд байдаг, байлдааны ажиллагааг инженерийн талаар хангах, цэрэг /хүч/-ийг инженерийн хувьд бэлтгэх, тэдэнд инженерийн зэвсэглэлийн хэрэгслийн хангалт хийх, тэдгээрийн зөв ашиглалт, засвар үйлчилгээг хариуцан хангах үүрэг гүйцэтгэдэг тусгай алба юм. (газар, 2003)

Инженерийн байгууламж нь байлдаан /операци/-ы бүх төрлүүдэд газар орныг инженерийн хувьд төхөөрөмжлөх

явцад байгуулагдана. Цэргийн бэхлэлт, цэргийн зам, гүүр, аэродром, хуурамч объектуудын макетууд багтана. Төмөр бетонон, мод шороон, хуягласан байж болно. Тэднийг ихэвчлэн задалж угсардаг бүтэцтэй хийцүүд ашиглан байгуулдаг.

1970-аад оны сүүлээс Монгол Улсын төр засгаас улсын хилийн хамгаалалтыг боловсронгуй болгох талаар авч хэрэгжүүлсэн арга хэмжээний үр дүнд, манай улсын өмнөд хилийн ихэнх отряд инженерийн талаар төхөөрөмжлөгдөж, ЗХУ-ын буцалтгүй тусламжаар шинэ, шинэ техник хэрэгслүүд хил хамгаалалтад нэвтэрсэн нь, манай хилчдийг Зөвлөлтийн хил хамгаалалтын туршлагаас суралцан, эдгээр техник хэрэгслүүдийг яаж ашиглаж, ямар аргаар хилээ хамгаалж байгаатай танилцаж, тэднээс суралцах боломжийг бүрдүүлсэн байна.

Монгол Улсын хилийн хамгаалалтад:

- Мөр хянах зурвас
- Хориглон хамгаалалтын төхөөрөмж
- Хянах төхөөрөмж
- Инженерийн тэсэрдэггүй саад
- Хилийн зам, гүүр зэрэг инженерийн төхөөрөмжүүд
- Дохиолох хэрэгсэл
- Радиотехникээр илрүүлэх хэрэгсэл
- Техникээр хянах хэрэгсэл
- Гэрлийн техник хэрэгсэл
- Хилийн шалгалтын техник хэрэгсэл
- Өнгөлөн далдлах хэрэгсэл зэрэг хил хамгаалалтын техник хэрэгслүүд нэвтэрснийг илүү боловсронгуй болж, нягтрал, давтамжийг нь нэмэгдсэнээр улсын хил дээр гарах зөрчлийг өдөр, шөнө харгалзахгүй шуурхай илрүүлэн саатуулах боломж нэмэгдэнэ гэж тооцоолж байна.

Өнөөгийн байдлаар Монгол Улсын хилийн 26.2 хувийг хамарсан 2169.5 км урт өргөст торон хашааг ашиглаж байгаагийн дотор 49.2 хувь нь өмнөд хил дээр, 16.3 хувь нь умард чиглэлд байна. Өөрөөр хэлбэл улсын хилийн ихэнх хэсэгт ямар нэг инженерийн саад баригдаагүй гэсэн үг. Мөн хилийн дагуу өнгөрсөн хугацаанд 3526.6 км мөр шалгах зурвас ашиглаж байсан бол өнөөгийн байдлаар 1370.6 км буюу Монгол Улсын хилийн 16.6 хувийг

хамардаг болж буурчээ. Улсын хилийн дагуу 73.0 хувьд нь мөр шалгах ийм зурвас татагдаагүй, одоогийн байгааг нь борнойдох зэргээр байнгын ашиглалтад байлгаж чадахгүй байна.

Одоо улсын хил дээр 377 хянах байр байгаа ба нэг хянах байрт дунджаар 21.8 км хэсэг оногдож байгаа юм.

Хил хамгаалах байгууллага дахин байгуулагдсан үе болох 1967 оноос эхлэн хилийн заставын барилга байгууламжийн тоо 150, хөрөнгө оруулалтын хэмжээ 93, техникийн тоо 36 дахин нэмэгдсэн байна. Өмнөд хилийн дагуух заставт дунджаар 1-2 төмөр хянах цамхаг, 3400 км мөр хянах зурвас, 2200 км гаруй өргөс утсан хашаа, 36 км цахилгаан дохиоллын систем, 224

ширхэг кристалл багаж, прожекторын станц-34, радиолокацийн станц-17, заставын тулгуурт байр-75, отрядын хориглолтын район-10, хилийн районд нийт замын сүлжээний урт 4932 км хүрч нийт уртаараа 581 км гүүрийг барьж байгуулан хил хамгаалалтын эрх ашигт нийцүүлэн ашиглаж байна (Д.Нямдорж, 2010) гэж доктор Д.Нямдорж өөрийнхөө судалгааны ажилд дурдсан байдаг.

Харамсалтай нь дээрх байгууламжуудаас өнөөдрийн байдлаар цөөн тооны хянах цамхаг, хэдхэн км мөр хянах зурвас, өргөст утсан хашаа үлдсэнийг эс тооцвол бараг байхгүй гэж хэлж болохоор байна.

д/д	Байгууламжийн нэр	Монгол-Хятадын хилд	Монгол-Оросын хилд	Үүнээс ашиглагдаж байгаа	Ашиглалтын хувь
1	Өргөст утсан хашаа	2318,6	578,2	2169,5	93,7
2	Мөр хянах зурвас	3379	147,6	1370,6	40,5
3	Хянах манааны байр	216	161	377	100,0
4	Хянах цамхаг	65	50	83	72,5
5	Дохиоллын систем	12	-	-	-
6	Модон болон төмөр бетон гүүр	15	23	36	94,7
7	Агаарын баганат шугам	2184,5	507,5	2692	100,0
8	Холбооны кабель шугам	140,863	18,88	160,7	99,0

Хүснэгт 1.Хил хамгаалах байгууллагад ашиглаж байгаа инженерийн байгууламж

Эх сурвалж: Судлаач нэгтгэв

Техникийн харуул, техникээр хил хамгаалахтай холбоотой бүх төхөөрөмжүүд, тийм төрлийн техник хэрэгслүүд, хилийн отрядуудад байсан инженерийн мэргэжлийн офицерууд, тусгай салаа, тухайн ангийн орон тооны бүтцээс үндсэндээ хасагдаж одоо хилийн отрядуудад энэ албыг мэргэжлийн бус офицерууд ёс төдий хавсран гүйцэтгэх болжээ.

Хилийн отрядуудад 2011 онд зэвсэг, техникийн албаны офицерууд (инженерийн албыг хавсран гүйцэтгэж байгаа)-ын дунд явуулсан судалгаанд нийт 27 офицер оролцсоноос мэргэжлийн чиглэлийн нэг ч хүнгүй, 2-3 жил ажиллаж байгаа хүн 15 хувь, бусад нь бүгд 1-2 жил ажиллаж байгаа гэсэн судалгааны дүгнэлт байдагаас инженерийн албаны ажил үүргийг талаар ямар ч мэдлэг, ойлголтгүй байгаа нь харагдаж байна.

В.Дохиолол-хяналтын хэрэгсэл

Монгол Улсын хилийн тухай хуульд “Улсын хил хамгаалалтын зориулалттай инженер, техникийн байгууламж” гэж хилийн болон хил орчмын дэглэмийн зөрчлийг илрүүлэх, таслан зогсоох, улсын хил хамгаалалтад дэмжлэг үзүүлэх зориулалт бүхий саад, мөр хянах зурвас, зам, гүүр, хянах цамхаг, холбоо, дохиолол хяналтын техник хэрэгсэл, замын хаалт болон бусад байгууламж”-ийг хэлнэ гэж заасан байдаг.

Түүний нэг төрөл болох дохиолол хяналтын техник хэрэгслийн авч үзье.

Хяналтын техник хэрэгсэл, дохиоллын зориулалттай илрүүлэлтийн техник хэрэгслүүдээс мэдээлэл хүлээн авах, бүртгэх, цуглуулах нэгтгэн боловсруулж дүгнэлт хийх, хүлээн авч байгаа мэдээллийг операторт харуулах болон тухайн төхөөрөмж (дүрсийн камер,

ХИЛ СУДЛАЛ

гэрэлтүүлгийн хэрэгсэл)-ийг алсаас удирдах, тэдгээрийн ажиллагааны хэвийн байдлыг хангах үүрэг бүхий нэгдмэл төхөөрөмжийг хэлнэ.

Хилийн отряд нь агаарын довтолгооноос хамгаалах цэргийн салбаруудтай харилцан ажиллагаатай байж, өөрийн хариуцсан хэсэгт отряд, застав, харуул, манааны хүч хэрэгсэл болон хяналт, дохиоллын техник хэрэгслийг ашиглан агаар, газар, усны мандалд тасралтгүй хяналт зохиодог.

Хяналт нь хил хамгаалалтын болон цэргийн тагнуулын үндсэн аргуудын нэг мөн бөгөөд хилийн шугам, хил залгаа улсын нутаг дэвсгэр, өөрийн нутаг, агаарын орон зайд тасралтгүй ажиглалт зохиох замаар хилийн болон хил орчмын дэглэм зөрчихөөр бэлтгэж байгаа шинж тэмдгүүдийг илрүүлэх зорилгоор явагдана.

Манай улс, хил залгаа улсын хил орчмын нутаг дахь ажил, үйлдвэрлэл, хилийн ойролцоох хот, суурин, бусад анхаарал татаж буй объект, хил давсан зам, инженерийн төхөөрөмж, хяналт, дохиоллын байгууламжаар бүрэн халхлагаагүй болон хяналтад өртдөггүй газруудад зөрчил гарч болзошгүй хэсэг, хариуцсан хэсгийн уулзварууд, гамшиг, аюулт үзэгдэл гарч байсан болон гарч болзошгүй газар, агаарын орон зай, хилийн гол, нуурын мандал дээр хөдөлгөөн үйлдэж байгаа бүх төрлийн нисэх, хөвөх хэрэгсэлд цэргийн хяналтыг зохион байгуулж, хамгаалалтын нягтралыг нэмэгдүүлэх ба

хариуцсан хэсгийн газар орныг нарийн судлаж хянах байр, хяналтын техник хэрэгслүүдийн байрлалыг зөв сонгох, дохиоллын техник хэрэгслийг зөв байршуулах, хяналт явуулах аргад бие бүрэлдэхүүнийг сургаж дадлагажуулах, хяналтын техник, дохиоллын хэрэгслийг чадварлаг ашиглах, өнгөлөн далдлалтын арга хэмжээг хатуу сахих, анхаарал татсан болон шинэ объектуудад хяналт тавих арга хэмжээг цогцоор авснаар хил хамгаалалтын үр дүн тодорхойлогдоно.

Г.Сэтгэл ханамжийн судалгааны талаар

Хил хамгаалах байгууллагын алба хаагчдаас хил хамгаалалтад ашиглаж буй орчин үеийн техник технологи, цахим хөгжүүлэлтийн талаарх сэтгэл ханамж, цаашид технологийн хэрэгцээ, шаардлагыг тодорхойлох зорилгоор хаалттай 12, нээлттэй 2 нийт 14 асуумж бүхий судалгааг анкетын аргаар авч, SPSS-21 судалгааны программаар тоон мэдээллийг боловсруулсан.

Судалгаанд баруун бүсийн 5, зүүн бүсийн 6, өмнөд бүсийн 6, хойд бүсийн 6, төвийн бүсийн 9 нийт 32 ангийн офицер 1395, ахлагч 1703, төрийн үйлчилгээний ажилтан 663, нийт **3761** алба хаагч хамрагдсан. Үүнд 63-80 насны 3, 42-62 насны 579, 29-41 насны 2135, 18-28 насны 1044 алба хаагч байгаагаас 62.5 хувь нь эрэгтэй, 37.4 хувь нь эмэгтэй алба хаагч байна.

Насны үечлэл		Офицер	Ахлагч	ТҮА	Эрэгтэй	Эмэгтэй	Хувь
Нийт	64-81	1		2	3		0.7%
	43-63	194	146	239	300	282	15.3%
	30-42	898	959	278	1352	903	56.7%
	18-29	302	598	144	697	354	27.7%

Хүснэгт 2, Судалгаанд хамрагдсан бүрэлдэхүүний насны үечлэл

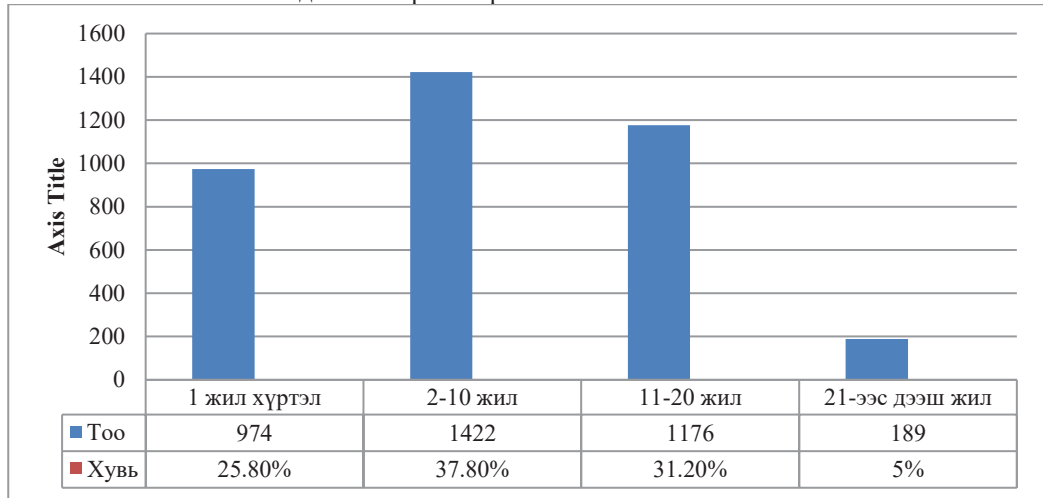
Эх сурвалж: Судлаач нэгтгэв

Судалгаанд хамрагдсан бүрэлдэхүүний насны үечлэлийн байдлыг судалж үзэхэд 56.7 хувь нь 30-42 насны буюу Y үеийнхэн, 27.7 хувь нь 18-29 насны буюу Z үеийнхэн байгаа бол 15.3 хувь нь 43-63 насны буюу X үеийнхэн байна. Үүнээс харахад одоогийн байдлаар нийт

ажиллагсдын талаас илүү хувийг 30-42 насны буюу Y үеийнхэн эзэлж байгаа боловч 18-29 насны буюу Z үеийнхэн 27.7 хувийг эзэлж байгаа нь хэдхэн жилийн дараа зонхилох хувийг бүрдүүлэх нь тодорхой юм. Тиймээс технологд суурилсан онцлог бүхий Z үеийн алба

хаагчдаар хил хамгаалалтыг зохион
байгуулахад орчин үеийн техник,
технологийг албанд өргөнөөр

ашигласанаар үзүүлэх үр дүн нь илүү байх
юм.

Хүснэгт 3, Судалгаанд хамрагдсан бүрэлдэхүүний Хил хамгаалах байгууллагад ажилласан байдал:

Эх сурвалж: Судлаач нэгтгэв

Судалгаанд хамрагдсан бүрэлдэхүүний 974 хүн буюу 25.8 хувь нь 1 жил хүртэл, 1422 хүн буюу 37.8 хувь нь 2-10 жил, 1176 хүн буюу 31.2 хувь нь 11-20 жил, 189 хүн буюу 5 хувь нь 21-ээс дээш жил ажилласан байна.

Дүгнэлт, санал

Хүн төрөлхтөн урьд хожид байгаагүй хувьсамтгай, тодорхойгүй, төвөгтэй, эргэлзээтэй орчинд амьдарч байна. Хиймэл оюун ухаан, техник технологийн шинэчлэлт, мэдээлэлд тулгуурласан дэвшилүүд нь урьд өмнө байгаагүй боломж бас шинэ эрсдэлийг бий болгож байна. Өөрчлөлтийн хурдац эрс эрчимжиж, байгаа энэ үед улс орон, хувь хүмүүст илүү холыг урьдчилан хардаг, шинэ нөхцөл байдалд хурдтай дасан зохицож, холбогдох шийдвэрүүдийг хурдан шуурхай гаргах чадвартай байхыг шаардах болсон.

Дэлхийн улс оронуудын геополитикийн өрсөлдөөн эрчимжиж, олон туйлт дэлхийн дэг журамд шилжих явцад, олон улсын цэрэг-стратегийн хурцадмал байдал үүсэж болох нөхцөлүүд нэмэгдсээр байна.

Аюулгүй байдлын гадаад орчны нөхцөл байдал болон цэрэг-стратегийн

байлдааны ажиллагааны шинж чанарт орж буй өөрчлөлтүүд нь шинэ сорилтыг бий болгож, аюулгүй байдал, батлан хамгаалах асуудал, хилийн аюулгүй байдлыг хангах талаар шинэ нөхцөл үүсэж байна.

Орчин үеийн цэргийн ирээдүйн чиг хандлага нь хөнөөх чадвар өндөр, олон төрлийн тулалдааны талбарт үүрэг гүйцэтгэх чадвартай дрон, хиймэл оюун ухаан, мэдээллийн технологид суурилсан зэвсэглэл, техник, агаарын болон алсын тусгалтай зэвсэглэлийг хөгжүүлэх, цэргийн зэвсэглэлд нэвтрүүлэхийг ихэд анхаарах болоод байгаа энэ үед бид цэрэг-стратегийн орчинд болж байгаа хувьсгал, өөрчлөлт, ирээдүйн хандлагыг сайн мэдэрч, хилийн аюулгүй байдлыг хангахад хил хамгаалалтын оперативын байгууламжаа олон улсын зэвсэгт хүчний мэргэжлийн армийн жишгээр хөгжүүлэх нь нэн чухал асуудал болоод байна.

Тиймээс бид бүс нутгийн хил хамгаалалтын оперативын байгууламжаа нэмэгдүүлэхдээ хилийн инженерийн байгууламж, дохиолол хяналтын хэрэгслээ хөгжүүлэх, хил хамгаалалтад орчин үеийн техник технологийг ашиглах замаар хүний орон зайг багасгаж, техникийн дэвшлийг ашиглахыг чухалчлах шаардлагатай юм.

МОНГОЛЫН
Дотоод Ажлын
Төрийн Газар

ХИЛ СУДЛАЛ

Чичиргээ мэдрэгч бүхий шилэн кабелийн дохиоллын системийг “Тагнуулын Ерөнхий Газар”-аас мэргэжлийн баг томилон шалгуулж цаашид үндэсний компаниудтай хамтран хөгжүүлэлт хийж Улсын Хил хамгаалалт, онцгой объектын хамгаалалтад нэвтрүүлэх.

Эх сурвалжийн жагсаалт

Дашдаваа.Д, Ганболд.Ц, Муратхан.А. (2021, 2024). *Хилийн аюулгүй байдал*. Улаанбаатар: Мөнхийн үсэг.

н.наранжамц. (2024). *бүс нутгийн хил хамгаалалт*. Улаанбаатар: улаанбаатар принт.

Наранжамц. Н. (2017). Бүс нутаг ба хилийн аюулгүй байдал. *Хил шинжлэл*, 35.

Наранжамц.Н. (2012, 2024). *Бүс нутаг-Хил хамгаалалтын үзэл баримтлал*. Улаанбаатар хот: Мөнхийн үсэг.

Наранжамц.Н. (2012, 2024). *Бүс нутаг-Хил хамгаалалтын үзэл баримтлал*. Улаанбаатар: Мөнхийн үсэг.

Наранжамц.Н. (2017). Монголын хил судлалын академи. *Бүс нутаг ба хилийн аюулгүй байдал*, 38.

Наранжамц.Н. (2017). хил шинжлэл. *бүс нутаг ба хилийн аюулгүй байдал*, 36.

Наранжамц.Н. (2017). хил шинжлэл. *бүс нутаг ба хилийн аюулгүй байдал*, 36.

Наранжамц.Н. (2024). *бүс нутаг-Хил хамгаалалтын үзэл баримтлал*. Улаанбаатар: Мөнхийн үсэг.

УИХ. (2017). Монгол Улсын хилийн тухай хууль. *төрийн мэдээлэл*, 1.

УИХ. (2017). Монгол Улсын Хилийн тухай хууль. *Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл*, 1.

ХИЛ СУДЛАЛЫН ШИНЖЛЭХ УХААНЫ ХӨГЖЛИЙН ТҮҮХ, ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ

HISTORY AND CURRENT STATUS OF THE DEVELOPMENT OF BORDER STUDIES AS A FIELD OF STUDY

Н.Наранжамц*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Хүндэт профессор, тус их сургуулийн Удирдлагын академийн Хилийн албаны удирдлага, стратегийн тэнхимийн ахлах багш, Монгол Улсын Гавьяат багш, Цэргийн ухааны доктор, профессор, хурандаа

Naranjamts N.

Honorary Professor at the University of Internal Affairs, Senior Lecturer in the Department of Border Service Management and Strategy at the University's Management Academy, Honored Teacher of Mongolia, Doctor of Military Sciences, Professor, and Colonel

Т.Баяр-Эрдэнэ*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Хилийн албаны сургуулийн Инженер техникийн тэнхимийн профессор, Хил судлалын докторант, хошууч

Bayar-Erdene T.

Professor, Department of Engineering and Technology, Border Service School, University of Internal Affairs, Major

Хураангуй: Хил судлалын шинжлэх ухаан нь улсын хил, түүний бодлого, хил хамгаалалт, хилийн аюулгүй байдалтай холбогдох олон талт асуудлыг улс төр, эдийн засаг, нийгэм, хууль эрх зүй, цэрэг техник, аюулгүй байдал, хөгжлийн орчны хүчин зүйлийн хамт судална. Энэ шинжлэх ухаан нь геополитик, геостратеги, олон улсын харилцаа, түүх, хууль эрх зүй, хил хамгаалалтын онол, цэрэг хүчний байгуулалт, алба-байлдааны ажиллагаа гэх мэт олон чиглэлийг нэгтгэдэг.

Abstract: Border studies involve the examination of a state's borders, including their policies, border protection, and security measures. This field encompasses various factors such as political, economic, social, legal, military, and developmental aspects. It integrates multiple disciplines, including geopolitics, geostrategy, international relations, history, law, border protection theory, military force development, and military operations.

Түлхүүр үг: Хил судлал, хилийн шинжлэх ухаан, хил хамгаалалтын онол, хил хамгаалах урлаг, Хил хамгаалах байгууллага.

Keywords: Border studies, border science, border protection theory, border protection art, and the Border Protection Organization.

Удиртгал

Өнгөрсөн зууны 1995 оны 12 дугаар сарын 06-ны өдөр “Хил судлалын шинжлэх ухаан”-ыг Олон Улсын Оюуны бүтээлийн танхим (Международная палата интеллектуальной новизны)-д EIW 0001175 дугаартайгаар бүртгэн авсан нь олон улсын түвшинд Хил судлалын шинжлэх ухааныг хүлээн зөвшөөрсөн өдөр гэж тэмдэглэдэг.

Хил судлалын шинжлэх ухааныг манай хойд хөрш илүүтэй хөгжүүлж, тэргүүлж байгаа бөгөөд ОХУ-ын Холбооны аюулгүй байдлын албаны Хилийн албаны академи, Москвагийн хилийн дээд сургуулийн 50 гаруй эрдэмтэн судлаачид 1996 онд ОХУ-д Хил судлалын хүрээлэн

байгуулж, энэ чиглэлийн судалгаа, шинжилгээний асуудлыг эрхлэн, хил судлалын эрдэмтдийг бэлтгэж эхэлсэн байдаг.

Монгол Улсад анх 1998 онд хил судлалын судлах зүйлийн хүрээнд бичигдсэн “Хилийн операци” бүтээлд хилийн шинжлэх ухааны үндсэн чиглэлүүдийг тодорхойлсон бөгөөд 2000 оны эхээр доктор Г.Дагважамц, тухайн үеийн Хилийн цэргийн штабын дарга, генерал С.Гүржав, түүний орлогч, Хилийн хэлтсийн дарга (тухайн үед ОХУ-ын Хилийн албаны академийг төгсөөд удаагүй байсан) Н.Наранжамц нартай доктор, генерал П.Дашийн өгсөн чиглэлийн дагуу

Хил судлалын шинжлэх ухааны хөгжлийн түүх, өнөөгийн байдал

ᠬᠢᠯ ᠰᠤᠳᠯᠠᠯ

уулзаж, хил судлалын тухай санал солилцож, улмаар Хил судлалын нийгэмлэг байгуулах, тухайн үеийн нэр хүнд бүхий иргэний төлөөлөл, эрдэмтдийг оролцуулах, дүрэмтэй байх гэх мэт асуудлаар тодорхой зөвшилцөлд хүрснээр 2000 онд Хил судлалын үндэсний нийгэмлэг байгуулагдаж, улмаар 2001 оны 10 дугаар сарын 12-ны өдөр “Мэдээлэлжүүлэлтийн Олон Улсын Академи” (цаашид МОУА)-ийн ерөнхийлөгч, академич Александр Григорьевич Харитоновтой Москва хотноо Ш.Арвай, П.Даш нар уулзаж, “Монголын Хил Судлалын Үндэсний Нийгэмлэг”-ийг түшиглэн “МОУА”-ийн салбар байгуулж болох тухай тухайн үеийн Нийслэлийн засаг дарга бөгөөд Улаанбаатар хотын захирагч М.Энхболдын албан бичгийг гардуулж, хамтын ажиллагааны тунхаглалд гарын үсэг зурснаар Мэдээлэл Судлалын Монголын Академи байгуулагдах үндэс тавигдсан болно.

Энэ ажиллагаанд Цэргийн шинжлэх ухааны доктор, Ш.Арвай, доктор П.Даш, доктор Д.Нямдорж, доктор А.Муратхан нар тэргүүлэх байр суурьтай оролцсон байдаг.

“МОУА” нь Хил судлалын шинжлэх ухааныг хөгжүүлэхэд түүхэн үүрэг гүйцэтгэсэн бөгөөд хил судлалын ухааныг хөгжүүлэх, төлөвшүүлэхэд тэргүүлэх байр суурьтай оролцож байсан зарим эрдэмтэн, мэргэдийг МОУА-ийн “Академич”, “Жинхэнэ гишүүн”, “Сурвалжлагч гишүүн” гэх мэт зэрэг, дэв олгож байсан болно.

Хил судлалын шинжлэх ухааны агуулга, бүрэлдэхүүн хэсгүүд тодорхойлогдож системчлэгдэн, хил судлалын мэдлэгийн сан хөмрөг арвижин шинжлэх ухааны бие даасан салбар болж, Хилийн цэргийн дээд сургууль бие даан сургалт, судалгааны ажил эрхэлж, Хил судлалаар цэргийн ухааны магистрын зэрэг олгох сургалт явуулж эхэлсэн (ХИДС-ийн Эрдэм шинжилгээний төв, Сургалтын алба). Улмаар Дотоод хэргийн их сургууль байгуулагдсанаар БСШУ-ны сайдын 2010 оны 235 дугаар тушаалаар “Хил судлал”-ын ухаанаар магистр, докторын сургалт эрхэлж, эрдмийн зэрэг, цол хамгаалах нөхцөл бүрдсэн юм.

Өнөөдрийн байдлаар Боловсрол, шинжлэх ухааны сайдын 2024 оны 03 дугаар сарын 20-ны өдрийн А/146 дугаар тушаалаар батлагдсан Мэргэжлийн, чиглэл, индексийн жагсаалтад Хил судлалын бакалавр, магистр, докторын зэрэг олгох чиглэл багтсан бөгөөд Хилийн албаны сургууль Хил судлалын бакалавр, магистр, докторын сургалтыг Ахисан түвшний сургалт, судалгааны албатай хамтран явуулж байна.

Үндсэн хэсэг

Хилийн шинжлэх ухаан нь 1990-ээд оны дунд үеэс янз бүрийн улсуудад төрөл бүрийн түвшинд харилцан адилгүй хөгжиж эхэлсэн бөгөөд Монгол Улсад 30 шахам жил хөгжиж байна.

Хилийн шинжлэх ухаан гэж юу болох, түүний үүсэл, судлах ерөнхий зүйлийг хурандаа Н.Наранжамц (Хилийн цэргийн Штабын орлогч, Хилийн хэлтсийн дарга) 1998 онд бичсэн “Хилийн операци” бүтээлдээ дараах байдлаар тодорхойлсон байдаг. Үүнд:

1. Улсын хил, түүний үүсэл хөгжил, хөгжлийн үе шатууд буюу түүхийн салбар;

2. Улсын хилийн тодорхойлох, тогтоох, тэмдэглэх, олон улсын нийтээр хүлээн зөвшөөрсөн хэм хэмжээнд баталгаажуулах цогцолбор асуудлыг судлах хэрэгжүүлэх арга замыг тодорхойлох;

3. Улсын хил хамгаалалтын онол, урлагийн мөн чанар, агуулга, бүрэлдэхүүн хэсгийг судлах;

4. Улсын хил хамгаалалт нь үндэсний болон улсын аюулгүй байдлын системд гүйцэтгэх үүрэг, эзлэх байрыг тодорхойлох;

5. Төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлогыг боловсруулах, тодотгох, өөрчлөх бусад төрийн бодлоготой уялдуулах;

6. Хилийн гадаад харилцааны үндсэн чиг шугамыг тодорхойлох, хилийн орон зайд тогтвортой аюулгүй байдлыг бий болгох үзэл баримтлал, арга замыг тодорхойлох;

7. Хилийн тухай олон улсын гэрээ, хэлэлцээр, хууль тогтоомжийн үндсэн зарчмуудыг тодорхойлох, хилийн

асуудалтай холбоотой бэрхшээлтэй асуудлыг шийдвэрлэх;

8. Улсын хилийг хамгаалахад улс төр, эдийн засаг, дипломатын, тагнуулын, цэргийн, дэглэмийн, хууль эрх зүйн, захиргааны, санхүү-эдийн засгийн, материал, инженер техникийн мэдээллийн эх сурвалжуудыг чиглүүлэх ерөнхий арга замыг тодорхойлох зэрэг асуудлуудыг тодорхойлсон байдаг.

Монгол Улсад хил судлалыг хөгжүүлэх, түүнийг олон улсын жишигт хүргэх, ингэснээр эх орныхоо хил, хилчид, хязгаар нутагт аж төрж, хөдөлмөрлөж буй хүмүүсийн үйл ажиллагаа, үзэгдлийн мөн чанарыг судалж, харилцан мэдээлэх, мэдээллийн цоо шинэ орчныг буй болгож, төрийн хилийн бодлогыг боловсруулж хэрэгжүүлэхэд туслах зорилгоор 2000 онд “Монголын Хил Судлалын Үндэсний Нийгэмлэг” төрийн бус байгууллагыг байгуулах анхны хурлаа хийж байжээ. Тус хурлаар Тэргүүнээр улс төр судлалын доктор, дэд профессор Г.Дагважамцыг, нарийн бичгийн даргаар Батлан хамгаалахын их сургуулийн Хилийн цэргийн сургуулийн Хил хамгаалалтын тэнхимийн ахлах багш, дэд хурандаа Д.Нямдорж, эрдэмтэн нарийн бичгийн даргаар ШУА-ийн Олон улс судлалын хүрээлэнгийн эрдэмтэн нарийн бичгийн дарга, түүхийн ухааны дэд доктор Д.Шүрхүү нарыг тус тус санал нэгтгэйгээр сонгон баталж, удирдах зөвлөлийг 15 хүний бүрэлдэхүүнтэйгээр байгуулсан. Гишүүдэд ЦШУ-ны дэд доктор, дэд профессор, дэслэгч генерал Ш.Арвай, төрийн шагналт зохиолч Б.Догмид, З.Дорж, генерал Б.Цийрэгзэн, ХЦС-ийн захирал, дэд профессор, хошууч генерал Я.Пүрэвдорж, дэд захирал, дэд профессор хошууч генерал П.Даш, УГЕГ-ийн дэд дарга Ш.Цогтоо, ХЦС-ийн тэнхимийн эрхлэгч ЦШУ-ны дэд доктор, профессор хурандаа А.Муратхан, П.Баттогтох, “Сутай” хууль зүйн дээд сургуулийн тэнхимийн эрхлэгч, дэд профессор Со.Бадарчи, МУИС-ийн багш, түүхийн ухааны дэд доктор, профессор И.Саруул, ХЦУГ-ын Газрын дарга, хурандаа Б.Бат-Эрдэнэ, ХЦУГ-ын ССХХ-ийн орлогч дарга,

дэд хурандаа А.Батсайхан нарыг томилов. (Хил судлал, 2000)

Хил судлалын шинжлэх ухааныг Монгол Улсад дэлгэрүүлэх, хилчид төдийгүй өргөн олон нийтийн хүртээл болгоход 2000 онд доктор, тэргүүлэх профессор Г.Дагважамцын үүсгэн санаачилсан, доктор, профессор Ц.Ганболдын одоо эрхэлж буй онол-арга зүй, танин мэдэхүйн “Хил судлал” сэтгүүл ихээхэн үүрэг гүйцэтгэв. Энэ сэтгүүл нь 921 тоот улсын бүртгэлийн дугаар, 14921 тоот индекс, ISBN: 978-99973-41-65-5 код бүхий бөгөөд 25 дахь жилдээ хэвлэгдэн, хилчдэд хил судлалын шинжлэх ухааны шинэ мэдлэг түгээж, оюуны хөрөнгө оруулж байна. (Ц.Ганболд, 2022-12-02)

Монгол улсын Их Хурлын 2002 оны 5 дугаар сарын 16-ны 20 дугаар тогтоолоор “Төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого”-ыг Мэдээлэл Судлалын Монголын Академи, Монголын Хил Судлалын Үндэсний Нийгэмлэг, Хилийн Цэргийн Дээд Сургуулийн эрдэмтэн судлаачид Хил Хамгаалах Ерөнхий Газар, Газрын штаб, түүний Хилийн хэлтэс, Захиргаа удирдлагын хэлтэстэй хамтран боловсруулж батлуулан мөрдөж эхэлсэн. /2/ хил судлалын шинжлэх ухааныг хөгжүүлж, эрдэм шинжилгээ, судалгааны ажлын үр дүнг хил хамгаалалтын бодлого, үйл ажиллагааны үндэс болгох;/ (Төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого, 2002)

Хил хамгаалах байгууллагаас 1980-1990-ээд онд төрсөн эрдэмтэд болох Б.Цэдэн-Иш, Ш.Арвай, Ц.Пүрэв, Д.Базарсад, А.Муратхан, Ц.Энхжаргал, Г.Дагважамц, П.Баттогтох, П.Даш, С.Гүржав, П.Сүндэв, Н.Осор, К.Анаргүл, Хилийн түүх судлаач, хожим доктор болсон Э.Лувсанбалдан нар хил судлалын шинжлэх ухаанаар эрдмийн зэрэг, цол хамгаалахад үлгэр дуурайлал болж, өөрсдийн үнэтэй хувь нэмрээ оруулсан байдаг.

Улмаар хилийн цэрэгт ажиллаж байсан олон офицерууд эрдэм судлалд шамдаж, хил судлалын үндсэн чиглэлээр судалгааны ажил бичиж, тухайн үед хил судлалын ухааныг хүлээн зөвшөөрч,

Хил судлалын шинжлэх ухааныг хөгжүүлэх

Хил судлалын шинжлэх ухааны бие даасан салбар болсон гэж үзэж “Хил судлал”-ын шинжлэх ухаанаар магистр, докторын зэрэг хамгаалах, Монгол Улсын Боловсрол, Соёл, Шинжлэх Ухааны Сайдын тушаал

хамгаалах эрх нээгдээгүй байсантай холбогдуулан Батлан хамгаалахын их сургуулийн дэргэдэх Цэргийн ухаанаар эрдмийн зэрэг хамгаалуулах зөвлөл дээр диссертациудаа хэлэлцүүлж хамгаалж ирсэн байдаг. Энэ нь 1990-ээд оны сүүлээс 2010 он хүртэлх хугацааг хамрах бөгөөд энэ хугацаанд Хилийн цэргийн дээд сургуулийн эрдмийн зөвлөлөөс багш нараа эрдэмжүүлэх хөтөлбөр хэрэгжүүлж 10 шахам багш нар эрдмийн зэрэг хамгаалсан байдаг. Тэдгээрийн тоонд хурандаа Б.Бат-Эрдэнэ, дэд хурандаа Л.Батжав, дэд хурандаа Ц.Ганболд, дэд хурандаа Д.Нямдорж, хурандаа Б.Лхагва, хурандаа Н.Наранжамц, хурандаа Ж.Өвгөнбүргэд, хурандаа И.Сэржхүү, хурандаа В.Жавхланцогт, хурандаа Д.Дашдаваа, хурандаа Ц.Одбаяр, дэд хурандаа Г.Хулан, хурандаа Ж.Жамсрандорж, Хил хамгаалах байгууллагад ажиллаж байсан хурандаа Х.Жекей, бригадын генерал Д.Ганбаатар, хошууч генерал Ш.Лхачинжав, хурандаа М.Лхагвасүрэн, дэд хурандаа Н.Даваадорж,

хурандаа Д.Чойбаатар, хурандаа Ц.Гансүх, хурандаа А.Ганбилэг зэрэг эрдэмтэд хил хамгаалалтын онолын асуудлаар докторын зэрэг хамгаалж, Хил судлалын шинжлэх ухааны хөгжилд томоохон хувь нэмэр оруулжээ.

Мөн бусад шинжлэх ухааны чиглэлээр доктор О.Нэмэхханд, Ц.Батбаяр, Г.Лхагвамаа, Б.Эрдэнэ-Очир, Ц.Цэрэндорж, Д.Баттүшиг, Д.Алтангэрэл нар амжилттай хамгаалж, хил судлалын ухаанд зохих хувь нэмрийг оруулсан болно.

Хил судлалын шинжлэх ухааны бүрэлдэхүүн хэсгүүд тодорхойлогдож системчлэгдэн, бүрэн ойлгомжтой мэдлэг хуримтлагдаж шинжлэх ухааны бие даасан салбар болсон гэж үзэж “Хил судлал”-ын шинжлэх ухаанаар магистр, докторын зэрэг хамгаалах, Монгол Улсын Боловсрол, Соёл, Шинжлэх Ухааны сайдын “Мэргэжлийн чиглэл индекс шинэчлэх тогтоох тухай” 2010 оны 05 дугаар сарын 20-ны өдрийн 235 тоот тушаал гарсан билээ.

**МОНГОЛ УЛСЫН
БОЛОВСРОЛ, СОЁЛ, ШИНЖЛЭХ УХААНЫ
САЙДЫН ТУШААЛ**

2010 оны 05 сарын 20 өдөр   Дугаар 235   Улаанбаатар хот

Мэргэжлийн чиглэл, индекс
шинэчлэн тогтоох тухай

Боловсролын тухай хуулийн 28 дугаар зүйлийн 28.1.3 дугаар заалтыг үндэслэн ТУШААХ нь:

1. Дээд боловсролын сургалтын байгууллагад бэлтгэх ерөнхий мэргэжлийн чиглэл, индексийг нэгдүгээр, Мэргэжлийн боловсрол, сургалтын байгууллагаар бэлтгэх мэргэжлийн жагсаалт, мэргэжлийн түвшин, зэргийг хоёрдугаар, Сургалтын байгууллагын мэдэлд үндэсх мэргэжлийн чиглэл, индексийг гуравдугаар, Эрүүл мэндийн шинжлэх ухааны чиглэлээр төрөлжүүлэн эзэмшүүлэх мэргэжлийн чиглэл, индексийг дөрөвдүгээр хавсралтаар тус тус шинэчлэн баталсугай.
2. Шинэчилсэн мэргэжлийн чиглэл, индексийг 2010-2011 оны хичээлийн жилээс эхлэн мөрдөж ажиллахыг Мэргэжлийн боловсролын газар /М.Баасанжаа/, холбогдох сургуулийн захирал нарт үүрэг болгосугай.
3. Мэргэжлийн чиглэл, индекс шинэчлэгдсэнтэй холбогдуулан оюутны суралцах буй мэргэжлийн чиглэл, индекс өөрчлөгдсөн тохиолдолд оюутныг тухайн мэргэжлээр төгсөх хүртэл нь үргэлжлүүлэн суралцуулахыг холбогдох сургуулийн захирал нарт зөвшөөрсугай.
4. Энэ тушаал батлагдсантай холбогдуулан “Мэргэжлийн чиглэл, индекс шинэчлэн тогтоох тухай” 2005 оны 181 дүгээр тушаалыг хүчингүй болгонд тооцсугай.
5. Энэхүү тушаалын хэрэгжилтэд хяналт тавьж ажиллахыг Төрийн нарийн бичгийн дарга Б.Мишигжаат үүрэг даалгасугай.

САЙД   Ө.ОТГОНБАЯР

D	E		86	12	00	Ар талын алба
D	E		86	13	00	Хуягт танины алба
D	E		86	14	00	Химийн алба
D	E		86	15	00	Авто, гинжит машины алба
D	E		86	16	00	Холбооны алба
D	E		86	17	00	Зэвсгийн алба
D	E		86	18	00	Цэргийн инженерийн алба
D			86	19	00	Хилийн алба
D			86	20	00	Шалган нэвтрүүлэх алба
D			86	21	00	Хөгжмийн алба
D	E		86	22	00	Батальон /дивиз/-ы түвшний алба, бэлтгэл, мэргэжил дээшлүүлэлт
	E	F	86	23	00	Стратеги тактик, команд-штаб
	E		86	24	00	Хороо /бригад/-ны түвшний алба, бэлтгэл, мэргэжил дээшлүүлэлт
	E		86	25	00	Стратеги дээд/ дамжаа
	E	F	86	25	00	Хил судлал
D			86	26	00	Криминалистикийн шинжилгээ-эрх зүй
D			86	27	00	Дотоодын цэргийн ажил-эрх зүй
D	E		86	28	00	Радио электрон тэмцэл
	E	F	86	29	00	Цэргийн зэвсэглэл, техник
	E	F	86	30	00	Цэргийн түүх
D	E		86	31	00	Цэргийн байр зүй

Зураг-1.БСШУ-ны Сайдын 2010 оны 235 дугаар тушаал

Эх сурвалж: (БСШУ-ны Сайдын тушаал, 2010)

Тушаал батлагдсанаар Хил судлалын ухаанаар магистр, докторын сургалтыг бие даан зохион байгуулах, энэ чиглэлийн эрдэмтэн судлаачдыг бэлтгэх нөхцөл бүрдэж, 2011-2012 оны хичээлийн жилээс элсэлт авч 2013 онд анхны 20

офицер Хил судлалын магистрын зэрэг хамгаалж, өнөөдрийн байдлаар 200 гаруй хилчин хил судлалын магистрын зэрэг хамгаалжээ. (М.Баярсайхан, 2019)

Хил судлалын ухаан 2010 он хүртэл дээрх байдлаар хөгжин, төлөвшиж ирсэн нь

цаашид хил судлалын ухаанаар бие даасан эрдэм судлалын ажил эрхэлж, хил судлалын ухааны эрдэмтэн, судлаач төрүүлэн гаргах үндсэн нөхцөл бүрдсэн.

Хил судлалын чиглэлээр докторын сургалтыг 2013-2014 оны хичээлийн жилд эхлүүлж, 70 шахам докторант элссэнээс 2025 оны байдлаар 12 судлаач докторын зэргээ амжилттай хамгаалаад байна.

Дотоод хэргийн их сургуулийн дэргэдэх Эрдмийн зэрэг хамгаалуулах зөвлөлд Хил судлалын докторын зэрэг хамгаалуулах эрх олгогдсоноор 2019 онд хурандаа Ё.Хадхүү “Оперативын чиглэлд хилийн эрэл явуулах ажиллагааг боловсронгуй болгох нь” сэдвээр анхны Хил судлалын докторын зэрэг хамгаалсан. Ийнхүү хил судлалын ухаанаар бригадын генерал Ч.Сайнтор, хурандаа

В.Пүрэвбаасан, Ц.Эрдэнэ, А.Энхтөр, Х.Асхар, Б.Лувсанравдан, М.Баярсайхан, С.Энхсүх, Б.Амармэнд, Б.Мөнхбат, Е.Берикжан нар Хил судлалын ухаанаар докторын зэрэг амжилттай хамгаалсан бөгөөд хил судлалын докторантууд болох хурандаа Г.Ган-Эрдэнэ, Ж.Болдбаатар, Г.Гантулга, Д.Алтангэрэл, Г.Галбадрах, Л.Лхагвасүрэн, Т.Баяр-Эрдэнэ нар диссертациа шүүн хэлэлцүүлэх шатандаа явж байна.

Хил судлалын ухаанаар эрдмийн зэрэг, цол хамгаалахад Дотоод хэргийн их сургуулийн удирдлага, эрдмийн хамт олон, түүний дотор академич Ж.Амарсанаа тэргүүтэй хамгаалуулах зөвлөл, түүний гишүүдийн гүйцэтгэж байгаа үүрэгт Монголын нийт хилчид талархалтай хандаж байгааг тэмдэглэж байна.

График-1. Хил судлалын шинжлэх ухаанаар магистрын зэрэг хамгаалсан төгсөгчдийн тоо

Эх сурвалж: (М.Баярсайхан, 2019)

Хил судлалын магистрын сургалтын хөтөлбөрийг 2013, 2015, 2018, 2025 онуудад тус тус шинэчлэн сайжруулалт хийж, 2022 онд Боловсролын магадлан итгэмжлэх үндэсний зөвлөлөөр 5 жилийн хугацаатай магадалсан.

Манай эрдэмтдийн бүтээл, туурвилд тоо, чанарын өөрчлөлт гарч хил судлалын

ухаанаар нэг сэдэвт болон судалгааны ном, бүтээл, туурвилууд хэвлэгдэн эрдэм судлалын онол, практикийн асуудлуудаарх эх сурвалжууд өсөн нэмэгдэж олон улсын болон бүс нутаг, улс орон, байгууллагын түвшний эрдэм шинжилгээний хурал, зөвлөгөөнүүд тогтмол зохион байгуулагдаж байна.

График-2. Хил судлалын докторын сургалтад элссэн, хамгаалсан докторантуудын тоо

Эх сурвалж: (М.Баярсайхан, 2019)

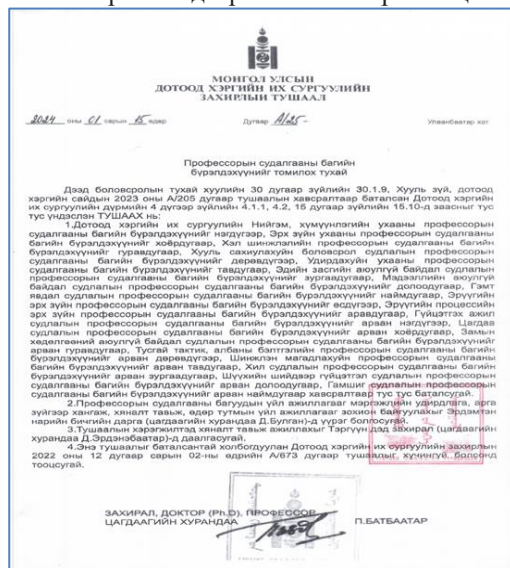
МОНГОЛЫН
Дотоод
Хэргийн
Төрийн
Хурал

Хил судлалын шинжлэх ухааныг Монгол Улсад нутагшуулж, төлөвшүүлснээр Монгол Улсын Шинжлэх ухааны орон зайд Хил судлалын шинжлэх ухаан өөрийн гэсэн байр сууриа баттай олсон гэж үзэх бүрэн үндэстэй болно. Хил судлалын ухааныг хөгжүүлэхэд дор дурдсан байгууллага, нэгжүүд хувь нэмрээ оруулан ажиллаж байна.

Хилийн цэргийн дээд сургууль, Цагдаагийн академитай 2011 онд нэгдэн Дотоод хэргийн их сургууль байгуулагдаж, хил судлалын онол, улсын хил болон хилийн орон зайд өрнөж байгаа үйл явцын

шинж байдал, мөн чанар, энэ орон зайд хамаарагдах бие хүн, улс төрийн ашиг сонирхлыг хамгаалж буй төр, олон нийт, хүчний болон бусад байгууллагын үйл ажиллагааг харьцуулан судалгааны тэргүүлэх чиглэлээ болгон эрдэм шинжилгээ, судалгааны ажил явуулахаас гадна “Хил судлал” хөтөлбөрт суралцаж байгаа докторант, магистрантуудын ажлын явцыг хэлэлцэж зөвлөн туслах, санал шүүмж өгөх Хил судлалын судалгааны профессорын баг 2011 онд байгуулагдаж, одоог хүртэл үйл ажиллагаагаа явуулж байна.

шинж байдал, мөн чанар, энэ орон зайд хамаарагдах бие хүн, улс төрийн ашиг сонирхлыг хамгаалж буй төр, олон нийт, хүчний болон бусад байгууллагын үйл ажиллагааг харьцуулан судалгааны тэргүүлэх чиглэлээ болгон эрдэм шинжилгээ, судалгааны ажил явуулахаас гадна “Хил судлал” хөтөлбөрт суралцаж байгаа докторант, магистрантуудын ажлын явцыг хэлэлцэж зөвлөн туслах, санал шүүмж өгөх Хил судлалын судалгааны профессорын баг 2011 онд байгуулагдаж, одоог хүртэл үйл ажиллагаагаа явуулж байна.

16. ХИЛ СУДЛАЛЫН ПРОФЕССОРЫН СУДАЛГААНЫ БАГИЙН БҮРЭЛДЭХҮҮНИЙГ

№	Овог, нэр	Эрдэмийн болон боловсролын зэрэг, цол	Тайлбар
1.	Норовын Нарангэм	Тэргүүлэх профессор Цэргийн ухааны доктор, профессор	
2.	Цэрэндагын Олбаар	Тэргүүлэх профессорын өргөц Цэргийн ухааны доктор Нарийн бичгийн дарга	
3.	Лавангийн Лавансүрэн	Доктор Зөвлөх профессор	
4.	Дондовын Ганбаатар	Техникийн ухааны доктор, профессор	
5.	Чойдмалагийн Сайнхүү	Хил судлалын доктор, дэд профессор	
6.	Цагааны Ганболд	Цэргийн ухааны доктор, профессор	
7.	Асхурын Мүрэтхан	Цэргийн ухааны доктор, профессор	
Гшүүд (Суналгааны чиглэл хариуцсан профессор, дэд профессор)			
8.	Ванчигийн Жавзпилсүт	Цэргийн ухааны доктор, дэд профессор	
9.	Борхүүгийн Лувансүрэн	Хил судлалын доктор	
10.	Жаргынгийн Өлгөнбүрд	Цэргийн ухааны доктор, профессор	
11.	Намхадоржийн Давандорж	Цэргийн ухааны доктор	
12.	Мягмарын Баярсайхан	Хил судлалын доктор	
13.	Цэрэншарын Гансүх	Аюулгүй байдлын доктор	
14.	Гословын Хандуу	Хил судлалын доктор	
15.	Гаралтын Хулдэн	Аюулгүй байдлын доктор	
16.	Шархүүгийн Чутлуунбат	Хууль, эрх зүйн доктор, дэд профессор	
17.	Балдандоржийн Буяа	Боловсрол судлалын доктор	
Түшиглэх сургууль, танхим			
18.	Хилийн албаны сургууль	Сургуулийн захирал	Саналын эрхтэй
19.		ХАС-ийн болон АМСУ-ийн холбогдох танхимийн багш, хуульч	Хуульчид өргөтгөл оролцоно.

Дотоод хэргийн их сургууль
2024 оны 02 сарын 07-ны дугаар хуралтай

Зураг-2. Хил судлалын профессорын судалгааны багийн бүрэлдэхүүнийг томилсон тухай тушаал

Эх сурвалж: (Дотоод хэргийн их сургуулийн захиралын тушаал, 2024)

Хил Хамгаалах Байгууллагаас төрсөн эрдэмтдийн санал санаачилгаар, Монгол Улсад Хил судлалын шинжлэх ухааныг хөгжүүлж, хил хамгаалалтад шинжлэх ухаанч хандлага төлөвшүүлэн, шинэ техник технологи нэвтрүүлж, хилийн аюулгүй байдалд хандах хандлага, түүнийг хангах үйл ажиллагааг мэдлэг, мэдээлэл, дүн шинжилгээнд суурилан зохион байгуулах зорилгоор 2000 онд байгуулагдсан “Хил судлалын үндэсний нийгэмлэг”-ийг “Монголын Хил Судлалын Академи” болгон өөрчлөн зохион байгуулж, 2016 оны 7 дугаар сарын 1-нд нээлтээ хийж анхны хуралдаанаа хийж, дүрмээ баталсан. (Д.Нямдорж, 2017)

Улмаар 2025 онд Хил судлалын академийн үйл ажиллагааг шинэ шатанд гаргах, хилчин эрдэмтдийн судалгаа, бүтээл, туурвилуудыг практикт нэвтрүүлэх, хил хамгаалах бодлого, үйл ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлэх зорилгоор нийт эрдэмтдийн уулзалт зохион байгуулж, зохион байгуулалт, удирдлага, үйл ажиллагаатай холбоотой асуудлаар санал солилцсон.

Хил хамгаалах ерөнхий газрын дэргэдэх эрдэм шинжилгээ, судалгааны нэгж нь хил судлалын шинжлэх ухаантай хамт зэрэгцэн хөгжиж, анх 1980 онд МАХН-ын Улс төрийн товчооны 174 дүгээр тогтоолоор “Улсын хилийн түүхийг

судлах групп” нэртэйгээр байгуулагдаж байсан бол Хил хамгаалах ерөнхий газрын даргын 2021 оны 03 дугаар сарын 19-ний өдрийн тушаалаар “Хилийн цэргийн хил судлалын хүрээлэн” болгон өөрчлөн зохион байгуулагдаж үйл ажиллагаагаа явуулж байна. (М.Уранбайгаль, 2021)

Хил судлалын шинжлэх ухааныг хөгжүүлэх, түүний онол, арга зүйн үндсийг боловсруулах, суурь судалгаа хийх зорилго бүхий эрдэм шинжилгээний бүтцийн нэгж нь Хилийн цэргийн дээд сургуульд Эрдэм шинжилгээний төв нэртэйгээр үйл ажиллагаа явуулж байгаад Дотоод хэргийн их сургуулийн Эрдмийн зөвлөлийн 2012 оны 10 дугаар тогтоолоор Эрдэм шинжилгээний хүрээлэнгийн бүтцэд Хил судлалын төв байгуулагдаж, Хилийн аюулгүй байдал судлалын хүрээлэн, Хилийн аюулгүй байдал судлалын төв болон өөрчлөгдөн хил судлалын ухааны түшиг төв болон ажиллаж байна. (ДХИС, 2024) Түүнчлэн Хил судлалын ахисан түвшний сургалтыг Дотоод хэргийн их сургуулийн Ахисан түвшний сургалт, судалгааны алба, Удирдлагын академийн Хилийн албаны удирдлага, стратегийн тэнхим, Хилийн албаны сургуулийн Хилийн албаны болон бусад мэргэжлийн тэнхимүүд эрхлэн явуулж байна.

Хил судлалын ухаанаар сүүлийн жилүүдэд онол, практикийн асуудал хөндсөн эрдэмтэн, судлаачдын бүтээлээс дурдвал:

Ш.Арвай – “Хилчний сурах бичиг”, “Монгол Улсын тусгаар тогтнол ба улсын хил”, “Монгол Улсын төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого, стратегийн онцлог”;

П.Даш-“Хилийн харуул”, “Хил хамгаалалтын онол”, “Улсын хил хамгаалалтыг шинжлэх ухааны үндэстэй удирдъя”, “Телехяналтын өмнөх хилийн харуул”;

С.Гүржав- “Хилчдийн сэтгэл зүйн бэлтгэлийг албанд харгалзан үзэх нь”

Ц.Ганболд- “Хил судлал”, “Штабын сургалт бэлтгэл”, “Хилийн аюулгүй байдал”, “Хаант Орос-Манж Чин улсын хилийн харилцааны түүхэн тойм (1689-1911 он)”;

Н.Наранжамц- “Хилийн операци”, “Улсын хил хамгаалалтын онол-практикийн үндсэн асуудлууд”, “Бүс нутаг-хил хамгаалалтын үзэл баримтлал”;

Ш.Арвай, Н.Наранжамц, А.Муратхан, Д.Нямдорж нарын хамтын бүтээл- “Улсын хил судлал: онол, практикийн зарим асуудал”;

Д.Ганбаатар- “Хилийн заставын материал-техникийн хангалт”, “Системийн онолыг Хил хамгаалах байгууллага, хилийн цэргийн материал-техникийн хангалтад ашиглах нь”;

Д.Нямдорж -“Улсын хилийн инженер техникийн хангалт”;

Ж.Өвгөнбүргэд- “Монгол улсын хилийн аюулгүй байдлын онолын үндэс”;

Ч.Сайнтер- “Хил хамгаалах байгууллагын хүний нөөцийн хөгжлийн асуудал”;

А.Энхтөр-“Монгол Улсын хилийн цэргийн байгуулалтын онол, практикийн асуудал”;

Ц.Одбаяр -“Хилийн аюулгүй байдал-Тусгай томилгоот салбар”;

Ё.Хадхүү- “Улсын хил, түүний тухай ерөнхий ойлголт”;

Х.Асхар- “Хилийн боомтын үйл ажиллагааны онол, практикийн асуудал”;

Г.Хулан-“Хүний аюулгүй байдал” зэрэг бүтээлүүдээс гадна бусад олон бүтээл, туурвилууд гарсаар байгаа нь хил судлалын шинжлэх ухааны мэдлэгийн сан улам бүр баяжсаар байна.

Дүгнэлт, санал

Монгол улсад хилийн шинжлэх ухааныг үүсгэн байгуулж, төлөвшүүлж, хөгжүүлэхэд үнэтэй хувь нэмэр оруулсан эрдэмтэд, мэргэдээс Монгол Улсын шинжлэх ухааны гавьяат зүтгэлтэн Ш.Арвай, А.Муратхан, гавьяат багш Н.Наранжамц, гавьяат холбоочин, доктор Ц.Цэрэндорж, Шинжлэх ухааны тэргүүний ажилтан 10 гаруй эрдэмтэд төрөн гарч, Шинжлэх ухааны академийн бага хурлын чуулганы гишүүнээр доктор, профессор Ц.Ганболд ажиллаж, Дотоод хэргийн их сургуулийн эмерит болон хүндэт профессороор 5, хүндэт доктороор 2 эрдэмтэн тус тус өргөмжлөгдөж, хил судлалын ухааны магистр, докторын

Хил судлалын шинжлэх ухааны чиглэлээр “Өдрийн доктор”-ын сургалтад элсүүлэн суралцуулж байгаа, оператив-тактикийн түвшний офицеруудыг Хил судлалын магистрын хөтөлбөрт тогтмол элсүүлэн суралцуулахын зэрэгцээ зарим төсөл, хөтөлбөрийг санхүүжүүлэх, дэмжин ажилладагт Хилчин-эрдэмтэд талархаж байдаг болно.

сургалтад суралцахаар элсэгчдийн тоо өдрөөс өдөрт өсөн нэмэгдсээр байна.

Хил хамгаалах байгууллагын удирдлагын бодлогоор хил судлалын болон зарим шинжлэх ухааны чиглэлээр “Өдрийн доктор”-ын сургалтад элсүүлэн суралцуулж байгаа, оператив-тактикийн түвшний офицеруудыг Хил судлалын магистрын хөтөлбөрт тогтмол элсүүлэн суралцуулахын зэрэгцээ зарим төсөл, хөтөлбөрийг санхүүжүүлэх, дэмжин ажилладагт Хилчин-эрдэмтэд талархаж байдаг болно.

Нөгөө талаар хил судлалын ухааныг хөгжүүлэх, эрдэм судлалыг арвижуулахад ДХИС-ийн удирдлага, эрдмийн хамт олон хичээл зүтгэл гаргаж, тусалж дэмжиж, ахисан түвшний боловсрол олгоход мэргэжил арга зүйгээр чиглүүлж ажилладагт хилчид талархаж явдаг юм.

Хил судлалын шинжлэх ухааныг гүнзгийрүүлэн өргөжүүлж, хөгжүүлэхэд ХХЕГ, ДХИС, Хил судлалын хүрээлэн төвүүд, Хилчин-эрдэмтэд хүчин чармайлтаа нэгтэн ажиллах шаардлагатай бөгөөд “Хил судлалын шинжлэх ухааны тэмдэглэлт өдөр”-тэй болох, Хилчин-эрдэмтдийн бүтээл, туурвилыг хөхүүлэн дэмжих, албан тушаал, зэрэг дэв ахихад Хил судлалын ухаанд оруулсан хувь нэмрийг нь харгалзан үзэх нь зүйтэй болно.

Энэ өдрүүдэд тохиож байгаа “Шинжлэх ухааны ажилтны өдөр”-ийг тохиолдуулан Монгол Улсын Хил хамгаалах байгууллагаас төрсөн нийт эрдэмтэд, залуу судлаачдад эрдэм судлалд нь өндөр амжилт хүсэж, Хил судлалын

шинжлэх ухаанд хувь нэмрээ оруулан улсын хилийн халдашгүй дархан байдлыг хангахад онол, практикийн бүтээл, туурвилаа зориулан ажиллахыг хүсэн ерөөе.

Эх сурвалжийн жагсаалт

БСШУ-ны Сайдын тушаал. (2010).

Монгол Улсын Боловсрол, Шинжлэх ухааны яам.

https://moe.gov.mn/posts?page=6&category_id=11834-ээс Гаргасан

Д.Нямдорж. (2017). Монголын Хил Судлалын академи нээлтээ хийлээ. *Хил шинжлэл, 1, 8.*

Дотоод хэргийн их сургуулийн захиралын тушаал. (2024).

ДХИС. (2024). *Тусгаар тогтнолын дархлааг тогтоогчид. 2011-2024 оны түүхий альманах.*

М.Баярсайхан. (2019). *Хил судлалын магистр, докторын сургалтын хөтөлбөрийн танилцуулга.*

М.Уранбайгаль. (2021). Шинжлэх ухаанд суурилсан хил хамгаалалт. *Хилчин, 02.*

Төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого. (2002). *Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем. Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем:* <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=203037>-ээс Гаргасан

Хил судлал. (2000). 3.

Ц.Ганболд. (2022-12-02). ХИЛ СУДЛАЛЫН ШИНЖЛЭХ УХААНЫ ҮҮСЭЛ ХӨГЖИЛ, ЧИГ ХАНДЛАГА. <https://www.uia.gov.mn/news/935>-ээс Гаргасан

ХИЛИЙН АЛБАНЫ МЭРГЭЖИЛ ЭЗЭМШҮҮЛЭХ ЭРХЗҮЙН БАРИМТ БИЧГИЙН ХЭРЭГЖИЛТЭД ХИЙСЭН ШИНЖИЛГЭЭ

THE ANALYSIS OF THE IMPLEMENTATION OF LEGAL DOCUMENTS REGULATING BORDER SERVICE PROFESSIONAL TRAINING

Улаанбаатар

Б.Түмэнжаргал

Дотоод хэргийн их сургуулийн Удирдлагын академийн Хилийн стратеги-8022 дугаар дамжааны суралцагч, докторант

B.Tumenjargal

Doctoral Student, Border Strategy Class No 8022, Academy of Management, University of Internal Affairs

Хураангуй: Улсын хил хамгаалах үйл ажиллагаа нь үндэсний аюулгүй байдлын бүрэлдэхүүн хэсэг бөгөөд тус үйл ажиллагааны үр нөлөөтэй байдлыг хангахын тулд мэргэжлийн өндөр ёс зүйтэй, эх оронч хүмүүжилтэй боловсон хүчнийг бэлтгэх асуудал онцгой ач холбогдолтой юм. Хилийн албаны мэргэжил эзэмшүүлэх үйл ажиллагаа нь зөвхөн боловсролын салбарт хамаарах асуудал биш бөгөөд батлан хамгаалах, хууль сахиулах, аюулгүй байдлын бодлого, эрх зүйн зохицуулалттай нягт уялдаа холбоотой цогц үйл ажиллагаа юм.

Энэхүү үйл ажиллагаа нь улсын хил хамгаалах байгууллагын бүтцийн онцлог, үүрэг чиглэл, хүний нөөцийн бодлоготой уялдах бөгөөд түүнийг эрх зүйн хувьд оновчтой зохицуулах нь хил хамгаалах үйл ажиллагааны үр ашиг, бие даасан чадамжид шууд нөлөөлнө. Хууль, эрх зүйн зохицуулалт нь хилийн албаны мэргэжил эзэмшүүлэх хөтөлбөрийн зорилго, агуулга, сургалтын үр дүнг тодорхойлох суурь баримт бичиг болдог тул эдгээр баримт бичгийн хэрэгжилтийн түвшин нь боловсон хүчний чанарыг тодорхойлох гол үзүүлэлт гэж үзэж болно.

Иймд энэхүү судалгааны зорилго нь хилийн албаны мэргэжилтэн бэлтгэхтэй холбоотой хууль, эрх зүйн баримт бичгүүдийн хэрэгжилтийн бодит байдалд судалгаа, шинжилгээ хийх, тэдгээрийн уялдаа, үр нөлөөг үнэлэх, хэрэгжилтийн явцад үүсэж буй зөрчил, хүндрэл, сул талуудыг тодорхойлох, улмаар бодлогын түвшинд шаардлагатай сайжруулалтын чиглэл, арга замыг санал болгоход оршино.

Судалгааны ажлын үр дүнгээр хилийн албаны мэргэжил эзэмшүүлэх үйл ажиллагааны эрх зүйн орчны бодит хэрэгжилт, түүний оновчтой байдлыг үнэлэх замаар боловсролын чанар, мэргэжлийн чадамжийг дээшлүүлэхэд шаардлагатай эрх зүйн шинэчлэлийн чиг хандлагыг тодорхойлох боломж бүрдэнэ.

Abstract: The protection of a state border is an integral component of national security. Ensuring the effectiveness of this activity requires the preparation of highly professional personnel with strong ethical standards and patriotic values. The process of training specialists for the Border Service is not solely an educational matter but a comprehensive activity closely linked with national defense, law enforcement, and security policies, as well as with legal regulations.

This process must align with the structural characteristics, duties, and human resource policies of the border protection organization. Proper legal regulation has a direct impact on the efficiency and autonomy of border protection activities. Legal and regulatory documents serve as the foundation for defining the objectives, content, and outcomes of border service training

programs; therefore, the level of their implementation is a key indicator of the quality of personnel training.

The purpose of this research is to analyze the actual implementation of laws and legal documents related to border service professional training, assess their coherence and effectiveness, identify conflicts, difficulties, and weaknesses arising during implementation, and propose policy-level improvements and solutions.

As a result of the study, it becomes possible to evaluate the current implementation of the legal framework governing border service professional training and determine directions for necessary legal reforms aimed at enhancing the quality of education and professional competence.

Түлхүүр үг: Хилийн албаны мэргэжил, эрх зүйн зохицуулалт.

Keywords: Border Service Profession, Legal Regulation

(Хилийн албаны мэргэжил эзэмшүүлэх хууль, эрх зүйн зохицуулалт нь хилийн аюулгүй байдлыг хангах, хүний нөөцийн бодлогыг оновчтой хэрэгжүүлэх, мэргэжлийн чадамж болон боловсролын чанарыг дээшлүүлэхэд чиглэсэн цогц ойлголт юм).

Үндсэн хэсэг

Хилийн албаны мэргэжил эзэмшүүлэх үйл ажиллагааны эрх зүйн орчин

Хилийн албаны мэргэжил эзэмшүүлэх үйл ажиллагаа нь Монгол Улсын хууль тогтоомж болон холбогдох эрх зүйн баримт бичгүүдэд тулгуурлан хэрэгждэг. Эдгээр баримт бичгүүд нь зөвхөн сургалтын зорилго, бүтэц, агуулгыг тодорхойлоод зогсохгүй үндэсний аюулгүй байдал, батлан хамгаалах бодлогын хүрээнд хүний нөөцийн оновчтой төлөвлөлт, мэргэжлийн чадамжийг бий болгох суурь нөхцөлийг бүрдүүлдэг. Иймд хилийн албаны мэргэжил эзэмшүүлэх үйл ажиллагаа нь төрийн бодлого, хууль эрх зүйн зохицуулалт, боловсролын тогтолцооны нэгдмэл уялдаа холбоонд тулгуурлан хэрэгжих онцлогтой.

Хилийн албаны мэргэжил эзэмшүүлэх үйл ажиллагаа нь дараах эрх зүйн баримт бичгүүдэд үндэслэж байна Үүнд:

Үндсэн хууль нь төрийн байгууламж, хүний эрх, үндэсний аюулгүй байдлыг хангах тогтолцоог тодорхойлох суурь баримт бичиг бөгөөд улсын хил, түүний халдашгүй дархан байдлыг хангах тухай заалтуудаараа хил хамгаалах үйл ажиллагаанд эрх зүйн дээд үндэслэл болдог. (Монгол Улсын Үндсэн хууль, 1992)

Хилийн тухай хууль нь хил хамгаалах үйл ажиллагааны эрх зүйн үндсийг тодорхойлж, хил хамгаалах

байгууллагын чиг үүрэг, бүтэц, үйл ажиллагааны зохицуулалтыг нарийвчлан тогтоосон байдаг. Түүнчлэн, хил хамгаалах байгууллагын боловсон хүчний бэлтгэл, мэргэжлийн шаардлагад шууд хамааралтай эрх зүйн эх сурвалж юм. (Хилийн тухай хууль, 2016)

Боловсролын ерөнхий хууль нь улсын хэмжээнд боловсролын ерөнхий тогтолцоог тодорхойлох бөгөөд хилийн албаны мэргэжил эзэмшүүлэх үйл ажиллагааг боловсролын бодлоготой уялдуулах эрх зүйн үндсийг бүрдүүлдэг. (Боловсролын ерөнхий хууль, 2023)

Дээд боловсролын тухай хууль нь дээд боловсролын байгууллагын үйл ажиллагаа, сургалтын хөтөлбөрийн стандарт, багш, судлаачдын шаардлага, оюутны эрх зэргийг зохицуулж, мэргэжлийн сургалтын чанар, үр дүнг баталгаажуулах эрх зүйн суурь болдог. (Дээд боловсролын тухай хууль, 2023)

Мэргэжлийн болон техникийн боловсрол, сургалтын тухай хууль нь техникийн болон мэргэжлийн чиглэлээр боловсон хүчнийг бэлтгэх, сургалтын агуулга, хөтөлбөр, багшлах болон үнэлгээний стандарт, мэргэжлийн ур чадварын шаардлагыг тодорхойлдог бөгөөд хилийн албаны мэргэжилтний техникийн болон тусгай ур чадварыг эзэмшүүлэх эрх зүйн суурь болдог. (Мэргэжлийн болон техникийн боловсрол сургалтын тухай хууль, 2023)

Цэргийн албаны тухай хууль нь цэргийн албыг гүйцэтгэх журмыг тогтоож, цэргийн албан хаагчдын бэлтгэл, сахилга бат, үүрэг хариуцлага, албаны дэг журамтай холбоотой зохицуулалтыг агуулдаг. Хилийн албаны мэргэжил эзэмшүүлэх үйл ажиллагаа нь цэргийн албаны үндсэн зарчим, дэг журамтай нягт уялдаатай тул сургалтын агуулга, хүмүүжлийн чиглэлд энэ хуулийн хэрэгжилт чухал ач холбогдолтой. (Цэргийн албаны тухай хууль, Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем, 2016)

Төрийн албаны тухай хууль нь төрийн албанд ажиллаж буй албан хаагчдын эрх, үүрэг, мэргэжлийн шалгуур, ёс зүй, хариуцлагыг тодорхойлдог. Хил албаны мэргэжил нь төрийн тусгай албанд хамаарах тул хүний нөөцийг бэлтгэх, албан тушаалын томилгоо, мэргэжлийн үнэлэмж, тогтвортой байдлыг зохицуулдаг. (Төрийн албаны тухай хууль, 2017)

Цэргийн албан хаагчдын эрх зүйн байдлын тухай хууль нь цэргийн албан хаагчдын нийгмийн баталгаа, ажиллах нөхцөл, цалин, тэтгэвэр, халамж, эрх ашгийн хамгаалалтыг тодорхойлдог. Хилийн албаны мэргэжил эзэмшүүлэх үйл ажиллагааны чанар, төгсөгчдийн мэргэжлийн тогтвортой байдал нь зөвхөн боловсролын тогтолцооноос хамаарахгүй, харин энэхүү хуулиар баталгаажсан нийгмийн баталгаа, эрх зүйн хамгаалалттай салшгүй холбоотой юм. (Цэргийн албан хаагчдын эрх зүйн байдлын тухай хууль, 2016)

Их сургуулийн дүрэм нь тус сургуулийн бүтэц, сургалтын зохион байгуулалт, хөтөлбөрийн хэрэгжилтийн үндсэн чиглэлийг энэхүү дүрэм тодорхойлдог. Энэ нь мэргэжлийн сургалтын чанарт шууд нөлөөлөх дотоод зохицуулалтын баримт бичиг юм. (Дотоод хэргийн их сургуулийн дүрэм, 2024)

Хил хамгаалах байгууллагын дотоод журам нь байгууллагын сахилга, дэг журам, алба хаагчдын ёс зүйн хэм хэмжээ, хариуцлага, сургалт, дадлагын онцлогийг зохицуулдаг. Энэ нь мэргэжлийн хүмүүжил, эх оронч үзлийг төлөвшүүлэхэд

ач холбогдолтой. (Хил хамгаалах байгууллагын дотоод журам, 2021)

Сургалтын хөтөлбөр нь хөтөлбөрийн зорилго, зорилт, суралцагчийн эзэмших мэдлэг, чадвар, хандлага төлөвшил, сургалтын арга зүй, үнэлгээ сайжруулалтын төлөвлөлт болон сургалтын орчин, хэрэглэгдэхүүн, багшлах бүрэлдэхүүн, элсэгч, төгсөгчид тавигдах шаардлагыг тусгасан цогц баримт бичиг юм. (Дээд боловсролын сургалтын хөтөлбөрт тавих нийтлэг шаардлага, 2024)

Сургалтын хөтөлбөрийг боловсруулж, хэрэгжүүлэх явцад дээр дурдсан хууль, дүрэм, журам зэрэг эрх зүйн баримт бичгүүдийг мөрдлөг болгон ашигладаг. Эдгээр эрхзүйн баримт бичгүүд нь хилийн албаны мэргэжил эзэмшүүлэх үйл ажиллагааг хууль эрх зүйн хүрээнд албан ёсоор баталгаажуулж байна.

Хэрэгжилтийн байдалд хийсэн шинжилгээ

Эрхзүйн орчны хэрэгжилт: Хилийн албаны мэргэжил эзэмшүүлэх үйл ажиллагаа нь Монгол Улсын боловсролын болон батлан хамгаалах, хууль сахиулах салбарын холбогдох хууль, эрх зүйн баримт бичгийн хүрээнд хэрэгжиж байгаа хэдий ч зарим зохицуулалтын бүрэн бус байдал ажиглагдаж байна. Тухайлбал, “хилийн албаны мэргэжил” гэсэн нэр томьёо нь боловсролын болон төрийн тусгай албаны, мэргэжлийн ангиллын жагсаалтад албан ёсоор тусгагдаагүйгээс сургалтын хөтөлбөрийн эрх зүйн үндэс тодорхой бус, улмаар мэргэжлийн үнэлгээ, боловсролын зэрэг олголтод тодорхой бус байдал үүсгэж байна. Энэ нь зөвхөн сургалтын чанар, баталгаажуулалтад нөлөөлөөд зогсохгүй, хөдөлмөрийн зах зээл дэх мэргэжлийн үнэлэмж, хүлээн зөвшөөрөлтөд сөрөг нөлөө үзүүлж байна.

Хөтөлбөрийн хэрэгжилт: Их сургуулийн Хилийн албаны сургуулийн сургалтын хөтөлбөр нь “Хилийн аюулгүй байдлыг хангах”-д чиглэгдэж байгаа боловч ч хөтөлбөрийн бүтэц, үнэлгээний аргачлал нь боловсролын ерөнхий стандарт, чанарын баталгаажуулалтын

Дорноговь аймаг

ХИЛ СУДЛАЛ

шалгуур үзүүлэлтэй бүрэн уялдаагүй байна. Ялангуяа сургалтын агуулга нь онол, практикийн хослолыг бүрэн дүүрэн хангахгүй байгаа нь олон улсын боловсролын хөтөлбөрийн чиг хандлагаас хоцрогдох эрсдэлтэй байна. Энэ нь боловсролын нийтлэг тогтолцоо нь цэргийн боловсролын онцлог шаардлагад бүрэн нийцэхгүй байгаатай холбоотой юм. Нийтлэг боловсролын тогтолцоонд тулгуурласан хөтөлбөр нь тусгай мэргэжлийн сургалтын зорилт болох дадлага, ур чадварын хөгжүүлэлт, чадавх, команд-штабын түвшний сургалтын онцлогтой уялдахгүй байгаа нь цэргийн боловсролын чанар, үр дүнд сөргөөр нөлөөлөх нөхцөл болж байна.

Институцийн уялдаа холбоо: Хилийн албаны мэргэжил эзэмшүүлэх үйл ажиллагаа нь зөвхөн их, дээд сургуулийн боловсролын агуулгаар хязгаарлагдахгүй бөгөөд захиалагч байгууллага болох Хил хамгаалах байгууллагын хүний нөөцийн бодлого, мэргэжлийн шаардлагатай салшгүй уялдаатай юм. Иймд боловсон хүчний мэргэжлийн ур чадвар, ажил үүргийн онцлогт нийцсэн сургалтын хөтөлбөрийг боловсруулах, хэрэгжүүлэх үйл явцад захиалагч байгууллагын идэвх оролцоо зайлшгүй шаардлагатай. Одоогийн байдлаар “сургалтын хөтөлбөр”-үүдийг Их сургууль дангаар боловсруулж, баталгаажуулдаг бөгөөд захиалагч байгууллагын оролцоо хангалтгүй байна. Үүний улмаас төгсөгчдийн мэргэжлийн ур чадвар нь бодит шаардлагад бүрэн нийцэхгүй, байгууллагын зүгээс зөвхөн шүүмжлэл хэлэх түвшинд хязгаарлагдан, хариуцлагын механизм бүрэлдэж чадахгүй байгаа нь томоохон сул тал болж байна.

Иймд хөтөлбөр боловсруулах үйл явцыг хамтын оролцоо, хариуцлагын хуваарилалт дээр суурилуулах шаардлагатай. Тодруулбал:

- ✓ Хил хамгаалах байгууллагаас боловсон хүчний мэргэжлийн шаардлагыг нарийвчлан оновчтой тодорхойлох;
- ✓ Их сургуулийн багш, судалгааны багтай хамтран хөтөлбөрийн

агуулга, стандарт, сургалтын арга зүйг хамтран боловсруулах;

- ✓ Хөтөлбөрийг баталгаажуулахдаа байгууллагын болон их сургуулийн удирдлагын хамтарсан шийдвэрээр баталгаажуулдаг байх.

Энэхүү зохицуулалт нь зөвхөн төгсөгчдийн мэдлэг, ур чадварын чанарыг баталгаажуулаад зогсохгүй, боловсон хүчний төлөвлөлт, бэлтгэлийн тогтолцоонд захиалагч байгууллага болон боловсролын байгууллагын **хамтарсан хариуцлагын тогтолцоо** бүрдүүлэх боломжийг олгоно. Энэ нь мэргэжлийн боловсролын чанарын үнэлэмжийг нэмэгдүүлж, хүний нөөцийн тогтвортой байдлыг хангах чухал нөхцөл болно.

Хэрэгжилтийн үр дүн ба сорилт.

Хилийн албаны мэргэжил эзэмшүүлэх үйл ажиллагааны эрх зүйн хэрэгжилтийн түвшинд хийсэн шинжилгээний дүнд тодорхой ахиц дэвшил болон үлэмж сорилтууд илэрч байна. Үүнд:

Нэгдүгээрт: Хилийн албаны мэргэжил эзэмшүүлэх сургалтын тогтолцоо нь боловсрол олгох нийтлэг тогтолцоонд тулгуурлаж байгаа нь эрх зүйн хувьд тодорхойлогдсон гэж үзэж болох боловч цэргийн боловсрол, тусгай чиг үүргийн онцлогт тохирсон эрхзүйн орчин шаардлагатай.

Хоёрдугаарт: Албан хаагчдын эрх, үүрэг, тавигдах шаардлагыг хилийн тухай, төрийн албаны тухай, цэргийн албаны тухай, цэргийн албан хаагчдын эрхзүйн байдлын тухай хуулиуд, мөн байгууллагын дотоод журам болон бусад эрх зүйн баримт бичгүүдэд тодорхой зааж өгсөн нь мэргэжлийн ёс зүйн төлөвшилд эергээр нөлөөлж буй давуу тал юм.

Гуравдугаарт: Дээд боловсролын тухай хуульд дэд бакалавр, бакалаврын зэрэг олгох эрх зүйн үндэслэл бүрэн тодорхойлогдсон боловч уг зэргийн ажил мэргэжлийн замнал, ажлын байрны тодорхойлолт, түүнийг хэрэгжүүлэх эрх зүйн зохицуулалт нь Хил хамгаалах байгууллагын хүний нөөцийн бодлого, дүрэмд тодорхой тусгагдаагүй хэвээр байна. Энэ нь сургалтын үр дүн, олгогдож буй боловсролын зэрэг, мэргэжлийн

үнэлэмж, байгууллагын ажлын байрны шаардлага хооронд зөрүү үүсгэж, төгсөгчдийн хөдөлмөрийн үнэлгээ, албан тушаалын шат ахих тогтолцоонд тодорхой бус байдал бий болгож байна. Иймд Хил хамгаалах байгууллагын хүний нөөцийн дүрэмд дараах чиглэлээр зохицуулалт хийх шаардлагатай гэж үзэж байна. Үүнд:

- ✓ Дэд бакалавр, бакалаврын зэрэгтэй төгсөгчийн ажлын байр, мэргэжлийн зэрэглэл, албан тушаалын тодорхойлолтыг нарийвчлан тогтоох;
- ✓ Боловсролын зэрэг ба албан тушаалын шат ахих тогтолцооны уялдаа холбоог эрх зүйн хувьд тодорхой болгох;
- ✓ Сургалтын үр дүнг хүний нөөцийн бодлого, цалин урамшуулал, албан тушаал дэвших нөхцөлтэй уялдуулан баталгаажуулах.

Эдгээр зохицуулалт нь боловсролын зэрэг олголт, ажлын байрны үнэлгээ, байгууллагын хүний нөөцийн бодлогын нэгдсэн уялдааг хангаж, төгсөгчдийн мэргэжлийн тогтвортой байдлыг баталгаажуулах чухал алхам болно..

Иймд эрх зүйн хэрэгжилтийн түвшинд гарсан дэвшлийг бататган бэхжүүлэхийн зэрэгцээ нэр томьёоны албан ёсны хэрэглээг хуульчилж баталгаажуулах;

Хөтөлбөрийн боловсруулалт, баталгаажуулалт, захиалагч байгууллагын оролцоо, хариуцлагын тогтолцоог бүрдүүлэх;

Дэд бакалавр, бакалаврын зэргийн ажил мэргэжлийн замнал, ажлын байрны тодорхойлолт, түүнийг хэрэгжүүлэх эрх зүйн зохицуулалтыг бий болгох шаардлага нэн тулгамдсан хэвээр байна.

Дүгнэлт, санал

Хилийн албаны мэргэжил эзэмшүүлэх үйл ажиллагааны эрх зүйн орчны хэрэгжилтэд судалгаа, шинжилгээ хийхэд дараах үр дүн тодорхой болов.

Нэгдүгээрт, хууль эрх зүйн зохицуулалтын түвшинд тодорхой ахиц бий болсон боловч “хилийн албаны мэргэжил” гэсэн нэр томьёо нь албан ёсоор

хуульчилж баталгаажуулжээ сургалтын хөтөлбөрийн үндэслэл тодорхой бус байдалтай хэвээр байна. Энэ нь мэргэжлийн үнэлэмж, боловсролын зэрэг олголт, хөдөлмөрийн зах зээл дэх хүлээн зөвшөөрөлтөд сөргөөр нөлөөлж байна.

Хоёрдугаарт, сургалтын хөтөлбөрийн боловсруулалт, баталгаажуулалтад захиалагч байгууллага болон боловсролын байгууллагын хамтарсан хариуцлагын тогтолцоо бүрдээгүй байна.

Гуравдугаарт, боловсролын зэрэг (дэд бакалавр, бакалавр)-ийн олголт нь эрх зүйн үндэслэлтэй боловч уг зэрэгтэй төгсөгчдийн ажлын байр, мэргэжлийн замнал, албан тушаалын уялдаа холбоо нь Хил хамгаалах байгууллагын дүрэм, хүний нөөцийн бодлогод тодорхой тусгагдаагүй байна. Энэ нь төгсөгчдийн мэргэжлийн тогтвортой байдалд эрсдэл дагуулж байна.

Иймд эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгох, мэргэжлийн нэр томьёог хуульчилж баталгаажуулах, сургалтын хөтөлбөрийг захиалагч байгууллагын оролцоотой хамтран боловсруулах, хүний нөөцийн бодлогын зохицуулалтыг боловсролын зэрэгтэй уялдуулах шаардлагатай байна. Эдгээр арга хэмжээг хэрэгжүүлснээр хилийн албаны мэргэжил эзэмшүүлэх үйл ажиллагаа нь илүү оновчтой, нэгдсэн зохицуулалттай болж, мэргэжлийн өндөр ур чадвартай, эх оронч хүмүүжилтэй боловсон хүчнийг бэлтгэн гаргах бат бөх эрх зүйн үндэс бүрдэх юм.

Эх сурвалжийн жагсаалт

Боловсролын ерөнхий хууль. (2023). *Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем*. Retrieved from <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=16759958962301>

Дотоод хэргийн их сургуулийн дүрэм. (2024).

Дээд боловсролын сургалтын хөтөлбөрт тавих нийтлэг шаардлага. (2024). *Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем*. Retrieved from <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=17140164626911&showType=1>

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ

Дээд боловсролын тухай хууль. (2023). *Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем*.

Монгол Улсын Үндсэн хууль. (1992). *Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем*. Retrieved from <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=367>

Мэргэжлийн болон техникийн боловсрол сургалтын тухай хууль. (2023). *Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем*. Retrieved from <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=16759959076531>

Төрийн албаны тухай хууль. (2017). *Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем*. Retrieved from <https://www.legalinfo.mn/mn/detail/13025>

Хил хамгаалах байгууллагын дотоод журам. (2021).

Хилийн тухай хууль. (2016). *Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем*. Retrieved from <https://legalinfo.mn/mn/detail/12418>

Ц.Ганболд. (2016). *Төрийн алба*. Улаанбаатар : Соёмбо прин.

Цэргийн албан хаагчдын эрх зүйн байдлын тухай хууль. (2016). *Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем*. Retrieved from <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=12125>

Цэргийн албаны тухай хууль. (2016). Retrieved from *Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем*: <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=12124>

Цэргийн албаны тухай хууль. (2016). *Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем*. Retrieved from <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=12124>

Цэргийн албаны тухай хууль. (2016). *Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем*. Retrieved from <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=12124>

МЭРГЭШСЭН ХИЛЧИН ИНЖЕНЕР БЭЛТГЭХ СУРГАЛТЫН ТОГТОЛЦООГ БҮРДҮҮЛЭХ ЗАРИМ АСУУДАЛ

SOME ISSUES IN FORMING THE TRAINING SYSTEM FOR TRAINING QUALIFIED BORDER ENGINEERS

Г.Ган-Эрдэнэ

Дотоод хэргийн их сургуулийн Хил судлалын докторант, хурандаа

G.Gan-Erdene

Colonel, Ph.D. candidate in Border Studies, University of Internal Affairs

Хураангуй: Монгол улсын төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлогын баримт бичигт “Улсын хилийн халдашгүй дархан байдалд, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй ажиллагааг шинжлэх ухаан, техник технологийн ололтод тулгуурлан цогц байдлаар зохион байгуулна (УИХ, Монгол улсын төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого, 2020).” гэж заасан нь Монгол Улсын хил хамгаалалтын процесс нь хүн төвтэй техник, технологийн аргад шилжиж байгааг харуулж байна. Иймд Монгол Улсын харилцаа холбоо, мэдээллийн технологийн салбарын хүний нөөцийн эрэлт, нийлүүлэлт, болон байгууллагын алба хаагчдын судалгаанд үндэслэн “Мэргэшсэн хилчин инженерийг бэлтгэх тогтолцоо”-г боловсронгуй болгох талаар, санал дэвшүүлсэн.

Abstract: The Mongolian government's border policy document states that "Within the inviolability of the state border, security operations in the border area will be organized in a comprehensive manner based on scientific and technological achievements." This indicates that Mongolia's border security process is shifting to a more human-centered, technical and technological approach. Therefore, based on a study of the supply and demand for human resources in Mongolia's telecommunications and information technology sectors, as well as the organization's employees, a proposal was made to improve the "Training System for Qualified Border Engineers".

Түлхүүр үг: Мэргэшсэн хилчин инженер

Keyword: Qualified border engineer

Оршил:

Монгол Улсын хилийг хамгаалах асуудал нь үндэсний аюулгүй байдал, улсын тусгаар тогтнолыг баталгаажуулахад чухал ач холбогдолтой. Хилчдийн үүрэг бол зөвхөн хилийн харуулын үүрэг гүйцэтгэх төдийгүй, улс орны аюулгүй байдал, үндэсний эрх ашгийг хамгаалах өргөн хүрээтэй үүрэг хариуцлага байдаг. Энэ ч үүднээс хил хамгаалах байгууллага мэргэшсэн, чадварлаг хилчдийг бэлтгэх бодлогод онцгой анхаарч ирсэн. Орчин үед хил хамгаалалт нь хүн төвтэй техник, технологийн аргад шилжиж байгаа бөгөөд “Мэргэшсэн хилчин” гэдэг ойлголтод “Техник технологийн талаарх мэдлэг, чадварыг эзэмшсэн байх” гэдэг шинэ шалгуур, шаардлага нэмэгдэж байна. Үүнээс шалтгаалан холбоо, мэдээллийн технологи, кибер аюулгүй байдал, нисгэгчгүй нисэх хэрэгсэл, дохиолол

хяналт, радио электрон тэмцлийн чиглэлээр мэргэшсэн алба хаагчдын хэрэгцээ өсөн нэмэгдэж байгаа бөгөөд энэ чиглэлээр мэргэжилтнүүдийг бэлтгэх, тэднийг тогтмол сургаж, хөгжүүлэх шаардлага тулгарч байна.

Үндсэн хэсэг

“Хилчин” гэж хилийн цэрэгт алба хааж байгаа цэргийн жинхэнэ алба хаагчийг хэлнэ (Хилийн тухай хууль, 2016).

“Мэргэших” гэж нэг төрлийн шинжлэх ухааны дотроос аль нэг салбарыг нь дагнан судалж эзэмших (Монгол хэлний их тайлбар, 2025).

Монгол улсын төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлогын баримт бичигт “Улсын хилийн халдашгүй дархан байдалд, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй ажиллагааг шинжлэх ухаан, техник технологийн ололтод тулгуурлан цогц байдлаар зохион байгуулна (УИХ, Монгол

Дотоод хэргийн их сургууль

МОНГОЛ УЛСЫН ХИЛ СУДЛАЛ

улсын төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого, 2020).” гэж заасан нь технологийн хөгжлийн эрин үед хилчдэд хил хамгаалах арга тактик, мэдлэг боловсрол, мэргэжлийн ур чадварт улам өндөр түвшний шаардлагууд тавигдаж байгааг харуулж байна.

Орчин үеийн хил хамгаалах ажиллагаанд дрон, дохиолол хяналтын систем, мэдээллийн технологи төхөөрөмжүүд зэрэг шинэлэг дэвшилтэт технологиуд нэвтэрч байгаа тул хилчид эдгээр техник, технологийг эзэмших чадвартай байх шаардлага нэн тэргүүнд тавигдаж байна. Мөн нэгэнт Улсын хил хамгаалалтын үйл ажиллагаа нь хүн төвтэй техникийн аргад шилжиж байгаа учир энэ чиглэлийн боловсон хүчнийг хэрхэн бэлтгэх, тогтвор суурьшилтай ажиллуулах талаар авч үзэх нь зүйтэй.

Холбоо, мэдээллийн технологийн чиглэлээр мэргэшсэн

хүний нөөцийн эрэлт

Цахим хөгжил харилцаа холбооны яамнаас 2024 онд “Харилцаа холбоо, мэдээллийн технологийн салбарын хүний нөөцийн эрэлт, нийлүүлэлт”-ийн судалгаа хийхэд энэ чиглэлээр нийт 39 их дээд сургууль, 24 МСҮТ, политехник коллеж мэргэжилтэн бэлтгэж байсан бөгөөд нийт төгсөгчид 100 хувь мэргэжлээрээ ажилд орно гэж тооцоолбол 2030 он хүртэл энэ

Монгол Улсад холбоо, мэдээллийн технологи, кибер аюулгүй байдлын салбарын ажилчдын цалингийн жишиг, үнэлэмж

Ажлын байр	Сарын дундаж цалин (MNT)	Хамгийн бага цалин (MNT)	Хамгийн өндөр цалин (MNT)
Программист	2,000,000 - 3,500,000	1,500,000	5,000,000
Системийн администратор	2,500,000 - 4,000,000	2,000,000	5,500,000
Мэдээллийн технологийн инженер	1,800,000 - 3,000,000	1,200,000	4,500,000
Кибер аюулгүй байдлын мэргэжилтэн	3,500,000 - 6,000,000	3,000,000	8,000,000
Холбооны инженер	1,500,000 - 2,500,000	1,000,000	3,500,000
Мэдээллийн технологийн зөвлөх	4,000,000 - 7,000,000	3,500,000	9,000,000
Мэдээллийн аюулгүй байдлын менежер	5,000,000 - 8,000,000	4,000,000	10,000,000

Мэргэшсэн хүний нөөц бэлтгэх бодлого

Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 52 дугаар тогтоолоор баталсан “Алсын

чиглэлийн шинээр бий болох ажлын байрнуудын 30 орчим хувь нь мэргэжлийн хүний нөөцөөр хангагдаж чадахгүй гэж дүгнэлт гарсан байдаг. Энэ үзүүлэлт өнөөгийн байдлаар өсөлттэй байгаа нь тодорхой.

Технологийн дэвшил хурдацтай хөгжиж, холбоо, мэдээллийн технологийн салбарын хүний нөөцийн эрэлт өндөр түвшинд хүрч байна. Монгол Улс ч мөн адил энэ хөгжилтэй хөл нийлүүлэн алхахын тулд дараах хүчин зүйлсийг авч үзэх шаардлагатай:

-цахим шилжилт: Улс орнуудын эдийн засгийн өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэхийн тулд цахим технологийг бүх салбарт нэвтрүүлэх хэрэгцээ үүсэж байна. Үүний тулд программист, системийн инженерүүд, мэдээллийн технологийн чиглэлээр чадварлаг мэргэжилтний эрэлт нэмэгдэж байна.

-инновац: Их өгөгдөл, үүлэн технологи, хиймэл оюун, биет интернэт (IoT), зэрэг технологийн хэрэгцээ нэмэгдэж, эдгээр салбарт шинэ санал санаачилга, бизнесүүд төрөн гарч байна.

-мэдээллийн аюулгүй байдал: Кибер аюулгүй байдал нь орчин үеийн мэдээллийн технологийн хамгийн чухал чиглэл болсон тул энэ салбарт мэргэшсэн мэргэжилтнүүдийг бэлтгэх шаардлага үүсэж байна.

хараа 2050” бодлогын баримт бичгийн “Хүн бүрд чанартай боловсрол эзэмших тэгш боломж бүрдүүлж, боловсролыг хувь

хүний хөгжил, гэр бүлийн амьдралын баталгаа, улс орны хөгжлийн суурь болгон насан туршдаа суралцахуйн тогтолцоог бэхжүүлнэ (УИХ, “Алсын хараа 2050” бодлогын баримт бичиг, 2020)” зорилтын хүрээнд 2021- 2030 он хүртэл энэ салбарын хүний нөөцийг хөгжүүлэх талаар дараах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхээр тусгажээ. Үүнд:

2.1.28. Мэдээллийн технологийн болон эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлээр хүний нөөцийг бэлтгэж, төр, хувийн хэвшлийн дэмжлэг, хамтын ажиллагааны үр нөлөөтэй зохицуулалт бүрдүүлж, стратегийн ач холбогдол бүхий чиглэлээр гадаадад суралцагчдыг төрөөс дэмжинэ,

2.6.8. Хөдөлмөрийн зах зээл дээр эрэлттэй, ирээдүйн хөгжлийн чиг хандлагыг тодорхойлох мэргэжлийн чиглэлээр хүний нөөц бэлтгэх бодлого, “Хиймэл оюун ухаан ба ирээдүй” хөтөлбөр хэрэгжүүлнэ,

7.5.5.Цахим мэдээллийг ангилах, тодорхойлох, үнэлэх, төрийн мэдээлэл, харилцаа холбооны дэд бүтцийн эмзэг, сул байдлыг илрүүлэх, эрсдэлийн үнэлгээг тогтмол хийж байх талаар холбогдох хууль, дүрэм, журамд тусган онц чухал дэд бүтэц бүхий байгууллагуудад цахим халдлагатай тэмцэх баг бий болгож мэргэшсэн хүний нөөц бэлтгэж, хөгжүүлнэ зэргээр бодлогын баримт бичгүүдэд харилцаа холбоо, мэдээллийн технологийн салбарын хүний нөөцийг бэлтгэх, хөгжүүлэх чиглэлээр холбогдох арга хэмжээг тусгасан байна. Мөн Монгол Улсын Засгийн газар, боловсролын байгууллагууд, хувийн хэвшил хамтран холбоо, мэдээллийн технологийн салбарын хүний нөөцийг бэлтгэх, хөгжүүлэх бодлогод дараах чиглэлүүдээр анхаарч байна:

-сургалт, дадлагын тогтолцоо: Технологийн салбарын хөгжлийг даган боловсролын тогтолцоонд цахим, инновацын лабораториуд байгуулах, суралцагчдад бодит дадлага дээр суралцах боломж олгох, ур чадварын сертификат олгох систем нэвтрүүлэх нь хүний нөөцийг мэргэшүүлэхэд чухал үүрэгтэй.

-төр, хувийн хэвшлийн хамтын ажиллагаа: Хувийн хэвшил, төрийн байгууллагууд хамтран ажиллаж, мэдлэгийг практик дээр мэргэшүүлэх хөтөлбөрүүдийг зохион байгуулах нь тустай. Мөн олон улсын техник технологийн томоохон компаниудтай хамтран ажиллах нь ч хүний нөөцийг хөгжүүлэх чухал алхам болно.

-боловсролын шинэчлэл: Энэ чиглэлээр их, дээд сургууль болон мэргэжлийн сургалт үйлдвэрлэлийн төвүүдийн сургалтын хөтөлбөрийг олон улсын стандартад нийцүүлэн боловсронгуй болгох нь маш чухал болоод байна. Онолын мэдлэгээс гадна практик ур чадвар олгох сургалтуудыг түлхүү оруулах шаардлагатай.

Олон улсын туршлага

Дэлхий дахинд холбоо, мэдээллийн технологи, кибер аюулгүй байдлын чиглэлээр хүний нөөц бэлтгэх хэд хэдэн амжилттай туршлага байна (Цахим хөгжил, 2021). Жишээлбэл:

-Финлянд улсын туршлага: Финляндын нь суралцагчдын бүтээлч ур чадварыг хөгжүүлэхийн тулд дадлагажих болон бодит төсөл дээр ажиллуулах аргын хэрэглэдэг. Энэ боловсролын арга нь шинжлэх ухаан, технологийн гүнзгий мэдлэг олгохыг зорьдог.

-Израил улсын туршлага: Тэдний боловсролын тогтолцоо, шинэ санаачилгыг дэмжих бодлоготой уялдсан байдаг. Мэдээллийн технологийн стартап экосистемийг хөгжүүлж, гарааны бизнесийн орчинд мэргэшсэн мэргэжилтнүүдийг бэлтгэхэд анхаарч байна.

Хил хамгаалах байгууллагад энэ салбарын өнөөгийн нөхцөл байдал

Хил хамгаалах байгууллага нь холбоо, мэдээллийн технологи, кибер аюулгүй байдлын чиглэлээр цэргийн удирдлагын тогтолцооны хүрээнд удирдамж, тушаал шийдвэрийн дагуу үйл ажиллагаа явуулдаг, стратегийн болон оператив түвшинд гадаад, дотоодод бэлтгэгдсэн ажлын тодорхой туршлага бүхий хүний нөөцтэй.

Сургалт бэлтгэлийг гадаад, сургалтын төвийг түшиглэн зохион дотоодын их сургуулиудад явуулахаас байгуулдаг. гадна өөрийн харьяаны Мэргэжлийн

Хил хамгаалах байгууллага холбоо, мэдээллийн технологи, кибер аюулгүй байдлын чиглэлээр хүний нөөц бэлтгэх, мэргэжүүлэх боломж

	Бусад их, дээд сургуульд захиалгаар хүний нөөцөө бэлтгэх	Хилийн албаны сургуульд чиглэлийн тэнхим бий болгож мэргэжилтэн бэлтгэх	Чиглэлийн мэргэжлийн сургалтын төвтэй байснаар /Хилийн цэргийн 0151 дүгээр ангийн Мэргэжлийн сургалтын тасаг/
Давуу тал	Хүний нөөцийн илүүдэлд орохгүй	- Салбарын нарын мэргэжлийн чадварлаг эрдэмтэн, судлаачидтай болох; - Судалгаа шинжилгээний материаллаг бааз үүсэх; - Чадварлаг хүний нөөцийг ажлын байранд сонгон шалгаруулалтаар авах;	- Чиглэлийн алба хаагчдыг тасралтгүй мэргэшүүлэх, чадамжид суурилсан сургалтуудыг танимаар болон онлайнаар зохион байгуулах; - Мэргэшсэн багш, мэргэжилтэнтэй болох чиглэлийн судалгаа, шинжилгээний материаллаг бааз бүрдүүлэх
Сул тал	- Ажлын байрны шаардлага хангах алба хаагчдын эрэлт - Сургалтын төлбөр буюу санхүүжилтийн асуудал	Хүний нөөцийн илүүдэлд орох	Хүний нөөцийн илүүдэлд орох

Холбоо, мэдээллийн технологи, кибер аюулгүй байдлын чиглэлээр ажил үйлчилгээ явуулдаг тасгуудад тулгарч буй хамгийн том бэрхшээл нь Хил хамгаалах байгууллагын алба хаагчдын мэдээллийн технологийн техник, хэрэгслийн ашиглалтын мэдлэг, чадвар дутмаг байгаагаас инженер, техникчдэд шаардлагагүй ажлын ачаалал ихээр үүсгэж, кибер аюулгүй байдлын заавар зөвлөмж өгсөөр байтал хэрэгжүүлж чадахгүй байгууллагын систем, сүлжээг эрсдэлд оруулдаг. Иймд ДХИС-ийн Хилийн албаны сургуульд мэргэжил эзэмшиж байгаа, мэргэших сургалтад хамрагдаж байгаа алба хаагчдад холбоо, мэдээллийн технологи, кибер аюулгүй байдлын сургалтыг зайлшгүй явуулж энэ чиглэлээр мэдлэг, чадвар эзэмшүүлэхгүй бол байгууллагын кибер аюулгүй байдал мөн хүний нөөцийн бодлогод сөргөөр нөлөөлөх хандлагатай байна.

Хил хамгаалах байгууллага холбоо, мэдээллийн технологи, кибер аюулгүй байдлын чиглэлээр хүний нөөц бэлтгэх, мэргэжүүлэх туршлага, сургамж

Хил хамгаалах байгууллага нь 1937 оноос өнөөг хүртэл өөрийн нөөц бололцоогоор Мэргэжлийн сургалтын төвийг түшиглэн холбооны бага мэргэжилтэн бэлтгэж ирсэн бөгөөд Энэ сургалтын төгсөгчид нь зөвхөн Хил хамгаалах байгууллагад ажиллаад зогсохгүй Зэвсэгт хүчин, Дотоодын цэрэг, Онцгой байдлын байгууллагуудын хүний нөөцийн шаардлага, шалгуурыг хангаж ажиллаж байгаа бөгөөд мэргэжлийн чадамж шаардсан тэмцээн уралдаануудад амжилт гарган оролцож байна. Мөн жил ирэх тусам энэ сургалтад суралцах хүсэлт гаргагчдын тоо өсөж байгаа нь бид энэ чиглэлийн сургалт явуулах туршлага, багшлах боловсон хүчин, бааз суурь бүрдүүлж чадсаныг харуулж байна.

Сургалт явуулах явцад зарим нэг сургамжууд гарч ирж байна. Үүнд:

-технологийн хөгжил хурдацтай байгаа тул сургалтын хөтөлбөрийг цаг үеийн хэрэгцээ шаардлагад нийцүүлэх, тогтмол шинэчилж байх;

-байгууллагын хэрэгцээнд тулгуурласан шинэ мэргэжлээр чадамжид суурилсан мэргэшүүлэх сургалтууд явуулах.

Мэргэшсэн хилчин инженер бэлтгэх тогтолцоог боловсронгуй болгох

Угаас хомсдож байгаа мэргэжилтнийг Хил хамгаалах байгууллага тэр дундаа хилд үүрэг гүйцэтгүүлэхээр ажилд авахад хүндрэл тулгарна. Иймд бид холбоо, мэдээллийн технологи, кибер аюулгүй байдлын чиглэлийн хүний нөөцийн бодлогоо ирээдүйд үүсэх эрсдэлтэй уялдуулж тохирох менежментийн дагуу төлөвлөх шаардлагатай байгаагаас гадна энэ төрлийн мэргэжилтнүүдийн хувьд технологийн хөгжлийн дагуу үргэлж шинэ зүйл сурч, хөгжих шаардлагатай бөгөөд харилцаа холбоо, мэдээллийн технологийн салбар нь тогтвортой өсөлттэй, карьерын өндөр боломжуудыг санал болгодог.

Мэргэшсэн хилчин инженерийг бэлтгэх тогтолцоо гэдэг нь Хил хамгаалалтын үйл ажиллагаанд шаардагдах мэдлэг, чадварыг эзэмшүүлэхийг зорьдог сургалтын цогц систем юм. Энэ тогтолцоо нь хилчин мэргэжлийн онцлог болон орчин үеийн технологи, инженерийн шаардлагад нийцсэн мэргэжилтнүүдийг бэлтгэхэд чиглэнэ.

Хил хамгаалах байгууллагын мэргэшсэн хилчин инженерийг бэлтгэх тогтолцоо:

1) Салбарын хүний нөөц бэлтгэж байгаа тэргүүлэх байгууллагуудад гэрээгээр мөн ДХИС-д инженерийн ерөнхий суурь мэдлэг, онол, практик ур чадвар эзэмшүүлж, мэргэжилтэн бэлтгэх;

2) Байгууллага өөрийн нөөц бололцоогоор хилчдийн ажлын онцлогт тулгуурлан мэргэшсэн хилчин инженерийг бэлтгэх чадамжид суурилсан сургалт зохион байгуулж, техникч, холбоочин, оператор, бэлтгэх;

3) Салбарын хүний нөөц бэлтгэж байгаа тэргүүлэх байгууллагуудад мөн ДХИС, Мэргэжлийн сургалтын төвд инженер, техникч, холбоочин, операторыг мэргэшүүлэх;

4) Олон улсын магадлан итгэмжлэлтэй, олон улсад хүлээн зөвшөөрөгдсөн сургуулиудад мэргэжил эзэмшүүлж, мэргэшүүлэх.

Хил хамгаалах байгууллагад дараах хэрэгцээ үүсэж байна. Үүнд:

- алба хаагчдын холбоо, мэдээллийн технологи, кибер аюулгүй байдлын техник хэрэгслийн ашиглалтын мэдлэг, чадварыг нэмэгдүүлэх;

- холбоо, мэдээллийн технологи, кибер аюулгүй байдлын чиглэлийн хүний нөөцийн дутагдлаас хамаарч өөр мэргэжлийн алба хаагчийг энэ салбарт хурдан, чанартай сургаж, ажиллуулах.

Иймд энэ хэрэгцээнд тулгуурлаж чадамжид суурилсан сургалтыг байгууллагын онцлогт тохируулж тогтмол зохион байгуулах шаардлагатай.

МОНГОЛЫН Дотоод Ажлын Яам

Чадамжид суурилсан сургалтын бүтэц

МОНГОЛ УЛСЫН
ХИЛ СУДЛАЛ

Мэргэшсэн хилчин инженерийг бэлтгэх чадамжид суурилсан сургалтын тогтолцоо нь суралцагчдыг тухайн мэргэжлийн тодорхой ур чадвар, мэдлэг, хандлагаар нь үнэлж, бодит амьдралд хэрэгжүүлэх боломжтой чадамжийг олгоход чиглэсэн сургалтын хэлбэр юм. Энэ тогтолцоо нь уламжлалт сургалтаас ялгаатайгаар үр дүнд суурилсан, суралцагчийн эзэмшсэн ур чадварыг тодорхойлох, тэднийг бодит амьдралд бэлэн болгоход анхаардаг. Харилцаа холбооны чиглэлээр чадамжид суурилсан сургалтын тогтолцоо нь орчин үеийн технологийн орчинд мэргэжилтнүүдийг бэлтгэхэд хамгийн тохиромжтой арга бөгөөд бодит ур чадварт суурилсан, үр дүнтэй, ажлын байранд бэлэн төгсөгчид бэлтгэдэг.

Мэргэшүүлэх сургалтын чанарыг үнэлэх үнэлэмжүүд нь сургалтын үр дүн, сургалтын хөтөлбөрийн бүтэц, багшийн чадвар, суралцагчдын оролцоо, дадлага, бодит амьдралд хэрхэн ашиглагдах зэргээс хамааран үнэлэгддэг.

Дүгнэлт, санал:

Угаасаа хомсдож байгаа мэргэжилтнийг Хил хамгаалах байгууллага тэр дундаа хилд үүрэг гүйцэтгүүлэхээр авахад хүндрэл тулгарна. Иймд бид холбоо, мэдээллийн технологи, кибер аюулгүй байдлын чиглэлийн хүний нөөцийн бодлогоо ирээдүйд үүсэх эрсдэлтэй уялдуулж тохирох менежментийн дагуу төлөвлөх шаардлагатай нь харагдаж байна. Байгууллагын алба хаагчдаас авсан судалгааг дүгнэн Хил хамгаалах байгууллага энэ салбарын хүний нөөцийг бэхжүүлэхэд дараах арга хэмжээг авах шаардлагатай гэж үзсэн. Үүнд:

1. Байгууллага өөрийн нөөц бололцоогоор чиглэлийн хүний нөөцийг бэлтгэж, мэргэшүүлж чадварлаг

мэргэжилтнүүдийг сонгон шалгаруулж албандаа нэгтгэснээр ирээдүйн хөгжлийн түүчээ болно;

2. Мэргэжлийн сургалтын тасагт одоогоор зөвхөн радист ахлагч нарыг бэлтгэн, мэргэшүүлж байгаа бөгөөд цаашид хилд үүрэг гүйцэтгэж байгаа офицер болон ахлагч нарыг “Мэдээллийн технологи”, “Кибер аюулгүй байдал”, “Электроникийн засвар, үйлчилгээ”, “Дроны удирдлага, засвар”, “Радио релейн системийн ашиглалт, засварчин” мэргэжлүүдээр чадамжид суурилсан мэргэшүүлэх сургалтуудыг хөтөлбөр, төлөвлөгөөний дагуу зохион байгуулснаар хүний нөөцийг бэхжүүлэхэд чухал нөлөөтэй;

3. Одоогийн болон ирээдүйн ур чадварын хэрэгцээг тодорхойлох, ур чадварыг урьдчилан таамаглах системд хөрөнгө оруулалт хийж, ажиллах хүчний төлөвлөлтийг оновчтой тодорхойлох;

Ашигласан эх сурвалж, бүтээлийн жагсаалт:

тайлбар, М. х. (2025 оны 10 30). *Монгол хэлний их тайлбар*. Mongolitoli.mn-ээс Гаргасан
УИХ. (2016 оны 12 28). *Хилийн тухай хууль*. legalinfo.mn-ээс Гаргасан
УИХ. (2020). Монгол улсын төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого: www.legalinfo.mn-ээс Гаргасан
УИХ. (2020 оны 05 13). “Алсын хараа 2050” бодлогын баримт бичиг. www.legalinfo.mn-ээс Гаргасан
УИХ. (2020). *Монгол улсын төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого*. Засгийн газрын 2020 оны 20 дугаар тогтоол: www.legalinfo.mn-ээс Гаргасан
Цахим хөгжил, х. х. (2021). *Харилцаа холбоо, мэдээллийн технологийн салбарын хүний нөөцийн эрэлт, нийлүүлэлтийн судалгаа*. Улаанбаатар. google.mn: www.google.mn-ээс Гаргасан

ШҮҮХИЙН ШИЙДВЭР ГҮЙЦЭТГЭХ БАЙГУУЛЛАГЫН ХҮНИЙ НӨӨЦИЙН ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ, ХӨГЖЛИЙН ЧИГ ХАНДЛАГА

CURRENT SITUATION AND DEVELOPMENT TRENDS IN HUMAN RESOURCES OF COURT DECISIONS AGENCY

П.Баярбаатар

Дотоод хэргийн их сургуулийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн Ял эдлүүлэх эрх зүйн тэнхимийн ахлах багш, доктор (Ph.D), дэд хурандаа

P.Bayarbaatar

Ph.D, Lieutenant colonel, Senior Lecturer at the Department of Law in Sentencing of Court decision execution school, University of Internal Affairs

Б.Уянга

ДХИС-ийн ШШГАС-ийн Ял эдлүүлэх эрх зүйн тэнхимийн багш, дэслэгч

B. Uyanga

Lecturer in Department of Penal Law of the School of Court decision of UIA, lieutenant

*хариуцлагатай зохиогч: *Bayarbaatar405@gmail.com

Хураангуй: Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын соёл, үнэт зүйлийг хүний нөөцийн асуудалтай холбон үзэж алба хаагчийн эрүүл мэнд буюу ажил мэргэжлээс шалтгаалах өвчлөл, сэтгэл зүйн байдал буюу ажлаас халшрах хам шинжийг судлан хүний нөөцийн менежментэд анхаарах асуудлыг судалгаанд үндэслэн дүгнэлт, санал дэвшүүллээ.

Abstract: This article aims to provide recommendations and present the findings of research on the culture and values of court decision agencies, with a focus on human resource issues, including officer health or work-related illnesses, psychological conditions, and burnout syndrome.

Түлхүүр үг: Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага, алба хаагч, ажлаас халшрах хам шинж, хүний нөөцийн менежмент, мэргэжлээс шалтгаалах өвчлөл,

Key words: Court decision agency, officer, burnout syndrome, human resource management, work-related illness.

Удиртгал

Орчин цагийн “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага үүсэж хөгжөөд 100 гаран жилийн буурал түүх”,-ийг ардаа үдэж хөгжлийн шинэ үүдийг үе үеийн чадварлаг алба хаагчдаараа дамжуулан нээсээр ирсэн билээ. “Ардын намын төв хороо, Ардын Засгийн газраас аливаа гэмт хэрэг үйлдэж ял шийтгэгдсэн хүмүүсийг засан хүмүүжүүлэх талаар хуучны харгис ёс журмыг халж, 1921 оны 07 дугаар сарын эцсээр комендантын яамнаас Гүрсэдийг томилон, хуучин нийслэл хүрэн дэх эзэрхэг феодалын засаг захиргааны гянданг шалган үзэж Ардын Засгийн газраас хүлээн авах ажлыг даалган гүйцэтгэж байжээ. Энэ үед Гүрсэд нь Монголын автономитын үеийн анхны хууль цаазын мэргэжилтэн байсан гэж хэлж болно.

Үүний дараагаар буюу олноо өргөгдсөн XI дүгээр он, европын тооллоор

1921 оны 08 дугаар сарын 03-ны өдөр Дотоод яам, олон яамны сайд, Засгийн газрын зөвлөх, эрхэлсэн түшмэл нарын 09 дүгээр хуралдаанаар тус байгууллагатай холбоотой “Гяндан хороо”-г цагдан сэргийлэх хороонд хамааруулахгүй болгох, Гяндан хороог захирах ба гяндангийн ерөнхий хоёр даргыг туслах түшмэлийн зэргээр явуулах болсны зэрэгцээ 16 хуягтай байхаар шийдвэрийг гаргаж байжээ” (Очгэрэл, Дамдинцэрэн, & Галбадрах, 2021, хууд. 174)

Тэртээ 1921 онд зөвхөн хорих ял эдлүүлэх ажиллагааг гүйцэтгэх чиг үүрэгтэй байсан тус байгууллага өнөөдөр эрүү, иргэн, захиргааны шүүхээс гаргасан бүхий л төрлийн шийдвэрийг гүйцэтгэдэг Монгол Улсын Хууль зүй, дотоод хэргийн яамны харьяа Засгийн газрын хэрэгжүүлэгч агентлаг болон өргөжин хууль дээдлэх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хүндэтгэх,

Дотоод Хэргийн Их Сургуулийн
Шүүхийн Шийдвэр Гүйцэтгэлийн
Албаны Сургуулийн Ял Эдлүүлэх
Эрх Зүйн Тэнхимийн Багш, Дэд
Хурандаа

ᠰᠤᠭᠤᠬᠡᠨ ᠰᠢᠶᠢᠳᠦ᠋ᠨ ᠭᠦᠢᠴᠡᠳᠦ᠋ᠭᠦᠯ ᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠯ

хүний эрх, эрх чөлөөг зөвхөн хуульд зааснаар хязгаарлах явцад энэрэнгүй, шуурхай байх зарчмыг баримтлан нийгмийн эрэлт хэрэгцээнд нийцсэн үйл ажиллагаагаа алба хаагч буюу хүний нөөцөөрөө дамжуулан явуулж байна.

Энэхүү хүндхэн бөгөөд хариуцлагатай үүргийг гүйцэтгэж буй байгууллагынхаа хүний нөөцийн хөгжилд бид илтгэлээр дамжуулан өчүүхэн боловч хувь нэмэр оруулахыг хүслээ.

Хүний нөөц бол бусад нөөцтэй харьцуулахад “хамгийн шавхагдашгүй, арвин баялаг мөн бөгөөд хүнийг зөв удирдаж, чиглүүлж чадвал тэд үр ашигтай хөдөлмөрлөж, хөгжихийн хэрээр сэтгэж шинийг эрэлхийлэх, бүтээлч сэтгэлгээтэй болж төлөвшдөг. Аливаа байгууллагын өрсөлдөх гол үзүүлэлтийн нэг нь хөдөлмөрийн бүтээмж бөгөөд түүнийг дээшлүүлэх үндсэн хүчин зүйл нь сэтгэл зүйн бэлтгэлтэй, өндөр мэдлэгтэй, ур чадвартай хүний нөөц гэж үздэг. Өөрөөр хэлбэл, хүний нөөцийн менежментийн үндсэн зорилгыг чадварлаг, мэргэшсэн алба хаагчдыг татах, тэрхүү ажилтныг тогтвортой ажиллуулах, идэвхжүүлэх явдал юм” (Цэцэгмаа, 2014, хууд. 31) гэж тодорхойлсон байдаг.

Нийгэм-сэтгэл зүйн талаас нь үзвэл алба хаагчийн бүтээлч уур амьсгал бий болгоход “удирдах ажилтны оролцоо, нийгэм ба ёс суртахууны урамшуулал, соёлын ба оюун санааны хэрэгцээг хангах, хамт олны эерэг уур амьсгалыг бүрдүүлэх, алба хаагчийн санаачилга ба хариуцлагын хөгжил, сэтгэл зүйн шийтгэл ба урамшуулал” (Цэцэгмаа, 2014, хууд. 22) зэргийг ашигладаг байна. Энэ нь ердөө алба хаагчийг тогтвортой ажиллуулах, идэвхжүүлэхэд чиглэгддэг. Нөгөөтгээгүүр алба хаагч бүрийн хувийн чадварыг дээд зэргээр ашиглахад оршдог ба “хувийн чадвар гэдэгт:

- мэргэжлийн мэдлэг, чадвар, туршлага;
- боловсролын буюу танин мэдэх чадвар;
- бие, сэтгэл зүйн буюу ажиллах чадвар;

- бүтээлч буюу бүтээл бий болгох чадвар;

- харилцааны буюу хамтран ажиллах харилцан нөлөөлөх чадвар;

- ёс зүйн чадвар буюу үнэт зүйл, мотивац зэрэг багтдаг.

Алба хаагч бүрийн хөгжлийн шалгуур нь биеийн болон оюуны хүчний хөдөлмөрийн явц дахь тухайн хүний бүтээлч чадварын өгөөж” (Цэндсүрэн & Батхүрэл, 2013, хууд. 341) гэж үздэг. Иймээс байгууллагын хүний нөөцийн чадвар нь алба хаагч бүрийн хувийн чадвар болон тавигдсан зорилгын дагуу ашиглаж буй үр дүнгээр тодорхойлогддог.

Үндсэн хэсэг

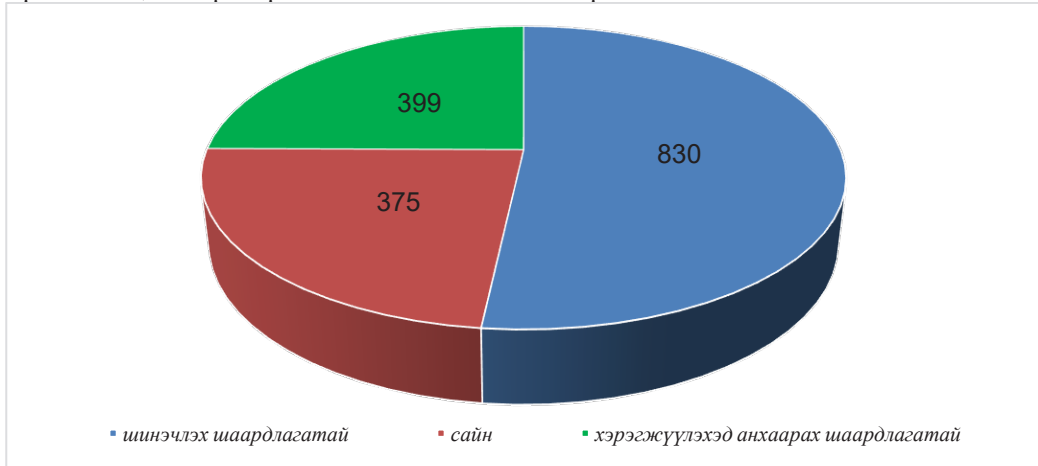
Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын үйл ажиллагаа сайжирснаар нийгэмд шударга ёс тогтон, хүний эрх, эрх чөлөө хангагдаж, улмаар иргэний ардчилсан нийгэм бүрэлдэн тогтоход чиглэгдсэн эерэг үзүүлэлт өсөн нэмэгдэж, ард түмний сайн сайхан амьдралын чанар дээшлэх зүй тогтолтой. Тус байгууллагын үйл ажиллагаанд хариуцлагын тогтолцоог өндөрсгөн, алба хаагчдын мэргэжлийн ур чадвар, ёс зүйг дээшлүүлэх, мерит зарчмыг баримталж, албан тушаал дэвших нээлттэй, ил тод тогтолцоог хэвшүүлэх гарцыг бид хайх хэрэгтэй байна

“Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын хөгжлийн үндсэн тулгуур болох хүний нөөцийг “хандлага - ёс зүй – мэдлэг – чадвар - туршлага”-д суурилсан тогтолцоонд шилжүүлэхэд чиглэгдсэн “Хүний нөөцийн бодлогын баримт бичиг” стандарт” бий болгох зайлшгүй шаардлага урган гарч иржээ. Стандартчилал, тохирлын үнэлгээний тухай хуульд зааснаар бүтээгдэхүүний үзүүлэлт, шаардлагын хэм хэмжээг зохих журмын дагуу зөвшилцөн боловсруулж, эрх бүхий байгууллагаас баталсан норматив-техникийн баримт бичгийг хэлнэ гэж тодорхойлсон байдаг.

Практикт хорих анги, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газар, хэлтэст ажиллаж буй алба хаагчдын томилгоо, шилжих, дэвших нь асуудалтай, алба хаагчдын сахилга, хариуцлага ёс зүй муу, тогтвортой

ажиллах хүчний хомсдол бий болж байна гэх мэтчилэн шүүмжлэл гарах болсон хүний нөөцийн эрх зүйн хэм хэмжээний

актыг шинэчлэх, хүний нөөцийн оновчтой тогтолцоо төгөлдөршөөгүйтэй холбоотой гэж үзсэн.

Зураг 1. ШШГБ-ын хүний нөөцийн үйл ажиллагааг зохицуулж буй эрх зүйн хэм хэмжээний актад өгсөн үнэлгээ:

Судалгаанд 1600 гаран алба хаагч оролцсоны 51.6 хувь нь Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын хүний нөөцийн журмыг шинэчлэх шаардлагатай гэж үзсэн бол 24.8 хувь нь сайн боловсруулагдсан боловч хэрэгжүүлэхэд асуудал байна, 23.3 хувь нь ямар нэгэн асуудал байхгүй учир хэвээр үлдээх талаар илэрхийлсэн.

Нэг. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын соёл, үнэт зүйл:

“Байгууллага нь үйл ажиллагаандаа зайлшгүй шаардлагатай материал, түүхий эд, мөнгө санхүү, мэдээлэл технологи болон хүний нөөцийг заавал ашигладаг. Байгууллагын амжилтад нөлөөлдөг олон хүчин зүйл бий үүний дотроос хүний нөөц” (Цэндсүрэн & Батхүрэл, 2013) гэдгийг дээр дурдсан билээ. Тэгвэл түүнтэй холбоотой бий болж тогтсон байгууллагын соёл нь голлох үүргийг гүйцэтгэдэг гэж үздэг.

Байгууллагын соёл гэдэг нь тухайн байгууллагын алба хаагчийн нийтлэг үнэт зүйлс болон туршлагын нэгдэл гэж ойлгож болно. Байгууллагын соёл нь үр дүнтэй харилцаа холбооны системийг бий болгоход чиглэгдсэн үндсэн үүргийг гүйцэтгэхээс гадна байгууллагын амжилтыг зөвхөн алба хаагчийн мэдлэг, инженерчлэл, технологийн салбарт

гаргасан нээлт биш, харин тухайн байгууллагад тогтсон ёс суртахууны зарчим, нийтлэг соёл, оюун санааны ертөнцөөр тодорхойлдог байна.

Энэхүү нэр томьёо нь харьцангуй сүүлд гарч ирсэн бөгөөд байгууллагын соёлыг бүх ажилтны хуваалцсан нийтлэг үзэл бодол, үнэт зүйлсийн систем гэж ойлгож болно. Нөгөөтээгүүр алба хаагчдын дунд баталсан буюу зөвшөөрсөн нийтлэг үнэт зүйлс, дүрэм журам, зан үйлийн тогтолцоо гэж үзэж болдог байна.

Байгууллагын соёл нь ихэвчлэн “удирдлагын манлайллын хүсэл сонирхол, алба хаагчийн хандлага, өмнөх туршлагаас үүдэлтэй харилцан үйлчлэлийн үр дүнгээр илэрдэг. Учир нь нэг талаас байгууллагын соёл нь зорилго давамгайлсан санаа, үнэт зүйлс, нэр хүндтэй удирдагчид хүлээн зөвшөөрсөн хэм хэмжээ, стандарт, дүрмүүдэд нөлөөлдөг бол нөгөө талаас байгууллагын үнэт зүйлсийн тогтолцоог бүрдүүлэх төдийгүй гол үзэл баримтлал нь алба хаагчийн орчин” (Үүрийнтуяа, 2020, хууд. 7) гэдгийг анхаарах хэрэгтэй болдог.

Байгууллагын соёлын гол шинж чанарт эрхэм зорилго, зорилго, үнэ цэнэ, үүрэг, хэрэгцээ зэргийг оруулдаг. Эдгээр бүх зүйл нь хүний орчинд бий болж, хэрэгждэг төдийгүй байгууллагын зохион

დევნილები იმყოფებიან

байгуулалт нь соёлыг бүрдүүлдэг. Байгууллагын тогтвортой байдал нь нийгэмд батлагдсан хэм хэмжээ, дүрмийн уламжлалтай холбоотой. Гэхдээ зохион байгуулалтын соёл бий болсон үед энэ нь уламжлалын шинж чанарыг олж авдаг бөгөөд тухайн байгууллагад ажиллаж байгаа хэдэн үед ч тогтвортой хадгалагддаг. Өөрөөр хэлбэл төрийн албаны залгамж халааг ч бас харуулж байдаг.

“Байгууллагын доторх хамгийн бүрэн төгс зохион байгуулалтын соёл нь дараах чиг үүргээр тодорхойлогддог байна. Үүнд:

а) аюулгүй байдлын - байгууллагын үнэт зүйлс, хэм хэмжээ, дүрмийн тогтолцоо нь гадаад орчноос хүсээгүй, сөрөг хандлагыг нэвтрүүлэхэд хамгаалалт болдог төдийгүй удирдлага солигдсон ч үнэт зүйлс, дархлаа байсаар байхыг хэлдэг.

б) нэгтгэх – алба хаагч бүр өөрсдийгөө байгууллагын нэг хэсэг гэж мэдрэх, үүрэг, хариуцлагаа тодорхойлох боломжийг олгодог.

в) зохицуулалтын чиг үүрэг - алба хаагчийн зан байдлыг төлөвшүүлж, хянадаг. Норм, стандарт, дүрэм, түүний дотор бичигдээгүй дүрмийн тусламжтайгаар алба хаагчийн зан төлөвийг тодорхойлдог.

г) орлуулах - байгууллагын хүчтэй соёл нь зарим нэгэн албан ёсны механизм, харилцаа холбоог албан бус механизмаар солих боломжийг олгодог бөгөөд ингэснээр менежментийн зардлыг хэмнэх боломжийг олгодог.

д) дасан зохицох - шинээр томилогдсон алба хаагчийг нэгж, тасаг, газар хэлтэс, байгууллага нийгмийн болон үйл ажиллагааны тогтолцоонд нийцүүлэх боломжийг олгодог.

е) боловсрол, хөгжлийн чиг үүрэг - байгууллагын соёлын өндөр түвшин нь боловсролд эергээр нөлөөлж, байгууллагын боловсролын түвшнийг дээшлүүлж сурах хөгжих эрмэлзэлтэй алба хаагчийг нэмэгдүүлэх, улмаар хүний

капитал, нийгмийн тогтвортой байдлын тогтолцоог сайжруулж өгдөг байна.

Дээрх нөхцөл байдлаас үүдэн байгууллага түүхэн хөгжлийн явцад үнэт зүйл, үзэл баримтлал, уур амьсгал, зан үйлийн тогтсон хэв маяг бий болдог байна. Аливаа байгууллага үнэт зүйлээ тодорхойлохдоо дараах үзэл баримтлалыг тусгасан байвал зохино” (Armstrong & Handbook , 2023) гэж судлаачид үздэг. Үүнд:

- тэгш байдал: ялгаварлалгүй хандлагад дасан зохицсоноор алба хаагч шударга ба үнэн, зөв байдаг гэсэн ойлголт бөгөөд удирдлага шударга бус шийдвэр гаргахаас хамгаалах, үүрэг гүйцэтгэлтийн хувьд эрх тэгш боломжийг хангах, цалин хөлсний ялгаваргүй систем үйлчлэх зэргийг багтааж ойлгодог;

- хүндэтгэл эсхүл анхаарал халамж: алба хаагчийн ирээдүй, аюулгүй байдал эсвэл өөрийн хүндэтгэлийг хөндсөн шийдвэр гаргах үедээ хувь хүний байдал, нөхцөлийг хангаж үздэг;

- зохион байгуулалттай сурч, хөгжих боломж: шаардагдаж буй дэмжлэг, үйл ажиллагааг хангах замаар бүх ажилтныг сурч, хөгжих боломжоор хангана гэдэгт итгэх итгэл;

- хүмүүст тулгуурласан гүйцэтгэл: гүйцэтгэлийн соёлыг хөгжүүлэх, тасралтгүй сайжруулалтад хүргэхэд ач холбогдолтой бөгөөд хоёр талын хүлээлтийг тодорхойлох, тохиролцох замаар удирдлагад хэрэгтэй ажилтны ажлыг гүйцэтгэлийн талаар шударга эргэх холбоог хангахад чиглэгддэг;

- ажиллах нөхцөл: аль болох амьдралд нийцсэн тав тухтай ажлын орчныг бүрдүүлэх, эрүүл мэнд, аюулгүй байдлыг хангахад чиглэгддэг.

Ийнхүү дээр дурдсан үнэт зүйлс нь байгууллагын бодлогод тусгагддаг боловч зарим байгууллагын хувьд үйл ажиллагааны чиглэлдээ тулгуурлан өргөжүүлэх, эсвэл хүний нөөцийн ямар асуудлыг тэргүүн зэрэгт тавьж байгаагаас хамааран өөр өөр байдлаар тодорхойлж болдог байна.

Дотоод хэргийн их сургууль

Байгууллага	Үнэт зүйл
Цагдаагийн ерөнхий газар	“Эх орон, ард иргэддээ өргөсөн тангараг” (ЦЕГ, 2025)
Дотоод хэргийн их сургууль	“Дуурьсах суу алдар, хандах нэгэн зүг, итгэх эрхэм чанар, сахих журамт ёс”
Татварын ерөнхий газар	“Шударга байдал: Нэг нөхцөл байдалд байгаа хүн бүртэй адилхан харьцах Хариуцлага: Байгууллага, ажилтнуудын бүтээмж, авхаалж самбааг нэмэгдүүлэх Зөв хандлага: Сайн дурын шаардлагыг дээд зэргээр нэмэгдүүлэх Мэргэжлийн ур чадвар: Ажилтны ур чадвар, эзэмшил, сэтгэл ханамжийн өндөр түвшинд хүрэх Бие даасан байдал: Ямар ч нөхцөлд маш сайн үйлчилгээ үзүүлэх, зөв зүйлийг хийх Шинэ санаачилга: Ажлаа илүү сайн хийх шинэ арга замыг тасралтгүй эрэлхийлж хэрэгжүүлэх Хамтын ажиллагаа: Үр дүнд хүрэхийн тулд харилцан итгэлцэл, хүндэтгэлтэйгээр бие биетэйгээ хамтран ажиллах” (ТЕГ, 2025)
Нийгмийн даатгалын ерөнхий газар	“Нийгмийн даатгалын байгууллагын бэлгэдэл ШҮХЭР бөгөөд энэхүү үгийг бүтээгч үсэг бүхэнд ажилтан бидний ирээдүйн зорилго чиглэл, эрхэмлэх үнэ цэнийг тодорхойлсон. Ш- шилдэг мэргэшсэн Ү– үнэнч, ёс зүйтэй Х-хамтын ажиллагаа, түншлэлийг дэмжигч Э-ээлдэг, тусч Р-эрч хүчтэй, бүтээлч санаачилгатай” (НДЕГ, 2025)
Төрийн албаны зөвлөл	• “Тэгш байдал, шударга ёсны зарчим • Ажлын болон түншлэлийн сайн харилцаа итгэл, хүндэтгэл • Хэрэглэгчдэд чиглэсэн үйлчилгээ • Нээлттэй, ил тод байх зарчим • Удирдлагын манлайлал • Мэргэшсэн, тогтвортой төрийн алба, мэдлэг чадвартай төрийн албан хаагч • Шинийг санаачлан, үргэлж сайжруулан, шинийг туршин нэвтрүүлж байх, • Төсвийн байгууллагын хөгжил, түүний үйл ажиллагааны үр ашиг, үр нөлөө, хөгжил, дэвшил” (МУТАЗ, 2025)

Хүснэгт 1. Төрийн зарим байгууллагаас үнэт зүйлээ тодорхойлсон байдал

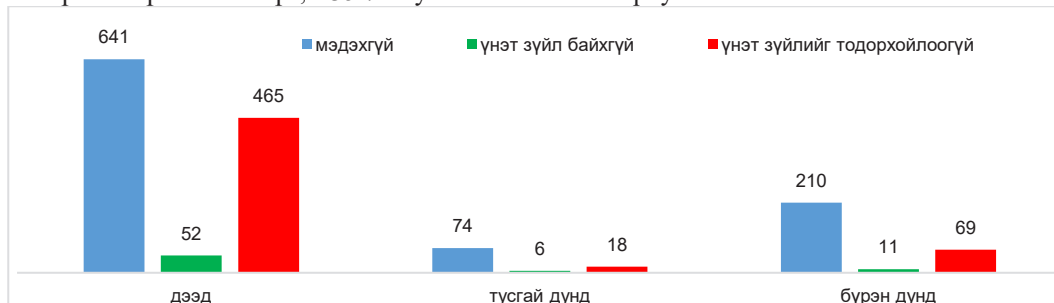
Дээрх байгууллагуудын үнэт зүйлсээ тодорхойлсон байдлаас харахад нэг талаас хүний нөөц, нөгөө талаас хуулиар хүлээсэн чиг үүргээ үнэт зүйл гэж тодорхойлсон байна.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын 1600 гаран алба хаагчдаас 2023 онд байгууллагын үнэт зүйлийн талаарх ойлголтын талаарх судалгаа авахад судалгаанд оролцогчдын 59.8 хувь нь Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагад

ᠰᠤᠭᠤᠨ ᠰᠤᠭᠤᠨ ᠰᠤᠭᠤᠨ

үнэт зүйл байдаг эсэхийг мэдэхгүй, 4.4 хувь нь үнэт зүйл байхгүй, 35.7 хувь нь байгууллага үнэт зүйлээ тодорхойлоогүй гэсэн хариу өгсөн байна.

Зураг 2. Байгууллагын үнэт зүйлийн талаар ойлголтыг боловсролын байдалтай харьцуулсан үзүүлэлт:

Түүнчлэн судалгаанд оролцогчдын 45.6 хувь нь байгууллагын үйл ажиллагаанд чиглэсэн буюу шүүхийн шийдвэрийг бүрэн биелүүлж буй үйл ажиллагаа, 24.1 хувь нь байгууллагын өндөр мэдлэг, ур чадвар, зөв хандлагатай алба хаагч нь өөрөө шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын үнэт зүйл, 16.2 хувь нь байгууллагын үйлчилгээ үзүүлсэн хүнд чиглэсэн буюу гэмт хэрэг, зөрчил үйлдсэн этгээдийг нийгэмшүүлж байгаа нь, 20.1 хувь нь байгууллагын үйлчилгээний үр дүн буюу хүний эрх, эрх чөлөөг хангаж зөрчигдсөн эрхийг нөхөн сэргээж буй нь үнэт зүйл гэж хариулсан байна.

Хоёр. Алба хаагчдын эрүүл мэнд:

Хүн хөдөлмөрлөх явцад тухайн хөдөлмөрийн нөхцөл, ажлын байрны сөрөг хүчин зүйлсээс шалтгаалан бие махбодод өөрчлөлт үзүүлж буй өвчнийг ажил мэргэжлээс шалтгаалах өвчин гэдэг. Алба хаагч ажлын байранд тогтоосон дүрэм журам, хөдөлмөр хамгаалал сахиагүйгээс тодорхой хугацааны турш, сөрөг нөлөөнд орж эмгэг байдал буюу өвчинд өртөхөд хүргэдэг. Энэхүү “ажил мэргэжлээс шалтгаалах өвчлөлд хөдөлмөрийн явц, ажлын байрны орчин болон дараах хүчин зүйлс шууд нөлөөлдөг. Үүнд:

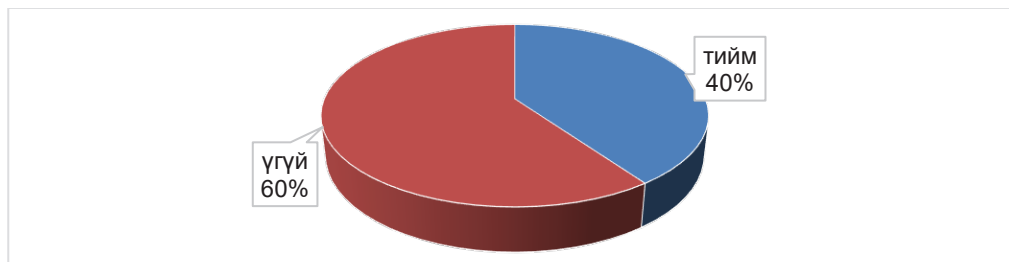
1. Химийн хүчин зүйлс буюу ажлын байранд хэрэглэгддэг бүх хортой бодис тэдгээрийн нэгдэл хамаардаг. Тухайлбал, хэвлэх төхөөрөмжийн хор, агааржуулагч шингэн, бензин, тос тосол, албан өрөөний тоос зэрэг зүйлсийг ойлгоно.

2. Физикийн хүчин зүйлс буюу халуун, хүйтэн температур, дуу чимээ, доргион, хэт ягаан туяа, лазерын туяа гэх мэт зүйл нөлөөлдөг.

3. Биологийн хүчин зүйлс буюу бактери, вирус, мөөгөнцөр, шимэгч зэрэг ажлын байран дахь биологийн аюултай хүчин зүйлс хамаардаг байна. Тухайлбал, эмч, сувилагч, лабораторийн ажилтан нь өвчтэй хоригдлын цус, шээс зэрэгт шинжилгээ хийх явцад биологийн аюултай хүчин зүйлсэд өртөх эрсдэлтэй байдаг.

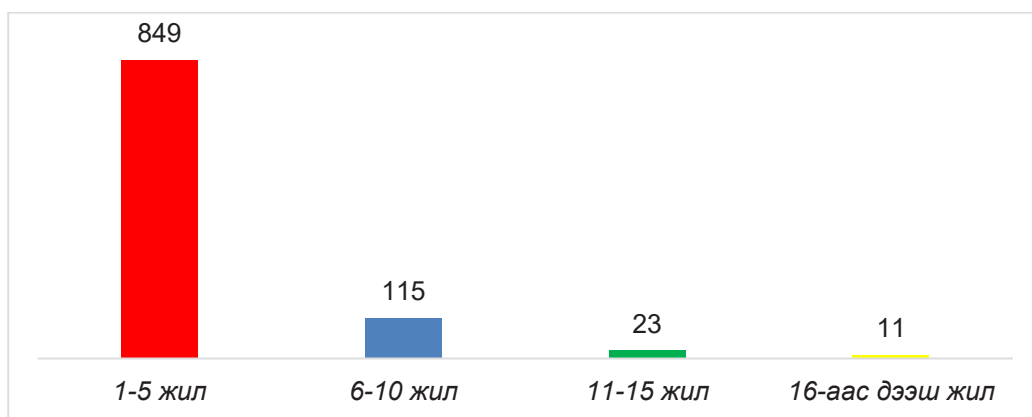
4. Эргономикийн хүчин зүйлс нь аливаа алба хаагчийн бие махбод, сэтгэл зүйн чадавхаас хэтэрсэн ачаалалтай ажил, тохиромжгүй загвар, жин, хэмжээтэй багаж хэрэгсэл зэрэг нь яс, булчин, холбогч эдийн гэмтэл төдийгүй осолд өртөх эрсдэлийг бий болгож байдаг.

5. Сэтгэл зүйн хүчин зүйлсэд ихэвчлэн оюуны хөдөлмөр эрхлэгч буюу их хэмжээний мэдээллийг хүлээн авах, боловсруулах, буцааж мэдээллийг дамжуулах, шийдвэр гаргах ажлыг хийдэг хүнд тохиолддог” (ГБХНХЯ, 2012) байна. Тухайлбал, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагчийн хувьд хоригдол, хоригдогчтой холбоотой гэмт хэрэг, хувийн байдалд авир араншин зэрэг мэдээлэлд дүн шинжилгээ хийх, орголт гэмт хэрэг, ноцтой зөрчил гаргахаас урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох, нийгэмшүүлэх зэрэг ажлыг хийдэг онцлогтой учир сэтгэл зүйн хүчин зүйлсийн нөлөөнд өртөх магадлалтай юм.

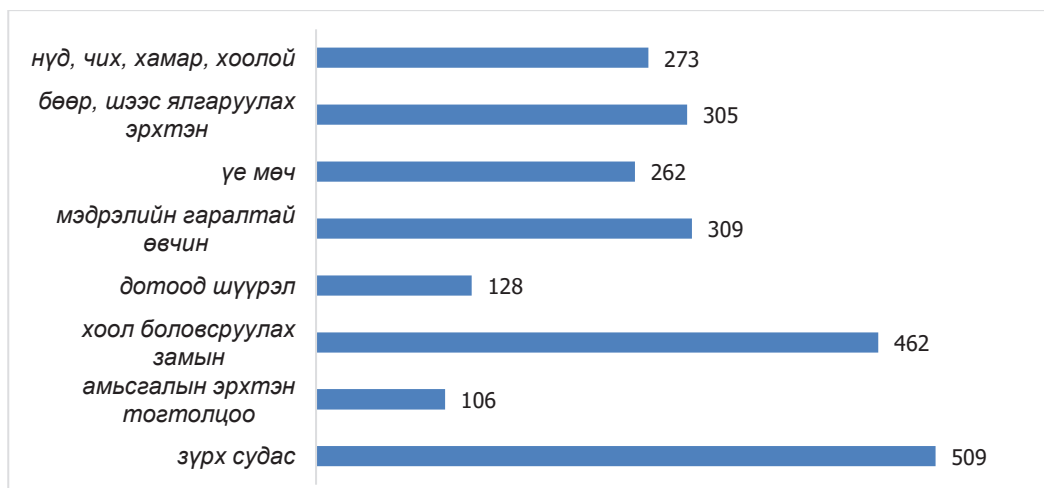
Зураг 3. ШШГБ-д ажилласан үеэс хойш мэргэжлээс шалтгаалах өвчлөлд өртсөн судалгаа

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагад ажилласнаас хойш мэргэжлээс шалтгаалах өвчлөлд өртсөн эсэх асуултад судалгааны түүврийн 59.7 хувь буюу нь өвчлөлд өртөөгүй гэж хариулсан бол 40.3 хувь нь өвчлөлд өртсөн гэсэн үр дүн үзүүлсэн байна.

Зураг 4. Архаг суурь өвчин эмнэлгийн байгууллагаар оношлогдоод хэдэн жил болсон талаарх асуулга:

Судалгааны түүврийн 52.8 хувь 1-5 жил, 7.2 хувь нь 6-10 жил, 1.4 хувь нь 11-15 жил, 0.7 хувь нь 16 жилээс дээш жил болж байгаа гэх хариултыг өгсөн байна.

Зураг 5. Алба хаагчид зонхилон тохиолдож буй өвчлөл:

ᠰᠤᠭᠤᠨ ᠰᠤᠭᠤᠨ ᠰᠤᠭᠤᠨ

Асуулгын үр дүнгээс харахад 44.8 хувь нь зүрх судасны өвчлөл, 40.7 хувь нь хоол боловсруулах замын өвчлөл дийлэнхийг эзэлж байна. Тэгвэл зүрх судасны өвчний эрсдэлт хүчин зүйлийг өөрчлөх боломжтой, өөрчлөх боломжгүй гэсэн хоёр бүлэгт хуваадаг байна.

Мэдрэлийн гаралтай өвчлөл 27.2 хувь, бөөр шээс ялгаруулах замын өвчлөл 26.8 хувь, нүд чих хамар хоолойн өвчлөл 24 хувь, үе мөчний өвчлөл 23.1 хувь нь алба хаагчдад өвчилсөн гэж хариулсан байна.

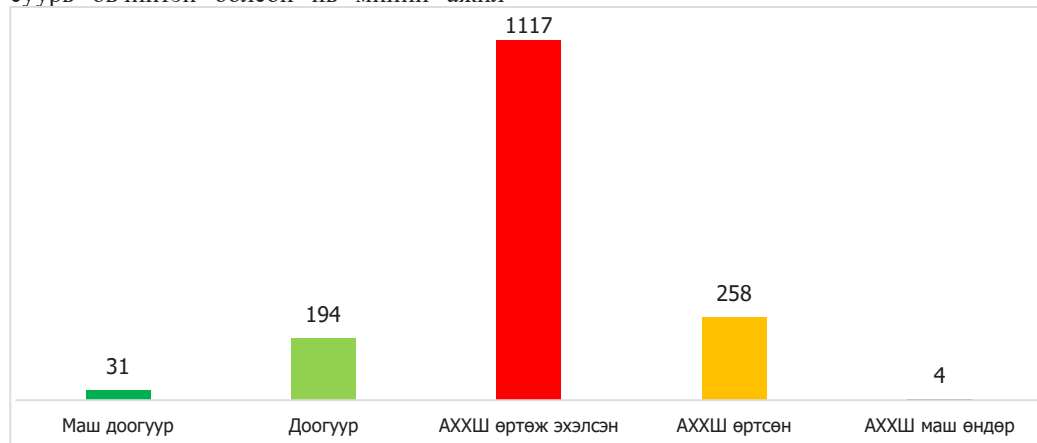
Дээрх өвчлөл ямар хугацаанд сэдэрдэг талаар тодруулахад 145 буюу 9 хувь нь жилд 3-аас дээш удаа, 485 буюу 30.2 хувь нь жилд 1-2 удаа, 296 буюу 18.4 хувь нь 2 жилд 1 удаа, 114 буюу 7.1 хувь нь сүүлийн 3 жилд архаг суурь өвчин сэдэрээгүй гэж хариулсан байна.

Харин 836 буюу 52 хувь нь архаг суурь өвчинтэй болсон нь миний ажил

үүрэгтэй шууд холбоотой гэж үзсэн бол 399 буюу 24.8 хувь нь холбоогүй гэж хариулсан байна.

Гурав. Алба хаагчдын сэтгэл зүйн байдал:

Ажлын сэтгэл ханамжид нөлөөлдөг чухал хүчин зүйл бол ажлаас халшрах хам шинж юм. Мөн энэ шинжийг тухайн хүний эрхэлж буй ажилтай холбоотой илрэх бие махбодын болон сэтгэл зүй сульдах, ядрах, цуцалтын түвшнээр тодорхойлогдож хөдөлмөрийн бүтээмж буурах буюу алдах үйл явц гэдэг. Алба хаагч ажлаас халшрах хам шинжийн түвшин нэмэгдэхийн хэрээр байгууллага, хамт олон үйлчлүүлэг болон харилцагч нарт үзүүлэх сөрөг нөлөөлөл нэмэгдэх ба тэр дундаа ажлын сэтгэл ханамж буурч хөдөлмөр эрхлэх хүсэлгүй болдог байх магадлалтай юм.

Зураг 6. Алба хаагчдын ажлаас халшрах хам шинжийн ерөнхий индекс

Судалгаанд хамрагдсан 1604 алба хаагчдын 31 буюу 1,9 хувьд нь ажлаас халшрах хам шинж маш доогуур, 194 буюу 12 хувь доогуур буюу бараг илрээгүй сайн үзүүлэлттэй гарсан бол 86.1 хувь буюу 1379 алба хаагчид ажлаас халшрах хам шинж дундаас дээш түвшинд илэрсэн дүн гарсан.

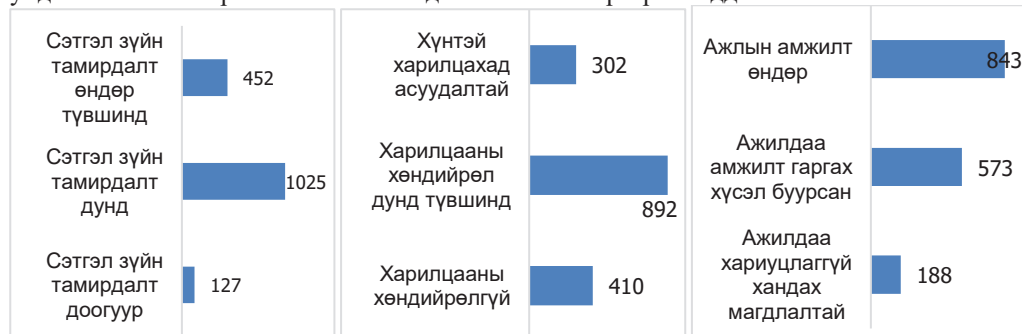
“Ажлаас халшрах хам шинжийн түвшин нэмэгдэхэд ажилтан ажиллах эрч хүчгүй болох, хүмүүстэй харьцах явцад зөрчилдөх нь ихсэх, амьдралын утга учир, үнэт чанарын талаарх мэдрэмж сулрах, өөртөө итгэх итгэл алдрах, бусад

хүмүүсийн санаа бодол, мэдрэмжид хайхрамжгүй хандах буюу хүнлэг чанар буурах, бусадтай харилцаанд орох, сэтгэл хуваалцлаас төвөгшөөж зожгирах зэрэг шинж тэмдгүүдээр хам шинж илэрч байдаг байна.

Тэгвэл ажлаас халшрах хам шинж нь алба хаагчдад ядрах, нойргүйдэх, аливаа зүйлийг эергээр хүлээн авахаа болих, хүмүүст шүүмжлэлтэй, хүнлэг бусаар хандах, өөрийн үүргийг гүйцэтгэх хүсэлгүй болох, ажилдаа хойрго хандах, урт завсарлаг авах, хоцрох, эсвэл ажлаасаа эрт

гарах хувийн хэрэгцээндээ төвлөрөөд амьдралын зорилгоо алдах, атаархалд автах, сэтгэл гутрал, депресс өртөх, хардамтгай болох, эргэн тойронтойгоо зөрчилдөх, үйл ажиллагааны үр өгөөж буурах, даалгаврыг зөвхөн зааврын дагуу гүйцэтгэх, никотин, кофе, согтууруулах ундаанаас хамааралтай болох донтох

магадлал өндөр болдог” (Баярбаатар, 2021, хууд. 42) гэж үздэг. Согтууруулах ундаа, никотин, кофе зэргээс хамааралтай болох эмгэг гэдэг нь дээрх зүйлийг хэтрүүлэн хэрэглэснээс үүдэлтэй нийгэм, сэтгэц болон бие махбод физиологийн дасан зохицох байдалд эмгэг хямрал үүсгэгч хэлбэрээр явагддаг.

Зураг 7. Ажлаас халшрах хам шинжийн бүрэлдэхүүн хэсгийн үзүүлэлт

Судалгаанд хамрагдсан алба хаагчийн ажлаас халшрах хам шинжийг бүрдүүлдэг шинжийн нэг болох сэтгэл зүйн тамирдал 452 буюу 28.1 хувь нь өндөр түвшинд, 1025 буюу 63.9 хувь нь дунд түвшинд, 127 буюу 7.9 хувь доогуур гарсан бөгөөд алба хаагчдын 92 хувь нь сэтгэл зүйн тамирдал гэсэн үр дүн үзүүлсэн байна. Энэ нь мэргэжлийн үйл ажиллагаатай холбоотой үүсэж байгаа сэтгэл хөдлөлийн дарамттай байдал, биеийн болон сэтгэлийн энергийн бууралтыг харуулсан байдаг. Сэтгэл зүйн тамирдлыг сэтгэл зүйн тэнхээ алдрах эмгэг шинж гэх ойлголтоор тайлбарлаж болно. Сэтгэл зүйн тамирдал нийгмийн ажилтан, харуул хамгаалалтын албан тушаалд ажиллаж буй алба хаагч хамгийн их буюу 80 хувьд нь өндөр үзүүлэлттэй илэрсэн байна.

Харин харилцаа холбооны хөндийрөлд 302 буюу 18.8 хувь нь өндөр, 892 буюу 55.6 хувь нь дунд түвшинд илэрсэн бөгөөд алба хаагчдын 74.4 хувь нь хүмүүстэй харилцаа, холбоо тогтоохоос зайлсхийх, эсвэл цөөрүүлэх, харилцаа үүссэн нөхцөлд уцаарлах, бухимдах, зөрчилдөх, хамт олондоо эргэлзэх, сөргөөр хандах зэрэг хандлагатай үр дүн үзүүлсэн байна.

Алба хаагчдын 11.7 хувь буюу 188 нь ажлын амжилтын бууралт өндөр, 35.7 хувь буюу 573 нь ажлын амжилтын бууралт дундаж түвшинд, 52.5 хувь буюу 843 алба хаагч ажилдаа амжилт гаргах эрмэлзэлтэй илэрсэн. Судалгааны үр дүнгээс харахад нийт алба хаагчийн 47.5 хувь нь ажилдаа ямар ч амжилт гаргах гэсэн тэмүүлэлгүй буюу хөдөлмөрлөх явцад өөртөө итгэх итгэл, өөдрөг үзэл, үүсэж байгаа асуудлыг шийдвэрлэх чадвар доогуур буюу уналттай байна.

Ажлаас халшрах хам шинж илэрч байгаа алба хаагчдын хариултаас харахад 51.6 хувь нь буюу 817 алба хаагч заримдаа болон ихэвчлэн хамтран ажиллаж байгаа алба хаагчид уур бухимдал төрүүлж, тайван тэнцвэртэй байдлыг алдагдуулж байдаг гэсэн хариулт өгсөн бол, 49.3 хувь нь буюу 789 алба хаагч нь байгууллагынхаа ажилтнуудтай албан ёсны харилцааны хэм хэмжээ баримталж, аль болохоор цөөн харилцахыг эрмэлздэг гэж хариулсан байна. Харин алба хаагчдын 57 хувь буюу 910 алба хаагч би өөрийн нөхцөл боломжийн хил хязгаараас давсан ачаалалтай ажиллаж байгаа талаар мэдрэмж ихэвчлэн болон үргэлж төрдөг гэсэн байна.

ᠰᠡᠭᠡᠨ ᠰᠢᠶᠢᠳᠦ᠋ᠨ ᠭᠡᠢᠴᠡᠳᠦ᠋ᠭᠦᠢ ᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠭ᠎ᠠ

Мөн 888 алба хаагч буюу 55 хувь нь бүх зүйлээс холдон хөндийрч, амрахыг хүсэж байна гэсэн мэдрэмжтэй ажиллаж байна гэж хариулсан байна. Дээрх үзүүлэлтээс дүгнэхэд алба хаагчдын дийлэнх буюу 47.5 - 80 хувь нь ажлаас халширсан, хамт олонтойгоо таарамжгүй, хөндий харилцаатай байж болзошгүйг илтгэж байна. Тэгвэл байгууллагын хөдөлгөгч хүч, амин сүнс нь алба хаагчид, хамт олон байдаг ба чухам тэд нэгэн бие бүрэлдэхүүн болж дуу гаргавал дуу нэгтэй, дугтарвал хүч нэгтэй байж бүхий л зүйлсэд манлайлагч байх чадвар дутагдаж буйг харж болохоор байна.

Дүгнэлт

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагчийн эрх зүйн байдал, албан үүргээ гүйцэтгэх явцад мэргэжлээс шалтгаалах өвчлөлд өртөж буй эсэх, ажлаас халшрах хам шинжид судалгаа хийсний дүнд дараах дүгнэлтэд хүрлээ.

1. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын хүний нөөцийн үйл ажиллагааг төрийн тусгай алба болон байгууллагын онцлогтой уялдуулан менежментийн шинжлэх ухааны үүднээс хөгжүүлэх шаардлага байна. Өөрөөр хэлбэл байгууллагын соёл, үнэт зүйлийг тодорхойлох, хүний нөөцийг томилох, сургах ажиллагааг орчин үеийн шинэ хандлага, үзэл баримтлалд нийцүүлэн явуулах нь цаашдын байгууллагын хөгжилд чухал хувь нэмэр оруулна гэж үзлээ. Тухайлбал, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагчдаас байгууллагын үнэт зүйлийн талаарх ойлголтын талаарх судалгаа авахад судалгаанд оролцогчдын 59.8 хувь нь Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагад үнэт зүйл байдаг эсэхийг мэдэхгүй, 4.4 хувь нь үнэт зүйл байхгүй, 35.7 хувь нь байгууллага үнэт зүйлээ тодорхойлоогүй гэсэн судалгааны дүнгээс харахад тус байгууллага үнэт зүйл, соёлоо тодорхойлох цаг нэгэнт ирсэн гэж үзэж байна.

2. Судалгаанд оролцсон алба хаагчдын өгсөн үр дүнгээс харахад 509 буюу 44.8 хувь нь зүрх судасны өвчлөл, 462 буюу 40.7 хувь нь хоол боловсруулах

замын өвчлөл дийлэнхийг эзэлж байна. Энэ нь ажлын байрны стрессээс болж үүсэх магадлалтай. Иймд байгууллагын зүгээс алба хаагчдыг эрүүл мэндийн шинжилгээ үйлчилгээнд хамруулах, эрүүл мэндийг сахин хамгаалахад чиглэсэн цогц бодлого авч хэрэгжүүлэх шаардлага байна гэж үзлээ.

3. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын хэмжээнд алба хаагчдын дунд ажлаас халшрах хам шинж их байна. Энэ нь хэт их ачаалалтай, стресстэй байгаагаас шалтгаалж байна.

4. Судалгаанд оролцогчдын хариултад дүн шинжилгээ хийхэд алба хаагчид мэргэжлийн хувьд өсөж хөгжих боломжид сэтгэл хангалуун биш гэж 58.9 хувь, өөрийн авьяас чадвар, ажлын туршлагаа хэрэгжүүлэх боломжид сэтгэл хангалуун биш гэж 51.1 хувь нь хариулсан, түүнчлэн цаашид өөр ажилд шилжих талаар бодож байгаа 1200 алба хаагч буюу 74.7 хувийг эзэлж байгаа нь онцгой анхаарал татаж байна.

Санал

1. Алсын хараа-2050, Мянганы хөгжлийн зорилтод суурилсан үндэсний хөгжлийн цогц бодлого, Засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөр, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын хөгжлийн стратеги төлөвлөгөөнд нийцүүлэн “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын Хүний нөөцийн бодлогын баримт бичиг”-ийг боловсруулах;

2. Анги, байгууллага бүр алба хаагчдын эрүүл мэндийн байдлын судалгааг бий болгон, хувь хүн бүрд тохирсон эрүүл мэндийн үйлчилгээг мэргэжлийн байгууллагын тусламж, дэмжлэгээр явуулдаг тогтолцоонд шилжих;

3. Удирдах ажилтнаас алба хаагчтай харилцах болон хамт олны эерэг уур амьсгалыг бий болгоход чиглэсэн зөв хандлагад тулгуурласан ажил, арга хэмжээг зохион байгуулдаг байх;

4. Алба хаагчдын ажлын ачааллыг тэнцвэржүүлэх хүрээнд албан тушаалын тодорхойлолтыг шинэчлэн боловсруулах зэрэг болно.

Ашигласан материалын жагсаалт

Armstrong, M., & Handbook, A. (2023). HRM Practic. 9 th ed., 2003 p. 131-132.

Баярбаатар, П. (2021). Хорих байгууллагын алба хаагчийн ажлаас халшрах хам шинжийг ажлын сэтгэл ханамжтай харьцуулсан нь. Улаанбаатар.

ГБХНХЯ. (2012, 11 23). mlsp.gov.mn. Гэр бүл, Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яам. Retrieved from Гэр бүл, Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яам.

МУТАЗ. (2025, 5 7). <https://www.csc.gov.mn/>. Retrieved from <https://www.csc.gov.mn/>: <https://www.csc.gov.mn/>

НДЕГ. (2025, 5 7). <https://nndg.ndaatgal.mn/about-us/>. Retrieved from <https://nndg.ndaatgal.mn/about-us/>: <https://nndg.ndaatgal.mn/about-us/>

ТЕГ. (2025, 5 7). ТЕГ. Retrieved from <https://www.mta.gov.mn/main/content/>: <https://www.mta.gov.mn/main/content/62748>

Үүрийнтуяа, О. (2020). Байгууллагын соёлыг удирдлагын удирдах маягтай харьцуулсан судалгаа. Улаанбаатар.

ЦЕГ. (2025, 05 07). police. Retrieved from police.gov.mn: <https://police.gov.mn/>

Цэндсүрэн, Н., & Батхүрэл, Г. (2013). Менежмент. Улаанбаатар.

Цэцэгмаа, Ц. (2014). Хүний нөөцийн менежмент. Улаанбаатар.

Ашигласан материалын жагсаалт

ДОРНОД АЙМАГТ 2021-2022 ОНД БҮРТГЭГДСЭН ҮХРИЙН АРЬС ТОВРУУТАХ ӨВЧНИЙГ СУДАЛСАН ДҮН

STUDY RESULTS ON LUMPY SKIN DISEASE IN CATTLE REPORTED IN DORNOD PROVINCE DURING 2021–2022

Урьдчилсан судалгаа

М.Мөнгөнбарьяа

Дотоод хэргийн их сургуулийн магистрант, хошууч

Maj. Mungunbariya M.

MA scholar, University of Internal Affairs

Н.Батсайхан

Дотоод хэргийн их сургуулийн Онцгой байдлын сургуулийн захирал, доктор, дэд профессор, хурандаа

Col. Batsaikhan N.

Assoc.Prof, Ph.D, Director, School of Emergency Management, University of Internal Affairs

Хураангуй: Үхрийн арьс товруутах өвчин нь Capripoxvirus-ын төрөлд хамаарах ДНХ агуулсан вирусээр үүсгэгддэг. Сүүлийн жилүүдэд Зүүн Өмнөд Азийн улс орнуудад эрчимтэй тархаж байна.

Манай улсад 2021 онд Зүүн бүсийн 3 аймагт уг өвчин анх бүртгэгдсэн. 2021-2022 онд нийт 4899 үхэр 6-11 дүгээр сард өвчлөл бүртгэгдсэнээс 3730 (76.1%) үхэр 7-8 дугаар сард өвчилсөн байна. Үхрийн арьс товруутах өвчин (ҮАТӨ)-ний дайралтын түвшин (өрх) дундаж 8.2% байна. Бидний судалгаагаар уг өвчинд гадна худаг, горхи, нуур цөөрмөөс усалдаг мал илүү ихээр өвчилж байгаа нь бусад улсад хийсэн зарим судалгааны дүнтэй адил байна. Газар зүйн байршлаар эрсдэлийг тооцоход Дорнод аймгийн хойд хэсгээр буюу Баяндун, Баян-Уул, Цагаан-Овоо, Сэргэлэн, Гурванзагал сумын нутгаар өндөр эрсдэлтэй байна.

Түүнчлэн уг өвчин нь зун, намрын улиралд ялаа, шумуулын нислэгийн үетэй давхцан дэгдэж байгаа нь халдварын тархалт нисдэг төрлийн шавжаар дамждаг гэсэн таамаглалыг дэвшүүлж, тоон болон чанарын судалгаанд тулгуурлан үр дүнг боловсрууллаа.

Abstract: Lumpy Skin Disease (LSD) is caused by a DNA virus belonging to the genus Capripoxvirus. In recent years, the disease has spread rapidly across countries in Southeast Asia.

In 2021, the disease was first reported in three eastern provinces of Mongolia. During the period of 2021–2022, a total of 4,899 cattle were affected between June and November, of which 3,730 cases (76.1%) occurred during July and August. The average household-level attack rate of LSD was 8.2%.

Our study revealed that cattle drinking water from open sources such as wells, streams, ponds, and lakes were more likely to be infected, which is consistent with findings reported in other countries.

Based on the geographical risk assessment, the northern part of Dornod Province—particularly the Bayandun, Bayan-Uul, Tsagaan-Ovoo, Sergelen, and Gurvanzagal soums—was identified as a high-risk area.

Furthermore, the disease coincided with the peak season of fly and mosquito activity during summer and autumn, suggesting that mechanical transmission by biting insects may play a significant role in the spread of the virus. The results were derived from both quantitative and qualitative analyses.

Түлхүүр үг: Үхрийн арьс товруутах, аймгууд, шинж тэмдэг, эрсдэлт хүчин зүйлс

Key words: lumpy skin disease, provinces, symptoms, risk factors

Үндэслэл

Үхрийн арьс товруутах өвчин (ҮАТӨ) нь анх 1929 онд Африк тивийн

Замби улсад оношлогдсон бөгөөд өнөөдрийн байдлаар Африк, Европ, Зүүн өмнөд Ази, Дундад Ази, Төв Азийн улс

орнуудад эрчимтэй тархаж буй халдварт өвчин юм. Энэхүү өвчин нь Монгол Улстай хил залгаа Оросын Холбооны Улс (ОХУ), Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улсад (БНХАУ) сүүлийн жилүүдэд тогтмол бүртгэгдэж байгаа нь манай улсын халдвар авах эрсдэлийг нэмэгдүүлж байна.

Монгол Улсад YATӨ анх 2021 онд Дорнод аймагт оношлогдсон бөгөөд 2022 онд Булган, Увс аймагт шинээр илэрсэн. Эдгээр аймгууд нь ОХУ-тай хил залгаа бөгөөд халдварын тархалтад хил орчмын нөхцөл байдал, хортон шавьж дамжуулагчдын нөлөө байх боломжтойг үгүйсгэхгүй юм.

Судалгааны явцад Увс аймгийн Давст суманд 2022 онд бүртгэгдсэн тохиолдол нь үхэрт эмнэл зүйн шинж тэмдэг бүдэг илэрсэн бөгөөд тухайн жил бороо хур элбэг ялаа, шумуул зэрэг цус сорогч шавьжийн тоо өмнөх оноос эрс нэмэгдсэн талаар малчид мэдээлжээ. Үүнтэй адил 2021 онд Дорнод аймагт өвчин анх бүртгэгдэх үед мөн бороо хур элбэг байсан нь шавьжийн өсөлт, идэвхжилд эерэгээр нөлөөлсөн байх магадлалтай.

2022 оны халдварын нөхцөл байдлаас харахад Дорнод аймагт өвчний тархалт хамгийн өндөр байсан бол Увс болон Булган аймгуудад гарсан тохиолдлууд харьцангуй цөөн байв. Эдгээр аймагт халдварын анхны тохиолдол илэрмэгц малын шилжилт хөдөлгөөнийг хориглох, өвчилсөн мал сүргийг устгах зэрэг хариу арга хэмжээг шуурхай авч хэрэгжүүлсний үр дүнд тархалтыг хязгаарлаж чадсан.

Тархалтыг тооцохдоо дараах томъёогоор тооцсон.

$$T = \frac{\text{тухайн аймагт YAT өвчний шинж тэмдэг илэрсэн малын тоо}}{\text{Аймгийн нийт мэдрэмтгий малын тоо}}$$

Дайралтын түвшин тооцохдоо дараах томъёогоор тооцсон.

$$DT = \frac{\text{Тухайн өрхөд өвчний шинж тэмдэг илэрсэн малын тоо}}{\text{Тухайн өрхийн мэдрэмтгий малын тоо}}$$

Үр дүн

Дорнод аймгийн Чулуунхороот сумын Эрэнцав багт 2021 оны 8 дугаар сарын 21-ний өдөр үхрийн арьс товруутах өвчний анхны тохиолдол илэрч, УМЭАЦТЛ-ийн 8 дугаар сарын 26-ны өдрийн шинжилгээний дүнд үндэслэн

YATӨ нь одоогоор бүрэн судлагдаагүй өвчний тоонд хамаарах бөгөөд түүний эмнэл зүйн шинж тэмдэг, халдвар дамжих зам, урьдчилан сэргийлэх болон тэмцэх стратеги, арга хэмжээний талаар эрдэмтэн, судлаачдын дунд тодорхой ойлголт хараахан бүрдээгүй байна.

Үхрийн арьс товруутах өвчний гаралт, тархалтын эрсдлийг тооцох зорилгоор тархвар зүйн онцлог, тархалтын түвшин, газарзүйн байршлын ялгаа, эрсдэлт бүс нутгийг таамаглах, шумуулын тархалтыг тогтоох, өвчний эрсдэлт хүчин зүйлсийг тодорхойлж, урьдчилан сэргийлэх хариу арга хэмжээг оновчтой төлөвлөх боломжийг бүрдүүлэх зорилгоор энэхүү судалгааг гүйцэтгэлээ.

Арга зүй

Мал эмнэлгийн ерөнхий газрын малын өвчлөлийн мэдээ, орон нутгаас ирүүлсэн тайлан, Мал эмнэлгийн нэгдсэн системд бүртгэгдсэн дархлаажуулалтын үр дүн зэрэг мэдээллийн эх үүсвэрийг цуглуулж, Ms Excel хэрэглээний программ дээр нэгтгэж, дутуу, алдаатай өгөгдлийг цэвэрлэж, дахин нягтлах замаар мэдээллийн санг боловсруулж тархвар зүйн бичиглэл судалгааны аргаар дээрх хэрэглээний программаар график, хүснэгтэн мэдээлэлд хөрвүүлж, дүн шинжилгээ хийв. Мэдээллийн санг ашиглаж ArcGIS программаар газар зүйн зураглал гаргав.

Монгол Улсад уг халдвар анх удаа оношлогдсон болохыг тогтоосон.

Нийт 3 аймгийн 21 сумын 889 өрхийн 4,899 толгой үхэр үхрийн арьс товруутах өвчний ил шинж тэмдгээр өвчилсөн. 4,428 толгой үхрийг устгалд хамруулсан.

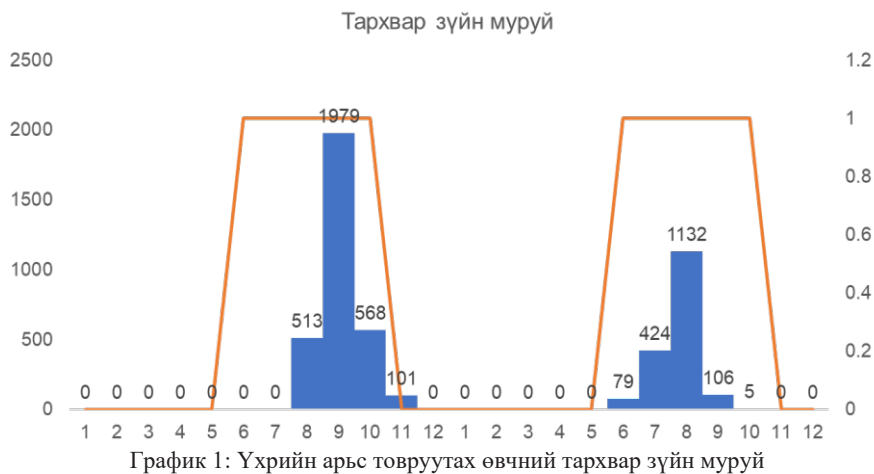

МОНГОЛ УЛСЫН ЗАСГИЙН ГАЗРЫН
ТОГТООЛООР

Монгол Улсын Засгийн газрын 2021 оны 9 дүгээр сарын 29-ний өдрийн 302 дугаар тогтоолоор “Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт оношлогдсон Мал, амьтан, тэдгээрийн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүний олон улсын худалдаанд хориг саад үүсгэдэг гоц халдварт, халдварт өвчин, хүний амь нас хохирох эрсдэл үүсгэдэг зооноз өвчний жагсаалт”-д

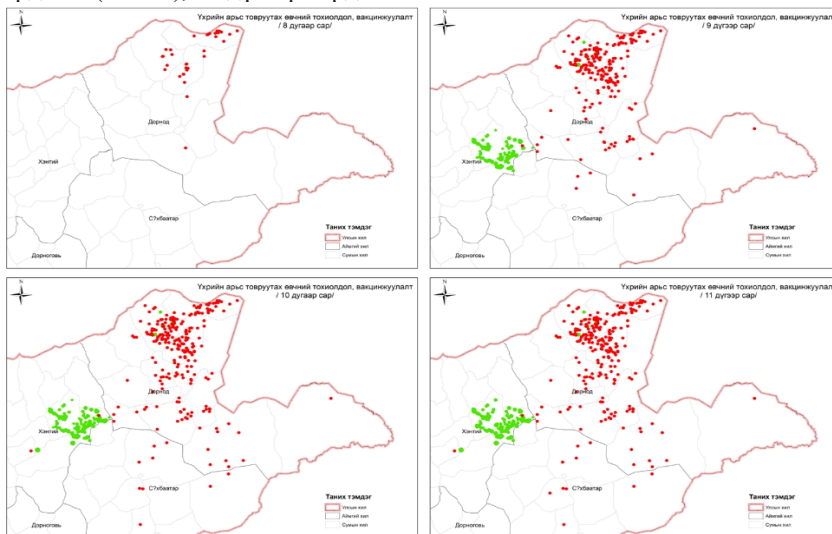
“үхрийн арьс товруутах өвчин”-ийг оруулсан.

ҮАТӨ-өөр нийт 4899 толгой үхэр өвчилж 471 (9%) толгой үхэр хоргодсон байна. Тархвар зүйн хувьд 6-11 дүгээр сард өвчлөл бүртгэгдсэн нь урин дулаан цагт ялаа, шумуулын нислэгийн үетэй давхцаж байна. (График 1)

Өвчлөл 6 дугаар сард 76 (1.6%), 7 дугаар сард 424 (8.7%), 8 дугаар сард 1,645 (33.6%), 9 дүгээр сард 2,085 (42.6%), 10 дугаар сард 568 (11.6%), 11 дүгээр сард 101

(2.1%) толгой мал өвчилсөн бөгөөд 3730 (76.1%) үхэр 7-8 дугаар сард өвчилсөн байна. (Зураг 1)

ҮАТӨ-ний дайралтын түвшинт сумаар харьцуулж үзэхэд гол, мөрөн, нуур ихтэй сумдад илүү өндөр байна. (Зураг 2)

ҮАТӨ-ний дайралтын түвшин (өрх) дундаж 8.2% байна.

Зураг 2: ҮАТӨ-ний Дайралтын түвшин сумаар

Монгол орны халдварт өвчин дамжуулагч
шүмүүлын судалгааны тойм

Халдварт өвчин дамжуулагч шумуулын судлагдсан байдал: 1980 оноос хойш шумуулын экологийн талаар системтэй судалсан судалгаа байхгүй байна. Монгол оронд хийгдсэн судалгаагаар Монгол орны шумуулын талаарх судалгааг Чехийн эрдэмтэн И.Минор, (1976); манай эрдэмтэд Оюунсүрэн, (1968); Д.Галбадрах, (1966) нар 4 төрлийн 22 зүйлийн шумуул тархсан болохыг тогтоосон байна (Галбадрах & Абмэд, 2014).

Хүн, мал эмнэлгийн салбар дундын хамтын Зооноз өвчин судлалын үндэсний төв, Улсын мал эмнэлэг ариун цэврийн төв лабораторитой хамтарсан

судалгаагаар Увс, Сэлэнгэ, Дорнод, Ховд, Улаанбаатар зэрэг аймаг нийслэлээс шумуул түүвэрлэн зүйлийн бүрдлийг тодорхойлох, шумуулаар дамжин тархах боломжтой өвчний шинжилгээг хийж гүйцэтгэсэн. Нийт 3613 шумуулд молекул биологийн шинжилгээ хийхэд 11.1%-д вирусийн уургийн ген илэрсэн ба Сэлэнгэ аймгийн Сүхбаатар, Хүдэр, Ерөө, Дорнод аймгийн Халхгол сумдын нутгаас Баруун Нилийн чичрэг өвчний вирусийн уургийн ген, Дорнод аймгийн Халхгол, Матад, Хэрлэн сумдын нутгаас цуглуулсан шумуулд Денге өвчний вирусийн уургийн ген тус тус тодорхойлогдов. Бидний түүвэрлэсэн шумуулын 95.5-ийг *Aedes* төрлийн шумуул эзэлж, зонхилогч төрлийн үүргийг гүйцэтгэж байна. (Хүснэгт 1)

Шумуулын төрөл	Увс (n=131)	Сэлэнгэ (n=618)	Дорнод (n=1073)	Ховд (n=1640)	Улаанбаатар (n=151)	Нийт (N=3613)
Aedes	101 (77.1%)	487 (78.8%)	951 (88.6%)	1640 (100%)	124 (82.1%)	3451 (95.5%)
Culex	30 (22.9%)	130 (21%)	122 (11.3%)		27 (17.9%)	160 (4.4%)
Anopheles	-	1 (0.1%)	1 (0.1%)			2 (0.05%)

Хүснэгт 1. Шумуулын төрлийг тогтоосон дүн N=3613

Судалгаанд хамрагдсан газар нутагт *Aedes dorsalis*, *Aedes intrudens* зүйлийн шумуул дийлэнх буюу 73.1%-г эзэлж байна. Сэлэнгэ, Дорнод аймгийн

нутгаас Хумхаа өвчнийг дамжуулагч *Anopheles maculipennis* зүйлийн шумуулын тархалт тэмдэглэгдэв (Хүснэгт 2).

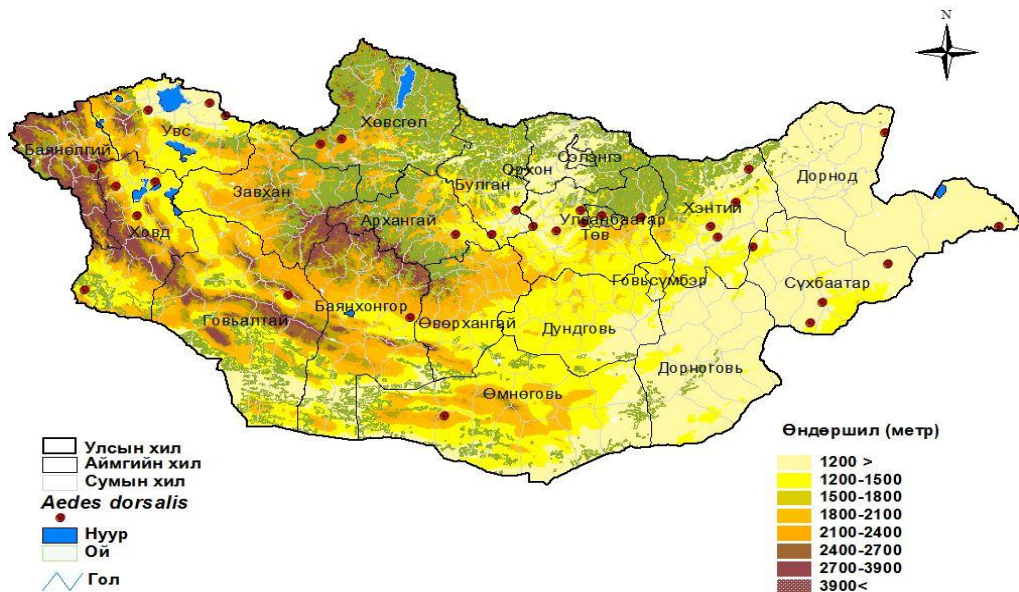
Шумуулын төрөл зүйл	Увс n=131 (25%)	Сэлэнгэ n=61 (12%)	Дорнод n=122 (23.2%)	Ховд n=160 (30.4%)	Улаанбаатар n=51 (9.7%)	Нийт N=525

МОНГОЛЫН ЭРЭМ ХАМГИЙН ЗОХИОНМОЛ

<i>Aedes Pullatus</i>	-	-	-	11	20	31 (5.9%)
<i>Aedes intrudens</i>	65	-	46	20	-	131(25%)
<i>Aedes dorsalis</i>	66	28	42	117	-	253(48%)
<i>Culex vagans</i>	-	-	33	12	-	45 (8.6%)
<i>Culex modestus</i>	-	32	-	-	31	63 (12%)
<i>Anopheles maculipennis</i>	-	1	-	-	-	1 (0.9%)
<i>Anopheles spp.</i>	-	-	1	-	-	1 (0.9%)
Нийт	131	61	122	160	51	525

Хүснэгт 2. Шумуулын зүйлийг тогтоосон дүн (n=525)

Зураг 3: *Aedes dorsalis* (Meigen, 1830) зүйлийн Монгол дах тархалт

Шумуул нь нар үзэхгүй харанхуй газар, бут сөөгт нуугдах бөгөөд зохиомол гэрэлтүүлгээс үргэдэггүй ба хар өнгөнд мэдрэмтгий бөгөөд хооллохдоо эзэн амьтнаа түүний ялгарч байгаа нүүрсхүчлийн хий, хөлсний болон содон үнэрээр олдог. Цус сорж хооллох нь шумуулын амьдралын зайлшгүй хэрэгцээт идэш болно. Эмэгчин шумуул нь цус сорохдоо амны аппаратын хатгагч хэсэг нь хүн ба амьтны биед шигтгэн хооллодог. Эр эм шумуул нь амьдралын явцад нэг л удаа эвцэлддэг. Үүний дараа эм нь цус сорж хооллон өндгөө боловсруулдаг. Зарим эмэгчин шумуул 1 удаа хооллохдоо 2 минутын турш 0,3 мл цус сорж, цус

соролтын хэмжээнээс шалтгаалж 120-150 өндөг гаргана. Үдэш шөнийн цагаар өндгөө цэнгэг усны гадаргууд гаргана. Бие гүйцсэн эм шумуул 7-28 өдөр амьдрах чадвартай. Шумуул нь харанхуй бүрийд хазах хүнээ олох ба урд хоёр хөлийн хооронд байрлах маш мэдрэмтгий дулааныг мэдрэгчийн тусламжтайгаар олно. Үүнийхээ тусламжтайгаар халуун цустай биетийг, мөн хамгийн халуун цус биеийн аль хэсэгт байна гэдгийг олж мэдэж чаддаг байна.

Шумуулын амьдрах орчин, үржлийн гол байршил нь гол, нуур бөгөөд Дорнод аймгийн шумуулын тархалтыг гол, нуураас 10 км радиусаар тооцож тархалтыг тооцоолов. (Зураг 4)

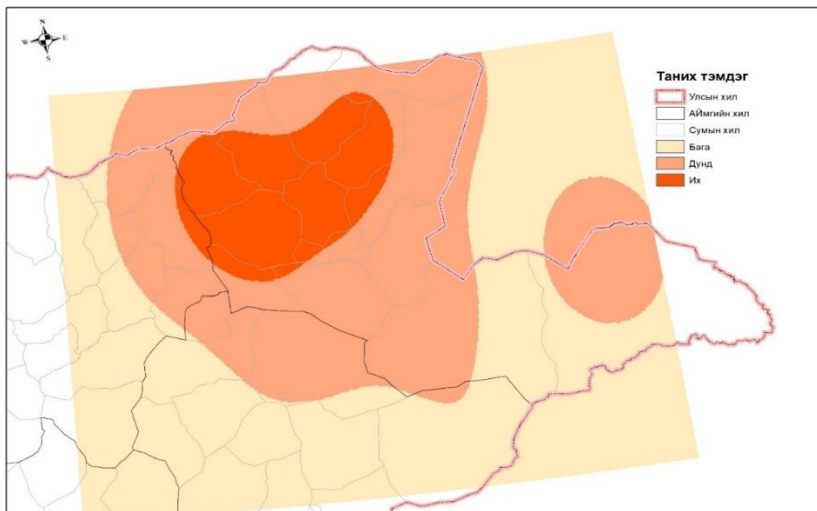

Зураг 4: Шумуулын тархалтын таамаглал

Үхрийн тоо толгойн өгөгдлийг 20%, YATӨ-ний өвчний өгөгдлийг 20% Дамжуулагчийн тархалтыг 40% авто замын сүлжээг 20% байхаар тооцож эрсдэлтэй бүс нутгийг тодорхойлсон.

Эрсдэлийн зураглал гаргахад шаардлагатай Үхрийн тоо толгойн тархалт, худаг, гол мөрөн уст цэгийн байршил, шүлхий өвчин бүртгэгдсэн байршил, авто замын сүлжээний орон зайн өгөгдлийг тоон өгөгдөлд хөрвүүлж, YATӨ-ны тархалтад

Үхрийн тоо толгойн өгөгдлийг 20%, YATӨ-ний өвчний өгөгдлийг 20% Дамжуулагчийн тархалтыг 40% авто замын сүлжээг 20% байхаар тооцож эрсдэлтэй бүс нутгийг тодорхойлсон. (Зураг 5) Дорнод аймгийн Матад сумын зүүн хэсэг Халхгол сумын баруун хэсгээр YATӨ-ний эрсдэл бага Баяндун, Баян-Уул, Цагаан-Овоо, Сэргэлэн, Гурванзагал сумын нутаг буюу Дорнод аймгийн хойд хэсгээр өндөр эрсдэлтэй байна.

Зураг 5: YATӨ-ний эрсдэлийн зураглал

Шүүн хэлэлцэхүй

Бидний судалгаагаар уг өвчинд гадна худаг, горхи, нуур цөөрмөөс усалдаг мал илүү ихээр өвчилж байгаа нь бусад улсад хийсэн зарим судалгааны дүнтэй адил байна.

Бидний судалгааны ажлын үр дүнд Дорнод аймагт уг өвчний халдварлалт өндөр байсан. Дорнод аймагт 2021 онд уг өвчин анх удаа оношлогдож, 8-11 дүгээр сар хүртэл үргэлжлэв. Тухайн үед бид өвчилсөн бүх үхрийг устгасан боловч энэ өвчин 2022 онд Дорнод аймагт дахин сэргэлээ. Үүнээс харахад уг өвчний үүсгэгч хатаад унасан гүвдрүүнд хадгалагдаж хүйтний улиралд малын өтөг бууц зэрэгт удаан хугацааны турш вирусийн идэвхээ хадгалж, урин дулааны улиралд ялаа, шумуулын идэвхжил ихсэх үеэр дахин тархаж байж болзошгүй юм. Учир нь *Capripoxvirus* нь ДНХ агуулсан вирус тул гадаад орчинд маш тэсвэртэй бөгөөд хатаж унасан арьсны гүвдрүү товруу, малын шивтэр бууц зэрэг нарны тусгал тусахгүй газарт 3-6 сар хүртэл хадгалагдах боломжтой. Өвчлөл 2-45 хувьд хэлбэлзэнэ. Харин хорогдол ихэвчлэн 10 хувиас бага байна.

Дүгнэлт

1. YATӨ-өөр нийт 4899 толгой үхэр өвчилж 471(9%) толгой үхэр хорогдсон байна. YATӨ-ний тохиолдол ялаа, шумуулын нислэгийн үетэй давхцаж байна.
2. *Aedes dorsalis*, *Aedes intrudens* зүйлийн шумуул дийлэнх буюу 73.1%-г эзэлж байна.
3. YATӨ-ний дайралтын түвшин (өрх) дундаж 8.2% байна.
4. Дорнод аймгийн Матад сумын зүүн хэсэг Халхгол сумын баруун хэсгээр YATӨ-ний эрсдэл бага Баяндун, Баян-Уул, Цагаан-Овоо, Сэргэлэн, Гурванзагал сумын нутаг буюу Дорнод аймгийн хойд хэсгээр өндөр эрсдэлтэй байна.

Ашигласан материал

- Lumpy skin disease – A field manual for veterinarians, 2017 (En, Ru**, Sq**, Sr**, Tr**)
- Beard, P. M. (2016). Lumpy skin disease: A direct threat to Europe. *Veterinary*

Record, 178(22), 557–558.
<https://doi.org/10.1136/vr.i2800>

- Chihota, C. M., Rennie, L. F., Kitching, R. P., & Mellor, P. S. (2001). Mechanical transmission of lumpy skin disease virus by *Aedes*. *Epidemiology and Infection*, 126, 317–321.

- Hamdi, J., Munyanduki, H., Tadlaoui, K. O., Harrak, M. El, & Fihri, O. F. (2021). Capripoxvirus infections in ruminants: A review. *Microorganisms*, 9(5), 1–16.
<https://doi.org/10.3390/microorganisms9050902>

- Kiplagat, S. K., Kitala, P. M., Onono, J. O., Beard, P. M., & Lyons, N. A. (2020). Risk factors for outbreaks of Lumpy skin disease and the economic impact in cattle farms of Nakuru county, Kenya. *Frontiers in Veterinary Science*, 7(May).
<https://doi.org/10.3389/fvets.2020.00259>

- Odonchimeg, M., Erdenechimeg, D., Tuvshinbayar, A., Tsogtgerel, M., Bazarragchaa, E., Ulaankhuu, A., Selenge, T., Munkherel, D., Munkhtsetseg, A., Altanchimeg, A., Odbileg, R., Soyolmaa, G., Enkhmandakh, Y., Batmagnai, E., Sugar, S., Kimura, T., Sugimoto, C., Isoda, N., Batsukh, B., & Yoshihiro, S. (2022). Molecular identification and risk factor analysis of the first Lumpy skin disease outbreak in cattle in Mongolia. *Journal of Veterinary Medical Science*, 1244–1252.
<https://doi.org/10.1292/jvms.22-0250>

- Roche, X., Rozstalnyy, A., TagoPacheco, D., Kamate, A., Pittiglio, C., Alcrudo, D. B., Bisht, K., Karki, S., Kayamori, J., Larfaoui, F., Raizmen, E., VonDobschuetz, S., Dhingra, M. S., & Sumption, K. (2020). Introduction and spread of lumpy skin disease in South, East and Southeast Asia. In *Introduction and spread of lumpy skin disease in South, East and Southeast Asia*. FAO.
<https://doi.org/10.4060/cb1892en>

- Tuppurainen, E. S. M., Venter, E. H., & Coetzer, J. A. W. (2005). The detection of lumpy skin disease virus in samples of experimentally infected cattle using different diagnostic techniques. *Onderstepoort Journal of Veterinary Research*, 72(2), 153–164.
<https://doi.org/10.4102/ojvr.v72i2.213>

• Tuppurainen, E. S. M., Venter, E. H., Shisler, J. L., Gari, G., Mekonnen, G. A., Juleff, N., Lyons, N. A., De Clercq, K., Upton, C., Bowden, T. R., Babiuk, S., & Babiuk, L. A. (2017). Review: Capripoxvirus diseases: Current status and opportunities for control. *Transboundary and Emerging Diseases*, 64(3), 729–745. <https://doi.org/10.1111/tbed.12444>

• Zan, X., Huang, H., Guo, Y., Di, D., Fu, C., Wang, S., Wu, Y., Wang, J., Wang, Y., Ma, Y., Chai, C., Su, R., Song, Q., & Wang, W. (2022). Molecular characterization of a novel subgenotype of lumpy skin disease virus strain isolated in Inner Mongolia of China. *BMC Veterinary Research*, 1–9. <https://doi.org/10.1186/s12917-022-03383-5>

• <http://www.who.int/malaria/media/world-malaria-report-2015/en/>

• Галбадрах Д., Абмэд, Д. 2014 Монгол орны шумуулын зүйлийн бүрэлдэхүүн эпидемиологийн холбогдол. “Халдварт өвчин судлал” сэтгүүл, УБ., №2, х.46-50

• Цэндсүрэн А., Намхайдорж Б., Чогсомжав Л., Пунцагдулам Ж., Тэгшжаргал Д., Улыкпан К., Мягмарсүрэн Д. 1987. Шавьжийн анги. *БНМАУ-ын амьтны аймаг 1-р боть*. х. 22-24.

• Мягмаржав Б., Даваа Г., 1999. Монгол орны гадаргын ус. Улаанбаатар интерпресс компани. х.350.

• Нямдаваа Д., 2007 Бүтээлийн товчоон, IV боть “Вирүс судлалын шинжилгээний аргууд” УБ.

МОНГОЛЫН
ДЭГЭР
МЭДЭЭНИЙ
УНДГАДСАЛ

ГАЗАР ХӨДЛӨЛТИЙН ГАМШГААС ХАМГААЛАХ ТӨЛӨВЛӨГӨӨНД
ХИЙСЭН ШИНЖИЛГЭЭ

ANALYSIS OF THE EARTHQUAKE DISASTER PROTECTION PLAN

ᠭᠠᠰᠠᠷ ᠬᠥᠳᠡᠯᠡᠯᠲᠡᠢ ᠭᠠᠮᠤᠰᠤ ᠬᠠᠮᠭᠠᠭᠠᠯᠠᠬᠤ ᠲᠥᠯᠥᠪᠯᠥᠭᠡᠨᠳᠤ ᠬᠢᠶᠢᠰᠡᠨ ᠰᠢᠨᠵᠢᠯᠢᠭᠡᠢ

Г.Батмөнх

Дотоод хэргийн их сургуулийн Удирдлагын академийн 8024 дүгээр дамжааны магистрант,
дэд хурандаа

Batmunkh.G

Graduate student at the Institute of Management Academy, the University of Internal Affairs,
lieutenant colonel

Хураангуй. Гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөөний өнөөгийн байдлаар гамшгийн нөхцөл байдал, тэр тусмаа газар хөдлөлтийн гамшгийн үед иргэдийн эрүүл мэнд, амь нас, эд хөрөнгийг аврах, гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааг үр дүнтэй зохион байгуулах үндэс бол харилцан ажиллагааг зөв оновчтой зохион байгуулснаар хэмжигдэнэ. Ялангуяа гамшгийн хор уршгийг арилгах, хойшлуулшгүй сэргээн босгох ажиллагааг явуулах үед бусад хүч хэрэгслийг татан оролцуулах, тэднийг хэн удирдах, хаана байрлуулах, мэдээлэл хэрхэн дамжуулах гэх мэт харилцан ажиллагааны олон асуудлууд үүсэх бөгөөд эдгээрийг зөв оновчтой төлөвлөж харилцан ажиллагааг амжилттай зохион байгуулснаар хүч хэрэгслийг шуурхай хуваарилах, цаг хугацаа хэмнэх, хор уршгийг богино хугацаанд арилгах, хохирол багатайгаар даван туулах ач холбогдолтой билээ.

Энэхүү илтгэлээр гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөөний түүхэн хөгжил, эрх зүйн баримт бичиг, гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааны үе шат, гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөөний боловсруулалт болон Олон улсын туршлагыг харьцуулан судалж үзэхэд манай улсын гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөө боловсруулах заавар, загвар нь хэрэглэхэд хялбар ойлгомжтой байгаа бөгөөд энэхүү төлөвлөгөө нь бүх шатанд цаас төдий хэрэгжилт хангалтгүй гэсэн ойлголт төрж байна. Мөн гамшгийн өмнөх үе шатанд бэлэн байдлыг хангах үйл ажиллагааны хүрээнд бүх шатны гамшгаас хамгаалах алба, мэргэжлийн ангиуд бэлэн байдлыг хангах, эрсдэлийг бууруулах арга хэмжээ тусгасан ч санхүүгийн асуудал тулгарч байгаа нь ихээхэн сөргөөр нөлөөлж байна. Иймд Олон улсын туршлага сургамжид үндэслэн гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөөний оролцооны зарчмыг баримтлан гамшгаас урьдчилан сэргийлэх, бэлэн байдлыг хангах, эрсдэлийг бууруулах төлөвлөлтийг тухайн орон нутгийн гамшгийн эрсдэлийн үнэлгээнд суурилсан оновчтой боловсруулахад үр дүнтэй төлөвлөгөө болно гэж үзэж байна.

Abstract. The current state of disaster management planning is that the basis for effectively organizing disaster management activities, especially in the event of an earthquake, to save the health, lives, and property of citizens, and to eliminate the consequences of a disaster, is measured by the proper and rational organization of interaction. In particular, when eliminating the consequences of a disaster and carrying out urgent reconstruction operations, many interaction issues arise, such as involving other forces, who will control them, where they will be located, how to transmit information, etc. By properly planning and successfully organizing these interactions, it is important to quickly allocate people, forces, and equipment, save time, eliminate the consequences in a short time, and overcome the damage with minimal damage.

This report compares the historical development of disaster management plans, legal documents, disaster management activity stages, disaster management plan development, and international experience. It is clear that the guidelines and models for developing our country's disaster management plans are easy to use and understand, and that this plan is not only paper-based but also insufficiently implemented at all stages. Also, in the pre-disaster phase, disaster management departments and professional units at all levels have included measures to ensure preparedness and reduce risks, but financial problems are having a significant negative impact. Therefore, based on international experience and lessons learned, it is believed that the disaster

management plan, based on the participatory principle, will be an effective plan for the rational development of disaster prevention, preparedness, and risk reduction planning based on local disaster risk assessment.

Түлхүүр үг. Төлөвлөгөө, байгууллага, гамшгаас хамгаалах алба, мэргэжлийн анги.

Key words. Plans, organizations, disaster relief services, and professional classes.

Оршил. Гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааны оновчтой, тодорхой бодлогыг боловсруулж, хөгжлийн чиг хандлага, зорилго, зорилтыг зөв тодорхойлох нь нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн янз бүрийн түвшинд, газар хөдлөлтийн гамшгийн ээдрээ төвөгтэй нөхцөлд гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааны удирдлага, төлөвлөгөөг оновчтой явуулах боломжийг бүрдүүлдэг.

Байгалийн болон хүний үйл ажиллагаатай холбоотой аюулт үзэгдэл, ослын нөхцөл байдал, цаашдын төлөв, шинж чанарын талаар нарийвчлан судлах, гамшгийн эрсдэлийг үнэлэх, үүний үндсэн дээр болзошгүй гамшиг, осолтой тэмцэх чадавхыг дээшлүүлэх, гамшгаас урьдчилан сэргийлэх, бэлтгэл, бэлэн байдлыг хангах, гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагаа, түүний удирдлагыг боловсронгуй болгоход чиглэсэн тодорхой бодлогыг боловсруулах хэрэгтэй.

Манай улсад сүүлийн 10 жилд тохиолдсон гамшгийн статистикаас харахад жилд дунджаар 3200 орчим аюулт үзэгдэл, осол тохиолдож, 180 гаруй хүн амь насаа алдаж, 110 орчим тэрбум төгрөгийн хохирол учирч байна.

Улаанбаатар хотын бүс нутгийн орчимд сүүлийн 10 жилийн хугацаанд магнитуд нь 3.5 болон түүнээс их хүчтэй газар хөдлөлт 13 удаа болсон байна. 2024 онд Улаанбаатар хот орчмын бүс нутагт нийт 447 удаагийн газар хөдлөлтийн чичирхийлэл болсон судалгаа гарсан. Газар хөдлөлтийн давтамж, чичирхийлэлийн тоо жил ирэх тусам нэмэгдэж байгаа нь бэлэн байдлыг хангах, хэрхэн ажиллах төлөвлөгөөг урьдчилан хийх шаардлагатай болж байна.

Зорилго. Сүүлийн жилүүдэд уур амьсгалын өөрчлөлт, хүний буруутай үйл ажиллагааны улмаас томоохон хэмжээний цаг агаар, геологи, биологийн гаралтай аюулт үзэгдэл, ослын төрөл, тоо, давтамж жилээс жилд өсөн нэмэгдэж байгаа өнөө

үед гамшигт тэсвэртэй хот суурин, хүрээлэн буй орчныг цогцлоох, гамшгаас урьдчилан сэргийлэх, эрсдэлийг бууруулах, бэлэн байдлыг хангах, эрэн хайх, аврах, хор уршгийг арилгах, хариу арга хэмжээг шуурхай зохион байгуулах, сэргээн босгох, хүмүүнлэгийн тусламжийг зохицуулах, гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааг нэгдсэн удирдлага зохицуулалтаар хангах нөхцөл байдал зайлшгүй тулгарч байна. Иймд гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөө, Олон улсын туршлага сургамжийг харьцуулан судалж, гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөөг сайжруулах арга замыг тодорхойлоход оршино.

Үндсэн хэсэг /арга зүй/. Төлөвлөлт бол өнөөгийн байдлаас хүрэх гэж хүсч буй байдал хоёрыг холбогч гүүр гэж олонх судлаачид үзжээ. Тэгвэл төлөвлөгөө зохиох хариуцлагыг менежерүүд хүлээдэг. Төлөвлөлт бол аливаа байгууллага өмнөө тавьсан зорилгодоо хамгийн хэмнэлттэй ямар арга замаар хүрэх вэ гэдгийг шийдвэрлэх үйл явц юм. Харин төлөвлөгөө нь тэрхүү үйл явцыг удирдан зохион байгуулж буй субъектийн гаргасан шийдвэрүүдийг тусгасан албан ёсны баримт бичиг (Цэдэв П., 2018, хууд. 15) юм.

Мөн үүссэн нөхцөл байдалд үйл ажиллагаагааг оновчтой төлөвлөхийн тулд төлөвлөлтийн үйл явцыг сайтар судалж танин мэдэх нь зүйтэй. Тооцооны үндсэн дээр нөөцөд тулгуурлан, зорилгод уялдуулан гүйцэтгэж байгаа үйл ажиллагааны ерөнхий төлөв планыг төлөвлөлт гэж болно (Цэдэв П., 2018). Төлөвлөлтийн асуудлыг авч үзэхдээ төлөвлөлт, төлөвлөгөө гэсэн үндсэн ойлголтыг ялган ойлгох шаардлагатай. Өөрөөр хэлбэл төлөвлөлт нь цаг хугацаа, тооцоолол, бодомжийн шинж чанартай хүчин зүйл бөгөөд энэхүү бодомжийг зорилгын нэгэн адил бодит биелэгдэхүйц байдлаар тооцоолон цаасан дээр буулгасан бичиг баримтыг төлөвлөгөө гэж нэрлэнэ.

МОНГОЛ УЛСЫН ХАМГААЛАХ ТӨЛӨВЛӨГӨӨННИЙ ХАМГААЛАХ ТӨЛӨВЛӨГӨӨННИЙ ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТЫГ СУДАЛАХАД

Энэ утгаараа төлөвлөгөө бол биелэгдэхүйц үйл ажиллагааг тусгасан баримт бичиг, байгууллагын үйл ажиллагааны чиглүүлэгч нь юм.

Энэ бүгдээс дүгнэн үзэхэд гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөө гэж гамшгаас урьдчилан сэргийлэх, эрэн хайх, аврах, хор уршгийг арилгах, хойшлуулшгүй сэргээн босгох, хүмүүнлэгийн тусламжийг зохион байгуулах үйл ажиллагааг иж бүрнээр хэрэгжүүлэх бэлтгэл арга хэмжээг хэлнэ.

Гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааны бодлогыг тодорхойлоход анхаарах нэг гол онцлог бол газар хөдлөлийн гамшиг нь улс орныг төдийгүй бүс нутгийг, тив, дэлхийг хамарч болдгоос гадна гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагаа нь улс орны тогтвортой хөгжил, хүн амын аюулгүй байдлыг хангах нэг үндсэн нөхцөл болдог явдал юм.

Гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөөний түүхэн хөгжлийг тоймлон судалж үзэхэд анх Улсын Иргэний Хамгаалалтын газарт иргэний хамгаалалт төлөвлөгөө нэртэйгээр хийгдэж байсан. Улсын иргэний хамгаалалтын Төв Штаб Улсын иргэний хамгаалалтын оперативын болон улсын алба, аймаг, хот, сум, район /одоогийн дүүрэг/, яам, тусгай газар, объектын иргэний хамгаалалтын төлөвлөгөө боловсруулах ажлыг 1976 оны сүүлийн хагасаас эхэлж, дэс дараатай арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлсэн байна. Төв штаб эхлээд төлөвлөгөө боловсруулах заавар гаргаж улсын алба, аймаг, хотуудад хүргэсэн ба 1977 оны эхний хагаст дээрх төлөвлөгөөнүүдийг үлгэрчилсэн загвар боловсруулж штабуудад өгснөөр тэд уг төлөвлөгөөг боловсруулахад хялбар дөхөм гарын авлагатай болсон байна. Төв штаб төлөвлөгөө боловсруулах ажлыг аргазүйн болон мэргэжлийн удирдлагаар байнга хангаж, аймаг, хотын иргэний хамгаалалтын штабын дарга нар, улсын албадын мэргэжилтнүүдийн цугларалтаар тодорхой аргачилсан хичээл зааж, семинар хийж, газар дээр нь очиж биечлэн туслалцаа үзүүлж ажилласны үр дүнд 1979 оны эхний хагас гэхэд улсын 14 алба, 18 аймаг, 3 хот, нийслэлийн төвийн 4 дүүрэг, Налайх хот төлөвлөгөөгөө боловсруулан батлуулж

мөрджээ. Энэ хугацаанд 301 сум болон 50 гаруй сум эрхтэй хороо, орон нутгийн хотууд үндсэндээ төлөвлөгөөтэй болж, ийнхүү төлөвлөгөө боловсруулах ажлыг 1967 оноос эхэлсэн түүхтэй (Дамдин П, 2017, хууд. 71).

Гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөөг нарийвчлан боловсруулах, 2003 онд Гамшгаас хамгаалах тухай шинээр батлагдсан хуулийн заалтыг хэрэгжүүлэх зорилгоор Гамшгаас хамгаалах ерөнхий газрын даргын 2004 оны 10 дугаар сарын 07-ны өдрийн 354 дүгээр тушаалаар “Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөөний нийтлэг загвар, хэрэглэх зааврыг тус тус баталсан байна. Энэ нь гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөөний бүтэц агуулгыг тодорхойлон гаргасан байна.

Гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөөний эрх зүйн зохицуулалтыг судлахад:

Гамшгаас хамгаалах үндэсний чадавхыг бэхжүүлэх, гамшгийн эрсдэлийг бууруулах чиглэлээр “Гамшгаас хамгаалах чадавхыг бэхжүүлэх үндэсний хөтөлбөр (2015-2025)”, “Гамшгийн эрсдэлийг олон нийтийн оролцоотой бууруулах үндэсний хөтөлбөр (2015-2025)”, “Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах Сендайн үйл ажиллагааны хүрээг Монгол улсад хэрэгжүүлэх дунд хугацааны стратеги (2015-2030)” зэрэг гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааны бодлого стратегийг тодорхойлсон баримт бичгийг батлан хэрэгжүүлж, улс орны аюулгүй байдал, тогтвортой хөгжлийг хангахад хувь нэмрээ оруулж ирсэн нь одоог хүртэл даган мөрдөж байна.

Гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөөг боловсруулж, хэрэгжүүлэх талаар Гамшгаас хамгаалах тухай хуулийн 8 дугаар зүйлийн 8.1-т “Засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, төрийн болон нутгийн захиргааны байгууллага, гамшгаас хамгаалах алба, хуулийн этгээд гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөөтэй байна”. Мөн зүйлийн 8.2-т “Гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөө нь гамшгаас урьдчилан сэргийлэх, бэлэн байдлыг хангах, эрэн хайх, аврах, хор уршгийг арилгах,

хойшлуулшгүй сэргээн босгох, хүмүүнлэгийн тусламжийг зохион байгуулах удирдлагын баримт бичиг байна”, 8.3-т “Гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөө боловсруулах заавар, аргачлалыг онцгой байдлын асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн батална (Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем, 2017)” гэж тус тус заасан.

Үүнтэй холбогдуулан Монгол Улсын Шадар сайдын 2018 оны 120 дугаар тушаалаар “Аймаг, нийслэл, сум, дүүрэг, гамшгаас хамгаалах алба, аж ахуйн нэгж байгууллагын гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөө боловсруулах заавар”, Онцгой байдлын ерөнхий газрын даргын 2019 оны А/388 дугаар тушаалаар “Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөө боловсруулах үлгэрчилсэн загвар” тус тус батлагдсан.

Гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагаа гэж гамшгаас урьдчилан сэргийлэх, эрэн хайх, аврах, хор уршгийг арилгах, хүмүүнлэгийн тусламж үзүүлэх,

хойшлуулшгүй сэргээн босгох арга хэмжээг хэрэгжүүлэхийг хэлнэ (Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем, 2017).

Гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагаанд дараахь зарчмыг баримтална. Үүнд:

1. хүмүүнлэг, шуурхай, ил тод, хариуцлагатай байх;
2. мэргэжлийн нэгдмэл удирдлагатай байх;
3. шинжлэх ухаан, дэвшилтэт техник, технологи, инновацид тулгуурласан байх;
4. өмчийн хэлбэрийг үл харгалзах;
5. иргэдийн оролцоонд тулгуурлах.

Гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагаа нь гамшгийн өмнөх, гамшгийн үе, гамшгийн дараах буюу хойшлуулшгүй сэргээн босгох ажиллагаа гэсэн үе шаттай байна.

Гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааны үе шатуудад хэрэгжүүлэх арга хэмжээг Хүснэгт 1-д үзүүлээ.

1. Гамшгийн өмнөх үйл ажиллагаа		
1	Гамшгийн эрсдэлийг үнэлэх	Засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, төрийн болон нутгийн захиргааны байгууллага, хуулийн этгээд нь өмчийн хэлбэрийг үл харгалзан гамшгийн эрсдэлийн ерөнхий болон нарийвчилсан үнэлгээ хийнэ.
	Гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааг төлөвлөх	Засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, төрийн болон нутгийн захиргааны байгууллага, гамшгаас хамгаалах алба, хуулийн этгээд гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөөтэй байна. Гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөө нь гамшгаас урьдчилан сэргийлэх, бэлэн байдлыг хангах, эрэн хайх, аврах, хор уршгийг арилгах, хойшлуулшгүй сэргээн босгох, хүмүүнлэгийн тусламжийг зохион байгуулах удирдлагын баримт бичиг байна.
	Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах	Засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, байгууллага, хуулийн этгээд дараахь арга хэмжээг авна. Үүнд: -болзошгүй гамшгийн шалтгаан, нөхцөлийг арилгах; -барилга байгууламж, сургууль, цэцэрлэг, эмнэлэг зэрэг улс, орон нутгийн төсөвт байгууллага, үйлдвэр, үйлчилгээний байгууллагын аюулгүй байдлын шаардлага, стандартыг хангах; -гамшгийн эрсдэлийг бууруулах бүтцийн болон бүтцийн бус арга хэмжээг хэрэгжүүлэх; -гамшигтай тэмцэх чадавхыг нэмэгдүүлэх; -хөгжлийн бодлогын төлөвлөлтөд гамшгийн эрсдэлийг тооцох.
	Гамшгаас хамгаалах бэлэн байдлыг хангах	Гамшгаас хамгаалах бэлэн байдал нь дараах зэрэгтэй байна. Үүнд: 1. Өдөр тутмын бэлэн байдал; (гамшгийн эрсдэлийн үнэлгээ хийлгэх, гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааг төлөвлөх, хэрэгжүүлэх, хянах; харилцаа холбоо, зарлан мэдээлэх хэрэгслийн бэлэн байдлыг хангах, тогтоосон дохиогоор ажиллах арга, ажиллагаанд хүн амыг сургаж дадлагажуулах; гамшгаас хамгаалах хүч хэрэгслийн бэлэн байдлыг хангах;

Дотоод Ажлын Газар

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠬᠤᠭᠤᠯᠠᠭ ᠰᠠᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠭ ᠬᠤᠭᠣᠯᠠᠭ

	гамшгаас хамгаалах хүч хэрэгслийн бэлэн байдлыг хангах; гамшгаас хамгаалах судалгаа, шинжилгээний мэдээллийг түгээх; гамшгийн болон орон нутгийн нөөц бүрдүүлэх; гамшгийн үед дайчлан гаргах хүч хэрэгслийн бүртгэл, тооцоог гаргах; салбар дундын төлөвлөгөө, мэдээ, мэдээлэл солилцох, хамтран ажиллах;) 2. Өндөржүүлсэн бэлэн байдал; (гамшгийн зарлан мэдээллийн дохиог хүн амд хүргэх, гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөөнд тодотгол хийх, хэрэгжүүлэх; засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, төрийн болон нутгийн захиргааны байгууллага, хуулийн этгээдийг ажлын тусгай горимд шилжүүлэх; гамшгийн зарлан мэдээллийг хүн амд шуурхай, хүртээмжтэй хүргэх; хорио цээр, хязгаарлалтын дэглэм тогтоох, хүч хэрэгсэл, гамшгийн болон орон нутгийн нөөцийг дайчлах; гамшгийн нөөцийг улсын хэмжээнд Засгийн газрын шийдвэрээр, орон нутагт тухайн шатны Засаг даргын шийдвэрээр нэмэгдүүлэх; соёл урлаг, олон нийтийн арга хэмжээ зохион байгуулахыг хязгаарлах, цуцлах, хориглох; харилцаа холбоо, эрчим хүч, хүнс хангамж, шатахуун түгээх газар болон стратегийн зориулалттайгаас бусад худалдаа, үйлдвэрлэл, нийтийн үзвэр, үйлчилгээний газар, боловсролын байгууллагын үйл ажиллагааг бүрэн болон хэсэгчилсэн байдлаар түр зогсоох, хилийн боомтыг түр хаах, эсхүл түүгээр нэвтрэх хөдөлгөөнийг хязгаарлах; голомтын бүсээс хүн, мал, амьтан, эд хөрөнгийг түр нүүлгэн шилжүүлэх, нэрвэгдэгсдэд тусламж үзүүлэх, түр орон байр, хүнс тэжээлээр хангах арга хэмжээг зохион байгуулах; нийгэм-эдийн засгийн аюулгүй, тогтвортой байдал, хүн амын үйлчилгээний хэвийн нөхцөлийг хангахад чухал үүрэг бүхий хуулийн этгээдэд тусгай дэглэм тогтоож мөрдүүлэх; төрийн болон төрийн өмчит байгууллагын үүрэг, зориулалт, хөдөлмөрийн нөхцөл, ажлын цагийн хуваарийг тогтоосон хугацаагаар өөрчлөх; улсын онц чухал, төрийн тусгай хамгаалалтад байгаа болон стратегийн ач холбогдол бүхий объект, байгууллагын хэвийн үйл ажиллагаа, аюулгүй байдлыг хангах шаардлагатай арга хэмжээг авах; стратегийн хүнс, бараа, бүтээгдэхүүний хомсдол, үнийн хөөрөгдөл болон нийтийг хамарсан эмх замбараагүй байдал үүсэхээс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэхийг холбогдох байгууллагад чиглэл болгох, хяналт тавих; олон нийтийн хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл болон нийгмийн сүлжээн дэх гамшгийн тухай илт худал мэдээллийн тархалтыг бууруулах, зогсоох арга хэмжээг тухайн нөхцөлийн хэр хэмжээнд тохируулан тодорхой хүрээ, хугацаатайгаар авч хэрэгжүүлэх; эдийн засгийн тогтвортой байдлыг хангахад чиглэсэн арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх шийдвэр гаргах, хэрэгжилтийг хангуулах; гамшиг, гамшгийн онцгой нөхцөл байдал үүссэн үед улсын хил хамгаалах байгууллага холбогдох байгууллагатай хамтран хилийн боомтод тусгай дэглэм тогтоож, мөрдүүлэх; химийн хорт болон аюултай бодис, ачаа тээвэрлэлтийг хязгаарлах, шаардлагатай тохиолдолд түр хугацаагаар зогсоох; зайлшгүй шаардлагатай тохиолдолд иргэн, байгууллага, хуулийн этгээдээс холбогдох мэдээллийг авах бөгөөд тухайн мэдээллийн нууцлалыг хадгалах, түүнчлэн гамшгаас хамгаалахаас бусад зорилгоор урвуулан ашиглахгүй байх;) 3. Бүх нийтийн бэлэн байдал; (дээрх 1,2 заасан арга хэмжээг бүхэлд нь хэрэгжүүлнэ.)
Гамшгаас хамгаалах хяналтыг хэрэгжүүлэх	Гамшгаас хамгаалах хууль тогтоомж, дүрэм, журам, стандарт, гамшгийн эрсдэлийн үнэлгээ, гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөөний

МОНГОЛЫН ХҮҮЛЭЭН
ХАМГААЛАХ
ЗӨВЛӨМЖИЙН
УЙЛ АЖИЛЛАГАА

		хэрэгжилтэд гамшгаас хамгаалах улсын хяналтын байцаагч хяналт тавина.
	Гамшгаас хамгаалах сургалт зохион байгуулах	Гамшгаас хамгаалах сургалт нь төрийн болон нутгийн захиргааны байгууллага, хуулийн этгээдийн албан тушаалтан, ажилтан болон иргэнийг сургаж дадлагдажуулахад чиглэнэ. Гамшгаас хамгаалах сургалтыг дараахь ангиллаар явуулна. Үүнд: 1. Удирдах албан тушаалтны; 2. Онцгой байдлын байгууллагын; 3. Оюутан, сурагч, сургуульд элсэхийн өмнөх насны хүүхдийн; 4. Төрийн болон нутгийн захиргааны байгууллага, хуулийн этгээдийн албан тушаалтан, ажилтны; 5. Гамшгаас хамгаалах алба, мэргэжлийн ангийн; 6. Иргэний.
	Гамшгийн мэдээллийн сан бүрдүүлэх	Тохиолдсон гамшиг, аюулт үзэгдэл, ослын дүн мэдээг нэгтгэх, статистикийн мэдээллийг боловсруулах, гамшгаас хамгаалах судалгаа, шинжилгээ хийх, үр дүн, санал, зөвлөмжийг үйл ажиллагаандаа ашиглах, мэдээлэх, нийтийн хүртээл болгох, гамшгийн мэдээллийн санг бүрдүүлэх ажлыг улсын хэмжээнд онцгой байдлын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага хэрэгжүүлнэ. Гамшгийн мэдээллийн сан дараахь мэдээллээс бүрдэнэ. Үүнд: 1. Гамшгийн эрсдэлтэй нутаг дэвсгэрийн газар зүйн мэдээлэл; 2. Гамшигт нэрвэгдэж болзошгүй хүн ам, дэд бүтцийн бүртгэл, мэдээлэл; 3. Гамшиг, аюулт үзэгдэл, ослын болон хохирлын дүн мэдээ; 4. Бусад мэдээлэл.
2. Гамшгийн үеийн үйл ажиллагаа		
2	Гамшгийн харилцаа холбоо, зарлан мэдээллийг зохион байгуулах	Гамшиг болон аюулын дохио, сэрэмжлүүлэг, гамшгийн нөхцөл байдал, авч хэрэгжүүлж байгаа арга хэмжээг мэдээлэх зорилгоор зарлан мэдээллийг шуурхай зохион байгуулна. Гамшиг болон аюулын тухай мэдээ, мэдээллийг цуглуулах, холбогдох шийдвэрийг төрийн болон нутгийн захиргааны байгууллагад хүргэх, түүнчлэн улс хооронд харилцан мэдээлэл солилцоход харилцаа холбооны бүх төрлийн сүлжээг ашиглана. Гамшиг болон аюулын дохио, сэрэмжлүүлгийг харилцаа холбоо, хэвлэл мэдээллийн байгууллага өмчийн хэлбэр үл харгалзан шуурхай, үнэ төлбөргүй дамжуулах үүрэгтэй. Голомтын бүсэд үүрэг гүйцэтгэж байгаа шуурхай бүлэгтэй холбоо зохион байгуулах, мэдээлэл солилцох ажиллагааг онцгой байдлын болон төрийн тусгай чиг үүрэг бүхий байгууллага гүйцэтгэнэ.
	Голомтын бүс тогтоох	Аймаг, сум, нийслэл, дүүргийн нутаг дэвсгэр, объектод хор уршгийг арилгах арга хэмжээг шууд удирдан зохион байгуулж байгаа мэргэжлийн байгууллагын удирдлага, эсхүл мэргэжлийн байгууллагын саналыг үндэслэн тухайн шатны Засаг дарга; хэд хэдэн аймгийн нутаг дэвсгэр болон улсын онц чухал объектод онцгой байдлын асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүний саналыг үндэслэн Засгийн газар тогтооно. Голомтын бүсэд хэрэгжүүлж байгаа арга хэмжээг тухайн шатны онцгой байдлын байгууллага удирдлага, зохион байгуулалтаар хангаж, хяналт тавина.
	Эрэн хайх, аврах	Эрэн хайх, аврах ажиллагааг томилгоот шуурхай бүлэг гүйцэтгэнэ. Шуурхай бүлгийн удирдагч онцгой байдлын байгууллагын алба хаагч байх ба эрэн хайх, аврах ажиллагааг удирдан зохион байгуулах үүрэгтэй. Эрэн хайх, аврах ажиллагаанд оролцож байгаа сайн дурын хэсэг, иргэн шуурхай бүлгийн удирдагчийн зааврын дагуу үүрэг гүйцэтгэнэ. Нэрвэгдэгсдэд эмнэлгийн тусламж, үйлчилгээг эмнэлгийн

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯᠤ ᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠯ

		байгууллага өмчийн хэлбэр үл харгалзан шуурхай үзүүлэх үүрэгтэй.
	Хүч хэрэгсэл дайчлан гаргах, нүүлгэн шилжүүлэх	Гамшиг, аюулт үзэгдэл, ослын үед шаардлагатай тохиолдолд хүч хэрэгслийг дайчлан гаргаж, хүн ам, мал, амьтан, эд хөрөнгө, музейн үзмэр, цуглуулга, түүх, соёлын дурсгалт зүйлийг аюулгүй газарт нүүлгэн шилжүүлнэ. Засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж нь хүн амыг нүүлгэн шилжүүлэх талбай, байршуулах байр, байгууллага, хуулийн этгээд нь түр цугларах аюулгүйн талбайтай байна.
	Гамшгийн хор уршгийг арилгах	Гамшгийн хор уршгийг арилгах үйл ажиллагааг төрийн болон нутгийн захиргааны байгууллага, хуулийн этгээд өөрөө, эсхүл үүссэн нөхцөл байдлыг харгалзан Онцгой байдлын байгууллага мэргэжлийн байгууллагатай хамтран гүйцэтгэнэ.
2. Гамшгийн дараах буюу хойшлуулшгүй сэргээн босгох ажиллагаа		
3	Нийгмийн амьдралыг хэвийн нөхцөлд оруулах;	Нөхөн сэргээх, урт хугацааны болон түр зуурын арга хэмжээ авах, ахуйн үйлчилгээ болон орон сууцаар хангах явдал юм.
	Дэд бүтцийг сэргээн босгох.	Сэргээн босголт нь гамшигт нэрвэгдэгсдийг гамшгийн өмнөх хэвийн нөхцөл оруулах оролдлого юм. Барилга байгууламж, дэд бүтцийг сэргээн босгох урт хугацааны хөгжлийн төлвийг хэлнэ. Хойшлуулшгүй сэргээн босгох ажиллагаанд дотоодын болон гадаад улсын, эсхүл олон улсын байгууллага, хуулийн этгээд, иргэдийн хүмүүнлэгийн тусламжийг авч болно.

Хүснэгт 1. Гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааны үе шатуудад хэрэгжүүлэх арга хэмжээ

Манай улсын хувьд Гамшгаас хамгаалах тухай хуульд зааснаар улсын хэмжээнд гамшгийн эрсдэлийг бууруулах үндэсний зөвлөл, аймаг, нийслэл, дүүргийн хэмжээнд орон нутгийн зөвлөл ажиллаж, гамшгаас урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагаанд төр, хувийн хэвшлийн болон салбар дундын хамтын ажиллагаа, иргэдийн оролцоог хангах, бодлогын зөвлөмж гаргах чиг үүргийг хэрэгжүүлнэ (Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем, 2017).

Гэхдээ үндэсний болон орон нутгийн зөвлөл нь дөнгөж шинэ түвшинд ажиллаж байгаа тул олон улсын туршлага, сургамжийг үйл ажиллагаандаа хэрэгжүүлэх зайлшгүй шаардлага тулгарч байна.

Өнөөдрийн байдлаар хэрэгжүүлэн мөрдлөг болгож байгаа Гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөө боловсруулах бүтцийг авч үзвэл гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөө нь 6 бүлгээс бүрдэнэ (Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем, 2013). Үүнд:

- Нэгдүгээр бүлэг. Нийтлэг үндэслэл;
- Хоёрдугаар бүлэг. Танилцуулга;
- Гуравдугаар бүлэг. Гамшгаас урьдчилан сэргийлэх, эрсдэлийг бууруулах төлөвлөгөө;
- Дөрөвдүгээр бүлэг. Хариу арга хэмжээний төлөвлөгөө /аюулт үзэгдлийн төрөл бүрээр/;
- Эрэн хайх, хор уршгийг арилгах төлөвлөгөө;
- Гамшгаас хамгаалах дайчилгаа зохион байгуулах төлөвлөгөө;
- Нүүлгэн шилжүүлэх төлөвлөгөө;
- Тавдугаар бүлэг. Сэргээн босгох төлөвлөгөө;
- Зургадугаар бүлэг. Хүмүүнлэгийн тусламжийг зохицуулах төлөвлөгөө;
- Хавсралт /захирамжлалын баримт бичгийн төсөл, зарлан мэдээллийн схем, хүч хэрэгслийн тооцоо судалгаа, нөөц, хангамж, байр зүйн болон план зураг гэх мэт/ бүтэцтэй байна.

Нийслэл Улаанбаатар хотын газар
хөдлөлтийн гамшгаас хамгаалах
төлөвлөгөөг хавсралт-1-д үзүүлээ.

Олон улсын туршлагад хийсэн судалгаа:

д/д	Гадаад орны нэр	Хэрэгжүүлж байгаа арга хэмжээ, туршлага
1	ОХУ	ОХУ-ын Ерөнхийлөгчийн эрх бүхий төлөөлөгчидтэй, Засгийн газар болон холбооны гүйцэтгэх байгууллагуудын харилцан ажиллагааг тодорхойлж “ОХУ-ын далай, тэнгис, усан байгууламжид тохиолдсон гамшгийн үед эрэн хайх, аврах ажиллагааг зохион байгуулах үеийн улсын албадын харилцан ажиллагааны төлөвлөгөө”-г баталсан байдаг юм. Мөн ОХУ-ын Ерөнхийлөгчийн 2005 онд зарлигаар "ОХУ-д тохиолдсон гамшгийн үед төрийн болон нутгийн захиргааны байгууллагын үйл ажиллагааг зохицуулах харилцан ажиллагаа" гэсэн удирдлагын баримт бичиг гаргасан байна. Энэхүү баримт бичгээр ОХУ-ын Дотоод хэргийн яам, Онцгой байдлын яам, Хууль зүйн яам, бусад холбооны яам болон гүйцэтгэх байгууллагын харилцан ажиллагааны зохицуулалтыг зохион байгуулдаг бөгөөд мөн тухайн үед хэн удирдах, хэн гүйцэтгэх, хэн дэмжлэг үзүүлэх гэх мэт бүх асуудлыг тусгасан байдаг.
2	БНХАУ	Хятад улс нь олон төрлийн байгалийн аюулт үзэгдэлд өртөмтгий бөгөөд үүнд үер, ган, хөрсний гулсалт, шуурга, газар хөдлөлт ордог. Уур амьсгалын дулаарал болон улс орны хурдтай үйлдвэржилт, хотжилтоос шалтгаалан иргэдийн байгалийн аюулт үзэгдэлд өртөх эмзэг байдал нэмэгдсээр байна. Тус улсад жил бүр дунджаар 300 сая хүн гамшигт өртөж, 4 сая хүнийг гамшгийн улмаас нүүлгэн шилжүүлдэг байна. Эдүгээ гамшгийн улмаас учирч буй хохирлын хэмжээ өнгөрсөн 30 жилтэй харьцуулахад 40 хувиар өссөн нь тус улсын тогтвортой хөгжилд ноцтой заналхийлж байгаа юм. Байгалийн гамшгийн аюулыг бууруулах зорилгоор Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах үндэсний хороог шинээр байгуулан тус хороо нь гамшгийн эрсдэл бууруулах асуудлыг сурталчлах болон хөгжлийн төлөвлөлт ба үйл явцад тусгах арга хэмжээг хэрэгжүүлдэг байна¹. Дээрх байгууллага нь хамгийн их заналхийлж буй аюулт үзэгдлүүдтэй холбоотой гамшгийн эрсдэлийн тухай мэдээллийг цуглуулж, нэгтгэж, судалж, үнэлэх чиглэлээр хамтын ажиллагааг бэхжүүлж, Иргэний хэрэг, Усны нөөц, Газрын нөөц болон хөдөө аж ахуй хариуцсан яамд, мөн статистик, цаг уур, газар хөдлөлтийн асуудал хариуцсан товчоод гамшигтай холбоотой үндэсний хэрэгцээ шаардлагыг тодорхойлж, гамшгийн үед хэрэгжүүлэх хамтарсан бэлэн байдлын төлөвлөгөөг боловсруулж, хариу арга хэмжээ зохицуулах механизмыг зохион байгуулдаг байна. Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах зорилгоор эрт зарлан мэдээлэл, хариу арга хэмжээ, гамшгийн менежментэд сансрын технологийг ашиглаж, гамшгийн дараах яаралтай тусламж, сэргээн босголтыг шуурхай зохион байгуулах зэрэг олон арга хэмжээг хэрэгжүүлж байна. Мөн гамшигтай хамгийн үр ашигтай аргаар тэмцэхийн тулд ялангуяа хөрш орнуудад адил төрлийн эрсдэл заналхийлж байгаа тохиолдол, эрсдэл бууруулах бүсийн хамтын ажиллагааг чухалчилж байна.

Дотоод хэргийн яам, Онцгой байдлын яам, Хууль зүйн яам

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠯ

3	Япон улс	Япон улсад гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааг нутгийн өөрөө удирдах байгууллага, нутгийн захиргааны байгууллага хэрэгжүүлдэг бөгөөд тэдний хоорондын харилцан ажиллагааг гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөөндөө маш нарийн тусгасан байдаг байна. Энэхүү харилцан ажиллагааны асуудлыг Гамшгаас хамгаалах Үндэсний зөвлөл хариуцан ажилладаг бөгөөд мөн гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөөг хариуцан боловсруулах ажлыг зохион байгуулж хэрэгжилтийг хангуулдаг байна. Гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөөг нарийн боловсруулж хэрэгжүүлдэг бөгөөд тус улс өөрийн онцлогт тохируулан газар хөдлөлтийн гамшгийн үед ажиллахад төлөвлөгөөг маш нарийн зохион байгуулалттайгаар боловсруулж мөрдүүлдэг байна. Тус улсын Гамшгаас хамгаалах Үндэсний зөвлөл гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөөг боловсруулахдаа бүх талын төлөөллийг оролцуулан тэдний гүйцэтгэх үүргийг тодорхойлж түүгээр дамжуулан харилцан ажиллагааг яаж зохион байгуулахыг тодорхойлж өгдөг байна. Гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөөний зарчим нь болзошгүй гамшиг, аюулт үзэгдэл, ослын үед хүний эрх, эрх чөлөөг дээдлэх, аюулгүй байдлыг хангах, урьдчилан төлөвлөгдсөн, шуурхай, уян хатан, тасралтгүй байх, хязгаарлагдмал нөөцийг үр дүнтэй ашиглах “хийж гүйцэтгэх ажил”, “хэрэгжүүлэх арга зам”, “хугацаа”, “хариуцах эзэн /хүн/”, “хамтран хэрэгжүүлэх байгууллага /алба/”, “шаардагдах зардал” гэсэн асуумжид хариулагдахаар, “удирдлага, зохион байгуулалт,” “гамшгаас урьдчилан сэргийлэх”, “аврах”, “хор уршгийг арилгах”, “сэргээн босгох ажиллагаа” гэсэн үе шатаар төлөвлөгдсөн байдаг бөгөөд эдгээр асуудлаас харахад харилцан ажиллагааг давхар тооцон боловсруулдаг байна.

Хүснэгт 2. Олон улсын гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагаа, төлөвлөлт

Дээрх олон улсын туршлагыг харьцуулан судлахад Онцгой байдлын байгууллага ба тусгайлсан чиг үүрэг бүхий байгууллага, гамшгаас хамгаалах улсын болон орон нутгийн албад, төв орон нутгийн төрийн захиргааны байгууллагуудын харилцан ажиллагаа түүнд оролцогчдын түвшин, бүрэлдэхүүний байдлаас хамаарч стратегийн, оперативын, тактикийн гэж хуваан үзэж болж байна.

Менежментийн ухааны үүднээс удирдлага зохион байгуулалтыг дээд, дунд, доод удирдлага нь дээрх харилцан

ажиллагааны түвшинтэй уялдаж байна. Иймд хариу арга хэмжээ, харилцан ажиллагааны төлөвлөлтийг боловсруулахад гамшгаас хамгаалах сургалтыг оруулах зайлшгүй шаардлага бий болж байна.

Судалгааны үр дүн. Гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөөний өнөөгийн байдалд SWOT шинжилгээ хийж дотоод хүчин зүйл буюу давуу болон сул тал, гадаад хүчин зүйл буюу боломж болон таатай нөхцөл, аюул буюу таагүй нөхцөл байдлыг тодорхойлсон.

Давуу тал:	Сул тал:
Гамшгаас хамгаалах тухай хууль, эрх зүйн зохицуулалт бүрдсэн; Улс, аймаг, нийслэл, дүүргийн түвшинд Онцгой комисс, Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах үндэсний болон орон нутгийн зөвлөл, Газар хөдлөлтийн гамшгийн аюулаас урьдчилан сэргийлэх байнгын ажиллагаатай зөвлөл ажиллах, гамшгаас хамгаалах тогтолцооны бүтэц бүрдсэн;	Төлөвлөгөөний хэрэгжилтийг хянах, үнэлэх тогтолцоо сул; Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, бэлэн байдлыг хангах төлөвлөлтөд төсөв хязгаарлагдмал тул төлөвлөсөн үйл ажиллагааг бүрэн хэрэгжүүлэхэд хүндрэлтэй; Зарим аймаг, сумдад техник, тоног төхөөрөмж дутагдалтай, хариу арга хэмжээ авах чадамж сул; Олон нийтэд зохион байгуулж байгаа гамшгаас хамгаалах, гамшгийн эрсдэлийн талаарх

Хүний нөөцийн хувьд мэргэшсэн аврагч, гал сөнөөгчид, ажилтан, алба хаагч, сайн дурынхан ажиллаж байна; Гамшгаас хамгаалах чиглэлээр олон нийтийн сургалт, нөлөөллийн аян нэмэгдэж, иргэдийн мэдлэг дээшилж байна; Мэдээлэл технологийн чиглэлээр сэрэмжлүүлгийн ухаалаг шийдлүүдийг нэвтрүүлэхээр туршиж эхэлсэн; Олон улсын хамтын ажиллагаатай байгууллага болох Дэлхийн эрүүл мэдийн байгууллага, Дэлгийн зөн олон улсын байгууллагуудтай хамтран гамшгаас хамгаалах чиглэлээр төсөл, хөтөлбөр хэрэгжүүлж байна.	нэгдсэн дадлага сургуулийн хугацаа нь урт, мэргэжлийн боловсон хүчин дутмаг, сургах тогтолцоо сул; Аюулт үзэгдэл, ослын үед байгууллага хоорондын мэдээлэл солилцох, уялдаа холбоо дутмаг, хамтран ажиллах механизм сул; Зарим байгууллагын гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөө хуучирсан, шинэчлэгдээгүй, бодит нөхцөл байдалтай нийцдэггүй.
Боломж:	Аюул:
Олон улсын туршлага сургамжид суурилсан төлөвлөлт хийх боломжтой; Гамшгаас хамгаалах төлөвлөлтөд Олон улсын хяналт, үнэлгээний сайн туршлагыг нэвтрүүлэх; Ухаалаг шинэлэг технологи ашиглах энэ нь газарзүйн мэдээллийн систем /GIS/, хиймэл дагуулын зураглал, гар утасны апп, эрт сэрэмжлүүлгийн систем ашиглах боломжтой; Олон нийтэд мэдлэг олгох зорилгоор сургуулийн насны хүүхдүүд, залуучуудыг гамшгаас хамгаалах, гамшгийн эрсдэлийг ойлгох боловсролд хамруулах боломж шаардлагатай байна; Гамшгийн эрсдэлийг бууруулахад хувийн хэвшлийн байгууллагатай түншлэл байгуулан хамтран ажиллаж, хөрөнгө, нөөц, логистикийг нэмэгдүүлэх боломжтой; Олон улсын байгууллагатай хамтын ажиллагаа байгуулан санхүүжилт нэмэгдүүлэх чиглэлээр төсөл, хөтөлбөрийг үргэлжлүүлэн ажиллах боломжтой;	Сүүлийн жилүүдэд газар хөдлөлтийн давтамж нэмэгдэж байгаа нь аюул дагуулж байна; Улаанбаатар хотын төвлөрөл нэмэгдэж байгаа өнөө үед гамшгийн эрсдэл, аюул өндөр байна; Төлөвлөлтгүй барилгажилт нь газар хөдлөлт, үер зэрэг гамшигт өртөмтгий байдлыг нэмэгдүүлэх эрсдэлтэй; Инженерийн дэд бүтэц хуучирсан нь газар хөдлөлтийн гамшгийн үед гэмтэхэд систем бүхэлдээ доголдож, гамшгийн дараах сэргээн босгох ажиллагаа удаашрах аюултай; Гамшгийн үед төрийн байгууллагуудын удирдлага, зохицуулалт давхардал болон зөрчил үүсэх магадлалтай;

Гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөөний өнөөгийн байдалд SWOT шинжилгээнээс үзэхэд гамшгаас хамгаалах тухай хууль, эрх зүйн зохицуулалт бүрдсэн, улс, аймаг, нийслэл, дүүргийн түвшинд Онцгой комисс, Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах үндэсний болон орон нутгийн зөвлөл, Газар хөдлөлтийн гамшгийн аюулаас урьдчилан сэргийлэх байнгын ажиллагаатай зөвлөл ажиллах, гамшгаас хамгаалах тогтолцооны бүтэц бүрдсэн, хүний нөөцийн хувьд мэргэшсэн аврагч, гал сөнөөгчид, ажилтан, алба хаагч, сайн дурынхан ажилладаг, гамшгаас хамгаалах чиглэлээр олон нийтийн сургалт, нөлөөллийн аян нэмэгдэж, иргэдийн мэдлэг, мэдээлэл технологийн чиглэлээр

сэрэмжлүүлгийн ухаалаг шийдлүүдийг нэвтрүүлэхээр туршиж эхэлснээс гадна олон улсын хамтын ажиллагаатай байгууллага болох Дэлхийн эрүүл мэдийн байгууллага, Дэлгийн зөн олон улсын байгууллагуудтай хамтран гамшгаас хамгаалах чиглэлээр төсөл, хөтөлбөр хэрэгжүүлдэг нь давуу талтай байна.

Зарим төрийн тусгайлсан чиг үүрэг бүхий байгууллагуудын гамшгийн үеийн харилцан ажиллагааны төлөвлөгөө нь нууцийн зэрэглэлтэй, мэргэжлийн болон мэргэшүүлэх сургуулиуд тогтмол хийгдээгүй, томилогдсон бүлгүүдийн хоорондын хамтын ажиллагаа бүрэлдээгүй, аюулт үзэгдэл, ослын үед байгууллага хоорондын мэдээлэл солилцох, уялдаа

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

холбоо дутмаг, хамтран ажиллах механизм сул, гамшгийн гүйцэтгэх үүрэг тус бүрээр нарийвчлан тодотгож, сургалт, дадлагыг зохион байгуулж байгаагүй зэрэг сул талтай.

Боломжийг ашиглаж сул талаа арилгах, давуу талаараа аюулаас зайлсхийх, сул тал, аюул заналыг хоёулыг нь бууруулах боломжтой гэж үзэж байна.

Дүгнэлт

Газар хөдлөлтийн гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөөнд хийсэн шинжилгээ сэдвийн хүрээнд төлөвлөлтийн онол арга зүйн асуудал, гамшгаас хамгаалах төлөвлөлтийн тухай ойлголт, гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагаанд төлөвлөлтийг хэрхэн хийх, гамшгаас хамгаалах төлөвлөлтийн талаарх зарим улс орны туршлага түүнд үндэслэн өнөөгийн байдалд шинжилгээ хийж, гамшгаас хамгаалах төлөвлөлтийг сайжруулах арга замыг дэвшүүлэхэд чиглэсэн арга хэмжээнүүдийг зайлшгүй судлах шаардлага тулгарч байна.

Газар хөдлөлтийн гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөөг хийх хамгийн оновчтой арга хэлбэр бол бүх түвшинд боловсруулах явдал юм. Газар хөдлөлтийн гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөөний цар хүрээ хүн амын хэрэгцээ болон тухайн гамшгийн эрсдэлээс хамааран олон янз байхын зэрэгцээ эрэн хайх, аврах, хор уршгийг арилгах, хойшлуулшгүй сэргээн босгох ажиллагааны үед үүсэх маш олон төрлийн хэрэгцээг хангахуйцаар хийгдэх шаардлагатай бөгөөд төлөвлөгөөг боловсруулах ажлыг хамтран хэрэгжүүлэх гамшгаас хамгаалах алба, мэргэжлийн ангийн төлөөллийг оролцуулах бөгөөд эрсдэлийн үнэлгээнд тулгуурлан төлөвлөгөөг боловсруулах нь зүйтэй гэж дүгнэж байна.

Санал

Мөн илтгэлдээ гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөөний өнөөгийн байдалд шинжилгээ хийж, судалж үзэхэд дараах саналыг тусгалаа. Үүнд:

- Гамшгаас урьдчилан сэргийлэх, эрсдэлийг бууруулах, бэлэн байдлыг хангах, хариу арга хэмжээний төлөвлөгөөг Олон улсын туршлага сургамжид тулгуурлан боловсруулж, бүрэн хэрэгжүүлэх;

- Газар хөдлөлтийн гамшгийн эрсдэлийг бууруулах зорилт, арга хэмжээ, хэрэгжүүлэх байгууллага, шаардагдах төсөв хөрөнгийн мэдээллийг гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөөнд тодорхой тусгаж оруулах, хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай санхүүгийн асуудлыг цаг бүрд нь шийдвэрлэх;

- Гамшгийн үед хоргодох түр байрнуудын тэсвэржилтийг нэмэгдүүлэн хүчитгэж, гамшгийн үед хэрэглэх шаардлагатай дулаан хувцас, эм, эмнэлгийн хэрэгсэл, материал, хоол хүнсний хангалтыг бэлэн байлгах;

- Иргэдэд гамшгийн болон зарлан мэдээллийн төхөөрөмж, дуут цамхгийн бэлэн байдлыг хангаж, байгууламжийг хүчитгэх, дохио өгөх, зарлан мэдээлэл дамжуулах төхөөрөмжийг нэмж суурилуулах, байнга сайжруулж байх.

Ном зүй

- Дамдин П. (2017). *Монгол Улсын Иргэний хамгаалалтын түүхэн замнал*. Улаанбаатар: ОБЕГ.
- Цэдэв П. (2018). *Гамшгаас хамгаалах төлөвлөлт*. Улаанбаатар: ДХИС.
- Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем. (2013 оны 06 11). ОБЕГ-ын даргын 2013 оны 6 дугаар сарын 11 өдрийн А/170 тушаал. “Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөөний загвар”-ыг нэгдүгээр, “Гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөөний загварыг ашиглах заавар”-ыг хоёрдугаар хавсралт. Улаанбаатар, Улаанбаатар, Монгол: ОБЕГ.
- Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем. (2017 оны 02 02). Гамшгаас хамгаалах тухай хууль. *Төрийн мэдээлэл*, 07. <https://legalinfo.mn/mn>

ХАВСРАЛТ-1

УЛААНБААТАР ХОТЫН ГАЗАР ХӨДЛӨЛТИЙН ГАМШГААС
ХАМГААЛАХ ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

ХАМГААЛАХ ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

д/д	Хэрэгжүүлэх арга хэмжээ	Хугацаа	Удирдан зохицуулах байгууллага	Дэмжлэг үзүүлэх байгууллага
Нэг. Удирдлага, зохион байгуулалт				
1.1	Нийслэлд үүссэн газар хөдлөлтийн гамшгийн үед авч хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааг шууд эхлүүлж, бүх төрлийн холбооны хэрэгслийн тогтворжилтыг шалгаж, нөхцөл байдлыг удирдлагад мэдээлэх	Ц+20 минут	НОБГ, “УБШУЗТ” ОНӨТҮГ	НЦХМТГ
1.2	Гамшгийн цагийн байдал үүссэн нөхцөлд холбооны сувгийн найдвартай ажиллагааг шалгаж, ажиллагаанд оруулж, мэдээ мэдээллийг шуурхай дамжуулах	Ц+30 минут	НОБГ, “УБШУЗТ” ОНӨТҮГ	НЦХМТГ
1.3	Газар хөдлөлтийн гамшгийн үед үүссэн цагийн байдлын талаар нийслэлийн Онцгой комиссоос мэдээлэл хийх	Ц+2 цаг	НЗДТГ-ын ХМОНХХ	НОБГ
1.4	Нийслэлийн нөөц удирдлагын ажлын байрыг гаргаж, шуурхай штабын үйл ажиллагааг тасралтгүй явуулж, удирдлага зохион байгуулалтаар хангах	Ц+3 цаг	НОБГ	НЗДТГ-ын Цэргийн штаб
Хоёр. Хариу арга хэмжээ				
2.1	Газар хөдлөлтийн гамшиг болсон тохиолдолд Онцгой комиссын гишүүд, Гамшгаас хамгаалах алба, мэргэжлийн ангийн томилгоот бүрэлдэхүүн, хүч хэрэгсэлтэй зарлан мэдээллийн дохио хүлээхгүйгээр ажлын байрандаа цугларах	Ц+1 цаг 30 минут	Нутгийн захиргааны байгууллагууд	НОБГ
2.2	Нийслэлийн Аврах ангийн бэлтгэл ээлж, Гал түймэр унтраах, аврах 10 дугаар ангийн томилгоот ээлжийн бүрэлдэхүүн Төрийн ордны томилгоот хэсгүүдэд аврах үйл ажиллагаа эхлүүлэх	Ц+1 цаг	НОБГ	ЧДОБХ
2.3	Нийслэлийн Аврах анги, Гал түймэр унтраах, аврах 34 дүгээр ангийн томилгоот ээлжийн бүрэлдэхүүн нийслэлийн Засаг даргын Тамгын газрын байранд аврах үйл ажиллагаа явуулах	Ц+1 цаг	НОБГ	НЗДТГ
2.4	Нийслэлийн хэмжээнд Төрийн 26, хувийн 101 эмнэлгийн барилга байгууламжаас газар хөдлөлтийн гамшигт нураагүй үлдсэн эмнэлгүүдэд эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээг тасралтгүй үзүүлэх ажлыг зохион байгуулах	Ц+3 цаг	НЭМГ	Дүүргүүдийн ЭМТ
2.5	Нийслэлийн Засаг даргын 2022 оны А/1511 дүгээр захирамжаар томилгоожсон 344 байгууллагын барилга байгууламжаас газар хөдлөлтийн гамшигт нураагүй үлдсэн обьектод орон гэргүй болсон иргэдийг байршуулах ажлыг зохион байгуулах	Ц+5 цаг	НХБХГ, ННТГ	НОБГ
2.6	Газар хөдлөлтийн үед гамшгийн голомтуудад хэв журам сахиулах, материал баялгийг хамгаалалтад авах, хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангах арга хэмжээ авах	Ц+2 цаг	НЦУГ	ТЦА-ны ЗЦГ
2.7	Газар хөдлөлтийн улмаас Орон сууцны конторуудын аваарын техникийн бүлгүүд цаашид ашиглагдах боломжтой байруудын	Ц+1 цаг 30 минут	“ОСНААГ” ОНӨААТҮГ	“Дулааны сүлжээ” ТӨХК

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠬᠤᠭᠣᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰ
 ХҮҮЛЬ САХИУЛАХҮЙ

	дулааны системүүдийг хөдлөлтөөс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ авах			
2.8	Газар хөдлөлтийн улмаас цахилгааны аваарын техникийн бүлгүүд нэн шаардлагатай байгууллага болон 1-р зэргийн хэрэглэгчийг цахилгаанаар хангах ажлыг зохион байгуулах	Ц+3 цаг	“Цахилгаан түгээх сүлжээ” ТӨХК	“ОСНААГ” ОНӨААТҮГ
2.9	Газар хөдлөлтийн улмаас нийслэлийн усан хангамжийн системд үүссэн хохирлын тооцоо гаргаж, эхний ээлжид хэрэглээний цэвэр усаар шаардлагатай нэгжүүдийг хангах арга хэмжээ авах	Ц+5 цаг	“УБУСУГ” ОНӨААТҮГ	“ОСНААГ” ОНӨААТҮГ
2.10	Газар хөдлөлтийн гамшгийн улмаас цацраг, химийн хорт бодис алдагдсан үед хор уршгийг арилгах арга хэмжээ авах	Ц+2 цаг	НОБГ	НЦУГ
2.11	Нефтийн агуулах, патахуун түгээх станц, шингэрүүлсэн шатдаг хий аж ахуйн нэгж байгууллагуудын аюулгүй байдлыг хангах, гарсан гал түймрийг шуурхай унтраах	Ц+30 минут	НОБГ	ТЦА-ны ЗЦГ
2.12	Тандалтын бүлгүүдийг гаргаж, гамшгийн голомтын заагийг тодорхойлох	Ц+6 цаг	НОБГ	НЦУГ
2.13	Газар хөдлөлтийн гамшгийн голомтод аврах үйл ажиллагааг явуулах үеийн шаардлагатай хүнд машин механизм, багаж хэрэгслийг дайчлах ажлыг зохион байгуулах	Ц+8 цаг	НЗДТГ, УБЗАА	НОБГ
2.14	Газар хөдлөлтийн үед нэрвэгдэгсдийг түр байрлуулах орон байр, дулаан хувцас, хоол хүнс, цэвэр усаар хангаж, эмнэлгийн тусламж үзүүлэх ажлыг дүүргүүд төлөвлөгөөний дагуу зохион байгуулах	Ц+5 цаг	Дүүргүүдийн ЗДТГ	УБЗАА
2.15	Газар хөдлөлтийн гамшгийн голомт нь их хэмжээний талбайг хамарч, иргэдийг зайлшгүй нүүлгэн шилжүүлэх шаардлага гарсан тохиолдолд 31 байршилд нүүлгэн шилжүүлэх ажлыг зохион байгуулах	Ц+10 цаг	НЗДТГ-ын Цэргийн штаб, ТЦА-ны ЗЦГ, ННТГ, НЦУГ	НГЗБА
2.16	Газар хөдлөлтийн улмаас буцалтгүй нэрвэгдэгсдийг таниулах, оршуулах ажлыг онцгой комиссын шийдвэрээр зохион байгуулах	Ц+24 цаг	НЦУГ, НЭМГ	НОБГ

ЗУДЫН ЭРСДЭЛИЙГ БУУРУУЛАХ АРГА ХЭМЖЭЭНИЙ ЗАРИМ АСУУДАЛ, ШИЙДЭЛ

SOME PROBLEMS AND SOLUTIONS TO RISK MITIGATION OF ZUD

Б.Саранцэцэг

ДХИС, УА-ын профессор, доктор, дэд профессор, дэд хурандаа

Цахим хаяг: sarantsetseg.b@uia.gov.mn

Sarantsetseg B.

Professor of Academy of Management, Institute of University of Internal Affairs,
Ph.D, lieutenant Colonel

Н.Одмаа

ДХИС, докторант, ахмад

Odmaa N.

Doctoral student, University of Internal Affairs, senior

*Хариуцлагатай зохиогч: batsukhjavkhlan25@gmail.com, naba67878@gmail.com

Хураангуй: Цаг агаар, ур амьсгалын өөрчлөлтөөс шалтгаалан байгалийн гамшгийн аюулт үзэгдлийн тоо, давтамж, хамрах хүрээ, хохирол нэмэгдэж байгаатай холбогдуулан гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, аюул, эмзэг байдал, өртөнги, чадавхыг урьдчилан тооцоолох, цаашид сөрөн тэсвэрлэх чадавхтай нийгмийг бий болгох нь өнөөдөр бидний тулгамдсан асуудлын нэг болоод байгаа билээ.

Монголын Улсын байгалийн аюулт үзэгдлийн нэг бол зуд бөгөөд манай орны хөдөө аж ахуйн болон мал аж ахуйн салбарт үзүүлж байгаа хохирол, хүн амын эрүүл мэнд, ядуурал, ажилгүйдэл зэрэг сөрөг нөлөөлөл ихтэй гамшигт үзэгдэл юм.

Иймд зудын эрсдэлийн менежментийн онол, зудын эрсдэлийн үнэлгээн дээр тулгуурлан зудын эрсдэлийг бууруулах арга хэмжээг тодорхойлж, түүнийг оновчтой болгох шийдэл гаргах зорилгоор эрсдэлийг бууруулах арга хэмжээний чиглэл, төлөвлөлтийн талаар загвар боловсруулан нэвтрүүлэх зорилго дэвшүүлэн энэхүү өгүүллийг бичлээ.

Abstract: As the number, frequency, scope, and damage of natural disasters increase due to weather and climate change, one of our pressing issues today is to reduce disaster risk, predict hazards, vulnerabilities, exposures, and capacities, and create a resilient society.

One of the most frequent disasters in Mongolia's history is the plague, and its negative consequences are a global catastrophe that affects every social and economic sector of Mongolia, including population health, migration, urbanization, poverty, and unemployment, and ultimately national security.

Therefore, based on it management theory and it risk assessments, I have written this article with the aim of developing a model for risk reduction and planning for risk reduction interventions with the aim of identifying and developing solutions to improve it.

Түлхүүр үгс: Гамшгийн эрсдэл, зудын эрсдэл, эрсдэлийн менежмент, уур амьсгалын өөрчлөлт.

Keywords: Disaster risk, зуд risk, risk management, climate change.

Удиртгал

Монгол Улс НҮБ-аас баталсан “Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах чиглэлээр 2015-2030 онд хэрэгжүүлэх Сендайн үйл ажиллагааны хүрээ баримт бичиг”, “Тогтвортой хөгжлийн хөтөлбөр-2030”, “Уур амьсгалын өөрчлөлтийн тухай

Парисын хэлэлцээр” зэрэг баримт бичгийн зорилтуудын уялдааг ханган ажиллаж байгаа билээ.

Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах дэлхийн үнэлгээний тайланд 2030 он гэхэд дэлхийн дахинаа учирч болзошгүй гамшгийн тохиолдол 40 хувиар нэмэгдэнэ,

Урьдчилан тооцоолох, чадавхыг урьдчилан тооцоолох, цаашид сөрөн тэсвэрлэх чадавхтай нийгмийг бий болгох нь өнөөдөр бидний тулгамдсан асуудлын нэг болоод байгаа билээ.

ХУУЛЬ САНГАА

үүний дотроос уур амьсгалын өөрчлөлтөөс үүдэлтэй гамшиг, аюулт үзэгдлийн давтамж даруй гурав дахин ихэснэ гэсэн судалгаа гарчээ (Онцгой байдлын ерөнхий газар, 2022).

Гамшгийн эрсдэлийн нөхцөл байдал, гамшиг ослын ямар ч үед байнгын бэлтгэл, бэлэн байдлыг шаардахын зэрэгцээ учирч болзошгүй эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх зөв менежмент, зөв төлөвлөлт, зөв тогтолцоо, сайн засаглал, сахилга хариуцлагыг мөн давхар шаардаж сануулсаар байгаа билээ.

Мөн Монгол Улсын эдийн засгийн гол салбар болох хөдөө аж ахуй, ялангуяа мал аж ахуйн салбарт зудын эрсдэл ихээхэн хохирол учруулсаар байгаа нь судалгаанаас харагдаж байна. Цаашид манай орны хувьд зудын эрсдэлийг 2023-2024 2030, 2050 оноор тооцож гаргасан судалгаагаар 2030 оны үед зудын эрсдэл их зэрэглэлд байх газар нутгийн хэмжээ 2023-2024 оны дунджаас 14 4%, нэн их эрсдэлтэй байх нутаг 3 4% нэмэгдэх төлөвтэй үр дүн гарсан байдаг (АДАП төсөл, 2023). Улсын хэмжээнд /2024 оны 03 дугаар сарын 07-ны өдрийн байдлаар/ зудын улмаас 3,925,734 мянган толгой малын зүй бус хорогдол гарсан. Энэ нь Улсын дундаж оны эхний нийт малын 6.1 орчим хувийг эзэлж байна (УОК, 2024).

Энэ бүгдээс дүгнэн үзээд зудын эрсдэлийн удирдлагын онол, арга зүй, туршлага сургамжийн судалгаан дээр тулгуурлан зудын эрсдэлийг бууруулах арга замыг тодорхойлж, шийдэл гаргахад оршино.

Үндсэн хэсэг

Эрсдэлийн менежментийн олон улсын стандарт (ISO 31000:2020)-д “эрсдэл нь зорилтыг тодорхой бус болгож буй үр нөлөө” гэж тодорхойлсон. Тодорхойгүй байдал нь сөрөг үр дагаварт хүргэж болзошгүй Тодорхой бус байдал гэдэг нь аливаа тохиолдол, түүний үр дагавар болон тохиолдох магадлалын талаарх ойлголт, мэдлэгтэй холбоотой мэдээлэл зарим нэг талаар хангалтгүй байхыг хэлнэ (газар, 2020) гэж тодорхойлсон

Эрсдэл нь аливаа аюулын улмаас хүн ам, нийгэм, эдийн засаг, байгаль

орчинд хохирол учруулж болзошгүй хүчин зүйлийг таамаглан тусгасан ойлголт юм

Магадлал нь гамшгийн аюул тохиолдох магадлал (0 25, 25%) эсвэл давтамжаар (10 жилд 1 удаа), үр дагавар нь учирч болзошгүй хохирлоор хэмжигдэнэ Гамшгаас хамгаалах салбарт эрсдэлийг аюул, өртөх байдал, эмзэг байдал, чадавхын харилцан хамаарлаар тодорхойлно. (Онцгой байдлын ерөнхий газар, 2022)

Эрсдэл нь аюул, өртөх байдал, эмзэг байдалтай шууд, харин чадавхтай урвуу хамааралтай . Аюул, өртөх байдал, эмзэг байдал нэмэгдэхэд эрсдэл нэмэгдэнэ, харин чадавх нэмэгдэхэд эрсдэл буурна.

Орчин үеийн болон ирээдүйн эрсдэлүүд нийгэм эдийн засгийн тогтолцоонууд дахь

технологи, санхүү болон улс төрийн хэлхээ холбоо гүнзгийрэхтэй холбоотойгоор улам бүр нарийн төвөгтэй болж тэдгээрийн өмнө байгаагүй шинэ хувилбарууд бий болж байна Үүний нэг хэлбэр нь нийлмэл эрсдэлүүдтэй бид нүүр тулгарах болсон явдал юм Нийлмэл эрсдэлүүд нь:

- харилцан уялдаатай эрсдэл,
- хавсарсан эрсдэл,
- цуварсан эрсдэл байж болно

Жишээлбэл, зуны улиралд гантай, ирэх өвөл нь зудын гамшиг тохиолдвол түүнийг харилцан уялдаатай эрсдэл гэж үзэх юм Монголчуудын аж амьдралд гангаас үүдэлтэй зудын эрсдэл элбэг тохиолддог. Хавсарсан эрсдэлийн хувьд, КОВИД-19 цар тахал дэлгэрч хөл хорио тогтоосон үед гэнэтийн үер тохиолдож, иргэд олон нийтийг нүүлгэн шилжүүлэх байранд шилжүүлэх үед халдварт өвчний дэглэм алдагдаж, тус байранд олон хүн халдвар авч амь насаа алдах тохиолдол байж болно. Цуварсан эрсдэлийн хувьд газар хөдлөлтийн дараа гал түймэр, аюултай бодисын осол тохиолдох магадлалтай (Онцгой байдлын ерөнхий газар, 2022)

Эрсдэлийн менежмент нь эрсдэлийг тодорхойлох, дүн шинжилгээ хийх, үнэлэх, бууруулах, хяналт үнэлгээ хийх чиг үүргийг хэрэгжүүлэх менежментийн бодлого, журам, практик

ажиллагааны системтэй хэрэглээ, харин эрсдэлийн менежментийн үйл явц нь эрсдэлийг тогтоох, илрүүлэх, шинжлэх, үнэлэх, арга хэмжээ авах, хянах, дүн шинжилгээ хийх, нөхцөл байдлыг тодорхойлох, мэдээлэх, зөвлөлдөх үйл ажиллагаанд удирдлагын бодлого, дүрэм, журмыг системтэйгээр хэрэглэх явдал (газар, 2020) болохыг олон улсад дагаж мөрддөг стандартад тодорхойлсон байна. Зураг 1-т эрсдэлийн менежментийн үйл явцын бүдүүвчийг харуулав.

Эрсдэлийн менежментийн үйл явцыг эрсдэлийн менежмент удирдамж стандартыг MNS ISO31000:2020 нэртэйгээр манай улсад хэрэглэж байгаа бөгөөд эрсдэлийг тодорхойлох, шинжлэх, үнэлэх, бууруулах, хянах, шалгах болон хамрах хүрээ, төлөв байдал, шалгуурыг тодорхойлох, зөвлөгөө өгөх, харилцан хамтарч ажиллах үйл ажиллагааг практикт тодорхой бодлого чиглэлтэйгээр дэс дараалалтай хэрэглэх гэж тодорхойлж дараах байдлаар дүрсэлсэн.

Зураг 1. Эрсдэлийн менежментийн үйл явц

Эрсдэлийн шинжилгээний үйл явцын үр дүн нь эрсдэл бүрийг ач холбогдлоор нь эрэмбэлэх ба эрсдэлийг бууруулах арга хэмжээг ач холбогдлоор нь жагсааж, зудын эрсдэлийг бууруулах арга хэмжээнд ашиглаж болно.

Монгол Улсын Засгийн газрын 2015 оны 286 дугаар тогтоолын 5 дугаар “Тан, зудын байдалд үнэлгээ хийх журам”

Эх сурвалж: (стандарт, 2020) хавсралтад “Зуд” гэж өвөл, хаврын улиралд цаг агаар хүндэрснээс мал сүрэг бэлчээр, усаар нэн гачигдан, турж зутран олноор хорогдох нөхцөл бүрдэхийг ойлгоно (систем Э. з., 2015) Зудыг дотор нь цагаан зуд, харын зуд, шуурган зуд, хүйтэн зуд, хавсарсан буюу туурайн зуд гэж ялгасан байдаг (зуд, 2024).

ЗУДЫН ҮЗҮҮЛЭЛТҮҮД		
Шалгуур үзүүлэлт	Үзүүлэлтийг хэмжих хугацаа	Босго
Цагаан зуд		
• Цасны нягт	Цастай үед	0.25 г/см3-с их
• 10 хоног, сарын дундаж температур олон жилийн дундажаас хүйтэн байх	Цастай үед	- 3 градусаас их
• Цасны дундаж зузаан, олонжилийн дундажаас зузаан	Цастай үед	Өндөр уул, ойт хээрийн бүсэд 25см-ээс их

МОНГОЛЫН Дотоод Ажиргааны Яаман

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠯ

байх./эсхүл бэлчээрийн ургамлын малд идэгдэх хэсэг ... см зузаан цасанд бүрэн дарагдсан байх/	Цастай үед	Цастай үед хээрийн бүсэд 22см-ээс их,
	Цастай үед	Говь, цөлийн бүсэд 12 см-ээс их
Цагаанаар зудархуу		
Цасны нягт	Цастай үед	0.20-0.24 г/см ³
Цасны дундаж зузаан	Цастай үед	өндөр уул, ойт хээрийн бүсэд 16см-ээс их, Хээрийн бүсэд 11см-ээс их, Говь цөлийн бүсэд 5см-ээс их
Хар зуд		
• Зун нь гантай, гандуу байсан нутагт өвөлцас ороогүй	Өвөл-хавар	
• 10 хоног, сарын дундаж температур олон жилийн дунджаас хүйтэн байх	Өвөл-хавар	-3 градусаас их
Хараар зудархуу		
• Зун нь гантай, гандуу байсан нутагт өвөл цас бага орсон	Өвөл-хавар	
• 10 хоног, сарын дундаж температур олон жилийн дунджаас хүйтэн байх	Өвөл-хавар	-2 градусаас их
Мөсөн буюу төмөр зуд		
• Цаг зуурын дулааралт, хүйтрэлтийн улмаас цасны өнгөн хэсэг буюу гүнд мөсөн бүрхэвч тогтсоноос мал бэлчээрлэх боломжгүй болсон	Цас, мөсөн бүрхэвчтэй үед	
• Эсхүл цасны нягт их болох	Цас, мөсөн бүрхэвчтэй үед	0.35 г/см ³ -с их
• Зудыг үнэлэх туслах үзүүлэлт бий		

Хүснэгт 1. Зудын үзүүлэлт

Эх сурвалж: (систем Э. з., 2015)

Малчдын ойлголтоор өвөл,-хаврын улиралд мал сүрэг бэлчээр, унд усаар гачигдаж, эцэж туран үй олноороо үхэж хорогдохыг зуд гэж ойлгодог. Зуд бол хур тунадас, бэлчээрийн ачааллаас гадна цасан шуурга, эрс хүйтрэлт зэрэг зүйлээс мөн хамаардаг (З.Батжаргал нар. , 2012).

Зундаа ган болох, бэлчээр хомсдох, ус хүрэлцэхгүй болж, олон мал нэг дор хуралдах, бэлчээр цасанд битүү дарагдах, эсвэл цас хайлмагтан мөсөн өнгөр тогтох эсвэл хүчтэй салхи олон хоног шуурснаад мал бэлчээрт гарч чадахгүй болох зэрэг учир шалтгаанаас зуд тохиолддог. Зуд хэмээх ойлголт нь мал тэжээлээр хомсдож, турж хорогдохтой холбоотой бөгөөд дараах төрлүүдэд хуваагдана: цагаан зуд, харын зуд (туурайн зуд), шуурган зуд, төмөр зуд.

Зудын аюул нь өвөл, хаврын улирлыг дамжин урт хугацаагаар үргэлжилдэг

Зуд нь өвөл, хаврын улиралд мал сүрэг бэлчээрээр өл залгаж, энергийн алдагдлаа нөхөж чадахгүй эцэж туран үй олноороо үхэж хорогдоход хүрэх байгалийн нөхцөлийг ойлгоно (Нацагдорж.,Л, Дуламсүрэн.,Ж, 2009). "...мал сүрэг бэлчээрт идээшлэн өл залгаж чадахгүй удсанаас тураалд орох, өлбөрч үхэх нөхцөл нь:

Бэлчээрт тэжээлийн нөөц байсаар атал түүнийг мал сүрэг ашиглах боломжгүй болох;

Бэлчээрт тэжээлийн нөөц ерөөсөө байхгүй болох гэсэн хоёр хүчин зүйлтэй холбоотой байж болох юм.

Үүний нэгдэх хүчин зүйл нь:

а. бэлчээр цасанд дарагдах, өөрөөр хэлбэл малчдын нэрлэдэгээр цагаан зуд болох;

б. мал бэлчих боломжгүй цаг агаарын нөхцөл удаан хугацаагаар хадгалагдах. Энэ нь их хүйтэн болох (хүйтэн зуд гэж нэрлэдэг) хүчтэй салхи шуурга олон хоногоор үргэлжлэх (шуурган зуд гэж нэрлэдэг), бэлчээрт мөсөн хальс тогтож юмуу цас нимгэн ч хатуурч мөсжих (төмөр буюу шилэн зуд гэж нэрлэдэг) зэрэг тохиолдол байж болно.

Харин хоёрдах хүчин зүйл нь:

а. Зун ган болсноос бэлчээрийн гарц муу, энэ нь өвөл их цас унасан, унаагүй аль ч тохиолдолд зуд болоход хүргэх ба цас ороогүй бол хар зуд, цас орсон бол цагаан зуд болно.

б. Зун бэлчээр сайн гарсан ч гэсэн усан хангамж хүрэлцээгүйгээс юмуу мал аж ахуйн зохион байгуулалт муугаас болж нэг дор олон мал бөөгнөрч, бэлчээр дэх тэжээлийн нөөцөө эрт барах, үүнийг малчид туурайн зуд хэмээдэг.

Олон улсын байгууллагуудын баримталж буй байр сууринд хийсэн шинжилгээнээс үзэхэд гамшгийн эрсдэлийн менежментийн нэгдсэн үйл ажиллагааны таван стратегийг хэрэгжүүлэх нь зүйтэй юм. Үүнд:

- Олон түвшний болон салбарын харилцан ажиллагаа, зохицуулалтыг хангах замаар гамшгийн эрсдэлийг бууруулах болон хариу арга хэмжээг үр дүнтэй зохион байгуулах;
- Аюулын зураглал болон эмзэг байдлын үнэлгээнд үндэслэсэн бодит үнэн зөв мэдээлэлд тулгуурлан шийдвэр гаргах;
- Байгаа болон бодит үнэн зөв мэдээллийг үр дүнтэй солилцох болон харилцаа, уялдаа холбоог сайн хангах замаар хамтрагч талуудын нэгдсэн ажиллагаа, зохицуулалтыг сайжруулах;
- Бодлого, бүтэц зохион байгуулалт, чадавхыг бий болгох болон нөөц хүч хэрэгслийг зөв зохицтой бүрдүүлэх замаар гамшгийг тэсвэрлэн гарах боломжийг хангах;
- Гамшгийн эрсдэлийн менежментийн үйл ажиллагааг үндэсний түвшнөөс орон

нутгийн түвшинд хүртэл хэрэгжүүлэх зэрэг болно.

Зудын эрсдэлийн менежментийн арга зүй нь зудын шалтгааныг тодорхойлох, эрсдэлийн түвшинг үнэлэх, урьдчилан сэргийлэх, хариу арга хэмжээ авах, сэргээн босгох гэсэн үндсэн үе шатуудаас бүрдэнэ (Турнер, 2003) гэж үзсэн байна. Үүнд: Эрсдэлийг тодорхойлох ба үнэлэх.

Зудын эрсдэлийн индекс (Dzud Risk Index, DRI): Зудын магадлалыг тодорхойлох математик загваруудыг ашиглан эрсдэлийг үнэлэх арга (Фернандез-Гименез, 2015) Газарзүйн мэдээллийн систем (GIS) ашиглан эрсдэлийг зураглах: Энэ арга нь зудын эрсдэлийн бүсүүдийг тодорхойлох, малчдад сэрэмжлүүлэг өгөхөд хэрэглэгддэг (Erdal, 2012)

Мал аж ахуйн өгөгдлийн шинжилгээ: Хур тунадас, цасан бүрхүүлийн зузаан, температурын хэлбэлзэл, мал сүргийн тарга хүч зэрэг үзүүлэлтүүдийг ашиглан зудын магадлалыг үнэлэх.

Урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ.

Эрсдэлийг бууруулах бодлого боловсруулах: Төрийн байгууллагууд зудын эрсдэлийг бууруулах стратеги, бодлого боловсруулах.

Малчдын дасан зохицох чадавхыг нэмэгдүүлэх: Өвс, тэжээлийн нөөц бүрдүүлэх, малын тоо толгойн зохистой харьцааг баримтлах, хөдөлгөөнт бэлчээрийн менежмент зэрэг арга хэмжээг хэрэгжүүлэх.

Мэдээллийн системийг хөгжүүлэх: Цаг уурын урьдчилсан мэдээг сайжруулах, зудын эрсдэлийн талаар малчдад эрт мэдээлэх тогтолцоо бий болгох (Mongolia, 2020).

Хариу арга хэмжээ ба сэргээн босголт Засгийн газар болон олон улсын байгууллагуудын тусламж: Зудын дараа малчдад өвс, тэжээл, санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх.

Орон нутгийн удирдлага, иргэдийн оролцоо: Зудын үед бие даан амьдрах боломжийг нэмэгдүүлэх сургалт, дадлага хийх (Bank, 2021).

Сэргээн босголт ба урт хугацааны тогтвортой хөгжлийн бодлого.

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХ
ХАМГААЛЫН
ТӨРӨЛЖСӨН
ҮЙЛДВЭРЛЭЛД

- Малчдыг төрөлжсөн үйлдвэрлэлд шилжүүлэх, малын эрүүл мэндийг сайжруулах, нийгмийн хамгааллын тогтолцоог бэхжүүлэх.

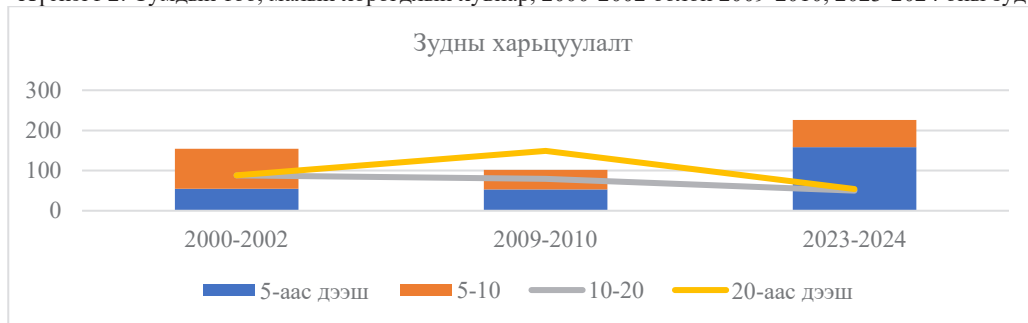
Даатгалын бодлогыг нэвтрүүлэх.

Судалгааны арга зүй

Монгол Улсын хэмжээнд ихээхэн хохирол дагуулсан 2000-2002, 2009-2010, 2023-2024 оны зудын үед хийсэн судалгааны ажлаас нийт хорогдлыг он оноор нь гарган харьцуулан судалгаа хийлээ. Үүнд:

№	Малын хорогдлын хувь, оноор	5 хүртэл	5 -10 хувь	10 – 20 хувь	20-оос дээш хувь	Нийт
1	2000-2002	55	99	88	88	330
2	2009-2010	53	49	79	149	330
3	2023-2024	158	68	50	54	330

Хүснэгт 2. Сумдын тоо, малын хорогдлын хувиар, 2000-2002 болон 2009-2010, 2023-2024 оны зуд

Зураг 2. Сумдын тоо, малын хорогдлын хувиар, 2000-2002 болон 2009-2010, 2023-2024 оны зуд

2023-2024 оны зудын мэдээллээс судалгаа хийхэд 21 аймгийн хэмжээнд Монгол Улсын Засгийн газрын 286 дугаар тогтоолд суурилан боловсруулсан аргачлалын дагуу зудын нийгэм, хүн амд учруулах эрсдэлийг салбар дундын оролцоотойгоор үнэлж, аймгуудын дүнгийн дунджаар улсын дүнг тооцож гаргасан. (Онцгой байдлын ерөнхий газар, 2024) 2024 онд нийт 64,238,714 мал өвөлжиж байгаа бөгөөд хорогдсон малын тоо 2024 оны 02 дугаар сарын 23-ны өдрийн мэдээгээр 2,009,746 буюу **3.1** хувьд хүрсэн бол нийт малчин өрхийн 72462 буюу **37.5 хувь** нь өвөлжилтийн нөхцөл байдал хүндэрсэн (Онцгой байдлын ерөнхий газар, 2024) байна. Том малын зүйл бус хорогдол 2024 оны эхний хагас жилийн байдлаар 8.1 саяд хүрч, өмнөх оноос 4.2 саяар буюу 2.1 дахин нэмэгдэж, нийт малын 12.5 хувьд хүрлээ. 4,957 өрх 70 ба түүнээс дээш хувийн хорогдолтой, 513 өрх 100 хувь малгүй болсон байна. (УОК, 2024)

Хавсралтад байгаа 2024 оны зудын эрсдэлийн үнэлгээний дүн 2024 оны

ерөнхий үнэлгээний үр дүнгээс (Онцгой байдлын ерөнхий газар, 2024) / үзэхэд зудын эрсдэлийн үнэлгээний дундаж түвшин 8.04 байгаа нь зудын эрсдэл олон аймагт харьцангуй өндөр байгаа нь тогтоогдсон. Эрсдэл хамгийн өндөр аймгууд Сүхбаатар (12.2), Завхан (10.5), Архангай (10.4), Увс (10.3), Баян-Өлгий (9.9), Дундговь (9.2), Баянхонгор (9.0) аймгууд хамгийн өндөр эрсдэлтэй байна. Эдгээр аймгууд нь **аюулын үнэлгээ, эмзэг байдал өндөр, харин чадавх сул** байна.

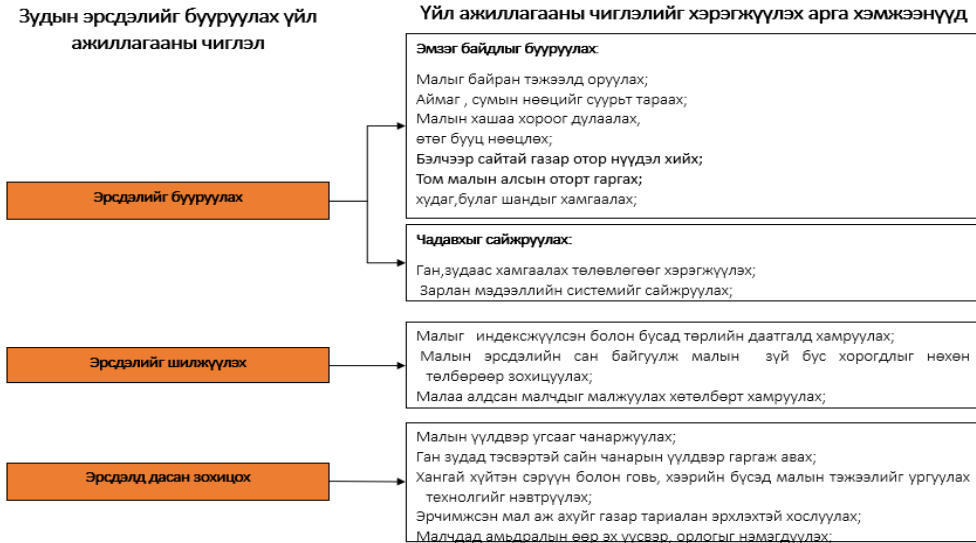
Судалгааны үр дүн

Зудын эрсдэлийн үнэлгээг зудын төрөл тус бүр дээр хийх бөгөөд тухайн эрсдэлийн түвшинг тодорхойлогч нөлөөлөх гол хүчин зүйл болох өртөнги, эмзэг байдал, чадавхын үнэлгээг гүйцэтгэх болно. Үнэлгээг гүйцэтгэхдээ тухайн зудын аюул, өртөгдөх салбарын эмзэг байдлыг үнэлэхээс гадна тухайн зудад нэрвэгдэж болзошгүй аймаг, сум, баг, малчин өрхийн чадавхын үнэлгээг нарийвчлан тооцох шаардлага тулгарч байна.

Энэ бүгдээс дүгнэн үзээд зудын эрсдэлийн менежментийг хэрэгжүүлэхдээ хамгийн чухал нь зудын эрсдэлийг бууруулах арга хэмжээ бөгөөд түүнийг оновчтой, шуурхай хэрэгжүүлэхдээ зудын эрсдэлийг бууруулах үйл ажиллагааны чиглэлийг тодорхой болгож, хэрэгжүүлэх

арга хэмжээнүүдийг байж болох нөхцөлүүдтэй тухайн бодит нөхцөлийг харьцуулан дүн шинжилгээ хийж, 3 үндсэн үйл ажиллагааны чиглэлийн хүрээнд эрсдэлийг бууруулах нийтлэг арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлэхээр дараах саналыг боловсрууллаа.

Зураг 3. Зудыг эрсдэлийг бууруулах үйл ажиллагааны чиглэл ба тэдгээрийг хэрэгжүүлэх арга хэмжээнүүд

Эх сурвалж: Судлаачийн боловсруулсан хувилбар

- Санал болгож буй нийтлэг арга хэмжээнүүд нь зудын байж болох тухайн нөхцөлөөс хамаарч эсвэл бэлчээрийн мал маллагаанд шинэ техник технологи нэвтэрснээс нэмэлт арга хэмжээгээр баяжигдаж болно гэж үзлээ.

- Эрсдэлийг бууруулах арга хэмжээний шийдэл

- Зудын эрсдэлийн менежмент бол нэг удаа авах арга хэмжээгээр хязгаарлагдахгүй бөгөөд аливаа байгалийн эрсдэл, аюулт үзэгдлийн дараагаар мал аж ахуйн салбарын бүтэц, зохион байгуулалтад зайлшгүй хийгдэж буй өөрчлөлт, шинэчлэлд байнга нийцэж байх ёстой үйл явц юм. Тухайн салбарын үйл ажиллагааг илүү дэвшилтэд техник технологиор шинэчилж, түүнд оролцогч талуудыг өөрчлөхөд салбарын хангалт, үйлчилгээний сүлжээ илүү зохион байгуулалттай болсноор байж болох эрсдэл үндсээрээ өөрчлөгдөхөд хүрдэг. Түүнчлэн

байж болох эрсдэл нь Засгийн газраас хөдөө аж ахуйн талаар баримталж буй бодлого, үйл ажиллагаа болон зах зээлийн ойрын ирээдүйн хандлагаас хамааралтайгаар өөрчлөгдөж болно.

- Эрсдэлийн давтамж, үр дагавартай холбогдуулан эрсдэлийн менежментийн дараах арга механизмуудыг ашиглаж болох юм. Үүнд:

- Нэгдүгээрт, давтамж нь их боловч учруулж буй үр дагавар нь арай бага байх юм бол эрсдэлийг багасгаж бууруулах нь хамгийн сайн арга хэмжээ байх болно;

- Хоёрдугаарт, эрсдэлийн давтамж нь бага ч гэсэн нэлээд их хэмжээний хохирол үр дагавартай бол эрсдэлийг шилжүүлэх арга хэмжээ байж болох юм;

- Гуравдугаарт, эрсдэлийн давтамж бага байх хэдий ч ноцтой хохирол, сөрөг үр дагавартай (2001, 2010, 2024) бол Засгийн газраас энэхүү сөрөг үр дагаврыг даван

ᠮᠣᠩᠭᠤᠯᠤᠯ ᠰᠠᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤᠢ

туулах арга хэмжээ болон тусламжийн хөтөлбөрийг хэрэгжүүлнэ.

- Хэрэв зудын эрсдэл цаашид улам ихсэж үргэлжлэх хандлагатай байх тохиолдолд бэлчээрийн тогтвортой менежмент, мал маллагааг сайжруулж, мал өвөлжилтийн бэлтгэл, бэлэн байдлыг хангах нь зудын эрсдэлийн менежментийн үндсэн арга хэмжээ байх болно. Малын тоо толгойг бэлчээрийн даацад тохируулан хязгаарлаж өвлийн улиралд малыг байнгын тэжээлд оруулж, зудын гамшгийн хор уршгийг арилгах арга хэмжээний зохицуулалтыг сайжруулахдаа эрсдэлийг бууруулах, шилжүүлэх, даван туулах/сөрөн тэсвэрлэх чадавхыг бэхжүүлэх шаардлагатай юм.

- Зудын эрсдэлийн үнэлгээний үр дүнд үндэслэн зудын эрсдэлийг бууруулах болон зудтай тэмцэх үйл ажиллагааны стратегийг тодорхойлох, зөв шийдвэр гаргах сонголтыг хийхэд гол шийдэл нь оршино.. Гэхдээ зудын эрсдэлийн үнэлгээгээр зудын хүлцэх эсвэл үл хүлцэх эрсдэлийн байдлаас хамаарч зудын

эрсдэлийг бууруулах арга хэмжээний стратеги, төлөвлөлтийг тодорхойлох шийдвэр харицан адилгүй байж болно.

- Зудын эрсдэлийг бууруулах болон зудтай тэмцэх стратеги, төлөвлөлтийн санал болгож буй хувилбарыг зурагт харууллаа. Ингэж ажиглалтын хугацаанд зудын тохиолдлын давтамж, хохирлын зэрэг, болзошгүй сөрөг үр дагавар, эрсдэлийн (хүлцэх болон үл хүлцэх) түвшинд үндэслэн зудын эрсдэлийн менежментийн арга механизмуудыг төрөлжүүлснээр хязгаарлагдмал нөөц хүч хэрэгслийг оновчтой төлөвлөж үр ашигтай зарцуулах боломжтой байх болно. Тухайлбал, зудын эрсдэлийн үнэлгээгээр байгаль, цаг-уурын ноцтой аюулт үзэгдэл тохиолдох магадлал, хохирлын зэрэг бага эсвэл дунд хэмжээнд байхад тухайн бэлчээрийн даацад малын тоо толгойг тохируулах, нэмэгдэл олон нөөц өвс, тэжээл бэлтгэх тооцоог оновчтой хийж үргүй зардал гаргахгүй байх ач холбогдолтой юм.

Үндэсний эрх зүйн сүм
 National Law Center

ЗУДЫН ЭРСДЭЛИЙГ БУУРУУЛАХ БОЛОН ЗУДТАЙ ТЭМЦЭХ СТРАТЕГИ, ТӨЛӨВЛӨЛТ		
Эрсдэлийг бууруулах арга хэмжээ:	Бэлэн байдлыг хангах, шуурхай удирдлага зохицуулалт:	Санхүүгийн зохицуулалт:
Зудын эрсдэлийн үнэлгээнд үндэслэн эрсдэлийг бууруулах төлөвлөгөө боловсруулж хэрэгжүүлэх ; Малын тоо толгойг бэлчээрийн даацад тохируулан цөөлөх ; Зун намрын отор нүүдэл хийж малдаа тарга хүч авахуулах; Онд орох малыг даатгалд хамруулах; Байгалийн хадлан нөөцлөх Орон нутагт тэжээлийн жижиг, дунд үйлдвэрийн байгуулах ; Хөдөө аж ахуйн дэд бүтцийг сайжруулах ; Өвөлжөө хаваржааны хашаа хороог дулаалах ; Худаг ус цэгийн тоог нэмэгдүүлэх; Нэмэгдэл тэжээлээс гадна аюулгүйн нөөц тэжээлийг өвөлжөө,хаваржаанд байршуулах; Өвс тэжээлийн тээвэр зохицуулалтыг зохион байгуулах;	• Хүйтний улирлын мэдээ, тухайн жилийн бэлчээрийн ургамалжилт, ургацын мэдээ болон гангийн индексийн мэдээнд үндэслэн зудын урьдчилсан мэдээг орон нутагт хүргүүлэх (8 сарын 20); • Зудад нэрвэгдэж болзошгүй аймаг орон нутаг, малчдад сэрэмжлүүлэх мэдээ, мал өвөлжилтийн бэлтгэл ажлыг хангах анхааруулга санамж хүргүүлэх (9 сарын 1); • Мал өвөлжилтийн бэлтгэл ажлыг шалгах (10 сарын 15); • Отроор өвөлжих малчид болон малын тоо толгойг тогтоож нүүлгэн шилжүүлэх(11 сарын 15); • Өвөлжилтийн байдалд үнэлгээ хийж зудад нэрвэгдэх аймаг сумдыг бэлэн байдлын дээд зэрэгт шилжүүлж аюулын түвшин зэрэглэл тогтоох (12 сарын 15); • Малчдад тусламж үзүүлэх хэрэгцээний үнэлгээ хийх (12 сарын 15); • Сум, аймгийн нөөцийг малчдын суурьт хүргүүлэх ажлыг зохион байгуулах; • Хүндэрч болзошгүй аймаг, сумдын малыг нэмэлт тэжээлд оруулах (12 сарын 30) ; • Малын хорогдлын болон малчдын амьжиргаа, эрүүл мэнд, нийгмийн үйлчилгээ, хүнс, түлээ түлшний хангалтын мэдээг авч хариу арга хэмжээг зохион байгуулах (1 сарын 15);	• Онд орох малыг албан, сайн дурын даатгалд хамруулах • Гамшгийн эрсдэлийн сангаас хүндэрсэн аймаг сумдад мөнгө болон мөнгөн бус тусламж өгөх; • Засгийн газрын нөөц хөрөнгөөс хүндэрсэн аймгуудад зудтай тэмцэх арга хэмжээнд зардлыг нөхөн олгох; • Цөөн малтай эмзэг бүлгийн малчдад малын хорогдлын гамшгийн нөхөн төлбөрийг олгох; • Төрийн болон арилжааны банкуудаас эргэн төлөгдөх нөхцлөөр хөнгөлттэй зээл олгох;

Зураг 4. Зудын эрсдэлийг бууруулах болон зудтай тэмцэх стратеги, төлөвлөлт

Эх сурвалж: Судлаачийн боловсруулсан хувилбар

Аль ч тохиолдолд шийдвэр гаргалтын сонголтыг дараах байдлаар гүйцэтгэнэ: -

Шийдвэр гаргалтын нэгдүгээр шат нь зудын эрсдэлээс зайлсхийх боломжтой эсэхэд дүн шинжилгээ хийнэ. Хэрэв зудын эрсдэлээс зайлсхийх боломжтой гэж үзвэл

дараах арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлнэ. Үүнд:

-малын тоо толгойг бэлчээрийн даацад тохируулж бэлчээрийн даацаас хэтэрсэн илүү малыг цөөлөх;

-бэлчээр сайтай эсвэл арай сайн нөхцөлтэй газар нутаг руу отор нүүдэл хийх, том малыг алсын оторт гаргах (бэлчээрийн

ХҮҮЛЬ САХИУЛАХУЙ

талхагдлыг бууруулах үр дагавар бүхий мал дагасан нүүдэл нь одоо ч гэсэн хамгийн оновчтой стратеги хэвээрээ байгаа). -

Шийдвэр гаргалтын хоёрдугаар шат нь зудын эрсдэлийг бууруулах боломжтой эсэхэд дүн шинжилгээ хийнэ. Хэрэв зудын эрсдэлийг бууруулах боломжтой гэж үзвэл дараах арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлнэ. Зудын эрсдэл нь зудад нэрвэгдэх өртөнгийн эмзэг байдлыг бууруулахын зэрэгцээ зудтай тэмцэх чадавхыг сайжруулах арга хэмжээ авснаар буурна гэж үзэж дараах арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлнэ. Үүнд:

- малын хашаа хороог дулаалах, өтөг бууц нөөцлөх, худаг, булаг шандыг хамгаалах;
- тэжээлийн нөөцийг нэмэгдүүлэхийн тулд байгалийн хадланг нөөцөлж хурааж авах, орон нутагт тэжээлийн жижиг, дунд үйлдвэрийг байгуулж ажиллуулах;
- бэлчээрийг хуваарьтай ашиглах, өвөлжөө хаваржааны бэлчээрийг нөөцлөх, цасанд дарагдсан бэлчээрийн цасыг арилгаж малд бэлчээрлэх боломж олгох;
- малчдын эрүүл мэнд, төрийн болон мал эмнэлгийн үйлчилгээг тогтмолжуулах;
- тэжээлийг хүндэрсэн баг, суурьт хүргэх тээвэр зохицуулалтыг зохион байгуулах;
- малчдын бүлэг, хоршооны үйл ажиллагааг дэмжиж хамтын хөдөлмөрийн давуу талыг ойлгуулах;
- гамшигын эрсдэлийг бууруулах түншлэл хамтын ажиллагааны аймаг, сумын зөвлөлгөөнөөр аймаг, сумын хөгжлийн сангаас эрсдэлийг бууруулах үйл ажиллагаанд төсөв хөрөнгө хувиарлаж шийдвэрлэж байх;
- зудаас хамгаалах төлөвлөгөө боловсруулж хэрэгжүүлэх;
- зудын үед мэдээ, мэдээлэл цуглуулах яаралтай тусламж дэмжлэг үзүүлэх шуурхай бүлгийг томилох;
- зарлан мэдээлэл, сэрэмжлүүлэх мэдээг цаг хугацаанд түргэн шуурхай хүргэх зэрэг болно.

Шийдвэр гаргалтын гуравдугаар шат нь эрсдэлийг шилжүүлэх боломжтой эсэхэд дүн шинжилгээ хийнэ. Хэрэв эрсдэлийг шилжүүлэх боломжтой гэж үзвэл дараах арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлнэ. Үүнд:

малыг индексжүүлсэн болон бусад төрлийн даатгалд хамруулах;

малын эрсдэлийн сан байгуулж малын зүй бус хорогдлыг нөхөн төлбөрөөр зохицуулах;

малаа алдсан малчдыг малжуулах хөтөлбөрт хамруулах зэрэг санхүүгийн арга механизмыг ашиглана.

Шийдвэр гаргалтын дөрөвдүгээр шат нь хатуу ширүүн уур амьсгалд мал сүрэг дасан зохицох боломжтой эсэхэд дүн шинжилгээ хийнэ. Хэрэв дасан зохицох арга хэмжээг хэрэгжүүлэх боломжтой гэж үзвэл дараах арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлнэ. Үүнд:

- малын үүлдэр угсааг чанаржуулах;
- зудад тэсвэртэй сайн чанарын үүлдэр гаргаж авах, төмөр сүргийг бий болгох;
- хангайн хүйтэн сэрүүн болон говь, хээрийн бүсэд малын тэжээлийг ургуулах технологийг нэвтрүүлэх;
- эрчимжсэн мал аж ахуйг газар тариалан эрхлэхтэй хослуулах;
- малчдад амьдралын өөр эх үүсвэр, орлогыг нэмэгдүүлэх, малын түүхий эд, мах, махан болон сүү, сүүн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийн зах зээлийг нэмэгдүүлэх;
- малчдын хотонд хөдөө аж ахуйн түүхий эдийг боловсруулах, орчин үеийн технологийг нэвтрүүлэх арга хэмжээ авах.

Зудын эрсдэлийг бууруулах стратегийг болон түүнийг хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөлтийг тодорхойлсны дараах асуудал бол зудын аюул нүүрэлсэн үед бэлтгэлтэй байх, тохиолдсон үед бэлэн байх явдал юм.

Иймд зудын эрсдэлийг бууруулах стратегийг болон түүнийг хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөлтийг “улсын түвшний”, “аймгийн түвшний”, “сум/малчны түвшин” гэж хуваан зурагт үзүүлсэн арга хэмжээг зохион байгуулснаар зудын эрсдэлийн менежментийг боловсронгуй болно гэж үзэн дараах загварыг боловсруулан дэвшүүлж, зудын эрсдэлийг бууруулах арга хэмжээний шийдэл болно гэж үзлээ.

Дүгнэлт, санал

Сүүлийн жилүүдэд өсөн нэмэгдэж байгаа зудын эрсдэлийг танин мэдэх, ойлгох, урьдчилан сэргийлэх, учирч

болзошгүй хохирлыг бууруулах арга замыг олж, хохирол багатай даван туулах чадавхаа бэхжүүлэх, эрсдэлийг бууруулах асуудлыг иргэд, олон нийтийн түвшинд төдийгүй, цаашлаад улс орны тогтвортой хөгжил, аюулгүй байдлын түвшинд авч үзэж, зудын эрсдэлийг бууруулах хэрэгцээ, шаардлага тулгарч байна.

Зудын эрсдэлийн менежмент нь удаан хугацаанд үргэлжлэх байгалийн болон нийгэм-эдийн засгийн нийлмэл шинжтэй эрсдэлийг оновчтой даван туулах, урьдчилан сэргийлэх, сөрөг нөлөөллийг бууруулах зорилготой иж бүрэн арга хэмжээний цогц юм. Зудын аюул нь улирал дамжин үргэлжилдэг динамик үйл явц учраас түүнтэй тэмцэх үйл ажиллагааг урьдчилан сэргийлэх болон хариу арга хэмжээ авах гэсэн хоёр үндсэн бүлэгт хуваан хэрэгжүүлэх шаардлагатай.

Нэгдүгээр бүлэг арга хэмжээ нь зудаг бэлтгэлтэй байх, урьдчилан сэргийлэхэд чиглэсэн бөгөөд мал өвөлжилтийн бэлтгэлийг хангуулах, эрсдэл өндөртэй бүс нутагт урьдчилсан төлөвлөлт хийх, тэжээл, өвсний нөөц бүрдүүлэх, малын тоог зохистой төвшинд байлгах, малчдын хувийн бэлтгэлийг хангах зэрэг нь онцгой ач холбогдолтой.

Хоёрдугаар бүлэг арга хэмжээ нь зудын гамшиг бодитоор нүүрлэсэн үед хэрэгжүүлэх хариу арга хэмжээнүүд юм. Үүнд зудын нөхцөл байдлыг үнэн зөв тодорхойлох, мэдээллийн урсгалыг нэг стандарттай болгох, гамшигт нэрвэгдсэн бүс нутагт тусламж, дэмжлэгийг цаг алдалгүй хүргэх, нөөц бололцоог дайчлах зэрэг багтана.

Эдгээр арга хэмжээ хэрэгжүүлэхдээ төв, орон нутгийн түвшний уялдаа холбоог сайжруулж, гамшгийн бэлэн байдлын төлөвлөгөөг үе шаттайгаар хэрэгжүүлснээр зудын сөрөг нөлөөллийг хохирол багатай даван туулах боломжтой юм. Мөн малчдын амьжиргаа, эрүүл мэнд, нийгмийн хамгааллыг цогц байдлаар авч үзэх нь зудаас үүдэх нийгмийн эрсдэлийг бууруулахад чухал хувь нэмэр оруулна.

Зудын эрсдэлийн менежментийг сайжруулахдаа зудын эрсдэлийг бууруулах үйл ажиллагааны чиглэлийг тодорхой

болгож, хэрэгжүүлэх арга хэмжээнүүдийг байж болох нөхцөлүүдтэй тухайн бодит нөхцөлийг харьцуулан дүн шинжилгээ хийж, 4 үндсэн үйл ажиллагааны чиглэлийн хүрээнд эрсдэлийг бууруулах арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлэх боломжийг бүрдүүлэх зорилгоор саналыг боловсруулсан.

Мөн зудын эрсдэлийн менежментийг сайжруулахдаа эрсдэлийн үнэлгээнд үндэслэн эрсдэлийг бууруулах (урьдчилан сэргийлэх), эрсдэлийг шилжүүлэх (даатгал, хариуцлагын хуваарилалт), даван туулах/сөрөн тэсвэрлэх (тусламж, хариу арга хэмжээ) гэсэн үндсэн гурван чиглэлээр авах арга хэмжээг хэрэгжүүлэх шаардлагатай гэж үзэж байна.

Зудын эрсдэлийг системтэйгээр үнэлж, хүлцэх болон үл хүлцэх түвшинг ялган тодорхойлж, олон хувилбарт төлөвлөлт боловсруулах нь гамшгийн эрсдэлийн менежментийн чадавхыг нэмэгдүүлэх чухал алхам юм.

Зудын эрсдэлийг бууруулах болон зудтай тэмцэх стратеги, төлөвлөлтийн оновчтой тогтолцоог бүрдүүлэх нь гамшгийн эрсдэлийн менежментийн гол зорилт бөгөөд энэхүү зорилго нь зөвхөн зудын үр дагаврыг хохирол багатай даван туулах бус, урьдчилан сэргийлэх, давтамжтай үүсдэг эрсдэлд дасан зохицох чадварыг дээшлүүлэхэд чиглэгдэнэ.

Иймд зудын эрсдэлийг бууруулах арга хэмжээний талаарх дараах саналыг дэвшүүлж байна:

Зудын эрсдэлийг бууруулах арга хэмжээний стратеги боловсруулан хэрэгжүүлэх,

Зудын эрсдэлийг удирдах, сөрөн тэсвэрлэх чадварыг нэмэгдүүлэх,

Зудын болзошгүй хохирлыг бууруулахын тулд гамшгийн эрсдэлийг бууруулах улсын болон орон нутгийн төсвийн хэмжээг нэмэгдүүлэх, орон нутгийн хөгжлийн бодлого төлөвлөлттэй уялдуулах,

Гамшгийн эрсдэлийг шилжүүлэх чиглэлээр гамшгийн эрсдэлийн даатгалын хуулийн төсөл боловсруулах, малын индэксжүүлсэн даатгалын цар хүрээг улам тэлэх.

Эх сурвалж

/ЖАЙКА/, Я. О. (2023). *Монгол Улс*. Улаанбаатар: Улаанбаатар.

Bank, A. D. (2021). *Country Partnership Strategy: Mongolia, 2021–2024—Sustaining inclusive growth in a period of uncertainty*. УБ: УБ.

Erdal, G. K. (2012 оны 00 00). "Effects of climate change on agricultural production: A case study of Turkey.". "Effects of climate change on agricultural production: A case study of Turkey.", хууд. APSTRACT /Applied Studies in Agribusiness and Commerce/.

Mongolia, U. (2020). *Assessing the impact of climate change on Mongolia's pastoral communities and livestock farming*. УБ: <https://www.mn.undp.org>.

АДАП төсөл. (2023). "Уур амьсгалын эрсдэлийн мэдээллийг ашиглан газар, ус, мал аж ахуйн менежментийг үндэсний болон орон нутгийн түвшинд төлөвлөх заавар, аргачлал, гарын авлага"-ын Эрсдэлийн төлөвлөлтийн багийн тайлан, 2023. 25: 10.

газар, С. х. (2020 оны 11 17). <https://www.estandart.gov.mn/website/home.aspx> ISO 31000:2020, Эрсдэлийн менежментийн стандарт. <https://www.estandart.gov.mn/website/home.aspx> : <https://www.estandart.gov.mn/website/home.aspx>-ээс Гаргасан

З.Батжаргал нар. . (2012). Монголын нүүдлийн мал аж ахуй экосистемийн сүлжээ. З. нар.-Д, *Монголын нүүдлийн мал аж ахуй экосистемийн сүлжээ* (хууд. 479). Улаанбаатар.

зуд. (2024 оны 9 17). <https://mn.wikipedia.org/>. <https://mn.wikipedia.org/>-ээс Гаргасан

Нацагдорж.,Л, Дуламсүрэн.,Ж. (2009). Зудын үнэлгээний асуудалд– "Ган зуд" эмхтгэл . Л. Д. Нацагдорж.-Д, *Зудын үнэлгээний асуудалд– "Ган зуд" эмхтгэл* (хуудсд. 90-91). Улаанбаатар.

Онцгой байдлын ерөнхий газар. (2022). "Гамшгийн эрсдэлийн удирдлага" . О. б. газар-Д, *гарын авлага* (хуудсд. 13-14). Улаанбаатар:

Онцгой байдлын ерөнхий газар. (2022). *Гамшигийн эрсдэлийг бууруулах Сендайн үйл*

ажиллагааны хүрээ баримт бичгийн хэрэгжилтийн Монгол Улсын дунд хугацааны тайлан, 2022. 25: 11.

Онцгой байдлын ерөнхий газар. (2024). *Зудын эрсдэлийн ерөнхий үнэлгээ*. Улаанбаатар: Онцгой байдлын ерөнхий газар.

Онцгой байдлын ерөнхий газар. (2024). "Нэгдсэн шуурхай штабын мэдээ, тайлан". Улаанбаатар: Онцгой байдлын ерөнхий газар.

систем, Э. з. (2010). Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал". *Төрийн мэдээллийн эмхэтгэл*, 48.

систем, Э. з. (2015 оны 07 07). Монгол Улсын Засгийн газрын 2015 оны 286 дугаар тогтоолын 5 дугаар хавсралт "Ган, зудын байдалд үнэлгээ хийх журам". Улаанбаатар, Монгол Улсын Засгийн газар, Монгол.

стандарт, М. У. (2020). *Эрсдэлийн менежмент MNS ISO31000:2020*. Улаанбаатар: Монгол Улсын стандарт хэмжилзүйн газар.

Турнер, Б. Л. (2003). "Тогтвортой байдлын шинжлэх ухаанд эмзэг байдлын шинжилгээний хүрээ.". "Тогтвортой байдлын шинжлэх ухаанд эмзэг байдлын шинжилгээний хүрээ.", 8.

УОК. (2024). "Нэгдсэн шуурхай штабын мэдээ, тайлан". 09: 03.

Фернандез-Гименез, М. Е. (2015 оны 00 00). "Lessons from the Dzud: Adaptation and Resilience in Mongolian Pastoral Social-Ecological Systems."Зудын сургамж: Монголын нүүдэлчин нийгэм-экологийн тогтолцооны дасан зохицол ба тогтвортой байдал.". "Lessons from the Dzud: Adaptation and Resilience in Mongolian Pastoral Social-Ecological Systems. 65, хууд. 50.

Хүнс, х. а.-ы. (2017). *Ган-зудын хосолсон гамшигийн эрсдэлийг эрт мэдээлэх*,. улаанбаатар: Бодлого судлалын төв /www.cpr.mn/.

Ш.Болдбаатар. (2015). *Үндэсний аюулгүй байдалд нөлөөлөх зудын эрсдэлийг бууруулах арга зам*. Улаанбаатар.

Хавсралт 2024 оны зудын эрсдэлийн үнэлгээний дүн

Д/д	Аймаг	Аюулын үнэлгээ	Эмзэг байдал	Чадавх	Эрсдэлийн түвшин	Эрсдэлийн түвшин өндөр сумд
1.	Архангай	7.6	5.6	4.1	10.4	Батцэнгэл, Жаргалант, Их тамир, Өндөр-Улаан, Өлзийт, Өгийнуур, Тариат, Төвшрүүлэх, Хангай, Хайрхан, Хотонт, Цахир, Цэнхэр, Эрдэнэмандал
2.	Баянхонгор	5.82	7.1	4.6	9	Баянбулаг, Баянлиг, Баян-Өндөр, Баянцагаан, Галуут, Гурванбулаг, Жаргалант, Заг, Өлзийт, Хүрээмарал, Эрдэнэцогт
3.	Баян-Өлгий	7.9	5.25	4.17	9.9	Булган, Алтай, Сагсай, Толбо, Улаанхус, Цэнгэл, Дэлүүн
4.	Булган	5.8	4.6	6.6	4.04	Баяннуур, Дахинчилэн, Могод, Рашаант,
5.	Говь-Алтай	6.1	5.3	4.6	7.01	Маш их: Баян-Уул, Дэлгэр, Жаргалан, Тайшир, Цээл, Чандмань, Шарга Их: Бусад сумд
6.	Говьсүмбэр	7.2	6.6	5.5	8.6	Сүмбэр, Шивээгоьт, Баянтал
7.	Дархан-Уул	6.18	4.98	4.6	5.2	
8.	Дорнод	5.3	5.2	4.2	6.5	Баянтүмэн, Булган, Гурванзагал, Сэргэлэн, Хөлөнбуйр, Халхгол, Дашбалбар, Цагаан-Овоо, Матад
9.	Дорноговь	10.4	7.4	2.3	7.7	
10.	Дундговь	7.3	6.2	5.7	9.2	Маш их: Өлзийт, Эрдэнэдалай Их: Адаацаг, Гурвансайхан, Дэрэн, Дэлгэрцогт, Луус, Өндөршил, Сайхан-Овоо, Сайнцагаан, Хулд, Цагаандэлгэр
11.	Завхан	8.3	8	6.3	10.5	Асгат, Баянхайрхан, Баянтэс, Идэр, Их-Уул, Нөмрөг, Отгон, Сонгино, Тосонцэнгэл, Түдэвтэй, Тэс, Тэлмэн, Цагаанхайрхан, Цагаанчулуут, Цэцэн-Уул, Шилүүстэй, Яруу
12.	Орхон	7.8	4	6.5	1.5	
13.	Өвөрхангай	7.5	5.8	4.3	7.0	Маш их: Богд, Баруунбаян-Улаан, Зүүнбаян-Улаан Их: Баян-Өндөр, Бат-Өлзий, Бүрд, Есөнзүйл, Төгрөг, Хужирт, Хархорин, Өлзийт, Нарийнтээл,
14.	Сүхбаатар	9.4	6.3	4.9	12.2	Нийт сумд
15.	Төв	6.1	6.6	5.2	7.8	Маш их: Борнуур, Жаргалант, Лүн, Өндөрширээт, Сэргэлэн, Эрдэнэсант Их: Бусад сумд
16.	Сэлэнгэ	4.9	5.3	5.2	5.08	
17.	Увс	6.9	6.9	4.6	10.3	Маш их: Баруунтуруун, Давст, Зүүнговь, Зүүнхангай, Малчин, Наранбулаг, , Өндөрхангай, Сагил, Тариалан, Түргэн, Хяргас, Цагаанхайрхан Их: Бөхмөрөн, Тэс, Улаангом
18.	Ховд	3.4	5.4	3.4	5.4	Алтай, Булган, Мөст, Уенч
19.	Хөвсгөл	6.62	5	4	8.2	Цэцэрлэг, Ренчинлхүмбэ, Цагаан-Үүр, Шинэ-Идэр, Баянзүрх, Жаргалан, Бүрэнтогтох, Галт, Улаан-Уул, Цагаан-Уул, Цагааннуур
20.	Хэнтий	7	5.84	5.6	7.3	Галшар, Баянмөнх, Дархан
Дундаж:		6.8	5.9	4.6	8.04	

ХАВСРАЛТ 2024 ОНЫ ЗУДЫН ЭРСДЭЛИЙН ҮНЭЛГЭЭНИЙ ДҮН

ГАЛ ТҮЙМЭР УНТРААХ, АВРАХ АНГИЙН БАЙРШЛЫН ТӨЛӨВЛӨЛТӨД ХИЙСЭН ШИНЖИЛГЭЭ

ANALYSIS OF FIRE FIGHTING AND RESCUE CLASS LOCATION PLANNING

Ц.Саруулсайхан

Онцгой байдлын удирдлага, стратегийн магистрант, хошууч

Хураангуй: Гал түймэр унтраах, аврах ангийг хот, тосгоны ерөнхий төлөвлөгөөнд 10000-аас дээш хүн ам төвлөрсөн суурин газарт гурван километрийн радиуст, эсхүл 4000 хүн ам тутамд гал түймэр унтраах аврах анги, алслагдсан суурин газарт 2000 хүн ам тутамд гал түймэр унтраах аврах анги, эсхүл гал түймэртэй тэмцэх сайн дурын хэсэг үйлчилж байхаар тусгасан байна. (Галын аюулгүй байдлын тухай хууль, 2015)

Харин аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн гал унтраах анги (ГУА) нь зайлшгүй шаардлагатай тохиолдолд үйлчлэх хүрээнээс гадагш 150 км хүртэлх алслагдсан зайд байрлах Улсын онц чухал болон галын онц аюултай, галын аюултай 1, 2-р зэрэглэлийн объект, гал тэсвэршилтийн 3-аас дээш зэргийн барилгад гарсан гал түймрийн үед дуудлагаар гарч ажиллана гэж заасан байдаг. (Гал түймэр унтраах, аврах анги, хэсэг, аврах нэгжид тавигдах шаардлага, 2013)

Дээрх сэдвийн хүрээнд тоон ба чанарын судалгааны арга ашиглан гамшгаас хамгаалах тухай хууль, галын аюулгүй байдлын тухай хууль тогтоомж, дүрэм, журам, стандартууд болон бодлогын баримт бичигтэй уяалдуулан гал түймэр унтраах, аврах ангийн байршлын төлөвлөлтийн арга зүйн асуудлуудыг судалж, Хөвсгөл аймгийн Мөрөн сумын гал унтраах түймэр унтраах, аврах ангийн байршлын төлөвлөлтийн өнөөгийн байдалд шинжилгээ хийхийг зорилоо.

Abstract: The general plan for cities and towns stipulates that fire and rescue units should be provided within a three-kilometer radius of settlements with a population of more than 10,000, or one fire and rescue unit for every 4,000 inhabitants, and one fire and rescue unit for every 2,000 inhabitants, or a volunteer firefighting unit, in remote settlements. (Law on Fire Safety, 2015)

The fire departments of the aimag, capital city, soum, and district will, in case of emergency, respond to a fire in a state-of-the-art facility, a fire hazard facility, a fire hazard class 1 or 2, or a building with a fire resistance class of 3 or higher located up to 150 km outside their service area. (Requirements for firefighting, rescue squads, sections, and rescue units, 2013)

Within the framework of the above topic, we aimed to study the methodological issues of firefighting and rescue unit location planning in relation to the Disaster Prevention Law, fire safety laws, rules, regulations, standards, and policy documents, using quantitative and qualitative research methods, and to analyze the current status of firefighting and rescue unit location planning in Murun soum, Khuvsgul aimag.

Keywords: Fire department, location, planning, risks, standart

Түлхүүр үг: Гал түймэр унтраах, аврах анги, байршил, төлөвлөлт, эрсдэл, стандарт

Оршил

Алсын хараа 2050 Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого, Тогтвортой хөгжил 2030, Гамшгийн эрсдэлийг олон нийтийн оролцоотой бууруулах үндэсний хөтөлбөр, Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах газраас Японы Мияги мужийн Сендай хотноо 2015 оны 3 дугаар сарын 14-18-ны өдрүүдэд зохион байгуулсан Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах дэлхийн гуравдугаар бага хурлаар

гамшгийн эрсдэлийг бууруулах чиглэлээр 2015 оноос 2030 он хүртэл хэрэгжүүлэх Сендайн үйл ажиллагааны хүрээ бодлогын баримт бичгүүд тус тус батлагдсан.

Гамшгаас хамгаалах бодлогын баримт бичигт “Гамшгийн эрсдэлийн ойлголт, мэдлэгийг сайжруулах, хөрөнгө оруулалт хийх, гамшгийн эрсдэлийг удирдах засаглал болон бэлэн байдлын чадавхийг бэхжүүлэх, орон нутгийн засаг захиргаа, олон нийтийн оролцоог нэмэгдүүлэх, уур амьсгалын өөрчлөлтөөс

үүдэлтэй гамшгийн эрсдэлийг бууруулах" 4 үндсэн чиглэлийг тусгасан билээ.

Мөн гамшгийн үеийн үйл ажиллагааг орон нутгийн зөвлөлөөс мэргэжлийн түвшинд гүйцэтгэх үндэсний чадварыг бэхжүүлж, орон нутагт анги, салбарыг үе шаттайгаар байгуулна.

Хот суурин газарт гал түймэр унтраах ангийг стандартад нийцүүлэн нэмж байгуулах, гал түймрийг илэрүүлэх, унтраах чиглэлд дэвшилтэд арга технологи, шинэ техник, багаж төхөөрөмжийг нэвтрүүлнэ. (МУЗГ, Алсын хараа 2050 Монгол Улсын Урт хугацааны хөгжлийн бодлого, 2019.321-325)

Дээрх дэвшүүлсэн зорилго, зорилтод нийцүүлэн Монгол Улсын Засгийн газраас Сендайн үйл ажиллагааны хүрээг Монгол Улсад хэрэгжүүлэх дунд хугацааны стратегийг хэрэгжүүлэх арга хэмжээний II үе шат (2021-2025 он)-ны төлөвлөгөө, Онцгой байдлын ерөнхий газрын (2025-2028) онд баримтлах стратеги төлөвлөгөөнд шинээр гал түймэр унтраах, аврах ангийг байгуулан ажил гэж заасан байна..

ОХУ-ын Москва хот 2024 оны байдлаар 13,149,803 хүн амд 133 Гал түймэр унтраах, анги тогтмол үйл ажиллагаагаа явуулж байна. (Население Москва, 2024) Монгол улс 1950-иад оноос эдүүгээ хүртэл ОХУ-ын хот байгуулалтын болон галын аюулгүйн НСП 102-51, **СНиП 2-В1-54, СН 41-58, СНиП 2-К.2-62, СНиП 2-60-75, СНиП2.07.01-79** зэрэг нормуудад гал түймэр унтраах, аврах анги нь 3 км радиус зайд үйлчилнэ, 5000

хүн тутамд 1 гал унтраах автомашин (М.Даваадорж, 2004) гэсэн заалтуудыг сүүлийн 75 жил онцын ямар нэгэн өөрчлөлтгүйгээр мөрдөж ирсэн байна.

Судалгаагаар гамшгаас хамгаалах тухай хууль, галын аюулгүй байдлын тухай хууль тогтоомж, дүрэм, журам, стандартууд болон бодлогын баримт бичигтэй уяалдуулан гал түймэр унтраах, аврах ангийн байршлын төлөвлөлтийн онол арга зүйн асуудлуудыг судалж, өнөөгийн байдалд шинжилгээ хийнэ цаашид сайжруулах талаар санал, зөвлөмж боловсруулахаар энэ хүү сэдвийг сонгосон болно.

Үндсэн хэсэг

Түүхэн хөгжил Манай эрний өмнө 200.000 жил буюу **Homo erectus** галыг ашиглаж сурсан, тэд хоолоо болгож, халууцах, харанхуйг гэрэлтүүлэхэд ашиглаж байсан. (Википедиа, 1758)

Boston fire department from 1627 зөөврийн модон хувинтай хэсэг бүлэг хүмүүс хийж эхэлсэн гэж бичэгдэжээ. (DALE, 1889)

Монгол улсын хэмжээнд Галын аюулаас хамгаалах байгууллагын эх үүсвэрийг 1922 оны 01-р сарын 13-худалдаачдын усан хөөрөгийг түрээсээр ашиглан Даашинхүүгийн пүүсийн моринд хөлөглөн ашиглаж байжээ. Энэ нь хожмоо Төв гал команд гэж олноо алдаршсан байдаг. Нийслэл хүрээнийхэн үүнийг "Усан хөөрөг" гэж "Анхны гал унтраах ангид ашиглагдаж байсан усан хөөрөгний зургийг 1-р зурагт үзүүлэв. (Э.Буяндэлгэр, 2015 он)

Зураг 1 Гал унтраах, аврах 10 дугаар ангид ашиглагдаж байсан анхны усан хөөрөг. (Nema.gov.mn, 2022)

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠯ

Гал түймэр унтраах, аврах ангийн үндсэн ойлголт

Гал түймэртэй тэмцэх нэгж нь объектын болон ой, хээрийн гал түймэртэй тэмцэх үйл ажиллагааг гал түймэр унтраах дүрмийн хүрээнд зохион байгуулна.

Гал түймэртэй тэмцэх нэгж нь дараах төрөлтэй байна:

- Гал түймэр унтраах аврах анги;
- Гал түймэртэй тэмцэх гэрээт анги;
- Гал түймэртэй тэмцэх хэсэг;
- Гал түймэртэй тэмцэх сайн дурын хэсэг.

Гал түймэр унтраах аврах ангийг улсын төсвөөс, гал түймэртэй тэмцэх гэрээт ангийг иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллагатай байгуулсан гэрээний үндсэн дээр улсын төсвөөс, гал түймэртэй тэмцэх хэсгийг тухайн иргэн, байгууллага, гал түймэртэй тэмцэх сайн дурын хэсгийг тухайн орон нутгийн төсвөөс тус тус санхүүжүүлнэ.

Гал түймэртэй тэмцэх гэрээт анги, гал түймэртэй тэмцэх хэсэг ажиллуулах журмыг онцгой байдлын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага батална. (Х.Цэнд-Очир, 2022 он)

Гал түймэр унтраах, аврах анги нь улсын хэмжээнд өмчийн хэлбэр харгалзахгүйгээр иргэн, аж ахуй нэгж, байгууллагын өмч хөрөнгийг гал түймрийн аюулаас авран хамгаалах, гал түймэр унтраах үйл ажиллагааг зохион байгуулах нэгдсэн удирдлагатай онцгой байдлын байгууллагын үндсэн нэгж бөгөөд гал түймэр унтраах болон ослоос аврах зориулалтын тусгай техник, тоног төхөөрөмжтэй, гал түймэр унтраах, анхны

тусламж үзүүлэх, аврах чиг үүрэгтэй томилгоот бүрэлдэхүүн бүхий нэгж юм.

Энэхүү нэгж нь өөрийн чиг үүргээ хэрэгжүүлэх хүрээнд гүйцэтгэж буй үйл ажиллагааг тодруулан үзье. Гал түймэр унтраах гэж “Гал түймрийн үед хүний амь насыг аврах, гал түймрийг унтраахын тулд тодорхой хүн хүч, техник хэрэгслээр тохирсон арга, хэлбэрийг ашиглан гүйцэтгэх үйл ажиллагааг хэлнэ” гэж Монгол улсын “Галын аюулгүй байдлын тухай” хуульд заасан бол “эрэн хайх, аврах ажиллагаа” гэж Голомтын бүсэд хүн ам, мал, амьтан, эд хөрөнгө, түүх, соёлын дурсгалт зүйлийг эрэн хайх, аврах, нэрвэгдэгсдэд анхны тусламж үзүүлэх арга хэмжээ гэж МУ-ын “Гамшгаас хамгаалах тухай хууль”-д заасан, “Аврах гэж гамшгийн аюулын үед хүн, мал, амьтан, эд хөрөнгө, түүх соёлын дурсгалт зүйлийг эрэн хайх, аврах, нэрвэгдэгсдэд яаралтай тусламж хүргэх, гамшгийн голомтоос гаргах үйл ажиллагааг хэлнэ” (Д.Сэржмядаг, 2014) гэж тус тус тодорхойлсон байна.

Харин Гал түймэр унтраах, аврах ангийн үйлчлэх хүрээ гэж “Нэг гал унтраах ангийн тухайн орон нутгийн онцлог, хүн амын нягтрал, барилга байгууламжаас хамаарч гал унтраах үйл ажиллагаа явуулах боломжит зай хэмжээ” (Гал түймэр унтраах, аврах анги, хэсэг, аврах нэгжид тавих шаардлага, 2013) гэж тодорхойлсон байна.

Дээрх тодорхойлолт, ойлголтуудаас үзэхэд одоогийн Гал түймэр унтраах, аврах анги нь **2004 оноос өмнө** гүйцэтгэж байсан чиг үүрэг, үйл ажиллагаа, чадавхын хувьд өргөжин нэмэгдэж үүргээ гүйцэтгэж байна. Энэхүү өөрчлөлт, хувьслыг 1 дүгээр хүснэгтэд үзүүлэв. (Ө.Ууганжаргал, 2019)

Нэршил	2004 он хүртэл	2004 оноос хойш
	Гал түймэр унтраах анги	Гал түймэр унтраах, аврах анги
Арга хэмжээ	-Иргэн аж ахуй нэгж, байгууллагын өмч, хөрөнгийг гал түймрийн аюулаас авран хамгаалах, гал түймэр унтраах үйл ажиллагааг зохион байгуулах -Урьдчилан сэргийлэх	-Иргэн аж ахуй нэгж, байгууллагын өмч, хөрөнгийг гал түймрийн аюулаас авран хамгаалах, гал түймэр унтраах үйл ажиллагааг зохион байгуулах -Урьдчилан сэргийлэх -Ослоос аврах -Анхны тусламж үзүүлэх -Аврах

Хүснэгт 1 Гал унтраах ангийн өөрчлөлт, үүрэг гүйцэтгэж буй арга хэмжээ

1 дүгээр хүснэгтээс үзэхэд Гал түймэр унтраах анги нь 2004 оноос хойш гал түймэр унтраахаас гадна харьяа дүүргийн нутаг дэвсгэрийн хэмжээнд гарсан бусад төрлийн аюулт үзэгдэл, ослын үед аврах, анхны тусламж үзүүлэх зэрэг арга хэмжээнд оролцохоор болж үйл ажиллагаа нь өргөжсөн байна. 2004 оноос өмнө аюулын ганцхан төрөл буюу гал түймрийг унтраах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлж, галын аюулаас урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээнд оролцож байсан байна.

Гал түймэр унтраах, аврах ангийн төлөвлөлт хүрээнд

Хот, тосгоны ерөнхий төлөвлөгөө боловсруулах, шинэчлэх, өөрчлөх, барилга байгууламжийг шинээр барих, өргөтгөх, ашиглах, үйлдвэрийн технологийн горимыг өөрчлөхөд холбогдох хууль тогтоомж, галын аюулгүй байдлын норм, нормативын баримт бичгийг мөрдөнө.

Хот, тосгоны ерөнхий төлөвлөгөөнд 10000-аас дээш хүн ам төвлөрсөн суурин газарт гурван километрийн радиуст, эсхүл 4000 хүн ам тутамд гал түймэр унтраах аврах анги, алслагдсан суурин газарт 2000 хүн ам тутамд гал түймэр унтраах аврах анги, эсхүл гал түймэртэй тэмцэх сайн дурын хэсэг үйлчилж байхаар тусгана. (Галын аюулгүй байдлын тухай хууль, 2015)

50000-аас дээш хүн амтай хот, суурин газарт Гал унтраах ангийн үйлчлэх хүрээг 3 км радиус дотор эсхүл 8000 хүн ам тутамд, алслагдсан орон нутаг, суурин газарт 4000-аас дээш хүн ам тутамд 1 гал унтраах анги байхаар хот суурин газрын ерөнхий төлөвлөгөөнд төлөвлөнө.

Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн гал унтраах анги (ГУА) нь зайлшгүй шаардлагатай тохиолдолд үйлчлэх хүрээнээс гадагш 150 км хүртэлх

алслагдсан зайд байрлах Улсын онц чухал болон галын онц аюултай, галын аюултай 1, 2-р зэрэглэлийн объект, гал тэсвэршилтийн 3-аас дээш зэргийн барилгад гарсан гал түймрийн үед дуудлагаар гарч ажиллана. (Гал түймэр унтраах, аврах анги, хэсэг, аврах нэгжид тавигдах шаардлага, 2013)

Улсын хэмжээнд 3Г-ын тогтоолоор Гал түймэр унтраах, аврах анги 60 гаруй, Эрдэнэт. ТӨҮГ-ийн гэрээт Гал түймэр унтраах, аврах анги нийт 70 гаруй гал түймэр унтраах, аврах анги байгуулагдсан байна. (Ц.Нямбаяр, 2023)

Харин Хөвсгөл аймгийн 5 суманд 5 гал түймэр унтраах, аврах анги өмчийн хэлбэр харгалзахгүйгээр иргэн, аж ахуй нэгж, байгууллагын өмч хөрөнгийг гал түймрийн аюулаас авран хамгаалах, гал түймэр унтраах үйл ажиллагааг зохион байгуулах нэгдсэн удирдлагатай онцгой байдлын байгууллагын үндсэн нэгж бөгөөд гал түймэр унтраах болон ослоос аврах зориулалтын тусгай техник, тоног төхөөрөмжтэй, гал түймэр унтраах, анхны тусламж үзүүлэх, аврах чиг үүрэгтэйгээр үйл ажиллагаагаа хэрэгжүүлэн ажиллаж байна.

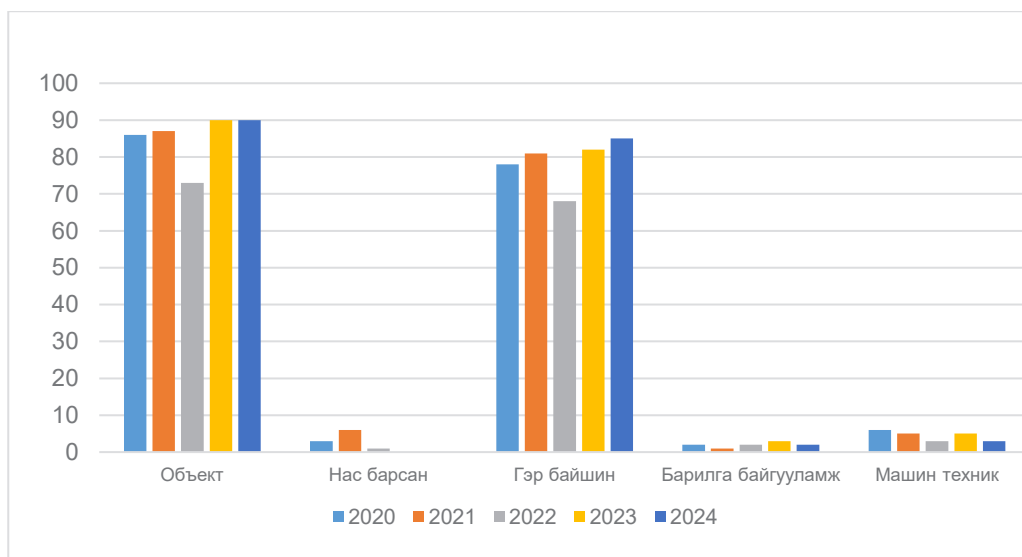
Хөвсгөл аймгийн хэмжээнд 2025 оны байдлаар 136,436 иргэн бүртгэлтэй байна. Сүүлийн 5 жилийн судалгаагаар иргэдийн санамсар, болгоомжгүй, буруутай үйл ажиллагаанаас болж жилд дунджаар 80-90 объектын гал түймэр бүртгэгдэж байгаас гал түймрийн улмаас дунджаар 2-5 хүн амь насаа алдаж, 1.8-2.2 тэрбум төгрөгийн хохирол учруулсан байна. Нийт гал түймрийн 84.5% нь гэр, байшин, орон сууцны барилга байгууламжид гал түймэр гарсан байна. (Хөвсгөл аймгийн Онцгой байдлын газар, судалгаа тайлан мэдээ) Зураг 2-оос харна уу.

Хөвсгөл аймгийн
Хөвсгөл аймгийн
Хөвсгөл аймгийн
Хөвсгөл аймгийн
Хөвсгөл аймгийн

ᠬᠤᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠯᠤᠰᠤ ᠰᠠᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤᠢ

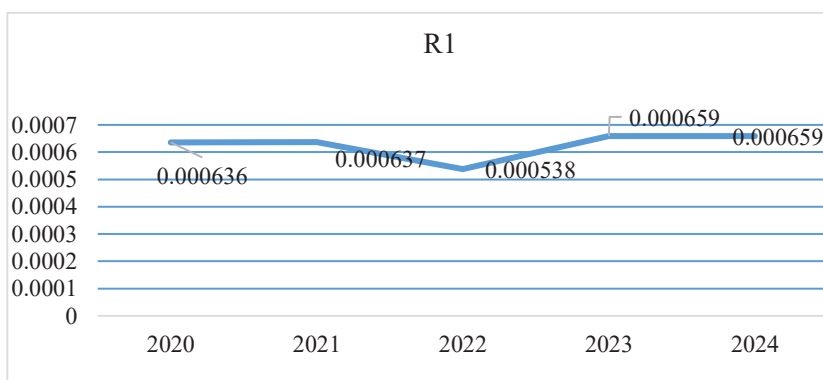
Зураг 2 Гал түймрийн судалга

Хөвсгөл аймгийн хэмжээнд гарсан гал түймрийг статистик тоо баримт дээр үндэслэж судалгааны ажлын хүрээнд гал түймрийн эрсдэлийг Олон Улсын түвшинд ашиглагддаг эрсдэлийн томъёоллоор тодорхойлж үзсэн.

Үүнд: Жилд 1000 хүн амд учирч болзошгүй гал түймрийн эрсдэлийг 100 гал түймрийн улмаас нас барах тоог, 100000 хүн амд харьцуулан илэрхийлж нэг хүнд ноогдох гал түймрийн эрсдэлийг тодорхойлсон.

1. Гал түймрийн эрсдэл R_1 – нэгж хугацаанд гарсан гал түймрийг хүн амд харьцуулсан харьцаа.

$$R_1 = \frac{N_{\text{гал түймэр}}}{Q_{\text{хүн ам}}} \left[\frac{92}{136436} \right]; \quad (1)$$

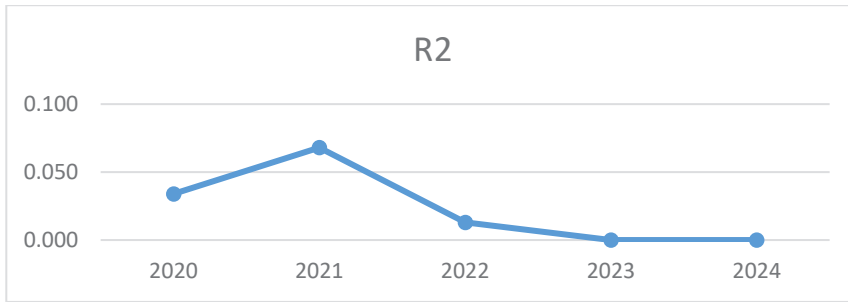
Зураг.3 Гал түймрийг хүн амд харьцуулсан харьцаа

2. Гал түймрийн эрсдэл R_2 – нэгж хугацаанд гал түймрийн улмаас нас баралт

$$R_2 = \frac{Q_{\text{нас баралт}}}{N_{\text{гал түймэр}}} \left[\frac{6}{95} \right]; \quad (2)$$

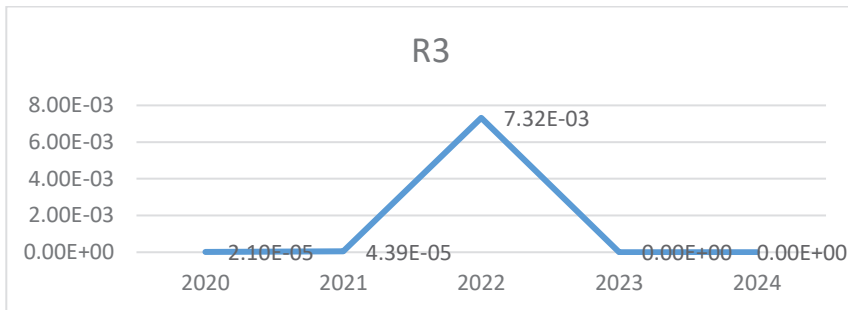
МОНГОЛЫН ИРГЭДНИЙ АМЬЖИЛТЫН ХАМГААЛАХ ЯАМ

Зураг.4. гал түймрийн улмаас нас барсан хүмүүсийн тооцоолол

3. Гал түймрийн эрсдэл R_3 – нэгж хугацаанд гарсан гал түймрийн улмаас нас барах магадлал

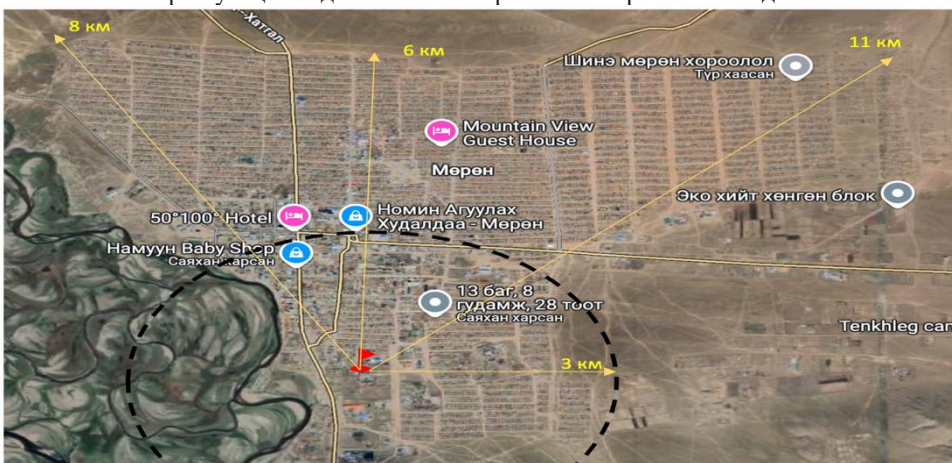
$$R_3 = \frac{Q_{\text{нас баралт.}}}{Q_{\text{хүн ам.}}} \left[\frac{6}{136460} \right];$$

Дээрх гал түймрийн эрсдэлийн тооцооллоос гадна дараах байдлаар тооцооллон авч үзвэл.

Жишээ 1

Мөрөн сумын гал түймэр унтраах, аврах ангийн яг одоогийн байршил болон үйлчилэх хүрээний нутаг дэвсгэрт шинжилгээ хийж үзэхэд тухай дуудлагын зай хэмжээнээс хамаарч хугацаа алдах болон хохирол ихсэх зүйл ажиглагдаж байна.

Зураг 5 Хөвсгөл аймгийн Мөрөн сум

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠯ

№	Нэр,тоёолол	Хэмжих нэгж	Одоогийн нөхцөл байдал	Кейс
	$t_o = L * 60 / v_{\text{маш}}$	Минут	9.6	Хөвсгөл аймгийн Мөрөн сумын Нисэх /1-р баг/ /Аймгийн төвд, ангийн байрлалаас баруун зүгт 9,6 км/-т “Цагаан эрэг” гэдэг газар байшин шатаж байна гэсэн дуудлагыг 2024.03.16-ны өдрийн 15:03 цагт хүлээн авсан. Иргэн Н.Г-ын 12х15 хэмжээтэй байшингийн 87.3% шатсан.
	$t_{\text{чш}} = t_m + t_{\text{ш}} + t_o + t_{\text{гт}}$	Минут	12.6	
	$L=R= 0.5 * V_{\text{ш/х}} + V_{\text{ш/х}} * t_{\text{чш}}$	М	13.1	
	$S_r = 14.5, \text{мин} = a * b$	М ²	157.2	
	Байшингийн өртөг, зардал	180м ²	100.000.00	
	Бодит хохиролын хэмжээ	157.2м ²	87.300.000	
	Аварсан хөрөнгө	22.8м ²	22.700.000	

Хүснэгт 3 Гал түймрийн чөлөөт шатлагийн тооцоолол

Жишээ 2.

Гал түймэр унтраах, аврах анги энэ байршилд байсан бол тухайн дуудлага, мэдээлэлд түргэн шуурхай очих болон хохиролын хэмжээ багасаж байна.

Зураг 6 Хөвсгөл аймгийн Мөрөн сум

Дотоод Аюулгүй Байдлын Төв

№	Нэр, тогтоол	Хэмжих нэгж	Одоогийн нөхцөл байдал	Кейс
	$t_o = L * 60 / v_{\text{маш}}$	Минут	6.6	Хөвсгөл аймгийн Мөрөн сумын Нисэх /1-р баг/ /Аймгийн төвд, ангийн байрлалаас баруун зүгт 6,6 км/-т “Цагаан эрэг” гэдэг газар байшин шатаж байна гэсэн дуудлагыг 2024.03.16-ны өдрийн 15:03 цагт хүлээн авсан. Иргэн Н.Г-ын 12х15 хэмжээтэй байшингийн 56.6% шатсан.
	$t_{\text{чш}} = t_m + t_{\text{цг}} + t_o + t_{\text{бт}}$	Минут	9.6	
	$L = R = 0.5 * V_{\text{ш/х}} + V_{\text{ш/х}} * t_{\text{чш}}$	М	10.1	
	$S_{\text{г}} \tau = 14.5, \text{мин} = a * b$	М²	102	
	Байшингийн өртөг, зардал	180м²	100.000.00	
	Бодит хохиролын хэмжээ	102м²	56.600.000	
	Аварсан хөрөнгө	78м²	43.400.000	

Хүснэгт 4 Гал түймрийн чөлөөт шатлагийн тооцоолол

Дүгнэлт

Хөвсгөл аймгийн хэмжээнд гарсан гамшиг ослын тоо үзүүлэлтээс харахад 80 гаруй хувь нь гал түймрийн аюулт үзэгдэл эзэлж байна. Тухайн аюулын гол онцлог нь цаг хугацаагаар буюу секунд, дойлоор хэмжигдэж өртөнгө, хохирол өсдөгөөрөө бусад аюулт үзэгдлээс ялгаатай байдаг. Гал түймэр унтраах, аврах ангийн байршлын оновчтой төлөвлөх нь иргэдийн аюулгүй байдал, амь нас, эд хөрөнгийг хамгаалах үндсэн нөхцөлийг бүрдүүлдэг. Судалгааны үр дүнд ангийн байршлыг орон нутгийн хот төлөвлөлт, хүн амын нягтаршил, замын нөхцөл байдал, эрсдэлт бүс нутгийн шинжилгээ зэрэг олон хүчин зүйлсэд үндэслэн тухайн орон нутгийн төв хэсэгт төлөвлөх нь хамгийн үр дүнтэй болох нь харагдаж байна. Энэ нь хариу арга хэмжээ авах хугацааг богиносгож, хүний амь нас, эд хөрөнгийн хохирлыг бууруулах чухал нөхцөл болж байна.

Энэ судалгааны ажлаар гал түймэр унтраах, аврах ангийг байгуулахад хууль эрх зүйн орчин болон голлох нөлөөлөх хүчин зүйл, бусад ижил төстэй орнуудын

туршлагаас гадна МУ-ын нийгэм эдийн засаг, барилгын хийц бүтээцийн хэв, шинж, чанар, Улсын онц чухал болон стратегийн онц чухал объект, галын онц аюултай, аюултай объектуудын судалгаа шинжилгээнд үндэслэн ангийн байршлыг стратегийн түвшинд авч үзэх, шинжлэх ухааны үндэслэлтэйгээр гал түймэр унтраах, аврах ангийн байршлыг төлөвлөх, үргэлжлүүлэн судлах шаардлага гарч байна.

Объектод очих хугацаа

$$\tau_{\text{замд}} = L * 60 / U = 3_{\text{км}} * 60 : 40_{\text{км/ц}} = 4,5 \text{ мин}$$

Чөлөөт шатлагын хугацаа

$$\tau_{\text{чш}} = \tau_{\text{мэд}} + \tau_{\text{гар}} + \tau_{\text{замд}} + \tau_{\text{тар}} = 1 \text{ мин} + 1 \text{ мин} + 4,5 \text{ мин} + 1 \text{ мин} = 7,5 \text{ мин}$$

Эх сурвалжийн жагсаалт

МУЗГ. (2019. 321-325). Алсын хараа 2050 Монгол Улсын Урт хугацааны хөгжлийн бодлого. Улаанбаатар.

Алсын хараа 2050 Монгол Улсын Урт хугацааны хөгжлийн бодлого. (n.d.).

МУЗГ. (2019.321-325). Алсын хараа 2050 Монгол Улсын Урт хугацааны хөгжлийн бодлого. Улаанбаатар.

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯᠤ ᠰᠠᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤᠢ

4. Википедиа. (1758). Homo sapiens sapiens. Карл Линней.
- Д.Сэржмядаг. (2014). Гамшгаас хамгаалах менежментийн тогтолцоо. Улаанбаатар.
6. Гал түймэр унтраах, аврах анги, хэсэг, аврах нэгжид тавих шаардлага. (2013) Улаанбаатар хот: MNS 6412:2013.
7. Галын аюулгүй байдлын тухай хууль (2015). Улаанбаатар хот: legalinfo.
8. Гал түймэр унтраах, аврах анги, хэсэг, аврах нэгжид тавигдах шаардлага. (2013). Улаанбаатар хот: 6412:2013 Стандарт.
9. DALE, J. P. (1889). Boston fire department. Boston street 17: boston mass and google scholar.
10. Ц.Нямбаяр. (2023). Гал түймэртэй тэмцэх бодлого, үйл ажиллагаа. Улаанбаатар хот: ОБЕГ-ыг ГТТГ.
11. Nema.gov.mn. (2022). Гал түймэр унтраах, аврах 10 дугаар анги. Улаанбаатар.
12. ОБЕГ. (2024). Гал түймэр унтраах дүрэм. Улаанбаатар: ОБЕГ.
13. Галын аюулгүй байдлын тухай хууль. (2015). Улаанбаатар: Legalinfo.
14. Ж.Даваадорж, Д. (2004). Гал унтраах ангийн техник, хэрэгсэл хийсэн шинжилгээ. Улаанбаатар.
15. Население Москва. (2024). Москва: Yandex Browser.
16. Х.Билгүүн. (2020). Гал түймэр унтраах, аврах ангийн бэлтгэл бэлэн байдалд хийсэн шинжилгээ. Улаанбаатар хот: Магистрын ажил.
17. Ө.Ууганжаргал. (2019). Гал түймэр унтраах, аврах ангийн үйлчилэх хүрээг нэмэгдүүлэх арга зам. Улаанбаатар хот: Магистрын ажил.
18. Х.Цэнд-Очир. (2022 он). Гал түймэр унтраах, аврах ангийн дадлага сургуулилтад хийсэн шинжилгээ. Улаанбаатар хот: Магистрын ажил.
19. Э.Буяндэлгэр. (2015 он). Гал унтраах үйл ажиллагааг боловсронгуй болгох арга зам. Улаанбаатар хот: Магистрын ажил.

ГАМШГИЙН ЭРСДЭЛИЙН УДИРДЛАГЫН ТОГТОЛЦООНЫ ХАРЬЦУУЛСАН СУДАЛГАА

COMPARATIVE ANALYSIS OF DISASTER RISK MANAGEMENT SYSTEMS

Ц.Цогтбаатар

ДХИС-ийн Удирдлагын академийн 8024 дүгээр дамжаа

Tsogtbaatar Ts.

Graduate student at the Institute of Management Academy,
the University of Internal Affairs,

УДИРДЛАГЫН АКАДЕМИЙН 8024 ДҮГЭЭР ДАМЖАА

Хураангуй: Аливаа улс орон бусад бүх сегментүүдэд адилхан байдаггүйтэй адил гамшгийн эрсдэлийн удирдлагын тогтолцоо нь өөр өөр байдаг. Энэхүү өгүүлэлдээ гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааны үе шатуудад хэрэгжүүлж байгаа чиг үүргийг харьцуулан судлахдаа дөрвөн өөр орныг сонгон авлаа. Үүнд,

Нэгд, улс орны хууль тогтоомж, эрх зүйн зохицуулалтыг хоёрт, зохион байгуулалтын тогтолцоог судалж, улс орон бүр эрсдэлийг бууруулах арга хэмжээг хэрхэн хэрэгжүүлж, тэдгээрт бэлэн байдлыг хэрхэн нэмэгдүүлж байгааг авч үзсэн.

Судалгааны явцад улс орон бүр эрсдэлийг бууруулах, урьдчилан сэргийлэх асуудлыг нэгдүгээрт, болзошгүй аюулаас хамгаалагдсан байдлыг бүрдүүлэхийн тулд бэлтгэл бэлэн байдлыг хоёрдугаарт, гамшгийн үед хэрэгжүүлэх хариу арга хэмжээ болон үүрэг хариуцлагын хуваарилалт, хариу арга хэмжээний тэргүүлэх чиглэл, бүх түвшний нөөцийг дайчлах, нүүлгэн шилжүүлэх зэрэг асуудлыг гуравдугаарт, сүүлчийн үе шат бол гамшгийн дараа үүсэх үе шат бөгөөд энэ нь түүнийг арилгах үйл явц буюу хойшлуулшгүй сэргээн босгох арга хэмжээг дөрөвдүгээрт тавьсан байна.

Энэхүү өгүүлэлдээ Монгол Улсын гамшгийн эрсдэлийн удирдлагын тогтолцоог судалж, Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улс, Америкийн Нэгдсэн Улс, ОХУ, БНХАУ-ын гамшгийн эрсдэлийн удирдлагын тогтолцоог шинжлэх ухааны үндэслэлтэйгээр судалж, дээрх улс орнуудын гамшгийн эрсдэлийн удирдлагын тогтолцооны давуу талыг гаргаж ирэхийг зорьлоо.

Abstract: The uniqueness of each system stems from the fact that the risks of disasters are specific and that their presence and manifestation are not universal and the same for every country. Just as no country is the same in all other segments, their disaster risk management systems are unequal. The paper describes the systems in four different countries, through observation and comparison of four areas of activity that are implemented in dealing with disasters.

First of all, in the paper, the legal basis and institutional frameworks on which these systems rest in each of the countries were considered – starting from the international level and guidelines given at international conferences, to all by-laws and local disaster activity plans. It was considered how each of the states implements risk mitigation activities and how it increases preparedness for them. When the system recognizes risks, their probability and the frequency of their occurrence, activities are planned to prepare the country and every individual in it for a potentially unwanted event. Differences in the ways of mitigating risks and preparing all elements of the system and protected values for disasters are presented. The third element of action in the event of disasters concerns the response. In this segment, questions are raised regarding institutional solutions in the system, division of responsibilities, the priority of response and mobilization of resources at all levels.

This article aims to study the disaster risk management regulations of Mongolia, scientifically study the disaster risk management systems of the Federal Republic of Germany, the United States of America, the Russian Federation, and the People's Republic of China, and highlight the advantages of the disaster risk management systems of the above countries.

МОНГОЛ УЛСЫН ХҮҮЛЬ САХИУЛАХ ХАМГАА

Түлхүүр үг: гамшгийн эрсдэлийн удирдлага, бууруулах, бэлэн байдал, хариу арга хэмжээ, нөхөн сэргээх

Key words: disaster risk management, mitigation, preparedness, response, and recovery

Оршил:

Гамшиг нь улс орнуудын хил хязгаарыг мэддэггүй тул гамшиг тохиолдоход яаралтай хариу арга хэмжээ авахын тулд гамшигт нэрвэгдсэн бүс нутгуудын хооронд түншлэл, хамтын ажиллагааны зохицуулалт байх ёстой болоод байна.

Иймээс үндэсний гамшгийн эрсдэлийн удирдлагын тогтолцоонд хэрэгжүүлэх эрсдэлийг бууруулах, бэлтгэл, бэлэн байдал, хариу арга хэмжээ, сэргээн босгох арга хэмжээний талаар олон улсын

дээд түвшинд зөвшилцөлд хүрэх шаардлага урган гарч байгаа билээ. Улс орон бүр гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалт, хөгжил, боломжид тохируулан олон улсын түвшинд олгогдсон тогтолцоог бий болгож, түүнийг хэрэгжүүлэхийн төлөө хамтран зохион байгуулалтад ордог.

Дэлхий нийт гамшгаас хамгаалах чиглэлээр нэгдсэн стратегитай болоод 30 гаруй жил болж байгаа бөгөөд энэ хугацаанд 3 бодлогын баримт бичгийг батлан хэрэгжүүлсэн байна.

1994-2005 он	2005-2015 он	2015-2030
Аюул багатай дэлхийн төлөө Йокохамагийн стратеги: Байгалийн гамшгаас урьдчилан сэргийлэх, бэлэн байдал, гамшгийн аюулыг бууруулах заавар зөвлөмж, түүнийг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны төлөвлөгөө	Хёогогийн үйл ажиллагааны хүрээ: Улс үндэстэн, орон нутгийн гамшигтай тэмцэх чадавхыг бий болгох нь	Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах чиглэлээр 2015-2030 онд хэрэгжүүлэх Сендайн үйл ажиллагааны хүрээ
Байгалийн гамшгийг бууруулах дэлхийн бага хурал, Япон Улсын Йокохама хот, 1994	Гамшгийн аюулыг бууруулах дэлхийн хоёрдугаар бага хурал, Япон Улсын Хёого мужийн Кобе хот, 2005	Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах дэлхийн гуравдугаар бага хурал, Япон Улсын Мияаги мужийн Сендай хот, 2015

Хүснэгт 1., Гамшгийн эрсдэлийн удирдлагын Олон Улсын бодлогын баримт бичиг

НҮБ-аас хүн амын аюулгүй тайван байдлыг хангах, гамшгийн улмаас учирч буй хохирлыг бууруулах зорилгоор анх удаа 1989-1999 оныг “Байгалийн гамшгийн аюулыг бууруулах арван жил” гэж зарласан. Энэ хүрээнд Байгалийн гамшгийн бууруулах дэлхийн бага хурлыг 1994 онд Япон Улсын Йокохама хотноо хийж “Аюул багатай дэлхийн төлөө Йокохама стратеги: байгалийн гамшгаас урьдчилан сэргийлэх, бэлэн байдал, гамшгийн аюулыг бууруулах заавар зөвлөмж, түүнийг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны төлөвлөгөө”-г батлан 2005 он хүртэл хэрэгжүүлсэн. Дэлхийн улс орнууд бидний амьдарч буй цаг үе, бүтээн бий болгосон нийгэм нь аливаа аюул, эрсдэлээс ангид орших боломжгүй тул бид эрсдэл дунд амьдрах шинэ арга замыг олох,

байгалийн аюулын нөлөөллийг бууруулах, гамшгаас урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай, ингэж байж сая бидний хүсэж буй тогтвортой хөгжил хангагдана гэдгийг хүлээн зөвшөөрсөн нь гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааны ач холбогдлыг улам бүр нэмэгдүүлж өгсөн юм. Йокохамагийн стратегийг хэрэгжүүлэх явцдаа дэлхийн улс орнууд байгалийн гамшгийг зогсоож чадахгүй, харин түүний учруулах хор уршгийг багасгах, түүнд өөрсдийгөө бэлтгэх шаардлагатай гэдэг дүгнэлтэд хүрсэн. Улс орнуудын анхаарлыг байгалийн гамшгийг бууруулахад хандуулсан Йокохамагийн стратеги нь байгалийн аюулын нөлөөллийг бууруулах болон урьдчилан сэргийлэхэд чиглэсэн

гамшгаас хамгаалах стратегийг тодорхойлсон анхны баримт бичиг байв

НҮБ-ын Гамшгийн аюулыг бууруулах хоёрдугаар бага хурал 2005 онд Япон Улсын Хёого мужид зохион байгуулагдаж, өмнөх арван жилд хэрэгжүүлсэн Йокохамагийн стратегийг дүгнэн хэлэлцээд дараагийн арван жилд хэрэгжүүлэх “2005-2015 онд авч хэрэгжүүлэх хёогогийн үйл ажиллагааны хүрээ: улс үндэстэн, орон нутгийн гамшигтай тэмцэх чадавхыг бий болгох нь” баримт бичгийг батлан гаргасан. Тус баримт бичгийг хэрэгжүүлснээр “Улс орон, орон нутгийн хэмжээнд гамшгийн улмаас хүний амь нас, нийгэм, эдийн засаг, хүрээлэн буй орчинд учрах хохирлыг эрс бууруулах” гэсэн үр дүнд хүрнэ гэж тодорхойлоод дараах таван тэргүүлэх чиглэлийн хүрээнд гамшгийг аюулыг бууруулах арга хэмжээг хэрэгжүүлсэн.

Энэхүү “Хёогогийн үйл ажиллагааны хүрээ: “Улс үндэстэн, орон нутгийн гамшигтай тэмцэх чадавхыг бий болгох нь” баримт бичгийн хүрээнд гамшгийн эрсдэлийг бууруулах асуудлыг анх дэвшүүлэн тавьсан бөгөөд энэхүү баримт бичгийн хэрэгжилт Мянганы хөгжлийн зорилтыг биелүүлэхэд ихээхэн хувь нэмэр оруулсан юм. Ялангуяа гамшгийн улмаас ядуурлын түвшнийг гүнзгийрүүлэхгүй байхыг чухалчилж үзсэн байдаг. Тус баримт бичиг хэрэгжих хугацаанд ч гамшиг тогтвортой хөгжлийг бий болгох хүчин чармайлтад саад учруулсаар байлаа. Үүний шалтгааныг нь авч үзээд, гамшгийн эрсдэлийг бий болгож буй далд хүчин зүйлс болох уур амьсгалын өөрчлөлт, ядуурал зэргийг шийдвэрлэхгүйгээр тогтвортой хөгжил хангагдах боломжгүй юм гэсэн дүгнэлтэд хүрсэн байна.

НҮБ-аас Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах дэлхийн гуравдугаар бага хурал Японы Мияги мужийн Сендай хотноо 2015 оны 3 дугаар сарын 14-18-ны өдрүүдэд зохион байгуулж, гамшгийн эрсдэлийг бууруулах чиглэлээр 2005-2015 онд авч хэрэгжүүлсэн арга хэмжээ, ололт амжилт, туршлага, хүндрэл бэрхшээлийг дүгнэсэн.

Гамшигтай тэмцэх чадавхыг бэхжүүлэх, учрах хохирлыг багасгах талаар 2005- 2015 онд тодорхой ахиц дэвшил гарсан хэдий ч бүхий л улс орны хүн ам, эд хөрөнгийн гамшигт өртөх байдал нь эмзэг байдлаа бууруулахаас илүү хурдтай нэмэгдэж, гамшгийн шинэ эрсдэлийг бий болгохоос гадна, нийгэм, эдийн засаг, эрүүл мэнд, соёл, хүрээлэн буй орчинд богино, дунд, урт хугацаанд ноцтой нөлөөлөн ялангуяа орон нутаг, олон нийтийн түвшинд гамшгийн хохирол улам бүр нэмэгдэж байгааг тоо баримт харуулж байна. Цар хүрээ, эрчимжил багатай гамшиг олон давтан тохиолдож, иргэд, олон нийт, өрх гэр, жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдэд илүүтэй нөлөөлж, нийт хохирлын ихэнх хувийг бүрдүүлж байна. Бүх улс орнууд, нэн ялангуяа гамшгийн улмаас амь насаа алдагсдын тоо, эдийн засгийн хохирлын хэмжээ нь харьцангуй өндөр байдаг хөгжиж буй орнууд санхүүгийн болон хүлээсэн бусад үүргээ биелүүлэхэд ихээхэн хүндрэл, санхүүгийн бэрхшээл, зардал учирч байгааг онцолсон байна. Иймд гамшгийн эрсдэлийг бодитой бууруулахын тулд ард иргэдийн амь нас, эрүүл мэнд, амьжиргаанд илүүтэй анхаарч, ирэх 15 жилийн хугацаанд “Гамшгийн эрсдэл, түүний улмаас хүний амь нас, эрүүл мэнд, амьжиргаа, ард иргэд, бизнес, олон нийт, улс орны эдийн засаг, нийгэм, биет болон соёлын үнэт зүйл, хүрээлэн буй орчинд учрах хохирлын хэмжээг бодитой бууруулах” үр дүнд хүрэх зорилго тавьж “Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах чиглэлээр 2015-2030 онд хэрэгжүүлэх сендайн үйл ажиллагааны хүрээ” баримт бичгийг батлан гаргасан.

Эдгээр бодлогын баримт бичгийг хэрэгжүүлэх явцад гамшиг бол аюулт үзэгдэл, осол ба нийгэм, эдийн засгийн асуудлын нийлбэрийн үр дүн гэдгийг дэлхийн олон оронд тохиолдсон томоохон гамшгийн сургамжууд батлан харуулж, гамшгаас учрах хор уршгийг арилгахаас илүүтэйгээр гамшгийн эрсдэлийг бууруулах замаар улс орны тогтвортой хөгжлийг хангахад чиглэсэн арга хэмжээ авахын ач холбогдлыг хүн төрөлхтөнд

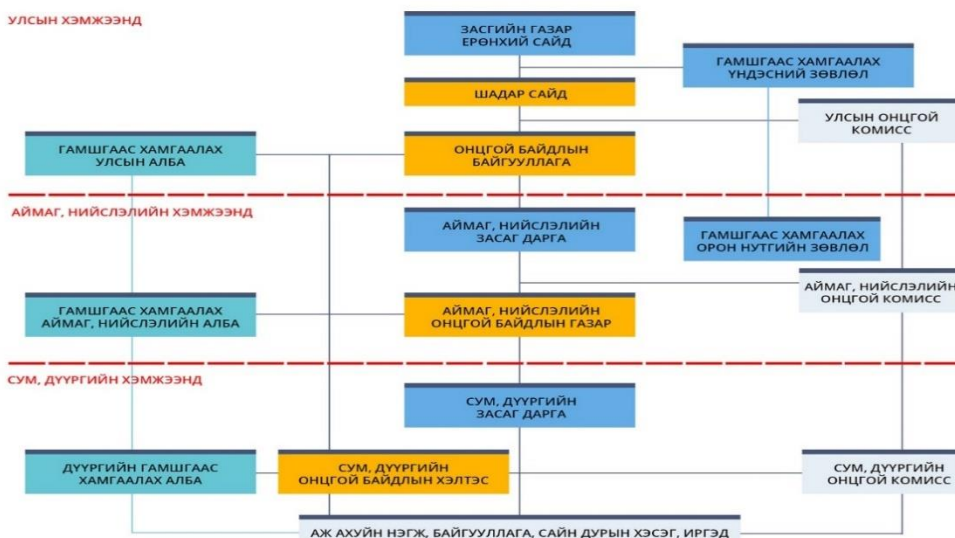
Австралийн Холбооны Улс

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠤᠯᠤᠰ ᠶ᠋ᣳᠠᠨ ᠭᠠᠮᠤᠰᠢᠭ ᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠯ

ойлгуулсан юм. Иймээс дэлхийн улс орнууд нэгдэн гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөллийг багасгах, уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицох, дэлхийн тогтвортой хөгжлийг хангах чиглэлээр үүрэг, хариуцлага хүлээж, дэлхий нийтээр хэрэгжүүлэх бодлогын баримт бичгүүдийг батлан, харилцан уялдаатай хэрэгжүүлэх болсон.

Үндсэн хэсэг.

Зураг 1. Монгол Улсын гамшгийн эрсдэлийн удирдлагын тогтолцоо

Дээрх зурагт гамшгийн эрсдэлийг бууруулах тогтолцооны оролцогч талууд нь:

- Ерөнхий сайдын удирдлагад ажиллах гамшгаас урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагаанд төр, хувийн хэвшлийн болон салбар дундын хамтын ажиллагаа, иргэдийн оролцоог хангах, бодлогын зөвлөмж гаргах чиг үүрэг бүхий үндэсний болон орон нутгийн гамшгийн эрсдэлийг бууруулах зөвлөл;

- Монгол Улсын Шадар сайд чиглүүлж, гамшгаас хамгаалах төрийн бодлого, гамшгаас хамгаалах талаарх хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх, гамшгаас хамгаалах арга хэмжээг зохион байгуулж, мэргэжлийн удирдлагаар хангах чиг үүрэгтэй төв, орон нутгийн Онцгой байдлын байгууллага;

“Гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааг нутаг дэвсгэр, үйлдвэрлэлийн зарчмаар засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, төрийн болон нутгийн захиргааны байгууллага, хуулийн этгээд өмчийн хэлбэр үл харгалзан зохион байгуулна (Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем, 2017)” гэж зааж гамшгийн эрсдэлийг бууруулах тогтолцооны оролцогч талуудыг Засгийн газраас иргэнийг хүртэл тогтоож өгсөн.

- Гамшгийн нөхцөл байдал үүссэн үед аврах, хор уршгийг арилгах, сэргээн босгох ажлыг шуурхай зохион байгуулах чиг үүрэг бүхий улсын болон орон нутгийн онцгой комисс;

- Мэргэжлийн дагуу гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх чиг үүрэгтэй төрийн захиргааны холбогдох яам, агентлагийг түшиглэсэн улсын болон орон нутгийн гамшгаас хамгаалах алба;

- Бүх шатны ИТХ, Засаг дарга;

- Аж ахуйн нэгж, байгууллага;

- Төрийн бус байгууллага, олон улсын байгууллага

- Олон нийт, иргэд байна.

Судалгааны Арга:

Судалгааны зорилго нь Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улс, Америкийн Нэгдсэн Улс, ОХУ, БНХАУ-ын гамшгийн

эрсдэлийн удирдлагын тогтолцоог шинжлэх ухааны үндэслэлтэй баримт бичгийг судлах болон харьцуулах аргыг ашиглан тодорхойлохыг зорилоо.

Дээрх асуудлыг судлахад ашигласан харьцуулалт, улс орнуудын гамшгийн эрсдэлийн удирдлагын тогтолцоо ямар үндэс суурь дээр тогтсоныг олж мэдэхийн тулд олон улсын түвшинд батлагдсан баримт бичгийг мэдээллийн эх сурвалж болголоо. Түүнчлэн удирдлагын тогтолцоог харьцуулах зорилгоор олон улсын байгууллагын тайлан, шинжлэх ухааны мэргэжлийн сэтгүүл, онолын судалгааны сэдэвтэй холбоотой гадаадын мэдээллийн эх сурвалжыг ашигласан.

Гамшгийн эрсдэлийн удирдлагын тогтолцооны харьцуулсан шинжилгээ:

Холбооны Бүгд Найрамдах Герман

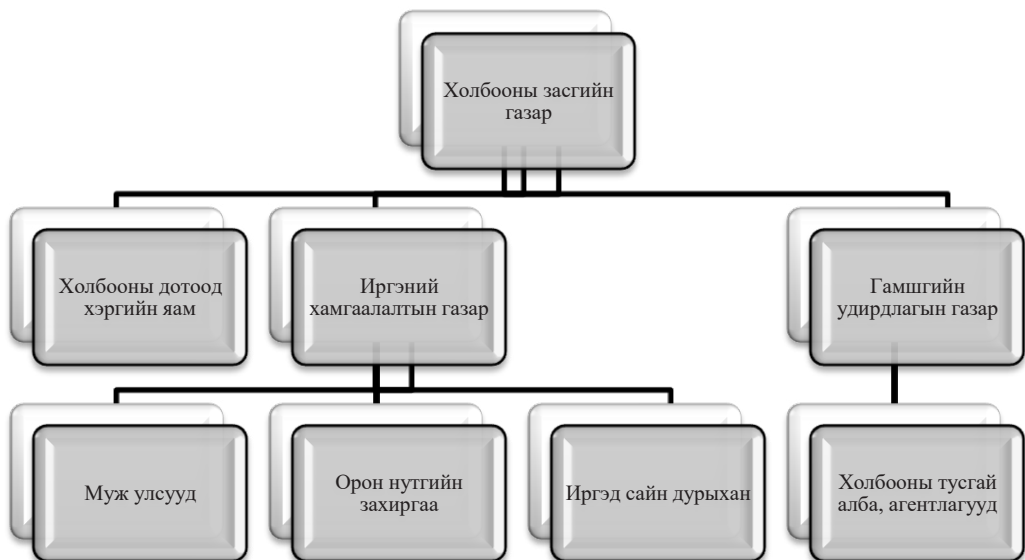
Улс:

Гамшгийн эрсдэлийн удирдлагын зохицуулалтын эрх зүйн орчныг авч үзэхдээ Бүгд Найрамдах Герман Улсын Үндсэн хуулийг (1949) судлав. Үндсэн хуульд гамшгийн үед холбооны муж, муж хоорондын харилцан туслалцаа үзүүлэх, гамшгийн үед санхүүгийн тусламж үзүүлэх, түүнчлэн Лисастер зэрэг бүх

түвшний төсвийн менежментийг зохицуулахаар тусгасан байна. Түүнчлэн гамшгийн эрсдэлийн чиглэлээр 1999 оноос Гамшгаас урьдчилан сэргийлэх тухай хууль, 1998 оны хууль (Гэрээ) болон 1997 оны Гамшгийн үед иргэний хамгаалалт, тусламж үзүүлэх тухай хуулиуд байна.

ХБНГУ-ын холбооны бүтэц нь гамшгаас хамгаалах үндэсний тогтолцоонд тусгагдсан бөгөөд Холбоо болон холбооны мужуудын хооронд үүрэг хариуцлага хүлээдэг. "Иргэний хамгаалалт" гэдэг нь ерөнхий утгаараа "хүн амыг хамгаалах" юм. Энэ нь цогц ойлголт бөгөөд гамшгаас хамгаалах, иргэний хамгаалалт гэсэн 2 өөр элементээс бүрдэнэ. Үндсэн хуульд зааснаар (1994) Холбооны мужууд энх тайвны үед гамшгийн менежментийг хариуцдаг. Тэд гамшгаас хамгаалах тухай зохих хуулиудыг баталж, бусад зүйлсээс гадна гамшгаас хамгаалах эрх бүхий байгууллагуудыг тодорхойлж, захиргааны болон үйл ажиллагааны хэд хэдэн ажлыг бүс нутаг, орон нутгийн түвшинд шилжүүлсэн байна.

Холбооны бүгд найрамдах Герман улсын гамшгийн эрсдэлийн удирдлагын тогтолцоог хүснэгт 1-д үзүүлэв.

Хүснэгт 1. ХБНГУ-ын гамшгийн эрсдэлийн удирдлагын бүтэц

Disaster Studies

МОНГОЛ УЛСЫН
ХҮҮЛЬ САХИУЛАХ
ХАМГААЛАХ
ҮНДЭСНИЙ
ТОГТООМЖИЙГ
БАТАЛСАН

Хүснэгтээс харахад ХБНГУ-ын Холбооны Засгийн бүтэц нь гамшгаас хамгаалах үндэсний тогтолцоонд тусгагдсан бөгөөд Холбоо болон холбооны мужуудын хооронд үүрэг хариуцлагын хуваарилалт нь тодорхой туссан байна.

АНУ:

Катрина хар салхины дараа АНУ-ын засгийн газар гамшгаас хамгаалах үндэсний стратегийг бий болгохыг үүрэг болгосон холбооны хууль тогтоомжийг баталсан. FEMA нь NDRF-ийг боловсруулахад тэргүүлж, 2011 оны 9-р сард анхны хэвлэлийг, 2016 оны 6-р сард хоёр дахь хэвлэлийг гаргасан. Үндэсний Холбоо, муж, орон нутаг, овог аймаг, нутаг

дэвсгэрийн харьяаллын дагуу үүрэг, хариуцлага, зохицуулалт, төлөвлөлтийг тодорхойлох замаар үр дүнтэй сэргээх удирдамжийг (2016) шинэчилсэн.

АНУ-ын Америкийн Үндэсний Улаан Загалмай, Авралын Арми болон бусад олон байгууллага зэрэг хувийн сайн дурын байгууллагууд гамшгаас авран туслах үндсэн үүрэг хариуцлагыг хуваарилан зохицуулж, мужийн болон орон нутгийн засаг захиргаа удирдлагаар хангаж байсан байна.

Америкийн Нэгдсэн Улсын гамшгийн эрсдэлийн удирдлагын тогтолцоог хүснэгт 2-д үзүүлэв.

Хүснэгт 2. АНУ-ын гамшгийн эрсдэлийн удирдлагын бүтэц

Хүснэгтээс харахад Америкийн Нэгдсэн Улсын гамшгийн эрсдэлийн удирдлагын тогтолцооны бүтэц нь гамшгаас хамгаалах үндэсний тогтолцоонд тусгагдсан бөгөөд Холбоо болон холбооны мужуудын хооронд үүрэг хариуцлагын хуваарилалт нь тодорхой туссан байна.

ОХУ:

ОХУ-ын гамшгаас урьдчилан сэргийлэх, хариу арга хэмжээ авах салбарыг хууль ёсны дагуу тогтоож, чиглэлийн зохицуулалтын хувьд хүн ам, нутаг дэвсгэрийг байгалийн болон технологийн гаралтай гамшгаас хамгаалах тухай хууль, иргэний хамгаалалтын тухай хууль, холбооны хэрэгцээг хангах тухай хууль, гамшгийн эсрэг тэмцэх материаллаг хөрөнгийн улсын нөөцийн тухай хуультай.

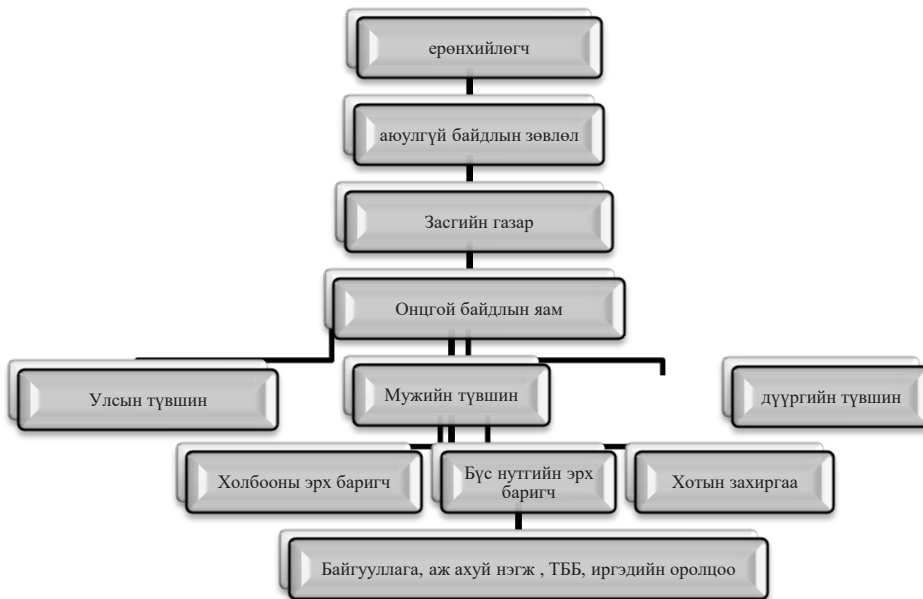
ОХУ-ын хувьд, Спитакийн газар хөдлөлтөд (1988) олон тооны хүн ам нас барсан ба тухайн үед гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааны тогтолцоо тодорхой бус байсан ба үүний улмаас 1990 оны 12 дугаар сарын 27-ны өдөр ОХУ-ын Засгийн газар ОХУ-ын Аврах корпусыг Улсын хороотой зэрэгцүүлэн байгуулж, 1994 онд тус хороог Иргэний хамгаалалт, онцгой байдал, гамшгийн үр дагаврыг арилгах яам (ОХУ-ын EMERKOM) болгон өөрчлөв. Энэхүү Онцгой байдлын яам бол иргэний хамгаалалт, осол, аваар, байгалийн болон хүний хүчин зүйлээс үүдэлтэй гамшиг ослоос урьдчилан сэргийлэх, тусгай аврах ажиллагааны чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулах, хор уршгийг арилгах, ердийн болон бусад зэвсэг хэрэглэх, удирдан

чиглүүлж, зохицуулалт хийдэг холбооны агентлаг юм.. Иргэний хамгаалалт, онцгой байдал, гамшгийн үр дагаврыг арилгах яам нь ОХУ-ын холбооны эрх баригчид, агентлагууд (бүс нутаг, бүгд найрамдах улсууд), орон нутгийн засаг захиргаатай хамтран ажилладаг. Иргэний хамгаалалт, онцгой байдал, гамшгийн яам нь иргэний хамгаалалтын чиглэлээр иргэн, нутаг дэвсгэрийг байгалийн болон хүний гамшгаас хамгаалах, ус, гал түймрээс

хамгаалах үүрэг бүхий төрийн бодлого, эрх зүйн зохицуулалтыг боловсруулах, хэрэгжүүлэх, хяналт тавих холбооны гүйцэтгэх байгууллага юм.

ОХУ-ын Ерөнхийлөгч нь Иргэний хамгаалалт, онцгой байдал, гамшгийн яамны үйл ажиллагаанд хяналт тавьдаг. (Roffey, 2016)

ОХУ-ын гамшгийн эрсдэлийн удирдлагын тогтолцоог хүснэгт 3-д үзүүлэв.

Хүснэгт 3. ОХУ-ын гамшгийн эрсдэлийн удирдлагын бүтэц

Гамшгаас хамгаалах төрийн тогтолцоонд ОХУ-ын бүх шатны төрийн байгууллагууд, орон нутгийн засаг захиргаа, үйл ажиллагаа нь хүн ам, нутаг дэвсгэрийг гамшгаас хамгаалах асуудалтай холбоотой янз бүрийн үйлдвэр, аж ахуйн нэгж, байгууллагууд, түүнчлэн нэгж, байгууламжууд орно. гамшгийн хариу арга хэмжээ авахад шаардлагатай

Салбар хоорондын комисс нь хүн ам, нутаг дэвсгэрийг гамшгаас хамгаалах асуудал хариуцсан дэд сайдын зэрэглэлийн холбооны яамдын төлөөлөгчдөөс бүрддэг. Салбар хоорондын комисс шийдвэр гаргах бүрэн үүрэгтэй. Холбооны болон орон нутгийн түвшинд Комисст харьяалагддаг бүх байгууллагууд Комиссын шийдвэрийг

хэрэгжүүлэх үүрэгтэй. Гамшгийн үед хариу арга хэмжээ авах нь тухайн орон нутгийн нэгж эсвэл гамшигт нэрвэгдсэн нутаг дэвсгэрт байгаа байгууллага хариуцдаг байхаар зохион байгуулалтад орсон. Арга хэмжээг холбогдох гамшгийн комиссын шууд удирдлага дор гүйцэтгэдэг. Гамшиг нь удирдлагын доод түвшний боломжит хүчнээс давах хэмжээний бол орон нутгийн түвшинд, дээд түвшний комиссоос тусламж хүсэх. Тусламж нь хариу арга хэмжээг зохицуулах эсвэл хүмүүнлэгийн тусламж үзүүлэхэд тусгагдсан байдаг. Үүнээс гадна холбооны дээд түвшинд тусламж хүсч болно. (ОХУ-ын гамшгийн менежмент, 2006).

Академия Полиции
МВД России

ᠮᠣᠩᠭᠡᠯᠡ ᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠯ

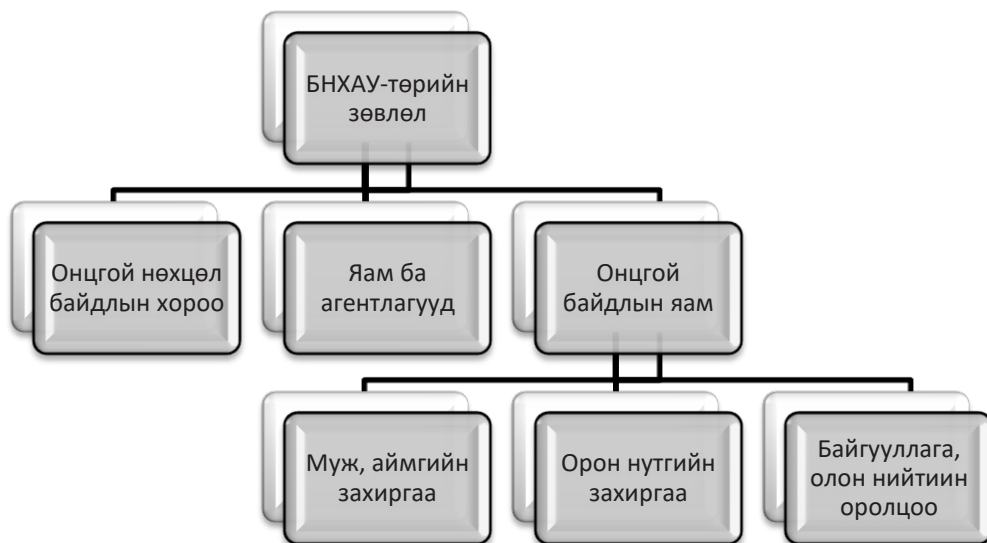
БНХАУ:

БНХАУ нь 2007 оны 8 дугаар сарын 30-ны өдөр хуралдсан БНХАУ-ын Аравдугаар их хурлын хорооны 29 дүгээр хурлаар "БНХАУ-ын Онцгой байдлын тухай хууль (2007)"-ыг баталж, уг хууль нь гамшгаас урьдчилан сэргийлэх, хариу арга хэмжээ авах, бэлэн байдал, хяналт тавих, эрт сэрэмжлүүлэх, гамшгийн үед аврах ажиллагааг зохион байгуулах, хор уршгийг арилгах, сэргээн босголт, хуулийн хариуцлагатай холбогдсон харилцааг зохицуулдаг. Энэхүү хууль нь гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааны бүхий л үе шатанд баримтлахаар тусгасан байна. Үүний зэрэгцээ зөвхөн байгалийн гамшигт үзэгдэл, аюул биш харин осол аваар, нийгмийн эрүүл мэнд, нийгмийн хамгаалалтай холбоотой осол, нийгмийн ноцтой хохирол учирч болзошгүй бүх гамшгийг хэлж байна. БНХАУ-д гамшгийн цар хүрээг харгалзан гамшиг гэж нэрлэдэг нь хохирлын зэрэг бөгөөд дөрвөн түвшнээр онцгой ноцтой, ноцтой, томоохон, энгийн гэж ялгадаг. Үүнийг харгалзан БНХАУ нь

нэгдмэл удирдлага, иж бүрэн зохицуулалт, хамтын удирдлага, тэгш хариуцлага, нутаг дэвсгэрийн удирдлагад суурилсан онцгой байдлын үед хариу арга хэмжээ авах, удирдах тогтолцоог бий болгосон байна. (БНХАУ-ын Онцгой байдлын тухай хууль, 2007).

НҮБ-ын байгалийн гамшгийг бууруулах олон улсын арван жилийн санаачилгын хариуд Хятадын засгийн газар 1989 онд тус хороог байгуулж, одоо Гамшгийг бууруулах үндэсний хороо гэж нэрлэж байна. Хятадын Төрийн зөвлөлийн яам хоорондын зохицуулалтын механизм болох тус хороо нь гамшгийг бууруулах үндсэн бодлого, төлөвлөгөө боловсруулах үүрэгтэй. 2018 оны 3 дугаар сараас өмнө Иргэний хэргийн яаманд байрлаж байсан комисс одоо Онцгой байдлын яаманд байрладаг (Хятадын Гамшгаас урьдчилан сэргийлэх, бууруулах үйл ажиллагаа, 2009).

БНХАУ-ын гамшгийн эрсдэлийн удирдлагын тогтолцоог хүснэгт 4-д үзүүлэв.

Хүснэгт 4. БНХАУ-ын гамшгийн эрсдэлийн удирдлагын бүтэц

Хятад улс 1998-2010 он хүртэл гамшигийг бууруулах анхны олон жилийн, иж бүрэн үндэсний төлөвлөгөөгөө гаргасан бөгөөд 2007 оноос хойш тус улс гамшгаас урьдчилан сэргийлэх, гамшигийг бууруулах иж бүрэн төлөвлөгөө боловсруулж, засгийн газрын таван жилийн төлөвлөгөөний мөчлөгийг дагаж мөрдөж байна. Эдгээр төлөвлөгөө нь эрсдэлийг бууруулах арга хэмжээг удирдан чиглүүлэх гол түлхүүр болох нь батлагдсан.

БНХАУ Төрийн зөвлөлөөр дамжуулан гамшигийн үед хариу арга хэмжээ авах тогтолцоог бүрдүүлдэг. Улсын хэмжээнд гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөө байдаг. Төрийн зөвлөлийн яамд гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөөг өөрсдийн чадавхидаа тохируулж, эдгээр төлөвлөгөөг дээд түвшинд төлөвлөгөөтэй уялдуулах ёстой. Энэ нь орон нутгийн захиргаа, муж аймгийн захиргааны хариуцлага болон байгууллага, олон нийтийн оролцоог хангуулна. Орон нутгийн түвшинд хийсэн төлөвлөгөө нь холбогдох бүх хууль тогтоомж, захиргааны дүрэм, дээд түвшний төлөвлөгөөтэй нийцсэн байна. (БНХАУ-ын Онцгой байдлын тухай хууль, 2007).

Дүгнэлт

Гамшиг болсон нутаг дэвсгэрийн тархалт, үргэлжлэх хугацаа, учирч болох үр дагавар, давтамжаасаа шалтгаалан гамшигийн эрсдэлийн удирдлагын тогтолцоо өөр өөрийн онцлогтой байна.

Дээрх судалгаанаас харахад улс орон гамшигтай тэмцэх, хариу арга хэмжээ авах, тухайн үед ашиглах нөөцийг нэн тэргүүнд тавьсаар байгаа нь харагдлаа.

Ихнэх улс орон гамшигийн эрсдэлийг бууруулах арга хэмжээг тэргүүнд тавьж, хүн амд эрсдэл учрахаас сэргийлэх, бууруулах болон өөрсдийгөө хэрхэн хамгаалах талаар мэдлэг олгох үйл ажиллагааг чухалчилж байна.

Дэлхийн бүх улс орон гамшгаас урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээнд тулгуурлан үйл ажиллагаагаа хэрэгжүүлж байгаа ба сүүлийн жилүүдэд даван туулах, дасан зохицох, сөрөн тэсвэрлэх чадавхыг бий болгох ач холбогдлыг хүлээн зөвшөөрөх явдал юм.

Ингэснээр гамшигт тэсвэртэй байдлыг бий болгохоос гадна эрсдэлийг бууруулах, арилгах, урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ авснаар урт хугацааны үр өгөөж, ач холбогдлыг мэдэрсээр байна.

ХБНГУ, АНУ, ОХУ, БНХАУ-ыг харьцуулж судлахад улс орон бүр гамшигийн эрсдэлийн удирдлагын тогтолцоог цаашид бий болгох стандарт, норматив эрх зүйн үндсийг тогтоож, зохицуулсан гэж дүгнэж байна.

Судалгаанд хамрагдсан улс орон бүрийн эрсдэлийг бууруулах нь эрсдэлийг өөрөө, түүний боломжит үр дагаврыг төдийгүй гамшиг тохиолдох үед хийх бүх үйл ажиллагааг сайтар төлөвлөх ёстойг зааж өгсөн байна. Мөн гамшигийн хариу арга хэмжээг зохион байгуулахдаа шатлан туслах зарчмыг баримталдаг.

Герман, АНУ, Орос, Хятад улсуудын хувьд Хиогогийн үйл ажиллагааны хүрээний тэргүүлэх чиглэлүүдийн нэг нь гамшигийн эрсдэлийг бууруулах ажлыг үндэсний болон орон нутгийн түвшинд тэргүүлэх чиглэл болгох хүчин чармайлтыг хүндэтгэж байгааг ажиглаж болно. Муж бүр дээд түвшинд байгуулагдсан байгууллага (зөвлөл, яам, агентлаг, алба) байдаг бөгөөд тэдгээрийн үүрэг нь голчлон гамшигийн үед ажиллах үйл ажиллагааг зохицуулах явдал юм. АНУ-д ийм байгууллага нь судалгаа, боловсрол, сургалт, хариу арга хэмжээ, тусламж болон бусад үйл ажиллагаа эрхэлдэг бол Орос улсад жишээлбэл, гамшигийн үед яам нь төрийн бүх үйлчилгээг хянадаг байна. Тухайлбал, гамшигийн өмнө, гамшигийн үед болон гамшигийн дараа тогтолцоог ажиллуулахын тулд түүнийг бодит нөхцөл байдал, практик үйл ажиллагаанд тохирсон, зохих үндэслэлтэйгээр элементүүд хоорондоо холбогдсон байх ёстой бөгөөд мэдээллийн урсгал, солилцоо нь зохион байгуулалттай байгаа нь ажиглагдлаа. Мөн хариу арга хэмжээ авах үед хариуцлага, чадамжийг тодорхой хуваарилах нь чухал бөгөөд үүнийг норм, нормативаар зохицуулах ёстойг харуулж байна.

Иймд бид дээрх улс орны гамшигийн эрсдэлийн удирдлагын тогтолцооны давуу

талыг ашиглах, зөв тогтолцоог нэвтрүүлэх, гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагаандаа хэрэглэж байгаа эрх зүйн зохицуулалт, тэр дундаа норм, нормативыг тодорхой болгож өгөх нь зүйтэй гэж дүгнэж байна.

Эх сурвалжийн жагсаалт:

- Baas, S., Ramasamy, S., DePryck, J. D., & Battista, F. (2008). Disaster Risk Management System Analysis Guide Book. Rome: Food and Agriculture Organisation Of The United Nations.

- Basic Law for the Federal Republic of Germany. (1949). Deutscher Bundestag.

- Building the Resilience of Nations and Communities to Disasters. (18-22 January 2005). World Conference of Disaster Reduction.

- China's Actions for Disaster Prevention and Reduction. (2009, May 11). Retrieved from www.reliefweb.int: <https://reliefweb.int/report/china/full-text-chinas-actions-disaster-prevention-and-reduction>

- Cvetković, V. M., Nikolić, N., Ocal, A., Martinović, J., & Dragašević, A. (2022). A

- Disaster Management in the Russian Federation. (2006). Retrieved from Asian Disaster Reduction Center: <https://www.adrc.asia/management/RUS/Russian.html>

- Disaster Reduction Action Plan of The Peoples Republic of China (2006-2015). (2006). China National Committee for International Disaster Reduction.

- Disaster relief emergency fund (DREF) Russian Federation: Floods . International Red Cross and Red Crescent Societies (2013).

- Domres, B. (2000). The German approach to emergency/disaster management.

- Drabek, T. E., & Evans, J. (2007). Sociology, Disasters and Emergency Management: History, Contributions, and Future Agenda. Department of Sociology and Criminology, University of Denver.

- Emergency Response Law of the People's Republic of China. (2007).

- European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations. (2021, August 24). Retrieved from European

- FEMA App: Take Charge of Disasters. (2022, June 30). Retrieved from Ready.gov: <https://www.ready.gov/fema-app>

- Feng, K. (2021, August 17). Plugging the Hole in China's Disaster Recovery Budget. Retrieved from Sixth <https://www.sixthtone.com/news/1008274/plugging-the-hole-in-chinas-disaster-recovery-budget>

- Fuchs, S., Shnyparkov, A., & Jomelli, V. (2017). Editorial to the special issue on natural hazards and risk research in Russia. Springer.

- Ghesquiere, F., Xiao, Y., & Piccio, L. (2020). Learning from experience: Insights from China's progress in disaster risk management. Retrieved from World Bank Blogs:

<https://blogs.worldbank.org/eastasiapacific/learning-experience-insights-chinas-progress-disaster-riskmanagement>

- Global initiative on disaster risk management. (2022, March 14). Retrieved from Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit:

<https://www.giz.de/en/worldwide/40120.html>

- Gurina, R. R., Plyushchikov, V. V., & Kucher, D. E. (1942-1948). International Engagement of Russian Federation in the Field of Disaster Risk Reduction. International Journal of Civil Engineering and Technology.

- Kiseleva, I. A., Karamanov, M. V., Korotkov, A. V., Kuznetsov, V. I., & Gasparian, M. S. (2018). Risk management in business: concept, types, evaluation criteria. Espacios.

- Yue, C. (2018, August 6). A turning point in China's disaster preparedness? Retrieved from China Dialogue: <https://chinadialogue.net/en/cities/10768-a-turning-point-in-china-s-disaster-preparedness/>

- Zyck, S. A. (2013). Crisis preparedness and response: the Chinese way. Retrieved from <https://odi.org/en/insights/crisis-preparedness-and-response-the-chinese-way>

ОБЪЕКТЫН ГАЛ ТҮЙМРИЙН АЮУЛААС УРЬДЧИЛАН СЭРГИЙЛЭХЭД ИРГЭДИЙН ОРОЛЦООГ НЭМЭГДҮҮЛЭХ НЬ

ENHANCING PUBLIC PARTICIPATION IN FIRE PREVENTION AT FACILITIES

Э.Сонинзаяа

Дотоод хэргийн их сургуулийн Онцгой байдлын сургуулийн магистрант, ахмад

Soninzaya E.

Master's student in the School of Emergency Management, University of Internal Affairs, captain

Д.Жамбалдорж

Дотоод хэргийн их сургуулийн Онцгой байдлын сургуулийн магистрант, ахмад

Jambaldorj D.

Master's student in the School of Emergency Management, University of Internal Affairs, captain

Б.Мөнхтуул

Дотоод хэргийн их сургуулийн Онцгой байдлын сургуулийн магистрант, ахлах дэслэгч

Munkhtuul B.

Master's student in the School of Emergency Management, University of Internal Affairs, senior lieutenant

Хураангуй. Орчин үед хүн амын төвлөрөл нэмэгдэж, үйлдвэрлэл үйлчилгээний төрөл олширсонтой холбоотойгоор объектын гал түймрийн эрсдэл өсөж байна. Гал түймрийн аюул нь зөвхөн эдийн засгийн хохирол төдийгүй хүний амь нас, байгаль орчинд ноцтой хохирол учруулдаг. Иймээс гал түймрээс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхэд төрийн байгууллагын хяналт, мэргэжлийн байгууллагын үйл ажиллагаанаас гадна иргэдийн идэвхтэй оролцоо онцгой ач холбогдолтой юм. Иймд энэхүү судалгаагаар иргэдийн дийлэнх нь галын аюулын талаарх мэдлэг, дадал, хандлага сул байгаагаас урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагаанд хангалттай оролцдоггүй нь тогтоогдсон. Иймээс сургалт сурталчилгааг тогтмол зохион байгуулах, олон нийтийн мэдээллийн хэрэгсэл болон цахим орчныг ашиглан мэдээлэл түгээх, сайн дурын гал унтраах бүлэг байгуулж дэмжих нь үр дүнтэй арга замуудын нэг юм. Судалгааны үр дүнд иргэдийн оролцоо хангалтгүй байгааг, гол шалтгаан нь мэдлэг дутмаг, сургалт, сурталчилгаа хязгаарлагдмал болохыг тогтоосон. Мөн оролцоог нэмэгдүүлэхэд сургалт, мэдлэг олгох аргачлал, нийтэд ойлгомжтой мэдээлэл түгээх, орон нутгийн зохицуулалт, зохион байгуулалтын механизм нэн чухал болохыг нотлов.

Abstract. In modern times, due to increasing population density and the diversification of industrial and service sectors, the risk of fire incidents in buildings and facilities has been rising. Fire hazards not only cause economic losses but also pose serious threats to human life and the environment. Therefore, in order to effectively implement fire prevention measures, the active participation of citizens is of great importance in addition to the supervision of government agencies and the activities of professional organizations. This study found that the majority of citizens have insufficient knowledge, habits, and attitudes toward fire safety, which leads to low participation in preventive activities. Hence, organizing regular training and awareness programs, disseminating information through mass media and digital platforms, and supporting the establishment of volunteer fire prevention groups are considered effective approaches. The research results revealed that public participation remains inadequate, mainly due to a lack of knowledge and limited training and awareness activities. It was also confirmed that to enhance participation, educational methods, the dissemination of clear and accessible information to the public, and the development of local coordination and organizational mechanisms are essential.

Түлхүүр үгс: гал түймэр, урьдчилан сэргийлэлт, иргэдийн оролцоо, аюулгүй байдал, нийгмийн хариуцлага

Keywords: fire safety, prevention, public participation, safety, social responsibility

Дотоод хэргийн их сургууль

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠬᠤᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤᠢ

Сүүлийн жилүүдэд Монгол Улсад объектын гал түймрийн тоо болон түүний улмаас учрах хохирол тасралтгүй нэмэгдэж, энэ төрлийн эрсдэл улс орны хэмжээнд тулгамдсан асуудлын нэг болоод байна. 2025 оны 10 дүгээр сард гэхэд л улсын хэмжээнд нийт 262 удаагийн объектын гал түймэр бүртгэгдсэн бөгөөд энэ нь дундажаар хоёр цаг тутамд нэг удаа гал түймэр гарч, долоо хоног бүр нэг хүн амь насаа алдаж байна гэсэн статистик дүнтэй байна (Онцгой байдлын ерөнхий газар, 2025).

Эдгээр түймрийн ихэнх нь хот, суурин газрын барилга байгууламж, үйлдвэр, үйлчилгээний байгууллага, орон сууцны байруудад гарч байгаа нь хүн амын нягтрал нэмэгдэж, барилгын тоо өсч буй өнөөгийн нөхцөлтэй шууд холбоотой юм. ОБЕГ-ын тайланд дурдсанаар, олон улсын жишгээр иргэдийн орон байранд гарсан галд өртөж амь эрсдэх нь нийт галын аюулд амиа алдсан хүмүүсийн 75 хувийг эзэлдэг бөгөөд Монгол Улсад ч энэ хандлага ижил түвшинд байна. Орон сууц, барилга байгууламжид гарч буй

түймрийн дийлэнх шалтгаан нь цахилгаан хэрэгсэл, тоног төхөөрөмжийн буруу ашиглалт, хэт ачаалал, стандартын бус угсралттай холбоотой байдаг. Өөрөөр хэлбэл, Монгол Улсын нөхцөлд объектын гал түймрийн гол шалтгаан нь хүний буруутай үйлдэл, техник тоног төхөөрөмжийн доголдол, урьдчилан сэргийлэх зохион байгуулалтын сул байдалтай холбоотой болохыг өмнөх судалгаанууд харуулжээ (Bat-Erdene & Enkhbayar, 2021). Тухайлбал, Munkhbat (2022) судалгаагаар Монголд иргэдийн оролцоо хангалтгүй байгаагийн гол шалтгаан нь мэдлэг дутмаг, сургалт, сурталчилгаа хязгаарлагдмал, орон нутгийн зохион байгуулалт султай байдал байсан гэж тэмдэглэжээ. Тиймээс энэхүү судалгааны үндсэн зорилго нь иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэх замаар объектын гал түймрийн эрсдэлийг бууруулах боломжийг тодорхойлох явдал юм. Үүнээс гадна ОБЕГ-ын статистик мэдээллээр Монгол Улсад гарч буй гал түймрийн шалтгааныг дараах байдлаар ангилжээ. Үүнд:

Зураг 1. МУ-д гарах объектын гал түймрийн шалтгаан нөхцөл
Эх сурвалж: Онцгой байдлын ерөнхий газар, 2025

Эдгээр тоон үзүүлэлтүүд нь гал түймрийн аюул нь зөвхөн техникийн доголдол, материалын шатамхай шинж чанараас төдийгүй иргэдийн мэдлэг, дадал, хандлагын сул байдалтай нягт холбоотойг харуулж байна. Иймд объектын гал түймрийн аюулаас урьдчилан сэргийлэхэд иргэдийн

оролцоог нэмэгдүүлэх, тэдний хандлага, ухамсрыг дээшлүүлэх нь нэн тэргүүний асуудал болж байна. Иймд, энэхүү судалгаагаараа хойд бүсийн аймгууд болох Хөвсгөл, Булган, Орхон зэрэг бүсүүдэд 2020–2024 оны хооронд нийт 1,024 удаагийн объектын гал түймэр бүртгэгдэж, зөвхөн 2023 онд гэхэд 242

объектын гал түймэр гарсан байна. (Хойд бүсийн гал түймрийн мониторинг , 2024) Эдгээр гал түймрийн дийлэнх нь **цахилгаан хэрэгслийн буруу ашиглалт, халаалтын зуух, ил задгай гал, хяналтгүй тамхи таталттай** холбоотой байсан нь судалгаанд тэмдэглэгдсэн байдаг.Тиймээс энэхүү судалгааны ажил нь Монгол Улсын нөхцөлд, тэр дундаа **хойд бүсийн аймгуудын объектын гал түймрийн эрсдэлийг бууруулахад иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэх боломж, хэрэгцээ, арга замыг шинжлэх ухааны үндэстэйгээр судлахад чиглэгдэж байна.** Судалгааны үр дүн нь урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааг үр дүнтэй болгох, иргэдийн мэдлэг, дадал, оролцоог системтэйгээр нэмэгдүүлэх бодлого боловсруулахад бодитой хувь нэмэр оруулах юм.

Объектын гал түймэр

Объектын гал түймэр гэдэг нь хүн амьдарч, ажиллаж буй барилга байгууламж, үйлдвэрлэл, үйлчилгээний объект, агуулах, сургууль, эмнэлэг, оффис, орон сууц зэрэг дотор орчинд гарч буй галыг хэлдэг. Өөрөөр хэлбэл, техноген буюу хүний үйл ажиллагаатай холбоотой, барилга байгууламжийн хүрээнд гарсан гал түймэр юм. Өөрөөр хэлбэл, “Объектын гал түймэр” гэж барилга байгууламж, үйлдвэрлэлийн болон ахуйн зориулалттай объектод гарсан, хүний болон техникийн хүчин зүйлээс үүдэлтэй, эд хөрөнгө, хүний амь нас, хүрээлэн буй орчинд хохирол учруулсан галын үзэгдлийг хэлнэ.” (Онцгой байдлын галын аюулгүй байдлын журам) Объектын гал түймрийн онцлог нь дараах байдалтай байна.

Зураг 2. Объектын гал түймрийн онцлог

Галын хор хөнөөл нь:

-Хүний амь насанд хамгийн аюултай нь утаа, хорт хий.
-Эд хөрөнгийн хохирол өндөр, үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагаа доголддог.
-Үйлдвэрлэлийн гал нь эдийн засгийн томоохон хохирол учруулдаг байна.

Объектын гал түймэр гарах шалтгаан

нөхцөл: Объектын гал түймэр нь хүний болгоомжгүй үйлдэл, техникийн доголдол, галд тэсвэргүй материал, гал тархах нөхцөл зэрэг олон хүчин зүйлээс үүсдэг. Ихэвчлэн дараах нөхцөл байдлаас шалтгаалдаг. Үүнд:

МОНГОЛЫН ХУУЛЬ ЗӨВШӨӨР

Байгалийн нөхцөл: Хуурайшилт, салхи ихтэй, халуун цаг, шатамхай материалыг ойрхон хадгалах.

Барилгын нөхцөл байдал: Галд тэсвэр муутай материал ашиглах, галын гарц, гал унтраах төхөөрөмж дутмаг.

Хүний үйл ажиллагаа: Гал асаах, хоол хийх, цахилгаан хэрэгсэл буруу ашиглах, шатамхай материалыг буруу хадгалах.

Зураг 3. Гал түймэр гарах үндсэн шалтгаан:

Объектын гал түймэр нь хүний үйл ажиллагаа, техникийн хүчин зүйлээс шууд үүсдэг бөгөөд тархалт хурдан, эрсдэл өндөртэй байдаг. Тиймээс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг сайтар төлөвлөх, галын аюулгүй байдлыг хангах нь зайлшгүй шаардлагатай байдаг ажээ.

Объектын гал түймрийн аюулаас урьдчилан сэргийлэх тухай

Объектын гал түймэр нь барилга, үйлдвэр, агуулах, орон сууц зэрэг газарт гардаг бөгөөд хүний амь нас, эд хөрөнгийн хохирол учруулдаг. Тиймээс урьдчилан сэргийлэх нь маш чухал. Галын аюулаас урьдчилан сэргийлэхэд дараах зүйлсийг анхаарна. Үүнд:

Галын эрсдэлийг үнэлэх: Барилга, хадгалах зүйлс, тоног төхөөрөмжийг шалгаж, эрсдэлтэй хэсэгт нэмэлт хамгаалалт хийх.

Аюулгүй байдлын дүрэм мөрдөх: Цахилгаан хэрэгсэл, шатамхай бодисыг зөв ашиглах, гал гаргах үйл ажиллагааг зөв зохион байгуулах.

Галын дохиолол, унтраах систем суурилуулах: Гал гарсан үед хурдан унтраах төхөөрөмжийг ашиглах.

Барилгын материалын сонголт: Галд тэсвэртэй материал ашиглах.

Сургалт, дадлага: Ажилтнуудыг галын дүрэм, гал унтраах багаж хэрэгсэл ашиглах талаар сургах, аюул ослоос хэрхэн хамгаалахыг заах.

Тогтмол хяналт, засвар үйлчилгээ: Цахилгаан болон тоног төхөөрөмжийг

шалгаж, шаардлагатай засвар үйлчилгээ хийх. Эдгээр арга хэмжээг тогтмол хэрэгжүүлснээр галын эрсдэл буурч, хүний амь нас, эд хөрөнгийг хамгаалах боломжтой болно. Түүнчлэн объектын гал түймрээс урьдчилан сэргийлэхэд зөвхөн төр, байгууллагууд төдийгүй иргэдийн оролцоо маш чухал. Иргэд идэвхтэй оролцсоноор галын эрсдлийг бууруулж, аюул ослоос сэргийлэх боломжтой болдог.

Иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэх гол арга замууд

Мэдлэг, мэдээлэл түгээх: Галын аюулгүй байдлын дүрэм, гал унтраах багаж хэрэглэх зөвлөмжийг олон нийтэд сурталчлах.

Галын хяналт, мэдээлэлд оролцох: Гал гарсан болон эрсдэлтэй газруудыг цаг тухайд нь холбогдох албанд мэдээллэх.

Сургалт, дадлага зохион байгуулах: Иргэдийг гал унтраах, аюулгүй байдлын дадлагад оролцуулах.

Орон нутгийн хамтын ажиллагаа: Оршин суугчид, айл өрхүүд хамтран галын эрсдэлтэй газруудыг цэвэрлэх, галын аюулгүй байдлыг хангах ажлыг дэмжих.

Хариуцлага, сахилга бат: Галын дүрэм, аюулгүй байдлын зааврыг сахиж, өөрсдөө болон бусдыг аюулгүй байлгахад идэвхтэй оролцох зэрэг нь галын эрсдлийг эрс бууруулж, объектын аюулгүй байдлыг хангахад чухал нөлөөтэй. Орон нутгийн иргэд, байгууллагууд хамтран ажиллах нь галын хохирлыг багасгах хамгийн үр дүнтэй арга юм.

Хойд бүсийн аймгуудын объектын гал түймрийн өнөөгийн байдал

Бидний судлаж буй хойд бүсийн аймгуудад сүүлийн 5 жилийн статистик судалгаагаар объектын гал түймрийг дараах хүснэгтээр харуулав.

Аймаг	2020	2021	2022	2023	2024
Орхон	41	78	97	102	82
Хөвсгөл	86	82	77	91	91
Булган	35	26	43	49	44
Нийт	162	186	217	242	217

Хүснэгт 1. Хойд бүсийн аймгуудын түймрийн статистик 2020-2024 он

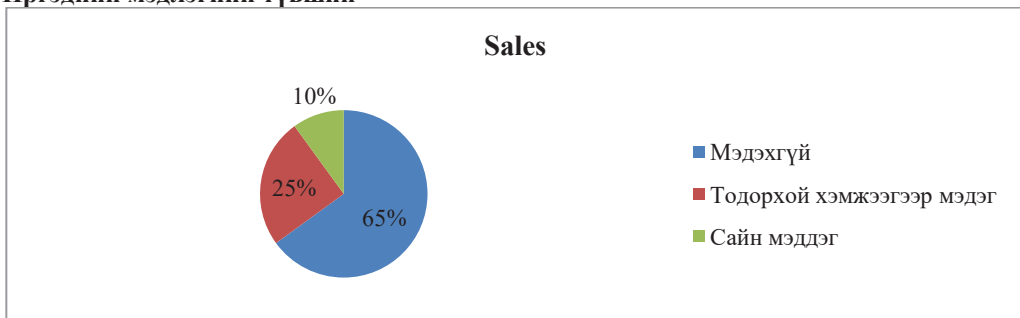
Эх сурвалж: Хөвсгөл, Булган, Орхон зэрэг бүсүүдийн гал түймрийн судалгаа, 2020–2024

Сүүлийн 5 жилд Хойд бүсийн Орхон, Хөвсгөл, Булган аймгуудын объектын гал түймрийн тоо өсч буурч байгааг статистик харуулж байна. 2020 оноос 2023 он хүртэл нийт тоо нэмэгдэж, 2023 онд хамгийн их буюу 242 удаа бүртгэгдсэн. 2024 онд бага зэрэг буурч 217 удаа болсон байна. Харин Орхон аймагт гал түймрийн тоо тогтмол өсч, 2023 онд хамгийн өндөр (102 удаа) болсон ба 2024 онд бага зэрэг буурсан ч эрсдэл өндөр хэвээр байна. Хөвсгөл аймагт тоо харьцангуй тогтвортой, 77–91 удаа бүртгэгдсэн бол Булган аймагт тоо бага, өсөлт ба уналтаар хэлбэлзэж байна (26–49 удаа) болжээ. Энэхүү үзүүлэлт нь хойд бүсийн аймгуудын объектын гал түймрийн эрсдлийг харуулж, урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ авах шаардлагатайг нотолж байна.

Хойд бүсийн объектын гал түймрийн аюулаас урьдчилан сэргийлэхэд иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэх нь судалгааны үр дүн

Энэхүү тоон судалгаанд 5 объектын удирдлага, ажилчид, оршин суугчид байсан ба нийт 200 иргэн судалгаанд оролцсон. Иргэдийн оролцооны түвшин, мэдлэгийн ялгааг судаллаа. Судалгааны зорилго нь иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэх сургалт, мэдээллийн арга хэмжээ, орон нутгийн зохион байгуулалтын ач холбогдлыг тодорхойлох юм. Гал түймэр нь байгаль орчин, хүний амь нас, эд хөрөнгөд асар их хохирол учруулдаг бөгөөд гол төлөв хүний үйл ажиллагаанаас шалтгаалсан техногенийн шинжтэй байдаг. Иймээс гал түймрийн аюулгүй байдлыг хангах, урьдчилан сэргийлэхэд иргэдийн оролцоо, ухамсар, хандлага онцгой ач холбогдолтой.

Иргэдийн мэдлэгийн түвшин

Зураг 4. Иргэдийн галын аюулгүй байдлын мэдлэг

Судалгаанд оролцогчдын 65% нь галын аюулын үндсэн дүрэм, урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг мэддэггүй гэж хариулсан. 25% нь тодорхой хэмжээгээр мэддэг гэж үзсэн бол 10% нь сайн мэддэг гэж хариулжээ. Энэ нь иргэдийн галын аюулын талаарх мэдлэгийн түвшин хангалтгүй байгааг харуулж байна.

Дотоод Ажлын Яам

Иргэдийн гал түймэр унтраах мэдлэг

Зураг 5. Иргэдийн гал түймэр унтраах мэдлэг

Судалгаанд оролцогчдын 30% нь галын аюулын үед зөв арга хэмжээ авах чадвартай гэж хариулсан. 50% нь тодорхой хэмжээгээр үйлдэл хийж чаддаг гэж үзсэн бол 20% нь ямар ч арга хэмжээ авахгүй байж магадгүй гэж хариулжээ. Энэ нь сургалт, дадлага, мэдээллийн дутагдалтай холбоотой байж болохыг харуулж байна. Энэхүү үр дүн нь олон улсын судалгааны үр дүнтэй нийцэж байна. Жишээлбэл, Svetković (2022) судалгаанд оролцогчдын 35% нь галын аюулын үед зөв үйлдэл хийж чаддаг байсан гэж тэмдэглэсэн. Түүнчлэн, Gielen (2013) судалгаанд оролцогчдын 60% нь гэртээ галын аюулын үед зөв арга хэмжээ авахгүй байсан гэж дурдсан. Энэ нь иргэдийн галын аюулын үед авах арга хэмжээний дадал, үйлдлийг сайжруулах шаардлагатайг харуулж байна. Сургалт, дадлага, мэдээллийн кампанит ажлуудыг зохион байгуулснаар иргэдийн үйлдлийг сайжруулах боломжтой.

Иргэдийн оролцоо

Оролцоо төрөл	Хувь (%)
Идэвхтэй оролцдог	40
Хөндлөнгөөс оролцдог	35
Огт оролцдоггүй	25
Оролцоо нэмэгдэх боломж	+45

Хүснэгт 2. Иргэдийн оролцоо

Энэхүү үр дүн нь олон улсын судалгааны үр дүнтэй нийцэж байна. Жишээлбэл, Johannes (2025) судалгаанд оролцогчдын 73.15% нь галын аюулын талаар хангалттай мэдлэггүй байсан гэж тэмдэглэсэн. Түүнчлэн, Lee (2019) судалгаанд оролцогчдын 62% нь галын аюулын талаар мэдлэггүй байсан гэж дурдсан.

Энэ нь иргэдийн галын аюулын талаарх мэдлэгийг нэмэгдүүлэх шаардлагатайг харуулж байна. Сургалт, мэдээллийн кампанит ажлуудыг зохион байгуулснаар иргэдийн мэдлэгийг дээшлүүлэх боломжтой.

Социодемографик ялгаа

Судалгааны үр дүнгээс үзэхэд оролцогчдын боловсролын түвшин, нас,

хүйс нь мэдлэг, дадал, оролцооны түвшинд тодорхой ялгаа үүсгэдэг болохыг тогтоосон.

● Боловсрол: Боловсрол өндөртэй иргэд галын эрсдэлийн мэдлэг, урьдчилан сэргийлэх дадал, оролцооны түвшин өндөр байсан. Энэ нь сургалт, мэдээллийн агуулгыг боловсролын түвшинд тохируулан төлөвлөх шаардлагатайг харуулж байна (Johnson, 2018).

● Нас: Насны ялгаа нь мэдлэг, дадалд тодорхой нөлөө үзүүлсэн. Тухайлбал, залуу болон дунд насны иргэдийн оролцоо өндөр байсан бол ахмад настнуудын оролцоо харьцангуй бага байжээ. Энэ нь сургалт, сурталчилгааг насны бүлэгт тохируулан төлөвлөх шаардлагатайг илтгэж байна (Lee, 2019).

● Хүйс: Хүйсийн ялгаа нь статистик хувьд ач холбогдолгүй байсан бөгөөд эрэгтэй, эмэгтэй аль алинд нь сургалт, мэдээллийн хөтөлбөрийг ижил түвшинд зохион байгуулах боломжтойг харуулж байна (Smith & Brown, 2020).

Энэхүү дүн нь иргэдийн мэдлэг, дадал, оролцоонд социодемографик хүчин зүйлс нөлөөлдөг болохыг баталж байна. Судалгааны үр дүнд үндэслэн орон нутгийн зохион байгуулалт, сургалт, мэдээллийн кампанит ажлыг нас, боловсролын бүлэгт тохируулан төлөвлөх нь илүү үр дүнтэй арга болохыг харуулж байна.

Судалгааны үр дүнгээс харахад:

1. Иргэдийн мэдлэг, дадал хангалтгүй байна.

2. Оролцоо дунд зэргийн түвшинд байгаа бөгөөд идэвхжүүлэх шаардлагатай.

3. Сургалт, мэдээллийн кампанит ажил, орон нутгийн зохион байгуулалт нэмэгдүүлэх нь оролцоог сайжруулах боломжтой.

Энэ нь иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэх замаар гал түймрийн эрсдэлийг бууруулах боломжтойг нотолж байна.

ДҮГНЭЛТ

Хойд бүсийн аймгуудын объектын гал түймрийн сүүлийн 5 жилийн статистик судалгаагаар Орхон, Хөвсгөл, Булган аймгуудын гал түймрийн тоо өсч буурч, нийт тоо 2023 онд хамгийн өндөр буюу 242 удаа бүртгэгдсэн нь гал түймрийн эрсдэл өндөр байгааг харуулж байна. Энэ нь урьдчилан сэргийлэх, иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэх шаардлагатайг бататгаж байна.

Судалгаанд оролцогчдын 65% нь галын аюулын үндсэн дүрэм, урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг мэддэггүй, 30% нь галын аюулын үед зөв арга хэмжээ авах чадвартай, 50% нь тодорхой хэмжээгээр үйлдэл хийж чаддаг гэж үзсэн нь иргэдийн мэдлэг, дадал хангалтгүй байгааг харуулж байна. Иргэдийн оролцооны түвшин дунд зэрэг буюу 40% нь идэвхтэй, 35% нь хөндлөнгөөс оролцдог, 25% нь огт оролцдоггүй байсан нь иргэдийг идэвхжүүлэх шаардлагатайг нотолж байна.

Судалгааны үр дүнгээс харахад сургалт, мэдээллийн кампанит ажил, орон нутгийн зохион байгуулалт нэмэгдүүлэх замаар оролцоог 45%-иар нэмэгдүүлэх боломжтой гэж таамаглаж байна.

Социодемографик үзүүлэлтээс харахад боловсролын түвшин болон нас нь иргэдийн мэдлэг, дадал, оролцоонд нөлөөлдөг. Боловсрол өндөртэй болон залуу насны иргэдийн оролцоо өндөр байсан бол ахмад настнуудын оролцоо харьцангуй бага байжээ. Хүйсийн ялгаа статистик ач холбогдолгүй байсан тул сургалт, мэдээллийн хөтөлбөрийг эрэгтэй, эмэгтэй аль алинд нь ижил түвшинд хэрэгжүүлэх боломжтой. Иргэдийн оролцоо нь гал түймрийн эрсдэлийг бууруулах гол хүчин зүйл бөгөөд мэдлэг, дадал, идэвхийг сайжруулах сургалт, мэдээллийн кампанит ажил, орон нутгийн зохион байгуулалт нь оролцоог нэмэгдүүлэх, галын аюулын эрсдэлийг бууруулахад чухал байна.

Санал зөвлөмж

Сургалт, дадлагын арга хэмжээг өргөжүүлэх

Иргэдийг галын аюулын үед авах зөв арга хэмжээ, гал унтраах техник, урьдчилан сэргийлэх аргачлалд сургах сургалт зохион байгуулах.

Төрөл бүрийн насны бүлэгт зориулсан дадлагын сургалт (залуу, дунд нас, ахмад настнуудад тохируулсан хөтөлбөр) явуулах.

Мэдээлэл, сурталчилгааг эрчимжүүлэх

-Галын аюул, урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээний талаарх мэдээллийг хэвлэл мэдээлэл, цахим сувгийн (соц сүлжээ, вебсайт) болон орон нутгийн самбар, хуудсаар түгээх.

-Мэдээллийг боловсролын түвшин, насанд тохируулан энгийн, ойлгомжтой хэлбэрээр бэлтгэх.

Орон нутгийн зохион байгуулалт, хамтын ажиллагааг сайжруулах

-Орон нутгийн иргэдийн бүлэг, аж ахуйн нэгж, сургуулийн хамт олон, иргэний нийгмийн байгууллагуудыг хамруулан

МОНГОЛЫН ХУУЛЬ ОРОН НУТГИЙН ЗОХИОН БАЙГУУЛАЛТЫН ХАМТ ОЛОН

галын аюулгүй байдлын “хамтын ажиллагааны баг” байгуулах.

-Иргэдийг галын эрсдэлийг үнэлэх, урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагаанд идэвхтэй оролцуулах тогтмол хяналт, урамшуулал хэрэгжүүлэх.

Мэдлэг, дадлыг үнэлэх, хөгжүүлэх

-Галын мэдлэг, чадварын түвшинг тогтмол шалгах сорил, дадлага зохион байгуулж, дутуу байгаа талуудыг илрүүлэн сайжруулах.

-Иргэдийн оролцоог идэвхжүүлэх урамшууллын систем (гэрчилгээ, өргөмжлөл, орон нутгийн тэмдэг, шагнал) бий болгох.

Судалгаа, мэдээллийн баазийг хөгжүүлэх

-Гал түймрийн статистик, иргэдийн оролцооны түвшинг жил бүр хянаж, үр дүнг дүгнэж, сургалт, мэдээллийн агуулгыг шинэчилж байх.

Ном зүй

[1] Bat-Erdene, D., & Enkhbayar, S. (2021). Fire safety challenges in Mongolian facilities. Ulaanbaatar University Press.

[2] Cvetković, V. M. (2022). Fire safety behavior model for residential buildings. Fire

Safety Journal, 123, 103–115
<https://doi.org/10.1016/j.firesaf.2022.103115>

[3] Creswell, J. W. (2018). Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches (5th ed.). Sage Publications.

[4] Debinski, B. (2017). Predictors of participation in a fire department community intervention trial. BMC Public Health, 17(1), 1–9. <https://doi.org/10.1186/s12889-017-4764-3>

[5] Gielen, A. C. (2013). Enhancing fire department home visiting programs. American Journal of Public Health, 103(5), 850–856.

<https://doi.org/10.2105/AJPH.2012.301153>

[6] Онцгой байдлын тухай хууль

[7] ОБЕГ, Хойд бүсийн түймрийн өнөөгийн байдал, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025 оны судалгаа

[8] Үндэсний статистикийн хороо, Гал түймрийн ерөнхий статистик-2020-2025 он

ДААТГАЛЫН ГЭРЭЭНИЙ ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ЗАРИМ АСУУДАЛ

SOME ISSUES OF THE LEGAL REGULATION OF INSURANCE CONTRACTS IN JAPAN

Т.Наранцогт

СЭЗИС-ын Эрх зүйн тэнхимийн ахлах багш, хууль зүйн магистр /LL.M/

T. Narantsogt

Senior Lecturer of the Department of Law, UFE, Master of Laws (LL.M)

Хураангуй: Даатгалын гэрээний эрх зүйн харилцааны онцлогийг түүний ойлголт, мөн чанар, зохицуулалтын хүрээнд, Тухайлан Япон улсын даатгалын гэрээний эрх зүйн зохицуулалтын онцлог, түүний хэрэгжилт, тулгамдаж буй зарим асуудлыг судлах зорилготой. Даатгалын гэрээ нь эрсдэлийг хуваалцах, санхүүгийн тогтвортой байдлыг хангах үндсэн үүрэгтэй бөгөөд иргэний эрх зүйн зарчмуудтай нягт уялддаг.

Япон улсын Даатгалын тухай хуульд даатгалын гэрээг тодорхойлохдоо харилцан туслах гэрээтэй төстэй байдлаар авч үздэг. Энэ нь даатгуулагч тодорхой хэмжээний хураамж төлөх, даатгагч хохирол учирсан тохиолдолд нөхөн төлбөр олгох үүрэг хүлээдэг зарчмаар зохицуулагддаг. Даатгалын эрх зүйн зохицуулалтад орлого, зарлагын тэнцвэр, эрсдэл-хураамжийн зохистой харьцаа зэрэг санхүүгийн үндсэн зарчмууд чухал байр суурь эзэлдэг.

Уг судалгааны ажил нь Япон улсын даатгалын гэрээний эрх зүйн зохицуулалтыг танин мэдэх замаар Монгол улсын Иргэний хууль дахь даатгалын гэрээг илүү боловсронгуй болох арга замыг эрэлхийлж, даатгалын гэрээний ач холбогдлыг танин мэднэ.

Abstract: This article aims to examine the characteristics of the legal relationship of insurance contracts through their concept, nature, and regulatory framework, with a particular focus on the legal regulation of insurance contracts in Japan, their implementation, and key challenges. Insurance contracts serve the fundamental purpose of risk-sharing and ensuring financial stability, closely aligning with the principles of civil law.

The Japanese Insurance Act defines insurance contracts in a manner similar to mutual aid agreements. Under this framework, the insured pays a certain amount of premium, while the insurer assumes the obligation to provide compensation in case of incurred losses. The legal regulation of insurance emphasizes key financial principles such as the balance between income and expenses and the proper correlation between risk and premium.

This research aims to explore the legal regulation of insurance contracts in Japan and, through this understanding, seek ways to improve the regulation of insurance contracts under the Civil Code of Mongolia. It also aims to highlight the significance of insurance contracts in social and economic contexts.

Түлхүүр үгс: Даатгал, даатгалын гэрээ, эрсдэл, зарчим

Keywords: Insurance, Insurance contract, Risk, Principle

Үндэслэл

Монгол улс даатгалын салбар хөгжлийн эхэн шатандаа явж байна. Олон улсад даатгалд суурилсан банк санхүүгийн салбар бүрэлдсэн бол манай орны хувьд банкны салбарт үндэслэж даатгал хөгжиж байгаа нь эдийн засаг талаас онцлогтой.

Зах зээл өндөр хөгжсөн орнуудад даатгалаар дамжуулан дотоодын нийт бүтээгдэхүүний 8-12 хувийг бүрдүүлдэг (<https://www.mongolbank.mn/mn/p/financial->

stability, 2023) бол манай улс маш бага хувийг эзэлж байна, мөн банк санхүүгийн салбарын 4 хувийг эзэлж (<https://www.frc.mn/#/doc/list> & id=781, 2022), уг хувь нэмэгдэх бус багасах хандлагатай байгаа нь Монгол улсад салбарын эрх зүйн зохицуулалт хангалтгүй, даатгалын үйлчилгээ үзүүлэгч байгууллагын чадавх сул, даатгалын байгууллагаар үйлчлүүлэх талаар иргэдийн мэдлэг мэдээлэл дутмаг, энэ талаарх соёл,

אברהם בן יצחק

ХҮҮЛЬ САХИУЛАХУЙ

хүн амын сэтгэл зүй бэлэн болоогүй, хандлага төлөвшөөгүй байгаатай холбоотой байна.

Монгол улсад даатгалын гэрээтэй холбоотой маргаан өсөх, гэрээний зохицуулалтаас үүдэлтэй гэрээний талуудын эрх ашиг хөндөгдөх, даатгалын салбар зогсонги байдалд орох, ашиггүй ажиллах, эдийн засагт эзлэх хувь хумигдах, даатгуулагч нөхөн төлбөрөө авч чадахгүй байх, дахин даатгуулах бус эрсдэлийг өөртөө үлдээх, даатгалд итгэх иргэдийн итгэл багасах зэрэг сөрөг хандлага ажиглагдах болов. Мөн даатгалын олон талт үйл ажиллагаа түүний эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох шаардлага хэрэгцээ нэмэгдсээр байна.

Олон улс болон үндэсний хэмжээнд даатгалын гэрээний харилцаанаас үүдэлтэй эрх зүйн маргаан ихсэх хандлагатай. Даатгалын гэрээ нь аливаа эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх, эдийн засгийн тогтвортой байдлыг хангах зорилготой иргэний эрх зүйн чухал гэрээний нэг төрөл юм. Энэ нь даатгагч болон даатгуулагч хоёр талын хооронд байгуулж, тодорхой эрсдэл тохиолдсон үед даатгалын нөхөн төлбөр олгох үүргийг даатгагч хүлээдэг эрх зүйн харилцаа юм. Даатгалын гэрээ нь санхүүгийн аюулгүй байдлыг хангах, эрсдэлийг бууруулах, эдийн засгийн тогтвортой байдлыг дэмжих гол хэрэгсэл болж хөгжиж ирсэн.

Даатгалын гэрээг олон улсын болон үндэсний хууль тогтоомжид тодорхойлон тусгасан байдаг. Жишээлбэл, Япон Улсын Иргэний хууль, Арилжааны хууль зэрэгт даатгалын гэрээний үндсэн зарчим, эрх зүйн үндэслэлийг тодорхойлсон байдаг.

Даатгалын гэрээний эрх зүйн зохицуулалт нь гэрээний чөлөөт байдал, эрсдэлийн хуваарилалт, шударга байдал, итгэлцэл, нөхөн төлбөрийн зарчим зэрэг суурь зарчмуудад үндэслэн хэрэгждэг. Эдгээр зарчмууд нь даатгалын гэрээг найдвартай, үр ашигтай хэрэгжүүлэх үндэс суурийг бүрдүүлдэг бөгөөд даатгуулагч болон даатгагчийн хоорондын эрх, үүргийг тодорхойлж өгдөг байна.

“Даатгал” гэж юу болох талаар нэгдсэн тодорхойлолт байдаггүй (山下・,

2016, р. 3) бөгөөд онолын хувьд ч гэсэн нэгдсэн ойлголтод хүрээгүй байна (山下, 2016, р. 3). Сүүлийн жилүүдэд даатгал, даатгалын эрх зүйд даатгалын гэрээг бусад даатгалтай төстэй гэрээнээс ялгахын тулд даатгалын бүтэц, даатгалын ач холбогдлын талаар хэлэлцүүлэг өрнөх болсон. Япон улсын Даатгалын тухай хуульд даатгалын тодорхойлолтыг оруулаагүй нь хуулийн эх бичвэрт даатгалын бүх шаардлагыг зохицуулах (тодорхойлох)-д хүндрэлтэй байсанд оршино (萩本編著・, 前掲注 1, 2021, pp. 4-8). Гэхдээ Япон улсын Даатгалын тухай хуулийн (цаашид Даатгалын тухай хууль) 1 дүгээр зүйлд даатгалтай холбоотой гэрээнд холбогдох хууль хэмээн заасан байх тул Даатгалын тухай хуулийн 2.1-д тодорхойлсон даатгалын гэрээ нь Даатгалын тухай хуулийн 1 дүгээр зүйлд заасан даатгалын механизм дээр суурилсан ойлголт гэдгийг дурдах хэрэгтэй (吉澤卓哉牙経, 2010, р. 119). Даатгалын тухай хуулийн 2.1-т заасан даатгалын гэрээг дангаар нь тайлбарлах бус харин Даатгалын тухай хуулийн 1 дүгээр зүйлд заасан “даатгал” гэдгийг харгалзан ойлгох ёстой ойлголт гэж үзэх нь зүйтэй.

Уг судалгааг Шинжлэх ухааны судалгааны нийтлэг болон тусгай аргууд болох эрх зүйн хэм хэмжээг тайлбарлах, логик, харьцуулсан эрх зүй судлал болон эрх зүйн онол, хэм хэмжээний онол, Эрх зүйн үйлчлэлийн хүрэн дэх судалгааны арга зүйг гол баримтлал болгон судлав. Мөн Монгол болон Япон улсын даатгалын гэрээний эрх зүйн зохицуулалт, түүний үндсэн зарчмуудын талаарх ойлголтыг харьцуулан судалж, үндэсний даатгалын гэрээний эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох арга замыг эрэлхийлэв.

Даатгалын гэрээний тухай ойлголт

Хүн төрөлхтний түүхээс үзэхэд эд хөрөнгийн шинжтэй буюу арилжаа худалдаа, ажил хэргийн харилцан тохиролцоог онцгой анхаарч, өгөх авах эд зүйл, төлөх үнэ хөлс, хийх ажил, үзүүлэх үйлчилгээ, хүлээх хариуцлагын талаар шүүхэд зарга нэхэмжлэл гаргах, гүйцэтгэлийг албадах боломжтой хууль,

эрх зүйн эх сурвалж, төрийн бүтцийг бүрдүүлж, мэргэшсэн хуульчдыг бэлтгэж иржээ (С.Нарангэрэл, 2001, хуудсд. 7-8) Ялангуяа амлалт, хэлэлцээ, тохиролцооны тодорхой хэсгийг “хэллэл”, “гэрээ” гэдэг эрх зүйн ойлголтод хамруулж, гэрээний талууд эрх, үүргийн хувьд холбогдох, үүрэг, хариуцлагын тогтолцоог бүрдүүлэх эрх зүйн арга хэлбэр хөгжсөн байна. (Хутыз, 1994, pp. 99-100) Эрх зүйн харилцаанд хамгийн чухал зүйл бол гэрээ (Хутыз, 1994, pp. 99-100) байдаг. Энэ нь хувийн автономи гэгдэх өөрийгөө тодорхойлох зарчмын илрэл юм. (Bydlinski, 2017, p. 547)

Даатгалын гэрээ байгуулахад гэрээний зарчмыг баримтална. (Markus, 2022, хууд. 69) Даатгалын гэрээний эрх зүй тусгайлсан хэм хэмжээ агуулаагүй бол иргэний эрх зүйн зарчим үйлчилнэ. ((Hrsg), 2014, хууд. § 1a Rz 2.) Даатгал нь хохирол бий болоход саад болохгүй харин бий болсон хохирлыг арилгахад чиглэдэг. (Schauer, Das österreichische Versicherungsvertragsrecht, 1995) Даатгалын харилцааг гэрээний эрх зүйн харилцаагаар зохицуулдаг. (хороо, 2014, хууд. 24)

Япон улс болон Монгол улсын даатгалын гэрээний эрх зүйн зохицуулалтын шинжилгээ

Япон улсын Даатгалын тухай хууль дахь “Даатгалын гэрээ” /Даатгалын тухай хуулийн 2.1/-ний тухай ойлголтыг энэ хэсэгт нарийсган судлахын зорилоо. Ингэснээр даатгалын гэрээний ойлголт болон салбарын тусгай зарчмыг гүнзгийрүүлэн танин мэдэх боломж бүрдэнэ.

2008 онд Даатгалын тухай хуульд даатгалын гэрээний зохицуулалтыг нэмсэн байна. Энэ нь Даатгалын тухай хуульд орсон томоохон өөрчлөлтүүдийн нэг юм. (萩本修編著, 保険法立案関係資料 (別冊商事法務 321号) 頁 (商事法務, 2008, p. 300) Даатгалын тухай хуулийн төсөл санаачлагч нь “Харилцан туслах гэрээний даатгалын гэрээтэй төстэй агуулгатай гэрээний хувьд тухайн зохицуулалтыг баримтлах” (萩本修編著, 萩本編著・前掲注 1)頁., 2008, хууд. 300)-ыг зорин тус хуулийн 2.1 дэх хэсгийг зохицуулсан гэж

тайлбарладаг. Даатгалын тухай хуулийн тайлбарт ч Даатгалын тухай хуулийн 2.1 дэх хэсэгт зохицуулсан “Даатгалын гэрээ”-ний тодорхойлолт нь даатгалын гэрээтэй төсөөтэй хамтран туслах гэрээнд ч хамаарна хэмээн ойлгох нь зүйтэй (大串淳子, 2008, 2011, 2013, 2015, pp. 10,13,25,36,408,)

Гэхдээ, Даатгалын тухай хуулийн 2.1 дэх хэсэг нь “ямар нэр томьёо байхаас үл хамааран” тухайн зохицуулалтын агуулгад хамаарах гэрээг “Даатгалын гэрээ” гэж ойлгон Даатгалын тухай хуулийн зохицуулалт хэрэглэгдэнэ. Үүнийг зөвхөн даатгалын гэрээ болон хамтран туслах гэрээгээр хязгаарлахгүй.

Даатгалын тухай хуулийн төслийг санаачлагч нь Даатгалын тухай хууль-ийн 2.1 дэх хэсгийн тайлбарт даатгалын гэрээтэй төстэй харилцан туслах гэрээнд ч үйлчлэхээр тайлбарласан. (有斐閣, 2009,2010, pp. 28-31,34-35,52-55,136-138)

Япон улсын Даатгалын тухай хууль нь “харилцан туслах гэрээ”-г багтаасан ойлголт ба Даатгалын тухай хууль батлагдсанаар (1) Даатгал гэх ойлголтыг тодорхойлох эсэх, (2) Харилцан туслах гэрээний хувьд Даатгалын тухай хууль үйлчлэх эсэх асуудал хөндөгдсөн. (山下=米山編, 2022, p. 131)

Хэдийгээр харилцан туслах гэж нэрлэсэн ч энэ нь агуулгын хувьд даатгалтай бараг ялгаагүй байх тохиолдолд хууль, дүрэм журмыг ялгах ёсгүй гэсэн санал гарсаар ирсэн (鴻常夫, 1974,1978,2002, pp. 219-222,266-271). Хуулийн зохицуулалтын агуулгыг тодорхойлоход “харилцан туслах”-ын нэгэндээ туслах мөн чанар болон үндэслэл болсон хуулийн онцлогийг харгалзан үзэх ёстойг онцолсон байх бөгөөд үүнийг тус бүрийн хуулийн зохицуулалтаар авч үзэх нь зүйтэй” (萩本編著・, 前掲注 1, 1996, p. 86) гэж тайлбарласан байдаг.

Даатгалын тухай хууль нь тус хуулийн 2.1 дэх хэсэгт даатгалын гэрээний суурь ойлголтыг, ердийн даатгалын гэрээ (Даатгалын тухай хуулийн 2.6 дахь хэсэг), амьдралын даатгалын гэрээ (Даатгалын тухай хуулийн 2.8 дахь хэсэг), гэмтэл,

ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

өвчний даатгал (Даатгалын тухай хуулийн 2.9 дэх заалт)-ыг тус тус тодорхойлсон. Даатгалын эрх зүйн онол нь даатгалын гэрээний тодорхойлолт нь тус зүйлийн 6 дахь хэсгээс хойш даатгалын төрлүүдийг тодорхойлолтыг оруулахын тулд оруулсан зохицуулалт гэж ойлгох нь ойлголтын зөрүү үүсгэхгүй байх үүднээс зохистой гэх тайлбар (山下 = 永沢編著, 2013, р. 4) байдаг. Харин Даатгалын тухай хуулийн 2.1 дэх хэсэгт заасан даатгалын гэрээ нь Даатгалын тухай хуулийн суурь ойлголт юм. Тус заалтын ач холбогдлыг тодруулах нь чухал асуудал юм.

Япон улсын хууль тогтоогчид Даатгалын тухай хуулийн 2.1 дэх заалтын дагуу даатгалын гэрээг дараах онцлогтой гэж тайлбарласан (萩本編著, 2016, р. 29). Үүнд:

1) Гэрээний нэршил хамаарахгүй (Даатгалын гэрээ, харилцан туслах гэрээ нь сонгодог жишээ боловч үүнээс өөр нэртэй байсан ч даатгалын гэрээ гэж үзэж болох юм.

2) Талуудын нэг тал нь гэрээнд заасан тодорхой үйл явдал үүссэн нөхцөлд нөхөн төлбөр төлөхөөр тохиролцсон

3) Нөгөө тал нь даатгалын хураамж төлөхөөр тохиролцсон

4) (3)-т дурдсан даатгалын хураамж, харилцан туслах гэрээний хураамжийг (2)-т заасан тодорхой үйл явдал тохиолдох магадлалын дагуу төлөх

Академийн түвшинд Даатгалын гэрээний тухай ойлголтыг Даатгалын тухай хууль батлагдахаас өмнөх нийтлэг ойлголтын дагуу дараах шинжтэй хэсгүүдтэй гэж ойлгож ирсэн. Үүнд:

1) Нэг талын мөнгөн хураамж (даатгалын хураамж)

2) Нөгөө талын гэнэт үүссэн эдийн засгийн хохирлыг нөхөн төлөх (нөхөн төлбөр)

3) (1) болон (2) дахь нөхцөл эсрэг харилцаанд (山下友信, 2005, р. 6) байна

4) Орлого, зарлагын тэнцвэрийн зарчим (Principle of equalization of income and expenditure)

5) Даатгалын эрсдэл хураамжийн тэнцвэрийн зарчим (principle of the balance

between performance and counter-performance)

(4) ба (5)-д заасан шинжид тулгуурлан (1) ба (2) дахь шинжийн хооронд харилцан үүрэг үүсгэх бөгөөд эдгээр шинжийг агуулсан байвал академик түвшинд даатгалын гэрээ бүхийг даатгал гэж ойлгож ирсэн.

Даатгалын тухай хууль батлагдахаас өмнө Арилжааны тухай хуульд ердийн даатгалын гэрээ, амьдралын даатгалын гэрээний тодорхойлолтыг заасан боловч даатгалын гэрээний тодорхойлолт байгаагүй юм. Мөн түүнчлэн Даатгалын тухай хуулиас ялгаатай нь даатгалын хураамж, даатгалын нөхөн төлбөрийн хоорондын хамаарлуудыг зохицуулсан заалт байгаагүй. Иймээс даатгалын уламжлалт тогтолцооны тухай хэлэлцүүлэгт үндэслэн даатгалын эрх зүйн онолын хувьд (4) болон (5)-д дурдсан шинжүүдийг даатгалын гэрээний эрх зүйн шинж хэмээн ойлгож болно.

Даатгалын тухай хууль батлагдахаас өмнөх ойлголтын нэгэн адил Даатгалын тухай хууль-ийн 2.1 дэх заалтын дагуу даатгалын гэрээ гэдгийг (4) Орлого, зарлагын тэнцвэрийн зарчим болон (5) Даатгалын эрсдэл хураамжийн тэнцвэрийн зарчимд суурьласан гэж үзэх нь өнөөгийн нийтлэг ойлголт юм (嘉村・, 2010, pp. 9-11).

Япон улсын Даатгалын тухай хуулийн 1 дүгээр зүйлийн “даатгал” болон 2.1 дэх хэсгийн “даатгалын гэрээ”-ний харилцан хамаарал нь Даатгалын эрх зүйн онолын хувьд Даатгалын тухай хууль-ийн 2.1 дэх заалтын дагуу даатгалын гэрээнд хамаарах боловч Даатгалын тухай хуулийн 1 дүгээр зүйлд заасан “даатгал” биш байх боломжтой юм (後藤・, 2016, pp. 53-54). Дээр дурдсанчлан Даатгалын тухай хууль-ийн 2.1 -т заасан даатгалын гэрээний ач холбогдлыг тодруулахын тулд Даатгалын тухай хуулийн 1 дүгээр зүйлд заасан “даатгал” хоорондын харилцааг тодорхой болгох шаардлагатай.

Даатгалын шинжлэх ухаан, даатгалын эрх зүйн онолоор даатгалын механизмын хувьд орлого, зарлагын тэнцвэрийн зарчим болон даатгалын эрсдэл

хураамжийн тэнцвэрийн зарчим байхыг шаардана гэдэгтэй санал нэгддэг (岡田豊基, 2010, 2012, pp. 1-2, 16-17, 25-26, 38-39). Даатгалын тухай хуулийн 1 дүгээр зүйлд даатгалын үндэс суурь нь орлого, зарлагын тэнцвэрийн зарчим болон даатгалын эрсдэл хураамжийн тэнцвэрийн зарчим гэж үзэж болно (吉澤, 2008, pp. 27-53).

Даатгалын эрх зүйн онолоор Даатгалын тухай хууль-ийн 2.1 дэх хэсгийн даатгалын гэрээ нь даатгалын механизмтай байх гэсэн “бичигдээгүй урьдчилсан нөхцөл” (山下ほか [洲崎], 2011, p. 3)-тэй гэж тайлбарладаг.

Монгол улсын даатгалын гэрээний эрх зүйн зохицуулалтын онцлогын хувьд Иргэний хуулийн §2.1-д Иргэний хууль тогтоомж нь Үндсэн хууль, энэ хууль болон тэдгээртэй нийцүүлэн гаргасан хууль тогтоомжийн бусад актаас бүрдэнэ гэж тодорхойлжээ. Монгол улсад өнөөдрийн байдлаар 931 хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж байна. Энэ дотроос даатгалын харилцааг зохицуулсан хууль тодорхой хэмжээг эзэлж байна. Тодруулбал, Даатгалын тухай хууль 2024.04.30 (2004-2017 онд 12 удаа нэмэлт, өөрчлөлт орсон). Даатгалын тухай хуулийн 6 дугаар зүйлд сайн дурын ба албан журмын гэсэн хоёр төрлийн даатгал байхаар заасан. Сайн дурын даатгалын үед гэрээний чөлөөт байдлын зарчим илүү хангагдах бол албан журмын даатгалын нөхцөлийг хуулиар нарийвчлан тогтооно. Даатгалын гэрээ, давхар даатгалын гэрээний суурь зохицуулалт, мөн даатгалын мэргэжлийн оролцогчид буюу даатгалын салбар дахь худалдааны төлөөлөгч, зуучлагч, хохирол үнэлэгчийн үйл ажиллагаа буюу даатгалын салбар дахь худалдааны төлөөлөл, зуучлалын гэрээний онцлог зохицуулалт тус хуульд тусгагдсан. Даатгалын багц хуулийн хүрээнд Эрүүл мэндийн даатгал, Нийгмийн даатгал, Жолоочийн хариуцлагын даатгал, Малын индексжүүлсэн даатгал, Банкин дахь мөнгөн хадгаламжийн даатгал, Үр тариалангийн даатгал болон даатгалын мэргэжлийн оролцогчдын тухай хуулиуд үйлчилж байна. Хувийн эрх зүйн салбарт хамаарах гэрээ нь Иргэний хуульд

үндэслэгдэж зохицуулагдах бөгөөд энэ хэсэгт тэгш эрхийн зарчмын хүрээнд байгуулагдана.

Дүгнэлт, санал

Даатгалын гэрээ нь эрх зүйн харилцаанд чухал үүрэг гүйцэтгэж, хохирлыг арилгах зорилготой бөгөөд иргэний эрх зүйн зарчимд тулгуурлан зохицуулагддаг.

Япон улсын Даатгалын тухай хуулийн 2.1 дэх хэсэг нь даатгалын гэрээг тодорхойлсон бөгөөд энэ нь **харилцан туслах гэрээтэй төстэй агуулгатай гэрээ** ч байж болно.

Даатгалын гэрээний үндсэн шинжүүд нь гэрээний нэршил харгалзахгүй, нэг тал нь нөхөн төлбөр төлөх, нөгөө тал нь хураамж төлөх, хураамжийг эрсдэлийн дагуу төлөх зэргээр тодорхойлогддог.

Хуулийн энэ зохицуулалт нь даатгалын гэрээний агуулгыг нарийвчлан тодорхойлж, **орлого, зарлагын тэнцвэр** болон **даатгалын эрсдэл хураамжийн тэнцвэрийн зарчимд** суурилсан эрх зүйн онолыг ашигладаг байна.

Судалгааны үр дүнд Япон улсын даатгалын гэрээний эрх зүйн орчин нь харьцангуй боловсронгуй, мэргэжлийн эрх зүйгээр зохицуулагддаг бол Монгол улсын хувьд эрх зүйн зохицуулалт илүү ерөнхий сул зохицуулалттай байх тул боловсронгуй болгох шаардлагатай байна. Мөн хоёр улсын тухайд даатгуулагчийн эрх ашгийг хамгаалах, гэрээний ил тод байдлыг нэмэгдүүлэх шаардлагатай. Энэ нь даатгалын салбарын тогтвортой хөгжлийг дэмжих, гэрээний талуудын эрх, үүргийг илүү тэнцвэртэй болгоход чухал нөлөө үзүүлэх юм.

Даатгалын гэрээний эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгохдоо дээрх тэнцвэрийн зарчмуудыг харгалзан үзэх, мөн даатгуулагч ба даатгагчийн эрх, үүргийн тэнцвэрийг хангах чиглэлд анхаарах шаардлагатай.

Ашигласан материал

С.Нарангэрэл. (2001). *Монголын ба дэлхийн эрх зүйн тогтолцоо*. Улаанбаатар : Адмон ХХК.

Хутыз, М. (1994). *Римское частное право: Курс лекций. –Былина.*

Bydlinski, P. (2017). *Grundzüge des Privatrechts: für Ausbildung und Praxis* 10.

Schauer. (огноо байхгүй). *Versicherungsvertragsrecht.*

Markus, W. (2022). *Versicherungsvertragsrecht. Österreich.*

(Hrsg), F. i. (2014). *VersVG: Versicherungsvertragsgesetz § 1a Rz 2.*

Schauer. (1995). *Das österreichische Versicherungsvertragsrecht.*

хороо, С. з. (2014). *Монгол Улсын арилжааны даатгалын тогтолцоо үүсч хөгжсөн түүхэн замнал.* Улаанбаатар.

萩本編著, (1974) 前掲注 1),

鴻常夫, [初出 1978 (2002)], 保険法の諸問題

大串淳子, (2008, 2011, 2013, 2015).
・解説保険法・現代保険法, ・商取引法.
[第 1 版補訂版] .

有斐閣, 村. 敏. (2009, 2010). *法解説, 保険法, 一保険の意義と保険契約の類型, 他方との関係新しい保険法の理論と実務* 2.

鴻常夫, 有. 竹. (1974, 1978, 2002). *保険法の諸問題, 手形法・保険法の理論.*

萩本編著・. (1996). 前掲注 1).

山下＝永沢編著. (2013). ・前掲注.

萩本編著. (2016). ・前掲注.

山下友信. (2005). *保険法.*

嘉村・. (2010). 前掲注.

吉澤卓哉牙経. (2010). *な保険ではない保険法上の犬保険契約玄 について* 牛保険学雑誌.

岡田豊基. (2010, 2012). *現代保険法.*

吉澤, 牛. (2008,). 前掲注 保険学のフロンティア. 義塾大学出版会.

山下ほか [洲崎] . (2011). 前掲注 3).

萩本修編著. (2008). 萩本編著・前掲注 1) 頁. .

萩本編著・. (2021). 前掲注 1).

後藤・. (2016). 前掲注, 役員解任の訴えの本質.

山下・. (2016). 前掲注, 基準日後株主による取得価格決定申立.

山下. (2016). 米山・前掲注.

萩本修編著. (2008). *保険法立案関係資料 (別冊商事法務 321 号) 1 頁 (商事法務, . 萩本 修.*

山下＝米山編. (2022). 前掲注 4).

ПАТЕНТЫН ЭРХ ЗҮЙ: МЭДҮҮЛЭГ ГАРГАГЧ ОНЦГОЙ ЭРХТЭЙ ЮУ?

PATENT LAW: IS PATENT APPLICANTS ENTITLED TO EXCLUSIVE RIGHT?

Б.Одгэрэл

Дотоод хэргийн их сургуулийн докторант, Оюуны өмчийн газрын ахлах шинжээч

B.Odgerel

Ph.D. Candidate of the University of Internal Affairs, Senior patent examiner, Intellectual property office

Дотоод хэргийн их сургууль
 УИХ-ын дарга М.Энхтүвшин

Хураангуй: Патентын эрх зүйд патентаар хамгаалагдсан шинэ бүтээлийг өмчлөх онцгой эрх патент эзэмшигчид хадгалагддаг. Мэдүүлгийн шатанд хэвлэгдсэн шинэ бүтээлийг түр хамгаалалтад авч, мэдүүлэг гаргагчийн эрхийг хамгаалах нэг онцлог зохицуулалт 2021 оны 5 дугаар сарын 9-ны өдөр шинэчлэн батлагдсан Патентын хуульд шинээр оржээ. Тус хуулийн 24 дүгээр зүйлийн 8 дахь хэсэгт түр хамгаалах хугацаанд мэдүүлэг гаргагчийн зөвшөөрөлгүйгээр уг шинэ бүтээлийг аливаа хэлбэрээр ашиглахыг хориглох эрхийг мэдүүлэг гаргагчид олгосон эрх зүйн шинэ зохицуулалт үйлчилж байна. Энэ заалтын дагуу патент олгоогүй, патент олгох эсэх нь тодорхойгүй мэдүүлгийн шатанд хэвлэгдсэн шинэ бүтээлийг түр хамгаалалтад авч, мэдүүлэг гаргагчийн эрхийг хамгаалахаар хуульчилсан нь судалгаа хийх нөхцлийг бүрэлдүүлсэн. Судалгаагаар патентаар олгогдох онцгой эрх эдлэхийн тулд мэдүүлэг гаргагчийн мэдүүлсэн шинэ бүтээл нь патентаар хамгаалагдсан байх, патент эзэмшигч нь патентаар хамгаалагдсан шинэ бүтээлийг өмчлөх онцгой эрхтэй болон тодорхой тохиолдлуудад патент эзэмшигчийн онцгой эрхийг хязгаарладаг болохыг олж тогтоосон бөгөөд үндсэндээ патентын хууль тогтоомж нь мэдүүлэг гаргагчийн эрхийг хамгаалахад чиглэдэггүй байна.

Энэ өгүүлэлд патентын хуулийн үйлчлэлийн хүрээнд мэдүүлэг гаргагчийн эрхийг хамгаалах асуудлыг хуулиар зохицуулсан эсэх, мэдүүлэг гаргагч шинэ бүтээлийн аливаа ашиглалтыг хориглох эрхтэй эсэх болон түр эрхийн зохицуулалтын талаар голчлон судласан. Энэхүү судалгааны хүрээнд патентын хуульд түр эрхийн зохицуулалтыг хэрэгжүүлэх санал дэвшүүлэхийг зорилоо.

Abstract: The patent owner is entitled to exclusive rights to the patented invention in patent law. The revised Patent Law of Mongolia, which was approved on May 9, 2021, provides provisional protection for inventions published in the official gazette until a patent is granted. Article 24.8 of the law provides a new legal regulation that grants patent applicants provisional rights to prohibit any unauthorized use of their inventions throughout the provisional protection period. The study is prompted by the fact that the provision allows the applicant to be granted a provisional right during the publication stages of patent applications where a patent has not been granted or there is uncertainty about whether a patent will be granted for an invention. In this study, we found that in order to enjoy the exclusive rights granted by a patent, the inventions filed by the applicants must be protected by a patent, the patent owners have exclusive right to own their patented inventions, and a number of exceptions applied to the exclusive right. Essentially, patent legislation is not intended to protect the rights of the applicants.

The key objectives of this article are to determine whether the protection of the applicants' rights is regulated by patent law, and whether the applicant has the right to prohibit any unauthorized use of their inventions, and the legal basis for provisional rights. In this context, this article proposes the implementation of provisional rights under patent law.

Түлхүүр үгс: патентын мэдүүлэг гаргагч, патентаар олгогдох эрх, онцгой эрхийн хязгаарлалт, түр эрх, эрх зүйн орчин

Keywords: patent applicants, exclusive rights, exceptions to exclusive rights, provisional rights, legal background

Удиртгал

Монгол Улсын Патентын тухай хуулийн үйлчлэх хүрээ "...зохион бүтээгч, патент эзэмшигчийн эрхийг хамгаалах, патентаар хамгаалагдсан шинэ бүтээл, ашигтай загвар, бүтээгдэхүүний загварыг ашиглахтай холбогдсон харилцааг..." зохицуулахад чиглэжээ (Патентын тухай хууль, 2021). Энэ хүрээнд тус хуулийн 47.2-т "Патентаар хамгаалагдсан шинэ бүтээл, ашигтай загвар, эсхүл бүтээгдэхүүний загварыг патент эзэмшигчийн зөвшөөрөлгүйгээр бусад этгээд Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт ашиглахыг хориглоно." гэж заажээ. Энд патент олгосон тохиолдолд патент эзэмшигчийн эрхийг хамгаалж, патент эзэмшигчид өөрийн шинэ бүтээлээ өмчлөх онцгой эрх олгодог эрх зүйн зохицуулалт үйлчилдэг байна. Энэ зохицуулалтаас гадна Патентын хуулийг 2021 онд шинэчлэн батлахдаа мэдүүлэг гаргагчийн эрхийг хамгаалах нэг онцлог зохицуулалт шинээр оруулсан. Мэдүүлэг гаргагчийн эрхийг тус хуулийн 24.8 дахь хэсэгт түр хамгаалахаар зохицуулжээ. Энэ хэсэгт "албан ёсны тогтмол хэвлэлд нийтлэгдсэн шинэ бүтээлийг патент олгох хүртэлх хугацаанд түр хамгаалалтад авах бөгөөд энэ хугацаанд мэдүүлэг гаргагчийн зөвшөөрөлгүйгээр уг шинэ бүтээлийг аливаа хэлбэрээр ашиглахыг хориглоно" гэж заасан. Энэхүү хуулийн 24 дүгээр зүйлийн тухайд шинэ бүтээл, ашигтай загварын патентын мэдүүлэгт хайлт хийх, нийтэд мэдээлэх харилцааг зохицуулсан мэдүүлгийн шатны зохицуулалт байх бөгөөд мэдүүлэгт хайлт хийснийхээ дараа оюуны өмчийн газар хуулийн 24.6-д заасны дагуу патентын мэдүүлгийг нийтэд дэлгэж хэвлэдэг. Мэдүүлгийг хэвлэхтэй зэрэгцээд шинэ бүтээлийг патент олгох хүртэлх хугацаанд түр хамгаалалтад авч, шинэ бүтээлийг мэдүүлэг гаргагчийн зөвшөөрөлгүйгээр аливаа хэлбэрээр ашиглахыг хориглохоор заасан энэхүү зохицуулалт нь хуулийн дээрх үйлчлэх хүрээнээс эхлээд хуулийн бусад бүлэг, зүйл, хэсэг, заалттай зөрчилдөх нөхцөл байдал үүсгэжээ. Тухайлбал хуулийн Долдугаар бүлэгт зохицуулсан патентын

эрх, патент эзэмшигчийн эрхийг хамгаалах зохицуулалттай зөрчилдөж байна. Энэ бүлэгт зохион бүтээгчийн эрх, патент эзэмшигчийн эрх болон патентаар олгогдох эрхийг хуульчилсан. Түүнээс гадна энэ бүлэгт патентын эрхийг зөрчсөнд тооцохгүй үйлдлүүдийг зааж, патент эзэмшигчийн эрхийг тодорхой тохиолдлуудад хязгаарласан байхад мэдүүлэг гаргагчид дээрх хуулийн заалтын дагуу мэдүүлэг гаргагчийн мэдүүлсэн шинэ бүтээлийг "аливаа хэлбэрээр" ашиглахыг хориглох үнэмлэхүй эрх олгожээ.

Мэдүүлэг гаргагчид олгосон шинэ бүтээлийг аливаа хэлбэрээр ашиглахыг хориглох эрхийг хангах хууль зүйн үндэслэл бүрдсэн эсэхийг зайлшгүй судлах шаардлага тулгарч байна. Энэ талаарх судалгаа одоогийн байдлаар илрэхгүй байна. Мэдүүлэг гаргагчийн зөвшөөрөлгүйгээр түүний шинэ бүтээлийг ашиглах асуудлыг патентаар олгогдох онцгой эрхийн хүрээнд авч үзэх үндэслэлтэй байна. Энэхүү онцгой эрхийн хүрээнд патентаар хамгаалагдсан шинэ бүтээлийг ашиглахтай холбогдсон харилцааг зохицуулдаг. Хуулийн дээрх хэсэгт "түр хамгаалалт" гэх нэр томьёо шинээр томьёологдсон байгааг мэдүүлэг гаргагчид олгож байгаа түр эрхийн хүрээнд судалж, энэ төрлийн хамгаалалтыг патент эзэмшигчийн эрхийг хуульд заасны дагуу хангах үндсэн зарчмаас өөрөөр зохицуулдаг эсэхийг энэхүү өгүүлэлд нарийвчлан судаллаа.

Мэдүүлэг гаргагчийн эрх зүйн байдал

Патентын хуулийн үйлчлэх хүрээ өмнө дурдсанчлан зохион бүтээгч, патент эзэмшигчийн эрхийг хамгаалахад чиглэдэг. Хуульд зохион бүтээгч, патент эзэмшигчийг тодорхойлсноос гадна тэдгээрийн эдлэх эрхийг нарийвчлан заасан бол мэдүүлэг гаргагч, түүний эрхийн талаар тусгайлан зохицуулаагүй байна. Мэдүүлэг гаргагч гэгч ямар субъект болохыг мэдүүлэгтэй холбон авч үзвэл хуулийн 3.1.2-т патентын мэдүүлэг гэдгийг "иргэн, хуулийн этгээдээс энэ хуульд заасны дагуу гаргасан хүсэлт, өргөдөл болон холбогдох бусад баримт бичгийн

бүрдэл" гэж тодорхойлжээ. Энэ тодорхойлолтоос хуулиар тогтоосон тодорхой бүрдэл бүхий патентын мэдүүлгийг оюуны өмчийн газарт гаргах этгээд нь мэдүүлэг гаргагч гэж тодорхойлох боломжтой байна. Хуулийн 16 дугаар зүйлд мэдүүлэг гаргагч нь хувь хүн, хуулийн этгээд байхаар зохицуулснаас өөрөөр зохицуулаагүй байдал илэрч байна. Мэдүүлэг гаргагч нь зохиогч бол баталгаа шаардахгүй, өөр этгээд байх тохиолдолд мэдүүлэг гаргах эрхтэйгээ батлах шаардлагатай байдаг (Намжил, 2000, 88 дахь тал). Эндээс ерөнхийд нь дүгнэхэд мэдүүлэг гаргагчийг оюуны өмчийн газарт патентын мэдүүлэг гаргах, уг мэдүүлэгтэй холбоотой асуудлаар тус газартай харьцах этгээд гэж дүгнэж болохоор байна. Гэхдээ мэдүүлэг гаргагчид патентын мэдүүлэг гаргах эрхийг олгоогүй байх бөгөөд зөвхөн зохион бүтээгч хүссэн тохиолдолд л түүний өмнөөс мэдүүлэг гаргах боломжтой болдог (Патентын тухай хууль, 2021). Цаашилбал, оюуны өмчийн газарт мэдүүлэг гаргах эсхүл гаргасан патентын мэдүүлгийг холбогдох хууль журамд заасан шаардлага, шалгуурт нийцүүлэх үйл ажиллагааг мэдүүлэг гаргагчид үүрэгжүүлэн хариуцуулжээ.

Гэтэл энэ үүрэгжүүлсэн хэм хэмжээтэй зэрэгцээд мэдүүлэг гаргагчид хуулийн 24.8-д заасны дагуу түүний зөвшөөрөлгүй шинэ бүтээлийг аливаа хэлбэрээр ашиглахыг “хориглох эрх” олгожээ. Хуулийн 24 дүгээр зүйлийн хүрээнд мэдүүлэг гаргагчийн шинэ бүтээлд патент олгох эсэх нь тодорхойгүй байх үе шат байна. Энэ зохицуулалтын хувьд шинэ бүтээлийн мэдүүлэгт хийсэн хайлтын үр дүнг нийтэд зарлаж оюуны өмчийн байгууллагаас албан ёсны тогтмол хэвлэлд нийтлэхээр зохицуулсан нь уг шинэ бүтээлд патент олгоно гэсэн үг биш байна. Тухайлбал хуулиар зохицуулсны дагуу мэдүүлгийг ингэж хэвлэснээс хойш хэрэв тухайн шинэ бүтээлийн мэдүүлэгт мөн чанарын шүүлт хийх хүсэлт гаргаагүй бол тус мэдүүлэг нь хэвлэгдсэн хэвээр мэдүүлэг чигээрээ үлддэг. Харин тухайн шинэ бүтээлийн мэдүүлэгт мөн чанарын шүүлт хийлгэх хүсэлт гаргасан бол патент олгох

эсэх мөн чанарын шүүлтэд очино. Хуулийн 25-д заасанчлан ...шинэ бүтээл ... энэ хуулийн 5,6,7 дугаар зүйлд заасан шалгуурыг хангасан эсэхэд мөн чанарын шүүлт хийнэ ... гэж заасны дагуу шүүлт хийж, шалгуур хангасан эсэх шийдвэр гаргана. Шалгуур хангасан патент олгох боломжтой гэсэн шийдвэр гарвал шинэ бүтээлийн ном зүй, томъёолол патентын хэвлэлд нийтэлсэн өдрөөс хойш 3 сарын дотор няцаасан нотолгоо ирээгүй, маргаан гараагүй бол патент олгодог гэх зэрэг хуульд заагдсан олон үйл ажиллагаа шинэ бүтээлийн мэдүүлэгт хийгдэхээр хүлээгдэж буй мэдүүлгийн үе шат ажээ.

Ийнхүү патент олгох эсэх нь тодорхойгүй үе шатанд мэдүүлэг гаргагчийн мэдүүлсэн шинэ бүтээлийг хамгаалж, аливаа ашиглалтыг хориглох эрхийг мэдүүлэг гаргагч эдлэх боломжгүй нөхцөл байдал илэрч байна. Патентын амин сүнс тулгуур ойлголт нь онцгой эрх. Онцгой эрхийг тухайн патент авахаар мэдүүлсэн шинэ бүтээлд патент олгосноор эдлэх боломж бүрдэнэ. Тухайлбал патент олгосноор хуулийн 47.2-д заасны дагуу патент эзэмшигчийн зөвшөөрөлгүй ашиглалтыг хориглох үйл ажиллагааг нарийвчлан хуульчилжээ. Ингэж зохицуулсан байхад патент олгох, олгохгүй нь тодорхой биш мэдүүлгийн үе шатанд шинэ бүтээлийг патент олгох хүртэлх хугацаанд түр хамгаалалтад авч, мэдүүлэг гаргагчид хуулийн 24.8-д заасны дагуу түүний зөвшөөрөлгүй шинэ бүтээлийг аливаа хэлбэрээр ашиглахыг “хориглох эрх” олгохоор тусгайлан шинээр хуульчилсан байна. Энэ зохицуулалт нь зүй тогтлын бус буюу патентаар олгогддог онцгой эрхийн мөн чанартай зөрчилдсөн, практикт хэрэгжүүлэх боломжгүй эрхийг мэдүүлэг гаргагчид эдлүүлэхээр шинээр зохицуулсан болохыг илтгэж байна. Энэ шинэ бүтээлийн ашиглалтыг хориглох эрхийг патентын онцгой эрхийн хүрээнд шинэ бүтээлд патент олгох шийдвэр гарсны дараа патент эзэмшигч гэх этгээд хэрэгжүүлэхээр хуульд заасан хүрээнд цаашид авч хэлэлцэнэ.

Патент эзэмшигчийн эрх

МОНГОЛ УЛСЫН
ПАТЕНТЫН
ТӨСӨӨР

МОНГОЛ УЛСЫН ПАТЕНТЫН ТУХАЙ ХУУЛЬ

Патентын эрхийн хүрээнд патентаар хамгаалагдсан шинэ бүтээлийн патент эзэмшигчийн эрхийг хамгаалж, түүний ашиглахтай холбогдсон харилцааг хуулиар зохицуулдаг байна. Тухайлбал, хуулийн 39 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт оюуны өмчийн байгууллагад нийтэд мэдээлсэн шинэ бүтээл, бүтээгдэхүүний загварт эсэргүүцэл ирүүлээгүй бол патент олгохоор заасан. Патент олгосноор патент эзэмшигч нь түүний зөвшөөрөлгүй патентаар хамгаалагдсан шинэ бүтээлийн ашиглалтыг хориглох эрхтэй болдог. Шинэ бүтээлийн ашиглалтын тухайд патентаар хамгаалагдсан аргыг ашиглан бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, хэрэглэх болон бүтээгдэхүүнийг үйлдвэрлэх, худалдаалах, худалдаанд нийлүүлэх, импортоор оруулж ирэх зэргийг хамааруулдаг байна. Түүнчлэн патент эзэмшигч патент нь хүчинтэй байх тохиолдолд энэхүү эрхийг эдлэхээр зохицуулжээ. Үндсэндээ патент олгосны дараа онцгой эрхийг патент эзэмшигчид эдлүүлэхээр заасан байна. Патентаар олгогдох онцгой эрхийн тухайд патент эзэмшигчид аливаа хэлбэрээр ашиглахыг хориглох эрх олгодоггүй ажээ. Тухайлбал, хуулийн 48 дугаар зүйлд заасны дагуу патент эзэмшигчийн эрхийг доорх тодорхой тохиолдлуудад хязгаарладаг. Үүнд:

- патент эзэмшигч өөрөө, эсхүл түүний зөвшөөрөлтэйгөөр бусад этгээд бараа бүтээгдэхүүнийг Монгол Улсын зах зээлд нэвтрүүлснээс хойш тухайн бараа бүтээгдэхүүнийг худалдах, худалдахаар санал болгох, эсхүл хэрэглэх;

- эрдэм шинжилгээ, сургалт, туршилтын ажилд хэрэглэх;

- Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт түр орж ирсэн гадаад улсын тээврийн хэрэгсэлд хэрэглэх;

- ашиг олох зорилгогүйгээр хувийн хэрэгцээнд хэрэглэх;

- анхдагч огнооноос өмнө тухайн шийдлийг Монгол Улсад шударгаар ашиглаж байсан, эсхүл ашиглах бэлтгэлийг хангасан байсан бол.

Энэ эрхийн хязгаарлалтын хүрээнд патентаар хамгаалагдсан шинэ бүтээлийг ашигласан гэж тооцохгүй бөгөөд патент

эзэмшигчид олгосон онцгой эрх үйлчлэхгүй. Гэтэл дээрх мэдүүлэг гаргах эрхийг зохион бүтээгчээс шилжүүлэн авсан этгээдэд патентын мэдүүлгийг хайлтын тайлангийн хамт хэвлэхтэй зэрэгцэн хэвлэгдсэн шинэ бүтээлийг патент олгох хугацаанд түр хамгаалах, энэ түр хамгаалах хугацаанд мэдүүлэг гаргагчийн зөвшөөрөлгүйгээр шинэ бүтээлийг аливаа хэлбэрээр ашиглахыг хориглох хуулийн 24.8-ийг хэрхэн хэрэгжүүлэх асуудлыг хуулиар зохицуулаагүй, хэрэгжүүлэх боломжгүй нөхцөл байдлыг үүсгэсэн зохицуулалт болохыг илтгэж байна. Улмаар патентын хууль тогтоомжид мэдүүлэг гаргагчийн эрх гэж илрэхгүй байхад патент эзэмшигчид эдлүүлэхээр заасан онцгой эрхээс үнэмлэхүй давуутай эрх мэдүүлэг гаргагчид олгохоор хуульчилсныг өөрчлөх шаардлага тулгарсан гэж үзэж байна.

Цаашилбал патентын хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг хангах буюу патент эзэмшигчийн эрхийг хангах, хэрэгжүүлэх бусад холбогдох хууль, тогтоомжоор ч мэдүүлэг гаргагчийн эрхийг хамгаалах талаар мөн зохицуулагдаагүй байна. Тухайлбал, Зөрчлийн тухай хуульд патентаар хамгаалагдсан бүтээгдэхүүнийг эсхүл патентаар хамгаалагдсан аргаар үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүнийг патент эзэмшигчийн зөвшөөрөлгүйгээр үйлдвэрлэсэн, зах зээлд нийлүүлсэн ... нь эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээргүй бол ... төгрөгөөр торгоно гэж заажээ (Зөрчлийн тухай хууль, 2017). Патентын хуулийн зорилтын хүрээнд мэдүүлэг гаргагчийн эрхийг бус харин зохион бүтээгч, патент эзэмшигчийн эрхийг хамгаалахад чиглэж байх тул энэ 24.8 дахь хэсгийг хуульд шинээр оруулсныг зөвтгөх үндэслэл судалгаагаар олдсонгүй. Патентаар хамгаалагдсан шинэ бүтээлийг өмчлөх онцгой эрх Монгол Улсын Патентын тухай хуульд зааснаар патент эзэмшигчид хадгалагддаг байна. Энэхүү заалт нь патентын хуулиар зохицуулах суурь харилцаатай илт зөрчилдсөн зохицуулалт болсон байх тул бүхэлд нь өөрчлөх шаардлагатай гэж үзэж байна. Үүнтэй адил зохицуулалт хуулийн Дөрөвдүгээр бүлэг

Бүтээгдэхүүний загварын хамгаалалтын 37.8 дахь хэсэгт бүтээгдэхүүний загварт давтагдсан байгааг мөн хамааруулан өөрчлөх шаардлагатай.

Түр эрх

Патентын хуулийн үйлчлэлийн хүрээнд патент олгосон шинэ бүтээлд тодорхой хугацаагаар олгодог онцгой эрхийг мэдүүлэг гаргагчид түр эдлүүлэхээр заасныг үндэсний патентын хууль тогтоомжийн хүрээнд болон олон улсын гэрээ хэлэлцээрийн хүрээнд зохицуулаагүй байна. Зарим улсуудын хувьд, жишээ нь Америкийн Нэгдсэн Улсад (АНУ) патентын мэдүүлгээ урьдчилан байдлаар эхэлж гаргах боломжийг патентын хуулиараа түр мэдүүлэг буюу “provisional application”-н хүрээнд олгодог (Provisional Application for Patent, <https://www.uspto.gov/patents/basics/apply/provisional-application>). Түр мэдүүлэгт томъёоллыг заавал ирүүлэхийг шаардахгүй зэрэг хөнгөлөлт үзүүлэхийн зэрэгцээ түр мэдүүлэг байх хугацааг 12 сараар тогтоожээ. Түр мэдүүлэг гаргах нь онцгой эрх олгохтой холбоогүй бөгөөд өөрийн санаагаа хэрэгжүүлэх боломжтой байдлаар эхлэж оюуны өмчийн байгууллагад мэдүүлээд, дараа нь томъёолол болон бусад сайжруулалтыг оруулж мэдүүлгээ бүрэн засаж боловсруулаад оюуны өмчийн газар патентын мэдүүлэг мэдүүлэх боломжийг олгодог (De Penning & De Penning, The Ultimate Guide to Provisional Patents and Their Public Disclosure, 2024).

Түр эрх буюу “provisional right” гэдэг нэр томъёо патентын тогтолцоонд хэрэглэгддэг байх бөгөөд энэ түр эрх нь патент эзэмшигчийн эрхийг хангахад чиглэгддэг байна. Түр эрхийн тухайд шинэ бүтээлийн мэдүүлгийг хэвлэсэн хугацаанаас патент олгох хүртэлх хугацаанд патент эзэмшигчийн эрхийг хангах буюу энэ хугацаанд ашигласан этгээдээс зохих төлбөр авах эрхээр хангах тухай ойлголтын хүрээнд авч үздэг (LSD, 2025). Энд түр эрхийг патент эзэмшигч эдлэхийн тулд патент олгосон шинэ бүтээл нь хэвлэгдсэн патентын мэдүүлэгтэй яг адил байх шаардлагыг хангах шаардлагатай. Шинэ бүтээл нь ихэнхдээ

патентын мэдүүлгийг хэвлэх үед анх нийтэд дэлгэгддэг (Оюуны өмчийн газар, 2009). Ингэж нийтэд дэлгэгдэх нь шинэ бүтээлийг бусад этгээд мэдэж авах, улмаар шинэ бүтээлээр мэдүүлсэн шийдлийг ашиглан үйлдвэрлэл эрхлэх, зах зээлд нийлүүлэх, хэрэглэх зэрэг хохирол учруулдаг. Энэ асуудлыг патентын эрх зүйд патент эзэмшигчид түр эрх олгох замаар шийдвэрлэхийг зорьжээ. Түр эрхийг патент олгохоос өмнө патент эзэмшигчид бий болсон хохиролтой холбогдон маш ховор гардаг зөрчилд хамруулсан байх бөгөөд түр эрхийг патент олгосны дараа патент эзэмшигч зөрчлийн хохирлыг нөхөн барагдуулахаар хандах эрх гэж тодорхойлжээ (Brian V. Slater et.al., 2018).

Түр эрхийг патентын хуулиндаа Америкийн Нэгдсэн Улс (АНУ) хуульчилсан байх бөгөөд хуулийн 14 дүгээр бүлэгт патент олгох харилцааг зохицуулахдаа түр эрхийн хүрээнд патентын мэдүүлгийг хэвлэлд нийтэлсэн өдрөөс эхэлж патент олгосон өдөр хүртэлх хугацаанд патентын эрх эдлэхээр зааж, энэ хугацаанд аливаа этгээдээс патентын онцгой эрхийг зөрчсөн тохиолдолд зохих төлбөрийг авах эрхтэй гэж патентын эрхийн хугацааг тооцоход хамааруулан зохицуулжээ. Ингэхдээ түр эрхийг хэвлэгдсэн патентын мэдүүлэг нь патент олгосон шинэ бүтээлтэй яг ижил байх тохиолдолд эдлүүлэхээр хуульчилжээ (Patent laws, 35 U.S.C.154 (d)). Түр эрхийн тухай ойлголт нь шинэ ойлголт биш байх бөгөөд дэлхий дээр Европ, Японы зэрэг дэлхийн хэд хэдэн улсууд патентын тогтолцоондоо ямар нэг хэмжээгээр зохицуулсан байдаг бөгөөд түр эрхийн зохицуулалт нь хүлээгдэж буй патентын мэдүүлгүүдийг хэвлэхтэй нягт холбоотой заалт юм (Philippe Signore (2000)).

Эндээс патентын түр эрх гэдэг нь патент олгосон тохиолдолд патентын мэдүүлэг хэвлэгдэж нийтэд ил болсон хугацаанаас патент олгох хүртэлх хугацаанд патент эзэмшигчийн эрхийг хамгаалах буюу патентын эрхийг мэдүүлэг ил болж хэвлэгдсэн хугацаанаас эхэлж хангахаар зохицуулж, патентын эрхийн зөрчилд хамааруулж хариуцлага тооцох

МОНГОЛЫН ХУУЛЬ ЗӨРЧЛӨЛ

ᠮᠤᠩᠭᠡᠯᠡ ᠰᠤᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤᠢ
ᠬᠤᠠᠨᠭᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ

боломжоор хангасан хүрээнд тодорхойлох боломжтой байна. Ингэж патент эзэмшигчийн эрхийг шинэ бүтээлийг оюуны өмчийн байгууллага нийтэд дэлгэсэн үеэс хамгаалах эрх зүйн үндэсийг хууль тогтоомжийн хүрээнд бүрдүүлэх нь зохион бүтээх, шинийг санаачлах их үйлсийг дэмжихэд ихээхэн ач холбогдолтой. Практикт тулгарч байгаа энэ асуудлыг 2021 онд патентын хуулийн шинэчилсэн найруулгаар зохицуулахдаа түр эрхийг мэдүүлэг гаргагчид хамааруулж, мэдүүлгийн шатанд хуульчилсан нь энэ олон улсад хэрэгжиж байгаа патент эзэмшигчийн эрхийг хангахад чиглэсэн түр эрхийн зохицуулалтын агуулга, мөн чанарт нийцэхгүй байна. Түр эрхийн зохицуулалтыг хуульчлахдаа АНУ нь дээр дурдсанчлан патентын эрхийн хугацааг тооцоход хамааруулсан байгааг анхаарах нь зүйтэй юм. Патентын онцгой эрхийг эдлэх хугацааг патентын мэдүүлэг хэвлэгдснээс тооцох хүрээнд түр эрхийн зохицуулалтыг хуульчлан өөрчлөх шаардлагатай. Үүнээс гадна түр эрхийн томьёолол, түр эрх эдлэх шалгуур нөхцлийг нарийвчлан судлаж, патентын хууль тогтоомж болон холбогдох бусад хууль тогтоомжид өөрчлөлт оруулах шаардлагатайг дээрх судалгааны дүнд олж тогтоолоо.

Дүгнэлт, Санал

Мэдүүлэг гаргагчийн эрхийг хамгаалах асуудал патентын хууль тогтоомжийн үйлчлэх хүрээнд хамаардаггүй байна. Патент авахаар мэдүүлсэн шинэ бүтээл нь патентаар хамгаалагдсан тохиолдолд патент эзэмшигч патентаар олгогдох онцгой эрхийг эдлэх боломж бүрдэж, улмаар патентаар хамгаалагдсан шинэ бүтээлийг бусад этгээд зөвшөөрөлгүй ашиглахаас тодорхой тохиолдлуудад хамгаалуулах эрхтэй болдог ажээ. Гэтэл патент олгоогүй, тэртүсмаа патент олгох эсэх нь тодорхойгүй мэдүүлгийн шатанд байгаа шинэ бүтээлийг түр хамгаалах талаар тус хуулийн 24.8-д зохицуулснаас гадна патент эзэмшигчид хуульд заасан хүрээнд эдлүүлэхээр заасан онцгой эрхээс илүү

хүчин чадалтай үйлчлэх түр эрхийг мэдүүлэг гаргагчид олгосон байна. Хуулийн 24.8-д заасны дагуу мэдүүлэг гаргагч шинэ бүтээлийг аливаа хэлбэрээр ашиглахыг хориглох эрх зүйн үндэс бүрдээгүй, энэ хуулийн хэсэг нь бүхэлдээ хуулийн патентын эрх, патент эзэмшигчийн эрхийг хамгаалах Долдугаар бүлэгтэй зөрчилдсөн, патентын эрхийн хэрэгжилтийг хангах бусад хууль тогтоомжийн хүрээнд зохицуулагдаагүй байна. Иймд патентын хууль тогтоомжоор зохицуулахыг зорьсон суурь харилцаатай илт зөрчилдсөн энэхүү хуулийн хэсгийг өөрчлөх шаардлагатай гэж судлаачийн зүгээс үзэж байна.

Хуулийн энэ хэсэгт шинээр зохицуулсан мэдүүлэг гаргагчид олгосон “түр хамгаалалт”-ын талаар судлахад “provisional right” буюу “түр эрх” гэдэг нэр томьёоны хүрээнд патентын эрх зүйн тогтолцоотой зарим улсын хууль тогтоомжид нэвтэрч хэрэглэгдсээр иржээ. Түр эрхийн зохицуулалтыг патент эзэмшигчийн эрхийг хуульд заасны дагуу хангах үндсэн зарчимд нийцүүлэн зохицуулдаг байна. Өөрөөр хэлбэл, түр эрхийн зохицуулалт нь патентаар олгогдох онцгой эрхтэй холбогдон зохицуулагддаг байх бөгөөд энэхүү онцгой эрх эдлэх хугацааг патентын мэдүүлгийг оюуны өмчийн газар хэвлэснээс эхэлж тооцох хүрээнд авч үзэж патент эзэмшигчийн эрхийг хамгаалахад чиглэдэг байна. Ингэхдээ түр эрхийг хэрэгжүүлэх шалгуур нөхцлийг хуулиар нарийвчлан зохицуулж иржээ. Хэрвээ түр эрхийг дээрх агуулгын хүрээнд патентын хуульд шинээр хуульчилсан бол мэдүүлгийн шатанд патентын мэдүүлэг хэвлэхтэй зэрэгцэн зохицуулсан нь хууль зүйн үндэслэлгүй байдлыг бий болгоход хүргэсэн байна. Түр эрхийн зохицуулалтыг патентын эрхийн хүрээнд нарийвчлан хуульчилж өгөх шаардлагатай. Цаашид түр эрхийн зохицуулалтыг боловсронгуй болгосноор патент эзэмшигч патентын мэдүүлгийг хэвлэсэн хугацаанаас патент олгох хүртэлх хугацаанд эрхээ хангуулах буюу түүний шинэ бүтээлийг ашигласан этгээдээс зохих төлбөр авах эрх зүйн үндэс бүрдэх ач

холбогдолтой гэж судлаачийн зүгээс үзэж байна.

Эх сурвалж

Монгол Улсын Их Хурал (2021). Патентын тухай хууль, Улаанбаатар: Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл, №34.

Монгол Улсын Их Хурал (2017). Зөрчлийн тухай хууль, Улаанбаатар: Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл, №24.

Намжил, З. (2000). *Патент-эрх зүйн оньс*. Улаанбаатар.

Оюуны өмчийн газар. (2009). *Ирээдүйг бүтээхүй, жижиг, дунд үйлдвэрлэлд зориулсан патентын танилцуулга*, (Орч.; Одгэрэл, Б.)

Чинбат, Н. (2014). *Иргэний эрх зүй лекцийн товчоон* (ерөнхий анги). Улаанбаатар.

Brian V. Slater and John P. Dillon, (2018). *Preserving Provisional Rights for Pre-Issuance Patent Damages*, Section of

Intellectual Property Law Landslide January/February 2018 Vol. 10 No.3 <https://www.hsframer.com/kl-pdfs/4/3/43719.pdf>

De Penning & De Penning. (2024). *The Ultimate Guide to Provisional Patents and Their Public Disclosure*, <https://depenning.com/blog/the-ultimate-guide-to-provisional-patents-and-their-public-disclosure/>

LSD. (2025). *Provisional right*, <https://www.lsd.law/define/provisional-right> Patent laws, 35 U.S.C.154 (d)

Philippe Signore, (2000). *The New Provisional Rights Provision*, J. Pat. & Trademark Off. Soc'y, volume 742, p.752-54.

USPTO. (2025). *Provisional Application for Patent*, <https://www.uspto.gov/patents/basics/apply/provisional-application>

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ
ЭРХ
ЗҮЙН
УЛААНБААТАР

ТӨРИЙН ЦЭРГИЙН БАЙГУУЛЛАГУУДЫН АХЛАГЧ БЭЛТГЭЖ ИРСЭН СУРГАЛТЫН ТОГТОЛЦОО, БУСАД ОРНУУДАД АХЛАГЧ БЭЛТГЭЖ БҮЙ ТУРШЛАГА

ᠲᠦᠷᠢᠶᠢᠨ ᠴᠡᠷᠭᠢᠨ ᠪᠠᠶᠢᠭᠤᠯᠠᠭᠤᠳᠤᠨ ᠠᠬᠤᠯᠠᠭᠴᠢ ᠪᠡᠯᠲᠦᠭᠦ᠋ᠭ ᠢᠷᠰᠡᠨ ᠰᠤᠷᠭᠠᠯᠲᠤᠨ ᠲᠣᠭᠲᠣᠯᠴᠣᠣ, ᠪᠤᠰᠠᠳ ᠣᠷᠨᠠᠭᠤᠳᠠᠳ ᠠᠬᠤᠯᠠᠭᠴᠢ ᠪᠡᠯᠲᠦᠭᠦ᠋ᠭ ᠪᠤᠶᠢ ᠲᠤᠷᠰᠤᠯᠠᠭᠠ

Б.Жавхлан

Дотоод Хэргийн Их Сургуулийн Удирдлагын академийн суралцагч, магистрант, дэд хурандаа

Javkhlan B.

Student, Master's student, Major of the Management Academy of the University of Internal Affairs

Б.Наранбаатар

Дотоод Хэргийн Их Сургуулийн Удирдлагын академийн суралцагч, магистрант, хошууч

Naranbaatar B.

Student, Master's student, Major of the Management Academy of the University of Internal Affairs

*Хариуцлагатай зохиогч: batsukhjavkhlan25@gmail.com, naba67878@gmail.com

Хураангуй: Төрийн цэргийн байгууллагуудын мэргэжлийн ахлагч нар , байнгын бүрэлдэхүүний 70 гаруй хувийг эзэлж мэргэжил, ур чадвар, боловсрол, нийгмийн байдал нь аливаа аюултай тэмцэх үндэсний аюулгүй байдлын чадамжийн чухал үзүүлэлт болдог. Иймээс ахлагч нарын боловсрол мэргэжлийн асуудлыг судалж цаашид ахлагчийн албаны мэргэжил дээшлүүлэх сургалтын тогтолцоог судалж санал дэвшүүлэх.

Abstract: Reforming the education system for leaders who serve as a significant part of the professional and permanent staff of the state military and law enforcement agencies requires a focus on several key areas. These leaders play a crucial role in ensuring national security, so their education should be geared toward enhancing strategic thinking, leadership capabilities, and adaptability to new challenges. Here are some suggestions for building a model that could improve this education system.

Түлхүүр үгс: Ахлагч нарын боловсрол, мэргэжил, сургалт

Keywords: Leaders education, profession, education.

Удиртгал: Цэргийн алба бол Үндсэн хуульд заасан ёсоор насанд хүрэгчдийн гүйцэтгэх үүрэг цэргийн хугацаат алба төдийгүй төрийн албаны онцлог төрөл байна. Монгол Улсын “Цэргийн албаны тухай” хуульд зааснаар цэргийн алба, түүний ангилал, төрлийг тодорхойлсон байдаг. Тухайлбал: Цэргийн алба нь цэргийн жинхэнэ алба, цэргийн бэлтгэл албанаас бүрдэнэ. Цэргийн жинхэнэ алба нь хугацаат болон цэргийн гэрээт алба, ахлагчийн алба, офицерын албанаас бүрдэнэ¹.

Үндсэн хэсэг

Нэг. Ахлагч бэлтгэж ирсэн түүхэн уламжлал.

Ахлагч гэж хэн бэ ?

1. “Ахлагч” нь төрийн цэргийн байгууллага болон хууль сахиулах байгууллагад цэргийн жинхэнэ албыг сайн

дураараа ахлагчийн албан тушаалд гэрээгээр хаагч;

2. Ахлагчийн албан тушаалд ажиллаж буй цэргийн албан хаагчид олгодог цол;

3. Цэргийн хэргийн мэдлэг, чадвар, дадлагыг тухайн шатны сургалтаар эзэмшсэн, цэрэгт бүртгэлтэй мэргэжлээр цэргийн байгууллагад ахлагчийн албан тушаалд цэргийн жинхэнэ алба хаах тодорхой шалгуур, шаардлага хангасан цэргийн алба хаагчийг хэлнэ.

Анх ахлагч цолыг БНМАУ-ын Ардын сайд нарын зөвлөлийн 1942 оны 11 дүгээр сарын 9-ний өдрийн 51 дүгээр тогтоолд “Монгол ардын хувьсгалт цэргийн ба Дотоод явдлын яамны харьяа хязгаарын цэргийн жинхэнэ жагсаалын дарга нарт шинээр алдар цол олгох тухай” асуудлыг тодорхойлж бага түрүүч, түрүүч,

ахлагч гэсэн цолыг олгохоор баталсан нь тэмдэглэн үлджээ.

БНМАУ-ын Бага хурлын тэргүүлэгчдийн 1944 оны 4 дүгээр сарын 18-ны өдрийн XXII хурлаас “МАХЦ-ийн алба хаагчдын алдар цолыг шинэчлэх тухай” тогтоол гаргаж, МАХЦ-ийн бие бүрэлдэхүүнийг байлдагч, бага дарга, офицер, генерал гэж нэрлэхээр тогтоож бага дарга нарт бага түрүүч, түрүүч, ахлах түрүүч, ахлагчийн цолыг олгохоор баталсан байна. (Д.Баасандамба, 2018 он, хууд. 148)

1991 онд ахлагч цолыг улирсан цэргийн алба хаагчдад дангаар нь хэрэглүүлж эхлэн дэд ахлагч, ахлагч, ахлах ахлагч гэсэн гурван цолны шатлалтай болгож, алба хаасан жил, ажлын дүнгээр цол шагнадаг болжээ.

Монгол Улсын зэвсэгт хүчинд 2003 онд ахлагчийн цол дэд ахлагч, ахлагч, ахлах ахлагч, сургагч ахлагч, тэргүүн ахлагч гэсэн 5 зэрэглэлд шилжсэн.

“Ахлагчийн алба” гэж Монгол Улсын иргэн цэрэгт бүртгэлтэй мэргэжлээр цэргийн байгууллагад ахлагчийн албан тушаалд цэргийн жинхэнэ албыг хаахыг хэлнэ. Монгол Улсын “Цэргийн албаны тухай” хуулийн 10 дугаар зүйлд ахлагчийн албаны тухай тодорхой заасан байдаг.

Тухайлбал:

1. Цэргийн зохих шатны сургууль, дамжаанд суралцаж, цэргийн мэргэжил эзэмшсэн 30 хүртэлх насны иргэнийг ахлагчийн албанд элсүүлж болно.

2. Ахлагчийн албан тушаал нь даргалах, гүйцэтгэх гэсэн ангилалтай байна.

3. Ахлагчийн алба хаагч нь боловсрол, мэргэжил, ур чадвар, эрүүл мэнд, бие бялдар, сэтгэл зүйн зохих шалгуур үзүүлэлтийг хангасан байна.

4. Энэ зүйлийн 10.3-т заасан шалгуур үзүүлэлтийг цэргийн мэргэжлийн дээд удирдлагын байгууллага батална.

5. Иргэн ахлагчийн албыг 47 нас хүртэл хаана.

6. Алба хаах дээд хязгаарт хүрсэн цэргийн мэргэжлийн өндөр мэдлэг, ур чадвар, дадлагатай ахлагчийн цэргийн жинхэнэ алба хаах хугацааг томилсон эрх

бүхий албан тушаалтны шийдвэрээр тав хүртэл жилээр нэг удаа сунгаж болно гэжээ. (хууль, 2016 он)

Монгол Улсад анх удаа ЦИС-ын бүрэлдэхүүнд мэргэжлийн ахлагч бэлтгэх сургууль байгуулагдаж 1993 оны 9 дүгээр сарын 1-нд 3 офицер, 2 ахлагч, 83 сурагчтайгаар шинэ хичээлийн жилийн нээлтээ хийж эхэлсэн байдаг.

Ахлагч бэлтгэх сургалт нь нэгдүгээрт, 3 сарын хугацаатай цэргийн ерөнхий бэлтгэлийн сургалт; хоёрдугаарт, 5-6 сарын хугацаатай мэргэжил олгох сургалт, гуравдугаарт, төгсөгчдийг 5 жил ажилласны дараа дахин сургаж хос мэргэжил эзэмшүүлэх сургалт гэсэн 3 үе шаттай явагдахаар төлөвлөсөн байна.

Батлан хамгаалахын сайдын 1998 оны 4 дүгээр сарын 28-ны өдрийн тушаалаар “ЦИС-ийг хөгжүүлэх хөтөлбөр”-ийг баталсан бөгөөд тус сургуульд 29 мэргэжлээр мянгаад сонсогч суралцагч, 15 мэргэжлээр дээд боловсролтой офицерыг, харин Ахлагч бэлтгэх төв, Цэргийн хөгжмийн сургуульд 13 мэргэжлээр ахлагч нарыг бэлтгэн Зэвсэгт хүчин, Хилийн цэргийн анги салбарыг хүний нөөцөөр хангаж байсан байна. (Ц.Тогоо, 1998 он)

Ахлагч бэлтгэх төв нь Зэвсэгт хүчин, Хилийн цэрэг, Улсын иргэний хамгаалалтын газар зэрэг хүчний байгууллагуудын захиалгаар мэргэжилтэй хүний нөөцийг бэлтгэж эхэлсэн байна. (ҮБХИС, Үндэсний батлан хамгаалахын их сургууль, 2025)

1993 онд ЦИС-ын бүрэлдэхүүнд Ахлагч бэлтгэх төв

2001 онд БХИС-ын Ахлагчийн сургууль

2003 онд БХИС-ын Ахлагчийн коллеж

2005 онд БХИС-ын Ахлагчийн сургууль

2020 онд Батлан хамгаалахын мэргэжлийн сургалт-үйлдвэрлэлийн төв нэртэйгээр үйл ажиллагаагаа одоог хүртэл явуулж байна. (ҮБХИС, Ахлагчийн сургууль түүхийн товчоо (1993-2008), 2008 он)

ᠬᠤᠠᠭᠠᠨ ᠰᠠᠬᠢᠭᠠᠨ ᠰᠠᠬᠢᠭᠠᠨ
ᠰᠠᠬᠢᠭᠠᠨ ᠰᠠᠬᠢᠭᠠᠨ ᠰᠠᠬᠢᠭᠠᠨ

Дотоод хэргийн их сургуулийн Ахлагчийн мэргэжлийн сургалт-үйлдвэрлэлийн төвийн сургалтын талаар:

Дотоод хэргийн их сургуулийн харьяа Ахлагчийн мэргэжлийн сургалт-үйлдвэрлэлийн төвийн тухай Хууль зүй, дотоод хэргийн сайдын 2012 оны 3 дугаар сарын 1-ний өдрийн А/37 дугаар тушаалаар баталсан ДХИС-ийн бүтцийн өөрчлөлтөөр Мэргэжлийн боловсролын тухай хуульд нийцүүлэн Ахлагчийн сургууль болгон ЦЕГ, ХХЕГ, ШШГЕГ, ОБЕГ-ын захиалгат сургалтуудыг явуулах анхны суурь тавигдсан байна. (Ц.Оюунчимэг, 2023 он)

Дотоод хэргийн их сургуулийн захирлын 2022 оны 11 дүгээр сарын 21-ний өдрийн Б/472 дугаар тушаалаар баталсан бүтэц орон тоогоор Цагдаа, Хил, Шүүхийн шийдвэр, Онцгой, Тактик, тусгай бэлтгэл, Цэргийн албаны гэсэн 6 тэнхимтэйгээр үйл ажиллагааг явуулж байна.

Тус төв нь Мэргэжлийн (богино хугацаа)-ны сургалтыг захиалагч агентлагийн оролцоотой мэргэжлийн зөвлөлөөр (Цагдаа мэргэжлийн “Цагдаа”, Хилийн мэргэжлийн “Хилчин”, Шүүхийн мэргэжлийн “Харуул хамгаалалтын ажилтан”, Онцгой байдлын мэргэжлийн “Аврагч”) хэлэлцэгдэн батлагдсан сургалтын хөтөлбөрөөр 1-4 сарын хугацаатай сургалтыг зохион байгуулж төгсөгч нарт энгэрийн тэмдэг, чадамжийн гэрчилгээ, гэрчилгээ олгож байна.

Цагдаагийн албаны тэнхим нь: Цагдаагийн ерөнхий газар, Шүүх шинжилгээний үндэсний хүрээлэнгийн захиалгаар “Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны эрх зүйн үндэс”, “Нийгмийн хэв журам хамгаалах үйл ажиллагааны тактик”, “Захиргааны зөрчлийг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа” зэрэг 21 төрлийн хичээлээр сургалтын хөтөлбөр төлөвлөгөөний дагуу зохион байгуулдаг.

Хилийн албаны тэнхим нь: Хил хамгаалах ерөнхий газрын захиалгаар “Харуулын дарга”, “Шалган нэвтрүүлэх албаны шалгагч хилчин” ахлагч, “Хилийн цэргийн офицер”, “Хилчин” ахлагч бэлтгэх сургалтад “Хил хамгаалалтын эрх зүй”, “Хилийн манаа”, “Харуулын алба”, “Хил хамгаалалтын тактик”, “Мөр судлал” зэрэг

24 төрлийн хичээлээр сургалтын хөтөлбөр төлөвлөгөөний дагуу зохион байгуулдаг.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх албаны тэнхим нь: ШШГЕГ-ын захиалгаар “Харуул хамгаалалтын албаны ажилтан” ахлагч бэлтгэх сургалтад “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа”, “Сэжигтэн, яллагдагчийг баривчлах, цагдан хорих шийдвэрийг биелүүлэх ажиллагаа” зэрэг 17 төрлийн хичээлээр сургалтын хөтөлбөр төлөвлөгөөний дагуу зохион байгуулдаг.

Онцгой байдлын албаны тэнхим нь: ОБЕГ-ын захиалгаар “Аврагч, гал сөнөөгч”, “Аврах гал унтраах автомашины жолооч”, “Холбооны бага мэргэжилтэн” ахлагч бэлтгэх сургалтад “Онцгой байдлын албаны үйл ажиллагааны эрх зүйн үндэс”, “Онцгой байдлын албаны үйл ажиллагааны дүрэм журам”, “Аврагчийн сэтгэл зүй” зэрэг 19 төрлийн хичээлээр сургалтын хөтөлбөр төлөвлөгөөний дагуу зохион байгуулдаг.

Тактикийн тэнхим нь дээр дурдсан хөтөлбөрүүдэд сургалт явуулахаас гадна Улаанбаатар төмөр зам, Иргэний нисэхийн ерөнхий газрын захиалгат мэргэшүүлэх сургалт, аж ахуй нэгж байгууллагын захиалгат “Гэрээт албаны харуул” бэлтгэх сургалтын 1 сарын хугацаатай зохион байгуулж байна.

Сургалтын төгсгөлд Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын Сургалт, үнэлгээ, судалгааны институттэй хамтран “Ур чадварын шалгалт” (чадамжийн үнэлгээ)-г зохион байгуулж чадамжийн гэрчилгээ олгон ажиллаж байна.

Хоёр: Ахлагчийн албаны хөгжлийн олон улсын чиг хандлага, зарим орнуудад ахлагч бэлтгэж буй туршлага.

Орчин үед гадаадын Зэвсэгт хүчнүүдэд мэргэжлийн ахлагч нарын гүйцэтгэх үүрэг, оролцоо нэмэгдэж байна. Мэргэжлийн ахлагч хэмээх ойлголтуудад хөгжиж буй орнуудын хувьд өөрсдийн Зэвсэгт хүчний салбарт (хуурай замын, тэнгисийн, агаарын, хилийн цэргийн гэх мэтээр) дотроо гүйцэтгэх үүрэг онцлогоос нь хамаарч хуваадаг бөгөөд хөрш улсууд болох ОХУ, БНХАУ-аас гадна АНУ, ХБНГ

улсуудын мэргэжлийн ахлагч нарыг бэлтгэж буй тогтолцооны талаар судалж үзлээ.

ОХУ-ын ахлагчийн алба, сургалт бэлтгэлийн онцлог:

ОХУ-ын Зэвсэгт хүчин орчин цагийн техникийн хувьсал, хөгжлийг дагаад хугацаат цэргийн алба хаагчид жилийн хугацаанд бүрэн дүүрэн мэргэжил эзэмшихэд хангалтгүй байна хэмээн үзээд дунд шатны техник хэрэгслийн мэргэшсэн ахлагч нарыг бэлтгэхэд анхаарч эхэлсэн.

Иймд Оросын армийн ахлагч бэлтгэх тогтолцоог сэргээж ахлагчийн сургуулийн үйл ажиллагааг мэргэшсэн, тусгай мэргэжлийн алба хаагчдыг шаардлагатай мэргэжлүүдийнх нь дагуу дунд болон удирдах шатны хэмжээнд бэлтгэх шаардлага тулгарсан. Уг шаардлагыг хэрэгжүүлэх зорилгоор цэргийн тойргуудын материаллаг баазуудыг түшиглэсэн сургалтын дивизүүдийг байгуулан тухайн тойргийн гүйцэтгэх үүрэгт чиглэсэн цэргийн бага мэргэжилтнүүдийг бэлтгэж ирсэн байна.

2009 оны 9 дүгээр сараас ОХУ-ын Зэвсэгт хүчний хэмжээнд ахлагч нарыг бэлтгэх сургуулиудыг үе шаттайгаар хаах шийдвэр гаргаж тухайн үед ажиллаж байсан ахлагчийн бүрэлдэхүүнийг мэргэжлийн бага дарга нар болон гэрээт алба хаагчид болгох санал батлагдсан. Энэ нь ОХУ-ын армийн хэмжээнд ажиллаж байсан 142 мянган хүний ажил амьдрал хөндөгдөж эхэлсэн бөгөөд зарим нь ажлаасаа гарч саналаараа халагдах, сольж, сэлгэн томилж дийлэнх бүрэлдэхүүн нь бага даргаар үлдсэн.

2010 оны 12 дугаар сараас ахлагчийн албанд хүн бэлтгээгүй, ахлагч болон ахлах ахлагч цол дахин хэрэглэхээ больсон. Харин алба хаах хугацаа нь дуусаагүй алба хаагчид хуучин цолоо хадгалан албаа үргэлжлүүлэн хаасан.

Харин энэ үед дотоодын цэрэг, хилийн цэрэг, аюулгүй байдлын алба, улсын хамгаалалтын алба, онцгой байдлын алба зэрэг батлан хамгаалах салбараас шууд хараат бус зарим нэг салбарууд нь энэ өөрчлөлтийн хажуугаар өнгөрч ахлагчийн алба нь хэвийн үйл ажиллагаагаа явуулж

байв. 2013 оны 2 дугаар сарын 27-ны өдрөөс ОХУ-ын Батлан хамгаалахын сайд С.К.Шойгу өргөтгөсөн бүрэлдэхүүнээр хуралдсаны эцэст ахлагч бэлтгэх сургуулиудын үйл ажиллагааг хэвийн болгож ахлагчийн албыг эргүүлэн ажиллуулах шийдвэр гаргажээ. (Б.Эрдэнэчимэг, Төрийн цэргийн болон хууль сахиулах байгууллагын ахлагч нарын боловсрол, мэргэжил, нийгмийн байдал, ахлагчийн албаны шинэчлэл, 2023 он, хуудсд. 49-50)

2015 он хүртэл ахлагчийн албанд цэргийн алба хаасан болон хааж байгаа цэргийн алба хаагч аль эсвэл гэрээт цэрэг ахлагчийн албанд элсдэг байв.

2015 оноос эхлэн нэгэн боломж бий болсон нь ерөнхий боловсролын сургуулиа төгсөөд цэргийн албыг түргэвчилсэн байдлаар хааж ахлагчийн сургуульд элсэн суралцах нөхцөлийг бүрдүүлж өгсөн байна. Бүрдүүлэх шаардлагатай үндсэн бичиг баримтууд нь эрүүл мэндийн үзлэгийн хуудас, сэтгэл зүйн хувьд эрүүл гэдгийг батлах хуудсыг чухал шаардлагатай гэж үзжээ.

Элсэгчдийг сонгон шалгаруулалтад хамруулах гол шалгуур нь өөрийн өргөдлийг үндэслэж шийдвэрлэх ба алба хааж байгаа хугацаат болон гэрээт цэргийн алба хаагчдын хувьд өргөдлийг нь ангийн захирагчид уламжлан шийдвэрлүүлэхдээ алба хаах хугацааныхаа талаас дээш хугацааг хаасан цэргийн алба хаагчдыг хамруулдаг байна. Харин албаа хааж буй гэрээт цэргийн хувьд алба хаасан хугацааны шаардлагагүйгээр давуу эрхтэйгээр ахлагчийн албанд элсдэг байна. Гэрээт цэргийн алба хаагчид гэрээ дуусах болоогүй байсан ч өргөдлөө өгч шийдвэрлүүлэн, сурах мэргэжлийнхээ дагуу очих ангиа тодорхой болмогц гэрээт цэргийн алба хаах гэрээгээ цуцлах боломжтой болдог байна.

Цэргийн алба хаагаагүй иргэд өөрсдийн өргөдлийг тухайн газар орныхоо цэргийн штабын даргаар уламжлуулан шийдвэрлүүлэх боломжтой болжээ. Ахлагчийн сургуульд элсэгчдийн насны хязгаар 35 хүртэл бөгөөд хүсэлт гаргагчийг ангийн захирагч бүрэн шийдвэрлэхээр зааж

Ахлагчийн алба хаагчдын хувьд өргөдлийг нь ангийн захирагчид уламжлан шийдвэрлүүлэхдээ алба хаах хугацааныхаа талаас дээш хугацааг хаасан цэргийн алба хаагчдыг хамруулдаг байна.

ХҮҮЛЬ САХИУЛАХҮЙН БОЛОВСРОЛ СУДЛАЛ

хэрвээ зөвшөөрсөн тохиолдолд эрүүл мэндийн үзлэгт хамрагдах болон зарим нэг тусгай шалгалт өгдөг байна.

Ахлагчийн сургуульд суралцах хугацаа нь тухайн сонсогчийн сонгосон мэргэжлээс шалтгаалж өөр өөр байна. Хугацааны хувьд хугацаат цэргийн алба хаасан бол 5-10 сар, хугацаат цэргийн алба хаагаагүй бол 2 жил 10 сар хүртэл сунгагдаж болдог байна. Хичээл сургалтын төгсгөлд шалгалтаа амжилттай өгч тэнцсэн бол анги салбарууд руу нь мэргэжлийнх нь дагуу хуваарилж 5-аас доошгүй жил алба хаах гэрээ байгуулдаг байна.

Хятадын ардын чөлөөлөх армийн ахлагчийн албаны онцлог:

ХАЧА-ийн ахлагчийн цол бол ахлагч гэдгийг илэрхийлэх, ахлагчийн зэрэглэлийг ялгах цол тэмдэг бөгөөд нам, төрөөс цэргийн алба хаагчдад өгч буй байр суурь, хүндэтгэл юм.

Ахлагчийн цолыг ахлагч болон хугацаат цэргийн гэж 2 хуваадаг. Бүх

Зэрэглэл	Алба хаасан жил	Цол	Цол хоорондын хугацаа
Байлдаг	1 жил	Байлдагч	9 сар орчим
	2 жил	Ахлах байлдагч	1 жил
Бага шатны ахлагч	3-8 жил	Дэд ахлагч	3 жил
		Ахлагч	4 жил
Дунд шатны ахлагч	9-16 жил	II зэргийн ахлах ахлагч	4 жил
		I зэргийн ахлах ахлагч	4 жил
Ахлах шатны ахлагч	17-30 жил	III зэргийн ахлах ахлагч	4 жил
		II зэргийн ахлах ахлагч	4 жил
		I зэргийн ахлах ахлагч	6 жил

ХАЧА-ийн ахлагчийн бүрэлдэхүүнд хоёр төрлийн арга замаар элсэн орох боломжтой. Тухайлбал, хугацаат цэргийн алба хаагчдаас улираах хэлбэрээр болон энгийн иргэдийн дундаас сонгож тухайн анги байгууллагад шаардлагатай мэргэжлээр сургаж авдаг. Энгийн иргэдээс элсүүлэхэд тавигдах шаардлага нь 20-оос доош насны бүрэн дунд буюу түүнээс дээш боловсролтой, бие бялдар, эрүүл мэндийн шаардлага хангасан байх ба ажлын ярилцлагад орж тэнцсэн байх шаардлагууд байна. Ажлын байранд очиход хамгийн багадаа 6 сарын цэргийн сургалт, бэлтгэлийг дүүргэсэн байх ёстой.

Хятадын Ардын төлөөлөгчдийн Их Хурлын Байнгын хорооны 2022 оны 02 дугаар сарын 28-ны өдрийн шийдвэрээр ХАЧА-ийн ахлагчийн цолны зэрэглэлийн тогтоолыг баталж 3 дугаар сарын 31-ний өдрөөс даган мөрдөж байна. Үүнээс өмнө 2009 оноос хойш мөрдөгдөж байсан ахлагчийн цолны зэрэглэл хүчин төгөлдөр үйлчилж байжээ.

Дээрх ахлагчийн цолны зэрэглэлээс харахад ахлах ахлагч цолыг дотор нь 1 дүгээр зэргийн ахлах ахлагч, 2 дугаар зэргийн ахлах ахлагч гэж 2 хувааж, 4 дүгээр зэргийн удирдах ахлагч цолыг хүчингүй болгосон байна. ХАЧА-ийн удирдах ахлагч цолны зэрэглэлийг манай улсын Зэвсэгт хүчинд хэрэглэж буй Тэргүүн ахлагч цолтой дүйцүүлж үзэж болохоор байна.

ХАЧА-ийн ахлагчийн цолны тогтолцоонд өөрчлөлт оруулсныг хүснэгтээр харуулав

Мөн цэргийн албаны хэрэгцээ шаардлагаар хэрэгцээтэй мэргэжлээр цэргийн бус байгууллагад ажиллаж байсан иргэдийг ахлагчийн албанд элсүүлэх боломж бас байдаг байна.

ХАЧА-ийн ахлагчийн сургуулийн хөтөлбөр нь ямар төрлийн мэргэжлээр сурч байгаагаас хамааран 2-3 жилийн хугацаатай байдаг бөгөөд үүнийг дүүргэсний дараа дунд боловсролын диплом олгодог. Сонсогчид цол тэмдэг бүхий цэргийн дүрэмт хувцас өмсөж хагас цэрэгжсэн удирдлагатай, дотуур байранд байрлаж суралцдаг байна. Төгссөн

сонсогчдыг цэргийн анги байгууллагаас илгээсэн хүсэлтийн дагуу хуваарилдаг.

ХАЧА-ийн дийлэнх хугацаат цэргийн алба хаагчид орчин үеийн зэвсэгт хүчний шаардлагыг хангахгүй, мэдлэг, боловсрол, сургалт бэлтгэлийн түвшин муу байсан тул дээрх асуудлыг шийдвэрлэхийн тулд 1990-ээд оны сүүлээр ахлагчийн корпусыг байгуулсан байна. Үүнээс хойш өнгөрсөн 20 гаруй жилийн хугацаанд ахлагчийн хүний нөөцөө бүрдүүлэх зорилгоор олон арга хэмжээ хэрэгжүүлсэн. Тухайлбал, шаардлагатай мэргэжлээр коллежийн төгсөгч, оюутнуудтай гэрээ байгуулан ахлагчаар элсүүлдэг байсан. Олон төсөл хөтөлбөр хэрэгжүүлсэн хэдий ч тодорхой үр дүнд хүрээгүй. Орчин үеийн зэвсэг техникийг ашиглахад нарийн техникийн өндөр мэргэжилтэй хүмүүс шаардагдах болсон тул “Ахлагчийн зорилтод сургалт” хөтөлбөрийг ХАЧА-ийн удирдлага санаачлан хэрэгжүүлж байна. (Б.Эрдэнэчимэг, Төрийн цэргийн болон хууль сахиулах байгууллагын ахлагч нарын боловсрол, мэргэжил, нийгмийн байдал, ахлагчийн албаны шинэчлэл, 2023 он, хуудсд. 51-53)

АНУ-ын ахлагч бэлтгэх сургалт:

АНУ-д ахлагчаар элсэхэд тавигдах хамгийн гол шаардлага бол бие бялдрын тэсвэр хатуужилтай байх, гэмт хэрэгт холбогдоогүй байх, олон шивээс хийлгээгүй

байхаас гадна ёс зүй, харилцаа, биеэ авч явах байдал талаасаа хамгийн үлгэр жишээ, өө сэвгүй байхыг шаарддаг байна.

Мэргэжлийн ахлагч нарыг бүрдүүлэхэд чиглэсэн хүний нөөцийн цэгцтэй

бодлого нь цэргийн байгуулалтад хамгийн чухал байр суурийг эзэлдэг. Мэргэжлийн ахлагч нарын нэр хүнд, тэдгээрийн хувийн бэлтгэл, шаардлага, мэдлэг дадлагаа ашиглах чадвараас цэргийн алба хаагч нэг бүрийн төдийгүй бүхэл бүтэн нэгтгэл,

анги салбарын байлдааны бэлтгэл сургуулилт хамаардаг гэж тунхагладаг.

АНУ-ын армид ахлагч нар салаа салбараас эхлээд удирдлагын дээд штабт, тухайлбал Тэргүүн ахлагч (*sergeant Major*) цолтон нь ахлах офицерууд, генералуудтай мөр зэрэгцэн штабт ажилладаг. Зэвсэгт хүчний анги салбар бүрд

Тэргүүн ахлагч (*sergeant Major*) үүрэг гүйцэтгэдэг бөгөөд бүх ахлагч нарын шууд захирах дарга нь юм.

АНУ-ын ХЗЦ-ийн ахлагч нарын хувьд 90 гаруй хувь нь коллеж төгссөн байдаг

бөгөөд байлдагчийн хувьд мэргэжлийн ахлагч болохын тулд армид 3-5 жил алба хаасан байх ёстой. Байлдагч нь энэ хугацаанд цэргийн болон бие бялдрын бэлтгэлийн оноо цуглуулдаг бөгөөд уг үзүүлэлтийг үндэслэн тэднийг Зэвсэгт хүчний

төрөл мэргэжлийн цэргийн ахлагч нарыг бэлтгэх сургуулиудад хуваарилдаг. Мэргэжлийн ахлагч нарыг бэлтгэх анхан шатны сургалтын хугацаа дунджаар 9 долоо хоног үргэлжилдэг бөгөөд сургалтыг төгссөн ЦАХ-дад анхан шатны ахлагч цолыг олгодог.

Цаашид эдгээр ахлагч нарыг 16 сургалтын төв, институтэд 5 түвшнээр үргэлжлүүлэн бэлтгэж, сургадаг байна. Бэлтгэлийн эхний шатанд ахлагч нарын удирдах ур чадвар, манлайлах чадварыг хөгжүүлэхэд онцгой анхаардаг байна. Харин бэлтгэлийн 2 болон 3 дугаар үе шатанд ахлагч нар цэргийн тодорхой мэргэжлийн (явган цэргийн, танкны, инженерийн, ар талын гэх мэт) бэлтгэлд суралцдаг байна.

АНУ-ын Зэвсэгт хүчний ахлагч нар алба хааж буй анги салбарынхаа зэвсэглэлд байгаа бүх төрлийн зэвсгийг заавал эзэмшсэн байх ёстой байдаг байна.

АНУ-ын Ахлагчийн сургалт бэлтгэл

Бэлтгэлийн түвшин	Үргэлжлэх хугацаа	Хамрагдах бүрэлдэхүүн
1 дүгээр түвшин (Primary Leadership Development Course),(Warrior Leader Course)	30 хоног	Армид 3-5 жил алба хаасны дараа ахлагч болоод удаагүй байгаа ЦАХ-чид

МОНГОЛЫН АРМИЙН
УДИРДАГЧИЙН
ХАМГААЛАХ
ХАМГААЛАХ
ХАМГААЛАХ

ХҮҮЛЬ САХИУЛАХУЙН БОЛОВСРОЛ СУДЛАЛ

1 дүгээр түвшин (Advanced Leader Course)	8 долоо хоног	Тасгийн дарга нартай дүйцэх түвшний ахлагч нар
3 дугаар түвшин (Advanced Non-Commissioned Officers Course)	8 долоо хоног	Салааны түвшний ахлагч нар
2 дугаар түвшин (First sergeant Course)	5 долоо хоног	Нэгдүгээр зэрэглэлийн ахлагч нар болон мастер ахлагч нар
3 дугаар түвшин (The U.S.Army Sergeant Major Course)	10 сар	Тэргүүн ахлагч

Ахлагч нарыг бэлтгэх бүх шатны дамжаанууд албан тушаал ахихад зайлшгүй шаардлагатай сургалтын хэлбэрүүд бөгөөд цэргийн албаны 20 жилийн туршид эдгээр курсийг шат дараалан дүүргэсэн байна. Зохих курсийг төгссөний дараа цэргийн ээлжит цол буюу ахлагч, штабын ахлагч, нэгдүгээр зэрэглэлийн ахлагч, мастер ахлагч болон тэргүүн ахлагч цолыг олгодог. Тухайлбал, нэгдүгээр зэрэглэлийн ахлагч гэдэг нь зөвхөн ахлагч цолтойгоор 15-аас доошгүй жил алба хаасан, ахлагч нарыг бэлтгэх бүх шатны дамжаа, тусгай бэлтгэлд хамрагдсан удирдлагын ахлагч юм. (Б.Эрдэнэчимэг, Төрийн цэргийн болон хууль сахиулах байгууллагын ахлагч нарын боловсрол, мэргэжил, нийгмийн байдал, ахлагчийн албаны шинэчлэл, 2023 он, хуудсд. 53-56)

Мөн мэргэжлийн ахлагчийн эгнээнээс офицерын албанд шилжин орох нөхцөлийг бүрдүүлсэн байдаг. Тухайлбал, Тухайн ЦАХ АНУ-ын иргэн, коллежийн боловсролтой, цэргийн албанд 18 насандаа элсэн орсон бол 30 нас хүрэхээсээ өмнө Офицерын дамжаа (Officer candidate school)-д орохоор өргөдөл, бичиг баримтаа бүрдүүлэн сонгон шалгаруулалтад хамрагдаж болдог.

12 долоо хоногийн хугацаатай үргэлжлэх энэхүү офицерын дамжаанд АНУ-ын 1 мэргэжлийн ахлагч тутмын нэг нь хамрагдах боломж олгосон байдаг.

АНУ-ын ахлагчийн сургалтууд шаталсан, тасралтгүй, хэлбэрээр явагдах тогтолцоотой ба цол албан тушаал ахихын тулд заавал дараагийн шатны сургалтуудад хамрагддаг байна.

Ахлагчийн сургалт бүрийн дараа болон шалгалт авсны дараа суралцагчдад ажиглагдсан дутагдалтай талуудыг

харилцан ярилцаж, гаргасан алдаа дутагдлыг хэрхэн шийдвэрлэх арга замыг зааж өгдөг.

ХБНГУ-ын Зэвсэгт хүчин (Bundeswehr) ахлагч бэлтгэх сургалт:

Бүгд Найрамдах Герман улсын ахлагчийн цол нь дараах 7 зэрэгтэй байдаг. Үүнд

- 1.Unteroffizeir- бага дарга
2. Stabsunteroffizier- штабын бага дарга
3. Feldwebel- дэд ахлагч
- 4.Oberfeldwebel- ахлагч
- 5.Hauptfeldwebel- ахлах ахлагч
- 6.Stabsfeldwebel- сургагч ахлагч
- 7.Oberstabsfeldwebel- тэргүүн ахлагч

ХБНГУ-ын ахлагчийн албан тушаалын 2 бие даасан төрөл байдаг

-Портпееетэй ахлагч (мөрдөс дээрээ сумтай)

-Портпееегүй ахлагч. Үүрэг даалгавраараа өөр зэрэглэлд ажилладаг энэ 2 ахлагчийн цолны төрөл нь дараах шатлалтай.

Портпеегүй ахлагчийн цол: Ихэнхдээ тасгийн дарга болон туслах албан тушаалд ажилладаг, цэргийн албанд ороод удаагүй 2-5 жил ажиллаж буй ахлагч нар байна.

Unteroffizeir- Портпеегүй дэд ахлагч

Stabsunteroffizier- Штамын портпеегүй ахлагч

Портпееетэй (мөрдөс дээрээ сумтай) ахлагчийн цол:

Feldwebel- дэд ахлагч

Oberfeldwebel- ахлагч

Hauptfeldwebel- ахлах ахлагч

Stabsfeldwebel- сургагч ахлагч

Oberstabsfeldwebel- тэргүүн ахлагч.

Портепеегтэй ахлагч нар нь ихэнхдээ тухайн салбартаа мэргэшсэн, гол төлөв тасаг, салааны захирагч, салааны орлогч дарга эсвэл штабт бичиг хэрэг, төлөвлөлтийн нэгжид өдөр тутмын уйл ажиллагааг хариуцан ажилладаг.

ХБНГУ-ын ахлагчийн сургуулийн үндсэн үүрэг нь мэргэшсэн, ёс суртахууны өндөр соёлтой, чадварлаг ахлагч нарыг сургаж бэлтгэн, анги салбаруудыг хүний нөөцөөр хангах явдал юм. Тус сургууль нь Штаб болон А, В, С гэсэн үндсэн сургалтын хэсгээс бүрдэх бөгөөд сургалт бэлтгэлийг үе шаттайгаар зохион байгуулахдаа сургалтын хэсгүүдээр дамжуулах хэлбэрийг ашиглан явуулдаг. Delitzsch хотод тус сургуулийн штаб, А болон С сургалтын хэсгүүд, Monster хотод сургалтын В хэсэг тус тус байрладаг.

А хэсгийн сургалт: А хэсэгт сонсогч нар гадаад хэлний сургалтад хамрагдах бөгөөд тус сургалтаар гадаад хэлний мэдлэгийг тодорхой түвшинд эзэмших, дэлхийн аль ч оронд үүрэг гүйцэтгэх боломж олгоход чиглэгдэнэ.

В хэсгийн сургалт: Сургалтын төлөвлөгөөний дагуу сонсогч нар нь бусад ахлагчийн сургуулийн адил цэргийн мэргэжлийн анхан шатны бэлтгэлд хамрагдах бөгөөд тус сургалт нь сургалтын В хэсэг дээр зохион байгуулагдаж явагддаг.

С хэсгийн сургалт: Төрөл мэргэжлийн сургалтууд нь С хэсэгт зохион байгуулагдах бөгөөд тухайн хэсэгт суралцагч өөр өөрийн үндсэн мэргэжлээр суралцдаг. Германы армийн бие бүрэлдэхүүний 60 орчим хувийг ахлагч нар бүрдүүлдэг тул ахлагч нарынхаа сургалт бэлтгэл, нийгмийн асуудалд ихээхэн анхаарал хандуулдаг.

Бундесверт ахлагч болохын тулд ахлагчийн албанд орох хүсэлт гаргасны дараа ахлагчийн албаны шалгалт өгөх хэрэгтэй. Энэ шалгалт нь 2 өдөр үргэлжилдэг ба оюуны болон спортын чадамжаар нь шалгалт өгөгсдийг сорьж үздэг. Дээрх шалгалтыг давсан бол 12 жил ажиллах гэрээ байгуулж ахлагчийн сургуульд хамрагдаж эхэлнэ. Эхний

ээлжид 3 сарын цэргийн хэргийн анхан шатны бэлтгэл, үүний дараа төрөл мэргэжлээсээ хамаараад аль нэг цэргийн анги дээр төрөлжсөн ерөнхий сургалтад хамрагддаг байна.

ХБНГУ-ын ахлагчийн сургууль нь нэгдүгээрт Удирдлагын анхан шатны сургалт, хоёрдугаарт Ахлагчийн үндсэн дамжааны сургалт, гуравдугаарт Ахлагчийн мэргэжил дээшлүүлэх сургалт, дөрөвдүгээрт Төрөл мэргэжлийн ахлагчийн сургалтуудыг зохион байгуулдаг байна. (Б.Эрдэнэчимэг, Төрийн цэргийн болон хууль сахиулах байгууллагын ахлагч нарын боловсрол, мэргэжил, нийгмийн байдал, ахлагчийн албаны шинэчлэл, 2023 он, хуудсд. 68-74)

Онц сайн дүнтэй төгссөн ахлагч нар нь мэргэжлийн ахлагч нар нь дараагийн албан тушаал, цол хэргэмд бусад ахлагч нараас түрүүлж дэвших, гадаад дотоодын ЭДА-нд тасгийн захирагчаар үүрэг гүйцэтгэх боломж нь нээлттэй болдог байна. Хэрвээ тэнцээгүй тохиолдолд суралцагч гэрээгээ сунган тухайн албан тушаалдаа ажилладаг.

Санал: ОХУ, БНХАУ, АНУ, ХБНГУ-ын ахлагч бэлтгэх сургалтын ямар туршлагаудыг авч хэрэглэхэд манай улсад тохиромжтой байгаа талаар дараах саналыг дэвшүүлж байна.

ОХУ-ын ахлагч бэлтгэх сургалтын туршлагаас:

Ахлагчийн сургуульд суралцах хугацаа нь тухайн сонсогчийн сонгосон мэргэжлээс шалтгаалж өөр өөр байх.

БНХАУ-ын ахлагч бэлтгэх сургалтын туршлагаас:

Тухайн салбарт шаардлагатай тусгай мэргэжлээр коллежийн төгсөгч, оюутнуудтай гэрээ байгуулан ахлагчаар элсүүлэх, сургалтын төлбөрийг байгууллагаас хариуцдаг байх.

АНУ-ын ахлагч бэлтгэх сургалтын туршлагаас:

Ахлагчийн сургалтууд шаталсан, тасралтгүй, хэлбэрээр явагдах тогтолцоотой ба цол албан тушаал ахихын тулд заавал дараагийн шатны сургалтуудад хамрагддаг.

МОНГОЛЫН ИРГЭДНИЙ
ХАМГААГАХ ЯАМ

Хууль сахиулахуйн боловсрол судлал

Ахлагчийн сургалт бүрийн дараа болон шалгалт авсны дараа суралцагчдад ажиглагдсан дутагдалтай талуудыг харилцан ярилцаж, гаргасан алдаа дутагдлыг хэрхэн шийдвэрлэх арга замыг зааж өгдөг.

ХБНГУ-ын ахлагч бэлтгэх сургалтын туршилагаас:

Ахлагчийн сургуулиа Онц сайн дүнтэй төгссөн ахлагч нар нь дараагийн албан тушаал, цол хэргэмд бусад ахлагч нараас түрүүлж дэвших, гадаад дотоодын ЭДА-нд тасгийн захирагчаар үүрэг гүйцэтгэх боломж нь нээлттэй болдог байна. Хэрвээ тэнцээгүй тохиолдолд суралцагч гэрээгээ сунган тухайн албан тушаалдаа ажилладаг.

Эх сурвалж

Б.Эрдэнэчимэг. (2023 он). *Төрийн цэргийн болон хууль сахиулах байгууллагын ахлагч нарын боловсрол, мэргэжил, нийгмийн байдал, ахлагчийн албаны шинэчлэл*. Улаанбаатар хот: ҮБХИС.

Б.Эрдэнэчимэг. (2023 он). *Төрийн цэргийн болон хууль сахиулах байгууллагын ахлагч нарын боловсрол, мэргэжил, нийгмийн байдал, ахлагчийн албаны шинэчлэл*. Улаанбаатар хот: ҮБХИС.

Д.Баасандамба. (2018 он). *Зэвсэгт хүчний цэргийн сургалтыг боловсронгуй болгох арга зам*. Улаанбаатар хот: ҮБХИС.

ҮБХИС. (2008 он). *Ахлагчийн сургууль түүхийн товчоо (1993-2008)*. Улаанбаатар хот: ҮБХИС.

ҮБХИС. (2025, 01 23). *Үндэсний батлан хамгаалахын их сургууль*. Retrieved from Түүхэн товчоо:

<http://mndu.gov.mn/bhis1/%d1%82%d2%af%d2%af%d1%85%d1%8d%d0%bd-%d1%82%d0%be%d0%b2%d1%87%d0%be%d0%be/>

хууль, М. У. (2016 он). *Цэргийн албаны тухай*. Улаанбаатар хот: Төрийн мэдээлэл.

Ц.Оюунчимэг. (2023 он). *МУ-ын зэвсэгт хүчний ахлагч бэлтгэх сургалт, түүнийг боловсронгуй болгох арга зам*. Улаанбаатар хот: Диссертац.

Ц.Тогоо. (1998 он). *Цэргийн мэргэжлийн шаталсан сургалтын тогтолцоо, агуулга, арга зүй*. Улаанбаатар хот: ҮБХИС.

Army Regulation 600-8-19: Enlisted Promotions and Reductions:

<https://www.ncoworldwide.army.mil/Feldwebel-/Unteroffiziere-ohne-portepee;>

РОЛЬ ИНОСТРАННОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ В ПРОЦЕССЕ РЕАЛИЗАЦИИ ПРОФИЛЬНО-ОРИЕНТИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ ПО ЮРИДИЧЕСКИМ СПЕЦИАЛЬНОСТЯМ

THE ROLE OF FOREIGN TERMINOLOGY IN THE PROCESS OF IMPLEMENTING PROFILE-ORIENTED TRAINING IN LEGAL SPECIALTIES

Нестерова Валерия Евгеньевна

Доцент кафедры иностранных языков Уральского юридического института МВД России, кандидат филологических наук

Nesterova Valeria Evgen'evna

Associate professor of the Department of Foreign Languages of the Ural Law Institute of the Ministry of the Interior of the Russian Federation, Candidate of Philology

*Хариуцлагатай зохиогч: e-mail: karaelan@mail.ru

Аннотация. Английские юридические термины являются важнейшей составляющей английского языка права, в которой в отличие от других терминосистем выделяются огромное количество специальных областей применения. Целью статьи является рассмотрение вопроса о важности изучения английской юридической терминологии в процессе реализации профильно-ориентированного обучения иностранному языку, которое способствует подготовке компетентных специалистов, способных успешно работать в международной юридической среде. В результате исследования автор приходит к выводу, что работа с юридической терминологией позволит развить не только коммуникативные лингвистические компетенции обучающихся, но также общие и профессиональные компетенций в бытовых и профессиональных ситуациях общения, которые выражаются в умении построения монологической и диалогической речи, в умении вести аргументированную дискуссию, в понимании профессионально-ориентированного текста по различным аспектам права и юридической проблематике.

Abstract. English legal terms are the most important component of the English language of law which unlike other terminology systems distinguishes a huge number of special areas of application. The purpose of the article is to consider the importance of studying English legal terminology in the process of implementing profile-oriented foreign language training that contributes to the mastering of competent specialists who can successfully work in the international legal environment. As a result of the study the author comes to the conclusion that working with legal terminology will allow developing not only the communicative linguistic students' competencies but also general and professional competencies in everyday and professional communication situations which are expressed in the ability to construct monologue and dialogue speech, to conduct a reasoned discussion and to understand professionally oriented text on various law and legal issues.

Ключевые слова: юридическая терминология, язык права, профессиональная компетенция, профильно-ориентированное обучение, компетентностный подход.

Keywords: legal terminology, legal language, professional competence, profile-oriented training, competency-based approach.

Introduction

With the development of international relationship and rapid scientific and technological progress language proficiency in the field of jurisprudence is becoming widely used not only in a professional environment

but also in other spheres of linguistic communication. In the context of globalization, the training of highly qualified specialists requires not only professional knowledge but also proficiency in foreign languages. This is particularly crucial for

Хариуцлагатай зохиогч: karaelan@mail.ru

Хууль сахиулахуйн боловсрол судлал

specialists working at an international level, where communication with partners and clients from different countries is the routine. Knowing foreign languages allows for more effective information exchange, understanding cultural differences and establishing solid business relationships. So, in order to master a foreign language in professional situations of real communication it is necessary to implement in practical classes an integrated approach to mastering a foreign language consisting of communicative linguistic competencies, intercultural, general and professional competencies¹.

However, training legal translation is associated with certain difficulties caused by the peculiarities of international relations, the increase in the volume of legal regulation and the expansion of the terminological apparatus². Therefore, the higher education system has set a course for training specialists capable of translating legal texts in both written and oral forms thereby implementing a competency-based approach to teaching foreign languages. Besides, profile-oriented training in legal specialties requires students to have not only a deep understanding of national legislation but also the ability to work with international legal norms and standards. This determines *the relevance* of this article.

The English language occupies a key position in international legal relations as it is widely used in international contracts, treaties and covenants, court decisions, scientific publications and business correspondence. So, knowledge of English legal terminology is an integral part of the professional competence of specialists in such specialties and areas as “Jurisprudence”, “Ensuring Law and Order”, “Theoretical and Historical Law Sciences”, “Public Law Sciences”, “Criminal Law Sciences” and many others.

The *subject* of the study is English legal terms used in international legal practice.

The *purpose* of the article is to consider the importance of studying English legal terminology in the process of implementing profile-oriented foreign language training that contributes to the mastering of competent specialists who can successfully work in the international legal environment. To achieve this goal the author solves the following *tasks*:

- to define the concepts of “term” and “legal term”;
- to consider the advantages and disadvantages of using foreign borrowings in legal language;
- to analyze methodological approaches that allow students to apply legal terminology in practice in order to work with various types of professionally oriented texts.

The author analyzed and applied in English practical classes more than 30 methodological techniques for working with English legal terminology used in both domestic and foreign methodology. At the end of the academic year students were given a questionnaire to identify the most optimal approaches to facilitate effective mastery of legal terminology.

Results of the study and discussion

A term is a word or phrase in a special (scientific, technical, legal, etc.) language used to accurately express special concepts and designate special objects³. The term has such characteristics as 1) the absence of an expressive component of meaning and stylistic characteristics; 2) determinologization, i.e. loss of terminological status and transition to the lexical system of the literary language; 3) reterminologization, i.e. transition from one science to another one⁴.

A legal term is considered to be a word or phrase that has a precise and definite meaning and is used in the text of a regulatory document to indicate a legislator’s will. The legal language is generally classified as socio-political language divided into language of law

¹ Guzikova, V. V. Project technology as a method of forming foreign language professional competence / V. V. Guzikova // Хууль Сахиулахуй. – Улан-Батор, 2024. – № Special (39). – P. 51-58.

² Ивакина, Н. Н. Профессиональная речь юриста / Н. Н. Ивакина. – Москва: Издательский центр «Норма», 2008. – 447с.

³ Ахманова, О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – изд. 5-е. – Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 576 с.

⁴ Баранов А. Н. Введение в прикладную лингвистику / А. Н. Баранов. – Москва: Изд-во ЛКИ, 2007. – 360 с.

including legislation, rule-making and law enforcement practice, language of justice, i.e. the language of legal doctrine. Thus, legal language is a language for specific and professional purposes which is an independent functional variety of the national language since the language of any professional communication in addition to special terminology is characterized by such functions as definitional, the function of concentrating professional-special knowledge and the function of discovering new⁵.

Legal terms are a terse and concentrated form of expressing knowledge and are designed to save the language of a legislative act since they're accessible and instructional for use in legal practice⁶. Due to their junction all legal terms are generalized names of law concepts⁷. Professional legal terms enable specialists from different countries and law areas to cooperate avoiding misconstructions and fatal mistakes, for instance 1) misrepresentation of the statement's meaning, for illustration, replacing the term "breach of contract" with "breaking the agreement" can lead to a misreading of the legal counteraccusations of the action; 2) the Law misapprehension that can beget significant legal mistakes, including the indecorous application of laws in judicial practice; 3) misunderstanding the requirements of law representatives such as judges, lawyers, law enforcement officers, etc. that can lead to incorrect actions or conclusions. This is especially important in transnational cases where translation accuracy is pivotal.

One of the primary challenges that students encounter when learning legal terminology is the polysemy of terms meaning that a single legal term can have multiple

meanings, concrete grammatical structure and belong to the only branch of Law. Proper application of these is or that multiple meanings frequently requires interpreting the term within its specific linguistic (the surrounding words and sentences) and extra linguistic environments (historical, cultural, and social contexts). All together these environments allow to comprehend the legal system as a whole, various precedents and specific legal doctrines, the background and circumstances relevant to the term.

Profile-oriented foreign language training in the sphere of legal relationship includes the following aspects: 1) integration of professional and language training; 2) practical orientation, i. e., classes should be organized taking into account real situations that lawyers encounter in their professional activities including reading and analyzing legal texts, drafting documentation and participating in various negotiations; 3) interdisciplinarity which means a combination of knowledge from various disciplines, for example, law, linguistics and intercultural communication⁸.

In order practicing and consolidating English legal terminology it is necessary to apply a variety of methodological approaches and use active and interactive tasks that will help students learn and apply the acquired knowledge in practice:

1. Contextual training including analysis of actually existing legal documents, regulations, court decisions, claims, precedents etc., demonstrating the use of generally accepted terms and existing styles of legal English⁹.

2. Role-playing, case-methods and modeling of real legal situations, for example,

⁵ Акимов Ю. В. Детерминализация английской экономической терминологии (лингвокультурный и функциональный аспект): дисс. ... канд. филол. наук / Ю. В. Акимов. – Самара, 2010. – 194 с.

⁶ Черкаев, А. В. Юридическая терминология в Российском публичном праве: проблемы применения и совершенствования: дис. ... канд. филол. наук / А. В. Черкаев. – Москва, 2004. – 172 с.

⁷ Шамсеева, Г. Х. Особенности языка законодательства / Г. Х. Шамсеева // Языковое образование для специальных целей: новые тенденции, методы и содержание обучения: сборник статей 2-й международной научно-практической

конференции; отв. ред. к.п.н. И.А. Бельченко. 16-17 апреля 2009. – Челябинск: ГОУ ВПО ЧЮИ МВД России, 2009. – С. 187-191.

⁸ Дмитриева, Е.И. Некоторые аспекты профильно-ориентированного обучения иностранному языку / Е.И. Дмитриева [Электронный ресурс]. – URL: https://conference.osu.ru/assets/files/conf_info/conf5/28.pdf (дата доступа: 13.02.2024)

⁹ Нестеренко, В. Г. К вопросу о профильно-ориентированном обучении иностранным языкам / В. Г. Нестеренко // Концепт. – 2014. – Спецвыпуск № 21. – ART 14757. – 0,5 п. л. – URL: <http://e-koncept.ru/2014/14757.htm> (дата доступа: 18.02.2025)

МОНГОЛЫН
ИРГЭДНИЙ
ХАМГААГАХ
МОНГОЛЫН
ИРГЭДНИЙ
ХАМГААГАХ
МОНГОЛЫН
ИРГЭДНИЙ
ХАМГААГАХ

court hearings, surveys or negotiations which contribute to the formation and development of legal terms usage skills in practical conditions.

3. The use of specialized online resources, applications and technologies (legal dictionaries and databases) facilitates access to the corpus of legal texts and current terminology.

4. Making reports, abstracts, presentations and projects in English on topics with a legal bias.

5. Conducting discussions and debates in English on legal issues allowing students to develop their skills in argumentation and usage of terminology in oral speech.

After integrating these methods into the educational process 71 cadets studying at the Ural Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia were surveyed. Based on the results of the questionnaire completed by the student in order to determine the most effective

and optimal methodological techniques, the results shown in the diagram were obtained (Picture 1). Thus, the questionnaire results indicate that students recognize the importance of learning specialized terminology that helps them improve their language skills which are an important aspect of their professional training. They consider the most effective method for studying legal vocabulary the use of specialized online resources (32% of respondents), then comes making various reports and projects in English (25% of respondents). 19 % of respondents consider conducting discussions and debates in English on legal issues a very productive method. 13% of respondents identified contextual training as the most effective method for studying legal terminology. An unexpected result was that role-playing and case studies ranked last in the effectiveness list (11% of respondents).

Picture 1. Questionnaire results

Conclusions

Thus, educational institutions of higher education with law specialties should pay special attention to studying legal terminology which is a complex of legal terms and concepts divided into industry-specific, inter-industry and general legal terms. Proficiency in legal language is one of the types of professional interaction that involves

the formation of competencies among students related to solving translation tasks.

Therefore, higher education institutions with legal specialization should pay special attention to the study of legal terminology, which is considered to be as a set of established legal terms and concepts used in law-making practice.

Legal terminology is one of the most significant terminology systems and represents a complex aspect in teaching a foreign language. So, mastering legal language is one of the forms of professional interaction ability helping students to develop skills in solving translation tasks. That is why it is recommended to apply the interdisciplinary approach to mastering legal terminology (e.g. in the framework of such disciplines as International Law, Civil Law, Criminal Law and others) that allows a deeper understanding of the subject and its specifics.

In the process of lawyers' profile-oriented training special attention should be paid to working with various types of legal documents taking into account the linguistic aspects of terms and concepts translation as well as extralinguistic and even technical issues, to know the legal norms and law systems of different countries and the traditions of business written language.

Литература

1. Акимов, Ю. В. Детерминализация английской экономической терминологии (лингвокультурный и функциональный аспект): дисс. ... канд. филол. наук / Ю. В. Акимов. – Самара, 2010. – 194 с.
2. Ахманова, О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – изд. 5-е. – Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 576 с.
3. Баранов, А. Н. Введение в прикладную лингвистику / А. Н. Баранов. – Москва: Изд-во ЛКИ, 2007. – 360 с.
4. Дмитриева, Е. И. Некоторые аспекты профильно-ориентированного обучения иностранному языку / Е. И. Дмитриева [Электронный ресурс]. – URL: https://conference.osu.ru/assets/files/conf_inf/o/conf5/28.pdf (дата доступа: 13.02.2024)
5. Ивакина, Н. Н. Профессиональная речь юриста / Н. Н. Ивакина. – Москва: Издательский центр «Норма», 2008. – 447 с.
6. Нестеренко, В. Г. К вопросу о профильно-ориентированном обучении иностранным языкам / В. Г. Нестеренко // Концепт, 2014. – Спецвыпуск № 21.

[Электронный ресурс]. – URL: <http://e-koncept.ru/2014/14757.htm> (дата доступа: 18.02.2025)

7. Черкаев, А. В. Юридическая терминология в Российском публичном праве: проблемы применения и совершенствования: дис. ... канд. филол. наук / А. В. Черкаев. – Москва, 2004. – 172 с.

8. Шамсеева, Г. Х. Особенности языка законодательства / Г. Х. Шамсеева // Языковое образование для специальных целей: новые тенденции, методы и содержание обучения: сборник статей 2-й международной научно-практической конференции; отв. ред. к.п.н. И. А. Беленько. 16-17 апреля 2009. – Челябинск: ГОУ ВПО ЧЮИ МВД России, 2009. – С. 187-191.

9. Guzikova, V. V. Project technology as a method of forming foreign language professional competence / V. V. Guzikiva // Хууль Сахиулахуй. – Улан-Батор, 2024. – № Special (39). – P. 51-58.

References

1. Akimov, Y. V. Determinologizatsiya angliiskoi ekonomicheskoi terminologii (lingvokul'turnyi i funktsional'nyi aspekt): diss. ... kand. filol. nauk / Y. V. Akimov. – Samara, 2010. – 194 s.
2. Akhmanova, O. S. Slovar' lingvisticheskikh terminov / O. S. Akhmanova. – izd. 5-e. – Moskva: Knizhnyi dom «LIBROKOM», 2010. – 576 s.
3. Baranov, A. N. Vvedenie v prikladnuyu lingvistiku / A. N. Baranov. – Moskva: Izd-vo LKI, 2007. – 360 s.
4. Dmitrieva, E. I. Nekotorye aspekty profil'no-orientirovannogo obucheniya inostrannomu yazyku / E. I. Dmitrieva [Electronic resource]. – URL: https://conference.osu.ru/assets/files/conf_inf/o/conf5/28.pdf (accessed: 13/02/2024)
5. Ivakina, N. N. Professional'naya rech' yurista / N. N. Ivakina. – Moskva: Izdatel'skii tsentr «Norma», 2008. – 447c.
6. Nesterenko, V. G. K voprosu o profil'no-orientirovannom obuchenii inostrannym yazykam / V. G. Nesterenko // Kontsept, 2014. – Spetsvypusk № 21.

Хууль сахиулахуйн боловсрол судлал

[Electronic resource]. – URL: <http://e-koncept.ru/2014/14757.htm>. (accessed: 18/02/2025)

7. Cherekaev, A. B. Yuridicheskaya terminologiya v Rossiiskom publichnom prave: problemi primeneniya i sovershenstvovaniya: dis. ... kand. filol. nauk / A. B. Cherekaev. – Moskva, 2004. – 172 s.

8. Shamseeva, G. H. Osobennosti yazyka zakonodatel'stva / G. H. Shamseeva // Yazykovoe obrazovanie dlya spetsial'nykh

tselei: novye tendentsii, metody i sodержanie obucheniya: sbornik statei 2-i mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii; otv. red. k.p.n. I. A. Belen'ko. 16-17 aprelya 2009. – Chelyabinsk: GOU VPO CHYUI MVD Rossii, 2009. – S. 187-191.

9. Guzikova, V. V. Project technology as a method of forming foreign language professional competence / V. V. Guzikova // Khuul' Sakhiulakhui. – Ulan-Bator, 2024. – № Special (39). – P. 51-58.

УЛСЫН ОНЦ ЧУХАЛ ОБЪЕКТЫГ ХАМГААЛЖ ИРСЭН ТҮҮХЭН УЛАМЖЛАЛ, УЛСЫН ОНЦ ЧУХАЛ ОБЪЕКТЫН НЭРШЛИЙН ТУХАЙ

THE HISTORICAL TRADITION OF GUARDING STATE STRATEGIC FACILITIES

Т.Хүрэлбаатар*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Гэмт явдал, цагдаа, дотоодын цэрэг судлалын төвийн эрдэм шинжилгээний ахлах ажилтан-багш, бригадын генерал

Э.Хандармаа*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Гэмт явдал, цагдаа, дотоодын цэрэг судлалын төвийн эрдэм шинжилгээний ажилтан-багш, цагдаагийн дэслэгч

T.Khurelbaatar

Senior researcher of institute of Ceiminology and Police Studies, United Research Institute8 University of the Internal Affairs, Mongolia, brigadier general

Pol. lieutenant Khandarmaa Erdenebayar, Researcher-teacher of Criminology, Police and Internal Troops Studies Center,

*хариуцлагатай зохиогч: khanda0321@gmail.com

Хураангуй: Улс орны тусгаар тогтнол, нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн, улсын хилийн халдашгүй дархан байдалд ямар нэгэн халдлага, түрэмгийлэл бий болох, терроризм гарах орчин нөхцөл бүрдэхээс урьдчилан сэргийлэх талаар Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлыг хангах тусгайлсан чиг үүрэг бүхий байгууллагууд байнга анхаарч ажиллаж байна.

Дэлхийн улс орны цэрэг, улс төр, нийгэм эдийн засгийн байдал улам бүр даяаршин үйлдвэр, техник технологийн өндөр хөгжил дэвшилд хүрч байгаа өнөө үед өөрийн эх орны тусгаар тогтнол, нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдалд шинэ агуулга, өвөрмөц байдлаар хандах зайлшгүй шаардлага тавигдах болсон бөгөөд

Дотоодын цэргийн байгууллага нь Төр засаг, яам, командлалаас даалгасан үүргүүдийг түүхэн хөгжлийнхөө он жилүүдэд “Онц чухал объект”-д хамаарах ямар ямар объектуудыг хамгаалж ирсэн түүхэн уламжлал нь Цэрэг, армийг цомхотгох ажлын хүрээнд Дотоод явдлын яамны сайдын 1953 оны 6 дугаар сарын 19-ны өдрийн тушаалаар “Тусгай хороо”-г “Тусгай батальон”, “Хуяглан хамгаалах хороо”-г, “Харуул хамгаалалтын тусгай хороо” болгон тус тус өөрчлөн зохион байгуулж дотоодын цэргийн хамгаалалтад байгаа объектуудыг “Улсын онц чухал объектууд”, “Гарнизоны объектууд”, “Гарнизоны хуяглан хамгаалах объектууд”-гэж ангилж, зөвхөн улсын онц чухал объектуудын хамгаалалтыг тусгай батальонд хариуцуулж байжээ. Улсын онц чухал объект гэсэн нэр томъёо хэдий үеэс эхэлж хэрэглэгдэн алба ажиллагаанд нэрлэгдэн хэрэглэгдэж ирснийг судлан үзлээ.

Abstract: Organizations with special mandates to ensure the national security of Mongolia are constantly working to prevent any threats, aggression, or terrorism that may endanger the country's independence, territorial integrity, and the inviolability of national borders.

In today's world, where global military, political, social, and economic conditions are becoming increasingly interconnected and where industrial and technological advancements are rapidly progressing, it has become imperative to approach the protection of one's nation's independence and territorial integrity with new perspectives and specific characteristics.

The Internal Troops organization has historically been tasked by the government, ministries, and command structures to safeguard various “critically important objects.” As part of the downsizing of the military and armed forces, by Order No. A/63 of the Minister of Internal Affairs dated June 19, 1953, the “Special Detachment” was reorganized into the “Special Battalion,” and the “Armored Protection Detachment” and “Special Guard Detachment” were restructured. Under this reorganization, the facilities under the protection of the internal troops were classified as “Nationally Critical Facilities,” “Garrison Facilities,” and “Armored Garrison

Улаанбаатар 2025

Facilities.” The Special Battalion was assigned the responsibility of guarding only the nationally critical facilities.

We have studied when exactly the term “nationally critical facility” was first introduced and began to be used officially in operations.

Түлхүүр үгс: Улсын онц чухал объект, Дотоодын цэрэг, түүхэн уламжлал, хамгаалалт

Keywords: State Critical Infrastructure, Internal Troops, Historical Tradition, Security

**Нэг: Төр засгийн удирдагчдыг
Дотоодын цэрэг хамгаалсан нь:**

Монгол Улсын Дотоодын цэргийн тухай хуулийн 3 дугаар зүйлийн 1 дүгээр зүйлд “Үндэсний аюулгүй байдлыг хуулиар хүлээсэн үүргийн хүрээнд хангах Төрийн цэргийн байгууллагыг Дотоодын цэргийн байгууллага гэнэ” гэж хуульчлан заажээ. Дотоодын цэргийн байгууллага нь анх байгуулагдсан цаг үеэсээ эхлэн Улс орны чухал үүрэг бүхий албан газрууд, шорон гянданг цагдан манах, хоригдол, ялтанг хуяглан хүргэж хамгаалах алслагдсан хошуу нутгуудад нууц бичиг баримтыг хүргэх, дотоодод гарсан бослого хөдөлгөөнийг дарахад бие даан болон дотоодыг хамгаалах газрын алба хаагчидтай хамтран ажиллах зэрэг үүргийг голчлон гүйцэтгэж байсан байна.

МАХН-ын Төв хорооны нарийн бичгийн дарга нарын 1932 оны 6 дугаар сарын 16 хурлаас МАХН-ын Төв хороо, МХЗЭ-ийн Төв хороо, Засгийн газрыг Дотоодын цэргийн хамгаалалтад шилжүүлсэн.

Дотоод Явдлын Яамны сайдын 1941 оны 10 дугаар сарын 20-ны өдрийн 750 дугаар тушаалаар Маршал Х.Чойбалсангийн Их тэнгэр дэх өвлийн байрыг хамгаалах шинэ үүргийг Дотоодын цэрэгт хүлээлгэжээ.

Дотоод явдлын яамны сайдын 1946 оны 9 дүгээр сарын 24-ний өдрийн 526 тоот тушаалаар (Хүрэлбаатар, 2022, хууд. 179) Ерөнхий сайд, Улсын Бага Хурлын Төлөөлөгчдийн дарга, Монгол Ардын Хувьсгалт Намын Төв Хорооны ерөнхий нарийн бичгийн дарга нарын ажлын байр /Засгийн газрын ордон/, гэр орон, Баянгол дахь зуслан зэрэг объектууд, Монгол Ардын Хувьсгалт Намын Төв Хороо, Улс Төрийн Товчооны 1954 оны 51/306 дугаар тогтоол, Дотоод явдлын яамны сайдын

1954 оны 913 тоот тушаалаар (Хүрэлбаатар, 2022, хууд. 152) Х.Чойбалсангийн бунхан, Ерөнхий сайдын өвөл, зуны өргөө, Их тэнгэрийн аман дахь зочдын байр, Баг тэнгэрийн аман дахь хүнсний лаборатори, Цэргийн ба Нийгмийг аюулаас хамгаалах хэрэг эрхлэх яамны сайдын 1957 оны 10 дугаар сарын 28-ны өдрийн 711 тоот тушаалаар (Хүрэлбаатар, 2022, хууд. 260) Төрийн ёслол, хүндэтгэлийн үүрэг (энэ үүргийг 1959 оны 7 дугаар сар хүртэл гүйцэтгэсэн) 1962 онд Их тэнгэрийн аман дахь Монгол Ардын Хувьсгалт Намын Төв Хороо, Засгийн газрын 50-ын 3 дугаар зочдын байрны хамгаалалтыг Дотоодын цэргийн хамгаалалтад шилжүүлж, мөн манай оронд айлчлан ирж байгаа гадаадын төр, засгийн тэргүүн, дээд хэмжээний хүндэт зочид, төлөөлөгчдийн байрлаж байгаа байр, хөлөглөж яваа онгоц, галт тэрэг, автомашиныг нь хамгаалах үүргийг давхар даалгасан байна.

Тус алба 1932-1996 оны хооронд МАХН-ын Төв хороо, Засгийн газрын ордон, Төр засгийн тэргүүн нарын өргөөг хамгаалж байгаад, Монгол Улсын Их Хурлаар “Төрийн тусгай хамгаалалтын тухай хууль” батлагдан, хэрэгжиж эхэлсэнтэй холбогдуулан, уг үүргийг Төрийн тусгай хамгаалалтын газарт шилжүүлжээ. Тэгэхээр Дотоодын цэргийн алба нь монгол төрийн тусгай хамгаалалтын нэн хариуцлагатай зарим чиг үүргийг 64 жилийн хугацаанд хэрэгжүүлэн ажиллаж ирсэн түүхтэй ажээ.

**Хоёр: Улсын үйлдвэр, албан газрыг
дотоодын цэрэг хамгаалсан нь:**

Монгол Улсын Үндсэн хууль 1960 онд шинэчлэн батлагдав. Үндсэн хуулийн хэрэгжилтийг хангахын хүрээнд манай орны хөгжил, цэцэглэлтэд үнэтэй хувь нэмэр оруулах, эдийн засгийн онцгой ач холбогдол бүхий үүл уурхай, цахилгаан

станц, үйлдвэр, завод олноор байгуулагдаж эхлэв.

Шинээр байгуулагдсан үйлдвэр, завод, албан газруудыг Дотоодын цэргийн хамгаалалтад шилжүүлэх тухай төр засгийн шийдвэр гарч, улс орны хөгжил цэцэглэлт, бүтээн байгуулалтад дотоодын цэргийн гүйцэтгэх үүрэг өсөн нэмэгдсэн байна. Үүнтэй уялдуулан Нийгмийг аюулаас хамгаалах яамны сайдын 1961 оны 6 дугаар сарын 29-ний өдрийн 403 тоот тушаалаар (Хүрэлбаатар, 2022, хууд. 291) Нэгдүгээр цахилгаан станц, Сайд нарын зөвлөлийн 1974 оны 5 дугаар сарын 24-ний өдрийн 147 дугаар тогтоолыг үндэслэн, Нийгмийг Аюулаас Хамгаалах Яамны сайдын мөн оны 7 дугаар сарын 3-ны өдрийн 469 тоот тушаалаар (Хүрэлбаатар, 2022, хууд. 221) Сэлэнгэ аймгийн Бугант дахь (албан баримт бичигт Толгойт гэж нэрлэдэг) алтны үйлдвэр, Сайд нарын зөвлөлийн 1978 оны 439 дүгээр тогтоолоор (Хүрэлбаатар, 2022, хууд. 341) Дархан хотын болон 3 дугаар цахилгаан станц, Дорнод аймгийн Чойбалсан хотын цахилгаан станц, Сайд нарын зөвлөлийн 1978 оны 7 дугаар сарын 29-ний өдрийн 223 дугаар тогтоолыг (Хүрэлбаатар, 2022, хууд. 340) үндэслэн Нийгмийг Аюулаас Хамгаалах Яамны сайдын мөн оны 8 дугаар сарын 19-ний өдрийн 569 тоот тушаалаар (Хүрэлбаатар, 2022, хууд. 358) Эрдэнэт Уулын Баяжуулах Үйлдвэр, Сайд нарын зөвлөлийн 1983 оны 35 дугаар тогтоолын (Хүрэлбаатар, 2022, хууд. 362) дагуу 4 дүгээр цахилгаан станцын хамгаалалтыг хүлээн авч, хариуцан гүйцэтгэсэн байна.

Манай оронд цагаан морин жилд буюу 1990 онд өрнөсөн ардчилсан хувьсгалын үр дүнгээр төр засгийн байгууллагуудын бүтэц, зохион байгуулалтад өөрчлөлт орж, БНМАУ-ын Сайд нарын Зөвлөлийн 1990 оны 04 дүгээр сарын 19-ний өдрийн 192 дугаар тогтоолоор (Хүрэлбаатар, 2022, хууд. 366) “БНМАУ-ын Сайд нарын Зөвлөлийн дэргэдэх Улсын цагдан сэргийлэх ерөнхий газар”-ыг байгуулахад түүний бүтцэд Дотоодын цэрэг шилжиж урьдын адил улсын онц чухал объект болох “Их тэнгэр дэх цогцолбор” төр засгийн тэргүүдийн

орон байр, дулааны цахилгаан станцууд, гяндан, онцгой, чанга дэглэмтэй хорих ангиуд, Урьдчилан цагдан хорих төв зэрэг объектуудын хамгаалалтыг хугацаат цэргийн албан хаагчдын хүчээр гүйцэтгэж байлаа.

Улсын Их хурлаар 1992 онд шинэ Үндсэн хууль батлагдсан бөгөөд Үндсэн хуулийг хэрэгжүүлэх эрх зүйн шинэчлэлийн ажлын хүрээнд 1995 онд Дотоодын цэргийн тухай хууль батлагдаж, түүхэнд анх удаа дотоодын цэргийн үйл ажиллагааны зарчим, гүйцэтгэх чиг үүрэг, алба хаагчийн эрх зүйн үндэс хуульчлан баталгаажжээ. Уг хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.5 дахь хэсэгт “Улсын Их Хурлаар 2017 онд шинэчлэн баталсан Дотоодын цэргийн тухай хуулийн 5 дугаар зүйлийн 5.1.4-т Дотоодын цэргийн хамгаалалтад байх улсын онц чухал объектын жагсаалт”-ыг Засгийн газар батална гэж тус тус заажээ. Хуулийн эдгээр заалтуудыг хэрэгжүүлэх зорилгоор дотоодын цэргийн хамгаалалтад байх Улсын онц чухал объектуудын жагсаалтыг Монгол Улсын Засгийн газрын 2004 оны 135 дугаар тогтоол, 2017 оны 9 дүгээр сарын 26-ны өдрийн 281 дүгээр тогтоолоор батлуулан мөрдөж байна.

Засгийн газрын тогтоолд заасны дагуу Монголын Үндэсний Радио Телевизийн хэрэг эрхлэх газар, эфирийн студи, Монцамэ агентлаг, Улаанбаатар, Дархан, Эрдэнэт, Чойбалсан, Ховд, Даланзадгад хотын төвлөрсөн усан сан, өргөх байгууламж, Ховд, Говь-Алтай аймаг дахь усан цахилгаан станц, Баян-Өлгий аймаг дахь Цагаан нуурын чөлөөт бүс, Эрдэнэт уулын баяжуулах үйлдвэр, Стандарт хэмжилзүйн Үндэсний төв, Цагийн эталон, Изотоп төв, Нийгмийн эрүүл мэндийн хүрээлэнгийн төв лаборатори, Халдварт өвчин судлалын үндэсний төвийн лаборатори, Биокомбинат, Зооноз төв, Өмнөговь аймгийн Цагаан хад суурьшлын бүс, Улаанбаатар хотын II, III, IV дүгээр дулааны цахилгаан станцууд зэрэг улс орны нийгэм, эдийн засгийн нэн чухал ач холбогдол бүхий объектуудыг хамгаалж, үндэсний аюулгүй байдлыг хангах

דברנו על שני חומרים

тусгайлсан чиг үүрэг бүхий байгууллагуудтай нягт харилцан ажиллагаатайгаар хамтран ажиллаж байна. Энд нэг тодруулга хийхэд, Улаанбаатар хотын цэвэр усны хангамжийн объектыг 1959-1993 он хүртэл цагдаагийн байгууллага хамгаалж байгаад, 1993 оны 7 дугаар сараас дотоодын цэргийн хамгаалалтад шилжүүлсэн.

**Гурав: Хорих байгууллагыг дотоодын
цэрэг хамгаалсан нь:**

Дотоодын Цэрэг байгуулагдсан цагаасаа эхлэн хэрэгтэн, ялтанг харгалзах, шорон, гянданг хамгаалах үүрэг гүйцэтгэж ирсэн бөгөөд, 1950-иад оны эхэн үе хүртэл гол төлөв Дотоод явдлын яамны хорих байр, төв хорихыг хамгаалж байжээ. Харин энэ цаг үеэс ялимгүй өмнөх үе болох 1947-1953 онд Төв хорих, Цагаан хуаран, Амгалан, Хужир булан, Налайх, Мах комбинат, Зүүнхараагийн зэрэг хорих лагериудын 50 гаруй объектыг өдөр бүр 148 постоор хамгаалж байсныг дурдах нь зүйтэй.

Гэвч Хүн хүч хүрэлцэхгүй байсан тул 1949 онд Хүүхдийн колони, Салын рам, Үдлэг, Баянгол, Ерөө зэрэг 9 салбарыг, 1950 онд Рашаант, Цагаан-Эрэг, Зүүн хараагийн салбаруудыг тус тус татан буулгажээ.

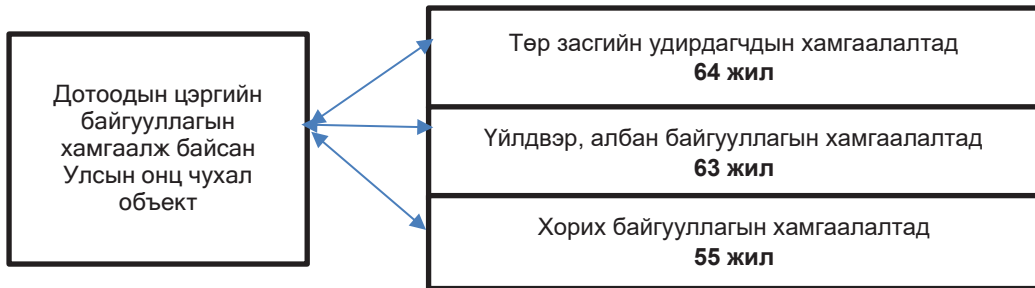
1960-аад оны дунд үеэс манай Төр засгаас хууль ёсыг улам чангатгах, нийгэмд харш үйлдэл, үзэгдэл бүрийг илрүүлэн, хуулийн хариуцлага хүлээлгэж, хэрэгтэн этгээдийг хөдөлмөрөөр засан хүмүүжүүлэх, ажлын үр нөлөөг дээшлүүлэх бодлого шийдвэр гаргасантай уялдуулан, гяндан, онцгой, чанга дэглэмтэй хорих лагериудыг Дотоодын цэргээр хамгаалуулахаар шийдвэрлэж байсан түүхтэй.

Монгол ардын хувьсгалт намын Төв
Хорооны Улс төрийн товчооны 1966 оны
341 дүгээр тогтоолоор (Хүрэлбаатар, 2022,

хууд. 305) урьдчилан хорих төв буюу төв шорон, Нийгмийг Аюулаас Хамгаалах Яамны сайдын 1967 оны 12 дугаар 17-ны өдрийн тушаалаар (Хүрэлбаатар, 2022, хууд. 325) Хар айраг дахь хорих анги, Авдрант дахь хорих анги, мөн сайдын 1979 оны 07 дугаар сарын (Хүрэлбаатар, Монгол улсын Дотоодын цэргийн түүх, 2022, хууд. 35) 10-ны өдрийн 515 тоот тушаалаар (Хүрэлбаатар, 2022, хууд. 342) Баянзүрх дэх хорих анги, Сайд нарын зөвлөлийн 1982 оны 87 дугаар тогтоолоор (Хүрэлбаатар, 2022, хууд. 349) Зүүнхараа дахь хорих анги, Сайд нарын зөвлөлийн 1984 оны 51 дүгээр тогтоолын (Хүрэлбаатар, 2022, хууд. 352) дагуу Нийгмийг Аюулаас Хамгаалах Яамны сайдын мөн оны 5 дугаар сарын 17-ны өдрийн 407 тоот тушаалаар Дүүрэн дэх хорих анги, Сайд нарын зөвлөлийн 1985 оны 301 дүгээр тогтоолыг хэрэгжүүлж, Нийгмийг Аюулаас Хамгаалах Яамны сайдын 1986 оны 1 дүгээр сарын 17-ны өдрийн А/5 тоот тушаалаар Багануур дахь, Дарьт дахь гяндан, онцгой болон чанга дэглэмтэй хорих ангиудын гадуур харуул, хамгаалалтыг хариуцан гүйцэтгэж байв.

Монгол Улсын Засгийн Газрын 2002 оны 7 дугаар сарын 15-ны өдрийн 155 дугаар тогтоолын дагуу дотоодын цэргийн хамгаалалтад байсан гяндан, онцгой, чанга дэглэмтэй хорих ангиудын гадуур харуул, хамгаалалтыг ШШГЕГ-т шилжүүлэн өгсөн юм.

Тэгэхээр Дотоодын цэргийн байгууллага нь Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагатай нягт хамтран ажиллаж гяндан, онцгой, чанга дэглэмтэй хорих ангиудын гадуур харуул, хамгаалалтыг хариуцан гүйцэтгэж, хорих ангиудад тогтоосон дэглэм, журмыг сахиулах амаргүй үүргийг хагас зуун (55 жил) жилийн хугацаанд гүйцэтгэж байжээ.

Хүснэгт 1. Дотоодын цэргийн байгууллагын хамгаалж байсан Улсын онц чухал объект

Дөрөв. Улсын онц чухал объектын нэршил уламжлал

4.1. Дотоодын цэргийн байгууллагын алба-ажиллагаанд улсын онц чухал объект гэсэн нэр томъёог хэдэн оноос эхлэн хэрэглэж эхэлснийг судлан үзэхэд:

А. 1932 оноос эхлэн 1960-аад он хүртэл Улсын онц чухал объект болох дараах объектуудыг “Тусгай объект” хэмээн нэрлэж байсан. Үүнд:

- МАХН-ын Төв хороо, Засгийн газрын ордон;
- Маршал Х.Чойбалсангийн Их тэнгэр дэх өвлийн өргөө;
- Монгол Улсын Ерөнхий сайд, Улсын Бага Хурлын Төлөөлөгчдийн дарга, Монгол Ардын Хувьсгалт Намын Төв Хорооны ерөнхий нарийн бичгийн дарга нарын орон байр, Баянгол дахь зуслангийн байр;

• БНМАУ-ын Улс төр, эдийн засаг, цэрэг стратеги, маш нууц баримт бичиг төвлөрсөн байгууллага, тэсэрч дэлбэрэх зүйл агуулсан газар; (Хүрэлбаатар, 2022, хууд. 182)

• Төв хорих, Цагаан хуаран, Амгалан, Хужир булан, Налайх, Мах комбинат, Зүүнхараа дахь хорих анги, Хүүхдийн колони.

Б. 1961-1962 он хүртэл “Тусгай объект” гэсэн нэр томъёог “Улсын онцгой объект” гэж нэрлэж байсан байна.

Энэ талаар НАХЯ-ны ажлын тухай авч хэлэлцээд гаргасан МАХН-ын Төв хорооны Улс Төрийн товчооны 1961 оны 03 дугаар сарын 03-ны өдрийн 04 дүгээр тогтоолд “Тусгай объект” гэсэн нэр томъёог “Улсын онцгой объект” гэж нэрлэжээ.

Улсын онцгой объектод дараах объектууд хамаарч байсан байна. Үүнд:

- Тусгай объектууд;
- Их тэнгэрийн аман дахь Монгол Ардын Хувьсгалт Намын Төв Хороо, Засгийн газрын 50-ын 3 дугаар зочид байр;
- Манай оронд Төр, засгийн айлчлал хийж байгаа гадаад орны төр засгийн тэргүүн, өндөр дээд хэмжээний хүндэт зочид, төлөөлөгчдийн байрлаж байгаа байр, хөлөглөж яваа онгоц, галт тэрэг, автомашин;
- Улаанбаатар хотын Нэгдүгээр цахилгаан станц зэрэг хамаарна.

В. БНМАУ-ын НАХЯ-ны дүрмийг МАХН-ын Төв хороо, Сайд нарын Зөвлөлийн 1962 оны 10 дугаар сарын 06-ны өдрийн 16/550 дугаар тогтоолоор баталжээ. Энэхүү дүрэмд “Улсын онцгой объект” гэсэн нэр томъёог “Улсын чухал объект” гэж өөрчлөн заасан бөгөөд, эдгээрт дараах объектууд хамаарч байжээ. Үүнд:

- Улсын онцгой объектууд;
- Сэлэнгэ аймгийн Бугант дахь (албан баримт бичигт Толгойт гэж нэрлэг) алтны үйлдвэр;
- Хар айраг дахь хорих анги зэрэг хамаарна.

Г. НАХЯ-ны дүрэмд заасан “Улсын чухал объект” гэсэн нэр томъёог НАХЯ-ны орлогч сайд, хилийн ба дотоодын цэргийн хэрэг эрхлэх газрын даргын 1970 оны 02 дугаар сарын 26-ны өдрийн 10 дугаар тушаалаар (Хүрэлбаатар, 2022, хууд. 319) мөн оны 5 дугаар сарын 27-ны өдөр зохион байгуулсан Онц хилчин харуулчийн зөвлөгөөний уриалгад “Улсын чухал объект” нэр томъёог “Улсын онц чухал объект” гэж өөрчлөн нэрлэсэн. Мөн НАХЯ-

Дотоодын цэргийн байгууллагын хамгаалж байсан Улсын онц чухал объект

ᠬᠤᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤᠨ
ᠨᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤᠨ
ᠨᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤᠨ

ны коллегийн хурлаар улсын чухал объектын хамгаалалтыг сайжруулах тухай авч хэлэлцээд, баталсан 1972 оны 03 дугаар сарын 28-ны өдрийн 7/26 дугаар бүхий удирдамжид Улсын онц чухал объектыг дараах гурван зэрэгт хувааж заасан байна. Үүнд:

1 дүгээр зэрэгт: Улс төр, эдийн засгийн ач холбогдлоороо дайсны анхаарлыг онцгой татах, ямар нэгэн ноцтой учрал, зөрчил гарснаар улс нийгмийн амьдрал, эдийн засагт ноцтой хохирол учруулж болох үйлдвэр, байгууллагууд А объект буюу улсын онц чухал объект;

2 дугаар зэрэгт: Эдийн засаг, улс төрийн ач холбогдлоороо дайсны анхаарлыг онцгой татахааргүй үйлдвэр байгууллагууд Б объект буюу улсын чухал объект;

3 дугаар зэрэгт: Орон нутгийн чанартай жижиг салбар, байгууллагууд В объект гэж ангилсан.

1980-аад оны эхэн хүртэл эдийн засгийн аюулгүй байдлыг хангах ажлыг улсын онц чухал объект, улсын чухал объектыг хамгаалах гэдгээр ойлгож байсан боловч, холбогдох эрх бүхий байгууллагаас гаргасан тогтоол, тушаал, дүрэм, заавар зэрэгт дараах байдлаар заасан байна. Үүнд:

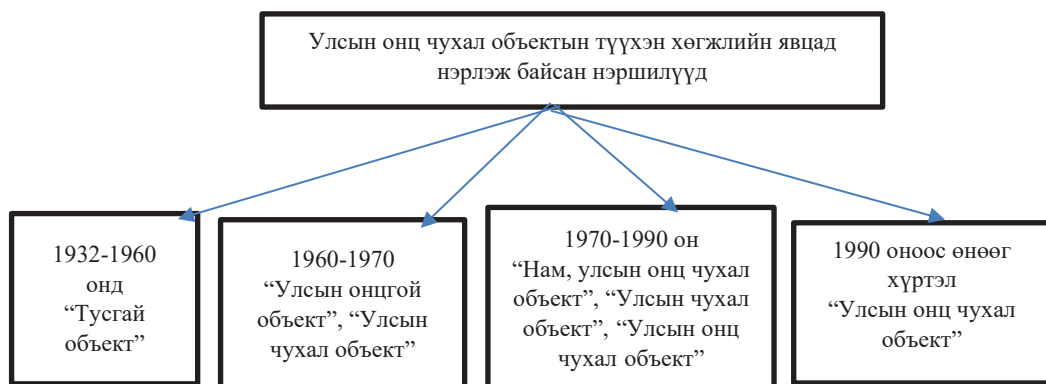
1. НАХЯ-ны сайдын 1982 оны 4 дүгээр сарын 02-ны өдрийн 261 дүгээр тушаалд “Нам, улсын чухал объект”

(Хүрэлбаатар, Монгол улсын Дотоодын цэргийн түүх, 2022, хууд. 307) гэж нэрлэсэн;

2. Сайд нарын зөвлөлийн “Жанжин Д.Сүхбаатарын нэрэмжит тусгай хорооны талаар авч хэрэгжүүлэх тухай” 1983 оны 3 дугаар сарын 29-ний өдрийн 76 дугаар тогтоолд “Улсын чухал объект” (Хүрэлбаатар, Монгол улсын Дотоодын цэргийн түүх, 2022, хууд. 327) гэж тэмдэглэсэн;

3. Засгийн газрын 1992 оны 5 дугаар сарын 14-ний өдрийн 82 дугаар тогтоолд “Цагдаа, дотоодын цэргийн хамгаалалтад байх объектууд” гэж тус тус нэрлэн заажээ.

Б. “Улсын онц чухал объект”-ыг нэрлэж байсан он цагуудыг түүхийн эх сурвалж, баримт бичгүүдээс судлан үзэхэд, 1922-1930-аад онд тусгайлан нэрлэгдэж байгаагүй бөгөөд, Дотоодыг хамгаалах газар, гянданг хамгаалах гэж хамгаалж байгаа байгууллагын нэрээр нь нэрлэж, 1932-1960-аад оны эхэн хүртэл “Тусгай объект”, 1960-1970-аад оны эхэн үе хүртэл “Улсын онцгой объект”, “Улсын чухал объект”, 1970-1990 он хүртэл “Нам, улсын онц чухал объект”, “Улсын чухал объект”, “Улсын онц чухал объект”, 1990 оноос өнөөг хүртэл “Улсын онц чухал объект” гэж тус тус нэрлэж байна.

Хүснэгт 2. Улсын онц чухал объектын түүхэн хөгжлийн явцад нэрлэж байсан нэршилүүд

В. “Улсын онц чухал объект” гэх нэршлийг заавар, дүрэм, хуульд баталгаажуулсан байдлыг судлан үзэхэд, НАХЯ-ны сайдын 1979 оны 01 дүгээр

тушаалаар батлагдсан Улсыг аюулаас хамгаалах газрын зааварт “БНМАУ-ын улс төр, эдийн засаг, шинжлэх ухаан, цэрэг стратеги, социалист байгуулалтын

зориулалтын болон хүн амын амьжиргааны чухал ач холбогдлоороо дайсны анхаарлыг татах, хорлон сүйтгэх ажиллагаа явагдаж болзошгүй объект, газар, Зэвсэгт хүчний анги, салбар, маш нууц-онц чухал, маш нууц, нууц, баримт бичиг төвлөрсөн байгууллагуудыг “Улсын чухал объект” гэж анх удаа тодорхойлсон бол УИХ-аар 1993 онд хэлэлцэн баталсан Цагдаагийн байгууллагын тухай хуулийн 49 дүгээр зүйлд “Дотоодын цэргийн хамгаалалтад байх Улсын онц чухал объектын жагсаалтыг Засгийн газар батална” (Цагдаагийн байгууллагын тухай хууль, 1993), 1995 онд хэлэлцэн баталсан Дотоодын цэргийн тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.5 дахь хэсэгт “Дотоодын цэргийн хамгаалалтад байх Улсын онц чухал объектын жагсаалтыг Засгийн газар батална” (Монгол Улсын Дотоодын цэргийн тухай хууль, 1995) гэж хуульчлан, Засгийн газрын 2003 оны 35 дугаар тогтоолоор батлагдсан Дотоодын цэргийн алба ажиллагааны дүрмийн 52 дугаар зүйлд “Монгол Улсын Засгийн газраас Дотоодын цэргийн хамгаалалтад байхаар тогтоосон улс орны нийгэм, эдийн засгийн онцгой ач холбогдол бүхий үйлдвэр, албан газар, байгууллага, барилга байгууламжийг Улсын онц чухал объект гэнэ” (Хүрэлбаатар, Монгол улсын Дотоодын цэргийн алба ажиллагааны дүрэм, 2003) гэж томьёолсон бол УИХ-аас 2017 оны 2 дугаар сарын 9-ний өдөр баталсан Дотоодын цэргийн тухай хуулийн 4.1.3-т “Монгол Улсын Засгийн газраас тогтоосон онцгой ач холбогдол бүхий байгууллага, үйлдвэр, барилга байгууламжийг Улсын онц чухал объект гэнэ” (Монгол улсын Дотоодын цэргийн тухай хууль, 2017) гэж өөрчлөн, найруулжээ.

Монгол Улсын хуулиудад:

- УИХ-аар 2017 онд шинэчлэн баталсан Дотоодын цэргийн тухай хуулийн 5.1.4 дэх хэсэгт “Дотоодын цэргийн хамгаалалтад байх Улсын онц чухал объектын жагсаалтыг Засгийн газар батална” (Монгол улсын Дотоодын цэргийн тухай хууль, 2017) Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 12.2 дугаар зүйлд “Цагдаагийн байгууллагын хамгаалалтад

авах Онц чухал объектын жагсаалтыг Засгийн газар батална” (Цагдаагийн албаны тухай хууль, 2017).

Г. Улсын онц чухал объект”-ын хамгаалалт гэсэн нэр тодорхойлолтыг дүрэм, хуульд баталгаажуулсан байдлыг судлан үзэхэд, Монгол Улсын Засгийн газрын 2003 оны 35 дугаар тогтоолоор батлагдсан Дотоодын цэргийн алба ажиллагааны дүрмийн 53 дугаар зүйлд “Улсын онц чухал объектын хэвийн ажиллагааг хангах, объектыг халдлагаас урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох, хамгаалж байгаа объектод нэвтрэх /орох, гарах/ хүн тээврийн хэрэгслийг шалган нэвтрүүлэх, хамгаалалтын бүсэд тогтоосон дэглэм журмыг сахиулах зорилгоор хамгаалалтын хүч хэрэгслүүдийг ашиглан хамгаалж байгаа объектын захиргаатай хамтран зохион байгуулж байгаа цэргийн ажиллагааг Улсын онц чухал объектын хамгаалалт гэнэ” гэж, Дотоодын цэргийн тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.1.4-т “Улсын онц чухал объектыг хэвийн ажиллагааг хангах, халдлагаас урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох, хамгаалж байгаа объектод нэвтрэх хүн, эд зүйл, тээврийн хэрэгслийг шалгах, хамгаалалтын бүсэд тогтоосон дэглэм журмыг зохицуулах цогц үйл ажиллагааг “Улсын онц чухал объектын хамгаалалт гэнэ” гэж тус тус тайлбарласан ажээ.

Цагдаа, дотоодын цэргийн хамгаалалтад байх “Улсын онц чухал объект”-ын жагсаалтыг батлах тухай Засгийн газрын 2004 оны 135 дугаар тогтоолд анх удаа “Улсын онц чухал объект” гэж нэрлэсэн. Засгийн газрын 2017 оны 9 дүгээр сарын 26-ны өдрийн 281 дүгээр тогтоолоор Дотоодын цэргийн хамгаалалтад байх Улсын онц чухал объектыг батлан мөрдөж байна. Гэвч Төрийн тусгай хамгаалалтын газрын хамгаалалтад байх объектуудыг “Улсын онц чухал объект” гэж тусгайлан зааж нэрлээгүй байгаа нь анхаарал татаж байна.

Монгол Улсын хэмжээнд улс орны нийгэм эдийн засаг, улс төрийн өндөр ач холбогдол бүхий объектуудыг Монгол Улсын хууль, Засгийн газрын тогтоолоор Цагдаагийн байгууллага, Дотоодын

Автоматизированная система управления

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠯᠤᠰ

цэргийн байгууллага, Төрийн тусгай хамгаалалтын газар хариуцан хамгаалж аюулгүй байдлын ханган ажиллаж байна.

Монгол Улсын Төрийн тусгай хамгаалалтын хуульд заасны дагуу Төрийн тусгай хамгаалалтад байх объектыг Засгийн газрын 2012 оны 09 дүгээр сарын 29-ны өдрийн 65 дугаар тогтоолоор тогтоосон. Үүнд:

- Засгийн газрын байрууд, яамдууд
- Үндсэн хуулийн цэцийн байр
- Архивын ерөнхий газар
- Авлигатай тэмцэх газар гэх мэт

төрийн онцгой ач холбогдол бүхий объектыг хамгаалалтад авахаар тусгасан байна.

Цагдаа, дотоодын цэргийн хамгаалалтад байх “Улсын онц чухал объект” гэж нэрлэсэн боловч, төрийн тусгай хамгаалалтад байх объектыг “Улсын онц чухал объект” гэж нэрлээгүй байгаагаас үзэхэд, дараах зүйлүүдийг тодруулан авч үзэх шаардлага урган гарч байна. Үүнд:

1. Улсын онц чухал объектод ямар зэрэглэлийн объектууд хамаарах, Улсын чухал объектод ямар зэрэглэлийн объект хамаарахыг тусгайлан судлан үзэх;

2. Төрийн тусгай хамгаалалтын газрын хамгаалалтын газрын хамгаалалтад байгаа объектууд “Улсын онц чухал объект”-д хамаарах эсэхийг тодотгох;

Дүгнэлт

Дотоодын цэрэг нь цаг хугацаандаа Дотоодын цэргийн байгууллага нь Монгол улсын түүхэн цаг хугацаандаа гүйцэтгэж ирсэн үүрэг, онцлог, хамгаалалтад байсан хамгаалалтын чиг үүрэг нь объектын хамгаалалтуудыг оновчтой, уян хатан тасралтгүй зохион байгуулж ирсэн уламжлалтай.

Манай улсын цэрэг-улс төрийн гадаад орчин эмзэг, тогтворгүй, хөрш орнууд төрийнхөө бодлогоор батлан хамгаалах чадавхаа бэхжүүлэхэд ихээхэн ач холбогдол өгч, шаардлагатай тохиолдолд хилийн чанадад өөрийн эрх ашгийг цэргийн хүчээр хамгаална гэдгээ аюулгүй байдлын бодлогын баримт бичгүүддээ тусгаж, улмаар хэрэгжүүлэх тодорхой арга хэмжээнүүд авч байна.

Дэлхийн дулаарал, цаг уурын өөрчлөлт, уул уурхай, ашигт малтмалын хууль бус олборлолт, орчны бохирдолтын уршгаар экологи, эдийн засгийн тэнцвэрт байдал алдагдаж хүн амьтны гоц халдварт өвчин, хүн амын ядуурал, интернэт орчны зохисгүй хэрэглээнээс үүдэлтэй цахим гэмт хэрэг, халдлага нэмэгдэж байгаа өнөө цаг үед Цагдаа, дотоодын цэрэг, Төрийн тусгай хамгаалалтын газрын хамгаалалтад байгаа объектуудыг судлан үзэж зэрэглэлийг шинэчлэн тогтоох шаардлагатай байна гэж үзэж байна.

Санал

Улс орны амин чухал хэрэгцээний объектууд, хүн амын амьжиргааны чухал хангамжийн объектуудын харуул, хамгаалалтын байдлыг эрх бүхий мэргэжлийн байгууллагуудаас санаачлан, холбогдох байгууллагуудын төлөөллийг оролцуулан, судлан үзэж

1. Улсын онц чухал объектуудын ангиллыг шинэчлэн тогтоох (аль объект нь онц чухал объект, аль объект нь чухал объект болох, зайлшгүй хамгаалалтад байх объект боловч хамгаалалтад байгаа объект байна)

2. Улсын онц чухал объектын талаар Төрөөс баримтлах бодлогын *баримт бичиг*”-ийг боловсруулж Төр засгийн түвшинд батлуулан мөрдүүлэх.

Ашигласан материал

Монгол улсын Дотоодын цэргийн тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл №22. 4 дүгээр зүйл (Улсын Их Хурал 1995).

Монгол улсын Дотоодын цэргийн тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл №12. 4 дүгээр зүйлийн 4.1.3 (Улсын Их Хурал 2017).

Монгол улсын Дотоодын цэргийн тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл №12. 5 дугаар зүйлийн 5.1.4 (Улсын Их Хурал 2017).

Хүрэлбаатар, Т. (2003). *Монгол улсын Дотоодын цэргийн алба ажиллагсааны дүрэм*. Цагдаагийн ерөнхий газрын хэвлэх хэсэг.

Хүрэлбаатар, Т. (2022). *Монгол Улсын Дотоодын цэргийн түүх*. Мөнхийн үсэг.

Хүрэлбаатар, Т. (2022). *Монгол улсын Дотоодын цэргийн түүхэнд холбогдох баримт бичиг*. Мөнхийг үсэг. Цагдаагийн албаны тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл №21. 12 дугаар зүйл 12.2 (Улсын Их Хурал 2017).

Цагдаагийн байгууллагын тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл №4. 49 дүгээр зүйл (Улсын Их Хурал 1993).

Дотоодын Цэргийн Яаман

ИХ, ДЭЭД СУРГУУЛИУДЫН ХУУЛЬ САХИУЛАХ БОЛОВСРОЛ ОЛГОХ СУРГАЛТЫН ХӨТӨЛБӨР: ХАРЬЦУУЛСАН СУДАЛГАА, ЧИГ ХАНДЛАГА

Б.Энхболд

Хүний эрхийн Үндэсний Комиссын гишүүн, доктор, дэд профессор

B.Enkhbold

Commissioner, The National Human Rights Commission of Mongolia, Doctor, associate Professor

Хураангуй: Энэхүү судалгаа нь хууль сахиулах боловсрол олгож буй гадаадын зарим орны их, дээд сургуулиудын сургалтын хөтөлбөрт дүн шинжилгээ хийж, онцлог, ач холбогдлыг нээн илрүүлэх, Монгол Улсад хэрэгжүүлэх боломжийн талаар дүгнэлт, санал дэвшүүлэхэд чиглэгдсэн бөгөөд энэ хүрээнд 9 улсын 27 их, дээд сургуулийн хөтөлбөрт дүн шинжилгээ хийсэн. Судалгааны үр дүнд үндэслэн хууль сахиулах боловсролыг хөгжүүлэх, мэргэшсэн хүний нөөцийг бэлтгэхэд дэмжлэг үзүүлэх зорилгоор “Гэмт хэрэг судлал”, “Цагдаа судлал”-ын бакалавр, магистр, докторын сургалтын хөтөлбөрийг иргэний их, дээд сургуулиудад хэрэгжүүлэх боломжтой бөгөөд олон талын ач холбогдолтой гэж дүгнээд, тодорхой санал дэвшүүлсэн болно.

Түлхүүр үг: Их дээд сургууль, Хууль сахиулах боловсрол, Гэмт хэрэг судлал, Цагдаа судлал, Сургалтын хөтөлбөр, хууль сахиулагч.

Keywords: University and college, Law Enforcement Education, Criminology, Police studies, Educational Program, Law Enforcement

1. Удиртгал

Хууль сахиулах салбарын үйл ажиллагааны үр нөлөөг дээшлүүлэх, олон нийтийн итгэлийг хүлээж ажиллахад хууль сахиулах боловсролын гүйцэтгэх үүрэг чухал юм. Манай улсад хууль сахиулах боловсролын талаар судалгаа шинжилгээний ажил тасралтгүй хийгдэж, үндэсний болон олон улсын эрдэм шинжилгээний хурал зохион, хэлэлцүүлэг зохион байгуулж, идэвхтэй оролцож байгаа нь эерэг өөрчлөлтүүдийг бий болгож байна.

Хууль сахиулах боловсролын судлагдсан байдлаас үзэхэд энэ чиглэлийн судалгааны ажил, боловсрол олгох онол, практикийн асуудлыг хөгжүүлэхэд төрийн мэдлийн хууль сахиулах чиглэлийн сургууль, тус салбарын эрдэмтэн, судлаачдын үзэл баримтлал, судалгааны бүтээлүүдэд тулгуурлан хийсэн дүгнэлт санал ихээхэн хувийг эзэлж байна. Харин хууль сахиулах боловсрол олгоход иргэний их дээд сургуулийн гүйцэтгэх үүрэг, хөтөлбөрийн онцлог, төгсөгчдийг хууль сахиулах салбарт бэлтгэх агуулга, мөн чанарын талаар харьцангуй бага судлагдсан нь дүгнэгдэж байна. Иймд хууль сахиулах боловсрол олгоход иргэний их дээд сургууль, эрдэмтэн судлаачдын гүйцэтгэх үүрэг, ач холбогдлын талаар судалгаа

шинжилгээний ажлыг эрчимжүүлэх шаардлага тулгарч байгаа юм.

Энэхүү судалгааны ажлын зорилго хууль сахиулах боловсрол олгож буй гадаадын зарим их, дээд сургуулиудын сургалтын хөтөлбөрт дүн шинжилгээ хийж, төрийн мэдлийн хууль сахиулах сургуулиудаас ялгагдах онцлог, ач холбогдлыг нээн илрүүлж Монгол Улсад хэрэгжүүлэх боломжийн талаар дүгнэлт хийж, санал дэвшүүлэхэд чиглэгдсэн болно. дэвшүүлсэн зорилгын хүрээнд 1/Хууль сахиулах боловсролын агуулга, тогтолцоо, 2/Хууль сахиулах боловсролын түүхэн хөгжлийн тойм, 3/Монгол Улсад хууль сахиулах боловсрол олгох, хууль сахиулагчийг бэлтгэж буй өнөөгийн байдал, 4/Иргэний их, дээд сургуулийн хөтөлбөрийн онцлог, ач холбогдол, 5/Монгол Улсад иргэний их, дээд сургуулиудад “Гэмт хэрэг судлал”, “Цагдаа судлал” хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх боломж, хэрэгцээ гэсэн асуудлыг судалсан.

Судалгааны ажлын хүрээнд АНУ, БНСУ, ХБНГУ, Их Британи Улс БНФУ, Испани Улс, БНХАУ ОХУ зэрэг 9 улсын 27 их, дээд сургуульд (хавсралт) хэрэгжиж байгаа “Хууль сахиулах”-ын боловсрол олгох хөтөлбөр, эрдэмтэн, судлаачдын 30 гаруй бүтээл, Дотоод хэргийн их

сургуулийн цагдаа, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх болон шинжлэн магадлахуйн хөтөлбөр, холбогдох статистик, баримт материалд харьцуулалт хийх, дүн шинжилгээ хийх аргыг ашиглаж нэгдсэн дүгнэлт, санал гаргасан болно.

Энэ судалгаа нь зөвхөн иргэний их, дээд сургуульд хэрэгжүүлж байгаа хууль сахиулах боловсрол олгох хөтөлбөрийн агуулга, ач холбогдлыг нээн илрүүлэхэд чиглэгдсэн болно.

2. Хууль сахиулах боловсролын агуулга, тогтолцоо

Олон улсын төвшинд хууль сахиулахын боловсрол гэсэн ойлголт түгээмэл хэрэглэдэг бөгөөд англи хэлэнд “The law enforcement education” гэж орчуулагдаж байна. Судалгааны бүтээл, эрдэмтэн судлаачдын дүгнэлт, олон улсын хандлагаас үзэхэд хууль сахиулах боловсролыг өргөн болон явцуу утгаар тодорхойлох хандлага байна (Sapp, 1990). **Өргөн утгаар авч үзвэл**, иргэдэд хууль сахиулах боловсрол олгох, гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийгмийн хэв журам сахиулах, иргэдийн аюулгүй байдлыг хангахад чиглэсэн шинжлэх ухааны мэдлэг бүтээх, хэрэглээнд нэвтрүүлэх, дадал, чадвар олгох цогц ойлголт. Харин **явцуу утгаар авч үзвэл**, хууль сахиулах салбар тухайлбал, цагдаагийн алба хаагч, мөрдөгч, шинжээч, хорих ял, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх болон хууль сахиулах бусад салбарын алба хаагчдыг бэлтгэхэд чиглэсэн шинжлэх ухааны мэдлэг олгох, сургах үйл явцыг хэлнэ.

Хууль сахиулах боловсролын агуулга нь практик сургалт, онолын сургалт, тусгай мэдлэгийн сургалтаас бүрддэг бөгөөд эдгээр агуулгыг бүхэлд нь, эсхүл хэсэгчлэн олгох сургалтын хөтөлбөрөөр тухайн боловсролыг олгодог байна (Edwards, 2019). Сургалтын хөтөлбөрт багтсан хичээлийн агуулгыг авч үзвэл, 1/ практик сургалт, 2/ онолын сургалт, 3/ тусгай мэдлэг олгох сургалтаас бүрддэг байна.

Хууль сахиулах боловсрол олгох институт, хөтөлбөрийг авч үзвэл, 1/ Цагдаагийн академи, коллежийн хөтөлбөр, 2/ хууль сахиулах сургуулийн хөтөлбөр, 3)

иргэний их, дээд сургуулийн хөтөлбөр, 4) хууль сахиулах сургалтын төв, үргэлжилсэн болон мэргэжлийн сургалтын хөтөлбөрөөс бүрдэж байна (Garner, 1999).

Цагдаагийн академи, коллежийн хөтөлбөрт хууль сахиулагчийг бэлтгэхэд чиглэгдсэн практик болон тусгай мэдлэг олгох сургалт багтдаг бөгөөд ихэвчлэн эрчимжүүлсэн сургалтаар мэргэжлийн диплом, зарим тохиолдолд дээд боловсролын зэрэг олгодог байна. Судалгаанаас үзэхэд дэлхийн ихэнх улсад хууль сахиулагч бэлтгэх чиг үүрэг бүхий академи, коллеж үйл ажиллагаа явуулдаг байна (Carlan, 2009).

Хууль сахиулах сургуулийн хөтөлбөрт дээд боловсролтой хууль сахиулагч бэлтгэхэд чиглэгдсэн төрийн мэдлийн сургалтын институт багтдаг бөгөөд бакалавр, магистр, докторын зэрэг олгох хөтөлбөрийг хэрэгжүүлдэг байна. Тухайлбал, БНСУ-ын Үндэсний цагдаагийн их сургууль, БНФУ-ын Үндэсний цагдаагийн их сургууль гэх мэт.

Иргэний их, дээд сургуулийн хөтөлбөрт хууль сахиулахын боловсрол олгоход чиглэсэн хөтөлбөр хамаардаг бөгөөд харилцан адилгүй нэршилтэй байна. Интернэт орчинд хайлт хийж үзэхэд, “Гэмт хэрэгтэй тэмцэх тогтолцоо ба аюулгүй байдал”, “Гэмт хэрэг судлал” “Цагдаагийн удирдлага”, “Цагдаа судлал” “Хууль сахиулах удирдлага” гэх мэт 20 гаруй нэршил бүхий хөтөлбөр илэрч байх ба агуулгын хувьд бакалавр, магистр, докторын төвшинд сургалт явуулж байна (Paoline, 2007). Өөрөөр хэлбэл, дэлхийн улс орнуудад хууль сахиулах, цагдаагийн судлалын чиглэлээр боловсрол олгодог 100 гаруй иргэний их дээд сургууль үйл ажиллагаа явуулж, хууль сахиулах боловсролыг өргөн хүрээнд олгож байна. Үүнд, АНУ-ын Мичиганы их сургуулийн “Гэмт хэрэгтэй тэмцэх тогтолцоо ба хууль сахиулах ажил”, БНСУ-ын Кёнгги Их сургуулийн “Цагдаагийн удирдлага, нийтийн аюулгүй байдал”-ын хөтөлбөр, Их Британийн Лестерийн их сургуулийн “Цагдаагийн удирдлага, менежмент”-ын хөтөлбөрийг дурдаж болохоор байна. /Цаашид “Гэмт хэрэг судлал”, “Цагдаа

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ САХИУЛАХ УНДГАД СУРГУУЛЬ

судлал”-ын хөтөлбөр гэх/ Хавсралтаас үзнэ үү.

Хууль сахиулах сургалтын төв, үргэлжилсэн болон мэргэжлийн сургалтын хөтөлбөрт хууль сахиулах салбарын офицер, ахлагч суралцдаг бөгөөд дараагийн шатны албан тушаалд шаардлагатай сургалтын багтдаг. Тухайлбал, мөрдөн шалгах арга зүй, удирдлагын манлайлал, шинэ төрлийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх чадвар гэх зэргийг дурдаж болно.

Дээрх агуулгаас үзэхэд хууль сахиулах боловсролыг төрийн мэдлийн хууль сахиулах чиглэлийн тусгай сургуулиуд олгохоос гадна иргэний их, дээд сургуулийн хөтөлбөрөөр олгож, хууль сахиулах салбарын онол, практикийг хөгжүүлэх, хүний нөөцийг бүрдүүлэхэд голлох үүрэг гүйцэтгэдэг байна.

3. Хууль сахиулах боловсролын түүхэн хөгжлийн тойм

Хууль сахиулах боловсролын агуулга нь нийгмийн өөрчлөлт, иргэдийн ухамсар, техник технологийн хөгжил, алба хаагчийн мэргэших шаардлагаас шалтгаалан түүхэн цаг хугацааны явцад хөгжиж ирсэн нь судлаачдын бүтээлээс харагдаж байна (А, 2021). Судалгааны дүгнэлтүүдэд үндэслэн дэлхийн улсуудад хууль сахиулах боловсрол хөгжиж ирсэн түүхэн хөгжлийг дараах үечлэлд хуваан үзэж болохоор байна.

I. Туршлагад суурилсан мэдлэгийн үе (1900 оноос өмнөх үе)

II. Хууль сахиулах боловсрол олгож эхэлсэн үе (1900-1945 он)

III. Хууль сахиулах боловсролыг мэргэжлийн түвшинд хөгжүүлсэн үе (1946-1970 он)

IV. Шаталсан боловсролын тогтолцоо, стандарт тогтоосон үе: (1971-1990 он)

V. Шилжилт, шинэ үеийн хууль сахиулахын боловсрол (1990 хойш)

Хууль сахиулах боловсролын түүхэн хөгжлөөс үзэхэд хууль сахиулах дээд боловсрол олгох сургалтыг 1) Ихэвчлэн иргэний их, дээд сургууль хэрэгжүүлдэг

АНУ-ын загвар, 2) Иргэний их, дээд сургууль болон төрийн мэдлийн цэргийн зохион байгуулалт бүхий сургууль хэрэгжүүлдэг холимог хэлбэрийн Европ-Азийн загвар, 3) Төрийн мэдлийн цэргийн зохион байгуулалт бүхий сургууль хэрэгжүүлдэг ОХУ, БНХАУ-ын загвар гэсэн гурван тогтолцоо бүрдсэн бөгөөд загвар бүр өөрийн давуу болон сул талтай байна. Монгол Улсын хувд хууль сахиулах боловсрол олгох тогтолцооны өнөөгийн байдал нь гурав дахь буюу сүүлийн загвартай илүү төстэй байна.

4. Монгол Улсад хууль сахиулах боловсрол олгох, хууль сахиулагчийг бэлтгэж буй өнөөгийн байдал

Монгол Улсын Дотоод хэргийн их сургуульд хууль зүй, дотоод хэрэг, онцгой байдлын салбарын мэргэжилтнийг бакалаврын түвшинд сургаж бэлтгэхээс гадна, магистр болон докторын зэрэг олгох сургалтыг зохион байгуулж байна. Тус сургууль нь 1934 онд БНМАУ-ын Ардын сайд нарын зөвлөлийн /хуучин нэрээр/ 8 дугаар тогтоолоор “Төв сургууль” нэртэйгээр байгуулагдаж 90 жилийн хугацаанд цагдаа, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага, онцгой байдал, хилийн цэрэг, дотоодын цэрэг болон хуульчдыг бэлтгэж ирсэн Монгол Улсын ууган сургуулийн нэг болох судалгааны бүтээлүүдээс дүгнэгдэж байна.

Дотоод хэргийн их сургуулийн Ахлагчийн сургуульд Цагдаагийн ерөнхий газар, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын захиалгаар цагдаа, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын ахлагч бүрэлдэхүүний тодорхой мэргэжлээр 2 сараас нэг жилийн хугацаанд бэлтгэж мэргэжлийн боловсрол олгож байна. Харин Цагдаагийн сургууль, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн сургууль, Шинжлэн магадлахуйн институт Боловсрол шинжлэх ухааны сайдын 2022 оны 09 дүгээр сарын 09-ний өдрийн А/343 дугаар тушаалын хавсралтад зааснаар дараах хөтөлбөрөөр бакалаврын боловсрол олгож байна. Үүнд:

Сургуулийн нэр	Хөтөлбөрийн нэр	Олгох зэрэг	Суралцах хугацаа	Мэргэжил
	- Цагдаа судлал			

Цагдаагийн сургууль	- Мөрдөх алба - Кибер гэмт хэрэг судлал	Бакалавр	4 жил	Аюулгүй байдал хангах үйлчилгээ /Иргэний өмч хөрөнгө хамгаалах/
	- Эдийн засгийн мөрдөгч - Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажил - Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдал		2 жил	
Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн сургууль	- Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэл - Нийгмийн ажил	Бакалавр	4 жил	
Шинжлэн магадлахуйн институт	- Шинжлэн магадлахуй	Бакалавр	4 жил	

Дотоод Орлогч Төв

Цагдаа, шүүхийн шийдвэр, шинжлэн магадлахуйн 4 жилийн хөтөлбөрт тусгай шалгуур хангасан 18 насанд хүрсэн, бүрэнд дунд боловсролтой иргэдийг сургаж байгаа бол цагдаагийн сургуулийн 2 жилийн хөтөлбөрт их, дээд сургууль төгссөн иргэдээс сонгон шалгаруулж суралцуулах бөгөөд Аюулгүй байдал хангах үйлчилгээ /Иргэний өмч хөрөнгө хамгаалах/ мэргэжлээр бакалаврын боловсролын зэрэг олгож байна. Мөн “Гэмт явдал судлал”, “Цагдаа судлал”, “Шинжлэн магадлахуй” магистр, докторын сургалтын хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж ахисан түвшний боловсрол олгодог байна. Түүнчлэн Удирдлагын сургуульд “Хууль сахиулах удирдлага”, “Цагдаагийн стратеги-тактик, удирдлага”, “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн стратеги-тактик, удирдлага” мэргэжлүүдээр магистр, “Хууль сахиулах удирдлага” чиглэлээр докторын хөтөлбөрийг тус тус хэрэгжүүлж удирдах төвшний хүний нөөцийг бэлтгэж байна.

Дээрх хөтөлбөрүүд нь үндэсний аюулгүй байдал, нийгмийн дэг журам, иргэдийн аюулгүй байдлыг хангах мэргэжлийн үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай хүний хөгжлийн суурь ур чадвар, цагдаагийн албаны чиг үүргийг хэрэгжүүлэхэд шаардагдах эрх зүй, эрүүл мэнд, бие бялдар, сэтгэл зүйн болон ёс зүй, харилцааны ур чадварыг онол болон практиктай хослуулан хэрэглэх чадварыг эзэмшдэг бөгөөд аль ч төвшиндөө “Эрх

зүйч” мэргэжлийн боловсрол олгодоггүй байна.

Дотоод хэргийн их сургууль нь 3000 сонсогчийн хичээлийн төв байр болон 850 сонсогчийн байр, номын сан, спорт цогцолбор, сургалт-дадлагын төв зэрэг сургалтын орчныг бүрдүүлсэн бөгөөд цаашид “Оюутны хотхон” хэлбэрээр хөгжих нөхцөлийг бүрдүүлжээ.

Холбогдох хөтөлбөр мэргэжлийн чиглэлээр жилд дунжаар Цагдаагийн сургуулийг 300, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийг 60, Шинжлэн магадлахуйн институтийг 10, Ахлагчийн сургуулийг 600 орчим сонсогч төгсдөг бол магистр, докторын сургалтыг 60, нийт 1000 орчим хууль сахиулагч шаталсан боловсролын тогтолцоогоор бэлтгэн гаргадаг бол 90 жилийн хугацаанд Дотоод хэргийн их сургууль 50 гаруй мэргэжлээр 60.000 гаруй мэргэжилтэн бэлтгэсэн (Дотоод хэргийн их сургуулийн төгсөгчдийн мэдээлэл) хууль сахиулах салбарын сургалт, эрдэм шинжилгээний төв болон хөгжжээ. Төгсөгчдийн 98 орчим хувь нь цагдаа, шүүхийн шийдвэр, шүүхийн шинжилгээ зэрэг төрийн тусгай чиг үүргийн байгууллагад ажиллаж байгаа ч хууль сахиулах салбарын хүний нөөцийг бүрдүүлэхэд хүрэлцдэггүй болох нь судалгаанаас дүгнэж байгаа юм.

Иргэний их, дээд сургууль төгсөгчдөөс хууль сахиулах салбарт тухайлбал, цагдаа, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх, шүүхийн шинжилгээний байгууллагад сонгон шалгаруулж ажиллуулж ирсэн түүхэн

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХ
УНДГАДСАН
УНДГАДСАН
УНДГАДСАН

уламжлал нь Монгол Улс дахь эрх зүйн боловсрол олгож эхэлсэн үеэс эхлэлтэй юм. Профессор С.Жанцан 1960 онд МУИС-ийн бүрэлдэхүүнд Хуулийн салбар байгуулагдан ажилласнаар хууль зүйн сургалт судалгааны ажил явуулах, цаашид хууль зүйн шинжлэх ухааны хөгжих оюуны уурхай болсон гэж дүгнэжээ (С.Жанцан, 2005). Энэ үеэс хуулийн салбарт Захиргааны эрх зүйн хүрээнд “Цагдаагийн байгууллагын захиргааны үйл ажиллагаа” (Ж.Долгорсүрэн, 2014), “Эрүүгийн эрх зүй”, “Эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх зүй”, “Засан хүмүүжүүлэх хөдөлмөрийн эрх зүй” хичээлийг тусгай хөтөлбөрөөр зааж байсан бол криминологи хичээлийг хэдий үеэс зааж эхэлсэн талаар баримт байхгүй байна. Монгол Улсад 1974 онд БНМАУ-ын Прокурорын газрын дэргэд Гэмт явдлын шалтгаан нөхцөлийг судлах хүрээлэнг байгуулж, олон арван судалгаа хийж байсны дотор МУИС-ийн хуулийн салбарын эрдэмтэн судлаачид голлох хувийг эзэлж байснаас дүгнэхэд Криминологи хичээл ямар нэгэн төвшинд судлагдаж байсан байх боломжтой юм.

1992 оноос хувийн хэвшлийн их дээд сургууль байгуулахыг Үндсэн хуулиар зөвшөөрсөнтэй холбоотойгоор хууль зүйн их, дээд сургуулиуд байгуулагдаж эрх зүйч мэргэжил олгох сургалтын хөтөлбөрт “Криминологи”, “Цагдаагийн эрх зүй”, “Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх”, “Хоригдлыг нийгэмшүүлэх”, “Гэмт хэргийн ул мөртэй ажиллах” зэрэг хичээлийг сонгох, эсхүл цөөн цаг цагаар судалж байснаас гадна “Эрүүгийн эрх зүй”, “Эрүүгийн процессын эрх зүй” хичээлийг 3 багц цагаар заавал судлахаар тусгаж сургалт явуулдаг байсан нь хууль сахиулах салбарын хүний нөөцийг бүрдүүлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэж байсан гэж үзэж болох юм.

МУИС болон бусад хувийн хэвшлийн их, дээд сургууль төгсөгчдөөс цагдаа, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагад ажиллах сонирхолтой төгсөгчийг сонгон авч хүний нөөц бүрдүүлэх явдал өнөөг хүртэл түгээмэл байсаар байна. Тухайлбал, 2024 оны байдлаар цагдаагийн байгууллагын хүний нөөцийн 31.8 хувийг дотоод хэргийн

их сургууль төгсөгчид, 68.2 хувийг иргэний их, дээд сургууль төгссөн хүмүүс бүрдүүлж байгаа бөгөөд үүнээс 48.9 хувь эрх зүйн боловсролтой байна. Харин Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын хүний нөөцийн 20.8 хувийг дотоод хэргийн их сургуулийн төгсөгч, 79.2 хувийг бусад их дээд сургуулийн төгсөгч эзэлж байгаа бол үүнээс 20.7 хувь нь эрх зүйч мэргэжилтэй алба хаагч эзэлж байна (Комисс, 2024).

Мөн хууль зүйн их дээд сургуулийн эрх зүйн чиглэлийн магистрын сургалтын хөтөлбөрт хууль сахиулах салбарын алба хаагчид элсэн суралцаж “Криминологи”, “Цагдаагийн эрх зүй”, “Эрүүгийн эрх зүйн”, “Эрүүгийн процессын эрх зүй”-н чиглэлээр магистрын зэрэг хамгаалсан тохиолдол цөөнгүй байна. Тухайлбал, цагдаа судлалын чиглэлээр магистрын зэрэг хамгаалж буй судлаачдыг сургуулиар нь авч үзвэл, 49.1 хувь нь Дотоод хэргийн их сургуульд, 10.3 хувь нь Их засаг их сургууль, 10.3 хувь нь Билиг дээд сургууль, 7,6 хувь нь Монголын үндэсний их сургууль, 6.3 хувь нь МУИС-ийн Хууль Зүйн Сургуульд тус тус хамгаалагдсан байна (Гэмт явдалтай тэмцэх асуудал онол, 2017).

Монгол Улсад хууль сахиулах боловсрол олгоход чиглэсэн эрх зүйч мэргэжлээс ялгаа бүхий “Цагдаа судлал”, “Гэмт хэрэг судлал” гэсэн бие даасан сургалтын хөтөлбөр өнөөг хүртэл иргэний их, дээд сургуулиудад нэвтэрч сургалт, эрдэм шинжилгээний эргэлтэд ороогүй, хууль сахиулах боловсролыг эрх зүйн боловсролоос ялган хөгжүүлэх бодлого бүрэлдээгүй, түүнийг агуулга мөн чанарыг үнэлэх, хүлээн зөвшөөрөх хандлага сул байсаар байна.

5. Иргэний их, дээд сургуулийн “Гэмт хэрэг”, “Цагдаа судлал” хөтөлбөрийн онцлог, ач холбогдолд хийсэн дүн шинжилгээ

Хууль сахиулах боловсрол олгох чиглэлээр “Гэмт хэрэг судлал”, “Цагдаа судлал”-ын хөтөлбөр хэрэгжүүлдэг гадаадын зарим их дээд сургууль (хавсралтаас үзнэ үү) болон төрийн мэдлийн хууль сахиулах сургуулийн хөтөлбөрийн агуулгад харьцуулан дүн шинжилгээ хийхэд дараах

нийтлэг болон ялгаатай тал илэрч байна. Хөтөлбөрийг төрийн болон хувийн хэвшлийн сургуульд хэрэгжүүлж байгаагаас үл хамаарч хууль сахиулах боловсрол олгох, нийтийн хэв журам сахиулах, гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, мөрдөн шалгах болон олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай онолын мэдлэг, ур чадвар, ёс зүйн төлөвшил олгоход чиглэгддэг ба иргэдийн итгэлийг хүлээж, эерэг харилцаа тогтоох зорилгод аль аль нь чиглэгддэг байна (Sherman, 1978).

Харин сургалтын хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх процесст дараах ялгаа байна. Үүнд:

- Хөтөлбөрийн судлах зорилго: Иргэний их, дээд сургуулийн хөтөлбөрийн зорилго нь хууль сахиулах байгууллагын үйл ажиллагаа, бодлогын дүн шинжилгээ, гэмт хэргийн шалтгаан нөхцөл судлал болон хууль сахиулах байгууллагын захиргаа гэх мэт гэмт хэрэгтэй тэмцэх тогтолцооны талаар боловсрол олгоход чиглэгддэг. Эдгээр хөтөлбөрөөр төгсөгчдөд олон салбарт хөрвөн ажиллах чадвар олгоход чиглэдэг бөгөөд зөвхөн цагдаа, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага төдийгүй хуульч, бодлогын судлаач, шинжээч болон хувийн аюулгүй байдлыг хангах албанд ажиллах боломжийг олгодог байна. Харин төрийн мэдлийн цагдаа, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх сургуулийн хөтөлбөрийн зорилго нь зөвхөн хууль сахиулах салбарт ажиллах практик ур чадвар, бие бялдар, сэтгэл зүйн болон цагдаагийн ажлыг хийхэд шаардагдах тактик, хууль сахиулах процессыг хэрэгжүүлэх тусгай мэдлэг, чадвар бүхий хүний нөөц, офицерыг бэлтгэхэд чиглэгдэж, сургалтын хөтөлбөрийг төрөөс хянаж, зөвшөөрөл олгодог байна.

- Сургалтын агуулга: Иргэний их, дээд сургуулиудын хөтөлбөр нь онолын мэдлэг олгоход чиглэгдсэн гэмт хэрэгтэй тэмцэх тогтолцооны онол, гэмт хэрэг судлал, социологи, сэтгэл судлал, нийтийн захиргаа, хууль, ёс зүй, олон нийтэд түшиглэсэн цагдаагийн үйл ажиллагаа, цагдаад итгэх олон нийтийн хандлага, цагдаа, хорих байгууллагын харьцуулсан

судлал, шинжлэн магадлахуй зэрэг хичээлийг онол, судалгааны арга зүйд тулгуурлан судалдаг бөгөөд шинэ төрлийн гэмт хэрэг, түүний шалтгаан нөхцөл, урьдчилан сэргийлэх шинэ арга тактикийг нийгмийн үзэгдэлтэй холбон судалдаг байна. Тухайлбал, цахим гэмт хэрэг, форензик ярилцлага, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны ёс зүй гэх мэт. Бие бялдрын чадвар олгох, галт зэвсгийн бүтэц, зүй тогтол болон тактикийн хичээлийг хууль сахиулах мэргэжлийн сургуультай харьцуулахад маш бага цагаар заадаг байна. Харин төрийн мэдлийн хууль сахиулах сургуулийн хөтөлбөр нь бие хамгаалах, үйл ажиллагааны тактик, галт зэвсэг, тусгай хэрэгсэл хэрэглэх, цэргийн хэргийн мэдлэг олгох, удирдлагын шийдвэрийг гүйцэтгэх чадвар, зохиомол орчинд суурилсан дадлагын сургалт, тухайлбал, хэргийн газрын үзлэг, үл мөр бэхжүүлэх, нийтийг хамарсан эмх замбараагүй байдал, жагсаал цуглаан, замын хөдөлгөөн зохицуулах, сэжигтэн, хохирогчтой ажиллах арга зүй, хууль зүйн мэдлэг, түүнийг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны дараалал, олон нийттэй харилцах ур чадвар, хариу арга хэмжээний үеийн шийдвэр гаргалт гэсэн сургалт дийлэнх хувийг эзэлдэг байна.

- Хөтөлбөрт суралцах суралцагч, багш: Иргэний их, дээд сургуулийн хөтөлбөрт хууль сахиулах, улс төрч, бодлогын шинжээч болон судлаач, нийгмийн ажлын чиглэлээр ажиллах сонирхолтой иргэн, эсхүл дээд боловсролтой эзэмшсэн хэн ч элсэн суралцах боломжтой байдаг бол төрийн мэдлийн хууль сахиулах сургуульд ирээдүйд хууль сахиулах салбарын ажилтан болоход шаардагдах тусгай шалгуураар сонгогдсон суралцагч (сонсогч) болон карьераа дээшлүүлэх зорилгоор суралцаж байгаа албан тушаалтан суралцдаг онцлогтой. Багшлах бүрэлдэхүүний хувьд иргэний их дээд сургуулиудад “гэмт хэрэг судлал”, “цагдаа судлал”-ын чиглэлийн онолын эрдэмтэн, судлаачид ихэвчлэн багшлах, эрдэм шинжилгээ судалгааны ажил хийдэг бол хууль сахиулах чиглэлтийн сургуульд

МОНГОЛЫН ХУУЛЬ ЗӨВШӨӨРӨЛ

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ САХИУЛАХ АКАДЕМИ

практик туршлага бүхий багш, судлаачид ажилладаг байна.

- Сургалт явуулах арга зүй: Иргэний их, дээд сургуулиудад ихэвчлэн лекц, семинар, судалгааны төсөл, бүлгийн хэлэлцүүлэг, бичгийн даалгавар хэлбэртэй байдаг бол практик сургалтыг гэмт хэрэгтэй тэмцэх тогтолцооны байгууллага болох цагдаа, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага, хорих анги, албадан сургалтын төв, тэдгээрийн үйл ажиллагаатай танилцах, дадлага хийх хэлбэрээр явуулдаг байна. Харин төрийн мэдлийн хууль сахиулах сургуулиуд ихэвчлэн биеийн хүч, тусгай хэрэгсэл хэрэглэх болон хууль хэрэглээний чадвар олгох сургалтыг бага бүлэг, зохиомол орчин бүрдүүлэх, тохиолдол шинжлэх байдлаар явуулдаг. Онолын мэдлэг олгох сургалтыг сургалтын нийтлэг арга болох лекц, семинар, бие даалт гэх мэт иргэний их, дээд сургуульд ашигладаг нийтлэг аргаар явуулдаг ч харьцангуй бага цагийг зарцуулдаг байна. Суралцах хугацаандаа гэмт хэрэгтэй тэмцэх тогтолцооны байгууллагуудад дадлага хийж, практик ажилд оролцох, дэмжлэг үзүүлэх байдлаар ур чадвар сэтгэл зүйн бэлтгэлийг эзэмшдэг байна. Сургалтын орчны хувьд цэргийн баазтай төстэй өндөр зохион байгуулалт, дэг журам мөрдөгддөг харуул хамгаалалт бүхий сургалтын орчин бүрдүүлсэн хотхон (кемп)-д зохион байгуулдаг бөгөөд суралцагчид ихэвчлэн байрлаж суралцдаг байна.

- Суралцах хугацаа: Иргэний их, дээд сургуулийн бакалаврын боловсрол олгох хөтөлбөр 2-4 жил, магистр, докторын сургалтын хөтөлбөр 2-3 жилийн хугацаагаар суралцдаг. Түүнчлэн тус хөтөлбөрт өдөр, орой, эчнээ хэлбэрээр суралцах боломжтой бөгөөд цахим сургалтын хэлбэрээр суралцах хувилбарын санал болгодог. Харин төрийн мэдлийн хууль сахиулах сургуулиуд ихэвчлэн сургалтын төвшин, олгох чадвараасаа хамаарч хэдэн сараас 2 жил хүртэл мэргэшүүлэх сургалт, бакалаврын боловсрол олгох сургалт 4 жил, магистр, докторын сургалтын хөтөлбөр 3-5 жилээр суралцах боломжтой. Хөтөлбөрүүд нь

ихэвчлэн бүтэн цагаар өдрөөр суралцахыг шаардлага бөгөөд цахим болон сонголттой уян хатан байх боломж хязгаарлагдмал байдаг нь судалгаанаас харагдаж байна.

Хөдөлбөрийн нийтлэг болон ялгаатай байдлаас үзэхэд, иргэний их дээд сургуулиуд оюутнуудыг хууль сахиулах, аюулгүй байдал, судалгааны салбарт бэлтгэж, гэмт хэрэгтэй тэмцэх тогтолцооны талаар онол, арга зүйн гүнзгий мэдлэг олгоход чиглэдэг бол төрийн мэдлийн хууль сахиулах сургууль, академи нь практик ур чадвар, сахилга бат, хууль сахиулах үйл ажиллагааг алдаагүй хэрэгжүүлэх дадал, чадварт бэлтгэх сургалт явуулдаг онцлогтой болох нь дүгнэгдэж байна.

Харьцуулсан судалгаанаас үзэхэд иргэний их, дээд сургуульд “Гэмт хэрэг судлал”, “Цагдаа судлал”-ын хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх нь дор дурдсан ач холбогдлыг илэрхийлдэг байна (Sherman L. W., 2019) (Weisburd, 2015) (Lum, 2017). Үүнд:

- Судалгаа, дүн шинжилгээний ажил хөгждөг: Хууль сахиулах салбарын үйл ажиллагаа, цаашид хэрэгжүүлбэл зохих арга хэмжээний талаар шинжлэх ухааны үндэслэл бүхий дүгнэлт, санал гаргах чадавх нэмэгддэг. Тухайлбал, цагдаа, хорих байгууллагын үйл ажиллагааны өнөөгийн байдалд дүн шинжилгээ хийх, хэрэгжүүлсэн арга хэмжээг үнэлэх, хууль сахиулах салбарын шинэчлэлийн талаар олон ургалч үзэл гарч, тэдгээрийг тойрсон үндэслэл бүхий хэлэлцүүлэг өрнөдөг бөгөөд шинэчлэлийн бодлогод тусгалаа олдог.

- Хууль сахиулах салбарын талаарх мэдлэг нэмэгддэг: Хөтөлбөрт цагдаагийн байгууллагын шинэчлэл, алба хаагчийн ёс зүй, цагдаагийн харьцуулсан судлал, хууль сахиулах байгууллагын орчин үеийн асуудал, олон нийтэд түшиглэсэн хууль сахиулах үйл ажиллагаа, хууль сахиулах ажиллагаанд хүний эрхийг хангах зэрэг хичээлүүд багтдаг. Энэ нь олон нийт хууль сахиулах салбарын үйл ажиллагааг ойлгож, хэрэгжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлдэг.

- Хууль сахиулах салбарт шинэ соёл нэвтрүүлэхэд нөлөөлдөг: Хууль сахиулах салбар, цагдаа, шүүхийн шийдвэр

гүйцэтгэх байгууллагад манлайлах, олон улсын туршлага, шинэ хандлагыг нэвтрүүлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Удирдлагын арга барил, байгууллагын соёл, стратеги төлөвлөлтийн талаар мэдлэг олгох замаар суралцагчдад шинэчлэлийг ойлгуулах, удирдах чадвартай болгодог.

- Хамтын ажиллагааны боломжийг бүрдүүлдэг: Их дээд сургуулиуд хууль сахиулах салбар, цагдаа, хорих байгууллага болон төрийн байгууллагуудтай байнга хамтран ажиллаж, цаг үеийн тулгамдсан асуудлуудыг шийдвэрлэх, шинэчлэлийн стратеги боловсруулахад дэмжлэг үзүүлдэг. Энэхүү хамтын ажиллагаанд дадлага хийх, хамтарсан судалгааны төсөл хэрэгжүүлэх, бодлого судалгаа боловсруулах зэрэг ажил багтаж болно.

- Олон нийтэд түшиглэсэн үйл ажиллагаа явуулах боломжийг нэмэгдүүлдэг: Хөтөлбөрт цагдаа, олон нийтийн харилцаа, нийтийн дэг журам сахиулахад олон нийтийн гүйцэтгэх үүрэг, хууль сахиулах байгууллагын үйл ажиллагааг ойлгох, олон нийтийн дэмжлэг, түүний ач холбогдлыг нэмэгдүүлэх, олон нийтийн санаа бодлыг тандан судлахад тусалдаг.

- Бодлогын нөлөөлөл: Эдгээр хөтөлбөрийн төгсөгчид нь олон улс, бүс нутаг, үндэсний хэмжээний хууль сахиулах салбарын шинэчлэлийг хэрэгжүүлэх бодлого, хууль тогтоомжийг боловсруулах ажилд оролцох, шинэчлэлийн бодлогод нөлөө үзүүлэх, харилцан туршлага солилцох ажилд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Өөрчлөлтөд дасан зохицох чадвар эзэмшдэг: Их сургуулийн хөтөлбөрөөр боловсрол эзэмшсэн хууль сахиулах салбарын алба хаагчид хууль сахиулах үйл ажиллагаа болон нийгмийн хүлээлтэд нийцүүлэн гарсан өөрчлөлтөд дасан зохицоход илүү сайн бэлтгэгдсэн байдаг нь шинэчлэлийг хүлээн авах, өөрчлөлтөд илүү үр дүнтэй, хөрвөх чадвартай ажиллах боломжийг нэмэгдүүлдэг.

6. Монгол Улсад иргэний их, дээд сургуулиудад “Гэмт хэрэг судлал”, “Цагдаа судлал” хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх боломж, хэрэгцээ

Дээд боловсролын тухай хуульд “Цэрэг цагдаагийн мэргэжлийн чиглэлийн сургалтын үйл ажиллагааг Боловсролын ерөнхий хуулийн 3.1.18-д заасан төрийн өмчийн дээд боловсролын сургалтын байгууллага эрхэлнэ” (Дээд боловсролын тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.4 дэх хэсэг, 2023), Боловсролын ерөнхий хуулийн дээрх заалтад “Цэрэг, цагдаагийн дээд боловсролын сургалтын байгууллага” гэж зэвсэгт хүчин, тагнуул, хил хамгаалах, цагдаа, онцгой байдлын мэргэжлийн чиглэлээр сургалт эрхэлдэг хуулийн этгээдийг” ойлгоно (Энэ зохицуулалтад хууль сахиулах салбарын бүрэлдэхүүн хэсэг болсон шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх, шүүхийн шинжилгээний байгууллагыг орхигдуулсан байгааг залруулах шаардлагатай.) гэж заасан.

Үүнтэй холбоотойгоор “гэмт хэрэг судлал”, “Цагдаа судлал” гэсэн хууль сахиулахын боловсрол олгоход чиглэсэн хөтөлбөр хэрэгжүүлэх тусгай зөвшөөрлийг иргэний их, дээд сургуульд олгодоггүй байна. Харин Их засаг олон улсын их сургуульд “Хувийн аюулгүй байдал” гэсэн хөтөлбөр хэрэгжүүлж байгаа ба энэ хөтөлбөрийг шүүмжилж хязгаарлахаас илүү сургалтын агуулга, зорилгыг оновчтой болгох нь хууль сахиулах боловсролыг дэмжих ач холбогдолтой. Тухайлбал, сургалтын хөтөлбөрт аюулгүй байдал, хувийн аюулгүй байдлын онол, хууль сахиулах байгууллагатай хамтран ажиллах стратеги, гадаад орны туршлага, нийтийн хэв журам сахиулах ажилд дэмжлэг үзүүлэх, аюулгүй байдлыг хангах техник, технологийн шийдэл, тэдгээрийг ашиглах чадварт сургахад чиглэсэн хичээлийг суулгах ёстой. Эсрэгээрээ дүрэмт хувцас хэрэглэх, цэргийн зохион байгуулалт бүхий хэв шинжийг арилгаж, бие бялдар, тусгай хэрэгсэл хэрэглэх чадварыг бие даан сургахад анхаарах шаардлагатай.

Олон улсын чиг хандлагын дагуу хууль сахиулахын боловсрол гэсэн ойлголтыг өргөн хүрээнд тодорхойлж, тухайн салбарын шинжлэх ухааны мэдлэг,

Хууль сахиулах үйлчилгээ

чадавхыг хөгжүүлэх зорилгоор иргэний их, дээд сургуулиудад “Гэмт хэрэг судлал” “Цагдаа судлал” хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх хэрэгцээ, шаардлага байгааг дараах үндэслэлээр тайлбарлаж болохоор байна.

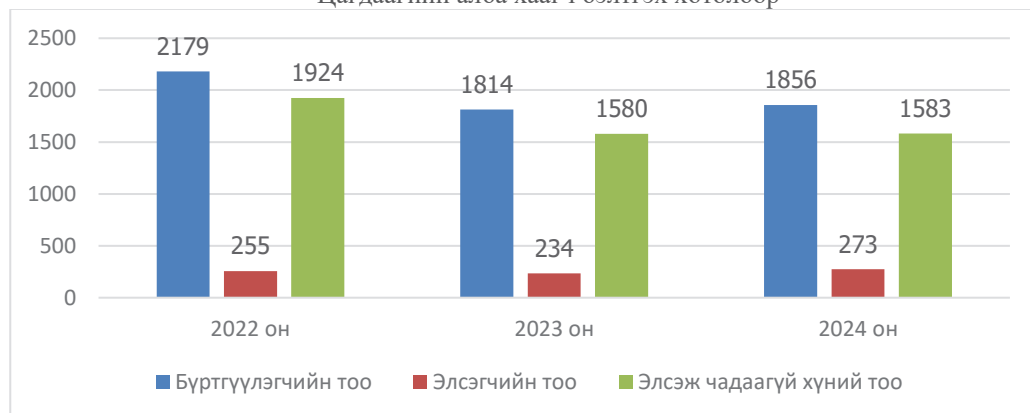
А) Хууль сахиулах мэргэжлээр суралцах сонирхол бүхий иргэдийн тоо нэмэгдэж байна.

Хууль сахиулагчийг бэлтгэх чиг үүрэг бүхий Дотоод хэргийн их сургуулийн элсэлтийн судалгаанаас үзэхэд хууль сахиулах, цагдаа, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх болон шүүхийн шинжилгээний байгууллагад ажиллах сонирхолтой хүмүүсийн тоо жилээс жилд нэмэгдэх хандлагатай байгаа ч тэдгээрийн 6-20 орчим хувь нь тус сургуульд элсэн суралцаж байна.

Элсэхээр хүсэлт гаргасан иргэдийн дунд эмэгтэйчүүдийн тоо маш өндөр

үзүүлэлттэй байгааг нь сонирхолтой юм. Тухайлбал, Дотоод хэргийн их сургуулийн 2024 оны 08 дугаар сарын 22-ний өдрийн П-03/1222 дугаар албан бичигт дурдаснаар 2022 онд Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн хөтөлбөрт элсэн суралцах хүсэл гаргагчдын 379 буюу 84 хувь, шинжлэн магадлахуйн хөтөлбөрт элсэн суралцах гаргагчдын 458 буюу 93.8 хувь, 2023 онд цагдаагийн хөтөлбөрт элсэхээр хүсэлт гаргагчдын 817 буюу 45 хувийг тус тус эзэлж байсан бол энэ үзүүлэлт 2024 онд Цагдаагийн хөтөлбөрт 51.6, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн хөтөлбөрт 91.2, шинжлэн магадлахуйн хөтөлбөрт 69.1 хувийг тус тус эзэлж байна. Хүсэлт гаргасан эмэгтэйчүүдээс цагдаагийн хөтөлбөрт 4.7 хувь, шүүхийн шийдвэрийн хөтөлбөрт 5.2 хувь, шинжлэн магадлахуйн хөтөлбөрт 5.1 хувь нь элссэн суралцаж байна.

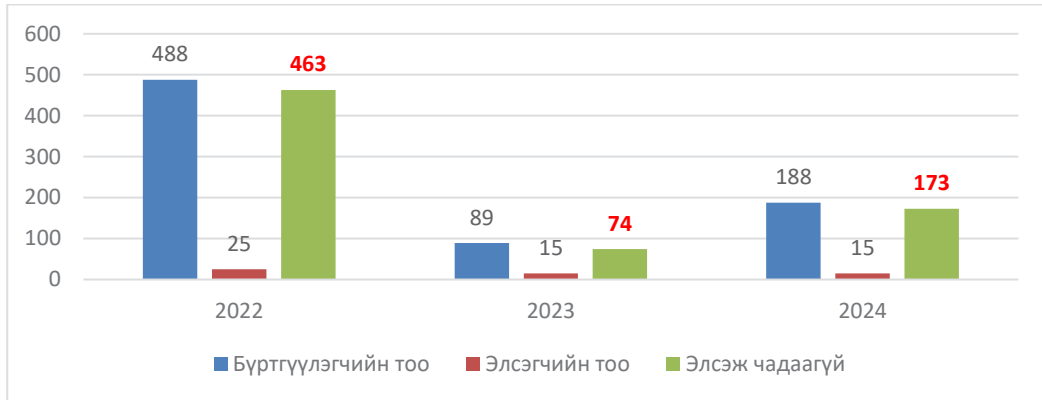
Цагдаагийн алба хаагч бэлтгэх хөтөлбөр

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн алба хаагч бэлтгэх хөтөлбөр

Шинжлэн магадлахуйн хөтөлбөрт

Дээрх статистикаас үзэхэд, хууль сахиулах чиглэлээр суралцах сонирхолтой иргэдийн 80-90 орчим хувь нь хүссэн мэргэжлээр элсэн суралцаж чаддаггүй байна. Элсэж чадаагүй иргэд бусад их, дээд сургуулийн эрх зүй болон бусад хөтөлбөрөөр суралцдаг, эсхүл дараа жил дахин элсэх сонгон шалгаруулалтад оролцдог байна. Дотоод хэргийн их сургуульд элсэн суралцах сонирхол иргэдийн дунд нэмэгдэж байгаа нь хууль сахиулах салбарын ажилтан болох хүсэл эрмэлзэл, суралцах хугацааны төлбөрийг төрөөс бүхэлд нь хариуцдаг, төгссөний дараа ажлын байраар 100 хувь хангагддаг зэрэг хүчин зүйлтэй холбон тайлбарлаж болно.

Хүний эрхийн Үндэсний Комисст (2024) Цагдаагийн ерөнхий газар, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газраас ирүүлсэн хүний нөөцийн мэдээллээс харахад цагдаагийн байгууллагын хүний нөөцийн 68.2 хувийг иргэний их, дээд сургууль төгссөн, үүнээс 48.9 хувь эрх зүйн боловсролтой, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын хүний нөөцийн 79.2 хувийг иргэний их дээд сургууль төгссөн, үүнээс 20.7 хувь нь эрх зүйн боловсролтой алба хаагч тус тус эзэлж байна. Цагдаагийн байгууллагын хэмжээнд 551 албан тушаал /ажлын байр/ батлагдан мөрдөж байгаагаас ажлын байрны тодорхойлолтод 438 буюу 79 хувьд нь эрх зүйч мэргэжилтэй байх шаардлага тавьсан хэдий ч Дотоод хэргийн их сургуулийн төгсөгчид “эрх зүйч” мэргэжил олгохгүй

байх талаар гарсан Боловсрол шинжлэх ухааны сайдын тушаалтай нийцүүлэн Цагдаагийн ерөнхий газраас ажлын байрны тодорхойлолтдоо өөрчлөлт оруулж “аюулгүй байдал, цагдаа судлал” гэсэн мэргэжлийн чиглэлийг нэмж тусгаж байна (БСШУ-ны сайдын А/343 дугаар тушаал, 2022).

Цагдаагийн байгууллага олон жилийн турш гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийгмийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах чиг үүрэг бүхий албан тушаалтныг эрх зүйч мэргэжилтэй байхаар шалгуур тавьж байгаа хандлагыг олон улсын жишигт нийцүүлэн өөрчлөх шаардлага зүй ёсоор тулгарч байна. Түүнчлэн Цагдаагийн албаны тухай хуульд ч энэ хандлага хадгалагдсан хэвээр байна. Тухайлбал, Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 20 дугаар зүйлийн 20.1 дэх хэсэгт “Цагдаагийн төв байгууллагын даргаар цагдаагийн албанд 20-оос доошгүй жил ажилласан, эрх зүйч мэргэжилтэй...”, мөн зүйлийн 20.4 дэх хэсэгт “...тэргүүн дэд дарга, дэд даргаар цагдаагийн албанд 15-аас доошгүй жил ажилласан, эрх зүйч мэргэжилтэй...” байхаар заасан. Гэтэл Дотоод хэргийн их сургууль төгсөгчдөд “эрх зүйч” мэргэжил олгохгүй байх шийдвэр хэрэгжиж эхлээд бараг 10 жил болжээ (БСШУС-ын сайдын 178 дугаар тушаалын хавсралт, 2014).

Эрх зүйч болон бусад мэргэжлээр төгссөн иргэнд хууль сахиулах боловсрол, мэргэжлийн чиг баримжааг Дотоод хэргийн их сургуулийн офицер бэлтгэх,

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ
ЭРХИЙН
СЭНГИЙН
ТӨВ
БАЙГУУЛЛАГА

Хууль сахиулах чиглэлээр судлаачид

давтан сургалт болон Цагдаагийн ерөнхий газрын Сургалтын төвөөр дамжуулан олгож байна. Учир нь эрх зүйч бэлтгэж байгаа хууль зүйн их, дээд сургуульд хууль сахиулах салбарт ажиллахад шаардлагатай мэдлэг олгох гэмт хэрэгтэй тэмцэх тогтолцоо, цагдаа, шүүхийн шийдвэр, шүүхийн шинжилгээний байгууллагын онцлог, хөгжлийн чиг хандлага, харьцуулсан судалгаа, цагдаа олон нийтийн хамтын ажиллагаа, гэмт хэргийн үл мөртэй ажиллах, гэмт хэргийн статистик, сэтгэл зүй, криминологи гэх мэт хичээл сургалтын хөтөлбөрт бараг тусдаггүй, эсхүл сонгон судлах байдлаар явагдаж байгаа юм.

Хууль сахиулах боловсрол нь эрх зүйн боловсролоос ялгаатай бөгөөд илүү практикт суурилсан хууль хэрэглээний чадвар суулгахад чиглэгдсэн байдаг онцлогтой. Тиймээс хууль сахиулагчдад хууль зүйн мэдлэгтэй байх, түүнийг хэрэгжүүлэх чадвар олгох сургалтыг хууль сахиулах боловсролын хөтөлбөрт заавал тусгахыг шаарддаг бөгөөд хуульч гэдэг агуулгаар тус сургалтыг явуулдаггүй байна. Хуульчийн эрх зүйн байдлын тухай хууль, Боловсрол шинжлэх ухааны сайдын тушаалаар эрх зүй, хууль сахиулах (аюулгүй байдал) боловсролын ялгааг нарийвчлан тодорхойлж мэргэжлийн чиглэлийг тогтоожээ. Үүнээс харахад БСШУС-ын сайдын 2014 оны 178 дугаар тушаалаар Дотоод хэргийн их сургуулийн хэрэгжүүлдэг хөтөлбөрүүдийг “хууль сахиулах ажил” гэж нэрлэж эхэлсэн бөгөөд үндсэндээ энэ үеэс эрх зүйч мэргэжил олгохыг зогсоосон байна. Өнөөгийн байдлаар Дотоод хэргийн их сургуулийн хууль сахиулах, аюулгүй байдлын чиглэлийн хөтөлбөрөөр төгсөгчдийг хуульчийн сонгон шалгаруулалтад оролцуулахгүй, цаашилбал, шүүгч, прокурор, өмгөөлөгч болон бусад хуульчаар ажиллах боломжийг хязгаарласан, Дотоод хэргийн их сургуулийг түшиглэсэн докторын зэрэг олгох чиглэлийг “Хууль сахиулахуй, дотоод хэрэг” гэсэн чиглэлээр олгож байгаа зэрэг нь эрх зүй болон хууль сахиулах боловсролын агуулга ялгаатай гэдгийг харуулсан бодлого юм.

Хууль сахиулах чиглэлээр гадаад, дотоодод боловсрол эзэмшсэн, эрдмийн зэрэг хамгаалсан мэргэшсэн судлаачид хууль зүйн их, дээд сургуульд багшлах явдал нэмэгдсэн нь энэ хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх хүний нөөц бүрдэж байгааг харуулах юм. Өнөөдрийн байдлаар Монгол Улсын Их сургууль, Шихихутуг их сургууль, Улаанбаатар олон улсын их сургууль, Отгонтэнгэр их сургууль, Идэр их сургууль, Орхон их сургуульд энэ чиглэлийн мэргэшсэн эрдэмтэн судлаачид цөөнгүй ажиллаж байна.

Хууль сахиулах салбарт ажиллах сонирхол бүхий иргэдэд зориулсан “гэмт хэрэг судлал”, “Цагдаа судлал”-ын бакалавр, магистр, докторын сургалтын хөтөлбөрийг иргэний их, дээд сургуульд хэрэгжүүлэх замаар хууль сахиулах, аюулгүй байдал, эрдэм шинжилгээний салбарт ажиллах хүний нөөцийг бэлтгэх, зохих шалгуур хангасан иргэдийг тусгай албанд сонгон шалгаруулж авах эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх шаардлагатай.

Б) Хууль сахиулах салбарын онолын мэдлэг, судалгааны чадавхыг нэмэгдүүлж, өрсөлдөх чадварыг сайжруулах:

Хууль сахиулах салбарын судалгаа эрдэм шинжилгээний ажлыг шинжлэх ухааны арга зүйд тулгуурлан хөгжүүлэх, гэмт явдал, цагдаа судлалын онол, харьцуулсан судалгаа төдийлөн хөгжөөгүй нь хэд хэдэн судалгаагаар дүгнэгдсэн. Дотоод хэргийн их сургуулийн Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгээс “Монгол Улс дахь цагдаа судлалын төлөв байдал” суурь судалгааны ажилд 1967-2015 оны хооронд Монгол Улсын хэмжээнд цагдаа судлалын чиглэлээр бичигдсэн 5 хэлбэрийн 609 судалгааны бүтээл тухайлбал, 1/ ном, сурах бичиг, 2/ эрдмийн зэрэг горилсон бүтээл (доктор), 3/ магистрын дипломын ажил, 4/ илтгэл, эрдэм шинжилгээний өгүүлэл, 5/ суурь болон хэрэглээний судалгааны ажлуудын агуулга, судалгааны арга зүйд дүн шинжилгээ хийсэн (Б.Энхболд, 2017). Судалгааны дүнгээр, байгууллагын эрх зүйн байдал, гэмт хэрэгтэй тэмцэх эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох зэрэг гадагш чиглэсэн судалгааны ажил нийт

бүтээлийн 30 гаруй хувийг эзэлж байгаа бол цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны мөн чанарыг нээн илрүүлэх, гадаад орны сайн туршлагыг нэвтрүүлэхэд чиглэгдсэн цагдаагийн үйл ажиллагааны онол, харьцуулсан судлал, цагдаа олон нийтийн хамтын ажиллагаа, хүний нөөц зэрэг сэдвүүд харьцангуй бага судлагдсан гэж дүгнэжээ.

Цагдаа судлалын чиглэлээр хийгдсэн судалгааны ажлуудад нийгмийн шинжлэх ухааны салбарт түгээмэл хэрэглэгддэг баримт бичигт дүн шинжилгээ хийх, санал асуулга авах, хууль тогтоомжид дүгнэлт хийх, фокус бүлгийн ярилцлага хийх зэрэг аргуудыг түгээмэл хэрэглэж байгаа бол нийгмийн шинжлэх ухааны онолын хийсвэр ойлголт, нэр томьёонуудад хэмжилт хийх, үндэслэл бүхий дүгнэлт гаргахад ач холбогдол бүхий математик, статистикийн аргачлал, дүн шинжилгээ хийх аргыг ашиглахгүй байгаа нь судалгааны үр дүнг олон улсын хэмжээнд танилцуулах, шинжлэх ухааны үндэслэлтэй дүгнэлт гаргахад хүндрэл учруулж байна гэж дүгнэсэн. Тус хүрээлэнгээс хийсэн “Эрдэм шинжилгээний өгүүлэл бичихэд анхаарах асуудал” судалгааны дүгнэлтэд “Судлаачдын нийтлүүлсэн өгүүлэл нь онолын үндэслэл, судалгааны арга зүйд тулгуурлаагүй, зөвхөн юмс үзэгдлийг тодорхойлон тайлбарласан танин мэдэхүйн шинжтэй байна” гэж дүгнээд олон улсын түвшинд эрдэм шинжилгээний бүтээлд тавигдах жишиг шаардлага, судалгааны арга зүйг хөгжүүлэх шаардлага тулгарч байгааг сануулжээ (Б.Энхболд С., 2018).

Дотоод хэргийн их сургуулийн зүгээс хууль сахиулах боловсролын асуудлыг өргөн хүрээнд дүгнэж, цаашид авах арга хэмжээний талаар тодорхой санал дүгнэлт дэвшүүлж байсан ба тодорхой үр дүн гарч байгаа ч цаашид эрчимжүүлэх шаардлага байна. Тухайлбал, 2005 оноос ДХИС-ийн бүрэлдэхүүнд Эрдэм шинжилгээний хүрээлэн байгуулж, “Цагдаа судлал”, “Гэмт явдал судлал”, “Шүүхийн шийдвэр судлал”, “Шинжлэн магадлахуйн төв”, “Хууль сахиулахуйн боловсрол судлал”-ын төв”, Холбогдох профессоровын судалгааны багийг байгуулж сургалт судалгааны ажил хийсний

үр дүнд 2017 онд “Цагдаа судлал”-ын чиглэлээр олон улсын хянан магадлагаа бүхий сэтгүүлд эрдэм шинжилгээний анхны бүтээл нийтлэгдсэн (Enkhbold.B, 2017), Цагдаагийн алба хаагчийг бэлтгэх сургалтын тогтолцоо (Э.Дашгаадан, 2023), Цагдаагийн байгууллагын гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх арга зүй (Б.Хулан, 2023), Цагдаагийн байгууллагаас олон нийттэй харилцах асуудал (Б.Эрдэнэбилэг, 2023) зэрэг шинэ судалгааны чиглэлүүд ахиц гарч байна. Гэсэн хэдий ч “Хууль сахиулах”, “Цагдаагийн судлал”-ын чиглэлийн судалгааны ажлын үр дүн олон улсад нийтлэгдэх тохиолдолд маш цөөн хэвээр байна. Харин бусад их дээд сургуулийн профессор, эрдэмтэн судлаачдын зүгээс энэ чиглэлийн судалгаа, шинжилгээний ажилд харьцангуй бага анхаарч байна.

“Цагдаа судлал”, “Гэмт хэрэг судлал”, “Гэмт хэрэгтэй тэмцэх тогтолцоо”-ны талаарх онол, арга зүйг хөгжүүлэх, шинжлэх ухааны мэтгэлцээнийг бий болгох, харилцан туршлага солилцоход энэхүү хөтөлбөрийг иргэний их, дээд сургуулиудад хэрэгжүүлэхийн ач холбогдол өндөр юм.

В) Хууль сахиулах салбарын шинэчлэл, хэлэлцүүлгийн явцад хөндлөнгийн үнэлгээ хийх хараат бус судлаачдын оролцоог хангах:

Хууль сахиулах салбар, ялангуяа цагдаа, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын шинэчлэлийн асуудлыг сүүлийн 30 гаруй жил хэлэлцэж зохих өөрчлөлт гарч байгаа ч Улсын их хурлын сонгууль, Засгийн газрыг шинээр байгуулах, эсхүл олон нийтийн анхаарал татсан асуудал үүссэний дараа нийгэмд шинэчлэлийн талаар хүчтэй яригддаг ч онол, судалгааны үндэслэлтэй хариулт өгөх, дүгнэлт, санал гаргах хөндлөнгийн судлаач, шинжээчдийн оролцоо хангалтгүй байгаа юм. Тухайлбал, 2008 оноос цагдаа, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага, гэрч хохирогчийг хамгаалах тогтолцоо, хууль сахиулах салбарын хүний нөөцийг бэлтгэх асуудлын талаар хэлэлцэж байсан ч өнөөг хүртэл тогтолцооны шинжтэй томоохон судалгаа, дүгнэлтүүд ховорхон байна.

ᠬᠤᠠᠭᠠᠨ ᠰᠠᠬᠢᠭᠠᠨ ᠰᠠᠬᠢᠭᠠᠨ

Нээлттэй нийгэм форум төрийн бус байгууллага, Монголын Эмнести интернэшнл олон улсын байгууллагын зүгээс цагдаа, хууль сахиулах салбарын үйл ажиллагааг хүний эрхэд нийцүүлэн боловсронгуй болгоход чиглэсэн судалгаа, дүн шинжилгээний ажлыг хөндлөнгийн судлаачдаар гүйцэтгүүлж ирсэн нь энэ салбарын үйл ажиллагаа, хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгоход чухал үүрэг гүйцэтгэж ирснийг дурдах нь зүйтэй. Тухайлбал, цагдаагийн ажил дүгнэх үзүүлэлт, олон нийтийн цагдаагийн үйл ажиллагаа, ил тод байдал, цагдаагийн хэрэглэгчийн үнэлгээ, жагсаал цуглааны үеийн цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаа, цагдаагийн хууль тогтоомжийг үнэлэх, зан үйлд нөлөөлөх сургалт явуулах, хорих ял эдлүүлэх үйл ажиллагаа, нийгэмшүүлэх асуудал гэх зэрэг судалгааны ажлыг дурдаж болно (<https://forum.mn/>). Мөн төрийн бус байгууллагын зүгээс энэ чиглэлийн судалгаа, дүгнэлтүүдийг хийдэг боловч тэдгээр нь тогтвортой бус, санхүүжилтээс шалтгаалан үр дүндээ хүрэхгүй байх тохиолдол цөөнгүй байна. Дотоод хэргийн их сургуулийн судлаачдын дүгнэлт, саналыг практик үйл ажиллагааг сайжруулахад ашиглаж байгаа ч Засгийн газрын харьяа байгууллага гэсэн агуулгаар улс төрийн нөлөөлөлтэй, хөндлөнгийн бус гэж үзэх хандлага ч байгааг анхаарах нь зүйтэй.

Хууль сахиулах боловсролын тогтолцоог өргөжүүлж “Гэмт хэрэг судлал”, “Цагдаа судлал” хөтөлбөрийг иргэний их, дээд сургуульд хэрэгжүүлснээр шууд үр дүн гарахгүй ч ирээдүйд төгсөгчдөөс тус салбарын мэргэшсэн хараат бус хөндлөнгийн судлаач, шинжээчид төрөн гарах, хууль сахиулах салбарын шинэчлэл, бодлогд мэдэгдэхүйц нөлөө үзүүлэх боломжтой юм. Гадаад улсын туршлагаас үзэхэд хууль сахиулах салбарын шинэчлэл, инновацад хөндлөнгийн шинжээч, профессор, судлаачдын оролцоо ихээхэн нөлөө үзүүлдэг байна.

Г) Олон нийтэд түшиглэсэн хууль сахиулах үйл ажиллагаа хөгжүүлэх, олон нийтийн итгэлийг нэмэгдүүлэх:

Олон нийтэд түшиглэсэн цагдаагийн үйл ажиллагааны стратеги нь цагдаа болон олон нийт хамтарч гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэхэд хамтран ажиллах, асуудал шийдвэрлэх зөөлөн чадварт суурилсан хандлага юм. Уг стратегийн зорилго нь гэмт хэргийг буруулж, цагдаа олон нийтийн хамтын ажиллагааг сайжруулах, цагдаад итгэх иргэдийн итгэлийг нэмэгдүүлэхэд чиглэдэг (C Gill, 2014). Цагдаагийн алба хаагчийн ёс зүйн зөрчилтэй холбоотой нийт өргөдөл, гомдлын 22.6 хувийг цагдаагийн алба хаагчийн харьцааны соёл, ёс зүй зөрчсөн талаар байгаа бол монголчуудын цагдаад итгэх хандлага “дунд зэрэг” гэсэн дүгнэлт гарсан байна (Б.Энхболд, 2018). Дотоод хэргийн их сургуулийн Цагдаагийн алба хаагч бэлтгэх сургалтын хөтөлбөрт “Олон нийтэд түшиглэсэн цагдаагийн үйл ажиллагаа”, “Цагдаагийн алба хаагчийн ёс зүй” гэсэн хичээлүүд туссан ч харьцангуй цөөн цагаар орж байна.

Олон нийтэд түшиглэсэн хууль сахиулах үйл ажиллагаа нь өргөн хүрээтэй ойлголт бөгөөд манай улсад зөвхөн “олон нийтийн цагдаа” гэсэн агуулгаар ойлгох нь түгээмэл байна. Олон нийтэд түшиглэсэн хууль сахиулах ажиллагааны хамгийн үр нөлөөтэй, хүчтэй механизм бол цагдаа, хууль сахиулах байгууллагын үйл ажиллагаа, мөн чанарын талаар аль болох олон хүнийг гүнзгий мэдлэгтэй болгож хамтран ажиллах сэдэл төрүүлэх явдал юм. Ингэснээр Үл ойлголцол, ташаа мэдээллээс үүдэлтэй зөрчлийг бууруулахад тусалдаг.

Судалгаанаас үзэхэд иргэний их, дээд сургуулийн “Гэмт хэрэг судлал”, “Цагдаа судлал” хөтөлбөрийн агуулгад “Цагдаа олон нийтийн хамтын ажиллагаа”, “Олон нийтэд түшиглэсэн цагдаагийн үйл ажиллагаа”, “Цагдаад итгэх олон нийтийн хандлага”, “Хэвлэл мэдээлэлтэй харилцах”, “Асуудлыг зөөлөн аргаар шийдвэрлэх арга зүй”, “Харьцуулсан цагдаа судлал” гэх мэт хичээлийг үндсэн хичээл болгон судалж байна. Эдгээр сургалтаар олж авсан мэдлэг хандлага нь олон нийтэд түшиглэсэн

цагдаагийн үйл ажиллагааг хөгжүүлж, цагдаад итгэх олон нийтийн хандлагыг хөгжүүлдэг байна.

Дүгнэлт

1.Хууль сахиулах боловсролыг өргөн болон явцуу утгаар тодорхойлж хөгжүүлэх боломжтой. Өргөн утгаар авч үзвэл, гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийгмийн хэв журам сахиулах, иргэдийн аюулгүй байдлыг хангахад чиглэсэн шинжлэх ухааны мэдлэг бүтээх, хэрэглээнд нэвтрүүлэх, дадал, чадвар олгох цогц ойлголт. Явцуу утгаар авч үзвэл, хууль сахиулах салбар тухайлбал, цагдаагийн алба хаагч, мөрдөгч, шинжээч, ял эдлүүлэх ажиллагааг хэрэгжүүлэгч болон гэмт хэрэгтэй тэмцэх бусад салбарын хаагчдыг бэлтгэхэд чиглэгдсэн шинжлэх ухааны мэдлэг олгох, сургах үйл явц гэж үзэх боломжтой.

2.Хууль сахиулах боловсролын түүхэн хөгжлөөс үзэхэд хууль сахиулах дээд боловсрол олгох сургалтыг 1) Ихэвчлэн иргэний их, дээд сургууль хэрэгжүүлдэг АНУ-ын загвар, 2) Иргэний их, дээд сургууль болон төрийн мэдлийн цэргийн зохион байгуулалт бүхий сургууль хэрэгжүүлдэг холимог хэлбэрийн Европ-Азийн загвар, 3) Төрийн мэдлийн цэргийн зохион байгуулалт бүхий сургууль хэрэгжүүлдэг ОХУ, БНХАУ-ын загвар гэсэн гурван тогтолцоо бүрдсэн бөгөөд загвар бүр өөрийн давуу болон сул талтай байна. Монгол Улсын хувьд хууль сахиулах боловсрол олгох тогтолцооны өнөөгийн байдал нь гурав дахь буюу сүүлийн загвартай илүү төстэй байна.

3.Монгол Улсын Дотоод хэргийн их сургууль нь цагдаа, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх, шүүхийн шинжилгээний байгууллагын алба хаагчдыг бакалавр, магистр, докторын зэрэгтэй бэлтгэх сургалтыг олон улсын жишигт нийцсэн хөтөлбөр, орчин үеийн сургалтын анги танхим, номын сан, спорт цогцолбор, сургалт-дадлагын орчинд хэрэгжүүлж байгаа Монгол Улсын ууган сургуулийн нэг болжээ. Тус сургуулийн цагдаа, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх болон шинжлэн магадлахуйн хөтөлбөрт элсэн суралцах хүсэлт гаргагчдын тоо жилээс

жилд нэмэгдэж байгаа ч зөвхөн 6-20 орчим хувь нь элсэн суралцдаг бол төгсөгчд 100 хувь ажлын байраар хангагддаг байна. Энэ нөхцөл байдалтай холбоотойгоор бусад их дээд сургууль төгсөгчдөөс цагдаа, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын хүний нөөцийн 65 орчим бүрдүүлж байна.

4.Хууль сахиулах боловсрол олгох хөтөлбөрийг төрийн мэдлийн хууль сахиулах сургууль олгохоос гадна иргэний их, дээд сургуулиудад хэрэгжүүлэх замаар онол, практикийн нэгдлийг хангах, хууль сахиулах салбарыг хөгжүүлэх, хүний нөөцийг бүрдүүлдэг орчин үеийн чиг хандлага зонхилж байна. Монгол Улсад хууль сахиулах боловсрол олгоход чиглэсэн эрх зүйч мэргэжлээс ялгаа бүхий “Цагдаа судлал”, “Гэмт хэрэг судлал” гэсэн бакалавр, магистр, докторын сургалтын хөтөлбөрийг иргэний их, дээд сургуульд хэрэгжүүлэх замаар хүний нөөцийг бүрдүүлэх, зохих шалгуур хангасан иргэдийг тусгай албанд сонгон шалгаруулж авах эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх шаардлагатай.

5.Иргэний их, дээд сургуулиудад хэрэгжүүлж буй хөтөлбөрийн нийтлэг болон ялгаатай байдлаас үзэхэд, иргэний их дээд сургуулиуд оюутнуудыг хууль сахиулах, аюулгүй байдал, судалгааны салбарт бэлтгэж, гэмт хэрэгтэй тэмцэх тогтолцооны талаар онол, арга зүйн гүнзгий мэдлэг олгоход чиглэдэг бол төрийн мэдлийн хууль сахиулах сургууль, академи нь практик ур чадвар, сахилга бат, хууль сахиулах үйл ажиллагааг алдаагүй хэрэгжүүлэх дадал, чадварт бэлтгэх сургалт явуулдаг онцлогтой болох нь дүгнэгдэж байна.

6.Иргэний их, дээд сургуульд “Гэмт хэрэг судлал”, “Цагдаа судлал”-ын хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх нь хууль сахиулах салбарын судалгаа, дүн шинжилгээний ажлыг хөгжүүлэх, салбарын мэдлэг хандлага, манлайллыг нэмэгдүүлэх, хамтын ажиллагааг өргөжүүлэх, олон нийтэд түшиглэсэн цагдаагийн үйл ажиллагаа хэрэгжүүлэх, бодлогын нөлөөлөл үзүүлэх, өөрчлөлтөд дасан зохицох чадвар зэрэг ур чадварт бэлтгэдэг байна.

Санал

1. Дээд боловсролын тухай хуульд заасан “Цэрэг, цагдаагийн мэргэжлийн чиглэлийн сургалтын үйл ажиллагааг цэрэг, цагдаагийн дээд боловсролын сургалтын байгууллага” эрхэлнэ” гэсэн зохицуулалтыг хууль сахиулах боловсролын өргөн агуулгад нийцүүлэн өөрчлөх. Энэ агуулгад шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх, шүүхийн шинжилгээний байгууллагыг оруулж томьёолох.

2. Иргэний их, дээд сургуульд хууль сахиулахын боловсрол олгоход чиглэсэн “Гэмт хэрэг судлал”, “Цагдаа судлал”, “гэмт хэрэгтэй тэмцэх тогтолцоо ба хууль сахиулах ажил” гэх мэт хөтөлбөрөөр бакалавр, магистр, докторын сургалт явуулах боломжийг нээх;

3. Дээрх хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх зөвшөөрөл олгосон иргэний их, дээд сургуулиудад дүрэмт хувцас хэрэглэх, цэргийн зохион байгуулалт бүхий сургалт, бэлтгэл хийх, тусгай хэрэгсэл ашиглах гэх мэтээр цэрэг, хууль сахиулах чиглэлийн мэргэжлийн сургуулийн хэв шинжийг дурайх, өрсөлдөхийг хязгаарлах, зөвхөн бие даалт хэлбэрээр зохион явуулах зохицуулалт хийх.

4. Хууль сахиулах боловсролыг эрх зүйн боловсролын мэргэжлийн чиглэлээс ялгаж, бие даан хөгжүүлэх хандлагыг төлөвшүүлэх,

5. Дотоод хэргийн их сургуулийн хууль сахиулах боловсрол олгож байгаа цагдаа, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэл, шинжлэн магадлахуйн хөтөлбөрөөр төгсөгчдийн мэргэжлийн ур чадварын төвшинд тогтмол үнэлгээ хийх аргачлалыг нэвтрүүлэх (галт зэвсэг, бие хамгаалах, хууль хэрэгжүүлэх, стандарт мөрдөх гэх мэт),

Ашигласан материалын жагсаалт

1. Andrew Maile. (2010). Research Fellow et al. “History, Police Education in England and Wales, and the Limited Role of Professional Ethics”.

2. David L. Carter and Allen D. Sapp. (1990). The evolution of higher education in law enforcement: Preliminary findings from a national study.

3. Bradley D. Edwards. (2019). Perceived Value of Higher Education among Police Officers: Comparing County and Municipal Officers. *Journal of Criminal justice education*. Volume 30: 606-620.

4. Garner, R. (1999). College-educated cops: Is the time now? Yes. In J. D. Sewell (Ed.), *Controversial issues in policing*. Boston, MA: Allyn and Bacon, 88-102.

5. Carlan, P. & Lewis, J. (2009). Professionalism in Policing: Assessing the Professionalization Movement. *Professional Issues in Criminal Justice*, 4, 39-57.

6. Paoline, E. A., III, & Terrill, W. (2007). Police education, experience, and the use of force. *Criminal Justice and Behavior*, 34: 179-196.

7. James E. Hawdon Donna A. (2021). *Sedgwick in Policing: Do Increased Education Requirements Improve Police Performance and Procedural Justice?* Virginia Polytechnic Institute and State University.

8. McCracken, Donal P. (1991). "The Irish in South Africa – The Police, A Case Study (Part 20)". *Irish Times*. Retrieved 8 August 2009.

9. Lyman, J. L (1964). "The Metropolitan Police Act of 1829: An Analysis of Certain Events Influencing the Passage and Character of the Metropolitan Police Act in England". *Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science*. 55 (1): 141–154 – via JSTOR.

10. Berman, Jay Stuart. (1987). *Police administration and progressive reform: Theodore Roosevelt as police commissioner of New York*.

11. Marion, N. (1998). Police academy training: Are we teaching recruits what they need to know? *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management*, 21(1), 54-79.

12. Bowlby, Chris. (1986). "Blutmai 1929: Police, Parties and Proletarians in a Berlin Confrontation". *The Historical Journal*. 29 (1): 137–158.

13. Jacek Dworzecki. National Police Academy as a leading component of the police education system in France”.

14. Go, Julian. (2020). "The Imperial Origins of American Policing:

Militarization and Imperial Feedback in the Early 20th Century" *American Journal of Sociology* 125, (5).

15. Thomas Whetstone, George L.Kelling "English and American policing in the late 19th century".

16. Oliver, W. (2006). *The Fourth Era of Policing: Homeland Security*. *International Review of Law Computers & Technology*. 20: 49-62.

17. William G. O'Neill. (2005). *"Police reform in post-conflict societies: what we know and what we still need to know"*. International Peace Academy.

18. Sherman, L. W. (1978). *The quality of police education*. National Advisory Commission on Higher Education for Police Officers. San Francisco, CA: Jossey-Bass

19. Lawrence W. Sherman. (2019). (University of Cambridge, UK). *"Education in Evidence-Based Policing: The Global Challenge"*.

20. David Weisburd. (2015). (George Mason University, USA). *"Reforming Police Education: Evidence-Based Policing as a Core Element"*

21. Cynthia Lum. (2017). (University of Queensland, Australia), *Evidence-Based Policing: Translating Research into Practice"*.

22. Enkhbold Batzeveg. (2017) *"Confidence in the Police among Mongolian Immigrants in Korean and Native Mongolians*

in the home country: A Comparative Test of Conceptual Models" *International Journal of Law, Crime and Justice*". №3 (50).

23. C Gill, D Weisburd, CW Telep, Z Vitter. (2014). *Community-oriented policing to reduce crime, disorder and fear and increase satisfaction and legitimacy among citizens: A systematic review*. *Journal of Experimental Criminology*. Volume 10. 399-428.

24. С.Жанцан. Монгол Улсын Эрүүгийн салбарын /Эрүүгийн эрх зүй, Эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх зүй, Гэмт явдал судлал, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн эрх зүй/ шинжлэх ухааны хөгжил, ирээдүйн чиг хандлага. *Эрдэм шинжилгээний өгүүлэл, Гэмт явдалтай тэмцэх асуудал* сэтгүүл.

25. Ж.Долгорсүрэн. Д.Булган. (2014). *Монгол Улсын цагдаагийн эрх зүйн курс*. 23 дахь тал.

26. Б.Энхболд, Б.Мөнхдорж, Д.Сумьяацэрэн, Б.Мөнхсэргэлэн. (2017). *Монгол Улс дахь цагдаа судлалын төлөв байдал судалгааны тойм. Гэмт явдалтай тэмцэх асуудал*" онол, арга зүй сэтгүүл. №2.

27. С.Гантулга, Б.Энхболд. (2018). *"Эрдэм шинжилгээний өгүүлэл бичихэд анхаарах асуудал"*, Уб., Гэмт явдалтай тэмцэх асуудал сэтгүүл. №3.

28. Б.Энхболд. (2018). *"Цагдаагийн байгууллагын хэрэглэгчийн үнэлгээ-2017"* судалгааны тайлан.

ᠬᠤᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤᠨ
ᠰᠠᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠭᠤᠨ
ᠨᠠᠭᠤᠯᠠᠭᠤᠨ
ᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠯ

ИРГЭНИЙ ИХ, ДЭЭД СУРГУУЛИЙН ХӨТӨЛБӨР, ОНЦЛОГ (ХАВСРАЛТ №1)

№	Улс	Их, дээд сургуулийн нэр	Хөтөлбөрийн нэр	Хөтөлбөр хэрэгжүүлэх үндэслэл	Төгсөгчийн ажлын байр
1.	АНУ	Цинциннатигийн Их сургууль	Criminal Justice	- Хууль сахиулах салбараар суралцах эрэлт хэрэгцээ - Гэмт хэрэгтэй тэмцэх тогтолцооны талаар шинжлэх ухааны олон хандлагаар (хууль зүй, социологи, сэтгэл судлал, удирдахуй) цогц байдлаар тайлбарлах хэрэгцээ шаардлага тогтмол үүсдэг; - Хууль сахиулах салбарын мэргэшсэн хүний нөөцийг бэлтгэхэд дэмжлэг үзүүлэх; - Хууль сахиулах салбарын талаарх олон нийтийн мэдлэг хандлагыг нэмэгдүүлэх, - Гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх ажлыг хууль сахиулах байгууллага олон нийтийн оролцоотойгоор амжилттай шийдвэрлэдэг	✓ Цагдаагийн алба хаагч, мөрдөн байцаагч ✓ Олон нийтийн аюулгүй байдлын ажилтан ✓ Онцгой байдлын алба хаагч ✓ Цагдаа, онцгой байдлын аюулгүй байдлын зөвлөх ✓ Эрүүгийн эрх зүй, цагдаа судлалын багш ✓ Шинжээч, судлаач ✓ Төрийн захиргааны алба хаагч ✓ Хувийн хамгаалалтын албаны ажилтан ✓ Тагнуулын байгууллагын алба хаагч ✓ Шүүх эмнэлгийн шинжилгээ, хэргийн газрын шинжээч ✓ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагч ✓ Засан хүмүүжүүлэх төвийн ажилтан, сэтгэл зүйч
		Жон Жэй Эрүүгийн хууль зүйн коллеж	Criminal justice and police administration Science in Protection Management		
		Мичиган мужийн их сургууль	Criminal Justice Law Enforcement Intelligence and Analysis		
		Зүүн хойд их сургууль	Criminal Justice Leadership		
		Мэрилэндийн их сургууль, Коллеж Парк	Criminology and Criminal Justice		
		Флорида мужийн их сургууль	Criminology and Criminal Justice		
2.	БНСУ	Аризона мужийн их сургууль	Criminal Justice and Criminology and Arts in Criminal Justice		
		Донггук Их сургууль	Police Administration		
		Кёнгги Их Сургууль	Police Administration and Public Safety		
3.	ХБНГУ	Ханнам Их сургууль	Police Administration		
		Төрийн удирдлагын хэрэглээний шинжлэх ухааны их сургууль	Arts in Public Administration with a focus on Police Management.		
4.	Их Британи Улс	Дюссельдорф дахь Хэрэглээний Шинжлэх Ухааны Их Сургууль	Public Administration with a focus on Security Management.		
		Портсмутын их сургууль	Police and Criminal Justice Studies		
5.	БНФУ	Лестерийн их сургууль	Police Leadership and Management		
		Парисын их сургууль 1 Пантеон-Сорбонн	Public Administration with a specialization in Security and		

МОНГОЛЫН
Дотоод Аюулгүй
Хамгаалалтын
Төрийн Яаман

			Crisis Management.		
		Лионы их сургууль 3 Жан Мулин	Public Law and Public Administration with a focus on Security and Law Enforcement. (k, aerg)		
6.	Испани Улс	Алсын боловсролын их сургууль	Criminal Law and Criminal Justice		
		Мадридын Комплютенсийн их сургууль	Security and Police Management		
7.	БНХАУ	Бээжингийн багшийн их сургууль	Law and Public Administration		
		Зүүн Хятадын Улс төр, хуулийн их сургууль	Criminal Justice		
		Нанжингийн Шинжлэх ухаан технологийн их сургууль	Law with specializations in criminal justice and police management.		
8.	ОХУ	Москвгийн Улсын Их Сургууль	Criminal justice and law enforcement		
		Оросын ардын аж ахуй, төрийн удирдлагын академи	Security and law enforcement		
		Санкт-Петербург улсын их сургууль	Criminal law and criminology		
9	Япон Улс	Токио хотын их сургууль	Criminology and public safety		
		Васэда Их сургууль	law and criminal justice studies		
		Осакагийн Их сургууль	Policing, criminal behavior, and justice systems.		

ХУУЛЬ САХИУЛАХ САЛБАРЫН УДИРДЛАГЫН ШИЙДВЭР ГАРГАЛТАД ХИЙМЭЛ ОЮУН НӨЛӨӨЛӨХ НЬ

THE INFLUENCE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON DECISION-MAKING IN LAW ENFORCEMENT LEADERSHIP

Хууль сахиулах салбарын удирдлагын шийдвэр гаргалтад хиймэл оюун нөлөөлөх нь

Н.Өсөхжаргал

Дотоод хэргийн их сургуулийн Эрдэм шинжилгээ, инновацын газрын төлөвлөлт хариуцсан мэргэжилтэн, дэслэгч, Мэйл хаяг: az.usuhjargal@gmail.com

N. Usukhjargal

Officer in charge of planning at Research and Innovation Department, University of Internal Affairs, Mongolia, Lieutenant. Mail: az.usuhjargal@gmail.com

С.Солонго

Дотоод хэргийн их сургуулийн Эрдэм шинжилгээ, инновацын газрын Эрдэм шинжилгээ, инновацын бодлого хариуцсан ахлах мэргэжилтэн, цагдаагийн ахлах дэслэгч

S. Solongo

Senior Officer in charge of Research and Innovation Policy at Research and Innovation Department, University of Internal Affairs, Mongolia, Police first Lieutenant

Хураангуй: Хууль сахиулах байгууллагад хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх, нийтийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах, гэмт хэрэгтэй тэмцэх, иргэн, хуулийн этгээдийн эрхийг хамгаалах үүднээс тодорхой шийдвэрүүдийг гаргах хэрэгцээ, шаардлага алхам тутамдаа тулгарсаар ирсэн.

Эдгээр салбарын өдөр тутмын үйл ажиллагаанд хиймэл оюун ухаан, дижитал программууд нэвтэрч эхэлснээр удирдлагын шийдвэрт тодорхой нөлөөг үзүүлж эхэллээ. Хамгийн гол нь бодит байдлыг үнэлсэн, тодорхой шинжлэх ухаанд суурилсан, богино хугацаанаас илүү урт хугацааны явцад үр дүнтэй байж болох шийдвэр гаргаж чадаж байгаа эсэх судлаачдийн анхаарлыг татсан хэвээр байна.

Шинэчлэлтэд бид дасан зохицож ирээдүйн үйл ажиллагааг хэрхэн уялдуулж, цаашдын стратеги, хөгжлийн загварчлалыг боловсруулж, тодорхой алхмуудыг хийх шаардлагатай нөхцөл байдал үүссэнийг хүлээн зөвшөөрөх ёстой.

Иймд бусад улс орны хууль сахиулах байгууллага үйл ажиллагаандаа нэвтрүүлээд буй санал санаачилгаас Монгол Улсын хэмжээнд нийтлэг байдлаар хэрэгжүүлж болох хамгийн тохиромжтой хувилбараар санал дэвшүүлэхийг зорилоо.

Abstract: Law enforcement agencies have been faced with the need and requirement to make specific decisions at every step to implement laws, maintain public order, ensure public safety, fight crime, and protect the rights of citizens and legal entities.

As artificial intelligence and digital applications have begun to penetrate the daily operations of these industries, they are beginning to have a significant impact on management decisions. Most importantly, researchers are still concerned about whether they can make decisions that are based on reality, based on clear science, and that can be effective in the long term rather than the short term.

We must recognize that the situation has arisen that requires us to adapt to the changes and coordinate future activities, develop further strategies and development models, and take specific steps.

Therefore, we aim to propose the most suitable alternative that can be implemented universally across Mongolia, based on the initiatives that law enforcement agencies in other countries have implemented.

Түлхүүр үгс: Хууль сахиулагч, шийдвэр гаргалт, судалгаанд суурилсан шийдвэр гаргалт, төрийн тусгай албаны шийдвэр гаргалт, асуудлыг таамаглах дүн шинжилгээний арга зүй, мэдээлэлд суурилсан стратеги.

Keywords: Law enforcement, decision-making, research-based decision-making, decision-making in government agencies, problem analysis methodology, data-driven strategies.

Үндсэн хэсэг

Байгууллагын удирдлагын шийдвэрт нөлөөлөх хүчин зүйлсэд ялангуяа 2020 оноос хойших судалгаануудад дижитал шинжилгээний үр дүнг ашиглах чадварын тухай ойлголтууд хүч түрэн орж ирсэн.

Технологийн сэтгүүлээс 2025 онд шийдвэр гаргалтын чиг хандлагад уламжлалт технологиос хүн болон хиймэл оюун ухаан хоорондын хил хязгаар ойртож, илүү боловсронгуй, бие даасан систем рүү шилжих байгааг дурдаж, 2025 онд л байгууллагууд шийдвэрийнхээ 15 хувийг хиймэл оюун ухаанд захирагдаж гаргана гэж онцолжээ. Үүнд дараах таамаглалуудыг дэвшүүлсэн. (Technology magazine, 2025)

1. Хиймэл оюун ухааны шийдвэр гаргалт 15 хувьд хүрнэ. Хиймэл оюун ухаан нь 2025 оны удирдлагын шийдвэр гаргалтын 15 хувийг, 2028 он гэхэд өдөр тутмын ажлын шийдвэр гаргалтын 15 хувийг эзэлнэ.

2. AI засаглалын платформууд. AI засаглалын платформууд нь хиймэл оюун ухааныг хариуцлагатай хэрэгжүүлэх хэрэгцээ өсөн нэмэгдэж, 2028 он гэхэд хиймэл оюун ухаантай холбоотой ёс зүйн зөрчил 40%-р буурна.

3. Хуурамч мэдээллийг илрүүлэх технологи. Дээрх аюул заналхийллийг илрүүлж, бууруулахад хиймэл оюун ухааныг ашиглаж, худал мэдээлэл тархахтай тэмцэж эхэллээ.

4. Квантад тэсвэртэй алгоритмуудыг боловсруулж байна. Google, IBM, Microsoft компаниуд квантад тэсвэртэй алгоритмуудыг боловсруулж байгаа бөгөөд АНУ-ын Үндэсний Стандарт, Технологийн Хүрээлэн (NIST) 2024 оны 8-р сард шинэ QCC стандартаа зарлаж, салбарын шилжилтийг удирдан чиглүүлэв.

5. Хиймэл оюун ухаанд суурилсан дуут туслахууд. Гэмт хэргийн байцаалт, мэдүүлэгт ашиглаад эхэлсэн. Мөн сэтгэцийн эрүүл мэндийг нүүрний хувирлаар тогтоох боломжтой болсон.

6. Эрчим хүчний хэмнэлттэй тооцоолол. Мэдээж мэдээллийг

боловсруулах гэдэг бол эрчих хүчийг маш ихээр зарцуулж буй Microsoft дата төвүүдээ 100% сэргээгдэх эрчим хүчээр хангах үүрэг хүлээсэн. АНУ-ын Эрчим хүчний яамны Үндэсний эрчим хүчний судалгааны шинжлэх ухааны тооцооллын төв нь GPU хурдасгасан кластерууд нь зөвхөн CPU-тэй харьцуулахад эрчим хүчний үр ашгийг 5 дахин сайжруулах боломжтойг харуулсан. Ийм мэт эрсдэл арилах тусам салбарын хөгжил илүү нэмэгдэж, орон зайгаа тэлэх зүй тогтолтой байдаг.

7. Гибрид тооцоолол нь инновацын үр ашигтай орчныг бий болгоно. Асуудалд олон арга, программуудын нэгтгэн шинжилгээ хийх.

8. Орон зайн тооцоолол. Орон зайн тооцоолол нь ойрын 5-7 жилийн хугацаанд “хялбаршуулсан ажлын урсгал болон сайжруулсан хамтын ажиллагаа”-аар байгууллагын үр нөлөөг мэдэгдэхүйц нэмэгдүүлэх болно.

9. Олон үйлдэлт роботууд. 2030 он гэхэд хүмүүсийн 80% нь ухаалаг роботтой өдөр бүр холбогдох болно гэдгийг онцоллоо.

10. Хүмүүс өөрсдийн бодлоор төхөөрөмж удирддаг болно. Элон Маск хүний сэтгэхүйгээр дамжуулан төхөөрөмжийг удирдах тархины суулгацыг шинэчлэх төслийг хэрэгжүүлж байна.

Энэ үзүүлэлтийг харахад бодит бус зүйл мэт боловч магадгүй цаг хугацааг эргэн санахад хууль сахиулах салбарын тогтолцоо нь 2000 оныг хүртэл ихэвчлэн захиргааны шинж чанартай буюу осол гарсны дараа бүртгэл эхлэх, хулгай гарсны дараа арга хэмжээ авах, гал гарсны дараа эсхүл үер болсны дараа, хилийн зөрчил гарсны дараа мэдээлэх зэрэг цаасан дээр суурилсан ажлын урсгалыг тойрон эргэлдэж магадгүй илрүүлэх биш баримтжуулахад гол анхаарлаа хандуулж байсан гэхэд хилсдэхгүй.

Гэвч орчин үеийн хууль сахиулах орчин эрс өөрчлөгдсөн.

Гэмт хэрэг дангаараа гарахаа больж, харилцаа холбооны сүлжээ, олон нийтийн мэдээллийн хэрэгсэл, төхөөрөмж,

МОНГОЛЫН Дотоод Ажлын Яам

ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙН БОЛОВСРОЛ СУДЛАЛ

хяналтын системд дижитал ул мөр үлдээдэг. Энэхүү ул мөр нь өөрөө нотлох баримт, сэрэмжлүүлэг болж, хохирогчдод хохирохгүй байх сонголт байсныг, аюул эрсдэлийг тооцох боломж байсныг, мэдээллийн үнэн зөвийг нягтлах боломж байсныг сануулах бараг л хиймэл ухаан, дижитал программд суурилсан урьдчилан сэргийлэлт ч болж байна.

Мөн хиймэл оюун ухаанд суурилсан программ хангамж нь өнөөдрийг хүрсэн хууль сахиулах салбарын хөгжлийн хамгийн хурдацтай үсрэлтийг харуулж мөрдөн байцаалт, тандалт, шүүх шинжилгээ, зөрчлийг илрүүлэх, гэмт хэрэгтний сэтгэл зүйн шинжилгээ зэрэг танин мэдэхүйн системийн хэрэглээнд тодорхой байр, суурийг эзэлжээ.

Тухайлбал: Хууль сахиулах салбарын удирдлагын шийдвэрт

1. Өгөгдлийг шинжилж, орхигдуулсан сэжүүрийг таамаглах процесс;

2. Цахим сүлжээнд дуудлагын бичлэг, мессеж, камерын бичлэгээс нүүрний хэлбэрт үндэслэн хайлт хийх;

3. Шүүх эмнэлгийн өгөгдөл нэгтгэх зэрэг шинэ технологиуд нөлөөлж эхэллээ.

Үүний үр дүнд шинээр гарч ирж буй аюул заналыг урьд өмнө хэзээ ч байгаагүйгээр урьдчилан харж, илрүүлж, хариу арга хэмжээ авах боломжийг бүрдүүлж, зөвхөн урьдчилан таамаглаад зогсохгүй шийдвэр гаргах бүх шатанд үйл ажиллагаа хэрхэн явахыг төсөөлөх боломжтой болсон.

Магадгүй цаашид хууль сахиулах салбараар ч тогтохгүй бүхий л байгууллагын шийдвэр автоматчилагдаж, ганцхан товчлуураар асуудлын учрыг олдог болох хөгжил рүү хурдацтайгаар шилжиж байж ч болох.

Гэхдээ судлаачдын зүгээс шийдвэр гаргалтад нөлөөлж буй хамгийн чухал хүчин зүйл болох хүний ёс зүйн төлөвшил орхигдоод байгааг анзаарахгүй өнгөрөөж болохгүй бөгөөд удирдлагууд дижитал программ болон технологийн дэвшлүүдийг ашиглахдаа болгоомжтой байхыг ахин дахин сануулсаар байна.

Байгууллагын Удирдлага болон удирдах зөвлөлийг томоохон дата станц дээрээс үйл ажиллагааг хараад сууж байгаа аварга AI боловсруулагч гэж ойлгож болох юм. Асар их мэдээлэлд автсан эдгээр хүмүүс шийдвэр гаргахын тулд энэхүү мэдээллийг үр дүнтэй ашиглах л тулгамдсан асуудал нь болоод байгаа. Гэвч хэн ч ирээдүйг нарийн тооцож чадахгүй. Харин ирээдүйг таамаглаж, бодит байдалд илүү ойрхноор төсөөлж болох бүх боломж тэдэнд байна. Байгууллага доторх шийдвэр гаргах үйл явцыг оновчтой болгосноор мэдээллийн нарийн төвөгтэй байдал, хэмжээ нь шийдвэр гаргагчдын чадварыг хойш нь татах бус бусад саадыг даван туулах, тодорхой арга хэмжээг шуурхай хэрэгжүүлэх боломжийг бий болгох юм.

Үүнийг олон улсад Management information буюу удирдлагын мэдээлэл гэх ойлголтоор судалгаанд түлхүү ашиглаж, мэдээллийг стратеги, үйл ажиллагаа, тактикийн шийдвэрүүдийг удирдах ач холбогдолтой тагнуул (Erica, Gantari, Olivia, Asher, & Omar, 2024) гэж хүртэл тодорхойлсон.

Сүүлийн жилүүдэд байгууллагын Дата шинжээч гэсэн мэргэжил хүртэл ажлын байранд хүч түрэн орж ирэхээс гадна, янз бүрийн программ хангамжууд хурдацтайгаар хөгжиж байна. Магадгүй таны ажлыг хөнгөвчлөх нарийн үйл ажиллагаатай зөвлөх үйлчилгээ ч байгааг үгүйсгэхгүй. Гэхдээ шийдвэр гаргалт бүрд эдгээрийг ашиглаад байх нь оновчтой бус бөгөөд хөрөнгө, цаг хугацааны хувьд ч харилцан үр ашиггүй байна.

Үүнийг дэлхий дахинд хэрхэн шийдвэрлэхээр зорьсон бэ? Хэд хэдэн боломжит хувилбаруудыг санал болгосоор байна.

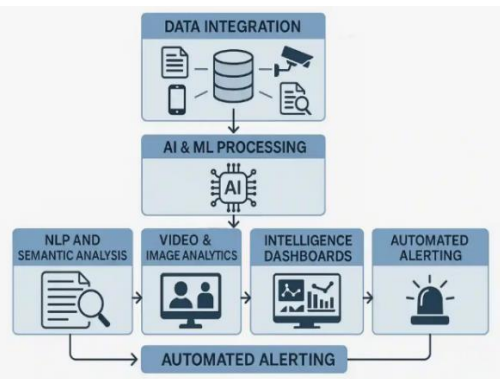
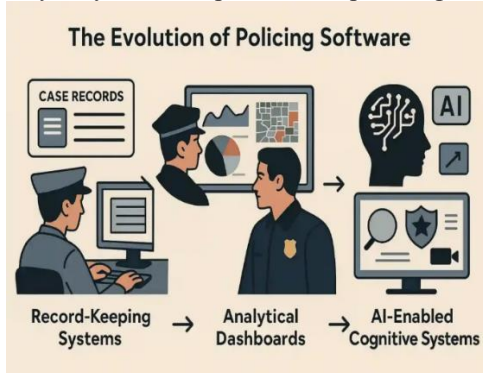
1. Удирдагч бэлтгэх сургалт: Сургалтын хөтөлбөрт энэхүү хөтөлбөрийг тусгаж эхэлсэн. Тухайлбал Харвардын их сургуулийн Бизнесийн сургуулийн Манлайлал хөгжүүлэх хөтөлбөрийн дижитал хувиргалтын хөтөлбөр. Тус хөтөлбөрийн зорилго нь “Хөгжиж буй технологийг ашиглаж таны үйл ажиллагаанд үзүүлэх нөлөөнд дүн шинжилгээ хийж, статистикийн муруйг

түрүүлж хараарай” (Harvard, 2025), Манчестарын Их сургуулийн Бизнесийн сургуулийн Манлайллын 4 өдрийн сургалтын зорилго нь “Байгууллагын гүйцэтгэл, зах зээлийн өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэх бизнесийн шинэлэг стратегийг хэрэгжүүлэхэд технологийг ашигла” (The University of Manchester).

2. Байгууллагын үйл ажиллагааг нэгдсэн системд холбож, алба хаагчдын өгөгдлийг удирдах албан тушаалтан ганц дэлгэцээр харах боломжтой хувилбар. Тухайлбал: Олон улсын цагдаагийн дарга нарын холбоо (IACP-International association of chiefs of police)-ноос “Хиймэл оюун ухааны эрин ба орчин үеийн

цагдаагийн программ хангамж: өгөгдөл боловсруулалт гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх боломжийг нэмэгдүүлэх эсэх” (Policing Software in the Age of AI: From Reactive Reports to Proactive Crime Prevention, 2025) тайланг танилцуулсан.

Тайланд олон сайн чанар, хэрэгжүүлэх боломж, цаг хугацаа болон эдийн засгийн үр нөлөөг тайлбарласан ч хүний ёс зүйд нийцэх өгөгдөл одоогоор программчлах боломжгүй тухай дурдсан. Энэ арга бол хамгийн энгийн боловч үүнийг дагаад сул талууд байх магадлалтайг зарим судлаачид хүлээн зөвшөөрсөн байна.

3. Ажлын байрны шаардлагад тавих: Өөрөөр хэлбэл удирдах албан тушаалтаас энэхүү ур чадвар заавал буйг шаардах бөгөөд байгууллагын онцлогоос хамаарч тоон болон чанарын судалгааны ур чадваруудыг эсхүл бүр холимог байдлаар ашиглах боломжтойг давуу тал болгож байна.

Энэ төрлийн ур чадвар нь статистикийн онол, эдийн засгийн мэдрэмжид ихээхэн суурилж буй тул ирээдүйд математикч, эдийн засагчид илүү удирдах албан тушаалыг эрхлэх байх гэсэн таамаглалыг дэвшүүлсэн судалгаа байна (Kumar, 2024). Үүнээс харахад бусад мэргэжлийн болон бусад салбарын удирдах албан тушаалтнууд энэхүү чадварт суралцах нь зайлшгүй болсон мэт.

Иймд удирдлага бүхэнд хамгийн ихээр тулгарч болох тулгарснаас үүсээд шийдвэрээ өөр хүчин зүйлсийн нөлөөнд автан гаргах нөхцөлийг үүсгэх эхний

асуудал бол та асуудалд чанарын аргыг үндэслэн хандах уу? Эсхүл тоон шинжилгээнд үндэслэн хандах уу? гэх сонголттой нүүр тулах, дагаад программын сонголтыг ч хариулахад нөлөөлнө.

Судлаачдын зүгээс удирдах албан тушаалтан шийдвэр гаргахдаа өөрт буй мэдээллээсээ хамааран дээрх 2 аргаас аль тохиромжтойг сонгох боломжтойгоор төрийн тусгай албаны үйл ажиллагааны жишээн дээр эрэмбэлэн санал болгож байна.

Төрийн тусгай албаны өдөр тутмын үйл ажиллагаа нь нийтлэг байдлаар удирдлагын процесс, үндсэн үйл ажиллагааны процесс, дэмжих үйл ажиллагааны процесс гэсэн 3 хэсэгт тодорхой асуудлыг шийдвэрлэн, шийдвэрийг хэрэгжүүлэн зохион байгуулагддаг.

1. Удирдлагын процесс бол зохион байгуулалт, үнэлгээ, цалин, урамшуулал

Хууль сахиулахуйн боловсрол судлал

гэх мэт алба хаагчдад чиглэсэн үйл ажиллагаанууд байх бөгөөд илүү чанарын шинжилгээ тохиромжтой.

Жишээлбэл: Алба хаагчийн ажлын ачааллыг тодорхойлох судалгаа, сэтгэл ханамжийн судалгаа, урамшууллын систем болон төлөвлөлт зохион байгуулахад программд суурилсан судалгаа үр дүнгүй бөгөөд судалгааны асуулгад алба хаагч цөөн үгээр илэрхийлэх боломжгүй нөхцөл байдлууд орхигдоод байх тал ажиглагддаг бөгөөд буруу хувьсагчийн гажуудлаас үүсэн судалгааны үр дүн бодит байдалд нийцэхгүй байдал үүсгэдэг.

Иймд энэ төрлийн судалгааг фокус бүлгийн ярилцлага, ганцаарчилсан ярилцлага, нээлттэй санал асуулга гэх мэт илүү харилцаанд тулгуурласан шинжилгээ тохиромжтой ба MAXQDA, NVIVO программуд илүү тохиромжтой.

2. Үндсэн үйл ажиллагаа бол иргэдийг аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг хангахад чиглэсэн байх тул үйл ажиллагаа улс орны хэмжээнд ерөнхийлөн шийдвэр гаргалдаг тул тоон шинжилгээний аргууд тохиромжтой.

Жишээлбэл: Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, хоригдлыг нийгэмшүүлэх, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах арга хэмжээ, хил орчмын харуул хамгаалалт, гал түймрээс урьдчилан сэргийлэх гэх зэрэг хугацаан цувааны өгөгдөл их, жилийн болон сар, улирлын байдлаас харгалзан өсөх буурах үзүүлэлтүүд гаргаж байдаг, үзүүлэлтийн ажиглалтаас үүсэх давтамжийг тодорхойлох, шийдвэрт ерөнхийлөн ашиглах боломжтой.

Хэрэгжилт үр дүнд хүрэх магадлал аль ч салбарт өндөр хувийг хамрах тул нэг

байгууллагын загварыг нөгөө байгууллага шилжүүлэн ашиглах ч боломжтойгоороо онцлог ба SPSS, R хэрэглээний хувьд хамгийн нөхөрсөг сонголт байна.

3. Дэмжих үйл ажиллагаа бол алба хаагчдын ажлын ачаалал, нийгмийн баталгаа, эрүүл мэнд гэх мэт хэвийн үйл ажиллагааг хангахад чиглэсэн үйл ажиллагаа тул тоон болон чанарын шинжилгээ аль аль нь тохиромжтой байна.

Жишээлбэл: Үйл ажиллагааны шинж чанарын хувьд ажил олгогч ба ажилтан хоёрын эрх ашгийг нэгэн зэрэг хамгаалдаг процессууд хамаарах тул тоон болон чанарын судалгааг хослуулан хэрэглэснээр илүү нарийн шийдвэрүүдийг гаргахад тань тусална.

Удирдлагын аливаа шийдвэрийн гол зорилго бол тодорхой асуудлыг шийдвэрлэх. Асуудлын цаана алба хаагчид, үүнээс гадна гадаад, дотоод харилцагчид бий. Эдгээрийн хүсэл зоригийг 100 хувийн тааламжтайгаар хангах боломжгүй. Мэдээж дундаж буюу 60 хувиас их бүрэлдэхүүний асуудлыг шийдэж чадвал шийдвэр хамгийн оновчтой болох магадлалтай. Үлдсэн хэсэг асуудлыг хэрхэн шийдвэрлэснийг нээлттэйгээр мэдэж буй тул хүсээгүй үр дүн ч хамгийн шударга хэмжүүр гэхтэй санал нийлдэг.

Иймд магадгүй бид аливаа асуудалд практик туршлага, дүрэм журамд нийцүүлэн шийдвэрлэлээ гэхээс бодит шинжлэх ухааны нотолгоо илүү итгэл төрүүлдэг ч байж магадгүй байх нь.

Хууль сахиулах байгууллагын удирдлагын шийдвэрт хиймэл оюун ухаан, дижитал программ хангамжийг ашиглаж буй өнөөгийн байдалд “SWOT”, “TOWS” шинжилгээ хийж үзье.

	Давуу <i>tal-S</i>	Сул <i>tal-W</i>
Дотоод хүчин зүйл	- Мэдээллийн шуурхай боловсруулна. - Эрсдэлт хүчин зүйл бага. - Бусад улсын туршлагаас судлах боломж их. - Бүх шатны сургалтын хөтөлбөрт энэхүү сургалтын загварыг нэвтрүүлэх боломжтой.	- Эрх зүйн зохицуулалтын хэрэгжилт сул. - Байгууллагын санхүүгийн чадамж сул тул худалдан авалт шуурхай бус. - Сургагч багшийн нөөцгүй.
Гадаад хүчин зүйл	- Суралцах орчин хангалттай.	- Алба хаагч, сургалтын байгууллагын уялдаа сул. - Ажлын ачаалал их тул алба хаагчид шинэ зүйлийг турших мотивац сул.

Боломж-О	OS стратеги	OW стратеги
- Үйл ажиллагааны журмуудад нэмэлт өөрчлөлт оруулах боломжтой. - Гадаадын байгууллагуудтай хамтарч сургалт, бэлтгэлийг зохион байгуулах боломжтой. - Ахисан түвшний хөтөлбөрт хамрагдах боломжтой.	- Эрх зүйн орчныг бий болгоход чиглэсэн арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх, - Урт болон богино хугацааны хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх, - Хууль сахиулагчийг бэлтгэх чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулж буй сургалтын байгууллагын сургалтын хөтөлбөрт тусгаж, сургалт зохион байгуулахад дэмжлэг үзүүлэх.	- Ажлын байранд хөгжих уялдаа холбоог хангасан тогтолцооны загварт оруулах. - Хууль сахиулагчийн ажлын байрны сургалтын ангиллыг шинэчлэх. - Сургалтын үр дүнгээр ахиж, дэвших боломжийг тогтоох.
Эрсдэл /Аюул занал/ -Т	ST стратеги	WT стратеги
- Ашиглах арга технологийг бүрэн эзэмших хүртэл үйл ажиллагааны хурд удааших эрсдэлтэй. - Ажлын байранд хүний нөөцийн хомсдол бий болох эрсдэл үүсэх.	- Сургалтын орчин, анги танхим хүрэлцээтэй тул давтан сургах, нэмэлт төхөөрөмжүүдийг холбох дэд бүтцийн нөөц сайтай.	- Санхүүгийн нөөц нь давтан сургах, гэрээ, лицензийг сунгах үйл ажиллагаанд сөргөөр нөлөөлөх.

Хүснэгт 1. “SWOT”, “TOWS” шинжилгээ

“**SWOT**”, “**TOWS**” шинжилгээнээс үзэхэд, Монгол Улсын хувьд эрх зүйн орчин сул, санхүүгийн болон хүний нөөцийн хомсдол их байгаа нь урт хугацааны хөтөлбөрүүдэд одоогоос анхаар ажиллах шаардлагатайг илтгэж байна.

Гэвч боломжийг ашиглаж асуудалд бодит дүгнэлт хийж, бүх шатны байгууллага аажмаар нэвтрүүлэхэд анхаарч сул талаа арилгах, давуу талаараа аюулаас зайлсхийх боломжтой гэж үзэж байна.

Санал, дүгнэлт

Нийгэм, эдийн засаг, техник технологийн хөгжил, хөдөлмөрийн зах зээл өөрчлөгдөх үйл явцын үр дүнд хууль сахиулах байгууллагын үйл ажиллагааг боловсронгуй болгоход иргэдийн оролцоо, олон нийтийн боловсролыг дэмжих чиг хандлагыг баримталхаас гадна бодит өгөгдөлд суурилж асуудлыг шийдвэрлэхэд анхаарч байгаа ч ялагуяа аль ч төрлийн урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагаандаа

хийсэл оюуны ухаан болон дижитал программыг ашиглах хэрэгцээ үүссэнийг ухаарч Хууль сахиулах байгууллага удирдах албан хаагчдаас эхлээд бүхий л түвшний алба хаагчдыг сургаж, бэлтгэх, технологийн нөөцийг бүрдүүлэх хэрэгцээ ихээхэн байна.

Монгол Улсын хууль сахиулах байгууллагын хувьд санхүүжилтийн байдал нь эрсдэлт хүчин зүйл байх тул өнөөгийн үйл ажиллагаанаас эхлэн аажмаар шилжих стратеги хэрэгжүүлж эхэлж байх нь хамгийн тохиромжтой сонголт тул хүний нөөцийг бэлтгэх асуудалд анхаарч байхад ирээдүйд ирэх зарим үр дагавраас зайлсхийх боломжтой байна.

Удирдлагууд шийдвэр гаргалтдаа хиймэл оюун ухаан, дижитал программ хангамжийг ашиглаж хэвшсэнээр дан ганц шийдвэрийн алдааг багасгах бус байгууллагын үйл ажиллагааг энэ чиглэлд

Ажлын байранд хөгжих уялдаа холбоог хангасан тогтолцооны загварт оруулах.

ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙН БОЛОВСРОЛ СУДЛАЛ

бэлтгэх бас нэг суурь хүчин зүйл болж байгааг анхаарч байгууллагын соёлыг тогтоож эхлэх шаардлагатай байна.

Эх сурвалжийн жагсаалт

Erica, A., Gantari, L., Olivia, Q., Asher, N., & Omar, S. (2024). Optimizing Decision-Making: Data Analytics Applications. APTISI Transactions on Management (ATM), E-ISSN: 2622-6804 P-ISSN: 2622-6812, <https://pdfs.semanticscholar.org/e491/a5802756f1ebca816fd0e460ca5c3c8c5f1c.pdf>. doi:DOI:10.33050

Harvard . (2025). Harvard Business School. Retrieved from <https://www.exed.hbs.edu/programs/learning-tracks>, <https://www.exed.hbs.edu/programs/learning-tracks/digital-transformation-certificate>.

IACP (International Association of Chiefs of Police). (2025). Policing Software in the Age of AI: From Reactive Reports to Proactive Crime Prevention. USA: IACP. Retrieved from Policing Software in the Age

of AI: From Reactive Reports to Proactive Crime Prevention.

Kumar, R. (2024). California School of Management and Leadership. Retrieved from <https://www.alliant.edu/blog/what-are-most-common-management-careers>.

Technology magazine. (2025). Retrieved from <https://technologymagazine.com/articles/top-10-trends-of-2025>.

The University of Manchester . (n.d.). Alliance Manchester Business School. Retrieved from https://www.alliancembs.manchester.ac.uk/go/short-courses-greater-manchester/?gad_source=1&gad_campaignid=22291749757&gbraid=0AAAAADCTIFoSjIyfbzFWdfiNsK6mm4ahV&gclid=CjwKCAiAlrXJBhBAEiwA-5pgwlLa-F5CLyRG9_NSOG9pvBD4l-Xf_wXU01XPR7I5T_TMKkyUymYR2BoCj1kQAvD_B.

СУДЕБНАЯ ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ЭКСПЕРТИЗА ТЕКСТОВ ЦИФРОВОЙ СРЕДЫ

FORENSIC LINGUISTIC EXPERTISE OF DIGITAL MEDIA TEXTS

Университет
внутренних дел
России

Галина Владимировна Макович,

доктор филологических наук, профессор, профессор кафедры иностранных языков Уральского юридического института МВД России, г.Екатеринбург, Россия,

Galina V. Makovich,

Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor of the Department of Foreign Languages, Ural Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia, Ekaterinburg, Russia,
galinavlad@yandex.ru

Хэнчбиш Туул

Преподаватель института иностранных языков Университета внутренних дел, г. Улан-Батор, Монголия

Kh.tuul0124@gmail.com

Tuul Khenchbish

Instructor in the Foreign Language Institute of the University of Internal Affairs
Kh.tuul0124@gmail.com

Аннотация. В последние годы наблюдается рост речевых преступлений в России, что связано с растущей активностью пользователей в цифровом пространстве и особенностями социально-политической обстановки. Увеличение количества социальных сетей и коммуникационных платформ усугубляет проблему, содействуя распространению деструктивного контента. В ответ на это, власти вводят новые ограничения на публичное речевое поведение с целью защиты традиционных ценностей общества. С 2022 года введены законы, включая запрет на пропаганду педофилии и информации, связанной с нетрадиционными сексуальными отношениями среди несовершеннолетних, а также на действия, дискредитирующие Вооруженные Силы Российской Федерации. Для борьбы с речевыми правонарушениями разрабатывается оптимизированная стратегия выявления и пресечения подобных актов, особенно в цифровой сфере. Анализ этих мер и их влияние на общество становятся актуальными темами. Основной целью данных инициатив является создание безопасного информационного пространства, соответствующего новым реалиям и вызовам времени, что, в свою очередь, требует четких механизмов контроля и правоприменения.

Abstract. In recent years, there has been an increase in speech crimes in Russia, which is associated with the growing activity of users in the digital space and the specifics of the socio-political situation. The increase in the number of social networks and communication platforms exacerbates the problem, facilitating the spread of destructive content. In response, the authorities are introducing new restrictions on public speech behavior in order to protect the traditional values of society. Since 2022, laws have been introduced, including a ban on the propaganda of pedophilia and information related to non-traditional sexual relations among minors, as well as on actions that discredit the Armed Forces of the Russian Federation. To combat speech offenses, an optimized strategy for identifying and suppressing such acts, especially in the digital sphere, is being developed. Analysis of these measures and their impact on society are becoming hot topics. The main goal of these initiatives is to create a safe information space that meets the new realities and challenges of the time, which, in turn, requires clear control and law enforcement mechanisms.

Ключевые слова: судебная лингвистическая экспертиза, информационные материалы в цифровой среде, поликомпонентный текст, дискурс, комплексная экспертиза

Keywords: forensic linguistic expertise, information materials in the digital environment, multicomponent text, discourse, comprehensive expertise

Введение

В последние годы число речевых преступлений увеличивается, и это связано как с возросшей коммуникативной активностью людей в цифровую эпоху, с распространённостью социальных сетей, коммуникативных платформ разных типов, так и с социально-политической ситуацией в России, с динамично меняющейся нормативно-правовой базой. В целях снижения деструктивных контентов в публичном пространстве, сохранения и развития традиционных ценностей нового общества в России введены ограничения на публичное речевое поведение. Если взять период с 2022 года, то введен запрет на пропаганду педофилии, распространение среди несовершеннолетних информации, демонстрирующей нетрадиционные сексуальные отношения и (или) предпочтения либо способной вызвать у несовершеннолетних желание сменить пол. Введен запрет на информацию, пропагандирующую осознанный отказ от деторождения. Запрещены всякие публичные действия, направленные на дискредитацию использования Вооруженных Сил Российской Федерации в целях защиты интересов Российской Федерации и ее граждан и многое другое.

Для противодействия речевым преступлениям разрабатывается консолидированная позиция по стратегии выявления речевых правонарушений, особенно в цифровой среде. Одним из инструментов установления факта неправомерной деятельности индивида и наличия признаков речевого преступления является судебная лингвистическая экспертиза, которая осуществляется в экспертно-криминалистических подразделениях органов внутренних дел Российской Федерации с 2005 года. В основе ее проведения лежит подробно разработанная методологическая база, и ключевыми документами являются Типовая методика судебной лингвистической экспертизы и методические рекомендации, составленные

на её основе (Е.А.Гримайло, 2010), Типовая межведомственная методика лингвистического исследования материалов экстремистской направленности (Типовая межведомственная методика лингвистического экспертного исследования материалов экстремистской направленности, 2024), ГОСТ Р 70003-2022 «Судебная лингвистическая экспертиза. Термины и определения» (метрологии, 2022). В общей традиции проведения судебной лингвистической экспертизы и в этих документах основной единицей лингвистической экспертизы рассматривается текст. В ГОСТ Р 70003–2022 сказано: «Судебная лингвистическая экспертиза называет объектом экспертизы текст, определяя его как последовательность знаковых единиц, основными свойствами которой являются связность и цельность» (метрологии, 2022).

Однако в цифровой среде текст приобретает поликомпонентный характер, включая письменную и устную речь, изображения, анимацию, звуки, символы и жесты. Информация передаётся как вербально, так и невербально, организована нелинейно, что расширяет круг объектов анализа в судебной лингвистической экспертизе. В настоящее время особое внимание уделяется креолизированным (поликодовым) текстам, которые рассматриваются как самостоятельные объекты исследования.

Текст в цифровой среде видоизменяется и включает в себя разные формы кодирования информации – письменную и устную речь, динамическое и статическое изображение, анимацию и различные звуки, символы, жесты и др.

Цель статьи – выявить особенности работы с текстом в цифровой среде в ходе судебной лингвистической экспертизы, а также очертить перспективы её развития в условиях диалогической, мультимодальной коммуникации и росте правовой значимости контента в интернете.

Актуальность проблемы

Рост количества речевых преступлений можно проиллюстрировать наглядно (см. таблицу 1).

Год	Количество речевых преступлений
2018	450
2019	520
2020	610
2021	740
2022	980
2023	1200
2024	1350

Таблица 1: Рост количества речевых преступлений.

Мы видим, что с 2020 года произошёл скачкообразный рост. Это связано с введением новых норм законодательства, расширением зоны регулирования цифрового пространства и политическими событиями, оказавшими влияние на структуру публичной речи.

Методология исследования представляет собой комплекс общенаучных и частнонаучных методов познания, направленных на глубокое понимание специфики текста, включённого в цифровую среду. Для анализа применяются как общенаучные, так и специализированные методы:

- Системный метод, позволяющий проследить взаимосвязь между языковыми практиками и социальными изменениями.
- Анализ лингвистических экспертиз, составленных в 2023–2025 гг.
- Прагмалингвистический и дискурсивный анализ цифрового текста.
- Контент-анализ и семантическая экспертиза с фокусом на интерпретацию и скрытые значения.

В исследовании было изучено 20 заключений судебной лингвистической экспертизы, подготовленных в отношении текстов, размещённых в социальных сетях и мессенджерах.

Судебная лингвистическая экспертиза: принципы и практика

Ключевые документы:

- ГОСТ Р 70003-2022 «Судебная лингвистическая экспертиза. Термины и определения».

• Типовая межведомственная методика (2024).

• Методические рекомендации Гримайло и др. (2010).

• Методика Кукушкиной и др. (2014).

Эти документы определяют, что текст – основная единица анализа, даже в условиях цифровой среды.

1. Трансформация текста в цифровой среде

Цифровая среда существенно изменила природу текста, превратив его в поликодовое сообщение, сочетающее различные формы кодирования информации. Креолизованные тексты включают в себя не только вербальные элементы, но и визуальные, аудиальные и кинетические компоненты, что усложняет их анализ. Современная лингвистика использует термин креолизованный (или поликодовый) текст, под которым понимаются информационные материалы, сочетающие вербальные и невербальные компоненты (А.Н. Баранов, 2018). Такие тексты часто встречаются в социальных сетях, мессенджерах и других цифровых платформах, где пользователи активно взаимодействуют, создавая контент совместно.

Особенностью креолизованных текстов является их включённость в диалогическое взаимодействие, где аудитория становится соавтором контента. Это требует от экспертов учитывать не только лингвистические, но и социокультурные, политические и

Министерство внутренних дел Республики Беларусь

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ
СЭНГЭГ

этические аспекты коммуникации. Таким образом, анализ креолизованных текстов требует междисциплинарного подхода и привлечения специалистов различных профилей.

2. Методологические подходы к анализу креолизованных текстов

Анализ креолизованных текстов в судебной лингвистической экспертизе требует использования комплексных методологических подходов. Среди них выделяются:

- Семантический анализ: позволяет выявить смысл речевой деятельности, определить семантическое ядро информационного материала, эмоциональные оценки и негативную информацию. Например: анализ комментария под видео в YouTube, в котором «зашифрована» критика армии, требует установления того, может ли получатель распознать фоновое значение.

- Прагматингвистический анализ: направлен на изучение коммуникативных ситуаций и контекстов, целеполагания, средств и способов выражения смысла, речевых тактик и стратегий. Метод эффективен при анализе угроз, высказываний, дискредитирующих государственные институты, и при оценке мотивации автора.

- Автороведческая экспертиза: помогает установить личности участников коммуникации, определить возможность или невозможность авторства, а также выявить роли участников в ситуации сокрытия субъекта, продуцировавшего речевое высказывание.

- Дискурсивный анализ применяется для оценки взаимодействия между авторами и аудиторией, значений, создаваемых в соавторстве с аудиторией и переосмысления оригинального текста через комментарии и мемы.

Применение этих методов позволяет провести глубокий анализ креолизованных текстов, выявить их смысловую направленность и определить наличие признаков речевых правонарушений.

3. Необходимость комплексной экспертизы

Учитывая сложность и многослойность креолизованных текстов, исключительно лингвистический анализ оказывается недостаточным. Требуется проведение комплексной экспертизы с привлечением специалистов в области психологии, социологии, политологии и других дисциплин. Это позволит учесть все аспекты коммуникации и более точно определить наличие или отсутствие признаков речевых преступлений.

Однако в настоящее время методологическая база для проведения комплексной экспертизы находится на стадии формирования и является фрагментарной. Необходимо разработать стандартизированные подходы и методики, которые обеспечат объективность и надёжность результатов экспертизы.

Текст в цифровой среде является поликомпонентным, включая в себя письменную и устную речь, изображение, анимацию, звуки, символы, жесты. Информация организована нелинейно, передается как вербально, так и невербально. Круг объектов для анализа в судебной лингвистической экспертизе значительно увеличивается. В настоящее время самостоятельным объектом исследования судебной лингвистической экспертизы, наряду со стандартным текстом, становится креолизованный (поликодовый) текст (А.Н., 2018). По отношению к такому тексту используется понятие «информационные материалы» (Кукушкина О.В., 2014).

Информационные материалы имеют усложнённую структуру не только потому, что они поликомпонентны, но и потому, что они включены в диалогическое взаимодействие и дополняются массовой аудиторией, которая становится равноправным создателем контента, наряду с ключевым актором-инициатором материала. В этой связи информационные материалы включены в дискурс, в своей целостности они возникают из взаимодействия коммуникантов. Поэтому имеет значение наличие у коммуникантов общих фоновых знаний. В дискурсивном анализе социальной стороне коммуникации

уделяется больше внимания, чем формально-лингвистической. Коммуниканты – не просто носители языка, но непременно члены определенных социальных групп, представители общественных институтов, носители тех или иных культур, социальных ролей и пр.» (Т.Г., 2020).

Практическая часть: анализ экспертиз (2023–2025 гг.)

Проанализированные заключения показывают, что:

– В 85% случаев эксперты выявляют признаки креолизованного текста.

– В 60% — требуется привлечение смежных специалистов.

– В 50% дел материалы публиковались в Telegram.

– 75% экспертиз включали компонент семантического анализа.

– В 35% использовался автороведческий анализ.

Исключительно судебный лингвистический анализ таких креолизованных материалов является неполным, и требуется привлечение специалистов других профилей для их анализа с учетом социокультурных, политических, этических факторов, а значит, экспертиза должна быть комплексной. Для проведения комплексной экспертизы необходима методологическая база, и ее формирование в данный момент находится на стадии формирования и фрагментарна.

Заключение

Анализ заключений судебной лингвистической экспертизы, составленных в период с 2023 по 2025 год, показал, что компонентом судебной лингвистической экспертизы креолизованного текста, включённого в дискурс, является семантическая экспертиза, позволяющая точно выявить смысл речевой деятельности, семантическое ядро информационного материала, определить эмоциональные оценки и негативную информацию, соответствие и адекватность передачи в информационном материале высказывания человека. Семантическая экспертиза

используется при расследовании дел экстремистского и террористического характера, клеветы, оскорблений, дел о защите чести, достоинства, деловой репутации.

В судебной лингвистической экспертизе анализируется скрытый смысл информационных материалов, учитываются признаки контекстов через метод прагмалингвистического анализа речи индивида, который позволяет выявить психологические особенности конкретного человека, используются методы декодирования текста.

Анализу подвергаются коммуникативные ситуации и контексты, целеполагание, средства и способы выражения смысла, речевые тактики и стратегии. Судебная лингвистическая экспертиза позволяет определить смысловую направленность текста, речевую ситуацию в целом, а также выявить в содержании информационного материала дополнительный смысл, связанный с языковым высказыванием, то есть произвести глубокий семантический анализ текста.

С помощью такого компонента судебной лингвистической экспертизы, как автороведческая экспертиза, в пространстве информационного материала устанавливаются личности участников коммуникации, выявляется возможность/невозможность авторства, определяются роли участников коммуникации в ситуации сокрытия субъекта, продуцировавшего речевое высказывание, подлинность сообщаемой информации.

Информационный креолизованный материал в дискурсе имеют характерные особенности, связанные со спецификой разговорной речи, а также с коммуникацией посредством цифровых средств связи. Однако значимые признаки для квалификации речевых высказываний, которые сегодня предлагают существующие методики проведения судебной лингвистической экспертизы, выделены на материале монологических текстов, и не включают те признаки,

Қазақстан Республикасының Ішкі Істер Министрлігі

Хууль сахиулахуйн боловсрол судлал

которые появляются в связи с диалогической коммуникацией в дискурсе в условиях цифровой среды.

Список источников

Баранов А.Н., Б. (2018). Метаязыки описания невербальной составляющей комбинированных текстов для целей лингвистической экспертизы. *CyberLeninka*, 9-36.

Е.А.Гримайло, Т. Н. (2010). *Типовые экспертные методики исследования вещественных доказательств*. Москва: ЭКЦ МВД России.

Кукушкина О.В., С. Ю. (2014). *Методика проведения комплексной судебной психолого-лингвистической*

экспертизы по делам, связанным с противодействием экстремизму и терроризму. Москва: РФЦСЭ.

метрологии, Ф. а. (2022). ГОСТР 70003-2022 "Судебная лингвистическая экспертиза". Москва, Москва, Россия.

Т.Г., С. (2020). *Лингвистика дискурса: структура, семантика, прагматика*. Москва: Издательский дом ЯСК.

Типовая межведомственная методика лингвистического экспертного исследования материалов экстремистской направленности. (2024). *Вестник юридического факультета Южного федерального университета*, 183.